

RMKT
XVIII.
század

KALMÁR
GYÖRGY

HEXAMETERES
MAGYAR
KÖLTEMÉNYEK

RECITI

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD

KALMÁR GYÖRGY

HEXAMETERES MAGYAR
KÖLTEMÉNYEK

UNIVERSITAS KIADÓ
RECITI

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA

XVIII. SZÁZAD

XVII.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD

XVII.

Sorozatszerkesztők
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN
DEBRECZENI ATTILA
SZILÁGYI MÁRTON

KALMÁR GYÖRGY

HEXAMETERES MAGYAR KÖLTEMÉNYEK

∴

VALÓSÁGOS MAGYAR ABC

P. S. UTÓLÍRÁS

MÁRIA THERÉZSIÁHOZ BUZDÚLT
ALÁZATOS ÉNEKEM

Sajtó alá rendezte

HEGEDÜS BÉLA

UNIVERSITAS KIADÓ

RECITI

Budapest

2020

KÉSZÜLT A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

A könyv megjelenését az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága,
a BTK Irodalomtudományi Intézete, valamint a
Lendület Irodalmi nyilvánosság a polgárosuló Nyugat-Magyarországon
1770–1820 Kutatócsoport támogatta

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által
elismert kritikai szövegkiadás

A kötet lektora
FÓRIZS GERGELY
MARGÓCSY ISTVÁN

A latin szövegek fordításában közreműködött
LENGYEL RÉKA
RÉDEY-KERESZTÉNY JÁNOS

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!*
2.5 Magyarország Licenc

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *r e c i t i* honlapjáról letölthetők.
Éljen jogaival!

Felelős kiadó az Universitas Kiadó igazgatója,
és a BTK Irodalomtudományi Intézetének igazgatója

ISBN 978-615-5478-86-4
HU ISSN 1416-6682

Tördelte: Hegedüs Béla

X_Y-L^AT_EX, Linux Libertine, Linux Biolinum

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
Kalmár György hexameteres magyar művei elé	9
SZÖVEGEK	31
[Summa]	33
Valóságos magyar ABC	39
P. S. Utóírás	307
Mária Theréziához buzduált alázatos énekem	375
APPENDIX	385
Hivatkozott bibliai könyvek	387
Hivatkozott és használt irodalom	388
Névmutató	392
Sorszámhibák	394

ELŐSZÓ

*Lelked tanácsának ne állj, s ne tarts ellent.*¹

Kalmár György hexameteres magyar művei elé

Kalmár György hosszú hexameteres költeményeit – mindenek előtt a *Valóságos magyar ABCt* és az azt követő, ahhoz tartozó *Post Scriptum – Utóírást* – számon tartotta a magyar irodalomtörténet-írás. Még hozzá olvasatlanul. Legyünk őszinték, a művek valószínűleg még a szakma többsége számára is ismeretlenek. Ennek nyilván fontos oka, hogy a szövegeknek mindmáig nem volt modern kiadása. A másik ok már Kalmár kortársainak is, hogy úgy mondjam, szemet szúrt: a szerző különös, bár megmagyarázott hangjelölései, mindenek előtt az, hogy a magyar nyelv leírásához 80 különböző karaktert tartott szükségesnek, eléggé megnehezítik, megnehezítették a szövegek olvasását. Kalmár – nevezhetjük így – modern újrafelfedezője, Weöres Sándor (vagyis Kovács Sándor Iván) is vét hibákat a *Három veréb hat szemmelben* a szöveg átírásakor, ami természetesen félreértelmezéshez is vezetett. Érdemeik azonban elévülhetetlenek, nekik köszönhető, hogy megtört egy százötven éves értelmező hagyomány, amely Kalmár számára a magyar irodalom történetében igen csak lekicsinylő helyet jelölt ki.² Kovács Sándor Ivánnak személyesen is sokat köszönhetek. Nem nagyon érhet nagyobb megtiszteltetés egy másodéves egyetemi hallgatót, mint amikor a tanára a legnagyobb magától értetődéssel meghívja egy tudományos tanácskozásra, hogy ott előadjon: pont Kalmár Györgyről.

Az alábbiakban nem lehet célom a teljes mű ismertetése, már annak komplexitása és terjedelme miatt sem. Mégis szükségesnek érzem, hogy valamiféle kulcsot adjak a szövegekkel első ízben ismerkedők részére, s erre egy módot látok, ha azok egy (kis) része köré olyan kontextust rekonstruálok, ami már ismerős lehet sokak

¹Lásd Kalmár György címnélküli versét a 33. oldalon.

²KALMÁR 1982, 124–140.

számára. Ehhez szükségesnek tartom, hogy az alábbiakban a következő dolgokkal foglalkozzam:

1. a verses művek recepciójának kezdetével;
2. egy ókori toposz megjelenésével a szövegben, s annak lehetséges jelentésével;
3. általában a verses művekkel Kalmár egyetemes nyelvtervezeteinek kontextusában.

De előbb röviden magukról a jelen kötetben kiadott művekről.

A művek

Valóságos Magyar ABC és Utólírás

Kalmár művei a *Prodromus idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno-Avarici. Adparatus criticus ad Linguam Hungaricam* című könyve függelékeként jelentek meg 1770-ben, Pozsonyban.³ A könyv első része latinul íródott, és mint a cím is jelzi, nem teljes grammatika, csupán kritikai jegyzet. Ennek utolsó, *De Metro* című fejezetében Kalmár leíró magyar verstant ad. Ezt követi – szó szerint, mintegy mutatványként, ahogy maga a szerző hangsúlyozza – először a *Valóságos Magyar ABC*, majd az ahhoz csatlakozó *P[ost] S[criptum] – Utólírás*. Az előbbi a címlap szerint 4634 hexameterből áll, az utóbbi 990-ből. Valójában az első szöveg 4541 soros, a második pedig 989. A *Valóságos Magyar ABC* címet Kalmár adja a némiképp más jelentésű latin *Thesaurus Hungaricus* megjelölés után. Sokáig öröklődő félreértés volt, hogy a műnek *Summa*, magyarul *tartalomjegyzék* lenne a címe. Hexameteres költeményeinek kézirata nem ismert.

A hexameter-folyam tipográfiailag alig tagolt. Kalmár a vers bevezetése során egy határpontot megjelöl, az 1245. (valójában: 1243.) sort. Ezt a tartalmilag elkülönülő első részt állítása szerint 1761-ben Jászvásár közelében fejezte be, s a mű elé írt *Summában* külön alcíme is van: *Az Embernek épségben lévő állapotjáról, és esetéről, s ebből következett lelki és testi nyavalyásságáról; egy szóval, az ő egész romlott természetéről*. Ez a rész nem csupán a számunkra ismert és nyomtatásban megjelent mű előtti bevezető, de egyben a Kalmár által több helyen említett hatalmas verses projektjéé is.

Ugyanis, mint ahogy a nyelvkritikai rész is csak *prodromus*, úgy az általunk ismert *Valóságos Magyar ABC* sem teljes: csupán az *A* betűhöz tartozó rész jelent meg nyomtatásban. Nem tudni, hogy Kalmár elkészült-e a további részekkel, mindenesetre a művön belül vannak utalások az abc későbbi betűire. Ha a

³KALMÁR 1770.

kalmári nyolcvan betűs magyar abc-vel számolunk, és 3000 sorral minden egyes betűhöz, akkor a feltételezett teljes mű nagyjából 260.000 sorból kéne álljon, ami minden bizonnyal kielégítette volna a hangoztatott szerzői szándékot, tudniillik az Isten által teremtett világ ember számára lehetséges legteljesebb leírását. Az említett 1243 soros bevezető, ami a nyomtatást 9 évvel megelőzve született, ehhez a felfoghatatlan méretű műhöz készült, annak – egyelőre – fiktív kontextusában értelmezendő kitüntetett figyelemmel.

A szintén az 1770-es kötetben megjelent *Post Scriptum – Utóírá*s a több, mint húsz éves peregrinációja során keletkezett *Itinerarium*ából közöl részleteket. Ne számítsunk itt sem következetes narrációra, inkább – egyébként ékes hexametekben megírt – gondolat és történetfoszlányokra, amelyek egy része beépült a *Valóságos Magyar ABC* szövegtestébe. Mutatvány tehát ez is, mint minden munkája Kalmárnak.

A *Valóságos Magyar ABC* nem epikus mű, semmiképpen sem eposz (amely műfajt egyébként Kalmár külön megemlíti a költemények típusainak lehetséges csoportosítása során). Önmagában a *De Metro* fejezetben adott műfajmeghatározása sem nevezhető elégségesnek:

Az egyetemes költemény [poema universale] a dolgok elkülönült tanulmányozását végzi kritikai-filológiai módon – az összes tudományban, művészetben/mesterségben és a természeti valóságban, azok mind elméleti, mind erkölcsi következményeivel együtt.⁴

Tehát minden, de szó szerint minden dolognak a megfigyelése és elemzése, mivel Isten teremtette a világot, így abban mindennek rá visszavezethető oka és értelme kell legyen. Igaz ez még a bűnbeesés utáni világra is, ami számunkra, gyarló emberek számára közvetlenül adott. És tulajdonképpen tényleg csak ennyi adott, erre utal a „kritikai-filológiai mód” kifejezéssel: ahogyan szöveget elemzünk, értelmezzünk (mindenek előtt a *Bibliát*), úgy kell a minket körülvevő valósághoz is viszonyulnunk.

Talán már ebből is sejthető, hogy a korabeli recepció sem tudott igazán mit kezdeni Kalmár művével, s a tanácstalanság a mai értelmezőkön is úrrá lesz, elég csak Weöres Sándor, Suromi Lajos⁵ vagy a hozzám még leginkább közel álló Egyed Emese-féle értelmezési kísérletekre⁶ gondolni. Kalmár Teleki Józsefnek írt, sokszor idézett, a *Valóságos Magyar ABC* – illetve a teljes *Prodromus...* – értelmezhetőségének és bírálatának kérdését érintő levele engem is bizonytalanná tesz: „én

⁴„[Poema] univerfale dicitur commentatio quuiusquam propria, eaque critico-philologica, in omni scientia, arte, et re naturali; una cum confectariis tam theoreticis quam moralibus.” KALMÁR 1770, 193–194. Majd a 204. oldalon utal a *Valóságos Magyar ABC*-vel kapcsolatban erre a műfajra.

⁵SZUROMI 1997.

⁶EGYED 1995; EGYED 1998.

igen csodálkoztam azon, hogy a Felséges Herceg [Albert] egy emberre bízhatta e dolgot, akárki légyen az...” Majd így folytatja: „annál inkább is csudáltam, hogy Nagyságod [Teleki], okos Úr lévén, magára vállalta úgy mint az egész Munkának megvizsgálását...”⁷ Nem tudom, hogy Kalmár a nyomatékot az *egyre* helyezi vagy az *emberre*, de az általa megfogalmazott feltételek közül – amelyek szerinte elengedhetetlenek a mű megértése szempontjából – jó pár ma már nem teljesülhet.

Mária Theréziához buzdult alázatos énekem

Kalmár György 1778-ban adja ki költeményét Bécsben, a címzett a királynő: Mária Terézia. Az alkalom a nagyszombati egyetem áthelyezése Budára és újbóli megnyitása. Kalmár az egyetem alapítójaként üdvözlí a királynőt, és ezzel – holott nem felel meg a történeti tényeknek – valójában mégis a lényegét érinti. A Budán megnyitott egyetem ugyanis csak anyagiakban örököse a nagyszombatinak, szellemiekben új intézmény.

A királynő már 1769 és 1770 között reformokat sürget az egyetemmel kapcsolatban s többek között felmerül a költöztetés terve is. Az egyetem ekkor még a jezsuiták kezében van, akik az oktatásból kizárnak mindent, ami kapcsolatban lenne a felvilágosodás programjának eszméivel. 1770. szeptember 10-én születik meg a *Norma studiorum* című szabályzat, amely lényegében állami felügyelet alá helyezi az oktatást.⁸ Ekkor lesz igazi értelemben vett egyetemmé az intézmény: megalapítják pl. az orvosi kart is. Az áthelyezés most már valóban szükségszerűvé válik, a nagyszombati lehetőségek nem tudják kielégíteni a fejlődésnek indult iskola igényeit.⁹ Külön bizottság foglalkozik az áthelyezéssel; ennek először csak tagja, majd később a költöztetés vezetője Kempelen Farkas udvari tanácsos. Kempelennek ismernie kellett Kalmárt: ott látjuk nyelvtervezetének előfizetői közt, majd beszélőgépét bemutató könyvének nyelvfilozófiai bevezetésében hivatkozik rá.

Az egyetemen az első tanév 1777. november 3-án nyílt meg a budai vár újjáépített királyi palotájában. Az ünnepélyes megnyitóra viszont csak 1780. június 25-én került sor, a koronázás negyvenedik évfordulóján.¹⁰ Kalmár tehát gyorsan és időben reagált, hiszen az első hivatalos köszöntő beszédek csak a megnyitón hangoztak el. Mindemellett műve Bécsben jelent meg, s feltételezhetjük, hogy legalább híre eljutott a királynőhöz. Ezt a feltételezést erősítheti, hogy Kalmár Albert

⁷VIII. Kalmár György levele Teleki Józsefnek a *Prodromus* cenzúrázásáról, 1770. február 5. SZELESTEI N. 2000, 101. Szelestei N. László forrásfeltáró munkássága nélkül nem beszélhetünk Kalmár-filológiáról.

⁸KOSÁRY 1980, 499–500.

⁹SZIKLAY 1991, 66.

¹⁰KOSÁRY 1980, 500–501.

főherceggel is ismeretségben állhatott – neki szól a *Prodromus...* ajánlása, s aki nyelvtervezetének előfizetői közt is az első helyen állt –, s aki akkor már elvette feleségül Mária Terézia Krisztina nevű lányát, és, ha csak névlegesen is, de Magyarország helytartója.

Tudjuk, hogy Kalmár legfontosabb művei állandó támadásnak voltak kitéve az akkori magyarországi értelmiség részéről. Ha csupán így módon is, de mégis benne volt az irodalmi vagy nyelvészeti köztudatban. Erről a munkájáról azonban még ez sem mondható el, mivel nincs tudomásunk arról, hogy valaki reagált volna a műre. De a legmeglepőbb az, hogy a költemény gyakorlatilag ma is ismeretlen.¹¹

A recepciótörténet kezdete

Kalmár műveinek recepciótörténetét 2008-as kismonográfiámban feldolgoztam,¹² most csak annak kezdeteire szeretnék utalni, ezzel demonstrálva, hogy a művek már a kortárs olvasói számára is nehezen értelmezhetők, befogadhatók voltak. A *Valóságos Magyar ABC* mint irodalmi mű nyomtatásban is elérhető kritikai fogadtatására tizenegy évet kellett várni. Rájnys József indulatos bírálata *Kalauzában*¹³ igen hosszú időre meghatározta a költeménnyel szemben alkalmazandó alaphangot. Ítélete nyomán vita bontakozott ki, amely Kalmáron és művén túl azért is érdekes és számon tartandó, mert ez az első, irodalmi műről magyar nyelven nyomtatásban is nyomon követhető *pennacsata* kritikátörténetünkben.

Rájnys az 1781-es *Kalauzban* – amely vallomása szerint kilenc évvel korábban, tehát 1772-ben keletkezett – a következőket írja Kalmárról, illetve költeményéről: „sok ugyan, de rossz a’ verse”, aminek oka szerinte a költői szabadsággal való gyakori élés. Következtetését így fogalmazza meg:

Többet merészlett egy minapi Veszprémi Filologus, a’ kinek verseiben akármály magánhangzó, ámbár egyképen légyen helyhesztetve, egyszer röviden, másszor hosszan hangzik.

[...]

Te, igaz Poéta! Ó’d magad’ e’ szabadságtól; mert bizonyára Strutznak tojományából származott, a’ kinek gyomra ezt meg-emésztheti.

¹¹Kivétel ez alól Margócsy István egy tanulmánya, aki a többi üdvözlő beszéd és költemény kontextusában tesz Kalmár művéről fontos megállapításokat: MARGÓCSY 1996, 253; illetve Szelestei N. László, aki a mű szövegét közzéteszi forráskiadványában: SZELESTEI N. 2000, 142–146.

¹²HEGEDŰS 2008, 100–119.

¹³RÁJNIS 1781a.

Nyelje-el bízvást a' Pégazusnak patkóit: mozgassa, tsattogtassa szárnyait: röptüljön Helikon' tetejére; majd el-éri, mikor a' Strutz-madár a' magasan-kerengő Sasnak szárnyait röptülésével meg-előzi.¹⁴

Kalmár, a *Strutz-madár* tehát nem költő, és nem is lesz az soha, mert versei rosszak, folyamatosan felrúgják a (verstani) szabályokat. Ráth Máttyás a *Magyar Hírmondóban* erre reagálva nem az ítélet jogosságát, hanem annak mértékét teszi szóvá:

egyebeknek hibájok avagy külömbetértések felől igen kemény ítéleteket tészon [Rájnis]. Kiváltképpen Kalmár György Uramnak, nemcsak az előljáró beszédben, hanem más helyeken is, valaholott előakadtott, irgalmatlan vágásokat kellett szenvednie.¹⁵

Ráth megjegyzéseire Rájnis egy egész könyvben válaszol – a *Megszerzésben*¹⁶ –, amelyben részletesebben is kifejti Kalmárral kapcsolatos észrevételeit. Ítélete nem változik, csak kifejtése alaposabb, s négy pontban foglalja össze Kalmár művének hibáit:

Ha Ötsém Uram *Kalmár György*nek könyveit olvasta, tsuda, hogy rajta nem szánakodik, és egynéhány hasznos érvágásokat irgalmatlan vágásoknak nevez. [...] Nem tagadhatni, hogy irtóztató rosszszó Kegyelmének Prodomus nevezetű könyve. 1. A' Magyar nyelvet úgy adta előnkbe, mintha minden-féle nyelvekből össze-rakott moslék volna: 2. Ugyan e' nyelvet a' mássalhangzó bötűknek ok-nélkülvaló meg-kettőztetésével, és hármásításával akarta bővíteni: 3. A' Magyarokat olly szókkal kínálta, mellyeket okos ember jóvá nem hagyhat: 4. Roszsz Versei által a' Magyarokat a' Magyar könyvek' olvasásától el-ijesztette...¹⁷

Tehát a négy érvből csak a negyedik utal Kalmár művének *velejére*, amit egyébként – ahogy később fogalmaz – „gyomor-émelygés nélkül nem olvashatni”.¹⁸

Fontos és egyedülálló bírálat ez, hiszen ez az egyetlen nyomtatásban fennmaradt kritika, amely a költemény tartalmát illeti. Rájnis közelebről nem részletezett elvek alapján – többek között – (szép)irodalomként ítéli meg, ítéli el a *Valóságos Magyar ABCt*. Feltételezhető, hogy nem csak ő olvasta így. Ráth Máttyás

¹⁴RÁJNIS 1781a, 153–154.

¹⁵KÓKAY 1981, 355.

¹⁶RÁJNIS 1781b.

¹⁷RÁJNIS 1781b, 10–11.

¹⁸RÁJNIS 1781b, 18.

újabb viszontválaszában írta, hogy Rájnis eljárása – tudniillik igen kemény, valójában szokatlanul éles ítélete – másoknak sem nyerte meg tetszését: „...most is kezemnél vagynak sokaknak hozzám küldött leveleik, melyekben hasonló ítéleteket jelentették.¹⁹ Bár szükségesnek tartja hozzáfűzni:

Én Kalmár uram álmodozásainak soha pártfogója nem voltam. De azt mindenkor sajnálom, mikor a tudósok nem tudnak egymással tisztességesen bánni; mintha nem lehetne más vélekedéseit becstelenítés nélkül megcáfolni.²⁰

Jó lenne tudni, hogy azok a hozzá küldött levelek vajon csak Rájnis kritikájának szokatlan hangnemét, vagy annak lényegét, az ítéletet magát tartják-e elvetendőnek? Mégiscsak érthetetlen, hogy a magyar irodalmi megújulás idején majdnem hatezer sor hexameter – Rájnist és a bemutatott kisebbfajta vitát kivéve – visszhangtalan és hatás nélkül maradjon. Vajon az irodalmi közvélemény részéről ez az elhallgatás az elutasítást jelenti, vagy talán az elvárás volt túl nagy vele szemben? Vagy egész egyszerűen Kalmár művének nem jutott hely előzménynélkülisége miatt a lassan formálódó magyar irodalmi kánonban?

Nyilván nehéz, ha nem lehetetlen ezekre a kérdésekre választ találni. Sőt, Kalmár maga az, aki a fent idézett, Teleki Józsefnek címzett levelében jelentős mértékben riasztja el a mai értelmezőt a művével való foglalkozástól:

(1) annak, aki azt magára vállalhatja [tudni illik művének hivatalos bírálatát], vagy jobban kell tudni énnálam, vagy legalább, kell úgy tudni mint én, mind e Nyelvet, mind pedig a többbit, valamelynek ezzel valóságos sógorsága vagyon. [...] 4szer; hogy amit meg nem ért s által nem láthat, írás által tudakozza, vagy tudakoztassa meg az Autortól [...] 6szor; hogy semmi beszédet, amely épület nélkül való, meg ne engedjen házában. stb.²¹

Kalmár szavaitól kissé megrettenve évekkel ezelőtt a művek feltűnően figuratív nyelvhasználatát vettem kiindulópontul, s onnan fordultam nyelvelméleti írásai felé.²² Itt most más, rövidebb utat választok, talán sokak számára érdekesebbet.

¹⁹KÓKAY 1981, 393.

²⁰KÓKAY 1981, 395.

²¹SZELESTEI N. 2000, 101.

²²HEGEDÜS 2008; HEGEDÜS 2011.

A *Valóságos magyar ABC* első, már említett, kitüntetett fontosságú részének a címe: *Az Embernek épségben lévő állapotjáról, és esetéről, s ebből következő lelki és testi nyavalyásságáról; egy szóval, az ő egész romlott természetéről.* Ami annyit tesz: *az ember bűnbeesés előtti állapotáról majd a bűnbeesésről* és az ebből következő szellemi és testi romlásról, amit a szerző összefoglalva az *ember romlott természetének* nevez. Visszagondolva a *poema universale* műfajmeghatározására, érthető, hogy minderről – a megismerési képességek elvesztése miatt – csak figurális nyelven, egy nagy, következetesen felépített allegóriában lehet. Ez pedig nem más, mint a himlő emberi testet érintő pusztításának igencsak plasztikus leírása, kiegészítve a vesekő okozta fájdalmak több oldalon keresztüli taglalásával mint a bűnbeesés által elvesztett valóságos emberi lét végleges elvesztése miatti fájdalom ábrázolásával 1243 megrázó sorban.

Már Rájnis is szóvá teszi kritikájában – igaz, nem elkülönítve az elkülönülő 1243 sort a *Valóságos magyar ABC* egészétől –, hogy az *épség*, vagy ahogy Rájnis írja: az *ártatlanság* ábrázolása mindössze néhány sort kap. A hangsúly egyértelműen és a művet olvasva nyomasztóan az *eset*, a bűnbeesés ábrázolására helyeződik. Nagyon erős hatást vált ki a betegségek pusztította emberi test ábrázolása, leginkább viszolygást, s annak megértését, hogy valami, ami a miénk volt, örökre elveszett: a testünket érintő pusztulás, pusztítás visszafordíthatatlan, a bűnbeesés utáni emberi létezés alapvetően ez által meghatározott. Ezért meglepő, hogy a szöveg egy ponton hirtelen kilép a bibliai hermeneutika szöveghagyományából, s a szerző az *Ostromja a himlőnek* argumentum alá írt sorok elején így fogalmaz:

Más színt vészek elő: jobban le 's festem e képet:
 hogy eleven formába kiábrázoljam a dolgot.
 Miből áll nevezett himlődnék mérge leginkáb;
 most mondom meg *egész erejét*: hallhat'dsza,
 ne szunnyadj.²³

Tehát, a himlő allegóra metaforikus kifejtése következik. Joggal várja az olvasó, hogy most akkor pontosan megtudja, mihez vezetett a bűnbeesés (a pokolhimlő pusztítása), mi az, amit végképp elvesztett az emberiség annak következményeként? Azonban a szöveg előbb újabb sorokon keresztül taglalja a himlő emberi testre kifejtett hatásait, majd jut el az alábbi következtetéshez:

²³*Valóságos Magyar ABC*, 813–816. sorok.

annyi erőd immár nincsenn hogy állj egyenesen:
volna *szemed* bátor; nem emelhetnéd az egekre:
mint a barom, *csak alá nézzsz*; mind a *földre tekintesz*.²⁴

Az apparátusban az utolsó két sorhoz írt jegyzetben jelzem, itt nyilvánvalóan ovidiusi allúzióról van szó (*Átváltozások* I. *A világ keletkezése, benépesítése, az ember teremtése*). Kalmár szerint tehát, az emberi testet annyira meggyötri a himlő, hogy, ha még lenne is arra alkalmas szerve (szeme), akkor sem tudna az ég felé tekinteni, hanem a barmokhoz, állatokhoz hasonlóan csak lefelé, a föld felé. Két dolog következik ebből: egyrészt az, hogy a bünbeesés előtt az ember képes volt az ég felé tekinteni, s ennek a tekintésnek a következménye és oka egyszerre az *embervolt*, az állatoktól elkülönülő létezés lehetősége. Az eredendő bűn ennek áll útjában: az azutáni emberi létezés nem az igazi, teremtéskori emberi létezés. A bűnöktől való valamiféle megszabadulás az előfeltétele annak, hogy az emberi létezés e kitüntetett, mondjuk úgy *valóságos* fokát újra elérhessük. A kérdés már csak az, hogy ez egyáltalán lehetséges-e, továbbá, hogy mi van odafönt? Ennek megfejtéséhez érdemes a toposz eredetének nyomába eredni.

A fölfelé tekintő ember képe ugyanis nem ovidiusi invenció, egy régi toposzról van szó. Platón az *Államban* így beszélteti Szókratészt:

Akik tehát a belátás és az erény dolgában tapasztalatlanok, ellenben állandó lakomázás és hasonló élvezetek közepette élnek, azok nyilván lefelé, aztán vissza a középig mozognak, és egész életükben itt bolyonganak, de ezt a határt az igazi fönti irányába soha nem lépik át, fölfelé soha nem tekintenek, és föl soha nem jutnak, soha nem telítkeznek igazán a létezővel, sem a biztos és tiszta élvezetet meg nem ízlelik, hanem barmok módjára mindig lefelé, a föld felé néznek, az asztalra hajolnak és úgy legelnek, zabálnak és üzekednek, és csak hogy mindebből több jusson nekik, vasszarvakkal és vaspatával rugdosva és öklelve öldösik egymást telhetetlenségükben, mert lelkük nem valóságosan létező részét, amely feneketlen hordóhoz hasonlatos, nem valóságos táplálékkal táplálják.²⁵

Platón megfogalmazásában természetesen nincs szó eredendő bűnről, de a *valóságos lélek valóságos táplálékának* elmulasztása mégis csak egy deffektus következménye: az emberi tapasztalatlanságé a „belátás és erény dolgában.”

A toposz etikai premisszaként való értelmezésének nyilvánvaló előzménye az az Arisztotelész által az *Eudémosz*i *etikában* hivatkozott anaxagorászi szöveghely,

²⁴Valóságos Magyar ABC, 830–832. sorok.

²⁵PLATÓN 2014, 471 (IX. 586a–b).

ahol az *inkább élés, mint nem-élés* okaként Anaxagorász szintén a felfelé tekintést és az abból következő (kozmológiai) ismeretszerzés örömét nevezi meg az egyetlen, legfontosabb okként (bár ezzel természetesen nem utalok arra, hogy azt Platón is feltétlenül ismerte volna):

Anaxagorászról mesélik, hogy valakinek – aki effajta dolgokon töprengett és megkérdezte tőle: miért választaná az ember inkább azt, hogy megszülessék, mint hogy ne szülessék meg – így válaszolt: „A-zért, hogy szemlélhesse az égboltot és az egész világmindenség rendjét.” Ő tehát úgy gondolta, hogy valamiféle tudomány az, amelynek kedvéért becses dolog az életet választani.²⁶

Visszatérve az *Állam* szövegéhez, az a továbbiakban kifejti, hogy a felfelé tekintő megismerésnek (tudás, tudomány), illetve annak hiányának ismeretelméleti (s így közvetve ontológiai) következményei vannak. Tehát, a világ megismerésének tökéletessége elé egy emberi tulajdonság állít akadályokat, méghozzá a tapasztalatlanság bizonyos dolgokban, aminek oka a tunyaság. Ebből az is következik, hogy ezen – még ha Platón/Szókratész szerint nehéz is –, de lehet változtatni. Az erény és a belátás terén szerzett tapasztalatok kellenek ahhoz, hogy az ember fölfelé tudjon tekinteni, ami nem jelent mást, mint az igazi telítkezést a „létezővel” – tehát a dolgok valóságosságával, és az ebből következő élvezetek megtapasztalását. Ezek az előfeltételei a tökéletes megismerésnek és egyúttal az igazi emberi létnek.

A toposz megjelenik, bár kicsit másképp Xenophónnál is, az *Emlékeim Szókratészről* című dialógusban. A fölfelé tekintésnek praktikus, de az istenektől eredeztethető okai vannak. Szókratész és Arisztodémosz vitájában kerül szóba, az első megszólaló Arisztodémosz:

- Vedd tudomásul, ha hinnék benne, hogy az istenek egy fikarcnyit is törődnek az emberekkel, nem hanyagolnám el őket.
- Vagyis azt hiszed, hogy nem törődnek velünk? Nos hát, először is az összes élőlény közül egyedül az embernek a termetét egyenesítették föl. Az egyenes testtartás jóvoltából messzebbre tudnak látni a földön, inkább tekinthetnek a magasba, és kevesebb csapás éri őket.²⁷

Az istenektől eredeztethető *felfelé és messzebb tekintés képességének* így következménye a minket érő kevesebb csapás, amit a felegyenesedett járás tesz lehetővé. Tehát az *Állam* Szókratészének gondolatmenetéhez képest itt kiegészül a túlélést

²⁶ARISZTOTELÉSZ 1975, 9–139, 15–16 (1216a).

²⁷XENOPHÓN 2003, 128 (I. 4. 11).

segítő praktikummal, ami egyértelműen isteni adományként vagy – használjuk a Biblia nyelvét –: ajándékként értelmeződik. Egyúttal az Arisztodémosz *deizmusával* szemben érvelő Szókratész némiképp emlékeztet a kortársai deizmusával szembeszálló Kalmár szerepfelfogására is, mint az a *Valóságos magyar ABC* több szöveghelyén is megfogalmazódik.

A toposz nyilvánvalóan legismertebb megörökítője, Ovidius esetében már egyértelmű az ember isteni eredete, s ezzel függ össze, hogy felegyenesedve fürkészi a csillagokat mint az istenek lakhelyét, származásának forrását:

Egy nemesebb s okosabb lény kellett még a világra,
hogy hódíthasson, hogy uralkodhasson a többen.
És ember született, kit a mindent létre ígező,
majd szebbé tévő istenség égi magokból
sarjasztott, vagy az ég anyagától elszakadó föld
őrizgette az ég testvérmagvát kebelében,
s Iapetus fia ezt az esővízzel vegyítette,
s isteneink képére kiforgalmazta a testet.
Földre szegett fejjel jár mindegyik állat a földön,
bezzeg az ember emelt főt nyert és égre tekinthet,
így rendelte, a csillagokat fürkésze szemével.²⁸

Igen ám, de ez az ember eleve felfelé tekint, hiszen „így rendelte” az „istenség”! Ovidiusnál nem derül ki, hogy mit jelentene a felfelé tekintés képességének elvesztése, ami azonban Kalmárnál éppen a középpontba kerül. De mondhatjuk úgy is, hogy az ovidiusi felfelé tekintésben benne van minden előzmény, ami éppen a barmokhoz hasonló földre bámulást értelmezi. Miért ne gondolhatnánk azt, hogy mindezzel a sok nyelven beszélő, elismerten művelt Kalmár György is tisztában volt, pláne úgy, hogy műve egyik hangsúlyosan kiemelt pontján ehhez a toposzhoz fordul? S ha az ovidiusi szöveghely kapcsán még egy másik szöveg különös egybeeséseit is figyelembe vesszük, sejtésünk talán még inkább megalapozottá válik.

Ovidius közvetlen forrása lehetett ugyanis az egy generációval idősebb Sallustius Crispus műve, a *Catilina összeesküvése*. Sőt, megkockáztatom, e mű, aminek igen korán megjelent a magyar fordítása Baranyai Decsi János tollából (1596),²⁹ Kalmár művére is jelentős hatást gyakorolhatott. Sallustius műve legelején fordul a földre bámuló barom toposzához:

²⁸OVIDIUS 2017, 92.

²⁹SALLUSTIUS CRISPUS 1596.

Az embernek, ha a többi élőlény sorából ki akar emelkedni, teljes erővel kell küzdenie, hogy az életet ne csendben lábolja át, mint a barom, amelyet a természet úgy alkotott meg, hogy a földre néz és a gyomrának engedelmeskedik. Egész lényegünk a testben és a lélekben rejlik; lelkünkkel uralkodunk, testünkkel inkább szolgálunk; az egyik az istenekkel, a másik az állatokkal közös bennünk.³⁰

Az idézet vége Baranyai Decsi fordításában az egyes szám és a nagybetű használatával krisztianizálja a szöveget: „Az lélec mi nekünc közönseges az Istennel, az test az oktalan állattal.”

A toposz ősforrásaiban tehát kifejtésre kerül, hogy az egyenes testtartás, az égre tekintés lehetősége (valójában a csillagok fürkészése, a világmindenség megismerése, s egyúttal az isteni eredet megtapasztalása) alapvetően különbözteti meg az embereket az állatoktól. Ovidius nem szól ennek a képességnek az elvesztéséről, Platón Szókratésze szerint pedig, ha az ember akarna, erőt vehetne magán, képes lenne az égre tekinteni, nincs szó a testi képesség elvesztéséről (Sallustius nyilván az *Állam* hagyományát követi), sőt, Xenophón Szókratésze szerint az egyenes testtartás az isteni gondviselés – nem romolható – megnyilvánulása.

Ezekhez képest lesz Kalmár himlő-allegóriájában a toposz váratlan felvezetése a mű egyik csúcspontja, ahol kifejti, hogy a betegség – a bűnbeesés – testi következményeinek legsúlyosabbika éppen az az elváltozás, romlás, ami nem teszi a továbbiakban lehetővé a hasonlóságon alapuló isteni eredet állapotának újra elérését vagy legalább az isteni szemlélését, s a jelenlegi, bűnbeesést követő állapot megkülönböztetését az állati létezésétől. Kalmár művében az ember emberként ezt a képességet örökre elvesztette.

Viszont történetünk itt egy furcsa fordulatot vesz, a Sallustius által megidézett Catilina személye miatt.

A szenátus, s így a római állam ellen összeesküvést szító Catilina története közismert volt, feltehetőleg nem teljesen függetlenül attól, hogy az összeesküvés leleplezésében Cicero jelentős, sőt alapvető szerepet játszott. Sallustius remek szövege, a *Catilina összeesküvése* abból a szempontból roppant érdekes számunkra, hogy nem egyszerűen elmondja, felsorolja az összeesküvés történéseit, de magyarázatot is próbál arra találni, tudni illik hogy milyen folyamatok vezettek el ahhoz a társadalmi állapothoz, amiben feltűnhetett egy, az állam törvényes rendjének felszámolására törekvő Catilina-féle személy. Antropológiai alapozottságú történet szemlélete egyértelműen kijelöli történeti narrációjának irányát. Ha az összeesküvés tárgyalása a végcél, meg kell találni a kiindulópontot, ahonnan elindulva eljut ahhoz az állapothoz, amiben megtörténhetett az összeesküvés. Így lesz az

³⁰SALLUSTIUS CRISPUS 1964, 315.

aranykor Róma városának alapítása, amikor különböző nyelvű, különböző kulturális hátterű népek közös akarattal – és természetesen feddhetetlen erkölcsökkel, csillapíthatatlan tudásvágygal – létrehozták az államot, amely abban a pillanatban minden államok legjobbika és egyúttal példaképe kellett legyen. Innen kell a történetet eljuttatni az állam elleni összeesküvést szító Catilináig, akinek neve már Sallustiusnál szimbólummá válik, az állam ellen szervezkedő, gyenge jellemű lázadó szimbólumává. Ehhez az alapot nem az állam hibái, hanem az emberek rossz irányba változó tulajdonságai, erkölcsi szolgáltatták:

A becsvágy sok halandó embert kényszerített hamisságra: arra, hogy más legyen a szívük mélyére zárva, más a nyelvük hegyén; hogy a barátságot s ellenségeskedést nem érték, hanem érdek szerint mérlegeljük, s hogy fontosabbnak tartsák a külszint, mint a belbecset.³¹

Vessük ezt össze a *Valóságos magyar ABC* elé írt *Summában* található néhány, a tartalmat tagoló alcímmel: *A kevélységről. A színészségről, vagyis tettetésről. A rágalmazásról. A bujaságról.* (Megjegyzem, ez utóbbiról Catilina kapcsán Sallustius részletesen is megemlékezik.) Vagy nézzünk a felsorolt tartalmi egységek alá tartozó néhány argumentumot:

Kevélység – Kevélykedés a tudományban – Kevélykedés az Uraságban, Tisztségben – Kevélykedés a kintsben; és mesterségben – Kevélykedés a szép termetben – Kevélykedés a szép ábrázatban – Kevés az alázatos – Aki kevély, az gyilkos, tudatlan, és beteg – Aki kevély, az rút, nyavalyás és nyomorúlt stb.

Vagy továbbá:

Számtalan a színes ember – Színes cseléd, és házastárs – Színes, csalárd, s rothadt feleség – Színes és elfajult gyermek – Uगतó eb, s rágalmazó ember – Egy szíve s egy nyelve az egyenes szívűnek – Tettetés nélkül való szív – A színes hasonló a Kháméleonhoz – Rosszabb a Töröknel a színes ember – Irtóztató a színes ember – Célja a színes beszédűnek – Veszedelmes a színessel való barátság – A színessel való barátságnak kimenetele – A színes embernek barátsága mihez hasonló? stb.

Ezek után talán nem okoz különösebb meglepetést, hogy Catilina neve a *Valóságos magyar ABC*-ben és a *Post Scriptum*-ban kétszer is előfordul. Az előbbiben a *Hibák abban a szép emberben* argumentum alá írt sorokban olvashatjuk:

³¹SALLUSTIUS CRISPUS 1964, 320.

Halld meg azért! *valaki nem örülsz a Hazánk Czimerének.*
 Halld meg te! aki *nem kívánod e szép Haza Díszét.*
 Te, valaki *tartasz e jó Munkánkban is ellent,*
 halld meg! Viszketeges *szórféreg* vagy *te magadnak:*
szórféreg vagy ám a *háza népének* egészen.
 Megrakodott minden *bőrödnek az alja tetűvel.*
 Nem nyughatsz; vakarodsz: azért *nincs semminek ízi.*
Rúhe vagy *e Nemzetnek:* imé fertelmes a *Testünk*
 tőled: ezért tőlünk, mind, mind irtózik a *több Nép.*
 Vagy efelett *kétféle geleszta* gyanánt a *Hazának.*
 Ártalmas vagy igen; *veszedelmes a bélnek a Bélnek:*
 nincsen im a *belső részeknek béke miattad.*
 Óh de gonosz nyavalyánk vagy! jaj, ha kirárod a *Bélünk!*
 Végre nem is várhatni bizony egyebet; hanem eztet:
 majd okozol *pestist*; leszen egy *Catilina* belőled.³²

Az itt idézett részletből nem derül, ki, de a *hazánk címere* metafora a magyar nyelvet jelöli. Tehát azok lesznek mindenféle férgek és giliszták, akik, bár magyarok, de nem szeretik a magyar nyelvet, olyannyira nem, hogy még a szerző azíránt tett erőfeszítéseit (jelen esetben, a könyvét) is ellenségesen fogadják. S bizony ezek az ellenfelei, akik egyben a haza ellenségei is, egy ponton túl már Catilinává válnak: tehát, a magyar nyelv és az azért tett erőfeszítések semmibevétele egyenesen a magyar államiság, jogrend felszámolásához vezet, így bűn.

A *Post Scriptum* 192. sorától Kalmár újra említi Catilinát, a következőképpen:

Másokat e Nemzet *sok pontba felülhalad,* elhidd:
 mégsem tudja a *férgektől* megüríteni a *Bélit*;
 s egy *Wilkes Catilina* fejét ama *Bárba* szegezni,
 vagy a nyakára követ kötvén, *Istámboli* módra,
 a zabolátlan halakhoz ereszteti *Főnek* a bestét.³³

Az emlegetett nemzet az angol, ami Kalmár szívéhez – más helyeken is kifejti – közel állt nagyon. Látjuk, itt is visszatérnek a bélférgek (amik értelem szerűen belülről támadnak), akik között az első ez a nevezett Wilkes, akinek Catilina-szerű fejét Kalmár javaslatára bizonyos bárba kéne szögezni, vagy esetleg török módra vízbe fojtani, mintegy fejedelemnek a halak közé. De hagyjuk a kivégzési módokat, fontosabb, hogy ki ez a Catilina-szerű fejű Wilkes, akinek a fejének valamiféle bárón lenne a helye? Nos, ő John Wilkes (1727–1797) angol politikus, újságíró, a

³²Valóságos Magyar ABC, 2659–2673. sorok

³³Post Scriptum – Utóírási, 192–196. sorok.

The North Briton című lap tulajdonosa. 1763-ben, habár elméletileg cenzúra nem volt, egy III. György királyt kifigurázó, trónbeszédének egyes állításait kétségbe vonó cikke miatt letartóztatták, de a véleménysszabadságra hivatkozva hamarosan szabadon engedték.

Kalmár – úgy tűnik – nemcsak Wilkes ügyével volt tisztában, de ismernie kellett William Hogarth szatirikus rézmetszetét szintén 1763-ból, amely az újságírók démoni figurának ábrázolja, kezében egy rúddal (ugyanis az angol *bar* kifejezés eredeti jelentése 'rúd, korlát', s ebből alakult ki a későbbi 'ívó' jelentés a hosszú lábú székek miatt), aminek hegyén egy *Liberty-szabadság* feliratú sapkaszerű dolog van. A sor értelme tehát: Wilkesnek az összeesküvő Catilina-szerű fejét rúdra kellene szegezni. Azt hiszem kijelenthetem, hogy nehéz lenne a szerző Habsburg-ház iránti elkötelezett lojalitását körmönfontabb módon kifejezni! Különösen úgy, ha figyelembe vesszük a magyar nyelv iránti határtalan buzgalmát is, aminek ellenfeleit szintén a mindenkor élt, legalávalóbb személyhez, Lucius Sergius Catilinához tudja hasonlítani.

De tartsuk eszünkben: a Catilina-szerű emberek megjelenésének végső oka nem más, mint az égre tekintés képességének örökletes és visszavonhatatlan elvesztése. Több mint 2000 éves szövegek (természetesen ideértve a Bibliát is) és kortárs brit újsághírek, közéleti események találkoznak a magyar nyelv iránti buzgalommal a *Valóságos magyar ABC* e három sorában:

annyi erőd immár nincsenn hogy állj egyenessen:
volna *szemed* bátor; nem emelhetnéd az egekre:
mint a barom, *csak alá nézzsz*; mind a *földre tekintesz*.

universalis, universale

Feltűnő, hogy Kalmár nagy költeménye műfajának és világnyelv-tervezetének³⁴ egyaránt ugyanaz a jelzője: *poema universale* – mint láttuk, illetve *lingua universalis*. Talán nem merész a feltételezés, hogy nem csak egyszerűen az azonos jelző köti össze gigantikus nyelvi projektjeit.³⁵

A kályhától kell kezdenem, ami nem más, mint a 17. századi Anglia, Kalmár oly kedves országa. Ma már tudjuk, hogy Comenius hatását az angliai nyelvtervezetekre, s így közvetve az akkor induló 150 éves mozgalom egészére, nem lehet eléggé felülbecsülni, de túlértékelni sem muszáj.³⁶ Az angol nyelvtervezetek mögötti, személyéhez kötött teológiai, bibliai ihletetség kétség kívül létezett, de a

³⁴KALMÁR 1772; ennek későbbi olasz és német nyelvű kiadásai: KALMÁR 1773; KALMÁR 1774.

³⁵Kalmár nyelvtervezeteiről más sokat publikáltam, így most tényleg csak arra szorítkozom, ami azokhoz képest új gondolat, s ami a művei közti erős kötelékek meglétét igazolják.

³⁶A téma legfontosabb összefoglalásai az utóbbi időben: ROSSI 2000; MAAT 2004.

kezdő lökést – úgymond – az adta, hogy viaszszorult a latin mint közvetítő nyelv szerepe, miközben a globális kereskedelmi kapcsolatok erősödtek. De az ezzel a folyamattal párhuzamosan megjelenő, a nyelv valóságleíró képességével kapcsolatos szkepszis sem új, gyökerei levezethetők a középkori nominalizmusból. Az új tudományosság nem jelenti automatikusan, hogy bármi szakítás lenne a korábbi eszmékkel! Arisztotelész háttérbe szorul, de az angol taxonikus nyelvrendszerek minden további nélkül fordulnak a kategóriáihoz.

Mert igen is feltűnő, hogy a kora újkori nyelvtervezetek sosem a valóság közvetlen reprezentálására töreksenek, mindig egy taxonikus, numerikus, szimbolikus, karakterisztikus, tehát mindig valamiféle nyelvi alaptól indulnak ki, s nem csak Leibniz után, már előtte is. Mert gyökeret vert a gondolat, hogy csak nyelven keresztüli megismerés létezik, közvetlenül nincs közünk a valósághoz, azt csak valamely nyelvrendszer közvetítésén keresztül fogjuk fel. Az egyetemes nyelvtervezetek alapja mindenképp egy nyelvi rendszer kell legyen, a valóság önmagában erre nem elegendő, hiszen, most hagyjuk, hogy milyen okokból, annak közvetlen és teljes megismerése az emberek számára lehetetlen. Kell egy közvetlenül befogadható, értelmezhető rendszer, egy enciklopédia, a rendezett tudás (nyelvi) tárháza.

Kalmár esetében ez a *Valóságos Magyar ABC* világa. Ő előbb felépíti a világot, ezért *valóságos* és *magyar* az abc-je. Nem hisz a taxonikus rendszerekben, így lehet, hogy csupán praktikus okokból, de egyben szimbolikusan az abc betűihez rendeli a valóságépítés fejezeteit. Ezáltal Kalmár a *Valóságos magyar ABC*-vel nem a világ legteljesebb és magyar nyelvű leírására vállalkozik, sokkal inkább – nyelvelméleti munkáit is figyelembe véve – valóságot, úgymint *valóságosat* teremt nyelvben. Egyetemes költeménye így lesz az egyetemes nyelvtervezetnek szükséges nyelvi alapja. Egyik sem értelmezhető a másik nélkül – s mivel mindkettő vállalkozása torzó, jelentőségük felfoghatatlan és megérthetetlen marad örökre. A magyar irodalom történetének talán legizgalmasabb torzói.

Szöveggondozás

Kalmár György írásmódjával, egyedi hangjelöléseivel először Benkő Loránd foglalkozott alaposabban monográfiájában. Ő az, aki először méltatja nyelvészeti munkásságát is azt megillető módon. Összehasonlítja a *A Valóságos Magyar ABC* és *Utóírás*, illetve a *Mária Terézia-ének* nyelvezetét, és megállapítja, hogy az utóbbiból szinte eltűnnek a provincializmusok – tehát Benkő vizsgálati szempontjából fejlettebb, csak a fedeles betűk maradnak meg.³⁷ Megállapítása annyiban helyes,

³⁷BENKŐ 1960, 444.

hogy valóban csak a *fedeles* betűk maradnak meg, viszont ennek okát én semmiképpen sem bármiféle fejlődésben keresném, sokkal inkább a Bécsben rendelkezésre álló kimetszett betűk változatosságában.

Igen alapos és átgondolt ismertetést és méltatást ad a *Prodromus...* első, *De Literis...* fejezetéről Vértés O. András fonetikatörténeti monográfiájában.³⁸ Megalapítja, hogy Kalmár lényegében „általános fonetikát írt ebben a fejezetben, de a magyar nyelv hangjait állítja központba, hiszen egész munkájával is a magyar nyelv mélyebb megismerését szolgálta. Könyvében *konfrontáló* (ill. kontrasztív) *hangtant* is ad: nyelvünk hangjait idegenekkel veti egybe.”³⁹ Ő az első, aki Kalmár hangjelöléseit és azok magyarázatát nem nyelvtörténeti furcsaságként, hanem nyelvi-, nyelvi- és tudománytörténeti szakforrásként kezeli.

A hangzó nyelvet gyakorlatilag nem lehet leírni: erre rájön Kalmár. De mivel egy hangzó normanyelv meglétét vagy megvalósítását elméleti okokból kizárja, illetve tagadja, szükséges az egyszeri hangzó beszéd, nyelvhasználat minél tökéletesebb visszaadása. Ebből következik, hogy Kalmár költeményében nem különböztethetünk meg szabályos metrikai képletet és megvalósulást, mert a kettő nála ugyanaz, és ez magyarázza a hangjelölésre tett rendkívül aprólékos megállapításait, és persze esetében annak gyakorlatát. Ezzel természetesen rendkívüli módon megnehezíti a modernizált átírást célnak tekintő kritikai kiadás elkészítését, hiszen nem érvényesülhet az az elv, miszerint minden régi karaktert (esetében hangjelölést) mindig ugyanazzal a mai betűvel írjunk át. Gondoljunk csak a Benkő által is említett „kalapos”, Kalmárnál: *anceps* magánhangzókra, amik – helyzetüknél fogva – lehetnek hosszúak vagy rövidek is.

Nem meglepő, hogy hangjelölési sémája szokatlanul bonyolult és nehezen követhető prozódiai szabályokat eredményezett, amiket nem kevesebb, mint harminc pontban a *De Metro* fejezetben fejtett ki.⁴⁰ Az első 27 szabálypontnak egy meglehetősen eldugott helyen létezik egy 1888-as magyar fordítása.⁴¹ A szerző (fordító) Horváth Balázs a következő megjegyzést fűzi Kalmár szabálypontjai elé:

Kalmár prozódiaja, mint általában egész nyelvtudománya, meglehetősen kalandos. Nem elégszik meg Molnár [János] általános elvével, mely szerint a hosszút nyújtani, a rövidet perditeni kell. Kalmár helytelen megfigyelésekre alapítja törvényeit, és soha sem létezett nyelvbeli különbségekből vonja le a szótagok időmértékét, melyet maga a gyakorlatban meglehetősen következetességgel alkalmaz. Szerinte:

³⁸VÉRTES O. 1980, 57–65.

³⁹VÉRTES O. 1980, 58.

⁴⁰KALMÁR 1770, 194–198.

⁴¹HORVÁTH 1888, 25–26.

1. Az iker- és hosszúhangzók, meg a természetüknél fogva rövidek is, ha utánok két mássalhangzó következik, megnyújtandók. A metszet a végső hangzót, különösen az *i*-t megnyújtja, ámbár csak ritka esetben.
2. A kétes hangzók (ancipites) tetszés szerint akár megnyújthatók, akár megperdíthetők; ilyenek *â, ê, î, ô, û, õ, ũ* ezekben: *âd, ad; kötêl, kötel; szîves, szives; tô, tava; kô, köve; út, ut; bûn, bün.*
3. A természeténél fogva rövid hangzó az *ly, lj, ny, nj, dj, gy, gj, ty, tj, cz, tz, ts, cs, zs, 's, 'z* előtt, főleg a sor végén közös, a szó közepén ritkábban hosszú.
4. A rövid hangzó hosszúnak vétetik a *dz, gyz, dzs, gyzs* és *gj's* előtt.
5. A rövid hangzó közös a szóvégi *j, l, n, r, n* előtt. A *j* előtti néha még a szóközepén is megnyújtható.
6. Hasonló szabály érvényes a szóvégi *z, sz* előtti hangzókra, melyek a szó közepén csak nagy szükségből *s* a hosszasabb költeményekben nyújtottak.
7. Az erős hangzók (gravi nota adfectae), melyek után a közbeszéd kettősen ejti a mássalhangzót, mindig hosszúaknak veendők.
8. Helyzeténél fogva hosszú a végszótag rövid hangzója, ha a szó *b, d, f, g, k, m, p, s, t, v* mássalhangzókön végződik, a következő pedig *h*-val kezdődik. Ily mássalhangzók csoportosulása azonban a szó közepén rövidnek hagyja a rövid hangzót.
9. A szóvégi *i, u, û*, ha a kérdő mondat utolsó szavában van, közös.
10. Ugyanigy az *a, e, ë, o, ô*, bár a nyújtás is ritkább.
11. Közösek, ritkábban rövidek, a kérdő és visszamutató *ki, mi* névmások.
12. Ugyanez áll a *mi, ti* személyes névmásokra; de ha ezek birtokosak, mindig rövidek; míg a *të* személyes névmás kétes.
13. Az *a* névelő *s* az *a, e* mutató névmások kétesek.
14. Ott, ahol a közbeszéd a hangzók után majd egy, majd két mássalhangzót ejt (*ékesen, ékessen*) a méret tetszésszerinti.
15. Közösek a *de, ne, no, ha* egytagúak.
16. A ragnélküli főnév, mint megszólítás, bár rövid volt, kétes.
17. Közös a végszótag ezekben *óhha, soha-soha.*
18. Közös a kölömben rövid hangzó, ha utána *s* kötőszó következik.
19. Rövid az *i* az *imé*-bem, de közös az *im*-ben.
20. A véghangzó a kezdő hangzó előtt sohasem esik ki. Mégis az *el-ki* helyett lehet írni *l-ki*-t, mert az *l*-t csakis, bár gyöngé *e*-vel lehet kiejteni. Ezenkívül az egyes harmadik személyraggal ellátott névmások is elejthetik véghangzójukat, mint *ellen'* az *ösztönnek* e helyett: *ellene* az *ösztönnek*.
21. Az *m* sohasem esik elisio alá.
22. Az igék *it(ét)* képzője mindig hosszú.
23. De szükségből ugyanaz közös is lehet.

24. Az *úl, üll* végszótagok tetszés szerint hosszúaknak vagy rövideknek vehetők.
25. Ha *Istent* jelent az *Ur*, akkor kétes, származékai közősek; de amennyiben világi, vagy az ördög hatalmát jelenti, mindig rövid.
26. A *lom, löm, lak, lok, lek, rok, rek* végezetekből a hangzó kihagyható, úgy szintén az *ajak*-ot is ejthetjük *ajk*-nak.
27. Így más szavak is, melyek a végükön összevonhatók, mint: *terh* a szokott *tereh* helyett.
28. A többit a költeményből megtudod. Példának okáért a Jéhóvában az első kettő [szótag] közös.
29. Ha a hexameter három vagy *több* spondeusból áll, vagy három vagy több *dactilusból*, például négyből vagy ötből: az a *cselekmény* esetén *kisebb* vagy *nagyobb mértékű kifejtést*, vagy éppen *hevesebb* vagy kevésbé *heves indulatot* jelez. Így, ahol *spondeus* az *első* és az *utolsó* láb, vagy az *utolsó kettő*.
30. Ha egy egyszótagú szó utolsó mássalhangzóját vagy egy kétszótagúét, sőt egy többszótagúnak az utolsó mássalhangzóját vagy az elején lévők közül valamelyik középső mássalhangzóját, akár egyszer, akár többször, közönséges vagy műveltebb formában, nyelvünk szokása szerint jónak látom megkettőzni, az számomra magának a szónak a megismétlését foglalja magában (melyet máshol egyszerűbben, egyetlen mássalhangzóval fejezek ki). E törvény által ugyanennek a szónak a jelentése kiterjesztődik vagy fokozódik, vagy valami módon maga a kimondás válik nyomatékosabbá...⁴²

Átírás

Már a fentiekből is látszik, hogy nem egyszerű feladat a forrás alapján elkészíteni az idézhető, modernizált átírást. Kalmár egyértelműen elsődlegesen a metrumnak rendeli alá a leírt szöveg képét: nincs szó még normatív helyesírásról, mivel az még a mai értelemben nem létezett. Az egyes, ma már nem létező (tulajdonképpen soha nem létezett, gyakorlatba nem került) karakterek átírásánál így az elsődleges szempont számomra is a metrum megtartása volt, s csak másodlagos a mai helyesírásnak megfelelő írásmód. Sajnos ez sem működhetett minden esetben, a ragaszkodás a helyes metrumhoz sokszor a szöveg értelmének rovására ment volna csak. Bizonytalan esetben így a leghelyesebb a betűhű hexameterekkel összevetni a főszöveget.

A fenti harminc metrikai szabály figyelembe vétele mellett Kalmár karaktereinek az átírása a következő séma szerint történt:

⁴²Az utolsó három pont Rédey-Keresztény János fordítása.

magánhangzók

â Kalmár szerint *közös*, lehet hosszú és lehet rövid is (a metrum és az értelem szerint írom át);

à Nem külön karakter a rövid hangsúlyos *a*, de a metrum miatt lehet jelentősége. Általában a következő mássalhangzó megkettőzésével írom át, Kalmár nyomán (*ának* = annak; *ától* = attól stb.);

ë = *e*;

ê *Közös*, lehet hosszú és lehet rövid is (a metrum és az értelem szerint írom át);

è = *e*, általában hosszú mássalhangzóval utána.

Az *i* és *u* karakterek esetében az *anceps* és hangsúlyos magánhangzót a fenti séma szerint írom át.

ô, û = *ö, ü*;

õ, ũ = *ő, ű*;

ö, ü = *ő, ű*;

ő, ű = Kalmár jelölésében ez az *anceps*-pár, tehát vagy *ö, ü* vagy *ő, ű* alakban írom át.

mássalhangzók

dj, gj = *gy*;

lj = *ly*;

nj = *ny*;

's, 'f = *zs*;

tj = *ty*.

Az átírásban nem követi kötőjel a névelőket, s máshol is, ahol nem szükséges nem jelzem.

Az átírásban a „szó+kihagyás+'s” szerkezetekben az 's ist jelent minden esetben, míg az s ést.

Az *Ö-maga, ő-maga* szerkezetek mindig *önmaga* értelemben állnak. Landerer nyomdájában egyértelmű, hogy nem volt dőlt *ő, ű*, ezért, ha azok kötőjellel kapcsolódnak dőlt szóhoz, dőltek lesznek.

A hosszú kettős mássalhangzókat a mai helyesírás szerint írom át.

Ha a hiátusjel csak egy hangot helyettesít, nem magyarázom.

Tagolás

A szövegek eredetileg tipográfiailag nem tagoltak. Ez különösen a *Valóságos Magyar ABC* esetében jelenthet problémát, és vezethet, mint vezetett is, summás vé-

leményekhez, amik annak áttekinthetetlenségét, összevisszaságát hangsúlyozzák. Nos, mint már írtam, eleve két nagyobb részre lehet felosztani. Ezeket a forrásban csillagok választják el egymástól. Kalmár ezen túl a vers minden lapja fölé a fejlécben általa *argumentum*oknak nevezett rövid, a tartalomról tájékoztató sorokat szúr. Én ezeket a jelen kiadásban a tartalomnak megfelelően margináliaként, az általuk jelölt szövegrész kezdete mellett helyezem el, de egyúttal az apparátusban, a betűhű szövegközlésben az eredeti helyüket is jelzem (az eredeti lapszámmal együtt). Továbbá igyekeztem a szöveg tagolását a *Summában* megjelölt témacsoportok szerint elvégezni, de ez nem minden esetben (pl. *A rágalmazásról*; *A bujaságról*) volt lehetséges, illetve ki is kellett azt egészítenem. Az eredeti *Summa* alapján így is létrehozhattam egy, az áttekintést segítő mutatót, mivel a megadott témacsoportok alá rendeztem a szöveg *argumentumait*.

Az *argumentumok* a főszövegtől balra, a forrás hagyományainak megfelelő folyamatos sorszámozás attól jobbra található. Egy kivétellel a főszövegre vonatkozó minden jegyzet azzal azonos oldalon található. Ennek megfelelően egy oldal a következő képpen épül fel (kurzívval szedve a nem kötelező elemeket):

1. főszöveg;
2. *Kalmár saját lábjegyzete magyarra fordítva és/vagy modernizált helyesírással*;
3. *értelmező jegyzetek sorszámhivatkozással*;
4. betűhű forrásszöveg sorszámhivatkozással, eredeti helyükön az *argumentumokkal* egy bekezdésbe szedve;
5. *Kalmár saját lábjegyzete betűhűen és/vagy eredeti nyelven*;
6. *szövegkritikai jegyzetek*.

E szövegkiadás elsődleges célja, hogy Kalmár György több ezer sornyi hexameter elérhetővé váljon a magyar irodalomtörténet iránt érdeklődők számára. Az *elérhető* kifejezést itt – Kalmárhoz hűen – több értelemben használok és gondolom egyszerre. Fontos, hogy maga a szöveg elérhető legyen mint mű: könnyen olvashatónak és egyúttal idézhetőnek kell lennie, ezért szükséges annak modern átírása. De ugyanígy fontos az, hogy valamennyire érthető is legyen. Ehhez kívántam az *editio minor* típusú szövegkiadások kínálta lehetőségeket messzemenően kihasználva strukturálni és *megalkotni* a főszöveget, illetve lehetséges kiindulópontot mutatni az érdeklődő olvasóknak e bevezetőben.

250 évvel megjelenése után azt hiszem ez a maximum, amit a szöveg érdekében tehetünk.

SZÖVEGEK

[Summa]

|| -- | ~ - | - ~ || ~ - | ~ - | - ~ ||

A Versek írását lehetne próbálni:

Készültt eszed s elméd ha fogna szolgálni.

Meg kell ugyan mindent előre vizsgálni:

Igy jóra, fel tészem, fog Éneked válni.

Kezdetben ám bátor kevés nehézsége

5

leszsz is írásodnak: eszed serénysége

meggyőzi; s ugy szépen megyen ki a vége.

Irj, kérlek, órakként: Hazádnak így 's élhetsz:

A *monda* vádjától ighen te nem félhetsz.

De meg ne sérts ám mást, s Királyodat, s Istent.

10

Lelked tanácsának ne állj, s ne tarts ellent.

S. D. G. A. A.

1–11 A *Prodromus...* XII. *De Metro* fejezetét zárja a 203. oldalon ez a 11 soros, cím nélküli vers, mintegy első mutatványként a magyar nyelvű verselésre a *Valóságos Magyar ABC* és a *Post Scriptum – Utóírás* mellett, amelyet a szerző az „[i]me itt egy példa a négysoros, a háromsoros és a kétsoros *spondaikus* versre” mondattal és a metrumképlettel vezet be. A vers Kalmár költői programjának összefoglalásaként is értelmezhető.

8 órakként] óránként; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 1868. sorához a 148. oldalon

9 *monda* vádjától] a szóbeszédtől, alaptalan gyanúsítgatástól; vö. a *Sokat szenved, aki mindent akar látni-hallani* argumentum alá írt sorokkal a *Post Scriptum* a 368. oldalán 10 s] itt: se

12 S. D. G. A. A.] Az S. D. G. a *Soli Deo Gloria*, 'egyedül Istené a dicsőség' protestáns jelmondat rövidítése. Az A. A. minden bizonnyal az *Aeternum Ament* jelöli, így a teljes rövidítés feloldása: *Egyedül Istené a Dicsőség, Mindörökké Ámen*.

1 A-Versék írását lehetne próbálni: 2 Készültt eszed s elméd ha fogna-fzolgálni. 3
Még-kell ugyan mindent előre vis'ggálni: 4 Így jóra, fel-tészem, fog Éneked válni. 5
Kezdetben ám-bátor kevés nehézfége 6 léfzsz-ís írásodnak: eszed férényfége 7
mög-győzi; s uggy szépen megyen-ki à-vége. 8 Irj, kérlek, órák-ként: Hazádnak így-'s
élhetfz: 9 A-*monda* vádjától ighen tē nem félhetfz. 10 Dē mēg-nē fērts ám máft, s
Királyodat, s *Iftent*. 11 Lēlkēd tanácsának nē állj, s nē tarts ellent.

3 em. vis'ggálni

Most pedig megmutatok egy verset a peregrinációim során szerzett költemények közül, ez pedig az *egyetemes költeményem* előszavából való, melynek címe *Thesaurus Hungaricus*, magyarul: *Valóságos Magyar ABC*. (*)

(*) Ezt a költeményt, az 1245. verssorig, 1761-ben *Dáciában* írtam, éspedig október 19-én kezdve, egy 9 órányi utazáson *Jászvásárból*. A többi, a költői szabályokkal együtt, Pozsonyban tettem hozzá.

S U M M A

10 Az Embernek épségben lévő állapotjáról, és esetéről, s ebből következtetett lelki és testi nyavalyásságáról; egy szóval, az ő egész romlott természetéről (V. 1245.). *A kevélységről. A színességről, vagyis tettetésről. A rágalmazásról. A bujaságról. A Magyar Nyelvnek hasonlíthatatlan mivoltáról, és szépségéről. Az otthon való és iskolai nevelésről; s ennek hasznairól.* P. S. Utóírás.

4 az 1245. verssorig] Valójában az 1243. sorig tart a bevezető rész. Ezt, az ember bűnbeesés előtti és utáni állapotát allegorikusan leíró részt jelöli a *Summában*, a tartalmi összefoglalóban *Az Embernek épségben lévő állapotjáról, és esetéről, s ebből következtetett lelki és testi nyavalyásságáról; egy szóval, az ő egész romlott természetéről* fejezetcím.

7 A *Summa* kifejezés nem jelent egyebet, mint (tartalmi) összefoglalót, tehát semmiképpen sem a mű (művek) címéről van szó. A szöveg tagolását a következő oldalakon igyekeztem a *Summában* megjelölt témacsoportok szerint elvégezni, de ez nem minden esetben (pl. *A rágalmazásról; A bujaságról*) volt lehetséges, illetve ki is kellett azt egészítenem. Továbbá a forrás rövid összefoglaló-mutatóját kiegészítettem az eredetileg a fejlécebe tett, de jelen kiadásban a megfelelő helyen megadott argumentumokkal.

10 (V. 1245.)] Helyesen az 1243. sorig tart

1–3 *Iam uero promo Carmen ex Poematibus in peregrinatione comscriptis: idque ex Praefatione Vniuersalis mei Poëmatis; quod inscribitur Thesaurus Hungaricus: hungarice; Valófágos Magjar A-B-C. (*)* 4–6 (*) *Scripsi Poema hocce, ufque ad uerfum 1245, in Dacia anno 1761; idque coeptum 19 Octobris; 9 horarum itinere, a Iafio. Reliquum, una cum Praeceptis poeticis, Pofonii adieci.* 8–13 *Az-Embernek épségben-lévő állapotjáról, és esetéről, s e'ből következtetett lelki és testi nyavalyásfágáról; edj fzóval, az-ő egész romlott természetéről (V. 1245.). A-kevélyfégről. A-fzínös- fégről, vagi-is tettetésről. A-rágalmazásról. A-bujaságról. A-Magjar Nyelv-nek hasonlíthatlan mivoltáról, és szépségéről. Az-otthon-való és iskolai nevelésről; s e'nek hafznairól. P. S. Utól- írás.*

[I.] 1–1243. SOR.	39
<i>Az Embernek épségben lévő állapotjáról, és esetéről, s ebből következett lelki és testi nyavalyásságáról; egy szóval az ő egész romlott természetéről</i>	39
Istennek segítségül hívása, 39 – Nagy haszna a sok utazásnak, 41 – Illendő bővítése a Nyelvnek, 42 – Az Isten a kezdete s célja mindennek, 44 – Jehova: örökkévaló Létel: Örök, 46 – Alpha: első; Ómega: utolsó; Aleph: Vezér, 48 – Isten vezérli e világot 2f. törvény által, 50 – Ereje az új törvénynek. Annak megutálói, 52 – Az új Törvénynek haszna; gyümölcsei, 53 – Az ép képnek megszeplősödése; pokol-himlő, 54 – Mennyei állapot, 56 – A himlőnek mérge, 58 – Valóságos Himlő. Annak mérge, 60 – A pokol himlőnek mérge. Romlott szem, 62 – Romlott szem, s orr (Elme), 63 – A pokol himlőtől megromlott iny, és gyomor, 64 – A pokol himlőtől megromlott száj, fog és nyelv, 65 – A nyelvnek testi és lelki veszettsége, 66 – Megveszett gonosz nyelv. Fül, 68 – Siket fül (Elme). Nagyja a himlőnek, 69 – Pusztá föld. Mondolafa. Palota, 70 – Város. Vár. Bástyák, 72 – Folyóvizek. Templom (Szív), 73 – Templom (Szív), 75 – Kapitány. A Várba menő út, 77 – Az épségnek állapota leábrázaltatik, 78 – Az eset után való állapot, 80 – Borfő; borszem; borláb, 81 – Borkéz; bortorok; bornyelv, 82 – Bornyelv. Nyomai a himlőnek, 83 – Ostromja a himlőnek, 85 – Ostromlott lábak, 87 – Ostromlott lábak. Váll, 88 – Ostromlott karok, 90 – Ostromlott karok. Hús, 91 – A testben lévő sok erek, 92 – Romlott erek. Vese, 94 – A vesében termő kő, 96 – Fájdalmi a vesének, 96 – Éjeli gyötrelem a vese miatt, 98 – Éjeli gyötrelem a vese miatt, 99 – Éjeli gyötrelem a vese miatt, 100 – Oka a fájdalom szűnésének, 102 – Irtóztató álmai a vesefájósoknak, 104 – Rút álmai a vese fájósoknak, 105 – Lép, 107 – Romlott lép, 108	
[II.] 1244–4341. SOR.	109
<i>A kevélységről.</i>	109
Kevélység, 111 – Kevélykedés a tudományban, 111 – Kevélykedés az Uraságban, Tisztségben, s a t., 114 – Kevélykedés a kintsben; és mesterségben, 115 – Kevélykedés a szép termetben, 117 – Kevélykedés a szép ábrázatban, 119 – Kevés az alázatos, 120 – Aki kevély, az gyilkos, tudatlan, és beteg, 121 – Aki kevély, az rút, nyavalyás és nyomorúlt, 122 – Megkeményíti magát a kevély, 124 – Nehezen lágylhat meg a Kevély, 126	
<i>A színességről, vagyis tettetésről. A rágalmazásról. A bujaságról.</i>	127
Számtalan a színes ember, 127 – Színes cseléd, és házastárs, 129 – Színes, csalárd, s rothatd feleség, 131 – Színes és elfajult gyermek, 132 – Ugató eb, s rágalmazó ember, 133 – Kívül szép s belől fertelmes ház, 135 – A gonosz nyelvű gyermekiben büntetődik, 137 – Amikor sír, akkor is vígad az Istenben bízó, 138 – Minden gonosz javára lesz az ÚRban bízónak, 140 – Egy szíve s egy nyelve az egyenes szívűnek, 142 – Tettetés nélkül való szív, 143 – A színes hasonló a Kháméleonhoz, 145 – A Kháméleonnal egybe vettetik a szí-	

nes, 146 – Hasonlatosság a Kháméleon és a színes között, 148 – Kháméleon, s színes ember, 150 – Kháméleon, s színes ember, 151 – Kháméleon, s színes ember, 153 – Rosszabb a Töröknél a színes ember, 154 – Irtóztató a színes ember, 156 – Célja a színes beszédűnek, 158 – Orosz-Országban történt história, 159 – Veszedelmes a színessel való barátság, 160 – A színessel való barátságnak kimenetele, 162 – A színes embernek barátsága mihez hasonló?, 163 – Még mihez hasonló a színesnek barátsága?, 165 – Sokan vén korokban is színeskednek, 167 – Magáról nem hiszen a színes, 169 – Színből köszön és kíván jót a színes, 170 – Némelj megesmértető jelei a színesnek, 171

A Magyar Nyelvnek hasonlíthatatlan mivoltáról, és szépségéről 173

Sokféle nemzetbéli Név a mai Magyarok közt, 173 – Tizenegy Nemzet Magyar Országban, 175 – Miért mondja magát némelj ember Magyaroknak?, 176 – Magyar Országgi Nemesen történt dolog, 177 – Mi a Czimere valamely Orzágnak?, 179 – História egy Tót Urról, 179 – Kény nélkül való józan élet, 181 – A Magyar Nyelv árpában példáztatik, 183 – A Magy. Nyelv elásott kincshez hasonlítatik, 184 – Az a kincs felásatik és haszonra elosztatik, 185 – A felásott kinccsel való kereskedés, 186 – Barbarussá lett Magyar, 188 – Barbarusnak való Magyar, 190 – Törekedjünk a mi Nyelvvünknek Pálmájáért, 192 – Tusakodnunk kell az akadályok ellen, 193 – A hazánk szépen termett emberhez hasonlítatik, 195 – Hibák abban a szép emberben, 196 – Magyar Ország gólyában példáztatik ki, 197 – SAS; Austria: Eszterág; Magyar Ország, 199 – Minémű madár a Gólya?, 200 – Kik a nyomorék fiai a Hazának?, 201 – Miképen bánhatik a Haza a poszáta fiakkal?, 203 – Nincsenek akadálylútló akik nem árthatnak, 204 – Az akadályokat el kell háritani, 206 – Viszketeges elméje a tudóskának, 207 – Régi Ásiai szíve a Magyaroknak, 208 – Régi napkeleti szíve s nyelve a Magyaroknak., 210 – Kedves és vigyázó állat a Gólya, 211 – Miképen kell a vigyázó gólyát követnünk?, 212

Az otthon való és iskolai nevelésről; s ennek hasznairól 213

Mi a legfőbb cél a gyermeknevelésben?, 213 – Gyümölcse az Isteni félelemnek, 214 – Példa a hízkelő barátról, 215 – Gyümölcse az Isteni félelemnek, 217 – Rosz nevelés; s haszontalan tanulás, 218 – Gondatlan rosz kertész, 219 – Szőlő: must: bor: tiszta búzának liszt lángja, 221 – Árpa: Magyar Nyelv. Annak haszna, 222 – Idővesztés az iskolában, 224 – Az iskolai idővesztésnek kimenetele, 225 – Az Anyanyelv legjobb eszköz a tanuláshoz, 228 – A gyermeknek öregbülése a tudományokban, 229 – Jó Tanító. Szép rendi a tanításnak, 230 – Jó rendi a tanításnak, 232 – Illendő rendi a tanításnak, 233 – Alkalmatos módja a tanításnak, 235 – Természeti és lelki számvetés, 236 – Kegyes számvetés. Hasznos időöltés, 238 – A Haza s más Ország dolgait tudni, 239 – Erős fog: hús eledel, 241 – A gyermeket alázatosságra kell szoktatni, 242 – Minden tudományra reá foghatni a gyermeket, 244 – Az anyanyelvben gyakorolja magát a gyermek!, 245 – Rhythmus írásra fogni a kis gyermeket, 247 – Mesterségesebb Vers írásra fogni a gyermeket., 248 – Tanult gyermek. Nyomorúlt atya, 249 – A tudatlan vad ember aláb való a barmánál, 251 – Barom módra való nevelés, 252 – Préda vetemény: parlag. Boldogtalan szü-

lék, 253 – Rosszúl nevelt gyermek. Kegyetlen fenýték, 254 – Aki a fenýtól fél; gonosz ember avagy gyermek, 256 – Mindenre hasznos a kegyesség, 258 – A testben levő hiba minek a jele?, 258 – Kívül hibás; belől ép. Kívül szép; belől rút, 260 – Buja s gonosz dajka. Vakarts gyermek, 262 – Tanítás. Dajka. Feslett cseléd, 263 – A feslett cseléd rontja meg a háznépet, 264 – Bizonyos jelei az Isteni félelemnek, 266 – A komák vendégségének rossz kimenetele, 267 – A keresztségnek megszenteltelenítője, 268 – Negyedik jele az Isteni félelemnek, 270 – A sok utazás kinek használ; kiben kárt teszen, 272 – Kettős szívű. Hitnek megtagadója. Kevély, 273 – Mi a célja némeljnek a nyelv tanulásában?, 275 – Éles nyelvű. Tettes, 275 – Haszna az Anya-Tejnek, 277 – Az Anya Nyelvet gyakorolni, 278 – Versek által való gyakorlása a Nyelvnek, 280 – Nem múlathat a Versírással ez Autor, 281 – Fel kell jegyezni minden szót a nyelvünkben!, 283 – Jó ízűn s kedvvel való írás és olvasás, 284 – Szép s fontos beszéd. Néhány nagy erejű új szók, 286 – Hódolni, meghódolni, és britelni, mit teszen?, 287 – Sasolni; szesztrágnálni, 289 – Frigyelem; szövetelni; megnapolni, napolni, 291 – Egyiptom, 292

[III.] 4342–4446. SOR 294

Az Autor áldást mond a Magyarokra, 294 – Folytatja azon áldását az Autor, 295 – Néhány nagy erejű új szók, 296 – Folytatja elébbeni áldását az Autor, 297 – Tovább is folytatja áldását az Autor, 299

[IV.] 4447–4494. SOR 301

A Fejedelme Lábaihoz borúl le az Autor, 301 – 2 új Magy. szóval tiszteli Fejedelmét az Autor, 302

[V.] 4495–4541. SOR 304

A Fejedelmére áldást kér Istentől a Poéta, 304 – A Fejedelmére áldást kér Istentől a Poéta, 304 – Bérekeszti áldását a Poéta, 306

[P. S.] 1–989. SOR 307

*P. S. Utóírá*s 307

Ritka az igaz jó barát, 308 – A barátság kertbéli fákban (s a t.) példáztatik, 310 – Azon példázatnak folytatása, 311 – Folytatása azon példázatnak, 312 – Azon példázat folyik tovább is, 314 – Ellenséges barát, 316 – A Fekete Tenger Torkolatja, 317 – Az Angliai köznép szereti a tudományokat, 319 – Valamely csuda példák az igazgatásban; s a t., 321 – Pontus Torka. Sámuel Pátriárka, 322 – Cyrillus Pátriárkának a dolga, 324 – 3dik kies helye az Autornak az utazásban, 325 – 3dik s legfőbb úti gyönyörűsége az Autornak, 328 – Alkalmatlansággal egybe kötött kiesség, 329 – Oka az elkerülhetetlen békétlenkedésnek, 330 – A bátor szívű bot s fegyver nélkül jár, 333 – Nem kell hivalkodó beszéddel töltöni az időt, 334 – Mind, amit tud, haszonra fordítsa az ember!, 336 – Az okos nem ok nélkül szól avagy hallgat, 337 – Ne dicsekedj! ne hízelkedj! s ne széneskedj!, 339 – Mivelhetsz ném[ely] dolg[ot], el is múlath[atod] az Úrért, 340 – Kármel-hegy, 341 – A Kármel hegyén történt

dolog, 343 – A Kármel hegye alatt történt dolog, 345 – A Kármel hegye alatt történt dolog, 347 – A Kármel hegyén történt história, 348 – A Kármel hegye alatt történt história, 350 – A Kármel hegye alatt történt história, 351 – Angliai keresztelés. Ártatlan panasz, 353 – Az úton járónak állapata kiábrázoltatik, 355 – Mit itél néha a magános emberről e világ?, 356 – Békességes tűrő szív, 358 – Oka a sokféle ostornak a mi földünkön, 359 – Bélyegezett lélek, 361 – Bélyegezett lelkű: igaz lelkiismeretű, 363 – Hitel felett valóknak látszó mondások, 364 – Megláss'd, kihez mutass barátságot, 367 – Sokat szenved, aki mindent akar látni-hallani, 368 – A felettébb igaz magát tartja igaznak, 370 – Miképen nyerhetni meg Istennek oljik bűnöst?, 371

Valóságos magyar ABC

Istennek segítségül hívása

Á betű majd *minden ma élő s holt nyelvben az első*.
Mostani *Munkácskám*, hogy azon *kezdődjön*, ugy illik:
s menjen elébb, amiképen a jó (*) *rend hozza* magával.
De, mint egy Szent Ember *ama Látásba* tanulta;
s azt, örök emlékezetre, minékünk 's hagyta írásban;
halljuk! s tartsuk eszünkbe, Szivem! mit *mond őmagáról*
a mennyekben Űlő: hogy, *az Alpha, az Ómega és Ő*:
hogy magyarán mondjam ki 's; *Ő az Első s az Utolsó*.
Ezt teszi: *Ő egyedüll ama Kezdet s Végezet*: Amen.

5

Ha kívánod; elődbe teszem mindjárt magyarábban.
Nincs ugyan ISTENnek *sem kezdete; vége se* lészen:
de mindennek, amit rendelt, *Ő a Kezdet, Vége 's*:
mindenek e nagy csúdda világon Ő általa lettek:

10

* Amikor a *névelő* része a szónak, amelyik előtt áll, akkor ezt érdemes *kötőjellel* jelezni.

3 (*)] Az átírásban nem kötjük a névelőt kötőjellel a szóhoz.

3 Az abc-rendje szerint.

4 Utalás a *Jelenések könyvére*.

6 *őmagáról*] önmagáról

7–9 *Jel* 1,8: „En vagyok az ALFA ES AZ OMEGA, az-az, KEZDET ES VEGEZET, ezt mondja az Ur, A' KI VAGYON, A' KI VALA, ES A' KI EL-JÖVENDŐ, a' Minden-ható.” Továbbá: *Jel* 1,11; 21,6; 22,13.

13 csúdda világon] csuda – értsd: csodálatos – világon; *A Prodromus... De Metro* fejezete alapján a mássalhangzók hosszúságának növelésével a szavak jelentése fokozható, pl. (201.): „*csudál, csuddál, csudáll, csuddáll*.” Lásd ehhez a 30. metrikai szabályt a 27. oldalon.

1 Á bétű majd *minden ma élő s holt nyelvben az-első*. 2 Mostani *Munkácskám*, hogy azon *kezdődjön*, ugy illik: 3 s menjen elébb, a-miképen a-jó (*) *rënd hozza* magával. 4 De, mint edj Szent Embér *amà Látásba* tanulta; 5 s azt, örök emlékezetre, minékünk-'s hagyta írásban; 6 *Istennek segítségül hívása*. [205] | halljuk! s tartsuk efzünkbe, Szívem! mit *mond ő-magáról* 7 a-mennyekben Űlő: hódj, *az-Alpha, az-Ő-mêga-és Ő*: 8 hódj magyarán mondjam-ki-'s; *Ő az-Első s az-Utólsó*. 9 Ezt tészti: *Ő egyedüll ama Kezdet s Végezet*: Amen. 10 Hà kívánod; elődbe tészem mindjárt magyarábban. 11 Nincs ugyan ISTENnek *fēm kezdete; vége fē* lészén: 12 de mindénnek, a-mit rëndelt, *Ő a-Kezdet, Vége-'s*: 13 *mindének e' nagy csúdda világon Ő-általa* lettek:

* *Quum articulus pars sit eius, qui praeest, uocabuli, unionis id nota significari integrum est.*

1 metr. az *él-tő* csak a metrum miatt *anceps*. 8 em. *mondjam* 11 em. *ugjan*

úgy semmi 's nincsen, ha nem *Ő érte, teremtvé*:
 mindennből egyedül csak az *Ő dicsérete* jó ki. 15
Ő ad erőt, hogy elindítsuk s végezzük a *munkát*:
 és eszerént nekünk *Őtőle* jó minden *ajándék*:
Őrá 's tér mindnyájunktól a *dicséret* ezérten.
 Illik azért, kezdvén dolgunkhoz, hogy őtet *imádjuk*;
 s Nékíe, végezvén, *adjunk háláhkat* örömmel. 20
 Minthogy példa gyanánt *vezérlett engemet* Isten
 annyi töretlen helyen, *hordozván* csudda *kezével*;
 s ollj hosszú útamba viselvén gondomat épen:
 az ő Nevébe fogok mindenn *dolgomhoz* ehhez is.
 Ő Felsége segít, hogy *végre 's hajtsam* egészen. 25
 Várja talám valaki: valamicskét *mondjak előre*;
 mit akarok mostan: mí a *feltételem* itten;
 azt *számláljam elő*: osztán folytassam a Verset.
 Ám légyen meg: *előre futó hírt* ad e Beszédem.
 Nem lészen hát abba, hanem *csak a szóba*, rövidség. 30

17 „Minden jó adomány, és minden tökéletes ajándék onnét fellyül vagyon, melly leszáll
 a világosságoknak Attyától, kinél nints változás, vagy változásnak arnyéka.” (Jak 1,17)
 22 töretlen helyen] idegen, fel nem fedezett helyen
 27 *feltételem*] feltevésem

14 ugj fëmmi-'s nincsen, hanëm *Ő-érte, teremtvé*: 15 mindënnbël ëgjedüll csak
 az-*Ő dicsérete* jö-ki. 16 *Ő ad erőt*, hodj el-indítsuk s végezzük a *munkát*: 17 és
 e'-fzërént nëkünk *Ő-tőle* jö mindënn *ajándék*: 18 *Ő-r'á-'s* tér mindnyájunktól a-*dicséret*
 ezérten. 19 Illik azért, kezdvén dolgunk-hoz, hodj őtet *imádjuk*; 20 s Nékíe,
 végezvén, *adjunk háláhkat* örömm-el. 21 Minthodj példa gjanánt *vezérlett engemet*
 Isten 22 anji töretlen helyën, *hordozván* csudda *kezével*; 23 s ollj hoszfzû útamba
 vífelvén gondomat épen: 24 àz-ő-Nevébe fogok mindënn *dolgom-hoz* e'-hëzz-is. 25
 Ő Fëlfége fëgít, hodj *végre-'s hajtsam* egészen. 26 Várja talám valaki: valamicskét
mondjak-elöre; 27 mít akarok mostan: mí à-fël-tételëm itten; 28 azt *fzámláljam-elő*:
 ofztán foljtassam a-Versët. 29 Ám lëdjën-mëg: *előre-futó hírt* àd e' Beszédëm. 30
 Nëm lëszën hát àba, hanëm *csak a-fzôba*, rövidfëg.

14 em. *hanëm* 15 metr. *dicsérete* 22 em. *anji*; lásd Kalmár jegyzetét a 145. oldalon
 25 em. *fëgít*

Azt, amiről másutt akarok bőven vetekedni,
légyen elég néked, ha igen summásan írom meg.

Ámbár is hosszacska lejénd e Beszéd őmagában:
de, ha megnézed Könyvemnek ő annyi Darabját,
azt temagad fogod ugyan itélni felette rövidnek.
Mindazonáltal ugyan minden Betűnek különössen
lészen elől valamellj újság mondója, hat, hét szó.

35

Nagy haszna a
sok utazásnak

Nó már nyissd a füled jó Lélek, küldöm a Postát:
mellj az egész Á-B-Ce felől most hírt akar adni.

Tudva vagyon többnél, amint sem gondolom én ám,
hog्य vagyon egy ember, kinek, ám nem a csalfa szerencse,
sem nem a váratlan történet, hanem csak a szent Menny
engede kedvéből nyers ifjú életet eddig;
engede egynehány esztendő, hasznos időt is;
engede mind azonba erő, s alkalmas ösztönt;
ő magaként hogy adja magát hosszú utazásra,

40

45

31 vetekedni] vitázni, disputálni, értekezni, vö.: „Disputo, täre: Disputálok, Vetélkedem.”
PÁPAI PÁRIZ 1995, 198.

33 lejénd] lesz; a *Prodromus... De modo Verba inflectendi* című fejezete szerint *Futurum 2dum*

33 őmagában] önmagában

36 különössen] elkülönülve

37 újság mondója] bevezetője

40–60 A szerző saját *Itineráriumára* utal, amiből a *Post Scriptum*ban közöl részleteket.

42 váratlan történet] véletlen

43 nyers] itt: éretlen, de kétségkívül allúzió a korban is létező nyers erő kifejezésre

46 ő magaként] önmagaként, tkp. önszántából

31 Azt, a-miről másutt akarok bőven vetekedni, 32 lédjén elég néked, ha igen-fummásan írom-még. 33 Ámbár-is hoszfacska lejénd e' Beszéd ő-magában: 34 Nagy halzna a-fok útazásnak. [206] | dè, hà még-nézéd Könyvemnek ő anji Darabját, 35 azt tē-magad fogod ugjan itélni fēlette rövidnek. 36 Mind-azon-által ugjan mindēn Bētűnek különösfen 37 lēszen elől valamēlj újfág-mondója, hat, hét fzò. 38 Nó már nyiss'd a-füled' jò Lēlek, küldöm a-Postát: 39 mellj az-egész Á-B-Ce felől most hírt akar adni. 40 Tudva vadjon többnél, à-mint-fēm gondolom én ám, 41 hodj vadjon ēdj embēr, kinek, ám nēm a-csalfa fzērēncse, 42 fēm nēm a-váratlan történet, hanēm csak a-fzent Mēnny 43 engede kedvéből nyers ifjú életet e'-díg; 44 engede ēdjnehány esztendőt, hasznos időt-is; 45 engede mind azonba erő, s alkalmas ösztönt; 46 ő maga-ként hodj adja magát hoszfzű útazásra,

34 em. anji 37 em. valamēlj

hogy örvendő *tanúlja*, amit tetszőnek ítélendő:
 s amint *tőle lehet*, mind, olljan szorgalom által,
 majd valahány nemzetségnek mind *annyi szokását*,
 s *emberek erkölcsét* meggtudván végye eszébe; 50
 s lássa *e tarka világot*: azonban ugy élje *világát*,
 hogy *ezeket könyvébe* jegyezze, akár tenyerére:
 s egyéb tisztu után elmélkedjék csak azokról.

E szerető, s hív, drága Barátim féle Személynek
 nagy *uti jegyzésit*, lévén mind írva kezemnél, 55
gyakran elővészem: s mit a fő Schólákba tanúltam,
 mind abból formálok *ítéletet*, (álddom az ÚRat 's):
 ugy más *gondolatim*, kikkel rendeltt ideimben
 elmém törve gyakorlottam, *mint jutnak eszembe*,
 intenek, hogy *onnat példát mindenre* találjak. 60

Illendő bővítése a Hogy ezen intézést annál *jobb rendbe* vehessem;
 Nyelvnek ez ideig nem ítélhettem jobb módot im *ennél* ---
 hogy a mi Nyelvünknek *minden szavait lesorozzam*,
 s az *Á-B-Ce* szerint szép renddel lássak utánna.
 Így kell lenni tehát: immár legelőre *megértéd*. 65

53 tisztu] kötelességei
 56 fő Schólákba] felsőbb iskolákban, egyetemeken
 60 *onnat*] tkp. az utazás során szerzett tapasztalatokból, megfigyelésekből
 63 *lesorozzam*] összegyűjtsem, összeírjam

47 hody örvendő *tanúlja*, a-mit tetszőnek ítélendő: 48 s à-mint *tőle lehet*, mind, olljan
 szorgalom-által, 49 majd valahány nemzetségnek mind *anji szokását*, 50 s *emberek*
erkölcsét meggtudván védje-eszébe; 51 s lásfa *e' tarka világot*: azonban ugy élje *világát*,
 52 hody *ezeket könyvébe* jegyezze, akár tenyerére: 53 s egyéb tisztu-után elmélkedjék
 csak azokról. 54 E' fzerető, s hív, drága Barátim-féle Személynek 55 nagy-*uti*
jegyzésit, lévén mind írva kezem-nél, 56 *gyakran elő-vészem*: s mit a-fő Schólákba
 tanúltam, 57 mind abból formálok *ítéletet*, (álddom az-ÚRat-'s): 58 ugy más
gondolatim, kikkel rendeltt ideimben 59 elmém' törve gyakorlottam, *mint jutnak*
eszembe, 60 intenek, hody *onnat példát mindenre* találjak. 61 Hody ezen intézést
 à-nál *jòb rendbe* vehesfém; 62 ez ideig nem ítélhettem jòb módot im' *e'-nél* --- 63
 hody a-mi-Nyelvünknek *minden szavait lè-forozsam*, 64 Illendő bővítése a-Nyelvnek.
 [207] | s az *Á-B-Cze*-fzérént szép rend-el lásfak utánna. 65 Így kell lenni tehát: im'már
 leg-előre *még-értéd*.

49 em. *anji*

Hogy *idegen nyelvbéli* ígét itten magyaráznék,
s *más aratásra való* munkámat el-elnyiregetném,
s rendi felett *e képét* raknám, nem célom a nekem.
Néhol ugyan megesisik, ha a szükség hozza magával,
hogy az *új* vagy *régi szokást* jobban kifejezzem,
mellj *szóval* nevezik, megg kell azt fejtenem épen.

70

Ezt is *nagy biztomba* reménlem ezeknek utánna:
hogy az én jó s kedves Hazámfiái, nem akarván
ennyi verijtékem *becsmérelgetni*, kit értek,
s *drágakónél gyönyörűbb Nyelvvünkért*, húllatok eddig,
sőt az *ő becsiért* inkább is *annak* örülvén,
mind jó neven vészik, *valamit próbálok* aránta:
és, ha *talám fontoss* vagy egyéb *alkalmatos ígét*,
vagy valamellj *szólásmódját*, *nagy erőbe*, találván,
felfogom, és *mi tulajdonaink* közzé fogadom bé;
ezt mondom, hogy az *én voksomra* meg engedik: ugy-e?

75

80

Meghallád, hogy ez *Éneknek* mind grádicsa, rendi,
és minden szava *innen hazúl* fog lenni egészen.

66 *idegen nyelvbéli* ígét] idegen szót, más nyelv szavát

66 magyaráznék] Korabeli szótáraink szerint a *magyaráz* ige elsődleges jelentése 'valamit kifejt, értelmez' volt. Tehát, ezen a helyen az idegen szavak jelentésének kifejtéséről, s nem fordításáról van szó.

68 *kepét*] kévékből rakott kereszttekből álló gabonasort, boglyát (Dunántúl)

74 *értek*] értük

81 *én voksomra*] az én szavamra

82 grádicsa] lépcsője, fokozata, itt: előrehaladása

66 Hodj *idegën nyelvbéli* ígét itten magyaráznék, 67 s *más aratásra-való* munkámat el-el-nyíregetném, 68 s rendi-féllett *e' kepét* raknám, nem czélom a nekém. 69 Néhol ugjan-mөг-esik, ha a-fizüklég hōza magával, 70 hodj az-*új* vagy *régi fzokást* jōban ki-fejezzem, 71 mēllj *fzóval* nevezik, mēgg-kēll azt fejtenem épen. 72 Ezt-is *nagy biztomba* reménlēm ezēknek utánna: 73 hodj az-*ên* jō s kedves Hazámfiái, nem akarván 74 enji verijtékem' *bēcsmérēlgetni*, kit érték, 75 s *drága-kő-nél gyönyörűbb Nyelvvünk-ért*, húllatok e'dig, 76 sőt az-*ő-bēcsi-ért* inkább-*is* *ának* örülvén, 77 mind jō nevēn vēszik, *valamit próbálok* aránta: 78 és, ha *talám fontoss* vagy ēgjb *alkalmatos ígét*, 79 vagj valamēlj *fzólás-módját*, *nagy erőbe*, találván, 80 fēl-fogom, és *mi-tulajdonaink* közzé fogadom-bē; 81 ezt mondom, hodj az-*ên-vöksomra* mēg-engedik: ugj-ē? 82 Mēg-hallád, hodj ez *Éneknek* mind grádicsa, rēndi, 83 és mindēn fzava *innen hazúl* fog-lēnni egészen.

74 em. enji 79 em. valamēlj

Ugy mindaz, valamit *régen vettünk* egyebektől,
 épen *nem* látszik többé *idegennek* előttünk. 85
 Én pedig ott feljebb szólok vala *csak mai* szókról:
 mert azok egy *nótán* épen nem férnek ezekhez.

Az Isten a kezdete De e nem áll semmi ellent énnékem *ez egyben* ---
 s célja minden- Felvészem szabadon mindjárt az *elébi* ígéket,
 nek melljeket ám hallál: hallhatdsza, *velek* beköszöntök. 90

Alphának nevezik Görögök betűikben az *elsőt*;
 nékiek úgy tetszett, hogy az *Ómega* légyen *utólján*;
 mellj önekik *nagy Ó-t*; *hosszút* tesz, tudnia illik.
 Más ismétlen, akit mondnak *kis* vagy *rövid Ó-nak*:
 úgy nevezik; mert torkokból *szaporán* kieresztik: 95
 mert, ellenben, amazt *nyújtják*, nyúlván a lehellet.

Innét vissza megyek: mert ez csak *holmit* egyenget
 az új útfélen; de *mit sem* arányoz a célra.

Tetszett a Mennynek, amidőn valamellj *akaratját*
e földön kiadá, szólván szent Emberek által, 100
 hogy azt ám gyakran valamellj *példába* jelentse:
 mert az ilyen mondott szó nagyobbban *béhat a szívre*.

84–87 A szerző itt különbséget tesz a magyar nyelvbe korábban bekerült és magyarrá
 vált idegen szavak, és az idegen szavak magyar szavak helyén való használata között.

87 *nótán*] jegyzetben, megjegyzésben

92–96 Az *ómega* (Ω , ω) a görög abc 24., utolsó betűje, a rövid *omikron* (O , o) a 15.

101 *példába*] (bibliai) parabolában; ehhez lásd a 652. sorhoz írt jegyzetet a 76. oldalon

84 Ugy mind az, valamit *régén vettünk* egyebektől, 85 épen *nem* látzik többé *idegennek*
 előttünk. 86 Én pedig ott feljebb szólok-vala *csak mai* szókról: 87 mert azok *édj*
nótán épen *nem* férnek ezekhez. 88 *Dè e'* *nem* áll *fēm*mi ellent énnékem *ez édjen* ---
 89 Fél-vészem szabadon mindjárt az-*elébi* ígéket, 90 melljeket ám hallál: hallhat'dfza,
velek be-köfzöntök. 91 *Alphának* nevezik Görögök betűikben az-*elsőt*; 92 nékiek
 úgy tetfzött, hodj az-*Ó-méga* lédjén *utólján*; 93 mellj *ő-nekik nagy Ó-t*; *hofzszút* tesz,
 tudnia illik. 94 Az-Isten a-kezdeté s célja mindennek. [208] | Más ismétlen, a-kit
 mondnak *kis* vagy *rövid Ó-nak*: 95 úgy nevezik; mert torkokból *szaporán* ki-eresztik:
 96 mert, ellenben, amazt *nyújtják*, nyúlván a-léhellet. 97 Innét viszfza-mégyék: mert
 ez csak *hol mit* égenget 98 az-új út-félén; *dè mit fēm* arányoz a-czélra. 99 Tetfzött
 à-Mēnnynek, a-midőn valamellj *akaratját* 100 *e' földön* ki-adá, szólván szent Emberek
 által, 101 hodj azt ám gyakran valamellj *példába* jelencse: 102 mert az ilyen
 mondott szó nagyóban *bé-hat a-zívre*.

97 em. *hol mit* 99 em. *valamellj* 101 em. *jelencse*

Mind az *Alpha* tehát mind az egy *Ómega* Isten:
ami nagyon valahol, mindennek *kezdeté, czélja*;
Tőle *jövé*n s *függvé*n ami volt, nagyon, és mi *jövendő*. 105
Ő egyedül aki *volt*, s *lé*szén, mint mondja magáról:
értsd meg; *élt* *vala* *mindenkor*, s *minden*ha *fog é*lni:
Amellj ő felséges, örök s *minden*hai *voltát*
más helyeken szintén ollj szóval teszi előnkbe,
mellj *lé*telt magyaráz; de egész és *teljes erő*ben. 110
ÉHEJE Ő, ugy mond; még többször mondja, *JEHOVA*.
És ez a *Név*, nekünk meghagyta, *tulajdona* néki.

108–111 Utalás 2Móz 3,14-re: „Es monda Isten Mósesnek: EHEJE *nevem, mert én* vagyok. Es monda: Így szólj az Izrael fiainak: Az EHEJE küldött engemet ti hozzátok.” Szenczi Kertész Ábrahám, leginkább Erdélyben elterjedt *Várad*i *Bibliája* (1660–1661) némiképp másképp, és jegyzettel ellátva közli a locust: „Es monda Isten Mósesnek: Eheje, *d* Ki vagyoc. Es monda: Így szolj az Izrael fiainak: az Eheje küldött engemet ti hozzátoc. *d*) Eheje, az Istennek allattyánac [lényegének, szubsztanciájának] örökké valóságának neve. Mivel hogy pedig mikor az Istenről gondolkodunc, semmi időt elménkel meg nem foghatunc; annak-okaért ötet az írás mondgya Ehejénec, az az ollynac, a’ ki volt, nagyon és lészén mind örökké, mint a Szent János magyarázza, *Apoc.* 1. [lásd a 7–9. sorokhoz írt jegyzetet a 39. oldalon] Némellyec így fordittyác, *Én* *vagyoc, a’ ki* *vagyoc. A’ ki* *vagyon, az küldött engemet ti hozzátoc.* Némellyec így, *Lészec, ki* *lé*szec. *A’ kin*ec *neve ez* *Lészec, az küldött engemet.* Honnét megtetszic hogy így is fordithattyuc: *Voltam* *ki* *voltam, a’ kin*ec *neve ez: Voltam, Az küldött engemet.* Mert az Isten volt, nagyon és lészén, miképpen a’ Sidoc mondgyác hogy az *Eheje*, mind el-múlt, mind jelen valo, mind örökké következen-dő időt bé-foglal.”

Az *ehje aser ehje* kifejezés harmadik személyű alakja a tetragrammaton (יהוה) alapja: *Jahve, aki van*. Mind a revideált protestáns („Isten ezt felelte Mózesnek: Vagyok, aki vagyok. Majd azt mondta: Így szólj az Izrael fiaihoz: A »Vagyok« küldött engem hozzátok.”), mind a katolikus modern fordítás („Isten ezt válaszolta: »Én vagyok, aki vagyok.« Azután folytatta: »Így beszélj Izrael fiaihoz: Aki van, az küldött engem hozzátok.«”) fel-hagy az *Örökkévalót* inkább kifejező *Eheje*-szó használatával.

109 más helyeken] ti. a *Biblia* más helyein

110 magyaráz] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

103 Mind az-*Alpha* tehát mind az-*edj Ó-mêga* Isten: 104 à-mi vadjon valahol, mindennek *kezdeté, czélja*; 105 Tőle *jövé*n s *függvé*n a-mi v^olt, vadjon, és mi *jövendő*. 106 Ő egjedül a-ki *v^olt*, s *lé*szén, mint mondja magáról: 107 értsd-megg; *élt*-*vala* *mindenkor*, s *minden*ha *fog-é*lni: 108 A-mellj ő félféges, örök s *minden*hai *v^oltát* 109 más helyekén szintén ollj szóval téfzi előnkbe, 110 mellj *lé*telt magyaráz; de egész és *teljes erő*ben. 111 *ÉHEJE* Ő, ugj mond; még többször mondja, *JEHOVA*. 112 És ez a-*Név*, nekünk meg-hagyta, *tulajdona* néki.

111 em. *JEHOVA*, ami a szöveg más helyein *Jêhôva*.

És ez okon, jól tudjuk, amaz Ó Frígynek Irói
többire e dicső Nevezettel tisztelik ötet.

Jehova: örökkévaló Létel: Örök Az nem vétek ugyan, ha mi is őt így imádjuk --- 115
Óh te *Jehóva Jehóva!* s, óh szent *Jehóva Isten!*

vagy pedig így, magyarul mondván, --- *mi URunk* te vagy
óh ÚR:

mégis méltóbnak s sokkal helyesebbnek itélném;
hogyha a *Menny értelme szerént*, e nagy ÚRat imádni
kívánván, *ama szót* 's aszerént magyarázni szeretnénk. 120

Voksomat értsd meg azért: és a *szentséges Irásnak*
szép szava járását függeszd elmédre valóba;
hogy e dicső ÚRnak felséges volta szivedben
rettenetesebb mindenha lehessen s tiszteletesebb.

A *mennyből szállott Papirosba* ha látod akárhol, 125
vagy füled érti, hogy olvassák, *e Nevét ISTENnek:*
értsd ISTENT *őmagát*, vagy örök, s nagy *csudda mivoltát.*
Óh mellj nagy! de dicső! bizonyára *csudálatos az ÚR!*

113 Ó Frígynek] Ószövétségnek

114 többire] többnyire

117 óh ÚR] A *Prodromus...* De *Literis* fejezete szerint az *ur*, *Ur* szóban az *u* röviden hangzik, kivéve, ha a kifejezés az Isten nevének helyén áll. Lásd a metrikai szabályok 25. pontjának fordítását a 27. oldalon.

120 magyarázni] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

121 szentséges Irásnak] ti. a *Bibliának*

124 mindenha] mindenkor

125 mennyből szállott Papirosba] ti. a *Bibliában*

127 őmagát] önmagát

113 És ez okon, jól tudjuk, amaz Ó Frídynek Irói 114 többire e' dicső Nevezétel tisztelik
ötet. 115 Az nem vétek ugyan, ha mi-is őt így imádjuk --- 116 Óh te *Jehóva Jehóva!*
s, óh szent *Jehóva Isten!* 117 vagy pedig így, magyarul mondván, --- *mi URunk* te vadj
óh ÚR: 118 még-is méltóbnak s főkal helyesebbnek itélném; 119 hódjha a-Menny
értelme-fzerént, e' nagy ÚRat imádni 120 kívánván, *ama fzót-'s a-fzerént* magyarázni
fzeretnénk. 121 Jehova: örökké-való Létel: Örök. [209] | Voksomat érts'd-még azért:
és a-*szentséges Irásnak* 122 *szép fzava járását* függefz'd elmédre valóba; 123
hódj e' dicső URnak félféges volta fzivedben 124 rettenetesebb mindenha lehessen s
tiszteletesebb. 125 A-mennyből *szállott Papirosba* ha látod akárhol, 126 vagy füled
érti, hódj olvasfák, e' *Nvét ISTENnek:* 127 érts'd ISTENT *ő-magát*, vagj örök, s nagy
csudda mivoltát. 128 Óh mellj nagy! de dicső! bizonyára *csudálatos az-ÚR!*

115 metr. *igyen* 123 em. *URnak*

*Kezdet*e nemm lévén, aszerént nincsen soha vége. 130
 Végtelen e *Létel!* s, bizony, ollj nagy csudda *Valóság*;
 bé nemm foghatják valahánny egei az egeknek:
 túlhalad Ő mindenn helyeken: nincs *semmi határa*.
 Volt-*vala mindenholott*; lészen *mind annyi holott is*:
 volt-*vala mindenkor*; s ugy lészen örökkön-örökké.
 Mostan elég: *másutt bőven* magyarázom: ez élet 135
 és az erő ha tovább szolgáland; s engedi Isten.
 Rovd meg azért addig --- Némelj *idegen Magyarázók*
 e felséges ígét helyesen tészik ki *Öröknek*.
 Mondhatod ám te 's *Öröknek*, akár *Jehovának*, imádván;
 csakhogy *egész nagy erőben* ugy értsed, s tartsad eszedben, 140
 amint értésedre adám mostan, s oda feljebb. (Sect. I.)

Nem lehet itt tartózkodnom: más nagy telekemről
 kell ezen *egy fél kévécskére valót* learatnom;
 még ott meghagyván ideig *kötélet a felével*.
 Az oda fel tőlünk említett *mindenik íge* 145

137 Rovd meg] Jegyezd meg

137 *Magyarázók*] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

141 (Sect. I.)] A *Prodromus... De Literis*-fejezetének legvégén (43) az Isten magyar elnevezéseire (háláh, Jéhova, Ūr) fűzött hosszú jegyzete második pontjában fejt ki, hogy a franciák Isten megnevezésére használják az *Éternel* kifejezést, ami magyarul *Örökkévalót* jelent, de ez a név Kalmár szerint nem fedi önmagában Isten teljes valóságát, ahhoz vagy annak használata során hozzá kell még érteni a további istennevek által felölelt teljes értelmet: „Et Gallicus recte ac significanter pie que interpretatur, *Éternel*: quamvis mihi non uideatur omnem Diuinae illius *Nominationis* sensum exhaustire.”

129 *Kezdet*e nêmm lévén, a-fzêrént nincsen foha vége. 130 Végtelen e' *Létel!* s, bizony, ollj nagy csudda *Valófág*; 131 bê-nêmm foghatják valahánny egei az-egeknek: 132 túl-halad Ő mindênn helyekên: nincs *fêmmi határa*. 133 Völt-*vala mindên-holott*; lêfzên *mind ànji holott-is*: 134 völt-*vala mindênkor*; s ugj lêszen örökkôn-örökké. 135 Mostan êlêg: *másutt bőven* magjarázom: ez élet 136 és az-erô ha tovább szolgáland; s engedi Iften. 137 Rov'd-mêg azért à-dîg --- Nêmjêl *idegên Magyarázók* 138 e' fêlfêgês ígét helyêsên têszi-k-i *Öröknek*. 139 Mondhatod ám tê-'s *Öröknek*, akár *Jêhôvânak*, imádván; 140 csak-hodj *egész nagy erőben* ugj êrtsed, s tartsad eszêdben, 141 à-mint êrtêsêdre adám mostan, s oda-fêljebb. (Sect. I.) 142 Nêm lêhet itt tartózkodnom: más nagy telekêmről 143 kêll ezên *êdj-fêl kévécskére-valót* lê-aratnom; 144 még ott mêg-hagyván ideig *kôtélet a-felével*. 145 Az oda-fêl tőlünk említett *mindênik íge*

129 em. *nêmm* 136 em. *ês*

csak maga mind egyedül *el-béfoglalja magában*
 azt, amit e Felség egyebütt elmonda magáról ---
 Ő *Aki volt, most is vagyon*, és *Aki léssen örökké*.
Tőle tehát függött minden mindenkor öröktől:
 s mindennek csak *Őtőle* vagyon *függése örökön*. 150
 Minden lélek azért méltán *felemelkedik hozzá:*
 gyötri magát némellj'k: némellj'k pedig *Őtet imádja*
 s féli egész szívből, és tiszteli minden erőből.
Ámenek ugyan *ezenek*: ilyen is kell lenni ezeknek.
 Szükség e bizonyos rendnek mindenha *megállni*: 155
 mert *meg nemm változhatnak*, aki *szerezte magaért*.
 Meggmarad *e Törvény*: amikép mindenkoron is volt:
 mert, *aki szabta* szabad tetszése szerint, Ő *az Első*:
 és aki mind végig *fenntartja*, csak Ő *az Utolsó*.
 Bizony *Alpha* tehát az *ÖRÖK*: bizony *Ómega* is Ő. 160

Alpha: első; Óme- Messze kilépek, okom lévén mostan: ha valóba
 ga: utolsó; Aleph: kívánod, hogy, amit mondék, elmédbe nyomódjék;
 Vezér és hogy a meghallott ígék értelme világosbb,
 még pedig állandóbb légyen; s *mást arra taníthass*;

154 *Ámenek*] A héber 'úgy legyen', 'valóban' kifejezés az *Újszövetségben* veszi fel az
 imádságokat záró formulaként a 'bizony' jelentést. Itt a többes számú alak e szerint 'bi-
 zonyosságok' jelentésben áll.

155 mindenha] mindenkor

146 csak maga mind egyedül *el-bê-foglalja magában* 147 azt, a-mit e' Felfég egjébütt
 el-monda magáról --- 148 Alpha; első: Ó-mega; utólfó: Aleph; Vezér. [210] | Ő a-Ki
 vólt, most-is vadjon, és a-Ki lésszen örökké. 149 Tőle tehát függött mindén mindén-kor'
 öröktől: 150 s mindénnek csak Ő-tőle vadjon függése örökön. 151 Mindén lélek azért
 méltán *fél-emelkedik hozzá:* 152 gyötri magát némellj'k: némellj'k pedig *Őtet imádja*
 153 s féli egész szívből, és tiszteli mindén erőből. 154 *Ámēnek* ugyan *ezenek*: ilyen-ís kell
 lenni ezeknek. 155 Szűkfég e' bizonyos rendnek mindenha *még-állni*: 156 mert
még-nēm változhatnak, à-ki *fzērzte magaért*. 157 *Mēg-marad e' Törvény*: a-mikép'
 mindén-koron-ís vólt: 158 mert, *a-ki szabta* szabad tetfzése-fzérént, Ő *az-Első*: 159
 és a-ki mind végig *fēnn-tartja*, csak Ő *az-Utólfó*. 160 Bizony *Alpha* tehát az-ÖRÖK:
 bizony *Ó-mēga-ís Ő*. 161 Meszfze ki-lépék, okom lévén mostan: ha valóba 162
 kívánod, hodj, a-mit mondék, elmédbe nyomódjék; 163 és hodj a-még-hallott ígék
 értelme világosbb, 164 még pedig állandóbb lēdjen; s *mást arra taníthass*;

152 em. *némellj'k* 152 em. *imádja*

halld meg, ugyann magyaránn *fejt*em most az
eredetből.

165

Mint *ma* tapasztaljuk nyilván, hogy az *Áleph az első*:
akként volt a dolog nyelvekben a *régi Zsidóknak*.
Ismétlen *egyebek* mondják *Eliphnek*; *Oláphnak*.
Sokszor ugyan folyamodni lehet mindnyájan ezekhez:
e célhoz pedig illik amaz *elsőkre* vigyáznunk.
Áleph azért nekik *vezért*, ugy szinte *vezérlést*
tészen: a szót ha *tulajdonképen* akarjuk itélni.

170

Mint a vezérnek *előre* megállani, s mennie, szükség:
ők 's *onnan* hívják a *betűt*, mellj nálok *elől áll*.
Mégis elménket jobban, s magasan, felemeljük:
meglátjuk, hogy ered s foly *igen szép értelem* abból.
Mint a *vezér* mindenha *vigyáz*, s mindent ugy *igazgat*,
hogy *helyesen* légyen, s *follyon* minden hiba nélkül:
és a szerént, szorgos s állandó tisztí *napokként*;
órákról órákra legyen nagy *gondja* azokra,

175

180

166–168 A héber *abc* első betűje az א, álef, mely a dialektusokban s egyéb sémi nyelvekben, pl. a szírben kiejtve lehet *elif*, *oláf*.

169 mindnyájan ezekhez] mindegyikőjükhöz

171–172 Az אֵלֶף *álef* szó alapjelentése szinte az összes sémi nyelvben: 'ökör'. Kalmár – feltételezhetően saját héber etimológiája alapján – ezt vonja össze az אֱלֹף *aluf*-kifejezéssel. Ennek jelentése már az Ószövetségben is 'uralkodó', 'vezér', 'bajnok', illetve 'tanító'. Lásd Kalmár magyarázatát a vers következő soraiban.

179 tisztí *napokként*] tisztí naponként, tkp. 'mindennapi feladata'; továbbá lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

165 hall'd-még, ugjann magjaránn *fejt*em most az-*eredetből*. 166 Mint *ma* tapafztaljuk nyilván, hodj az-*Aleph az-első*: 167 à-ként vólt a-dolog nyelvökben a-*régi* 'Sidóknak. 168 Ismétlen *egjebek* mondják *Eliphnek*; *Oláphnak*. 169 Sokfzor ugjan foljamodni lehet mindnyájan ezék-héz: 170 e' cél-hoz pedig illik amaz *elsőkre* vigjáznunk. 171 *Áleph* azért nekik *vezért*, ugj fzinte *vezérlést* 172 tészen: a-fzót ha *tulajdon-képen* akarjuk itélni. 173 Mint a-vezérnek *előre* még-állani, s mennie, fzűkfég: 174 *Iften* vezérli e' világot zf. törvény által. [211] | ök-'s *onnan* hívják a-*betűt*, mellj nálok *elől-áll*. 175 Még-ís elménket jöban, s magasan, fél-emeljük: 176 még-látjuk, hodj ered s folj *igën-fzép értelëm* abból. 177 Mint a-vezér mindënha *vigáz*, s mindënt ugj *igazgat*, 178 hodj *helyesen* lëdjën, s *foljon* mindën hiba-nélkül: 179 és a-fzërént, fzorgos s állandó tífzi *napok-ként*; 180 *órákról órákra* lëdjën nagy *gondja* azokra,

166 em. *Aleph* 168 em. *mondják* 178 em. *foljon*

nékie kik rendeltetvén már vagynak *alája*;
 hogy őket parolája szerént *oktassa tanítsa*;
 és idejébe, mikor lehet, a *jó célra* vezérlje;
zsóldjokat is igazán minden hólnapra kiossza:
 így vagyon, ám vizsgálód, e *Világnak* a *dolga* egészen. 185
 A fő Bölcsesség s Hatalom, ki *tudva teremté*,
 szüntelen és végiglen ugyan *fen 's tartja* kezével
 s birja *igazgatván* szépp móddal *részeit* annak.
 Csudda szerént *sokképen* ugyan 's gyakorolja *hatalmát*:
 Isteni Bölcsességének jeleit szaporítja: 190
 s *jó kedvét* mutogatja kivált az *emberi nemhez*.

Isten vezérli e világot 2f. törvény által Minthogy az ember *igen gyarló*; természete lévén
 Istentől vettette erőtlenségnek alája;
 s *testének* szükségéről gondolkodik inkább:
 ez okon Isten az ő *külső áldásait* osztja 195
 az ő *szabad tetszése* szerént mindennek e földön.
Módot hagyott az *okos Nemzetnek* a *Lélek* aránt is:
 mert amellj *törvényt* kiadott vala, mái napiglan
fenntartá teljes nagy erőben, tartja *továb* is.

182 parolája] becsületszava, tkp. ígérete

184 hólnapra] hónapra

191 *emberi nemhez*] Az *emberiséghez* általában, tehát nem mint a nemek egyikéhez.

197 *Módot*] szabott rendet, mértéket, célt, *modust*

197 *okos Nemzetnek*] az értelemmel bíró emberiségnek

198 mái napiglan] mai napig

181 nékie kik rendeltetvén már vadynak *alája*; 182 hódj őket parolája-fzérént *oktasfa tanítsa*; 183 és idejébe, mikor lehet, a-jó *célra* vezérlje; 184 *zsóldjokat*-is igazán minden hól'-napra ki-ófzfa: 185 így vadjon, ám vi'sgáld, e' *Világnak* a-*dolga* egészlen. 186 A-fő Bölcsesség s Hatalom, ki *tudva teremté*, 187 *szüntelen és végiglen* ugyan *fēn-'s-tartja* kezével 188 s birja *igazgatván* szépp móddal *részeit* annak. 189 Csudda-fzérént *fok-képen* ugyan-'s gyakorolja *hatalmát*: 190 Isteni Bölcsességének jeleit fzaaporítja: 191 s *jó kedvét* mütogatja kivált az-*embēri nēmhez*. 192 Minthodj az-embēr *igēn-gyarló*; természetete lévén 193 Istentől vettette erőtlenségnek alája; 194 s *testének* fzuikfégeiről gondolkodik inkább: 195 ez okon Isten az-ő *külső áldásait* ofztja 196 az-ő *szabad tetfzése*-fzérént mindennek e' földön. 197 *Módot* hagyott az-*okos Nēmzetnek* a-*Lēlek* aránt-is: 198 mert a-mēllj *törvényt* ki-adott-vala, mái napiglan 199 *fēnn-tartá* teljes nagy erőben, tartja *továb*-is.

184 em. *zsóldjokat* 187 em. és 190 em. *szaporítja*

Itt röviden monddom: Maradott *Kétféle Hagyása*.

200

Egyik a *természetbe* vagyon bényomva erősen:

ollj könyv, mellj szívünkbe *írás nélkül* vagyon *írva*:

mellj egyedül oktatja *nagyobb részét* e világnak.

Másikat e mellett; ki akar, olvashat *írásban*.

Ez ismét *kétféle*: az *Ó* és *Új*, mai, *Törvény*.

205

Egyiket az eleink *kézről* mind *kézre* bocsátták:

annak utánna pediglen a bölcs Isten *megiratta*:

mellj valamellj *részént* maradott egyedül a *Zsidóknál*.

Minket ugyan mennyhez kötelez *jobb móddal a többi*:

mert *a*, *nagyobb részént*, csak *homályosság e vakoknak*:

210

200–203 A teremtett világ mint emanáció helyes, az egyetlen Istenre mint teremőre irányuló értelmezése a Biblia könyveit nem ismerő pogányok számára is lehetőség. Ez egyértelműen Pál rómaiakhoz írt levelében fogalmazódik meg (*Róm* 1,19–22): „Mert az, amit az Isten felől tudhatnak *az emberek*, nyilván vagyon ő benne; mert az Isten megjelentette nékiek. Mert ami Istenben láthatatlan, *tudniillik* az ő örökkévaló hatalmassága és Istensége, e világnak alkotmányából és a teremtett állatokból megértetvén, megláttatnak; e *végre* hogy légyenek *ők* magok menthetetlenek. Mert mikor az Istent megesmérték volna, *mindazáltal* nem ditsőítették őtet mint Istent, sem pedig néki hálákat nem adtak, hanem az ő okoskodásokban hijábavalókká lettenek, és az ő balgatag szívek megsetettedett. Es mikor magokat böltseknek vallának lenni, balgatagokká lettenek.” E gondolat gyökere már megtalálható a 19. *Zsoltárban*, de talán nem véletlen, hogy a Pálhoz hasonlóan a hellenizmus hatása alatt álló – a protestáns és héber kánonban nem szereplő – *Bölcsesség könyvében* kerül legalaposabban, a páli okfejtésre egyébként nagyon emlékeztető módon kifejtésre (13,1–5).

200 *Kétféle Hagyása*] 1. a teremtett világ egésze, tkp. a *természet könyve*, 2. a *Biblia*.

205 *Ó és Új*, mai, *Törvény*] az *Ó*- és *Újszövetség*

209–216 A református tipológia szerint az *Ószövetség* csak az *Újszövetség* ismeretében értelmezhető helyesen; az előbbi a típus-antitípus viszony alapján elő- vagy árnyékképe az utóbbinak.

210 mert *a*] ti. az *Ószövetség*

200 Itt röviden monddom: Maradott *Két-féle Hagyása*. 201 *Edjik a-természetbe* vadjon bényomva erősen: 202 ollj *könyv*, mellj *szívünkbe* *írás-nélkül* vadjon *írva*: 203 mellj egyedül oktatja *nagyobb részét* e' világnak. 204 *Ereje* az új *törvénynek*. *Annak meg-útálói*. [212] | *Másikat* e'-mellett; ki akar, olvashat *írásban*. 205 Ez ismét *kétféle*: az-*Ó* és *Új*, mai, *Törvény*. 206 *Edjiket* az-eleink *kézről* mind *kézre* bocsátták: 207 *ának-utánna* pediglen a-bölcs *Isten meg-íratta*: 208 mellj valamellj *rész-ént* maradott egyedül a-'*Sidók-nál*. 209 Minket ugyan menny-höz kötelez *jobb mód-al a-töbi*: 210 mert *a*, *nagyobb rész-ént*, csak *homályosság e' vakoknak*:

*mind a pedig nekünk, kik amaz Szentségbe reménlünk,
szépen, igen tisztán 's, tündöklék, mint az a napfény:
mert az igaz Napfény elménknek elüzte homályját;
lelkünknek 's a zsidó szemeit kinyitotta valóban:
és szívünket amaz öröndetes új izenettel*
színte *megújítván*, bennünk bétölte örömmel.

215

Ereje az új tör-
vénynek. Annak
megutálói

Szüntelen érezzük áldott erejét ez örömmek:
melljet mí bennünk az ő hív Szent Lelke cselekszik:
s minden lelki s egyéb kísérteteinkbe vigasztal:
s lelki erős ellenségink, az ördögök, ellen
gyámolít, óltalmaz, biztatván biztat; erősít:
s, az Istent s Khristust tagadók láttokra vezérél,
tántorodás nélkül, az igazságnak kies után.

220

Mire valók e Hagyások? Ama nagy rettenetes Nap
Kit-kit, a mellj törvényt követett, aszerént fog ítélni.

225

Mínthogy igaz, hogy azok, kik megvetik a mai Törvényt,
tudva megutálván, magokat 's elszánva szegezvén

211 *amaz Szentségbe*] az Újszövetségbe

214 Értsd: lelkünknek a zsidó, tehát homályosan látó szemeit nyitotta fel az Újszövetség ismerete.

215 *új izenettel*] az Újszövetséggel

219 *kísérteteinkbe*] kísértéseinkbe

222 Az isten- és krisztustagadók szeme láttára.

224 *rettenetes Nap*] a végítélet napja

227 magokat] magukat

211 *mind a pedig nekünk, kik amaz Szentségbe reménlünk,* 212 *szépen, igen-tisztán-'s,*
tündöklék, mint az a nap-fény: 213 *mert az-igaz Nap-fény elménknek el-üzte homályját;*
214 *lelkünknek-'s a-'sidó fzémeit ki-nyitotta valóban:* 215 *és fzívünket amaz öröndetes*
új izenettel 216 *színte meg-újítván, bennünk' bétölte örömmel.* 217 *Szüntelen érezzük*
áldott erejét ez örömmek: 218 *melljet mí-bennünk az-ő hív Szent Lelke cselekszük:* 219
s mindén lelki s egjéb *kísérteteinkbe* vígasztal: 220 s lelki erős ellenségink, az-ördögök,
ellen 221 gyámolít, óltalmaz, biztatván biztat; erősít: 222 s, az-Istent s Khristust
tagadók láttokra vezérél, 223 *tántorodás-nélkül, az-igazfágnak kies után.* 224
Mire-valók e' Hagyások? Amà nagy *rettenetës Nap* 225 *Kit-kit, a-mellj törvényt követett,*
a-fzérént fog-ítélni. 226 *Mínt-hodj igaz, hodj azok, kik meg-vetik a-mái Törvényt,* 227
tudva meg-utálván, magokat s el-fzánva fzegezvén

227 em. s

ellene, amelljet hittek s *vallottanak* egyszer;
s lábok alá rúgván a *Szövetségnek* 's ama *Vérét*;
a nagy ítéletben *nyomorultabb* sorsra jutándnak, 230
mintsem azok, kik ugyan *nyilván tudták*, de nem hitték,
ugyanezek mennek sokkal *több kínra* azoknál,
kik *soha* nem látták, de nem is *hallák* füleikkel:
Színteugy ez is igaz, hogy akik *nem hittének* eddig
e *Törvénynek*; ugyan hinni sem akarnak örökké; 235
ámbár csak *hat ígét* 's *soha* nem hallottanak abból;
holtok után se lehet, legyenek hogy bóldog örömben:
mert az *eb*, ugy a *bagoly*, onnan kireked, s a *vakondok*.
Mindezek így vagynak, s ugyan így lesznek, hogy *ezekben*
a szent Isten *igazságát* nyilván gyakorolja. 240

Az új Törvénynek Hogy pedig *irgalmát* bőven kijelentse *mibennünk*,
haszna; gyümöl- Ő Felsége velünk közlé *sokféle kegyelmét*.
csei Engede, hogy végyük hasznát, alkalmas *eszközt*.
Hívogat int 's bennünk', amidőn az ő drága *Beszédét*
hallattatja velünk; *olvasgatjuk* mi magunk is: 245
és aszerént az *igazságnak* Szent *Lelke* vezérél

229 ama *Vérét*] ti. Jézus vérét
230 jutándnak] fognak jutni
234 Színteugy] Szintúgy
244 bennünk'] bennünket, minket

228 ellene, a-melljet hittek s *vallottanak* *édjzër*; 229 s lábok-alá rúgván a-Szövetfégnek-
's ama *Vérét*; 230 à-nagy ítéletben *nyomorultabb* sorsra jutándnak, 231 *Az új*
Törvénynek hafzna; gümölcsei. [213] | mint-fëm azok, kik ugyan *nyilván tudták*, de *nëm*
hitték, 232 ugyan-ezék mënnek sokkal *több kínra* azok-nál, 233 kik *foha* nëm
látták, de nëm-is *hallák* füleik-el: 234 Színte-ugy ez-ís igaz, hodj a-kik *nëm hittének*
e'-dig 235 *e' Törvénynek*; ugyan hinni fëm akarnak öröké; 236 ámbár csak *hat*
ígét-s *foha* nëm hallottanak abból; 237 *hòltok-után fë lehet*, lëdjenek hodj bóldog
örömben: 238 mert az-*ëb*, ugj a-*bagoly*, onnan ki-rëked, s a-*vakondok*. 239 Mind
ezék *igy* vagynak, s ugyan *igy* lësznek, hodj *ezekben* 240 a-szent Iften *igazfágát* nyilván
gjakorolja. 241 Hodj pedig *irgalmát* bőven ki-jelëntse *mi-bënünk*, 242 Ő Fëlfége
velünk közlé *fok-féle këgelmét*. 243 Engede, hodj vëdjük hasznát, alkalmas *esz-kózt*.
244 Hívogat int-'s bënünk', a-midőn az-ő drága *Beszédét* 245 *hallattatja* velünk;
olvasgatjuk mî-magunk-ís: 246 és a-fzërént az-*igazfágnak* Szent *Lëlke* vezérél

235 metr. *hinni*

a szentségben, igazságban, hitben s szeretetben:
és afelől, amiért az Igaznak Vére kiomlott,
mellj érttünk az Atyának előtte *tökéletes érdem*,
gyenge *hitünket* ugyan tészí bátrá s bizonyossá; 250
elbádjadt lelkünket erősítvén, valahányszor
(légyen,) akár *mi magunk lehetünk* ama drága *jegyekkel*,
mint amaz *Uj Frígynek* bizonyoss pecsétivel, *élők*;
látjuk akár az *atyánkfiat*, hogy *élnek* azokkal,
s mennek elől *szentül*, jámbor *példával*, előttünk; 255
czégéres, tetemes, s apró *kedves* bűneikből
megtérvén, s nagy *erős fogadást* Istennek igérvén;
másokat is aszerént a *kegyes* tudományra *tanítván*.

Az ép képnék Még nem elég. Akarom folyvást *magyarázni tovább* is.
megszeplősödése; Mint a *kegyes* Vezérnek, elől járása szerinten, 260
pokol-himlő mindenkor *jó példa* gyanánt kell lenni azoknak,

248 Utalás Jézus kereszthalálára, mely által az emberiség bűnbocsánatban részesül az ere-
dendő bűn alól.

250 ugyan] szintűgy

250 bátrá] bátorrá

252–253 A szerző a református úrvacsorára utal. A fogalomhasználata megegyezik az
XVII–XVIII. században lezajlott magyar nyelvű protestáns–katolikus oltáriszentség–úr-
vacsora vita (református) szóhasználatával (*jegy, pecsét*).

253 *Uj Frígynek*] *Újszövetségnek*

254 *atyánkfiat*] testvéreinket

258 A „kegyes tudomány” kifejezés itt nem ’teológia’ értelemben áll, hiszen az intézmé-
nyesült tudományok is még csak éppen kialakulóban voltak a korban. Sokkal inkább a
világ helyes, Istennek tetsző megismeréséről van szó, egyfajta tökéletes tudásról.

259 *magyarázni*] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

247 a-szentségben, igazságban, hitben s szeretetben: 248 és a-felől, a-mi-ért az-Igaznak
Vére ki-omlott, 249 mellj érttünk az-Atjának előtte *tökéletes érdem*, 250 gjenge
hitünket ugyan tészí bát’rá s *bizonyosfá*; 251 el-bádjadt lelkünket erősítvén, valahányszor
252 (lédjén,) akár *mi-magunk lehetünk* ama drága *jegyek-el*, 253 mint amaz *Uj Frídynek*
bizonyoss pecsétivel, *élők*; 254 *látjuk* akár az-*atjánkfiait*, hodj *élnek* azok-al, 255 s
mënnék-elől *szentül*, jámbor *példával*, előttünk; 256 czégéres, tetemes, s apró *kedves*
bűneikből 257 *mëg-térvén*, s nagy *erős fogadást* Iftennek igérvén; 258 másokat-is
a-fzérént a-*kedjës* tudománjra *tanítván*. 259 Még nëm elég. Akarom foljvást *magyarázni*
továb-ïs. 260 *Az ép képnék meg-fzeplősödése: pokol-himlő. [214]* | Mint a-*kedjës*
Vezérnek, elől-járása fzérinten, 261 mindën-kor’ *jó példa* gjanánt kell lënni azoknak,

251 em. *el-bádjadt*

régula, s muſtra szerént akiket *tart számban alatta*;
a hijjábavalóſágról mert őket *elintvén*,
istenes, és *jámbor*, s tisztúlt életre szokatja:
így nógat bennünk’ a mi nagy *mennybéli Atyánk* ís: 265
Légyetek, ugy mondván, *szentek*, mint *szent vagyok én* ís.

Tudnia illik; amaz Édenkertbéli Szüléket
Ő Felsége ugyan *maga* szent *Képére* teremté
épségben, vagy, egész *ártatlanságban* először:
Oh! de szegény első Ádám nemzönk csak azonnal, 270
csak hamar, e *gyönyörű képet* levonatta magáról:
mert az irígy Sátán addig intselkede, addig, (*)
nékie mígnem igen *szeplős ábrázatot* adván,
mind *lelkét* s *testét* befente mocsokkal egészenn.

Elhata mindnyájunkra ezen mérges *pokolhimlő*. 275
Mellj szörnyű fájdalmat, igen *sokféle nyavalyát*,
s *lelki betegséget* szerzett, okozott köz *halált* ís:
mellj a koporsóinkat egész *pokolig* letaszítá.

* Időre vonatkozóan az *addig*, helyre vonatkozóan pedig az *addég* szóval élek.

266 Az 1Pt 1,16 („Annak okáért irattatott meg: Szentek légyetek, mert én szent vagyok.”)
a következő ószövetségi helyekre utal vissza: 3Móz 11,44–45; 3Móz 19,2; 3Móz 20,26;
3Móz 21,8.

277 *lelki betegséget*] Természetesen nem mai értelemben használja a *lelki betegség* kife-
jezést. Az eredendő- és az azzal összefüggésbe hozható összes egyéni bűnre utal a szerző.
277 *köz halált*] közönséges halált vagy tömeges, sok embert egyszerre érintő halált

262 régula, s muſtra-fzérént a-kiket *tart számban alatta*; 263 à-hijjába-valóſágról
mert őket *el-intvén*, 264 *istenes*, és *jámbor*, s tisztúlt életre szokatja: 265 így nógat
bennünk’ a-mi nagy *mennybéli Atyánk*-ís: 266 Lédjetek, ugy mondván, *szentek*, mint
szent vadjak én-ís. 267 Tudnia illik; amaz Éden-kertbéli Szüléket 268 Ő Felsőge ugyan
maga szent *Képére* teremté 269 *épségben*, vagj, egész *ártatlanságban* először: 270
Oh! de szegény első Ádám nemzönk csak azonnal, 271 csak hamar, e’ *gyönyörű képet*
lè-vonatta magáról: 272 mert az-irígy Sátán à-díg intselkede, à-díg, (*) 273 nékie
míg-nem igen-fzèplős *ábrázatot* adván, 274 mind *lelkét* s *testét* bè-fente mocsokkal
egészenn. 275 El-hata mindnyájunkra ezèn mérges *pokol-himlő*. 276 Mellj szörnyű
fájdalmat, igen *sok-féle nyavalyát*, 277 s *lèlki betegféget* szèrzett, okozott *köz halált*-ís:
278 mellj a-koporſóinkat egész *pokolig* lè-tafzítá.

* De tempore usurpo à-dig: de loco autem, à-dég.

Oh ha megírhatnám *ragadó mérgét* e fekélynek!
 Vajha *kimondhatnám* fájdalmat ezen nyavalyának! 280
 Vajha mirigyéről e halálnak, vajha lehetne
 dögleletes voltáról elmélkednem *elégge*!
 Gondolom, érkezném irván, mind lassan, idővel;
 nem kétlem, *kibeszélhetném* órákra napokként,
 ami van elmémbe, valamit *ki-’s gondolok* én ám. 285
 De most *gondolatot* hol kapjak? hol vegyek? óh hol?
 Angyali gondolatok, magas elmék *kellenek* erre.
 Melljeket, ám az Irás dictálja, *nem érek el épen*;
 míg e *fogoly lélek* nyomorúltúl sátoroz itten,
 és gyötrődik ezen *sanyarú tömlőtze*. De *meddig?* 290
 Mennyei állapot Majdan, ha szólítják, *megválnak* örömmel e dögől:
 és őmagát Felséges Atyám kebelébe ajánlja.
 Ott már mindeneket, *valamint az angyalok*, ért, lát.

281 mirigyéről] pestiséről, ill. általánosan: fertőző voltáról

283–290 Kalmár itt két dolgot fogalmaz meg egyértelműen: 1. A nyelv, az anyanyelv alkalmas arra, hogy minden, az elménkben tisztán megszülető gondolatot kifejezzon, ebből a szempontból nincs „szegény” nyelv. 2. Magáról a bűnbeesésről, illetve a bűnbeesést megelőző állapotáról az embernek éppen azért nem lehet a földi élet során érdemben megnyilatkozni, mert az ahhoz szükséges, tisztán és egyértelműen meg-, felfogható gondolatok hiányoznak. Azok csak az ember halála után lesznek elérhetőek.

284 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon.

288 ám az Irás dictálja] habár a Biblia utal rá, rávezet

291 dögől] testől

292 őmagát] önmagát

293 *valamint*] mint

279 Oh-ha megírhatnám *ragadó mérgét* e fekélynek! 280 Vaj-ha *ki-mondhatnám* fájdalmat ezen nyavalyának! 281 Vaj-ha mirigyéről e halálnak, vaj-ha lehetne 282 dögleletes voltáról elmélkednem *elégge*! 283 Gondolom, érkezném irván, mind lassan, idővel; 284 nem kétlem, *ki-beszélhetném* órákra napokként, 285 a-mi van elmémbe, valamit *ki-’s gondolok* én ám. 286 De most *gondolatot* hol kapjak? hol vedjek? óh hol? 287 Mennyei állapot. [215] | Angyali gondolatok, magas elmék *kellenek* e’erre. 288 Melljeket, ám az-Irás dictálja, *nem érek-el épen*; 289 míg e *fogoly lélek* nyomorúltúl sátoroz itten, 290 és gyötrődik ezen *sanyarú tömlőtze*. De *meddig?* 291 Majdan, ha szólítják, *még-válnak* örömmel e’ dögől: 292 és ő-magát Felféges Atyám kebelébe ajánlja. 293 Ott már mindeneket, *vala-mint az-angyalok*, ért, lát.

288 em. *dictálja* 291 em. *örömmel*

Nem mivel ott egyebet: *dícséretet énekel*, örvend.

Bóldog gondolatok! tartók is lesznek örökké!

295

Honnan lelkem idővel ama végső napon eljő

az örök Hadnaggyal, s bóldog lelkek seregével:

akkoron ismétlen felvészi magára e testet

minden erőtlenség, nyavalyák, mocsok, és *hiba nélkül*:

és mindjárt amaz Álddottnak jobb karja felől áll:

300

s, egy napon elvégeztetvén mind a nagy ítélet,

vissza fog utazni, nagy örömmel, *a lelki Vezérrel*.

Akkor, mint, igazán gondolva, *tökélletes ember*,

mindenről, amiről szükség, elmélkedik ottan:

melljből is egyedül Isten dícsérete jó ki.

305

Mind amiket *mostan* nehezenn lát s néz, *a homályban*,

ott, akadály nélkül, által lát/hhatja egészen:

és aszerént méljen gondolkodik *isteniekről*.

Bóldog gondolatok! mellj ébren lesznek örökön!

Lelkem örül, tapsol testem 's, az ÚRban örökön!

310

Akkori gondolatim ha jelen volnának ezúttal;

mindenek értékre igenn könjenn kibeszélném

306–308 Vö.: 1Kor 13,12: „Mert mostan látunk tükör által és homályos beszéd által, de akkor szemtől szembe: most rész szerint vagyon bennem az esméret, akkor pedig lészen az esméret *úgy* a mint tanítatom.”

311–315 A megszólaló ismeretelméleti helyzete tehát a következő: olyan dologról kell érdemben megnyilatkoznia, amiről nem lehetséges, hogy tiszta és világos gondolatai legyenek, tudniillik az eredendő bűnről és a bűnbeesés valóságos mivoltáról. Az ismeretközlés eszköze ezért lehet a betegség-allegória a továbbiakban.

294 Ném mivel ott egyebet: *dícséretét énekel*, örvend. 295 Bóldog gondolatok! tartók-ís lésznek örökké! 296 Honnan lelkem idővel amá végfő napon el-jő 297 az-örök Hadnaggy-al, s bóldog lelkék feregével: 298 à-koron ismétlen fél-vészi magára e' téftét 299 *minden* erőtlenség-, nyavalyák-, mocsok-, és *hiba-nélkül*: 300 és mindjárt amaz Álddottnak jobb karja-felől áll: 301 s, édj napon el-végeztetvén mind à-nagy ítélet, 302 vízfza-fog-utazni, nagy örömm-el, *a-lélki Vezérr-el*. 303 A kor', mint, igazán gondolva, *tökélletēs embēr*, 304 mindenről, a-miről fűkfég, elmélkedik ottan: 305 melljből-ís egjedül Iften dícsérete jó-ki. 306 Mind a-miket *mostan* nehezenn lát s néz, *a-homály-ban*, 307 ott, akadály-nélkül, által-lát/hhatja egészen: 308 és a-fzérént méljen gondolkodik *ifteniekről*. 309 Bóldog gondolatok! méllj ébren lésznek örökön! 310 Lélkem örül, tapfol testem-'s, az-URban örökön! 311 *A-kori gondolatim* ha jelen volnának ez-úttal; 312 mindenék értékre igēnn-könjenn ki-beszélném

298 em. *téftét* 302 em. *örömm-el* 303 em. *A kor'* 310 em. *URban*

azt a *régi sebet*, melljtől meggsebhede minden.
Most pedig együgyű elmém úgy *erőlködik* ámbár,
mint lehet; ám mégis mintegy *mellőzi* a dolgot.

315

A himlőnek mér-
ge

Felveszem itt, eleven s készebb *példának* a *himlőt*.
Mellj, mint a szemmel látott dolog adja előnkbe,
minthogy *igen kelevényes*, azért *kárt téssen a testben*.
Még, efelett, mintegy *tályoggal*, *annyi keléssel*
futja el a *tagokat széljel*, hogy a *rusnya genyetség*
sokszor *igenn megvesztegeti*, s *ronggálja a testet*.
Melljnek az ő *ragadó voltáról* szólhat akárki:
néha mivelhogy *egész nemzetség* szenved mérgét:
néhol házicselédek alusznak el általa végig.

320

Ollj dolog az: némelljkor az egy *iszonyú szaga* annak
bémegyen a *főnek belsőb velejére* az orrán:
honnan a gyenge agyúnak *agyát* szintén úgy elállja;
mintha szegényre *halálos álom* jött volna legottan:

325

313 *régi sebet*] a bűnbeesést

314 együgyű] Kalmárnál az együgyű szó melléknévként és főnévként sem a ma használatos 'ügyefogyott, tudatlan, korlátolt' stb. jelentésben áll, hanem egy korábbi, bibliafordításainkban rögzült 'igaz, egyenes (szívű), őszinte, nem színlelő' jelentésben. Az 1751-es *Szent Biblia* szövegében három helyen fordul elő így (*Róm* 16,18; *2Kor* 11,3; *Ef* 6,5). A revideált protestáns fordítás ezeken a helyeken a következő kifejezésekkel él: *jóhiszemű, őszinte és tiszta (hűség), tiszta (szív)*. A korabeli *Zsoltároskönyv* további négy helyen használja a kifejezést az említett jelentésben.

322 *ragadó*] ragályos

324 végig] végleg

326 *főnek*] fejnek

313 azt az-*régi sebet*, melljtől megg-sebhede minden. 314 Most pedig edjügyű elmém úgy *erőlködik* ámbár, 315 mint lehet; ám még-is mint-édj *mellőzi* a-dolgot. 316 A-himlőnek mérge. [216] | Fél-vészem itt, eleven s készeb *példának* a-himlőt. 317 Mellj, mint à-fzémel látott dolog adja előnkbe, 318 minthodj *igèn-kelevénjës*, azért *kárt téssèn a-testben*. 319 Még, e'-fèlètt, mint-édj *tályòg-al*, *ànji kelèss-el* 320 futja-el a-*tagokat széljel*, hodj a-*rusnya genyetség* 321 fok-fzor *igènn mæg-vesztègeti*, s *ronggálja a-testtèt*. 322 Melljnek az-ő *ragadó vòltáról* fzólhát akârki: 323 néha mivel-hodj *egész nèmzetfèg* fzenvedi mérgét: 324 néhol házi-cselédèk alusznak-el általa végig. 325 Ollj dolog az: némelljkor az-édj *ifzonyú fzaga* ànak 326 bè-mègyèn à-*főnek belsòb velejére* az-orrán: 327 honnan a-gjenge agyúnak *agyát* fzíntén-ugj el-állja; 328 mint-ha fzegényre *halálos álom* jött-vòlna leg-ottan:

313 em. *azt az*

már csak *alíg érez s hall*: már elesett puha teste.
 Más agya mit szenved? Valamint a fergeteg, úgy *zúg*. 330
 Hogy megijedt! Mítől tart? Csak kétségbe eséstől.
Szédeleg ismétlen másnak, mint borfeje másszor:
 vagy *nem bírja magát*, vagy ide s tova *tántorog* attól.
 Ugyanazon *mérges szag* úgy elbűdösíti a házat;
 hogy, akarod, vagy nem, lenyeled szintén a *gyomorba*. 335
 Az mindjárt kevereg: nem nyugszik a *bennevaló* is.
 Ennek nem nyughatsz te miatta; ki kelletik adnod:
 vagy pedig hosszassan *sinlőddöl*; míg megemészted:
 mit *sem ehetsz, sem ihatsz*; magadon hanem így ha erőt
 vészsz;
 sok napokig koplalsz: vagy akarsz egy *orvosi eszközt*. 340
 Ezeket, úgy látszik, mégis csak tűrheti ember:
 mert van, hogy még meggyógyúl, valamicske reménség.
 Még pedig ez bajból másnak kis gondja se lészén.
 Ez iszonyú szag egyébkor igen káros nyavalyát szül:
dögleletet! mellj is másról mind másra tenyészik. 345
 Mert, amidőn egyszer bévette magát a *tüdőre*;
 azt egyben lassan, másban pedig hirtelen *észi*:

332 borfeje] bortól megrészegült feje
 345 *dögleletet*] fertőző dögvész

329 már csak *alíg érez s hall*: már el-esétt puha teste. 330 Más agya mit szenved?
 Vala-mint à-fergeteg, ugj *zúg*. 331 Hogj meg-ijedt! Mítől tart? Csak kétségbe eséstől.
 332 *Szédeleg* ismétlen másnak, mint bor-feje mászor: 333 vagj *nem bírja magát*, vagj
 ide-s-tova *tántorog* atól. 334 Ugyan-azon *mérges szag* ugj el-bűdösíti a-házat; 335
 hodj, akarod, vagj nem, lē-nyelēd szintén a-gyomorba. 336 Az mindjárt keverég: nem
 nyugfzik a-*beñ-evaló*-is. 337 E'nek nem nyughatsz tē miatta; ki-kelletik adnod: 338
 vagj pedig hoszfzasfan *finlōddöl*; míg meg-emésztēd: 339 mit *fēm ehetsz, fēm ihatsz*;
 magadon hanēm igj ha erőt véfzsz; 340 fok napokíg koplalsz: vagj akarsz ēdj *orvofi*
esz-kōzt. 341 Valóságos Himlō. Annak mérge. [217] | Ezēket, ugj látfzik, még-is csak
 tűrheti embēr: 342 mert van, hodj még meg-gyógyúl, valamicske reménfég. 343
 Még pedig ez bajbol másnak kis gondja fē lészén. 344 Ez ifzonyú szag ēgjēb-kor'
 igēn-káros nyavalyát fzul: 345 *dögleletet!* mēllj-is másról mind másra tenyészik. 346
 Mert, a-midōn ēdjfzēr bē-vētte magát a-*tüdōre*; 347 azt ēdjben lasfan, másban pedig
 hirtelen *ēszi*:

343 em. *bajbol*

s, ember nem vévén eleit, *megemészt*i egészenn.
 Nem *véléd*, a tüdöd megrothadván gyökerestől,
 nincsen egyéb már hátra, csak egy *rövidecske lehellés*: 350
 melljel ugyan *leked kiadod*, mint egy buborékot.
 Holtod előtt egyebek *teveled szenvednek* egyemben:
 mert, ha beszélsz, vagy eszel, kirohan szádból a lehellet;
 s ugy leveg, hogy másnak bészínli magát *tüdejébe*.
 vészen erőt azon is, rágván, mignem *gyökeréről* 355
el-leszakassza hamar; s járjon végére azonnal.
 Néha ugy is fordul: *e pohárt* akire köszönted,
 az mégyen *postának* előtted a sárga *halálhoz*.

Valóságos Himlő. Most akarunk immár Ádám és Éva bünéről
 Annak mérge szállani csak valamit; valamint tölünk lehet, annyit. 360
 Ez a *valóságos himlő*: melljnek mirigytől
 szenved sok fájdalmat egészen az emberi nemzet.

348 nem vévén eleit] nem megelőzve (a bajt)
 352 egyemben] együtt
 354 leveg] lebeg, száll a levegőben
 354 bészínli] itt: megtévesztő módon belopja, bészínleli
 358 *postának*] hírvivőnek
 358 sárga *halálhoz*] itt: a pestishez
 359–360 Ebben a két sorban Kalmár egyértelművé teszi, hogy az első emberpár bünbe-
 eséséről amennyit ő, élő emberként elmondhat – s egyúttal elgondolhat –, mindent leír.
 Ez a *korruptálódott emberi test–bünbeesés*-allegóriájának alapja, kiinduló pontja: a min-
 dent elmondás, a dolog teljes megismerése pedig – mint olvasható innentől – a figurális
 nyelvhasználaton alapszik.
 361 *valóságos himlő*] A melléknév jelentése, egyébként mint a mű címében is: *eredeti*.
 Tehát a közismert kór csak ehhez képest értelmezhető, tekinthető betegségnek.
 361 mirigytől] itt: fertőzésétől, terjedésétől

348 s, embér nēm vévén eleit, *még-emészt*i egészenn. 349 Nēm *véléd*, a-tüdöd
 még-rothadván gyökerestől, 350 nincsen egjéb már hátra, csak edj *rövidecske lēhellés*:
 351 mēlljel ugjan *lēlkēd' ki-adod*, mint edj buborékot. 352 Hōltod-előtt egjebek
tē-veled fzenvednek egjemben: 353 mert, ha beszélsz, vagy észél, ki-rohan fzádból
 a-lēhellet; 354 s ugy levēg, hodj másnak bē-fzínli magát *tüdejébe*. 355 vēfzēn erőt
 azon-is, rágván, mīg-nēm *gyökeréről* 356 *el-lē-fzakafzfza* hamar; s járjon végére azōnal.
 357 Néha ugj-īs fordul: *e' pohárt* à-kire kōfzönted, 358 az mēgjēn *postának* előtted
 a-fārga *halálhoz*. 359 Moft akarunk immár Ádám és Éva bünéről 360 fzállani csak
 valamit; valamint tölünk lehet, ànjit. 361 Ez a-*valófāgos himlő*: mēlljnek mirigytől
 362 fzenved fok fájdalmat egészen az-embēri nēmzet.

Micsoda *tályog*! igen *rút méreg* eredt ki *belőle*!
 Szörnyűség! amikép *megvesztegetett vala mindent*.
 Szörnyűség! amikép *bennünk*’ is veszteget és ront:
 képtelenül legyaláz, elbádjazt, öszvesanyargat:
 végképen megerőtelenít! a *matéria*, *rosz vér*,
 rothadt nedvesség, valahány részünket elállván.

365

Tudjuk, amelj *nagy átok* esett a *szülékre le* menyből,
sok nyavalyát mindnyájunknak testébe lövött bé:
 még az *életnek* fonalát ’s elmetszi utólján.
 De, nyavalyások amellj egrést ők tudva megettek,
nem csak testi fogunk vásott meg ám abba minékünk:
 sőt *lelkünk* is úgy rekedett a haragnak alája;
 hogy, amellj vétkes dologért ők nyertenek átkot,
 annak mérge szegény *lelkünkre* hatott be *leginkább*:
 annyira, hogy egyebet, *gondoltatván mi magunkban*,
 nem tehetünk hijjábavalóságnál, amig élünk.

370

375

364 *megvesztegetett*] megrontott

365 *bennünk*’ is] bennünket is

372 Utalás a bibliai *Teremtés könyvére* (1Móz), a bünbeesés epizódjára: amikor az ősszü-
 lők tudatosan, megfontoltan ettek a tudás fájának gyümölcséből, ami közmegegyezés
 szerint alma volt. Az *egres* emlegetése itt allúzió *Ez* 18,1–2-re: „Es lön az UR szava én
 hozzám, mondván: Mi dolog, hogy ezt a közbeszédet szoktátok mondani az Izrael föl-
 déről, mondván: Az atyák ették meg az egrést, és a fiaknak fogok vásik meg belé?” *Ez*
 valószínűleg egy elterjedt közmondás lehetett, s nem nehéz felfedezni benne az ereden-
 dő és örökletes bün elvét. Ezzel szemben Ezékielnél az Úr az adott versben éppen a bünök
 egyénhez kötöttségét hangsúlyozza (*Ez* 18,4.): „Imé minden lélek enyim, úgy az atyának
 lelke, mint a fiúnak lelke enyim: amelly lélek vétkezik, annak kell meghalnia.”

363 Micsoda *tályog*! igén-*rút mérég* eredt-ki *belőle*! 364 Szörnyűfégg! a-mikép’
még-vefztegetett-vala mindent. 365 Szörnyűfégg! a-mikép’ *bennünk*’-is vefzteget és ront:
 366 képtelenül lē-gyaláz, el-bádjazt, öszve- fanyargat: 367 vég-képen még-erőtelenít!
 a-matéria, rofz-vér, 368 rothadt nedvesfégg, valahány részünket el-állván. 369
 A-pokol himlőnek mérge. Romlott fžēm. [218] | Tudjuk, a-melj *nagy átok* esett a-*fzülékre*
lē menyből, 370 *fok nyavalyát* mindnyájunknak testébe lövött-bē: 371 még az-*életnek*
 fonalát-’s el-metfzi utólján. 372 Dē, nyavalyások a-mellj egrést ők tudva még-ettek,
 373 *nēm csak tefti fogunk* vásott-még ám abba minékünk: 374 sőt *lelkünk*-is ugj
 rēkedett a-haragnak alája; 375 hodj, à-mellj vétkes dolog-ért ők nyertenek átkot,
 376 annak mérge fžegény *lelkünkre* hatott-be *leg-inkább*: 377 ànjira, hodj egjebet,
gondoltatván mī-magunkban, 378 nēm tehetünk hijjába-valófégg-nál, a-mīg élünk.

369 em. a-melj

Mellj sok az álnokság! szörnyenn *nemzódik a vétek!*
 Mérgessebb, s szaporább mintsem *viperák tojományjok!* 380
 Szüntelen *égbe kiált!* és *irtóztatja a mennyet!*
 tőle a föld meghasad! s döggel teli a levegőég!

A pokol himlőnek Már csak az *egy első bünökért* a régi szüléknek
 mérge. Romlott minket ítelt méltán az *ÖRÖKnek* haragja pokolra.
 szem Melljből is, *mi magunknak hagyattatván*, ki nem hágunk: 385
 inkábbblan mi magunk' annak *fenekére szegezzük*;
 napról napra belé halván a bünökbe szegények!
 Ez a *pokol himlő!* melljről már szóllani kezdék.
 Ez ama rút tályog! melljről ezen *Énekem* így sir:
Éktelen ábrázat! nincsen szép forma az orcán! 390
Éktelen ábrázat! nincsen szép forma az orcán!
 Ím' az eves himlő mind összvefutotta, megette:
 terjedvén, a *szembe szökött*, elvette *világát*.
 Hol nézhetsz ki? mivel megváltál *ablakaidtól*.
Mí vagy on itt körüléd; mondd meg, mi vagy on te *előtted?* 395
 Bizzd magadat másokra! talám rossz helyre vezetnek!
 Felköltél! *de hová indulsz?* Messzecske botorkázz?

379 *nemzódik*] szaporodik

380 *viperák tojományjok*] viperák tojásai

385 *mi magunknak hagyattatván*] magunk erejéből, önmagunk által

379 Mellj fok az-álnokfág! szörnyenn *nemzódik a-vétek!* 380 Mérgesfebb, s szaporább
 mint-fém *viperák tojományjok!* 381 Szüntelen *égbe kiált!* és *irtóztatja a-mennyet!* 382
 tőle a-föld még-hafad! 's döggel teli a-levegő-ég! 383 Már csak az-*édj első bünök-ért*
 a-regi szüléknek 384 minket ítelt méltán az-*ÖRÖKnek* haragja pokolra. 385
 Melljből-is, *mî-magunknak hagyattatván*, ki-nem hágunk: 386 inkábbblan mî-magunk'
 annak *fenekére* szegézzük; 387 napról-napra belé halván a-bünökbe szegények! 388
 Ez a-*pokol-himlő!* melljről már szóllani kezdék. 389 Ez ama rút tályog! melljről ezen
Énekem így ír: 390 *Éktelen ábrázat!* nincsen szép forma az-orcán! 391 *Éktelen*
abrázat! nincsen szép forma az-orcán! 392 Im' az-eves himlő mind összve-futotta,
 még-ette: 393 terjedvén, a-*szembe szökött*, el-vette *világát*. 394 Hol nézhetfz-ki?
 mivel még-váltál *ablakaidtól*. 395 *Mí vadjon itt körüléd;* mond'd-még, mî vadjon [te]
előtted? 396 *Romlott füzem, s orr (Elme).* [219] | Bizz'd magadat másokra! talám rossz
 helyre vezetnek! 397 Fél-költél! *de hová indulsz?* Messzfecske botorkázz?

382 em. 's 391 em. *abrázat* 395 metr. [te] szótagszámhiány

Jaj! ha verembe esel most: vagy ha megütközöl: óh jaj!
 Kíre mered bizni magadat, hogy helyre vezessen?
 Erre, vagy arra: felelsz! hűsége felől bizonyos vagy?
 Nem félsz! mind ketten majd félre mehettek, elestek!

400

Romlott szem, s
 orr (Elme)

Igy van imé *mindnyájunknak* természete! így van!

Hajdan szolgáltak vala az *orrodra csatornák*.
 Bévagynak *most dugva*: csinált gátlást a genyetség.
 Már oda van *szaglásod*: ezért *nem 's érzesz* amint kell.
 Jó dolog-e, gonosz-e, melljet tapogatsz? *megitéled*?
 Mondd meg, *mi szaga* van, valamit ha hoznak elődbe.
 Tégy, próbára, különbséget! mit vészesz a szádba?
 Vajjon egészséges lehet-e vagy mérges? *előzd meg*!
 Mondod: elég néked; szolgád, vagy *más, ha javálja*!
 Jaj annak; valakit táplál illj koczka reménség!
 Vagy magad inyeddal megpróbálsz! ha nem árt ám!
 Nem tudod-e mégis? *gyakran veszedelmes a próba*.
 Ez a tanács: ne tanulj a *magad kárán*! ha kerülhet'd.
 Annyival is inkább, te szegényke, ha *megcsal az inyed*:
 nem *m* veszed észbe, midőn a *halált lebocsátod a gégen*.
 Így van imé *mindnyájunknak* természete! így van!

405

410

415

406 *megitéled*] megérinted

411 koczka reménség] a sorsra, vakszerencsére bízott reménység

412 ha] hátha

414 Az elterjedt *mindenki a maga kárán tanul* közmondás parafrázisa.

398 Jaj! ha verembe efél most: vagy ha meg-ütközöl: óh jaj! 399 Kíre mered bizni magadat, hodj helyre vezesfén? 400 E're, vagy ára: felelsz! hűfége-felől bizonyos vadj? 401 Ném félsz! mind ketten majd félre-méhették, el-esték! 402 Így van imé *mindnyájunknak* természete! így van! 403 Hajdan fzolgáltak-vala az-*orrodra csatornák*. 404 Bê-vadynak *most dugva*: csinált gát'lást a-genyettég. 405 Már oda-van *fzaglásod*: ezért *nëm-'s érzesz* a-mint kell. 406 Jô dolog-è, gonosz-è, melljet tapogatfz? *mëg-itëlëd*? 407 Mond'd-mëg, *mi fza* van, valamit hà hoznak elődbe. 408 Tëdj, próbára, különbfëgët! mit vëfzesz a-fzádba? 409 Vaj-jon egészszfëgës lehet-è vagy mérges? *elôzd-mëg*! 410 Mondod: elég nëkëd; szolgád, vagj *más, hà javálja*! 411 Jaj ànak; valakit táplál illj koczka remënfëg! 412 Vagj magad inyëd-el mëg-próbálsz! ha nëm árt ám! 413 Nëm tudod-è mëg-is? *gyakran veszëdelmes a-prôba*. 414 Ez a-tanács: në tanulj a-*magad kárán*! ha kerülhet'd. 415 Anjival-ìs inkább, tè szëgënyke, ha *mëg-csal az-inyed*: 416 A-pokol-himlôtöl mëg-romlott iny, és gyomor. [220] | nëmm vëszëd-ëszbe, midôn a-*halált lë-bocsátod a- gégen*. 417 Így van imé *mindnyájunknak* termëfzete! így van!

415 em. *Anjival-ìs*

A pokol himlőtől megromlott iny, és gyomor *Izt te nem érezhetsz: inyedet megevé a veszett vér: megrakodott évvel gyomrod, himlővel a béled: most nem ehetsz, nem ihatsz; ideig semmit nem emészthhetsz:* 420
 majd, mint a prédát kereső vad farkas, *ehetnél.*
 Mít eszel illjenkor, tudod-e? *vizsgálni felejtet.*
 Légyen, akármi legyen, veted az égő fazekadba:
 mint ama vad, *döggel*, hol földdel, tölti magát meg.
 Mít eszel? Oh tudod-e? Ha *kapod hamar*, ugy megeleégssel: 425
 mint az ehés disznó szalad a válúra sietve.
 Néha talám koslatsz: valamint a házadat örző,
 konyhádnak moslékjával soha nem telik ugy meg,
 más szemetére szokott: és, míg a nemével a csontért
 küszködik, im' a lopók féltő faladat török, ássák. 430

Gyomrodnak sokszor kifakad kelevénye; megindúl:
 nem tarthat'd, kivetted: s majd, amit véle okádtál,
 nem hagyod ott; de reá fordúlsz; és falni szeretnéd.
 Míg *fakadás nélkül* vagynak pedig annyi kelések:
 mellj *tüzesen* vagyon a *gyomrod!* mint *lángal* a *béled!* 435
 vizket a bőrod; azért mindenhez dörgölöd addig;

419 évvel] tkp. evvel, gennyel, kelevénnyel
 426 ehés] éhes
 429 nemével] fajtájával
 435 lángal] lángol

418 *Izt tē nēm érézhetsz: inyedet mēg-évé a-veszētt-vér:* 419 mēg-rakodott év-el
gyomrod, himlővel a-bēléd: 420 moft *nēm ēhetsz, nēm ihatsz;* ideig *fēmmit nēm*
emészthhetsz: 421 majd, mint a-prédát kereső vad farkas, *ēhetnél.* 422 Mít
 észél illjen-kor', tudod-è? *vi'sgálni felejtet.* 423 Lēdjēn, akármi lēdjēn, vetēd az-égő
fazēkadba: 424 mint ama vad, *döggel*, hol föld-el, tölti-magát-mēg. 425 Mít észél? Oh
 tudod-è? Ha *kapod hamar*, ugj mēg-ēlēgfzél: 426 mint az-ehēs difznó fzalad a-válúra
 fietve. 427 Néha talám koslatsz: vala-mint à-házadat ör'zō, 428 konyhádnak
 moslékjával foha nēm telik ugj mēg, 429 más szemetére fzikott: és, míg a-nēmével
 a-csont-ért 430 küszködik, im' a-lopók féltő faladat török, ásfák. 431 *Gyomrodnak*
 fokfzor *ki-fakad kelevénye;* mēg-indúl: 432 nēm tarthat'd, ki-vetēd: s majd, à-mit
 véle okádtál, 433 nēm hagyod ott; de reá fordúlsz; és falni fzeretnéd. 434 Míg
fakadás-nélkül vadfnak pedig ànji kelések: 435 mēllj *tüzesen* vadjon à-gyomrod! mint
lángal a-bēléd! 436 vífzket a-bőrod; azért mindēnhēz dörgölöd à-dig;

míg *fertőt* kaphatsz, szívatnod testedet abban:
vízre szaladsz majdan; rútságodból kimosódol:
égsz mégis: *ismét keverődöl* sárba, *mocsárba*.

A pokol himlőtől Már *szájadnak* amint kezdék én sírni miatta; 440
megromlott szája, nem hagyom el: mégis többet *panaszolkodom* arról.
fog és nyelv Ám a Teremtőtől vagynak rendelve *inacskák*;
melljeken az *ajakad*, mint *fundámentomon*, úgy áll.
Ez, mivel az *inakat* megülé himlődnek a mérge
s *megrontá* azokat, jaj! *megmozdult* a *helyéből*: 445
már nem erős: le-lefügg; meg nem tarthatja a *nyálat*.
Hogyha beszélsz, varsz, főzsz, szántasz; ha *cselekszel*
 akármit:
most akarod, majdan nem; ugyan *folyton foly a nyálad*
könyvre, ruhádra, kalánra, akármire; van ha előttd.
Még elegyes sokszor sárgával, s micsoda vérrel! 450
Más csak *látni találja*; csömört kap, egyéb nyavalyát is,
Tűri talám; ha kinek vagyon egy természete véled.
Még efelett; a veszett nedvesség *inyed* elévén,
megritkult a fogad: sós vérrel van teli *nyelved*:

437 *fertőt*] fertőzést

437 szívatnod testedet abban] tkp. hagyni, hogy a test magába szívja a fertőzést

443 *fundámentomon*] fundamentumon, alapon

449 kalánra] kanálra

437 míg *fertőt* kaphatsz, szívatnod testedet abban: 438 vízre szaladsz majdan;
rútságodból ki-mosódol: 439 égsz még-is: *ismét keverődöl* sárba, *mocsárba*. 440
A-pokol-himlőtől még-romlott szája, fog és nyelv. [221] | Már *szájadnak* a-mint kezdék én
sírni miatta; 441 nem hagyom-el: még-is többet *panaszolkodom* arról. 442 Am
a-Teremtőtől vadynak rendelve *inacskák*; 443 melljeken az-*ajakad*, mint *fundámentomon*,
úgy áll. 444 Ez, mivel az-*inakat* meg-ülé himlődnek a-mérge 445 s *még-rontá*
azokat, jaj! *még-mozdult a-helyéből*: 446 már nem erős: le-le-függ; meg-nem tarthatja
a-nyálat. 447 Hogyha befélsz, varsz, főzsz, szántasz; ha *cselekszel* *akármit*: 448
most akarod, majdan nem; ugyan *folyton foly a-nyálad* 449 könyvre, ruhádra, kalánra,
akármire; van ha előttd. 450 Még elegyes sokszor sárgával, s micsoda vér-el! 451
Más csak *látni találja*; csömört kap, egyéb nyavalyát-is, 452 Tűri talám; ha kinek
vadon edj természete véled. 453 Még e'-féllett; a-vezett nedveség *inyed'* el-évén,
454 *még-ritkult a-fogad*: sós vér-el van teli *nyelved*:

442 em. *Am* 442 em. *vadynak* 450 em. *elegyes*

pöksz, vagy szólsz; a szemébe fecseg mind másnak a
nyálad. 455

néha ruhád tarkúl: kenyér ázik: sózod az ételt.
Nagy ehető lévén, jól jársz; hagynak ha magadnak.

Ugy ama nyelv, mellj másképen kormányja a testnek,
megvesze, mint más rész; közelebb illetni találám.
Mennyire megromlott! Tetszett, Örök ÚR, hogy így engedj'd. 460

Jaj! óh jaj! sok ezer jaj! imé ma jelen van a szélvész:
háborog a tenger! mellj fenjen emelkedik a hab!
Hab habot hajt; tódúl: a hajó hánykodik erősen!
Az hajó, mondom, netalám elvész a habok közt.
A kormányos esztét vesztvén, nem bírja a kormányt. 465
Jaj! jaj! imé most a szélvész elkapta kezéből:
már eltörte; erőt vett rajta: ide s tova hajtja!
már eltörte; erőt vett rajta: ide s tova hajtja!

A nyelvnek testi Énekem e nótát hosszabban fújja egyébütt,
és lelki vesztettség-jókorai hajnaltól fogván más hajnalig épen. 470
ge Micsoda jaj! mennyi zokogás lessz akkor, ha élünk!

455 fecseg] fröcsköl
457 Nagy ehető] nagyevő
457 hagynak ha magadnak] amikor magadra hagynak
459 illetni] itt: érteni
462 fenjen] magasra, magasan

455 pöksz, vagy szólsz; a szemébe fecseg mind másnak a-nyálad. 456 néha ruhád tarkúl:
kenyér ázik: főzod az-ételt. 457 Nagy-ehető lévén, jól jársz; hagynak ha magadnak.
458 Ugy ama nyelv, mellj más-képen kormányja a-testnek, 459 meg-vesze, mint más
rész; közelebb illetni találám. 460 Mennyire meg-romlott! Tetszett, Örök ÚR, hódj így
engedj'd. 461 Jaj! óh jaj! sok ezer jaj! imé ma jelen van a-fél-vész: 462 háborog
a-tenger! mellj fenjen emelkedik a-hab! 463 Hab habot hajt; tódúl: a-hajó hánykodik
erősen! 464 A-nyelvnek testi és lelki vesztettség. [222] | Az-hajó, mondom, netalám
el-vész a-habok közt. 465 A-kormányos esztét vesztvén, nem bírja a-kormányt. 466 Jaj!
jaj! imé most a-fél-vész el-kapta kezéből: 467 már el-törte; erőt vett rajta: ide-s-tova
hajtja! 468 már el-törte; erőt vett rajta: ide-s-tova hajtja! 469 Énekem e' nótát
hosszabban fújja egyébütt, 470 jó-kori hajnaltól fogván más hajnalig épen. 471
Micsoda jaj! mennyi zokogás lesz akkor, ha élünk!

469 A forrásban a sorszámozás ezen a ponton egyet ugrik, s 470-től folytatódik. 471
em. Micsoda 471 metr. mennyi 471 metr. lesz

Folynak az ablakból vizek; s áradnak a csorgók:
a hegynek tetején megtelnek egye'mben a kútak;
s a patakot sebesen, szintén úgy harsog, ereztik:
úszik az éneklő szerszám, s lemerül a nagy árban: 475
úszik az éneklő szerszám, s lemerül a nagy árban.
A köveken megakad, majdan pedig ugrik a kóta.
Lészen a sípokban valamellj dolog, ami szokatlan:
mert némelljik üres lészen; némellj'k tele vízzel:
némelljikbe pedig ki s bémegy a víz folyamatja. 480
egyik azért rekedez: zokogással szisszeg a másik:
nyújtja szavát a többi nagyon; elnyújtja sokáig.

A rekedezőkből egyecskét vészek elő most:
míg fáradt szememet pillantani kellettik egyszer.

Nyelvedet, óh nyavalyáska, ugyan megrakta a *himlő*. 485
Mérgé tüzes: *nyelved gyökerét* mind égeti most is:
a *zabolát*, úgy *egyéb részét*, lánggal hasogatja.
Nyelved azért, romlott, *tüzes vérrel* tele lévén,
egyszer igen *későn*, másszor pedig *hirtelen* indul:
fás most: majdan igen *viszket*; hedereg, salyog, ég is: 490

477 majdan] itt: később, majd
477 kóta] kotta
481 rekedez] rekedt hangon szól
485 ugyan] itt: ugyan, szintén
490 *fás*] ügyetlen; fásult
490 hedereg] ide-oda hányódik, hajladoz

472 Folynak az-ablaktól vizek; s áradnak a-csorgók: 473 à-hegynek tetején meg-telnek
égje'mben a-kútak; 474 s à-patakot sebesen, szintén-ugy harfog, ereztik: 475 úszik
az-éneklő-fzér-fzám, s le-merül a-nagy árban: 476 úszik az-éneklő-fzér-fzám, s le-merül
a-nagy árban. 477 A-köveken meg-akad, majdan pedig ugrik a-kóta. 478 Lészen
a-sípokban valamellj dolog, a-mi szokatlan: 479 mert némelljik üres lészen; némellj'k
tele víz-el: 480 némelljikbe pedig ki-s-bé-megy a-víz foljamatja. 481 edjik azért
rekedéz: zokogás-al fzifzég a-másik: 482 nyújtja szavát à-töbi nagyon; el-nyújtja
fokáig. 483 A-rekedezőkből edjecskét vészék-elő most: 484 míg fáradt szememet
pillantani kellettik edjzfér. 485 *Nyelvedet*, óh nyavalyáska, ugyan meg-rakta a-*himlő*.
486 Mérgé tüzes: *nyelved gyökerét* mind égeti most-is: 487 a-*zabolát*, ugj *egyéb részét*,
láng-al hasogatja. 488 Nyelved azért, romlott, *tüzes vér-el* tele lévén, 489 edjzfér
igén-*későn*, másfor pedig *hirtelen* indul: 490 *fás* most: majdan igen *viszket*; hederég,
falyog, ég-is:

annyira gyötrődik és *fáj* a; *helyét se találhat'd*:
 ugy tetszik, könnyebben esik, *szádból* ha *kivethet'd*.
 Mennyiszer azt *kiveted*; *számát* soha *nem tudod* annak.
 Hempely'g, s túr iszonyú sok *habos tajtékot* azonban.
 Mint bámúl e világ! azt mondja, talám te *dühös* vagy: 495
 vagy, ha *gonosz nyavalyát* kaptál, most ugyanaz *ért el*.
 Gyötrődvn, te *magad se tudod, mí végre* tolod ki.
 Hogy valamellj szellő azt meghivesítse; ezért-e.
 Gondolhat'd ezt is: a *malomkövek* ebbe segítnek;
 hogy valamit nyughatsz, miglen *köszörülöd* azokhoz. 500
 Jaj! jaj lesz! éles *fogaid közzé* ha szorítod.
 Kínban *megharapod*: de jajjobb, ha *darabba* találod!
 Add meg végre bolond *orvosságodnak az árát*!
 Add meg végre bolond *orvosságodnak az árát*!

Megveszett gonosz nyelv. Fül Óh de sok és szörnyű *ostrom* ment által a nyelven! 505
 Már azelőtt ez himlőnek *hullója sanyarta*.
 Osztán, mint a *tályog elállta* egészen *a testet*;
 s azt *égette*; hatott annak nagy *lángja a nyelvre*:
 arra takarta magát *minden helyről* a *tüzes füst*.
 Ennyi erő érvén, leve máris ollj *sanyarúvá*; 510
 kérddhetnéd, maradott-e még, mit rontson a *tályog*.

494 Hempely'g] hömpölyög
 502 jajjobb] itt: fájdalmasabb, rosszabb
 510 leve] lett

491 Mëg-veszett gonosz nyelv. Fül. [223] | ànjira gyötrődik és *fáj* a; *helyét fë találhat'd*:
 492 ugj tetfzik, könnyeben efik, *fzádból* ha *ki-vethet'd*. 493 Mënjişzer azt ki-vetëd; *fzámát*
 foha *nëm tudod* annak. 494 Hëmpël'g, s tûr ifzonyú fok *habos tajtékot* azonban. 495
 Mint bâmûl e' világ! azt mondja, talâm të *dühös* vadj: 496 vagj, ha *gonosz nyavalyát*
 kaptál, most ugjan-az *ért-el*. 497 Gyötrödvn, të *magad fë tudod, mî végre* tolod-ki. 498
 Hodj valamëllj fzellő azt mëg-hivesítse; ezért-è. 499 Gondolhat'd ezt-îs: a-*malom-kövek*
 e'be fegítnek; 500 hodj valamit nyughatsz, miglen *köşzörülöd* azok-hoz. 501 Jaj!
 jaj lësz! élës *fogaid közzé* ha fzorítod. 502 Kínban mëg-harapod: de jâjâb, ha *darabba*
 találod! 503 Ad'd-mëg végre bolond *orvosfâgodnak az-ârát*! 504 Ad'd-mëg
 végre bolond orvosfâgodnak az-ârát! 505 Óh de fok és fszörnyű *ostrom* mënt által
 a-nyelvën! 506 Már az-elött ez himlőnek *hullója fanyarta*. 507 Ofztân, mint
 à-*tályog el-állta* egészen *a-tëstët*; 508 s azt *égette*; hatott amak nagy *lângja a-nyelvre*:
 509 arra takarta magát *mindën helyrël a-tüzes füst*. 510 E'nji erő érvën, lëve már-îs
 ollj fanyarúvá; 511 kërddhetnéd, maradott-è még, mit rontson a-tályog.

492 em. *könjében* 507 em. *tëstët*

A fő Bölcsesség *fület* is neked alkota *kettőt*.
 Rendi szerént, megmondom eléb, hogy kellene lenni,
 Osztan, hogy jártál, egy szóval tészem elődbe.
Strázsa vagyon, s hallgat mind hallgat *mindenik ajtón*. 515
 Hall mihelyen valamit, *hírt ád a házban ülőnek*.
 Hol több, hol kevesebb lehet a *gazdának* a gondja:
 néha alig szólnak valamit; *hamar* egybe *megérti*:
 néha kiáltást is *nehezebben* vészen eszébe.
 Nékie *jobbja* felől *sípját* megfújja a strázsa: 520
 másik, a *balja* felől, addig addig veri *dobját*;
 míglen a *neszt* és a *felelést* meghallja belőlről.
 Siket fül (Elme). Te pedig, óh nyavalyás, ebben 's mint *megnyomorodtál!*
 Nagyja a himlőnek Megrepedett, himlő mérgétől, *dobja fülednek*.
 A szörnyű repedést kelevény töltötte be mindjárt: 525
 sípját is a szerént, az év ellepte egészen.
 Nem veszed a *sípnak hasznát*: hijába *dobolnak*.
 Többire *nem hallasz semmit*. De megúnt, aki zörget!
 Néha talám hallasz, *nem tudhat'd*, micsoda hangot.
 És, ha veréndik erőnek erős erejével az ajtót, 530
 jóllehet *érti agyad*, néked mit szinte kiálnak;
 mégis, mert soha *nem voltál* e dologba *gyakorlott*,

516 mihelyen] amint
 526 év] ev: genny, kelevény
 528 Többire] Többnyire

512 A-fő Bölcsesség *fület*-is neked alkota *kettőt*. 513 Rendi-fzérént, meg-mondom
 eléb, hogj kellene lenni, 514 Ofztán, hogj jártál, éd fzóval tészem elődbe. 515
Strá'sa vadjon, s hallgat mind hallgat *mindenik ajtón*. 516 Hall mihelyen valamit, *hírt*
ád à-házban ülőnek. 517 Hol töb, hol keveséb lehet à-gazdának a-gondja: 518 Siket
 fül (Elme). Nagyja a-himlőnek. [224] | néha alig fzólnak valamit; *hamar* édbye *még-érti*:
 519 néha kiáltást-is *nehezében* vészén eszébe. 520 Nékie *jòbja*-felől *sípját* meg-fújja
 a-ftirá'sa: 521 másik, a-*balja*-felől, à-díg à-díg veri *dobját*; 522 míglen a-*neszt* és à-
felelést meg-hallja belőlről. 523 Të pedig, óh nyavalyás, e'ben-'s mint *még-nyomorodtál!*
 524 Még-repedett, himlő mérgétől, *dobja fülednek*. 525 A-fzörnyű repedést kelevény
 töltötte-be mindjárt: 526 sípját-is a-fzérént, az-év el-lepte egészen. 527 Nëm vészéd
 à-*sípnak hasznát*: hijába *dobolnak*. 528 Többire *nëm hallasz fëmmit*. De meg-únt, a-ki
 zörget! 529 Néha talám hallasz, *nëm tudhat'd*, micsoda hangot. 530 És, ha veréndik
 erőnek erős erejével az-ajtót, 531 jól-léhet *érti agyad*, nêkêd mít fzínte kiálnak; 532
 még-is, mert foha *nëm vòltál e'* dologba *gyakorlott*,

s *nincs* bizonyos *jel*; azért szükség kétségbe maradnod.
Nem tudod; a *tréfát* ha *valóra* találod itélni:
vagy az *igazmondás* lészen csak *tréfa*, bolondság.

535

E tagokat nem egész seregével ülé meg a himlő:
szertelen ostromlást rajtok véghez vive mégis.
kiket időnek előtte *hamar feldűla* egészen.
Némeljet közülök mindjárást hányata *kardra*.
Nagy jaj ez is! némelljet tett *holtig nyomorékká*.
Mindjárt elküldé örökös rabságra a többi.

540

Pusztá föld. Mon-
dolafa. Palota

Mint lett a dolog ott; az *egész ármáda* ahol járt!
Mind *öle*; mind *pusztíta*; kirona, *megégete*, mindent.
Mind *öle*; mind *pusztíta*; kirona, *megégete*, mindent.
Ím' a *folyó vizeket* testekkel mind tele hánya:
már ma *nem inni valók*: az orr sem szenvedí őket:
dögleletes, pára s *gőzölgés* jó ki belőlök.
Emberék éhségtől vesznek; szomjan megepednek.
Lángja az *égésnek*, csuda! mind elhatalmaza széljel;
Bár egy talpni helyet lelnél; aholott jele nincsen!
Még a parlagot is, az ugart s gyöpöt, el-megemészte.
A kertét mivelik; földet szántnak: hol a haszna?

545

550

542 *ármáda*] sereg, hadsereg
547 *dögleletes*] dögvészes, fertőző

533 s *nincs* bizonyos *jel*; azért szükség kétségbe maradnod. 534 Ném tudod; à-
tréfát ha *valóra* találod itélni: 535 vagy az-*igaz-mondás* lészén csak *tréfa*, bolondfág.
536 *E' tagokat nem egész seregével* ülé-még a-himlő: 537 fziertelen ostromlást rajtok
véghöz-vive még-is. 538 kiket időnek előtte *hamar fél-dűla* egészen. 539 Némeljet
közülök mindjárást hányata *kardra*. 540 Nagy jaj ez is! némelljet tett *holtig nyomoréka*.
541 Mindjárt el-küldé örökös rabfágra a-többi. 542 Mint lett à-dolog ott; az-*egész*
ármáda a-hol járt! 543 Mind *öle*; mind *pufztíta*; ki-ronta, *még-égete*, mindént. 544
Mind *öle*; mind *pufztíta*; ki-ronta, *még-égete*, mindént. 545 Pusztá-föld. Mondola-fa.
Palota. [225] | Im' a-*folyó-vizeket* teftékk-el mind tele hánya: 546 már ma *nem*
inni-valók: az-órr fém szenvedí őket: 547 *dögleletes*, pára s *gőzölgés* jó-ki belőlök. 548
Emberék éhfégtől vesznek; fzomjan még-epednek. 549 Lángja az-*égésnek*, csuda! mind
el-hatalmaza-fzéljel; 550 Bár édj talpni helyet lelnél; a-holott jele nincsen! 551
Még à-parlagot-is, az-ugart s gyöpöt, el-még-emészte. 552 A-kertét mivelik; földet
fzántnak: hol a-haszna?

Lássd; terem-e *illatra való?* gabonát ha aratsz-e?
Többire mindenhol *gyökerig* kiveszett a *gyümölcsfa*:
a *tövis*, és a *bogács*, s *bojtorján* nőtte helyét fel. 555
Híre csak és árnyéka maradt a *Mondolafának*:
még soha csak *levelét* sem hányja ki: *szárazon* ott áll!
nem terem immáron kedves, jó, drága *gyümölcse*;
meljnek volt *ételre való kíváncsú íze*,
Óh mellj *hasznos, egészséges* volt légyen *olajja*! 560
nékem ugyan soha nem lehet megmondanom egybe.

E fa alatt lévén a *Vezér* dicső *palotája*;
onnan alá környül s könyül szemlélte a *Várost*.
Jó helyen ül vala: *azt* ugy igazgathatta eszessen.
Micsoda *mesterség* vala; mellj *bölcs munka* egye'mben, 565
annak az *építésében*! nagy csudda bizonnal!
Számtalan, és gyönyörű, *rejtekhelye* mellj kies annak!
Környüle *négy várták*: a *lövőbástyák* ugy előtte.

554 Többire] Többnyire

555 *bogács*] bogács; lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

556 *Mondolafának*] Mandulafának

556–561 A legkorábban gyümölcsöt termő mandulafa *Jer 1,11* alapján („Annak felette szólla az UR énnékem, mondván: Mit látsz te Jérémiás? és mondék: mondolavesszót látok én!”) gyakran az Isten rövidesen beteljesülő ígéjének és szándékainak szimbóluma.

565 egye'mben] egyetemben, egyúttal

568 *várták*] őrhelyek, őrállások, a német *Warte* kifejezésből

553 *Lafs'd*; terem-è *illatra-való?* gabonát ha aratsz-è? 554 Többire mindenhol' *gyökerig* kiveszett a *gyümölcsfa*: 555 a-*tövis*, és a-*bogács*, s *bojtorján* nőtte helyét fël.
556 Híre csak és árnyéka maradt à-*Mondola-fának*: 557 még foha csak *levelét* fëm hánja-ki: *fzárazon* ott áll! 558 nëm terem immáron kedves, jò, drága *gyümölcse*; 559 meljnek vòlt *ételre-való kíváncsú íze*, 560 Óh mëlly *hafznos-*, *egészfégës-vòlt-lëdjën olajja*! 561 nêkëm ugjan foha nëm lehetò mæg-mondanom ëdjbe. 562 *E' fa*-alatt lévén a-*Vezér'* dicsò *palotája*; 563 onnan alá környül-s könyül-fzëmlélte a-*Várost*.
564 Jò helyën ül-vala: *azt* ugj igazgathatta eszësfen. 565 Micsoda *mestërfég* vala; mëlly *bölcs munka* ëgje'mben, 566 ànak az-*építésében*! nagy csudda bizònjál! 567 *Számtalan*, és gyönyörű, *rejtëk-helye* mëlly kies annak! 568 Környüle *négy várták*: a-*lövò-bástyák* ugj előtte.

553 em. *Lafs'd* 557 em. *hánja-ki* 566 em. *bizònjál* 567 em. *gyönyörű*

Város. Vár. Bástyák

Nó már a *hajdan* gyönyörű Várost ha tekintjük:
melljnek *dísze*, imez *várral* s szép *mondolafával*,
egy dicső *Templom* vala, együtt: mindenik elmúlt.
A város *derekát*, mondom, s több részeit annak,
szemlélvén, majd eszbe vehetjük azonnal, hogy *ugy járt*,
mint, amelljről is szólék, ama *várta erősség*.

570

Ám, a nagy ostromnak s iszonyú égésnek előtte,
gondolnunk lehetett az *egész Várost* ugy egyemben,
mint egy igen nagy erősségű Várt, s egy *Czitadellát*.
(Rovd meg; hogy *e czitadella*, aláb, iratik *maga Várnak*,
tudni ám illik, ez Énekben; s *Városnak a több rész*.)
Már a *lövő bástyák*, meljek, mint *védelem*, épen
ugy voltak vala, *megromlának*; igen szakadoztak.
Most a *kegyetlen erős fene állatok ülnek azokban*:
minden *latroknak* szabados *menedék helyek* ott van:
honnét a *fenevad* valamellj *prédára* kijárkál:
tolvajok is házat felverni, s az útra kimennek.
Jaj! *odalett a Vár!* te reménlheted-e, ha megépül?
Jaj! *odalett az Vár!* te reménlheted-e, ha megépül?

575

580

585

578 Rovd meg] Jegyezd meg

584 A *fenevad* a *Jelenések könyve* számtalan pontján a Sátánt jelöli. De már a 74. *Zsoltár* 19. verse is metaforikusan értendő: „Ne adjad a fene vadnak a te gerlitzédnek lelkét: a te szegényidnek gyülekezetiről ne felejtkezzél el mindenestől fogva!”

586 ha] itt: valamikor

569 Nô már à-*hajdan* gyönyörű Várost ha tekintjük: 570 melljnek *dísze*, imez *vár-al* s
fzép *mondola-fával*, 571 *édj* dicső *Templom* vala, *édjütt*: mindénik el-múlt. 572 *Város*.
Vár. Bástyák. [226] | A-*város dërekát*, mondom, s tőb részeit ànak, 573 fzëmlélvén, majd
eszbe-vëhetjük azónal, hodj *ugj járt*, 574 mint, à-mëlljről-is fzlóék, ama *várta-erősfég*.
575 Am, a-nagy ofstromnak s ifzonyú égésnek előtte, 576 gondolnunk lëhetett az-
egész Várost ugj ëgjemben, 577 mint *ëdj* *igën-nagy erősfégű Vart*, s *ëdj Czitadellát*.
578 (Rov'd-mëg; hodj *e' czitadella*, aláb, îratik *maga Várnak*, 579 tudni ám illik, ez
Énekben; s *Városnak a-tőb rész*.) 580 Már a-*lövő-bástyák*, mëljek, mint *vëdelëm*, épen
581 ugj vóltak-vala, *mëg-romlának*; *igën-fzakadoztak*. 582 Most a-*këgyetlen erős*
fene-állatok ülnek azokban: 583 mindën *latroknak* fzaados *mënedék-helyëk* ott van:
584 honnét a-*fene-vad* valamëllj *prédára* ki-járkál: 585 *tolvajok*-is házat fël-verni, s
az-ûtra ki-mënnek. 586 Jaj! *oda-lëtt à-Vár!* të reménlhëtëd-ë, ha mëg-épül? 587
Jaj! *oda-lëtt az-Vár!* të reménlhëtëd-ë, ha mëg-épül?

571 em. *dicső* 575 em. *Am* 577 em. *Vart*

Mert a *fundamentomok* is süllyednek inogván:
látni; miképp *reszketnek*, alábszállnak! hogy omolnak!

A dühös ellenség, nézd el, hagyja sok nyomot *ott ben*: 590
a szépen épült *felházokat* össze-lerontá;
mind a *közönséges* s a *magános haszonra valókat*.

Folyóvizek. Temp- Abba vagyon sok ezer *folyamat*. De kár van *azokban*.
lom (Szív) *Csúdda folyások* azok! Folyván mind nagy s kicsiny

útszán,
mellj *gyönyörű*! de kies dolog! úgy csak *nézni reájok*: 595

minden alkotmányoknak azok kicsorognak alóla:
házoknak tetején, falain, közepén, eredeznek:
kapnak az oszlopokon, minden kis rejteken, utat.

De, amiképen előre megemlítem *oda feljebb*,
megbűzhödtek azok: csak *döglelet*, undok utálat! 600
megbűzhödtek azok: csak *döglelet*, undok utálat!

Annyival is inkább, hogy a padlócskák, odalévén,
nem bírják igen az általjárkálni szokottat.
Nékie hát a folyó vizeken lábolnia szükség.

588 *fundamentomok*] alapok
591 *felházokat*] emeletes házakat
592 *közönséges*] itt: közösségi
595 kies] kellemes, szép, gyönyörködtető
596 alkotmányoknak] épített, létrehozott dolognak

588 Mert à-*fundâmentomok*-is süllyednek inogván: 589 látni; mi-kép' *reszketnek*,
aláb-fzállnak! hogj omolnak! 590 A-dühös ellenfég, nézd-el, hagyja fok nyomot *ott-ben*:
591 a-fzépén épült *fél-házokat* öfzve-lè-rontá; 592 mind a-*közönfégés* s a-*magános*
haszonra-valókat. 593 Abba vadjon *fok ezér folyamat*. Dè kár van *azokban*. 594
Csúdda folyások azok! Foljván mind nagy s kicsiny útfszán, 595 mellj *gyönyörű*! de
kies dolog! ugj csak *nézni reájok*: 596 mindén alkotmányoknak azok ki-csorognak
alóla: 597 házoknak tetején, falain, közepén, eredeznek: 598 *Foljó-vizek. Templom*
(Szív). [227] | kapnak az-oszlopokon, mindén kis rejtékén, utat. 599 Dè, a-miképen
előre még-említem *oda-feljèb*, 600 *még-bűzhödtek* azok: csak *döglelet*, undok utálat!
601 *még-bűzhödtek* azok: csak *döglelet*, undok utálat! 602 Anjival-is inkább, hodj
a-padlócskák, oda-lévén, 603 nèm bírják igèn az-által-járkálni fzkottat. 604 Nèkie
hát a-foljó-vizekén lábolnia fzükfég.

595 em. *reájok* 598 A forrásban a sorszámozás újra ugrik egyet (összesen: +2), és
600-tól folytatódik. 602 em. *Anjival*

Ekkor azok, sáros fenekekből felkeveredvén,
(kell iszonyodni!) felette бүдössek! egész *Camarínák!*
kell iszonyodni! felette бүдössek! egész *Camarínák!*

605

Már *ama Templomról* szóljunk, Szívem, valamicskét.
Melljnek régi dicsőségét de (!) csudálja akárki!
Míg annak derekasb romlását tészem elődbe:
észrevehetsz magad is valamit; hogy kezd romolni.

610

Abba vagyon mintegy *mosni*, s *sok haszonra való tó*.
Mind az a *sok ezer foljamat*, mely tartja a Várost,
elmegyén által ezen, már jó *tova* öszvekerülvén:
és ide nagy sebesen folván egy *csúdda csatornán*.
Még van a *balja felől* más olljan forma *csatorna*.
Méljbe kiadja magát minden foljamat, s ugy eloszlik.
Míg pedig, ám jó sebességgel, kinyomódik a *tóból*;
amely megbűzhödt *fenekes sárt* hajta magával,
azt, nagy része szerént, *ott hagyja*, letészi örökre.

615

620

Mellj iszonyú légyen már *egy helyen* annyi бүдösség!
gondolhat'd: sokkal 's nehezebb szenvedni az orrnak:
annyival is inkább, hogy a *párázatja halálos*.

606–607 Utalás a dél-szicíliai Camarina (ma Camarana) város melletti mocsárra, melynek lecsapolásától egy közmondássá vált jóslat intette el az ott lakókat.

614 *tova*] messze

619 *fenekes*] itt: leülepedett

605 e'-kor' azok, fáros fenekéből fél-keveredvén, 606 (kell ifzonyodni!) féllette бүдössek! egész *Camarínák!* 607 kell ifzonyodni! féllette бүдössek! egész *Camarínák!* 608 Már *ama Templomról* szóljunk, Szívem, valamicskét. 609 Melljnek régi dicsőségét de (!) csudálja akárki! 610 Míg ànak dèrèkasb romlását tészèm elődbe: 611 észre-vèhetsz magad-is valamit; hodj kezd romolni. 612 Abba vadjon mintèdj *mosni*, s *fok haszonra-való tó*. 613 Mind az à-*fok ezer foljamat*, mèlj tartja a-Várost, 614 el-mègyèn-által *ezèn*, már *jò-tova* öszve-kerülvén: 615 és ide nagy febèsen folván èdj *csúdda csatornán*. 616 Még van a-*balja-felől* más olljan-forma *csatorna*. 617 Mèljbe ki-adja magát mindèn foljamat, s ugj el-ofzlik. 618 Míg pedig, ám *jò febèsfég-el*, ki-nyomódik a-*tóból*; 619 à-mèlj mèg-bűzhödt *fenekes fàrt* hajta magával, 620 azt, nagy része-fzèrènt, *ott hagyja*, lè-tèszì örökre. 621 Mèlj ifzonyú lèdjèn már *èdj helyèn* ànji бүдössfég! 622 gondolhat'd: sòkal-'s nehezèb fzenvedni az-òrrnak: 623 ànjival-is inkább, hodj a-*párázatja halálos*.

605 em. e'-kor'

Mellj okon annyi *foljás*, elhagyott rút sárja helyében,
kap *veszedelmes erőt*: s, még annyiszor is odatérvén, 625
mind gonoszabb lészén; s *széljel* fog halált is okozni.

Templom (Szív) Meg van ez értve: tovább lássuk, hogy jára a *templom*.
Ez igen elpusztítatván ama nagy sereg által,
(mondám, mellj iszonyú!) *el-felfordúla* egészen.
A lakosok, mind az idegen fene néppel egye'mben, 630
fordíták mindjárt *hijjába valóra*, gonoszra:
mert *ad-vesz* ma, kinek tetszik, ma *kereskedik*, *abban*.
Abba, bizony, véghez mégyen sokféle gonoszság:
mindenféle bűn, így mondom, hogy elárada abban:
részség, minden bujaság ott rajtok erőt vett: 635
ott öli; rágja igen egymást; károm'lja, gyalázza!
esküsznek hamisan, s csálnak: másét de *szemellik*!
lopnak: előmentét, hasznát, egymásnak irigylik!
Hogy leve latroknak barlangjokká *ama templom*!
Gyilkos tolvajok is elegen lappanganak abban: 640
néha csalárdsággal járnak végére sokaknak:

627–643 Az *Evangéliumok* szerint Jézus Jeruzsálembé vonulása után megtisztítja a Temp-
lomot, pontosabban a templomkomplexum udvarát a kereskedőktől, pénzváltóktól és az
ott tanyázó gonosztevőktől: *Mt* 21,12–13; *Mk* 11,15–17; *Lk* 19,45–46.

628 ama nagy sereg által] ti. a „pokol himlő” által

630 egye'mben] egyetemben, együtt

637 *szemellik*] kinézik, kiválogatják

624 *Templom (Szív)*. [228] | Mellj okon ànji *foljás*, el-hagyott rút fárja helyében, 625
kap *veszedelmes erőt*: s, még ànjifzor-ís oda-térvén, 626 mind gonoszabb lészén; s *széljel*
fog halált-ís okozni. 627 Mëg-van ez értve: tovább lásfuk, hodj jára a-*templom*. 628 Ez
igën el-pusztítatván ama nagy fereg-által, 629 (mondám, mëllj ifzonyú!) *el-fël-fordúla*
egészen. 630 A-lakosok, mind az-idegën fene nép-el ëgje'mben, 631 fordíták
mindjárt *hijjába-valóra*, gonoszra: 632 mert *âd-vêsz* ma, kinek tetfzik, ma *kereskëdik*,
âban. 633 Abba, bizony, véghez-mëgyën fok-féle gonoszfág: 634 mindën-féle bűn,
igj mondom, hodj el-árada abban: 635 rélfëgfëg, mindën bujafág ott rajtok erőt-vëtt:
636 ott öli; rágja igën ëdj-mást; károm'lja, gyalázza! 637 esküsznek hamisan, s
csálnak: másét de *szëmellik*! 638 lopnak: elő-mëntét, hasznát, ëdj-másnak irigylik!
639 Hogj lëve latroknak barlangjöká *ama templom*! 640 *Gjilkos tolvajok*-ís ëlëgen
lappanganak abban: 641 néha csalárdfág-al járnak végére fokaknak:

626 em. *fzéljel* 631 em. *mindjárt*

más láttára kegyetlenkednek egyébkor az úton.
Hogy leve *latroknak barlangjává* ama templom!

Summa szerint, *meg van fertéztetve a templom:*
melljben kell vala Isten előtt *áldozni napokként;* 645
kelle a *Jézusnak* ma *fogantatni* s ma *születni;*
kell vala abba *neveltetni*, s ma *tanítani a népet:*
kelle a *Szent Léleknek* ugyan mind abba *lakozni:*
kelle a községnek *szentségben* imádnia őtet;
kell vala néki felindítatni a jót cselekedni; 650
hallani a törvényt, és tiszteit érteni abban.

Énekem elnyúlék; hosszú vala *példabeszédem.*
Embernek nyavalyásságát leírák ugy eléggé.
Akinék a hallásra vagyon *füle; hallja e példát:*
és kinek Isten adott *szívet az értésre; megérti.* 655
És ha így éneklek keseregve; megérti tovább is.

644 Summa szerint] összefoglalva

645 *napokként*] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

649 a községnek] a népesség egészének

651 tiszteit] kötelességeit

652 *példabeszédem*] A *példabeszéd* kifejezés jelentése a korban kettős. Egyrészt jelentheti azt, amit ma köz- vagy szólás mondásnak nevezünk, másrészt állhat a bibliai *parabola*-hasonlat vagy hosszabban kifejtett allegória jelentésben is. Kalmár a műben mindkettővel él, ezen a helyen egyértelműen a második jelentésben használja a szót.

654–655 Az *Újszövetség* episztemológiája alapján a tanítás hallás (tkp. szóbeli, nyelvi közlés) útján jut el a befogadóhoz, viszont a megértés a szívben történik. Pl. Mt 13,15: „Mert megkövéredett e népnek szive és füleikkel nehezen hallottanak, és szemeiket bészárolták, hogy valami módon ne lássanak szemeikkel, és füleikkel ne halljanak, és sziveikkel ne értsenek, meg ne térjenek, és meggyógyítsam őket.” Tehát az *Evangéliumban* több helyen előforduló formula – „akinek van füle a hallásra, hallja” – a megértés egészére, teljességére irányoz.

656 Kalmár egyértelművé teszi, hogy poétikai programjának alapja a meggyőzésre írá-

642 más láttára kegyetlenkednek egjéb-kor' az-úton. 643 Hogy lève *latroknak barlangjává* ama templom! 644 Summa-fzérént, *még-van fertéztetve a-templom:* 645 melljben kell-vala Isten-előtt *áldozni napok-ként;* 646 kelle a-*Jé'fusnak* ma *fogantatni* s ma *fzületni;* 647 kell-vala abba *neveltetni*, s ma *tanítani a-népet:* 648 kelle a-*Szent-Léleknek* ugjan mind abba *lakozni:* 649 kelle a-közfégnak *szentségben* imádnia őtet; 650 kell-vala néki fél-indítatni a-jót cselekedni; 651 hallani a-törvényt, és tiszteit érteni abban. 652 *Kapitánj.* A-Várba mēnő út. [229] | Énekēm el-nyúlék; hofzfzű-vala *pél-da-beszédēm.* 653 *Embērnek nyavalyásfágát* lē-írák ugj éléggé. 654 A-kinek a-hallásra vadjon *füle; hallja e' példát:* 655 és kinek Isten adott *fzívet az-értésre; mēg-érti.* 656 És ha így éneklek keferégve; mēg-érti tovább-ís.

Nem lehet embernek, ha vagyon *hús szíve* kiváltkép,
szívszakadás nélkül nézni s gondolni *e romlást*.

Kapitány. A Várba Még pedig a *Várban* lakozó *Kapitány* oka ennek;
menő út hogy mind *ennyi gonoszt* nyilván megszenved a népben: 660
mert maga a bordélyházok gazdája biztonnal:
még a csalárdoknak legfőbb czéhmestere is ő:
ő a *lopónak*, hamisnak, az *Orgazdája* leginkább:
ő a *kóborlók főhadnagya*; tudjuk ezekből —
őmagok a *strázsák* ebben *szolgálnak* önéki: 665
ez, egyedül, a hitetlen *vártásoknak* a tiszték;
nékie hogy mindent híréül adjanak egybe.

A templom s vár közt van igen tört út, s gyalogösvény.
Mindenik ollj gyönyörű és kellemetes vala *hajdan*;
hogy kibeszélésére időcskét kellene szánnom. 670
Most csak im ezt rovjuk meg: hogy ollj szépp ékesen és jól
volt minden rendelve azon; hogy nem vala sémmi,
ami az ép szemnek nem tetszene; nem vala semmi.
Szüntelen és folyvást jött-ment *hír s válasz ez úton*.
Jártak a gyors *posták* sebesen; mind *a papi rendtől*, 675

nyuló újszövetségi retorikával azonos.

665 őmagok] önmaguk

666 tiszték] kötelességük, feladatuk

671 rovjuk meg] jegyezzük meg

657 Ném lehet embernek, ha vadjon *hús' fzíve* kiváltkép', 658 fzív-fzakadás-nélkül
nézni s gondolni *e' romláft*. 659 Még pedig az-*Várban* lakozó *Kapitány* oka *e'-nek*; 660
hody mind *e'nyi gonoszt* nyilván mēg-fzenved a-népben: 661 mert maga à-bordély-házok
gazdája bizonjal: 662 még a-csalárdoknak leg-főbb czéh-mestere is ő: 663 ő a-
lopónak, hamisnak, az-*Or-gazdája* leg-inkább: 664 ő à-kóborlók fő-hadnagya; tudjuk
ezekből — — — 665 ő-magok à-*strá'sák* e'ben *szolgálnak* ő-néki: 666 ez, egyedül,
a-hitetlen *vártásoknak* a-tiszték; 667 nékie hody mindēnt híréül adjanak edjbe. 668
A-templom s vár-közt van *igēn-tört út*, s *gialog-ösvény*. 669 Mindenik ollj gyönyörű
és kellemetēs-vala *hajdan*; 670 hody ki-befzélélére időcskét kellene szánnom. 671
Most csak im' ezt rovjuk-mēg: hody ollj szépp ékēsen és jól 672 vōlt mindēn rēndelve
azon; hody nēm-vala fēmmi, 673 à-mi az-ép fžēmnek nēm tētfzene; nēm-vala fēmmi.
674 Szüntelen és foljvást jōtt-mēnt *hír s válasz ez úton*. 675 Jártak a-gyors *pofták*
febēsen; mind à-*papi rēndtől*,

657 em. vadjon 659 em. Mēg 659 em. az-*Várban* 674 em. foljvást

Isteni dolgokban hogy a *Várral* értsenek egyet;
mind a *tanátsháztól*, a *Biró* hogy ítélje az ügyet;
mind pedig a *néptől*, aszerént a *városi rendtől*
hogy, ha panaszok esék, ha, akár, jobban vala dolgok,
késedelem nélkül légyen tudtára *Fejeknek*.
Még magok is gyakran sétálva bementek a *Várba*:
hogy legyenek szemben bizvást a *kegyes jó Vezérrel*:
és mindenben igaz jó példát végyenek attól:
vagy pedig hűségét igazán ki-ki néki mutassa.

680

Az épségnek állap- *Mind ezek istenesen, kifogás nélkül pedig, élvén,*
patja leábrázaltat- *egymásnak jó példa gyanánt ez időbe valának:*
tik *egy szívvel s szájjal szeretik s áldják vala Istent.*
Mellj okon is gyakran sétáltak örömmel az úton:
s mentek eléb a nagyobb kapuig; sokszor kifelé is.

685

677 ügyet] Kalmár szóhasználatának vizsgálatakor nem lehet nem figyelembe venni a korabeli bibliai, protestáns szóhasználatot. A mostani sajtó alá rendezés során használt 1751-ben megjelent Károli-féle *Szent Bibliában* az *ügy* kifejezés bibliai szövegben háromszor, argumentumban négyszer fordul elő, és mindegyik alkalommal elsődlegesen '(jogi) per, vita' értelemben (pl. a legelső felbukkanása 5Móz (MTörv) 1,16-ban: „Es megparantolám az időben a ti Biráitoknak, mondván: Hallgassátok a ti atyátokfiainak ügyöket, és ítéljetek igazat a férjfiú között, és az ő atyafia között, a jövevény között is.”). Természetesen kiterjesztett értelemről van szó, tehát amikor a jelentést vagy az isteni vagy az emberi ítélkezés keretein belül kell érteni. Az emberi ítélkezés lehet egyrészt intézményszerű, de lehet interperszonális, morális is. Az említett *Szent Biblia*-kiadáshoz szokás szerint hozzácsoportolt *Zsoltároskönyvben* az *ügy* kifejezés leginkább az utóbbi értelemben szerepel.

678 aszerént] úgyszintén

680 *Fejeknek*] vezérüknek, ti. *fejüknek*

676 Isteni dolgokban hodj a-*Vár-al* értsenek edjet; 677 mind a-*tanáts-háztól*, a-*Biró* hodj ítélje az-ügyet; 678 mind pedig à-*néptől*, a-fzérént à-*városi rendtől* 679 *Az épfégnék állapatja lë-ábrázaltatik. [230]* | hodj, ha panaszok esék, ha, akár, jöban vala dolgok, 680 késedelëm-nélkül lëdjën tudtára *Fejeknek*. 681 Még magok-ïs gyakran fétálva bë-mëntek a-*Várba*: 682 hodj lëdjenek füzëmben bizvást a-*kegyës jö Vezér-el*: 683 és mindenben igaz jö példát vëdjenek ától: 684 vagy pedig hűfégét igazán ki-ki néki mütasfa. 685 *Mind ezëk istenësen*, ki-fogás-nélkül pedig, élvén, 686 *ëdj-másnak jö példa-gyanánt* ez időbe valának: 687 *ëdj fzív-el s fzáj-al* fzeretik- s áldják-vala Iftent. 688 Mëllj okon-ïs gyakran *fétáltak örömmel* az-úton: 689 s mëntek-elëb a-nagyöb kapuig; fokfzor ki-felë-ïs.

687 em. *fzeretik-* s 688 em. *örömmel*

Istenem! óh de *kegyes mulatás!* mellj tiszta barátság! 690
 Istenem! óh de *kegyes mulatás!* mellj *tiszta barátság!*
 Csak szeretet, s jóságot! az ÚRba való öröm épen!
 Mert a kapun kívül, ugy az út félén, s a közúton,
 hitbe, kegyes szeretetbe, igyen magokat gyakorolták:
 s adtak az Istennek háláht ő egész erejéből. 695
 Istenem! óh mellj boldog öröm! *példája a Mennynek!*
 Megtelvén eszerént mindnyájan *örömmel az ÚRban,*
 a szent helyre 's igyen kívánván gyűlni egyűvé,
 Isten előtt térdet hajtottanak egy akarattal;
 s nékie kész fogadást tettek, háláhtat is adván. 700
Szent csókkal az után egymást kegyesen kötelezték.
 Így haza térének kötelességekre örömmel:
 még pedig *Isten félelmébe* fogának ahoz mind;
 hogy mindenben imádtassék Neve általok. Amen!
 Gyermekeket 's, eszerént, az ő félelmébe nevelték; 705
 mint az ő lelki igaz esméretek arra tanítá.
 Szüntelen, így lehetett önékik *örülni az ÚRban.*
 Óh mellj *boldog öröm* vala ez! vala mennyei példa!
 Óh mellj *boldog öröm* vala ez! vala *mennyei példa!*

690–691 *kegyes mulatás*] kegyes és hasznos időöltés; lásd a 3299. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon

705 Gyermekeket] Gyermekeket

690 Istenem! óh de *kedjés mulatás!* mellj tiszta barátság! 691 Istenem! óh de *kedjés mulatás!* mellj *tifzta barátság!* 692 Csak szeretet, s jófág! az-ÚRba-való öröm épen!
 693 Mert a-kapun kívül, ugj az-út-félén, s a-köz-úton, 694 hitbe, *kedjés szeretetbe,* igjén magokat gyakorolták: 695 s adtak az Istennek háláht ő egész erejéből. 696 Istenem! óh mellj *bôldog öröm!* *példája a-Mënn-nek!* 697 Mëg-telvén e'fzérént mindnyájan *örömmel az-URban,* 698 à-fzent-helyre-'s igjén kívánván gyűlni-ëgyűvé,
 699 Isten-előtt térdet hajtottanak ëdj akarát-al; 700 s nêkie kész fogadást tettek, háláhtat-ïs adván. 701 *Szent csókkal az-után ëdjmost kedjésen kötelezték.* 702 Igj haza térének kötelességëkre örömmel: 703 még pedig *Iften félelmébe* fogának a-hoz mind; 704 hodj mindenben imádtasfëk Neve általok. Amën! 705 Gyermekeket-'s, e'-fzérént, az-ö-félelmébe nevelték; 706 mint az-ö-lelki igaz ësméretëk arra tanítá.
 707 Az-eset után-való állapot. [231] | Szüntelen, igj lehetett ö-nékik *örülni az-ÚRban.*
 708 Óh mellj *bôldog öröm* vala ez! vala mënnyei példa! 709 Óh mellj *bôldog öröm* vala ez! vala *mënnyei példa!*

697 em. *URban*

Az eset után való
állapot

Imár *elfordúlt a dolog ma!* egész iszonyúság!
Városon és várban mind porba esett az igazság.
Nincs aki jót cselekedne: *szeműgyet vett a hamisság.*
úton útfeleken hogy eláradt ím a gonoszság!
Futnak a gyors posták gyakrabban mintsem egyébkor;
úntalan a bordélymester s orgazda akarván
érteni egyet a sok társakkal, alattavalókkal.

Még maga is a nép kimegyen járkálni gyakorta:
mert a közönséges tört úton kaphat akármit;
mindent, amit akar mindenkor a testi bolondság:
és láthat mindent, ami tetsző a buja szemnek.
A nép a maga rút kényén keres ott elég ösztönt;
hogy kitaláljon akármi gonoszt a gondolat által:
Annak utánna pedig cselekedje, amit ma kigondolt.
Ollj helyeken járkál, aholott módját kitalálja.
Érzi; kitölti félig kívánságát, ha beszéli.
Amelljnek végette poroszkál gyakran az úton;
tudnia illik, *ama kapuig*, nem messze a vártól.
Minthogy igen *széles kapu*: ki s betolyonganak anny'an,
hogy ott addig sem láthatni a *csorda szűnését*;
míg ember hebehurgya szemét pillantja csak egyszer.

Borfő; borszem;
borláb

Melj nevezett úton 's ugyan egymást éri a *csapszék*.
Csuddálhatni erős keletét mind *annyi italnak!*
Ollj'k jut ahoz ingyen; költsön más; más pedig áron.
Nagy bővsége vagyon: vagyon is *sűrű árja* az úton:
nem csak a *port moshatja*; meg is *áztatja a földet*.
Annyira megtódul sokszor, hogy a völgy fenekéből,
honnét folyt, oda indulván, a kapun kirohan mind.
Némellj'k úszik ugyan; némellj'k *beledül a bor árba*.
Honnan ugyan nehezen gázol ki: vagy ott vesz el épen.

735

E *boros úton* a szembe, akad sokféle utálat.
Hol nem birja magát; hol alig birhatja a *borfő*.
Vagy, ha feladja magát, *moslékot* forral *agyában*:
ezt üti: vágja imezt: fertőn keverődik amazzal:
csalja imezt: amazon térsen nagy erőszakot osztán:
majd törvénybe idézi imezt: azt rágja, gyalázza.
Szolgál néki igen hűségesen ekkor a *borszem*:
szünnjókál valamit; s azután, ha *magát kialusza*,
tisztiiben állandób sokkal, s százszorta serényebb,
mint valamellj, aranyat óráként megkereső, kém.

740

745

741 *borfő*] borfej, ti. bortól megrészegült fej
742 ha feladja magát] elengedi magát, részeggé válik
746 *borszem*] mint a *borfő* esetében: bortól megrészegült szem
749 óráként] óránként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon
749 kém] itt: kémlelő, vizslató, s nem *spion* jelentésben

731 Melj nevezett úton-'s ugyan egymást éri a *csap-fzék*. 732 Bor-fő: bor-fzēm: bor-láb.
[232] | Csuddálhatni erős keletét mind *anyi italnak!* 733 Ollj'k jut a-hoz ingyen; költsön
más; más pedig áron. 734 Nagy bővfége vadjon: vadjon-ís *fűrű árja* az-úton: 735
nem csak a-*port moshatja*; még-ís *áztatja a-földet*. 736 Anjira még-tódul fokszor, hody
a-völgy fenekéből, 737 honnét folyt, oda indulván, a-kapun ki-rohan mind. 738
Némellj'k úszik ugyan; némellj'k *bele-dül a-bor-árba*. 739 Honnan ugyan nehezen
gázol-ki: vagj ott vész-el épen. 740 E' *boros úton* a-fzēmbe, akad fok-féle útálat. 741
Hol nem birja magát; hol alig birhatja a-*bor-fő*. 742 Vagj, ha fél-adja magát, *moslékot*
forral *agyában*: 743 ezt üti: vágja imezt: fertőn keverődik amáz-al: 744 csalja
imezt: amaz-on térszen nagy erő-fzakot osztán: 745 majd törvénybe idézi imezt: azt
rágja, gyalázza. 746 Szolgál néki igen-hűségesen e'-kor' a-*bor-fzēm*: 747 szünnjókál
valamit; s az-után, ha *magát ki-alusza*, 748 titztiben állandób sokkal, s fázfzorta
férényebb, 749 mint valamellj, aranyat órák-ként még-kereső, kém.

736 em. Anjira 738 em. Némellj'k 748 em. titztiben

	Úntalan ez nyargal: s mihelyen megkémlel akármit; megviszi a <i>borfőnek</i> , erősen néki javallván.	750
	Ő pedig a <i>borlábnak</i> azon kész nyomba parancsol: Szótfogad ez mindjárt <i>önként</i> ; noha tántorog ekkor: és, noha most botlik, s <i>dőlédéz</i> előre, ugy hátra, mindenhová készen lészen <i>hordozni a gazdát</i> .	755
Borkéz; bortorok; bornyelv	Mégyen a gazda, mikép lehető; <i>két szolga</i> követvén: értem a <i>borkezeket</i> ; mëllyekre <i>sokat biz a gazda</i> ; egyik a fegyvereket; másik hordozza az erszényt. Ő pedig <i>öl</i> , s <i>fenyeget</i> : majd gyűlöltét <i>sebesíti</i> : majdan amott <i>ragadoz idegen marhát</i> ömagának: majdan emitt a <i>gyanús társát</i> elijezi a dögről: ott summás <i>birságot</i> ad: és <i>bért</i> veszteget itten.	760
	Igy folyván ezek; a <i>bortorkot</i> előveszi osztán. Szem meredez, s vérzik; mikor ím ez trombita harsog. <i>Prédájának</i> örül: <i>győzedelmét</i> hirdeti ekkor.	765
	Áldozik énekkel buja <i>Vénussának</i> azonban. <i>Borszáját</i> 's örömében igenn kínálja napestigg: drága szagú ételt ad nékie; majdan <i>okádást</i> .	

752 *borlábnak*] a részeg (boros) lábnak; a továbbiakban megnevezett *bor*-testrészek ezek analógiájára értendők
760 *ömagának*] önmagának

750 Úntalan ez nyargal: s mihelyen meg-kémlel akár-mit; 751 meg-vifzi à *bor-főnek*, erősen néki javallván. 752 Ő pedig à-*bor-lábnak* azon kész nyomba parancsol: 753 Szót-fogad ez mindjárt *ön-ként*; noha tántorog e'-kor': 754 és, noha most botlik, s *dőlédéz* előre, ugj hátra, 755 minden-hová készen lészen *hordozni a-gazdát*. 756 Mégyen a-gazda, mi-kép' lehető; *két' szolga* követvén: 757 értém a-*bor-kezeket*; mëllyekre *fokat biz a-gazda*; 758 *Bor-kéz*: bor-torok: bor-nyelv. [233] | édjik a-fegyvereket; másik hordóza az-erfénént. 759 Ő pedig *öl*, s *fenyeget*: majd gyűlöltét *sebésíti*: 760 majdan amott *ragadoz idegēn marhát* ő-magának: 761 majdan e'mitt a-*gyanús társát* el-ijezi a-dögről: 762 ott fummás *birságot* ad: és *bért* vesztéget itten. 763 Így folyván ezek; à-*bor-torkot* elő-vészi oľztán. 764 Szēm meredēz, s vérzik; mikor' ím' ez trombita harfog. 765 *Prédájának* örül: *győzedelmét* hirdeti e'-kor'. 766 Áldozik ének-el buja *Vénusának* azonban. 767 *Bor-fzáját*-'s örömében igēnn kínálja nap-eftigg: 768 drága szagú ételt ad nékie; majdan *okádást*.

Végre, mikép ezelőtt, mit nem szolgálhat a *bornyelv*.
Eddig is iszonyú *káromlást*, s sok gonosz *átkot*
szór vala *azzal*, ilyen mást is indíta haragra:
más házát gonoszúl *égette*, mikép a *magáét*:
azt koptatja imé most *bordélybéli beszéddel*.

770

Felkelvén, *ugyanazt* majd fogja követni az *útszán*:
kísértvén, ha talál valaki mást, mint az elébi.
Némelljűtől *hivatalt* mindjárt *vészen*; s megy utánna.

775

Mást ugyan irtóztat s veresít a szemérem *először*:
ő pedig ördögtől eleget, gyakorolva, tanulván,
színmézzel, s vajjal addig keni és feni *nyelvét*;
míg az *egyűgyűnek nyelvére* 's cseppenik abból:
onnat hamar leszivárog, *elhat szívére* szegénynek.

780

Bornyelv. Nyomai
a himlőnek

Nem leszen ő másnál azután *jobb*: *mások után jár*:
füstöli illattal *nyelvét* és megkeni mézzel:
még pedig a maga rendi előtt dicséri, jovalja.
Micsoda sok méreg folyik abból annak utánna!
arra bizony kell hosszú levél, s jó penna, sok óra.

785

780 *egyűgyűnek*] egyenes szívűnek; lásd a 314. sorhoz írt jegyzetet az 58. oldalon. Vö. továbbá: „De félek, hogy valami módon, mint ama kigyó eltsalá Evát az ő álnokságával; azonképpen a ti elméitek megszeplösítettvén *elhajlottak ne légyenek* a Krisztusban való együgyűségtől.” (2Kor 11,3)

769 Végre, mi-kép' ez-előtt, mit nem szolgálhat a-bor-nyelv. 770 E'dig-ís ifzonyú *káromlást*, s fok gonosz *átkot* 771 fzór-vala *áz-al*, igjén mást-ís indíta haragra: 772 *más házát* gonofzúl *égette*, mi-kép' a-magáét: 773 *azt* koptatja imé most *bordély-bêli beszéd-el*. 774 Fêl-kelvén, *ugjan-azt* majd fogja követni az-útfzân: 775 kífértvén, ha talál valaki mást, mint az-elébi. 776 Némelljűtől *hivatalt* mindjárt *vészên*; s mëgy utánna. 777 Mást ugjan irtóztat s vërésít a-fzémérëm *először*: 778 ő pedig ördögtől éléget, gyakorolva, tanulván, 779 *fzín-méz-el*, s vâj-al addig keni és feni *nyelvét*; 780 míg az-ëgyűgyűnek *nyelvére*-s csëppenik åból: 781 onnat hamar lë-fzivárog, *el-hat fzívére* fzëgénynek. 782 Nëm lëszën ő más-nál az-után *jòb*: *mások-után jár*: 783 füstöli illât-al *nyelvét* és mëg-keni méz-el: 784 még pedig a-maga rëndi-előtt dicséri, jovalja. 785 Bor-nyelv. Nyomai a-himlőnek. [234] | Micsoda fok mérëg foljik à-ból annak-utánna! 786 arra bizony kell hoszszû levél, s jò penna, fok óra.

769 em. ez-előtt 784 em. dicséri

Most rövidenn monddom meg: *igenn sok lelkeket étet:*
házakat éget: egész népet mint a fene észén.
 Gyermekait szintén úgy *azokra szokatja* napokként:
 rossz rájáráról *egyedül* mind varni tanítja. 790
 Csak *rebeg* a gyermek; nem régen kezde petyegni:
 szól még's trágárságot, *hiába valókat először:*
mind mondatja a Mám; hogy néki nevesse egyéb is.
 Illjen az ember! egész pokol! és ördöggel határos!

Ám ama rettenetess pusztításstól leve mind ez. 795
 Ellenség, idegen nép, nagy roppant seregével
 a várost feldúlta; kerítésit letöré mind.
 Ottan ugyan sokakat *fegyvernek* az *élire* hánya:
 néki akik mindjárt esküdtek alája peniglen;
életben maradának imé: de *gonosszb a halálnál:* 800
 Mind leve ollj trágár, buja, pajkos, utállatos, állnok,
 mint ő, ellene Istennek járó; fene gyilkos:

788 mint a fene észén] A feltehetően finnugor eredetű *fene* szavunk eredeti főnévi jelentése: 'vad', 'vadállat', melléknévként: 'vad', 'iszonyú'. Az *eszik* igével párban különféle ragályos betegségek jelentését veszi fel. Tehát itt még nem az *eszi a fene valamiért, valami miatt* = 1. 'dühöng valami miatt', 2. 'vagyakozik valami után' manapság gyakori szólás jelentésében szerepel, az később, az eredeti jelentés elvesztésével alakul ki.

789 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

790 Allúzió a régies, szinte kihalt *egy rámán varrnak* 'egyét akarnak, egyformák', továbbá az *egy rámára von mindent* 'mindent egyformára alakít' jelentésű szólásainkra.

791 *rebeg*] akadozó nyelven, alig érthetően beszél

791 petyegni] tkp. gagyok, érthetetlenül beszél

799 peniglen] pedig

787 Most rövidenn monddom-még: *igënn-fok lëlkëket étet:* 788 *házakat éget: egész népet* mint a-fene észén. 789 *Gyermëkeit* szintén-ugy *azokra szokatja* napok-ként: 790 rossz rájáráról *ëgyedül* mind varni tanítja. 791 Csak *rëbëg* a-gyermëk; nëm régën kezde pëtyëgni: 792 szöl még-'s trágárfágot, *hiába-valókat először:* 793 *mind mondatja* a-Mám; hodj nëki nevesfen ëgëjb-ïs. 794 Illjen az-embër! egész pokol! és ördög-g-el határos! 795 Ám ama rëttenetëss pusztításstól lëve mind ez. 796 Ellenfëg, idegën nép, nagy roppant feregével 797 a-várost fël-dúlta; kerítésit lë-töré mind. 798 Ottan ugjan fokakat *fegyvernek* az-*élire* hánya: 799 nëki a-kik mindjárt esküdtek alája peniglen; 800 *életben* maradának imé: de *gonosszsb a-halál-nál:* 801 Mind lëve ollj trágár, buja, pajkos, utállatos, állnok, 802 mint ő, ellene Istennek járó; fene gjilkos:

793 em. *ëgëjb*

mert, amikép mondják nálunk egy példabeszédben,
ördöggel ki lakik, ördöggé lenni fog ő is.

Húllójat ama *himlőnek* kibeszéltem először: 805
mennyre ostromlott némellj tagokat; s *legyaláza!*
Most közelebb az *egész erejét* leírány ugyanannak:
hogy teve irtóztatni való *kárt annyi tagokban!*
tudnia illik a *fődbe, szivedbe, közötté 's ezéknek;*
nyelvedben, gégédben, a májadban, s a tüdődben; 810
ugy a *vesédbe; kezédben; a lábaddban; s derekadban;*
vérédben 's a szerént teve nagy kárt, minden eredben.

Ostromja a himlő- *Más színt* vészek elő: jobban le 's festem e képet:
nek hogy eleven formába kiábrázoljam a dolgot.
Miből áll nevezett himlőnek mérge leginkáb; 815
most mondom meg *egész erejét*: hallhat' dsza, ne
szunnyadj.
Olljan *igen nagyon* és *méljenn meggyült kelevények!*
szélesen elterjedt, sok evű, kék, s sárga kelések!

803–804 A közmondás jelentése: 'ha rossz társaságba kerülsz, hasonlónak válsz a többiekhez'. Már Kis Viczay Péter is említi a *Selectiorában* [1713].

809 *fődbe*] fejedbe

813–814 A festő-metaphora háttérben ismeret- és retorikai hatáselméleti gondolatok állnak. Ezek szerint egy bizonyos gondolatot, ideát a szavakkal minőségileg és hatását tekintve is különböző mértékben lehet kifejezni, *lefesteni, ábrázolni*.

814 eleven] élő, életteli

818 sok evű] bőven gennyes

803 mert, a-mi-kép' mondják nálunk edj példa-beszéd-ben, 804 *ördögg-el ki lakik, ördöggé lenni-fog ő-is.* 805 *Húllójat* ama *himlőnek* ki-beszéltem először: 806 *mennjire ostromlott némellj tagokat; s leg-yaláza!* 807 Most közelebb az-egész *erejét* lè-írány ugyan-annak: 808 *hogy teve irtóztatni-való kárt anji tagokban!* 809 tudnia illik a-*fődbe, szivedbe, közötté-'s ezéknek;* 810 *nyelvedben, gégédben, a-májadban, s a-tüdődben;* 811 *ugy a-vesédbe; kezédben; a-lábaddban; s dèrèkadban;* 812 *vérédben-'s a-fzèrént teve nagy kárt, mindèn eredben.* 813 *Oftromja a-himlőnek. [235]* | *Más színt* vészek-elő: jobban lè-s fèstèm e' képet: 814 *hodj eleven formába ki-ábrázoljam a-dolgot.* 815 Miből áll nevezett himlőnek mérge leg-inkáb; 816 *most mondom-mèg egész erejét:* hallhat'dfza, nè szunnyadj. 817 *Olljan igèn-nagyon* és *méljenn mègg-gyült kelevényèk!* 818 *szélèsen el-terjedt, fok evű, kék, s fàrga kelèsèk!*

813 em. *lè-s*

meljek ugyan 's egymás mellé s egymásra rakodtak: 820
 ugy, hogy, kell csúddálni, az egyik a másba kiszolgál;
 mint a csatorna, csatornából, azok is ugy erednek.
 Ez nem egyéb, láttod, nem egyéb, mind *tályog egészen*.
 szertelen és szörnyű, amikép reggnált vala rajtad:
 minden *csontaidat* széljel meghatotta középpig:
 minden inak 's amiatt *szenvednek*; erőtlének épen: 825
 itt reszketnek; amott fásnak, mert összevonódtak:
 a *forgó csontok* nehezenn s nagy erődre forognak:
 az ágyába ragadt forgójok, s *odda beforradt*:
 ennél fogva tehát *derekad* görbedve *legörbbed*:
 annyi erő immár nincsen hogy állj egyenesen: 830
 volna *szemed* bátor; nem emelhetnéd az egekre:
 mint a barom, csak *alá nézzsz*; mind a *földre tekintesz*.

823 szertelen] itt: határtalan

823 reggnált] uralkodott

831–832 Vö. Ovidius *Átváltozások* I. A világ keletkezése, benépesítése, az ember teremtése:

Földre szegett fejfel jár mindegyik állat a földön,
 bezzeg az ember emelt főt nyert és égre tekinthet,
 így rendelte, a csillagokat fürkésze szemével.

(Cseh Zoltán fordítása)

Tehát nem csupán külsőségeiben lesz az ember az állatokhoz hasonló, hanem – az ovidiusi allúzió alapján – éppen emberlétének lényegét, az isteniben való részesülést veszíti el. A „fölfelé soha nem tekintő”, „az igazán létezővel nem telítkező” ember barmokhoz hasonlítása egyébként nem ovidiusi lelemény. Annak képét mind Platón (*Állam*, IX., 586a–b), mind Xenophón (*Eml.*, I., 4., 11.) Szókratész személyéhez köti.

831 bátor] habár

832 mind] mindig

819 meljek ugyan-'s egymás mellé s egymásra rakodtak: 820 ugj, hogy, kell csúddálni,
 az-*édj* a-másba ki-fizolgál; 821 mint a-csatorna, csatornából, azok-is ugj erednek.
 822 Ez nem egyéb, láttod, nem egyéb, mind *tályog egészen*. 823 szértelen és szörnyű,
 a-mikép' reggnált-vala rajtad: 824 minden *csontaidat* széljel meg-hatotta közép-pig:
 825 minden inak-'s a-miatt *szenvednek*; erőtlének épen: 826 itt reszketnek; amott
 fásnak, mert össze-vonódtak: 827 a-*forgó-csontok* nehezenn s nagy erődre forognak:
 828 az-ágyába ragadt forgójok, s *odda be-forradt*: 829 e'-nél-fogva tehát *derekad*
 görbedve *lë-görbbed*: 830 anji erő immár nincsen hódj állj egyenés-sen: 831 volna
szemed bátor; nem emelhetnéd az-egekre: 832 mint a-barom, csak *alá nézzsz*; mind
 a-*földre tekintesz*.

819 em. *mellé* 825 em. *erőtlenék*

Ostromlott lábak *Lábaid* hogy jártak! *rövidebb* egyik a csomótól:
egy módon marad, ám soha nem *mm* mozdúlhat a *másik*.
Vajha reménlheted-e? *csípődnek nyugta* lehetne! 835
Száraid állandó békességet ha találnak?
Reszket a *térded* igenn: egyik kívánja; merőn tartsd:
a másik mindenkor igenn sajnálja kalácsát.
Egyet nem léphetsz; a *bokádnak* az egyike botlik:
másikat ismétlen mindenkor fájjdalom éri: 840
mert nagy erő érvén, ahová forradt, *ki-megindúlt*.
Nincs egy óra korig testednek béke miatta.
Kínos kínok esének a lábújakba -fejekbe.
Micsoda háborggás! szörnnnyű jaj! mennyi kiállítás!
Annyi inak s csontok között csendességet ígérni; 845
nyuggodalomnak azok között lenni, ugyan lehetetlen:
Egyik a másik után tódúl, viszi hordja panasszát.
És noha testednek minden főb tagjai sinnlik;
kértelenek lévén, fájdalmokat érzik ezeknek:
csak hallják a panaszt; mindjárt irtóznak, ijeddnek; 850
s rajtok igen sajnálkoznak; de nincs a segítség.

836 ha] itt: mikor

842 béke] békessége; lásd Kalmár jegyzetét a 4371. sorhoz a 295. oldalon

833 *Lábaid* hogj jártak! *rövidebb* *ëdjik* a-csomótól: 834 *ëdj* módon marad, ám foha
nëmm mozdúlhat a-*másik*. 835 Vaj-ha reménlheted-è? *csípődnek nyugta* lehetne!
836 *Száraid* állandó békëségët ha találnak? 837 Ostromlott lábak. [236] | Reszket
a-*térded* igënn: *ëdjik* kívánja; merőn tarts'd: 838 a-másik mindën-kor' igënn fajnálja
kalácsát. 839 Edjet nëm léphetsz; a-*bokádnak* az-*ëdjike* botlik: 840 másikat ismétlen
mindën-kor' fájjdalom éri: 841 mert nagy erő érvén, a-hová forradt, *ki-mëg-indúlt*. 842
Nincs *ëdj* óra' korig testëdnek béke miatta. 843 Kínos kínok esének a-láb-újakba-fejekbe.
844 Micsoda háborggás! *szörnnjű* jaj! mënji kiállítás! 845 Anji inak s csontok-köztt
csëndeségët ígérni; 846 nyuggodalomnak azok-köztt lënni, ugyan lëhetetlen: 847
Edjik a-másik után tódúl, viszi hordja panaszfzát. 848 És noha testëdnek mindën
főb tagjai sinnlik; 849 kértelenëk lévén, fájdalmokat érzik ezëknek: 850 csak
hallják a-panaszt; mindjárt irtóznak, ijeddnek; 851 s rajtok igën fajnálkoznak; dë
nincs a-fëgítéség.

833 em. *ëdjik* 843 em. -*fejekbe* 845 em. *Anji*

Micsoda visszavonás! lehet-e, hogy vége szakadjon?
 A panaszos felek ím a panaszba nem értenek egyet.
 némelljik közülök kíván mindenhai mozgást:
 némelljek pedig egyszeri mozdulást sem akarnak: 855
 vagynak némelljek, helyeket kik nem lelik épen;
 jársz, akár ülsz, állasz, fekszel; nincs nékik elégség.
 jaj! baj! imé hideget, meleget, nem tűrnek el együtt:
 egyik igen meleget, de igen hideget szeret a más'k:
 hogy késsel, tövel, hasogatnád, egyik akarná: 860
 énhozzám *te ne nyúlj soha*; jaj ne! kiáltja a más'k.

Ostromlott lábak. Lábaid hogy járanak; im egy summába kimonddom;
 Váll gondolván nyomorúltt csípődtől fogva a talpíg.
 Rajjtad esett, mit akarnak ama köz tréfabeszéddel;
a szárába, ilyen szólnak, *szállt az esze néki*. 865
 Néked az eszed imé igazánn lábodba leszállott.

852 visszavonás] ellenségeskedés

854 kíván mindenhai mozgást] mindenkor mozogni kíván

859 más'k] másik

860 tövel] túvel

862 egy summába] összefoglalva

864 köz tréfabeszéddel] közönséges, elterjedt, mulatságos szólásmondással

865–866 A szólás mindkét változata elterjedt (szárába | lábába szállt az esze), 'elment az esze, elbutult' jelentésben. Előbbi változata már Baranyai Decsi János gyűjteményében [1598] is megtalálható.

852 Micsoda vissza-vonás! lehet-è, hodj vége szakadjon? 853 A-panaszos felek ím' a-panaszba nèm értenek èdjet. 854 némèlljik közülök kíván mindènhai mozgást: 855 némèlljek pedig èdjfzèri mozdulást fèm akarnak: 856 vadynak némèlljek, helyeket kik nèm lèlik épen; 857 jársz, akár ülsz, állasz, fekszèl; nincs nékik èlégfég. 858 jaj! baj! imé hidegèt, melegèt, nèm tűrnek-el èdjütt: 859 èdjik igèn-melegèt, de igèn-hidegèt fzeret a-más'k: 860 hodj kés-el, tōvel, hafogatnád, èdjik akarná: 861 èn-hòzám *tē nē nyúlj foha*; jaj nē! kiáltja a-más'k. 862 Ostromlott lábak. Váll. [237] | Lábaid hogj járanak; ím' èdj fummába ki-monddom; 863 gondolván nyomorúltt csípődtől-fogva a-talpíg. 864 Rajjtad èsett, mít akarnak amà köz tréfa-beszéd-el; 865 *à-fzárába*, igjèn fzólnak, *fzállt az-esze nēki*. 866 Nèkèd az-eszèd imé igazánn lábodba lè-fzállott.

Volt-*vala*, úgy tetszik, szólván ám emberi módon,
 elmédben valamellj akarat, s eleinte szabadság:
 úgy látszott, monddom, *szabadon* hogy *akart* az akármit.
 Nêkie hogy valamit csak akarni lehetne ma immár, 870
 még csak nem 's látszik: megírom, hogy meg ne csalódjál.
 Mostan imé *rabbá* leve; *függ mástól*, ki *parancsol*.
 Amit akar *lábod*, miveled; nincs ellene voksod:
 voksol, ítél, javasol, valamit; meg kell azon állnod.

Senyved a *vállod*: azért karodat nem birja; leejti. 875
Karjaid is magokat nem birhatják; odavagynak.
 Az *egyik* mindenha merőn áll, mint a *darab fa*.
Fáj-e vagy *viszket*, te magad sem mondhatod azt meg:
 nappali viszketegességét mert éjeli fájás,
 éjeli fájását szerrel ama szokta követni. 880
 Néha pedig költsön váltják egymásnak a sorját.
 Micsoda költsönözés! nem fogyhat rajta a csuddád;
 rajtad hogy annyi vizsontagsság menten megyen által:
 mert ha kevés ideig bizzák egymásra a *költsönt*,

867–874 Kalmár tkp. a református teológiának megfelelően a bűnbeeséssel magyarázza a szabad akarat elvesztését.

873 voksod] szavad

877 mindenha] mindenkör

880 szerrel] itt: rend szerint

882 csuddád] erős csodálkozásod

867 Völt-*vala*, úgy tétzik, szólván ám emberi módon, 868 elmédben valamellj akarat, s eleinte szabadság: 869 úgy látszott, monddom, *szabadon* hogy *akart* az akármit. 870 Nêkie hogy valamit csak akarni lehetne ma immár, 871 még csak nem-'s látszik: még-írom, hogy meg-né csalódjál. 872 Mostan imé *rabbá* leve; *függ mástól*, ki *parancsol*. 873 A-mit akar *lábod*, miveléd; nincs ellene voksod: 874 voksol, ítél, javasol, valamit; meg-kell azon állnod. 875 Senyved a-*vállod*: azért karodat nem birja; le-ejti. 876 *Karjaid*-is magokat nem birhatják; oda-vadynak. 877 Az-*édjik* mindenha merőn áll, mint a-*darab-fa*. 878 *Fáj-e* vagy *viszket*, te-magad fém mondhatod-azt-még: 879 nappali viszketegségét mert éjeli fájás, 880 éjeli fájását szerrel ama szokta követni. 881 Néha pedig költsön váltják édj-másnak a-forját. 882 Micsoda költsönözés! nem fogyhat rajta a-csuddád; 883 rajtad hogy ànji vizsontagffág menten megyen-által: 884 mert ha kevés ideig bizzák édj-másra a-*költsönt*,

877 em. *édjik*

míg egy óra telik; gyakrabban' visszaveszik aztat 885
jussal: még pedig élni egész jussokkal akarnak:
jó darabig iljen módon bánnak veled úntig:
s illj szörnyű zavarás közben, te magad sem ítélhet'd,
mint nehezebb, és mit kelljen óhajtaniod immár.

Ostromlott karok Szenved így a *másik karod* is, lévén *levonódott*. 890
Sokszor kéntelenül nyujtod; megerőltetted akkor:
néha viszont ugyanazt beljebb is kelletik huznod.
Fel se lehet tennünk, hogy ez is nagy erődre ne esnék.
Egyik avagy másik még eshetik ollj nagy erődre;
hogy valahára keserves halál fog lenni a vége. 895

Karjaid így lévén; mondd meg hol a *haszna kezedenek?*
Annyival is inkább, hogy az egyikben az inacsokák
öszvevonódtak: azértán a csontok se forognak.
Másikat a görcs huzza: egész jaj! szűneti nincsen.
Mindenik úgy senyved, s úgy gyötri a fájdalom őket; 900
hogy gonoszabb köszvényt soha én nem gondolok annál.
Vajjon ezekkel, akár meddig élsz, mit cselekedhetsz?
Mert, mikor a kínok benned szörnyenn nevedeknek;
nemm leled ám helyedet; bizonyára felejtjed a munkát.

886 jussal] joggal
890 *levonódott*] lecsüngő

885 Ostromlott karok. [238] | míg *édj óra* telik; gyakrabban' *vifzfâ-vészik* aztat 886
jussal: még pedig élni egész jufók-al akarnak: 887 jó darabig iljen módon bánnak
veled úntig: 888 s illj *fzörnyű zavarás-közben*, tē-magad sēm ítélhet'd, 889 mint
nehezebb, és mit kelljen óhajtaniod immár. 890 Szenved így à-*másik karod*-is, lévén
lē-vonódott. 891 Sokszor kéntelenül nyujtod; még-erőltetéd à-kor': 892 néha
viszont ugyan-azt beljebb-is kelletik huznod. 893 Fél fē lehet tennünk, hodj ez-is
nagy erődre nē esnék. 894 Edjik avagy másik még eshetik ollj nagy erődre; 895
hodj valahára keferes halál fog-lenni a-vége. 896 *Karjaid* így lévén; mondd-még
hol a-*haszna kezedenek?* 897 Anjival-is inkább, hodj az-édjikben az-inacsokák 898
öszve-vonódtak: azértán à-csontok sē forognak. 899 Másikat a-görcs huzza: egész jaj!
fzűneti nincsen. 900 Mindenik úgy fenyed, s ugj gyötri a-fájdalom őket; 901 hodj
gonoszabb köszvényt foha én nēm gondolok à-nál. 902 Vajjon ezek-el, akár meddig
élsz, mit cselekedhetsz? 903 Mert, mikor' à-kínok benned *fzörnyenn* nevedeknek;
904 nēm lēléd ám helyedet; bizonyára felejtjéd a-munkát.

897 em. *Anjival*

Ostromlott karok. Másszor, a kínok alábhagyván, mit véssz a kezedbe? 905
Hús Azt, amivel az egész időt elveszteni szoktad:
Próbálok, ha találhatnál több békét a testben.
Néha pedig hijábavaló rossz *vétkes okoktól*
kezdés ugyan valamit, mellj *jónak látszik előttd*:
de nem ad Isten előmenetelt; mert *kezdetek nem jó*: 910
annyival is inkább, hogy amit *feltéteszes* elődbe;
gondolod ámbátor jónak, de ő tudja *gonosznak*.
Illj hijábavaló dolgoddal azt nyered inkább,
hogy ezután lesznek tested nyavalyái gonoszbbak,
s annyira vésznek erőt; hogy ám te 's venni akarván 915
rajtok erőt, magadon téssz vétkes erőszakot osztán.
Még annál inkább elhatalmazván a te kínod;
irtóztatni való káromlásokra fakadsz ki:
ördögnek szánod magad; a port hányad az égbe.
Illj dühös állapotú lévén fogsz lenni dühösebb: 920
mert immár látván, hogy haszontalan *annyi csikorgás*,
(bár egy része a testednek lett volna *anélkül!*)
s ellen az ösztönnek rúgódozol annyit hiába;

907 békét] békességet; lásd Kalmár jegyzetét a 4371. sorhoz a 295. oldalon

908–910 A rossz kezdetnek rossz a vége közmondás parafrázisa.

919 hányad] hányod

921 csikorgás] átvitt értelemben a nyomorult életet jelentette

905 Mászor, a-kínok aláb-hagyván, mît véssz a-kezedbe? 906 Azt, a-mivel az-egész
időt el-veszteni szoktad: 907 Próbálok, ha találhatnál több békét a-testben. 908 Néha
pedig hijába-való rossz *vétkes okoktól* 909 Ostromlott karok. Hús. [239] | kezdés ugyan
valamit, mellj *jónak látszik előttd*: 910 de nem ad Isten elő-menetelt; mert *kezdetek nem*
jó: 911 anjival-is inkább, hodj a-mit *fél-tészes* elődbe; 912 gondolod ám-bátor jónak,
de ő tudja *gonosznak*. 913 Illj hijába-való dolgoddal azt nyered inkább, 914 hodj
ez-után lesznek tested nyavalyái gonoszbbak, 915 s anjira vésznek-erőt; hodj ám tē-'s
venni akarván 916 rajtok erőt, magadon téssz *vétkes erő-szakot* osztán. 917 Még
à-nál inkább el-hatalmazván a-tē kínod; 918 irtóztatni-való káromlásokra fakadsz-ki:
919 ördögnek szánod magad'; à-port hányad az-égbe. 920 Illj dühös állapotú lévén
fogsz-lenni dühösebb: 921 mert immár látván, hodj haszontalan *anyi csikorgás*, 922
(bár edj része a-testednek lett-vólna *a-nélkül!*) 923 s ellen' az-ösztönnek rúgódozol
anjit hiába;

908 em. *hijába-való*

elvégtére bolond elméd bosszonkodik inkább.
Végre fogod magadat más ellen tenni bírónak;
fogsz végkép valamellj méltatlanon állani bosszút.

925

A testben lévő sok Hogyha a megnevezett *tályog* mind ennyire törte
erek a tagokat, melljek testedbe keménybek, erősbek:
és, ha a csontoknak által-meghatotta velőjét:
mint jártak testednek erőttlen részei vajjon?
Vajjon ugyan mivé lettek puha gyenge edényi?
Széljel a húsodban táborral fekvé a *tályog*:
hét jelesebb helyeken fővebb kvártélyit elosztá.
Mímódon kellett hát járni a vérnek azokban!
gondolom, ennyi csudádra magad könjen megitélhet'd.
Húsodat, és többel együtt, *ama hét helyet* inkább,
ellepték az *erek*: melljek sokak, ezrek ezerszer:
nem lehet a *sok erecskének számát* soha venni:
végtelen ágazatok! számlálni de kí meri vajjon.
mert ha ezernyi ezért háromszor ezerszerez ember,
gondolhatja azon számot mintegy felezettnek:
és ha a más felet is végig kiakarja felezni;

930

935

940

924 elvégtére] elvégre

928 keménybek, erősbek] keményebbek, erősebbek

933 *hét jelesebb helyeken*] Nehéz eldönteni, hogy az előbbi verssorok alapján pontosan melyik *hét helyre* utal a szerző, de nagy valószínűséggel ezek a következők: *csípő, (láb)-szár, térd, boka, váll, kar, kéz*.

933 fővebb kvártélyit] fontosabb szállásait, fészkeit

924 el-végtére bolond elméd bozfzfonkodik inkább. 925 Végre fogod magadat más-ellen tenni bírónak; 926 fogsz vég-kép' valamellj méltatlanon állani boszfzút. 927 Hodjha a-még-nevezett *tályog* mind e'nyire törte 928 a-tagokat, melljek testedbe keménybek, erősbek: 929 és, ha a-csontoknak által-még-hatotta velőjét: 930 mint jártak testednek erőttlen részei vajjon? 931 Vajjon ugyan mivé lettek puha gjenge edényi? 932 *Széljel a-húsodban táborral* fekvé a-*tályog*: 933 *hét jelèsèb helyekèn* fővèb kvártéljit el-osztá. 934 Mí-módon kéllött hát járni a-vérnek azokban! 935 gondolom, e'nji csudádra magad könjen még-itélhet'd. 936 *Húsodat*, és többel edjütt, *ama hét helyet* inkább, 937 el-lepték az-*erek*: melljek fokak, ezrek ezérfzèr: 938 nèm lèhet a-*fok erecskének fszámát* foha vènni: 939 A-testben-lévõ fok erek. [240] | végtelen ágazatok! fzámlálni de kí meri vajjon. 940 mert ha ezèrnyi ezért háromfzor ezérfzèrèz èmbèr, 941 gondolhatja azon fszámot mint-èdj felezèttnek: 942 és ha a-más felet-ìs végìg ki-akarja felezni;

nem mehet annak az ő végére: belőle kifárad.
 Felveheted mostan, s téssz könnyen ítéletet arról,
 hogy *húsod*, de kivált *testednek* minden *edénye*, 945
 úgy vagy on alkotván, hogy az *áll* jobbára *erekből*;
 és csak *erecskékek* van mind *elfutva* leginkább.
 Melljből is nyilván kilehet hoznunk ime' dolgot:
 hogy, vagy imé ez igaz, hogy *egész húsod*, s *sok edényed*,
 megmaradott épségbe, nem ártván semmit a tályog: 950
 vagy pedig imé ez igaz, kifogás nélkül, hogy azokban
minden erek megvesztek, elholtak minden erecskék.
 Nem bizom ám tereád, hogy itéld meg, meljik igazság.
 Mert ha talám véled *magadat* mind *épnek egészen*;
 (félhetek is méltán, hogy úgy gondolkodol inkább,) 955
 azt próbálad igaznak, amit mondtam *először*.
 Az pedig, ámbátor hogy igaz volt egy kis időig,
 régtől fogva, ma is, nem egyéb, csak tiszta hazugság.
 Így akinek Mennyből adatott látásra való szem,
 s róla amaz vastag himlőbeli hályog eloszlott, 960
 ő azt látja igazságnak, mit *utólszor* hozék ki.

948 ime'] íme ez

957 Utalás az ember bűnbeesést megelőző – a megszólaló szerint rövid – időszakára.

959–961 Lásd a 654–655. sorokhoz írt jegyzetet a 76. oldalon; ill. utalás arra a pietista gyökerű elméletre, miszerint csak az isteni kegyelem megszerzése, a Jézusban mint Krisztusban való újjászületés által adatik meg az élőknek a *valóságos* igazságok megpillantása.

943 nem mehet annak az-ő-végére: belőle ki-fárad. 944 Fél-véheted mostan, s téfssz könnyen ítéletet arról, 945 hogy *húsod*, de kivált *testednek* minden *edénye*, 946 úgy vadjon alkotván, hogy az *áll* jobbára *erekből*; 947 és csak *erecskékek*-el van mind *el-futva* leg-inkább. 948 Melljből-is nyilván ki-léhet hoznunk ime' dolgot: 949 hogy, vagy imé ez igaz, hogy *egész húsod*, s *sok edényed*, 950 még-maradott épségbe, nem ártván fémmit a-tályog: 951 vagy pedig imé ez igaz, ki-fogás-nélkül, hogy az-okban 952 *minden erek meg-vesztek*, el-holtak minden erecskék. 953 Nem bizom ám tereád, hogy itéld-még, meljik igazság. 954 Mert ha talám véled *magadat* mind *épnek egészen*; 955 (félhetek-is méltán, hogy úgy gondolkodol inkább,) 956 azt próbálad igaznak, a-mit mondtam *először*. 957 Az pedig, ám-bátor hogy igaz-volt edj kis időig, 958 régtől-fogva, ma-is, nem egyéb, csak tiszta hazugság. 959 Így a-kinnek Mennyből adatott látásra-való szem, 960 s róla amaz vastag himlő-beli hályog el-oszlott, 961 ő azt látja igazságnak, mit *utólszor* hozék-ki.

Romlott erek.
Vese

 Annyival és inkább állítom s állatom aztot:
hogy az erek s apró erezések imé a velőkben 's,
sőt őmagokban a csontokban 's ágaztak, ezettek;
annyira, hogy, szölván igazán, nincs számok azoknak: 965
már pedig, a *csontok*, minden velejekkel egye'mben,
sok nehéz ostrom alatt lévén, mint megmutatám azt,
annyira hogy *megromlottak s veszhettenek* épen, n,
azt soha másképen nem gondolhatja az ember;
eztet hanemha elébb feltésszi, hogy az sok *ereknek* 970
volt szükség egyebeknek előtte *romolni* azokban.

Innen azért ismétlen a fog nyilván kihozódni,
amit éléb bizonyosan igaznak lenni találék.
Két okokon, illik tudnunk, a következők innen.
Minthogy azon csontok környül vétettek a hústól; 975
épen nem lehetett addig romlások azoknak,
míg nem a *húsodban* megesett a *veszély* nagy erőben:
más ez; hogy az ereknek erezeteik, valamelyek
csontaidat tartják, táplálják mind a velőket,
másunna nem eredtek, hanem mind azon erekből, 980
amelyek húsod nevelik, s *igy életet* adnak

962 állatom] feltételezem, felteszem

964 őmagokban] őmagukban

966 egye'mben] egyetemben, együtt

962 Anjival-és inkább állítom s állatom aztot: 963 hodj az-erek s apró erezésék
imé a-velőkben-'s, 964 főt őmagokban a-csontokban-'s ágaztak, ezettek; 965
anjira, hodj, szölván igazán, nincs számok azoknak: 966 már pedig, a-*csontok*, minden
velejekkel egye'mben, 967 Romlott erek. Vese. [241] | fok nehéz ostrom-alatt lévén,
mint még-mutatám azt, 968 anjira hodj *még-romlottak s veszhettenek* épen, 969
azt foha más-képen nem gondolhatja az-embér; 970 eztet hanem-ha elébb fél-tésszi,
hodj az-fok *ereknek* 971 völt szükség egyebeknek előtte *romolni* azokban. 972
Innen azért ismétlen a fog nyilván ki-hozódni, 973 a-mit éléb bizonyosan igaznak
lenni találék. 974 Két okokon, illik tudnunk, a következők innen. 975 Minthodj
azon csontok környül-vétettek a-hústól; 976 épen nem lehetett a-díg romlások
azoknak, 977 míg-nem a-*húsodban* még-esett a-*veszély* nagy erőben: 978 más ez;
hodj az-ereknek erezeteik, valamelyek 979 csontaidat tartják, táplálják mind a-velőket,
980 másunna nem eredtek, hanem mind azon erekből, 981 a-melyek húsod' nevelik,
s *igy életet* adnak

979 em. *tartják*

minden edényeknek, melyek főb részek a testben.

Micsoda romlottság im e? *Romlottság vagy egészen!*

Kezdettem próbálni erősségekkel eléggé.

Légyen erősb a dolog mégis; ide hordom a többi. 985

Kell folytatnom azért renddel; kezdvén a *veséken*.

Hogyha az elrendeltt véget vizsgáljuk *ezekben*;

ugy lehet ám azokat gondolnunk, nem 's oka nélkül,

mint valamely *szűrőeszközt*; s *kettőzzük azonban*.

Egyszer a nedvesség vérré válván egyebütten, 990

tiszta de nem lévén szintén, *tisztulni* megindul;

késedelem nélkül bévészi magát a *vesékbe*:

ott a vizes részét mentenn *elszűri* magától:

haszna kinek nem láttatván, *kibocsátja a testből*.

Hajdani korba való s bizonyos lévén az egészség, 995

nem félt az ember valamely kintól ez edényben.

De te, szegény, mikép *meggromlottál a vesédre*.

E nyavalyát, többel együtt, *ama* tályog okozta.

Egyik edény többől ellrothada, meggyvesze régen.

Meljnek ugyan *szolgál-szolgál a másik helyette*: 1000

de annak annál nehezebb; mert a tereh és baj

987 elrendeltt véget] működésük meghatározott célját

995 Hajdani korba] itt: fiatal korban

995 való s bizonyos] valóságos) és biztos

1001 tereh] teher

982 minden edényeknek, melyek főb részek a-testben. 983 Micsoda romlottság im'

e? *Romlottság vadj egészen!* 984 Kezdettem próbálni erősségekkel eléggé. 985

Lédjén erősb a-dolog még-is; ide hordom a-többi. 986 Kell folytatnom azért rend-el;

kezdvén a-*vesékén*. 987 Hodj-ha az-el-rëndeltt véget vi'sgáljuk *ezekben*; 988 ugj

lehet ám azokat gondolnunk, nem-'s oka-nélkül, 989 mint valamely *szűrő- eszközt*; s

kettőzzük azonban. 990 Edjzër a-nedveség vérré válván egjebütten, 991 tiszta

de nem lévén szintén, *tisztulni* meg-indul; 992 késedelem-nélkül bē-vészi magát

a-*vesékbe*: 993 ott a-vizes részét mentenn *el-fzűri* magától: 994 haszna kinek nem

láttatván, *ki-bocsátja a-testből*. 995 *A-vesében termő kő*. [242] | Hajdani korba való s

bizonyos lévén az-egézfég, 996 nem félt az-embër valamely kintól ez edényben. 997

Dè tè, *fzëgény*, mikép' *mëgg- romlottál a-vesédre*. 998 *E' nyavalyát*, több-el ëdjütt,

ama tályog okozta. 999 *Edjik edény* többől ell-rothada, *mëgg-vesze régenn*. 1000

Mëljnek ugjan *fzolgál-fzolgál à-másik helyette*: 1001 dè ànak à-nál nehezebb; mert

à-tereh és baj

983 em. e?

A vesében termő
kő

1005

Fájdalmai a vesé-
nek

Termettek márís a csatornáidba *kövecskékk*:
épen nem lehet olj csendes fekvésed, ülésed:

1020

1014 *elegy*] vegyes, sokféle

1002 mind ő-magán fordúl-még, azért-is mind égedüll kell 1003 olj nagygy kínt
fennvedni; a-méljről szóllani keezddék. 1004 Im' a-csatornácskákát, a-méljekén *ànji*
vizeknek 1005 kellene mind akadály-nélkül *szûrõdni*, lë-foljni, 1006 ollj igën el-töltötte,
még-ülte a-tályogod év-v-el; 1007 hodj ma nëm olj szabadon szûrõdik az-ára-való vér:
1008 ànjival-is inkább, hodj a-mint hallottad elõre, 1009 a-vér mégg-veszvé, fürûvé
lëve és ragadóssá; 1010 igj a-csatornákat jobban *be-fzorítja* napok-ként: 1011 *enyv*
ragad az-*enyvhez*; e'-miatt nincs *úta fíkamló*. 1012 Mëllj dolog igj lévén; a-midõn
a-vízes fürû vérel, 1013 mëljet a-rosz szûrõk még-nëmm-szûrhettek élégé, 1014
vadznak *elegy kővecsés*, jobbára *meszes, darabocskák*: 1015 mind azok à-gáton, s
enyves részën, még-akadván, 1016 kezdenek, és kezdettek ugjan már össze-rakodni:
1017 e'-képenⁿ hal^mot gyűjtvén a-halom-hoz idõvel, 1018 (këll irtózni!) darab^b
kőeket természetnek *abban*. 1019 Jaj gondolni bizony! hát még fennvedni tënëkéd!
1020 Termettek már-is a-csatornáidba *kővecskék*: 1021 épen nëm lehet olj csendes
fekvéséd, üléséd:

1003 em. *keezddëk*

mettszik azok minden módon s rággják a vesédet;
mert a vér mozgatja, amellj ottan folyik által.
Már pedig, ám bátor nem akarnád, többire ugy van;
tested mozgatnod legaláb valamennyire szükség: 1025
ekkor melj iszonyú módon gyöttrik, hasogatják,
s sértegetik kínos nyavalyával teljes edényed!

Menten e kint adják hírül a több nyavalyáknak;
meljek a testedben régen reggnálnak egyébűt:
készen vaggynak azok mindjártt, és öszve kiálttnak, 1030
hogy ne legyen békek valahánny tagaidnak egye'mben.
Micsoda kinnok ezek! melj szörnyű fájdalom együtt!
Néha pediglen ezek nélkül is olj nagy az egy kín,
melj a vesédbe kegyetlenképen háborog annyit,
hogy egyedül sokkal feljül halladja a többbit. 1035

Mellj igen háborodott *elméd* s *tested* vagyon ekkor!
Ételed ízetlenn! italod kellettlen egészen!
Rettenetess gondolni! miképen megzavarodtak
minden gondolatidd! Mennyet bosszonntasz azokkal!
Forggatod, és *el-* s *elfordítod* a földet helyéből! 1040

1031 békek] békességük; lásd Kalmár jegyzetét a 4371. sorhoz a 295. oldalon

1031 egye'mben] egyetemben, együtt

1040–1041 Az ég és a föld felcserélése mint utalás a bűnbeesésre és a nem helyes gondolkodásra *Ézs* 55,9-re vezethető vissza: „Mert *melly* igen távól az Eg a Földtől, olly igen távól vagynak az én útaim a ti útaitoktól, és az én gondolatim a ti gondolatitoktól.”

1022 mettfzik azok mindén módon s rággják a-vesédet; 1023 mert à-vér mozgatja, a-mellj ottan foljik-által. 1024 Már pedig, ám bátor nēm akarnád, többire ugj van; 1025 Fájdalmai a-vesének. [243] | testēd' mozgatnod leg-aláb valamēnjire szűkfég: 1026 e'-kor' mēlj ifzonyú módon gyöttrik, hasogatják, 1027 s fērtēgetik kínos nyavalyával teljes edényēd'! 1028 Mentēn e' kint adják hírül à-több nyavalyáknak; 1029 mēljek a-testēdben régēnn reggnálnak ēgjēbűt: 1030 készēnn vadjnak azok mindjártt, és öszve-kiálttnak, 1031 hodj nē lēdjēn bēkēk valahánj tagaidnak ēgje'm-ben. 1032 Micsoda kinnok ezek! mēlj szörnyű fájdalom ēdjűt! 1033 Néha pediglen ezek-nélkül-is olj nagy az-ēdj kín, 1034 mēlj a-vesēdbē kēgyetlen- képen háborog ànjit, 1035 hodj ēgjedűl fokkal fēljűl-halladja a-többbit. 1036 Mellj igēn háborodott *elméd* s *testēd* vadjon e'-kor'! 1037 Ételēd ízetlenn! italod kellettlen egēfzen! 1038 Rēttenetēss gondolni! mi-kēpen mēg-zavarodtak 1039 mindēn gondolatidd! Mēnnyet boszfzonntasz az-okk-al! 1040 Forggatod, és *el-s-el-fordítod* a-földet helyéből!

az egeket majdan levonod, s teszed *annak* helyébe.
Megmarad a levegőégnek levegése középben:
mert ám az, aki kevés ideiglen uralkodik ottan,
ingerel egy darabig, fog majd simogatni sokáig.

Néha pedig *mindent egynek* vagy *semminek állítsz*: 1045
szörnyű gondolatok! szörnyű kinn; melj ám okozza!
Nappaliak csak azok; jövőn csak nappali kintől.
Nappal e kín *nem igen gyúlhat meg*; *füstölög* inkább:
mert a nap az erejével igen megnyomja a lángot.
Az, amiről szóllék, mondom, *csak nappali kínzás*; 1050
mégis ollj keserű! mégis gyötör annyira téged;
hogy, eszedet vesztvén, *nem* birhatsz gondolatiddal.

Éjeli gyötrelém a Hogy vagyon állapotod? nehezebbenn sokkal is, éjjel!
vese miatt Kínaid ám téged meggyöttrennek éjtszaka inkább!
Jajjaid egy *postát* elszoktak előre bocsátni! 1055
Jaj-izenet! mondják; nékik készíts helyet immárr.
Még tova távolról retteggtet a fájdalom ekép:

1042–1044 Vö. Ef 2,1–2: „Es titeket is *együtt megelevenített*, mikor a vétkekben és bűnökben meghóltatok volna. Mellyekben régen jártatok e világnak élete szerint, a Fejedelem szerint, kinek hatalma vagyon a levegő égen, és a lelken, melly most tselekeszik a vakmerő emberekben.” Tehát itt egyértelműen a sátánról mint fejedelemről van szó, akinek birodalma – függetlenül a föld-ég dichotómia sorrendjétől – elválasztja az embert az isteni ismeretektől.

1045 Talán utalás a bibliai episztemológián kívüli – profán – filozófiára. A *minden* = *egy*, ill. a *minden* = *semmi* gondolata már a preszokratikus filozófusoknál is megjelenik.

1046 szörnyű kinn] ti. a bűnbeesés

1041 az-egeket majdan lē-vonod, s tészēd *ának* helyébe. 1042 Mēg-marad à-levegő-égnek levegése középben: 1043 mert ám az, à-ki kevés ideiglen uralkodik ottan, 1044 ingērēl ēdj darabig, fog majd fimogatni fokáig. 1045 Néha pedig *mindēt ēdjnek* vagj *fēmminek állít'sz*: 1046 szörnyű gondolatok! szörnyű kinn; mēlj ám okozza! 1047 *Nappaliak csak azok*; jövőn csak nappali kintől. 1048 Nappal e' kín *nēm-igēn gyúlhat mēg*; *füstölög* inkább: 1049 mert a-nap az-erejével igēn mēg-nyomja a-lángot. 1050 Az, a-miről szóllék, mondom, *csak nappali kínzás*; 1051 Éjeli gyötrelēm a-vese-miatt. [244] | mēg-is ollj keferű! mēg-is gyötör ānjira tēgēd; 1052 hodj, eszēdet vesztvén, nēm birhatsz gondolatiddal. 1053 Hogy vadjon állapotod? nehezebbenn fokkal-is, ēj-el! 1054 Kínaid ám tēgēd mēg-gyöttrennek éjtfzaka inkább! 1055 Jajjaid ēdj *postát* el-fzoktak előre-bocsátni! 1056 *Jaj-izenet!* mondják; nēkik készíts helyet immárr. 1057 Mēg tova távolról rētteggtet a-fájdalom e'kép':

1046 em. *mēlj* 1050 em. *kínzás*

Jaj nékked, nyomorultt! mert majdan az éjtszaka itt lesz.
 Jaj teneked, nyavalyáss! immáron az estve közelget –
 Itt van az éj immár! jajj! jajj neked! itt van a kínnzás. 1060
 Már jelen a gyötrelmeknek nagy sulyja; jelenn van!
 Tudjuk, hogy a *Természetnek* bölcs ŪRa szerezte;
 légyen az éj minden testeknek egész nyugodalmúl:
 Még azok is, valamelyekben nincs semmi okosság,
 ekkoron, ugy vagyon engedtetve, nyugosznak eléggé. 1065
 Innen ám azokat se fogom ki, ameljek, egyébként
 oktanok lévén, ugy intéztettek az ŪRtól,
 hogy im e *szépp, csuda, rendtartás* legyen *óltva* beléjük,
 hogy némeljek ugyan ott kinn, mások pedig itthonn,
 az ő szokott, rendes, természetbéli szavokkal 1070
 mind a nappalnak éjjelnek is annyi szakasszát
 ám a szabott *rend-rendes időn* hirdetve jelentsék.
 De ők ennyi vigyázások mellett is alusznak.
 Éjeli gyötrelmem a Látod azért; sokkal jobban van dolgok ezeknek.
 vese miatt Sokkal könnyebben van dolga a többi baromnak 's: 1075
 nappali fáradtságától megnyughatik ekkor.
 Te pedig, aki vonád, az egész napnak *tereh terhét*,
 és viseléd fáradtig a nagy kínnoknak a sulyját,

1064–1065 Kalmár itt az állatokra utal.

1058 *Jaj nékked, nyomorultt! mert majdan az-éjtfzaka* itt lész. 1059 Jaj teneked,
 nyavalyáss! immáron az-estve közelget- 1060 Itt van az-éj immár! jajj! jajj neked! itt
 van a-kínnzás. 1061 Már jelen a-gyötrelmeknek nagy fulja; jelenn van! 1062
 Tudjuk, hody a-*Természetnek* bölcs ŪRa szérözte; 1063 lédjén az-éj mindén testeknek
 egészsz nyugodalm-úl: 1064 Még azok-is, valaméljekben nincs sèmmi okosság, 1065
 e'-koron, ugj vadjon engedtetve, nyugosznak éléggé. 1066 Innen ám azokat fè fogom-ki,
 a-méljek, ègjéb-ként 1067 oktanok lévén, ugj intéztettek az-URtól, 1068 hody
 im' e' *szépp, csuda, rënd-tartás* lédjén *óltva* beléjük, 1069 hody némeljek ugjan ottkinn,
 mások pedig itthonn, 1070 az-ő fzikott, rëndës, természet-béli szavokk-al 1071 mind
 à-nappalnak éjjelnek-is ànji szakaszszát 1072 ám a-szabott *rënd-rëndës időn* hirdetve
 jelentsék. 1073 Dè ők ènji vigjázások mellett-is alusznak. 1074 Éjeli gyötrelém
a-vese-miatt. [245] | Látod azért; fokkal jobban van dolgok ezèknek. 1075 Sokkal
 könnyebben van dolga a-többi baromnak-'s: 1076 nappali fáradtságától mæg-nyughatik
 e'-kor'. 1077 Tè pedig, a-ki vonád, az-egész napnak *tereh terhét*, 1078 és viseléd
 fáradtig a-nagy kínnoknak a-fulyját,

1061 em. *fulija* 1067 em. *URtól* 1069 em. *ottkinn*

nemhogy lelhetnél valamely nyugodalmat az éjben;
sőt inkább fárradsz, nyakadon nehezebb iga lévén: 1080
terhviselésed igen sokasúl, terhed sokasúlván.

Annak rendi szerént a *kakas* mind osztja az éjjelt:
testedben azzal nevelődik a fájdalom inkább.

Néked im a *másod részt* hallásodra jelenti:
mégis ninccs pihenésed: imé több gyöttrelem ér'get. 1085

Hirdeti *harmadikát* im már is a *szakaszoknak*:
még sincsen nyugodalmad! a kinn nő! távvol az álom.

Jajj! sürű jaj! kínos kinnok! majd már megemésztnek.

Ninccs mit várj! szűnések aránt, elmúlt a reménség!

Nincsen okod várnod békével az *éjnek utólját*: 1090

mert, ha tovább is ilyen gyűlön mind gyűlnek a kínokk,
annyira megszaporodnak azok végtére talámtán,
hogy végképen azok téged megemésztnek osztán.

Éjeli gyötrelém a Jajj! sok jaj! amidőn egyebek csendessen alusznak;
vese miatt s nyugosznak; te pedig inkább gyöttrettetel akkor. 1095

Mit gondollsz te magadba; szegény! *hallván a kakasszót?*

Mintha a *mennydörgés* mint *dörgene*, s húllna nyakadba!

Mintha az *álgýúknak* tétettél volna ki *tárgyúl!*

1082 *osztja*] a kukorékolással szakaszokra osztja

1079 nê-m-hodj lëlhetnél valamely nyugodalmat az-éjben; 1080 sôt inkább fárradsz,
nyakadon nehezebb iga lévén: 1081 terh-viselésed igên fokasúl, terhed fokasúlván.
1082 Annak rëndi-fzërént a-*kakas* mind *osztja az-éjjelt*: 1083 testedben azzal nevelődik
a-fájjdalom inkább. 1084 Nêkêd im' à-*mások részt* hallásodra jelenti: 1085 még-ís
nincss pihenésed: imé több gyöttrelêm ér'get 1086 Hirdeti *harmadikát* im'már-ís
à-*fzakaszoknak*: 1087 még fínsenn nyugodalmad! a-kinn nő! távvol az-âlom. 1088
Jajj! fûrű jaj! kínos kinnok! majd már mæg-emésztnek. 1089 Nincss mit várj! fzűnésêk
aránt, ell-múlt a-reménfêg! 1090 Nincsen okod várnod békével az-*éjnek utólját*: 1091
mert, ha tovább-ís igên gyűlön mind gyűlnek a-kínokk, 1092 ânjira mæg-fzaporodnak
azok végtére talámtán, 1093 hodj vég-képen azok tégêd mæg-emésztnek osztán.
1094 Jajj! fok jaj! a-midôn egjebek csêndesfen alusznak; 1095 s nyugosznak; tê
pedig inkább gyöttrettetêl akkor'. 1096 Mit gondollsz tê-magadba; fzêgény! *hallván*
a-kakas-fzôt? 1097 Éjeli gyötrelêm a-vese-miatt. [246] | Mintha a-*mênny-dörgés* mint
dörgene, s húllna nyakadba! 1098 Mintha az-*álgýúknak* tétettêl-vôlna-ki *tárgyúl!*

1079 em. nê-m-hodj 1084 em. *mások* 1085 em. *ér'get* 1086 em. *im'már-ís* 1094
em. *egjebek*

Mit gondolls; hallván a *galambnak lassu nyögését?*
 Jaj mit? mintha *nyilak* sebesen *járnák a vesédet.* 1100
 Mit gondolls; valamelj pipegést 's ha csak hallasz a
 házban?
 Im valamelj madaracska alig *költ ki 's a burokból;*
 monddom, csak mostan rekedett ki az *egy tojományból;*
 még nem szinte *pipeghet, alig* hallod *zsibogását:*
 mégis mit gondolls te szegény! jaj! mintha *szívedben* 1105
 a szegezés járkálna; hogy azt kínozza halálra!
 Mit gondolls? ha ugat a strázsád! s gágog a lúdad!
 mintha *agyad velejét* már lőtték volna *keresztül!*
 Más; akinek vann békes *békessége a szívben*
 és lelkében öröm: hallván *mind annyi kakasszót,* 1110
annyszor Istennek dicsérésére felindúll:
 s a maga szent *kötelességét vigye véghez,* azon vann.
 Hogyha tovább meghallja *szavát másféle madárnak;*
 Isteni munka bizanny! lelkébe meginntetik azzal:
 énekel és örrvendez; a Mennyet tiszteli szentül. 1115

1101 ha csak] amikor csak

1102 *burokból*] ti. a tojáshejéből

1103 *tojományból*] tojásból

1107 strázsád] kutyád

1109 békes] békés; lásd Kalmár jegyzetét a 4371. sorhoz a 295. oldalon

1099 Mít gondolls; hallván a-*galambnak lasfû nyögését?* 1100 Jaj mít? mintha
nyilak febesen *járnák a-vesédet.* 1101 Mít gondolls; valamelj pipégést's ha csak
 hallasz a-házban? 1102 Im' valamelj madaracska alig *költ-ki-'s a-burokból;* 1103
 monddom, csak mostan rēkedett-ki az-*ēdj tojomány-ból;* 1104 még-nēm fziinte *pipēghet,*
alig hallod '*sibogását:* 1105 még-īs mít gondolls tē fziégény! jaj! mint-ha *fziívedben*
 1106 a-fziēgezés járkálna; hodj azt kínozza halálra! 1107 Mit gondolls? ha ugat
 à-ftirá'sád! s gágog a-lúdad! 1108 mint-ha *agyad velejét* már lőtték-vólna *kērēszttül!*
 1109 Más; a-kinek vann bēkēs *bēkēsφέge a-fziívben* 1110 és lēlkében öröm: hall/ván
mind ànji kakas-fzót, 1111 *ànifzior Iftennek dicséréséfere fēl-indúll:* 1112 s a-maga szent
kōtelesféget vidje-vēghēz, azon vann. 1113 Hodjha tovább mēg-hallja *fzavát más-fēle*
madárnak; 1114 Ifteni munka bizanny! lēlkébe mēg-inntetik azzal: 1115 énekel és
 örrvendēz; a-Mēnnyet tiszteli szentül.

1101 em. *pipégést's* 1111 em. *dicséréséfere*

Te pedig inkábblan rettegysz a *pokolba lakótól*:
 nélki ajánlrod egészsz magadat; mert félléd hatalmát:
székit azért a magas *mennyben helyhezteted annak*.
 Óh kétségbe esett! rettenntő gondolat ez mindd!
Lelki haláll; a pokolba való nagy kárrhozat ez mindd! 1120
 Ezt monddám; immár hágtál a pokolba egészen!
 Mert a jajoknak a jajja; *pokolbeli gyöttrelem* ez mindd!
 Oka a fájdalom szűnésének Néha *eláll* ideig, mondd, *fájdalma vesédnek*.
 Nem hasogatja, hanem viszketteti gyakran edényed:
 nappal ugyan nem igen; de kiváltkép éjtszaka érzed. 1125
 S iljenkor sokféle *csudálatos álmokat* álmodsz.
 Kérded azért, e dolog vajjon mitől esik így meg?
 Kell ugyan ám azalatt a *köveknek nőni* egy ízben:
 de, hogy nincsenek annyi nehézségedre kevésig,
 ím így esik meg: *azok, fészket vervén* ömagoknak, 1130
 az oda folydogáló eny vess sárral betömődnek.
 Mellj sár ís, a kövek környűl a fészek üregjét
 mindenholott bétölti, az óldalit ellepi annak.
 Tedd fel: ha élhetnél iljen módon, hogy a vérnek

1118 Lásd a jegyzetet az 1040–1041. sorokhoz a 97. oldalon.

1124 edényed] vesédet

1128 egy ízben] itt: ugyanakkor, egyúttal

1130 ömagoknak] önmagoknak

1116 Tē pedig inkábblan rēttteggysz a-*pokolba lakótól*: 1117 nélki ajánlrod egéfszsz magadat; mert félléd hatalmát: 1118 *székit* azért a-magas *mēnnyben helyheztetēd anak*. 1119 Óh kétségbe ešett! rēttenntő gondolat ez mindd! 1120 *Lēlki haláll*; a-pokolba-való nagy kárrhozat ez mindd! 1121 Ezt monddám; im'már hágtál a-pokolba egészen! 1122 Mert a-jajoknak a-jajja; *pokol-beli gyöttrelēm* ez mindd! 1123 Oka a-fájdalom szűnésének. [247] | Néha *el-áll* ideig, mondd, *fájdalma vefédnek*. 1124 Nēm hafogatja, hanēm vífzketteti gyakran edényēd': 1125 nappal ugjan nēm igen; de kivált-kép' éjtízaka érzēd. 1126 S iljen-kor' fok-fēle *csudálatos álmokat* álmodsz. 1127 Kérdeēd azért, e' dolog vajjon mitől esik így mēg? 1128 Kēll ugjan ám az-alatt a-*köveknek nőni* ēgj ízben: 1129 dē, hodj nincsenek ānji nehēzfégēdre kevésig, 1130 ím' igj efik-mēg: *azok, fészket vervén* ő-magoknak, 1131 az-oda foljdogáló eny vess fār-al be-tömődnek. 1132 Mēllj fār-ís, a-kövek környűl ā-fészek üregjēt 1133 mindēn-holott bē-tölti, az-öldalit el-lepi ānak. 1134 Tēd'd-fēl: ha élhetnél iljen módon, hodj a-vérnek

1119 em. *kétségbe*

többé már ezután ne lehetne folyása azonⁿ el: 1135
 s tégedet ilj formálag ha helyheztenni lehetne;
 hogy soha mozdúlnod holtigⁿ nem kellene semmitt:
 állapotod mindenkor igen jól lenne e részben:
 nem hogy szenvednél valamely fájdalmat azoktól;
 még csak nem^m 's viszketne miattok edényed a sírigg. 1140
 Minthogy a természet dolgában ugy esni meg épenⁿ,
 mintt feltetted, egészsz lehetetlenség: hanem a vér
 rendi szerént folyván, csak hamar hord kő darabocskát:
 mellj is, nem sok idő múlván, a sárba nyomódik.
 Ezz ugyan, híg lévén, enged mindjárt a keménynek. 1145
 Mellj *darabocska* megegyezvén az *elébbeni kövel*,
 egybe magát foglalja ahoz, hozzája ragadván.
 Annak utánna azért jobban *kifeszíti a fészket*:
 és *darabosságával* amelj részt érdekel ottan,
dörgöli azt, lassan *ingattatván* csak a vértől. 1150
 Így amit ott kifeszitt s dörgöll, viszketteti aztot.
 Hogyha penig mozdúlsz aluvásodban, akár ébren;
 amit már régtől fogván a *burokba fogantál*,
 ottan inogva verődik: igenn salyog a burok attól.

1146 megegyezvén] érintkezvén
 1149 érdekel] érint
 1153 *fogantál*] itt: fogadtál, befogadtál

1135 többé már ez-után nē lehetne foljása azonⁿ el: 1136 s tēgēdet ilj formálag
 ha helyheztenni lehetne; 1137 hody foha mozdúlnod hōltigⁿ nēm kellene fēmmit:
 1138 állapotod mindēn-kor' igēn-jól lenne e' rész-ben: 1139 nēm-hody fzenvednél
 valamēlj fájdalmat azoktól; 1140 még csak nēm^m-s viszketne miattok edényēd
 a-sírigg. 1141 Mint-hody a-termēfzet dolgában ugj esni-mēg épenⁿ, 1142 mintt
 fēl-tētted, egészsz lehetetlenfég: hanēm a-vér 1143 rēndi-fzērēnt folyván, csak hamar
 hord kő' darabocskát: 1144 mēlj-īs, nēm fok idő múlván, à-fárba nyomódik. 1145 Ezz
 ugan, híg lévén, enged mindjárt a-kemény-nek. 1146 Mēlj *darabocska* mēg-ēdjēzvén
 az-*elébbeni kövel*, 1147 *Irtóztató álmai a-vese-fájósnak. [248]* | ēdjbe magát foglalja
 a-hoz, hozzája ragadván. 1148 Annak-utánna azért jobban *ki-feszíti a-fészket*: 1149
 és *darabosságával* a-mēlj részt érdekel ottan, 1150 *dörgöli* azt, lasfan *ingattatván* csak
 a-vértől. 1151 Így a-mit ott ki-feszitt s dörgöll, viszketteti aztot. 1152 Hody-ha penig
 mozdúlsz aluvásodban, akár ébren; 1153 à-mit már régtől fogván a-*burokba fogantál*,
 1154 ottan inogva verődik: igēnn falyog à-burok attól.

Viszketegességét a vesédnek im és salyogását 1155
 annyival is kényeskébben kell érzened, (ugy van),
 hogy, más részecskék feküvén ám környüle annak,
 ami időn kinyomúll, mind visszanyomóddik azoktól.
 Néha azon közben valamelj fájdalomat is érzesz.

Irtóztató álmai a Alvásod közben ezek így lévén, hogy az elméd? 1160
 vesefájósnak Álmodozol sokkép, többet 's ám mintsem egyébkor.
 Most vagy irígységes: majdan rágalmazod aztat:
 versengesz; veszekedsz; verekedsz; káromkodol; ölsz; futsz:
 gyermekidet vagy atyádfiait megkínzod halálra:
 néha pedig kedvessebbednek is ellene támadsz. 1165
 Néha, viszont, ezeket látod mindd esni te rajtad.
 Im a veszély! csak azon törekedsz, hogy hass ki belőle.
 Majdan a kősziklák tetején mászkálsz fel-alá is:
 most tövisen bokron járkálsz; majd állasz a tornyon:
 most házad lángal; honnan nehezen szabadúlsz ki: 1170
 majd bujdosni sietsz; téged mivel ölni akarnak:
 egyszer a törvényes pallosnak mégy el alóla:
 más ízben fejedet te magad szemléled előtted:
 néha ezen szomorú látás hamar elmúlik; örvendsz:

1158 ami időn] amikor
 1164 atyádfiait] testvéreidet
 1165 kedvessebbednek] kedvesednek

1155 Viszketegségét a-vesédnek im' és salyogását 1156 ànnyival-ís kényeskébben kell
 érzenéd, (ugy van,), 1157 hódj, más részecskék feküvén ám környüle annak, 1158
 à-mi-időn ki-nyomúll, mind vissza-nyomóddik az-októl. 1159 Néha azon-közben
 valamelj fájdalomat-ís érzesz. 1160 Al' vásod-közben ezek így lévén, hogj az elméd?
 1161 Álmodozol fok-kép', többet-'s ám mint-fēm ēgjéb-kor'. 1162 Most vadj irígyfégēs:
 majdan rágalmazod aztat: 1163 vērřēngesz; veszekēdsz; verekēdsz; káromkodol; ölsz;
 futsz: 1164 gyermekidet vagj atjádřiait mēg-kīnzod halálra: 1165 néha pedig
 kedvesřebbednek-ís ellene támadsz. 1166 Néha, vířzont, ezēket látod mindd esni tē-rajtad.
 1167 Im' a-veszēlj! csak azon tōrekēdsz, hogj hass-ki belōle. 1168 Majdan a-kōřřiklāk
 tetejēn māsřklāřz fēl-alā-ís: 1169 most tōvīsen bokron jārklāřz; majd állasz a-tornjon:
 1170 most házad lángal; honnan nehezen řzabadūřz-ki: 1171 majd bujdosni řietsz;
 tēgēd mivel ōlni akarnak: 1172 ēđřřēr a-tōřřvēņř pallosnak mēgy-el alōla: 1173
 más řzben řejedet tē-magad řzēmlēřd elōtted: 1174 néha ezēn řzomorū řātās hamar
 el-mūlik; ōřvendřz:

1156 em. (ugy van,),

	néha a nap virradtáig kell <i>halva fekünnöd</i> :	1175
	sokszor, eszetlen, imé ki s bé <i>járkál</i> sz a <i>pokolba</i> .	
	Óh hánnyféle veszély rettetgetget szakaszokként!	
	Hánnyképen akarod; hogy mást is félelem érjen!	
Rút álmai a vese fájósna	Másfélék vagynak a bolond elmédben egyébkor.	
	Oljkor igen hijjábavalók; fertelmesek oljkor.	1180
	Sokszor <i>faldoklasz</i> csömörig; <i>kiokádod</i> azonnal:	
	annyit <i>iszol</i> másszor; már gyötri a <i>kólíka béled</i> ;	
	s a <i>fejed</i> ugy <i>reszket</i> , mind félsz a <i>guttaütéstől</i> :	
	ím a <i>nehéz hideg</i> is ma kilelt, <i>táncztól</i> melegedvén,	
	annyira megforráz, míg nem lelked kilehelled.	1185
	Néked bujja személy órákként udvarol oljkor:	
	oljkor imé magad is eleget kóborlasz utánna:	
	néha ugy elvetemedsz; hogy ám magad is, ha felébredsz,	
	szégyenled (ha talám!) azokat mintegy cselekedvén;	
	meljeket az <i>Isten tiltása nem enged</i> ; azon túl	1190
	még im a <i>természet törvénye</i> is ellenez <i>épen</i> .	

1181 *faldoklasz*] *falsz*

1182 *kólíka*] hascsikarás, bélgörcs

1186 órákként] óránként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

1188–1191 Feltehetően a bibliai értelemben vett szodómia valamely formájára történő utalásról van szó.

1189 ha talám] ha egyáltalán

1175 Rút álmai a vese-fájósna. [249] | néha a nap virradtáig kell *halva fekünnöd*: 1176 fokszor, eszetlen, imé ki-s bé *járkál*sz a *pokolba*. 1177 Óh hánnyféle veszély rettetgetget szakaszok-ként! 1178 Hánny-képen akarod; hodj mást-is félelem érjen! 1179 Más-félék vadynak a-bolond elmédben égjéb-kor'. 1180 Oljkor' igen-hijjába-valók; fertelmesek olj-kor'. 1181 Sokszor *faldoklasz* csömörig; *ki-okádod* azonnal: 1182 anjit *ifzol* mászor; már gyötri a-*kólíka béléd*'; 1183 s à-*fejed* ugy *részket*, mind félsz à-*gutta-ütéstől*: 1184 ím' a-*nehéz hideg*-is ma ki-lélt, *táncztól* melegedvén, 1185 anjira még-forráz, míg-nem lélked' ki-léhelled. 1186 Néked bujja személy órák-ként udvarol oljkor': 1187 oljkor' imé magad-is éléget kóborlasz utánna: 1188 néha ugy el-vetemedsz; hodj ám magad-is, ha fél-ébredsz, 1189 szégyenled (ha talám!) azokat mint-édj cselekedvén; 1190 meljeket az-*Isten tiltása nem enged*; azon túl 1191 még im' a-*természet törvénye*-is ellenéz *épen*.

1181 em. *ki-okádod*

Gondolnád amidőn; megszűnt fájdalma vesédnek;
és vélnéd; hogy imé valamely *pihenésedet* érzed:
nincs, igazán szólván, *nyugodalmad* semmi tenéked.
A gonosz angyalnak téged maga Isten adott ki; 1195
hogy ideig néked *szemedet* békösse ruhával:
mintha ugyan hasznoss írral, és drága kenettel,
kenné meg tagaid; hogy az *engeztelje* a sok kint
nem *m* gondoltad; imé az elegy mind *d mérges olajjal*:
ím a *szemedre való* ugyanazzal meg vagyon hintve: 1200
megvan *maszlaggal* fülstölve az *ágyad* egészen.
Ámbár egy ideig a szokott gyöttrelmeket és kint
mind ezek enyheztek: de imé gonosz álmot okoznak.
Téged így altatván némelykor *renget az ördög*;
hogy valamely részént járjon kedvedre, szegényke: 1205
és abban *kedvét* jobbára keresse *magának*.
Ekkori gondolatid nem egyéb, hanem ördögi *póráz*.
Lábad hogy hosszab *pórázra kötötte*; örülsz-e?
Ám a *kötél, békó, méreg, pokol*, ott van előttd.

1192 amidőn] akkor

1195 A gonosz angyalnak] a sátánnak

1197 írral] gyógyírral, gyógyszerrel

1198 *tagaid*] testrészeidet

1199 elegy] elkeveredett

1201 *maszlag*] Szűkebb értelemben a bódulást okozó csattanómaszlag növényről van szó, tágabb értelemben bármilyen kábulást, bódulást okozó ételről vagy itálról.

1204 *renget*] ringat

1192 Gondolnád a-midőn; *még-fzűnt* fájdalma vesédnek; 1193 és vélnéd; hodj imé valamely *pihenésedet* érzed: 1194 *nincs*, igazán szólván, *nyugodalmad* semmi ténéked. 1195 A-gonosz angjalnak téged maga Isten adott-ki; 1196 hodj ideig néked *fzēmēdet* *bē-kösfe* ruhával: 1197 mint-ha ugyan hasznoss ír-al, és drága kenēt-el, 1198 *kenné-még tagaid*’; hodj az *engeztelje* a-fok kint 1199 *nēm* gondoltad; imé az elegy mind *d mérges olāj-al*: 1200 *ím*’ a-*fzēmēdre-való* ugyan-azzal *még-vad*jon hintve: 1201 *még-van maszlāg-al* fülstölve az-*ágyad* egészfzen. 1202 Ámbár *ēdj*-ideig a-*fzokott* gyöttrelmeket és kint 1203 *Lép*: [250] | mind ezek enyheztek: de imé gonosz álmot okoznak. 1204 Téged így altatván némelykor’ *rēnet az-ördög*; 1205 hodj valamely rész-ént járjon kedvedre, *fzēgényke*: 1206 és abban *kedvét* jobbára keresse *magának*. 1207 E’-kori gondolatid *nēm ēgjéb*, hanem ördögi *póráz*. 1208 *Lábad*’ hodj *hōfzlzab pórázra kötötte*; örülsz-ē? 1209 Ám a-*kötél, békó, mérēg, pokol*, ott van előttd.

Immár másik edényt vévén fel, a *lépet* irom le.
 Ugy lehet ám ezt is gondolnunk, hajdani módon,
 mint valamely *szűrő eszközt*; mely *szűri* a *véred*.
 Annak az ő *vízes részét elfogja* leszűrven:
 elfogván, ugyanazt *különös tárházba leteszi*,
 illik tudni, *jövendőbéli haszonra* vigyázván:
 mert ugyanis ottan hamar *elkészíteni* fogja;
 hogy azután, *mint élheztőt*, foghassa *haszonra*;
 tudd meg, az arra folyó vért hogy *élhezsze meg* azzal;
 úgy, mint a *kenyeret* szokták a *kovással*, egyébbel;
 és valamint a *sert* is a *kömlővel* s a *szaladdal*.

1210

1215

1220

A közelebb felvett példába levő dolog ámbár
 mindenik *élheztődik* az ő maga módja szerint:
 mégis azért lehet-e, hogy egészségesnek ítéljed
 a kenyeret; vagy a *sert* gondoljad itatra valónak;
 melljet tartasz hibás vagy igen hijjános edényben?
 Annival is inkább lehet-e azt vélned, ítélned?
 jól meggondolván, hogy imé annak *gabonája*
 már a *csűrben* igen kezdett vala *romlani régen*
 s annak utánna *penészes* avagy büzhödt helyen állott:

1225

1214 *különös*] különálló

1217 *mint élheztőt*] élesztőként

1220 *szaladdal*] erjesztett gabonafélével

1210 Immár másik edényt vévén-fél, a-*lépet* irom-lé. 1211 Ugy lehet ám ezt-is
 gondolnunk, hajdani módon, 1212 mint valamely *szűrő-eszközt*; mely *szűri* a-*véréd*.
 1213 Annak az-ő *vízes részét el-fogja* lē-fzűrven: 1214 el-fogván, ugyan- azt *különös*
tár-házba lē-tēsi, 1215 illik tudni, *jövendőbéli haszonra* vigyázván: 1216 mert
 ugyan-is ottan hamar *el-készíteni* fogja; 1217 hodj az-után, *mint élheztőt*, foghasfa
haszonra; 1218 tud'd-még, az arra folyó vért hodj *élhezfze-még* azzal; 1219 ugj,
 mint a-*kényeret* szokták a-*kovászfal*, egyébbel; 1220 és vala-mint à-*fért-is* a-*kömlővel*
 s a-*szaladdal*. 1221 A-közelebb fél-vett példába-lévő dolog ámbár 1222 mindēnik
élheztődik az-ő- maga módja fzerinten: 1223 még-is azért lehet-ē, hodj egészségesnek
 ítéljed 1224 a-kényeret; vagj a-fért gondoljad itatra-valónak; 1225 melljet
 tartasz hibás vagj igen hijjános edényben? 1226 Anjival-is inkább lehet-ē azt vélnēd,
 ítelnēd? 1227 jól mēg-gondolván, hodj imé annak *gabonája* 1228 már à-*csűrben*
 igen kezdett-vala *romlani régen* 1229 s annak-utánna *penészes* avagy büzhödt helyēn
 állott:

1226 em. *Anjival-is*

	a vize is romlott s alkalmatlan vala annak: <i>régi, veszett, s férges</i> vala a <i>komlója, szaladja</i> : még azután ismét romlottal volt elegyítve; s jó darabig állott rothadt, szagos, undok edényben. Iljen sert s kenyeret gondolsz-e lenni helyesnek?	1230
Romlott lép	Mindenkép eszerént vagyon a <i>vérednek</i> a dolga: mert ugyanís az előtt, míg <i>egyébünnen ide</i> folyna, már régen s igen is kezdett vala veszni magában, mind ez okon, hogy elég ideig <i>romlott helyen</i> állott. mind pedig, hogy onnan <i>rothadt ereken</i> eredezvén, sok <i>rútságot</i> hozott, s hordton <i>hordott le</i> <i>magával</i> : meljel <i>elegy</i> lévén inkább is <i>megvesze</i> attól. Nem lehetett másképen azért: hanem <i>ennek a lépnek</i> 's megkellett <i>veszni s rothadni miatta</i> idővel.	1235 1240

1241 meljel *elegy* lévén] mellyel elkeveredve

1230 a-víze-ís romlott s alkalmatlan-vala annak: 1231 *régi, veszett, s férges*-vala à-
komlója, szaladja: 1232 még az-után ismét romlott-al völt elegyítve; 1233 Romlott
lép. [251] | s jò darabig állott rothadt, fzagos, undok edényben. 1234 Iljen sert s kényeret
gondolsz-è lenni helyésnek? 1235 Mindèn-kép' e'-fzérént vadjon à-*vérednek* a-dolga:
1236 mert ugjan-ís az-előtt, míg *ëgyëbünnen ide* foljna, 1237 már régèn s igën-is
kezdëtt-vala-veszni magában, 1238 mind ez okon, hody èlëg ideig *romlott helyën* állott.
1239 mind pedig, hody onnan *rothadt erekën* eredëzvén, 1240 fok *rútságot* hozott, s
hordton *hordott-lë* *magával*: 1241 mëljel *elegy* lévén inkább-ís *mëg-vesze* attól. 1242
Nëm lëhetëtt más-képen azért: hanëm e' nnek a-*lëpnek*-'s 1243 mëg-këllëtt *veszni s*
rothadni miatta idővel.

1241 em. *mëljel*

Nem megyek itt messzebb, a *kepémnek többi keresztét*
meghagyván a *derék aratásra*, ha élhetek addig. 1245

Vedd jó neven, szerető Hazafi, ime' *zsenge keresztet*.
De még hátra vagyon *kötelestől* ennek a *papja*.
Ráteszem azt is ugyan; betömöm jó *hosszu kötélbe*.

Lessz, aki mind *visszafordítja beszédemet* épen.
Ugy mondod: de miért *tapodám embert* a *ganéjig*? 1250

Mert *nem látod okát*, hogy egész *pokolig* letaszítám.
Még az is, ugy látszik, *keves*, akit a *testi betegség*
annyira rongálhatna; mikép én irtam elődbe.

Mint, ma, mikor lehetett *ékesb az emberi nemzet*?
Volt-e, mint ma, *nemesb, eszesebb, elevenb*; s *tehetőssebb*? 1255

Mennyi az *Orvosló! Mester! szép Oskola! kertész!*
Tudsz mindent; a *fogad sem fáj*t soha: *semmi bajod* nincs.

1244–1245 A szerző mintha arra utalna, hogy a bűnbeesés allegóriáját később még részletesebben megírja (a „derék aratás” metaforában ugyanis a *derék* jelző ’igen nagy’, ’jelentős’ jelentésben áll). Tudomásom szerint ilyen tervére máshol nem utal.

1244 *kepémnek*] kévémmek; Dunántúlon a több keresztből rakott gabonaszor neve
1246 ime’] ím ez

1247–1248 A *pap* (tkp. *papkéve*), a kereszt formára rakott gabona legfelső kévéje vagy *kepéje*, amit kötéllal rögzítettek. Ebből ered a *föltette papját*, ’befejezte a munkát’ jelentésű szólásunk.

1249 *visszafordítja*] kiforgatja

1254 *emberi nemzet*] emberi nem, tkp. az emberiség

1244 Nēm mēgyék itt meszfzèb, a-*kepémnek többi keresztét* 1245 mēg-hagyván a-*dērèk aratásra*, ha élhetek addig. 1246 Vēd’d jō nevèn, fzerető Hazafi, ime’ ’*sēnge keresztet*. 1247 Dè még hátra-vadjon *kötelestől* e’*nnek a-papja*. 1248 R’á-tészēm azt-ís ugjan; be-tömöm jō *hoszfzû kötélbe*. 1249 Lészsz, a-ki mind *viszfzâ-fordítja beszédemet* épen. 1250 Ugy mondod: de miért *tapodám embert* a-ganéjig? 1251 Mert nēm látod okát, hodj egész *pokolig* lē-taszítám. 1252 Még az-ís, ugj látfizik, *kevès*, à-kit a-*testi betegfég* 1253 *ànjira rongálhatna*; mikép’ én irtam elődbe. 1254 Mint, ma, mikor’ lèhetett *ékèsb az-embèri nēmzet*? 1255 Vólt-è, mint ma, *nēmèsb, eszèsebb, elèvenb*; s *tèhetősfebb*? 1256 Mènji az-*Orvosló! Mestër! fzip Oskola! kertész!* 1257 *Tudsz mindènt*; a-*fogad fēm fáj*t foha: *fēm*mi bajod nincs.

1248 egyszeri sorszámhiba a forrásban: 1150

Nem lehet elmellőznöm ugyan két dolgot ezúttal,
de nincs most épen szükségem ezekre felelni.
Lessz bőven *felelet másszor*; csak birja fülecskéd.
Csak szemeid győzzék olvasni meg, amit *irunk majd*.
Kiveszem a *kettőt*: mindent elhallgatok ám *mást*.
A *gyermekvesztő patikát*, s *borbélyt*; s *egyéb átkot*,
más letzkére tovább hagytam: most nem fejezem ki.

1260

Elmulatom most, hogy *minden*ha virágos a *kerted*:
hogy *télben is* elég *szőlőt* szedhetsz a *tövérről*,
hogy *minden fád minden idén* megvallja *gyümölcsét*:
hogy kedvez *mindenkor* a *bimbójának* a *hernyó*:
hogy *levelét* soha semmi *bogár* nem bántja, nem éri:
hogy soha *rosz férég* nem férhet az ő *gyökeréhez*,
s megmarad *épségben* minden *zöltsége*, *virága*;
mint *amaz, átoktól* megromlott, *rosz figefának*!

1265

1270

1263 *gyermekvesztő patikát*] A helyes és helytelen gyereknevelésről hosszan értekezik a szerző a 2960. sortól kezdve a 213. oldalon. A műve elé írt *Summában* is önálló blokkban különíti el a témát *Az otthon való és okolai nevelésről*; s *ennek hasznairól* címmel.

1265 Elmulatom] elmulasztom, (el)mellőzöm

1265 *minden*ha] *mindenkor*

1267 *minden idén*] *minden évben*

1271–1272 Jézus és a megátkozott fügefafa története *Máté* (21,18–22) és *Márk* (11,12–14) *evangéliumában* olvasható. Értelme nehezen felfejthető, vannak, akik a jeruzsálemi templom pusztulásának jövendölését látják benne. De értelmezhető az ószövetségi Törvény lélektelen, viszont az előírásoknak maradéktalanul megfelelő (farizeusi) betartásának kritikájaként is. Mivel ez a rész a *Kevélység* argumentum alá írt sorokat vezeti be, feltételezhető, hogy Kalmárhoz is ez utóbbi értelmezés állt közelebb.

1271 *zöltsége*] itt: levele

1258 *Kevélyfélg.* [252] | Ném lehet el-mellőznöm ugyan két' dolgot ez-úttal 1259 Dè
nincs most épen szűkfégem ezekre felelni. 1260 Lészsz bőven *felelet mászfor*; csak
birja fülecskéd. 1261 Csak fzémeid győzzék olvasni-még, à-mit *irunk majd*. 1262
Ki-vészem à-kettőt: mindént el-hallgatok ám *máft*. 1263 A-gyermék-vesztő *patikát*,
s *borbélyt*; s *ëgjb* átkot, 1264 *más letzkére* tovább hagytam: moft nëm fejezëm-ki.
1265 El-mûlatom moft, hodj *mindën*ha virágos a-kertëd: 1266 hodj *tëlben-is* ëlëg *fzölöt*
*fzëd*hetsz a-tövérről, 1267 hodj *mindën fád mindën idén* mëg-vallja *gjümölcsét*: 1268
hodj kedvez *mindënkor* 'a-bimbójának a-hërnýó: 1269 hodj *levelét* foha fëmmi *bogár*
nëm bántja, nëm éri: 1270 hodj foha *rosz fërég* nëm férhet az-ö-gyökeré-hëz. 1271
s mëg-marad *ëpfëgben* mindën *zöldfëge*, *virága*; 1272 mint *amaz, átoktól* mëg-romlott,
rosz fige-fának!

1259 em. *De* 1270 em. *az-ö-gyökeré-hëz*.

Kevélység	Egyik, amit mostan tettem <i>czélúl</i> , a <i>Kevélység</i> . Nem keves <i>angyal esett</i> , amiatt, le a <i>mennyei karból</i> . Ugy lehet ám gondolni, <i>kevés maradott</i> meg a sokból. Tudjuk, csak <i>két ember esett ki miatta a kertből</i> . Ugy, de azólta <i>sokan</i> , bizonyos, <i>kirekedtek az égből</i> .	1275
	<i>Mennyi kevélyt látunk!</i> De <i>kevés az alázatos ember</i> . Csudda! <i>nagyobb részént</i> e világ úgy <i>megvesze</i> immár: többire <i>Istennek teszi</i> vagy gondolja <i>magát</i> már. Jaj! <i>hol az ember!</i> igen <i>keveset</i> számlálhat az ember. Erre s amarra tekints: a <i>legelső véték erőt vett</i> : vert gyökeret, s <i>megtermi gyümölcsét</i> . Oh de nagy átok!	1280
Kevélykedés a tudományban	Ezt a <i>kevélységet</i> bőven le-leírom idővel. Ezt az <i>Aristotelest, Icart</i> , ki-kifestem egészen. Meg fogom esmértetni ezen <i>g'lagonyának a fáját</i> . Ezt a <i>varasbékát; pókot</i> ; s lator <i>hőrcsököt</i> osztán;	1285

1276 Az összüölök: Ádám és Éva.

1280 többire] többnyire

1285 *Aristotelest, Icart*] Ikarosz görög mitológiai személy, a lázadás, a szófogadatlanság, a semmilyen tekintélyt figyelembe nem vevő ismeretszerzés megtestesítője. Így különösen érdekes, hogy éppen Arisztotelészt (Kr. e. 384–322), filozófust, a nyugati tudomány egyik előfutárát állítja vele párba a szerző.

1286 *g'lagonyának*] galagonyának

1287 *varasbékát*] varangyos békát

1287 *hőrcsököt*] hőrcsögöt

1273 Edjik, a-mít mostan tettem *czél-úl*, a-*Kevélyfé*. 1274 Nëm *kevës angyal esett*, a-miatt, lë a-*mënnyei karból*. 1275 Ugy lëhet ám gondolni, *kevës maradott*-mëg a-fokból. 1276 Tudjuk, csak *két' embër esett-ki miatta a-kertből*. 1277 Ugy, de az-ólta *fokan*, bizonyos, *ki-rëkedtek az-égből*. 1278 *Mënji kevélyt látunk!* De *kevës az-alázatos embër*. 1279 Csudda! *nagyobb rész-ént* e' világ ugy *mëg-vesze* immár: 1280 többire *Iftennek teszi* vagj gondolja *magát* már. 1281 Jaj! *hol az-embër!* igen *keveset* számlálhat az-embër. 1282 E're s amàra tekints: a-*leg-első véték erőt vett*: 1283 vert gyökeret, s *mëg-termi gyümölcsét*. Oh de nagy átok! 1284 Kevélykedés a-tudományban. [253] | Ezt a-*kevélyfegët* bőven lë-lë-írom idővel. 1285 Ezt az-*Aristotelest, Icart*, ki-ki-fëstëm egészfzen. 1286 Mëg-fogom ësmértetni ezën *g'lagonyának a-fáját*. 1287 Ezt a-*varas-békát; pókot*; s lator *hőrcsököt* ofztán;

1278 egyszeri sorszámhiba: a forrásban 1280 helyett 1290 áll 1284 em. *kevélyfegët*

s ezt a serény *hangyát*, annak fészkeivel egye'mben:
s ezt a tóra futó *hímszarvasnak deliségét*:
s e *sokféle* csudás *színű* s *tollú* *babukocskát*: 1290
ezt az igen féltő gyönyörű *kertbéli virágot*,
s reggeli harmattól megfrissült gyenge *füvecskét*.
Nem nyúlhatsz *amához* újal: de letörheti a *szél*:
vagy legalább a ganéjba nevelt, méhforma, *bogárka*
nékie mindennap, hiheted, két képen is árthat: 1295
nékie mindennap, mind a két v- - - -l árthat.
Erre pedig nem ereszti anyád *súgárit a napnak*;
hogy szép gyöngyhöz hasonlított *harmatja* ne menjen
füstbe időnek előtte talám, s a *gőzbe* levegne.
s nem veszi eszbe szegény kertész, már *tépik a lúdak*. 1300

Micsoda *nagy tudomány!* melj *felfűtt* annyira, dölfös!
Nem tehet-e téged majdan, *aki adta, bolondá?*

1288 egye'mben] egyetemben, együtt

1290 *babukocskát*] búbosbankát

1291 féltő] féltett

1293 újal] értsd: ujjal

1294 A régi, Pliniusra visszavezethető természettanok szerint a bogarak kétféle módon szaporodhatnak, *keletkezhetnek*: egyrészt ivarosán, másrészt az elegendő nedvességet és táptalajt tartalmazó környezetükből, mint pl. Miskolczy Gáspár szerint: „a marhák ganéjjaiban sok apró Bogarak” lesznek. MISKOLCZY 1983, 411.

1296 v- - - -l] Talán *virágal* (értsd: virággal), ami jelenthette azt is, hogy '[mind a két] virágon'. Így a növény hím- és nőivarú virágzatáról van szó.

1299 *gőzbe*] itt: párában, levegőben

1301 *felfűtt*] felfuvalkodott

1288 s ezt a-ferény *hangyát*, ànak fészkeivel egje'mben: 1289 s ezt a-tóra futó *hím-szarvasnak delifégét*: 1290 s e' *fok-féle* csudás *színű* s *tollú* *babukocskát*: 1291 ezt az igen-féltő gyönyörű *kert-béli virágot*, 1292 s reggeli harmattól meg-frisült gjenge *füvecskét*. 1293 Nëm nyúlhatsz *amához* újal: de lë-törheti à-fzël: 1294 vagj leg-aláb a-ganéjba nevelt, méh-forma, *bogárka* 1295 nêkie mindën-nap', hihetëd, két-képen-is árthat: 1296 nêkie mindën-nap', mind à két v- - - -l árthat. 1297 *E're* pedig nëm ereszti anyád *fúgárit a-napnak*; 1298 hodj fzépp gyöngy-höz hafonlított *harmatja* në mënjën 1299 *füstbe* időnek előtte talám, s à-gőzbe levegne. 1300 s nëm vëszí-eszbe fzëgény kertész, már *tépik a-lúdak*. 1301 Micsoda *nagy tudomány!* mëlj *fël-fűtt* ànjira, dölfös! 1302 Nëm tehet-e' tégëd majdan, a-ki *adta, bolondá?*

1298 em. mënjën 1299 em. előtte

Micsoda rosz tudomány! mellj felfűtt, óh te goromba!
 Istentől van a *zászpa* teremtvé egyemben a *gomba*.
Tudsz te magad mindent; mindent elfoglala elméd: 1305
elnyeltél mindent; egyebeknek mit se hagyál meg.
 Ir ime, *hét*; ama, több (mi a!) csudda *csudát* e világon.
 Ugy de csudább *mi a!* hogy *téged* pontban *elhibáztak*.
 Olj nagy *agyat s derekat*, mint ám a tied, ne keressünk!
 Ugy de vas abroncsot hol kelljen néki találni? 1310
 Hogyne volna tehát dölyföske az illj csuda *Ipssszé*,
semmibe hajthatván a valóban alázatos *Ipsszét*.
 Ez! ez! a *levegőégben repeső* csuda IKAR
 hogyne csúfolná e *tudatlan* alázatos *Andort*!
 Vedd magad észre kevély! kérlek, jöjj észre, goromba! 1315
 Istentől van a *zászpa* teremtvé egyemben a *gomba*.

1304 *zászpa*] A liliumvirágúak rendjébe tartozó virág.

1304 egyemben] együtt, egyetemben

1307–1308 A *ha nem kevély a tudóska, világ nyolcadik csodája* régies, ritka közmondás parafrázisa. Ironikus utalás arra, hogy a tudományban kevélykedőt nagy tudása ellenére nem számítják a világ hét csodája közé, miközben – különösen fiatal tudósként – azt gondolja, hogy minden problémát megérthet.

1307 *mi a!*] *mi az hogy!*

1311–1312 *Ipssze-Ipsse*] Feltehetőleg a latin *ipse* = 'ő, ő maga' szó kétféle ejtése közti különbség az irónia alapja.

1313 Vö. mindezzel a 1042–1044. sorokhoz írt jegyzetet a 98. oldalon.

1313 IKAR] lásd az 1285. sorhoz írt jegyzetet a 111. oldalon

1314 *Andort*] Feltehetőleg Kalmár az *Andor* személynévvel az egyszerű, ám kegyes életet élőkre utal.

1316 *zászpa*] lásd a jegyzetet az 1304. sorhoz

1303 Mitsoda rosz tudomány! mellj fél-fűtt, óh te goromba! 1304 Istentől van a-*zászpa* teremtvé egyemben a-*gomba*. 1305 *Tudsz te magad mindent*; mindent el-foglala elméd: 1306 *el-nyeltél mindent*; egyebeknek mit se hagyál-még. 1307 Ir ime', *hét*; ama, több (mi a!) csudda *csudát* e' világon. 1308 Ugy-de csudább *mi-a!* hodj *tégéd* pontban *el-hibáztak*. 1309 Olj nagy *agyat s dērekat*, mint ám a-tied, ne keresfünk! 1310 Kevélykedés az-Uráfágban, Tifzfégben, s a t. [254] | Ugy-de vas' abroncsot hol kelljen néki találni? 1311 Hogj-né volna tehát dölyföske az-illj csuda *Ipzfzfzézé*, 1312 *fēmmbibe hajthatván* a valóban alázatos *Ipfffét*. 1313 Ez! ez! à-*levegő-égben rēpēső* csuda IKAR 1314 hodj-né csúfolná e' *tudatlan* alázatos *Andort*! 1315 Vēd'd magad észre kevély! kér'lek, jöjj-eszre, goromba! 1316 Istentől van a-*záfzpa* teremtvé egyemben a-*gomba*.

1303 em. *Mitsoda* 1315 em. *jöjj-eszre*

Kevélykedés az Uraságban, Tiszt-ségben, s a t. Micsoda Méltóság; melyben *fúalkodol*, Ember? Micsoda Tiszt rúgatja, *felejteti el* veled ISTENT? aki téged ezer módon a ganéjig alázhat. Gondolom, a régi szomorú példákat elúntad. Újjonnan ama *Benderi Vendégnek* hadi sorsát, meg-megmondolhat'd nyomorúlttnak az *élete végét!* *Szen-Clajrnak* 's a szerencse mikép szolgált, s a követség! Meglássd, hogy valahogy *Bingnek tántzára* ne juthass.

1320

Micsoda fő Uraság! Tisztség, vagy büszke Nemesség duzzazthatja szived? valahogy majd pártot is üthetsz.

1325

1318 Tiszt] itt: rang

1320–1322 Sokat elmond Kalmár történelem- és időszemléletéről a régi és az újabb eseményekhez való viszonyulása. A benderi vendég, azaz XII. Károly svéd király (uralk.: 1697–1718), az oroszok ellen vezetett sikertelen hadjárata után Bender városának környékén töltött éveket (1709–1714) megmaradt seregével, tkp. félig-meddig a porta által kényszerítve. 1718-as halálát egy eltévedt puszkagolyó okozta Frederikshald ostroma során, s ez már a korban sok találgatásra adott okot. Mindebből következik, hogy Kalmár „a régi szomorú példák” alatt ókori eseményeket érthetett.

1323 Utalás a skót származású svéd nemese Malcolm Sinclairre, aki egyrészt részt vett XII. Károly oroszok ellen vezetett hadjáratában, minek során hosszú orosz fogságba esett, másrészt 1737-től titkos követségben volt az Oszmán Birodalomban. 1739-ben a hazaúton Breslau mellett két orosz tiszt elfogta és helyben kivégezte.

1324 John Byng admirális (1704–1757) az első és utolsó brit tengernagy, akit kivégeztek. 1756-ban feladatuk kapta, hogy minden áron megvédje a franciák támadásától a Minorca-szigeten található brit erődöt. Gibraltárról kihajózva szembesült azzal, hogy küldetésének teljesítése lehetetlen, így visszatért bázisára. Tette miatt a következő évben perbe fogták, majd halálra ítélték. A halálos ítélet indoklása szerint nem tett meg minden tőlet telhetőt a siker érdekében. Kalmár szövege arra utal, hogy ismerhette a tengernagyról szóló tengerészdalt, amelynek egy sora a következő: „Swing, swing, O rare Admiral Byng!” Esetéről Voltaire is megemlékezik a *Candide*-ban.

1326 pártot is üthetsz] lázadást, felkelést szíthatsz

1317 Micsoda Méltóság; melyben *fúalkodol*, Embër? 1318 Micsoda Tifzt rúgatja, *felejteti-el* veled ISTENT? 1319 à-ki tégèd ezèr mòdon a-ganèjig alázhat. 1320 Gondolom, à-régi *szomorú példák*at el-úntad. 1321 Újjonnan ama *Benderi Vendégnek* hadi sorsát, 1322 mæg-mæg-gondolhat'd nyomorúlttnak az-*élete végét!* 1323 *Szen-Clajrnak*-s a-fzèrencse mi-kép' szolgált, s a-követfég! 1324 Mæg-láss'd, hodj valahogj *Bingnek tántzára* nê juthass. 1325 Micsoda fő *Urafág!* Tisztség, vagj büszke *Nëmésfég* 1326 duzzazthatja *szived?* valahogj majd *pártot-is üthetsz.*

1317 em. *melyben* 1318 egyszeri sorszámhiba: a forrásban 1320 helyett 1520 áll

Országnak zavarója lehetsz, s hóhéra magadnak.
 Törhet ugyan a Törő; de meg is *töretik* elutóljan.
 Gondolod? ám jó, szabad, *menedékhely* lenne Tökördár.
 Fattyú vagy, ezt mondom, s *fajzatja* a rút *Viperának*.
 Fattyú vagy, azzt monddom, s *fajzatja* a mér'g *Viperának*.

1330

Kevélykedés a Kincsed elég van ugye? *fúalkodtathat* eléggé!
 kintsben; és mes- Vagy, legaláb, bizakodva *kevélykedel* abba, szegényke!
 terségben Ki gyűjtötte? *mikép* gyűlt? s vajjon *mire* *menendő*?
 Gondold meg: tudod-e, *hétképen* el is *odaveszhet*.
 Im a *veritékét* szopod és iszod *annyi* szegénynek.
 Mintegy költsön adák: rajtok de te *nem* *könyörülhatsz*,
 Óh te bolond, s puffadt! sőt inkább *csúfolod* őket:

1335

1328 Talán a *Péld* 22:8 parafrázisa: „A ki vét álnokságot, arat nyomorúságot; és az ő haragjának vesszeje végre megtöretik.”

1329 *Tökördár*] Tökördár nevű településről nem tudni. Valószínűleg joggal feltételezhető, hogy itt Tekirdag, tehát Rodostó, a kuruc vezérek bujdosó helyének neve szerepel nagyrészt felcserélt magánhangzókkal. Ha így van, akkor a következő két sor II. Rákóczi Ferencre, s talán fiára, Rákóczi Józsefekre utal.

1331 mér'g] méreg, ti. mérges

1332 *fúalkodtathat*] felfuvalkodottá tehet

1335 *hétképen*] hétféle képpen

1335 A *hétféle képpen* is odavesző vagydon értelmezhető úgy is, hogy *hét okból* odavesző. Ebben az esetben a szöveghely feltehetőleg allúzió a *Péld* 6:16–19 versekre: „EZ HAT dolgot gyűlöli az UR, sőt HET dolog utálatos az ő Lelkének: / A kevély szemek, a hazug nyelv, és az ártatlan vért ontó kezek; / Az álnok gondolatokat forraló elme, a gonoszra sietséggel futó lábak: / a hazu[g]ság szerző hamis bizonyosság, végezetre a ki szerez háborúságokat az atyafiak között!”

1327 Országnak zavarója lehetsz, s hóhéra magadnak. 1328 Törhet ugyan a-Törő; de meg-*is* *töretik* el-utóljan. 1329 Gondolod? ám jô, szabad, *mënedék-hely* lenne *Tökördár*. 1330 *Fattyû* vadj, ezt mondom, s *fajzatja* a-rút *Viperának*. 1331 *Fattyû* vadj, azzt monddom, s *fajzatja* a-mér'g *Viperának*. 1332 Kevélykedés a-kintsben; és *mestérfégben*. [255] | *Kincsed* elég van ugj-è? *fúalkodtathat* éléggé! 1333 Vagy, leg-aláb, bizakodva *kevélykedél* abba, szegényke! 1334 Ki gyűjtötte? *mikép* gyűlt? s vajjon *mire* *mëendő*? 1335 Gondold-mëg: tudod-è, *hët-képen* el-*is* *oda-veszhet*. 1336 Im' a-*veritékét* fszopod és iszod *ànji* szegénynek. 1337 Mint-ëdj költsön-adák: rajtok de *të* *nëm* *könyörülhatsz*, 1338 Óh *të* bolond, s puffadt! sőt inkább *csúfolod* *öket*:

1328 egyszeri sorszámhiba: a forrásban 1330 helyett 1530 áll

illeted ugymint annyi gyalázattal a Teremtőt.

Nem veszed eszbe; szegénybb vagy sokkal már is azoknál. 1340

Hát mire fogsz jutni, amidőn sok mammonod elvész,

Nem könyörül rajtad senki: földhöz ver az Isten.

Nemm könyörül rajtad sennki: földhöz ver az Isten.

Mesterségedben dicsekedsz avagy? óh te kevélyke!

Két kezed elköveti, valamit ki-kigondol az elméd: 1345

Tedd magad Istenné! nincsen mástól ez okosság!

Tedd magad Istenné! nem foszthat senki meg attól!

Tedd magad Istenné! s ura légy minden nyavalyának!

Tedd magad Istenné! s nem félhetsz, hogy megüt a szél!

Tedd magad Istenné! kezedet nem bántja a köszvény! 1350

Tedd magad Istenné! nem is illeti újjaid a görcs!

Tedd magad Istenné! minden tagod ép'n marad attól!

Tedd magad Istenné! s minden nyavalyán uraságot!

Tedd magad Istenné! s ne legyen más mester okosabb!

Tedd magad Istenné! s mindenkor keljen a munkád! 1355

Tedd magad Istenné! s soha el nem vész a keresmény!

1339 ugymint annyi] itt: ugyanannyi

1341 mammonod] vagyond, tulajdonod

1344–1345 A mesterség kifejezés itt egyértelműen *ars*, művészet értelemben szerepel. Kalmár esztétikája szempontjából igen érdekes, hogy – mint azt a következő *Tedd magad Istenné!* kezdetű sorok is igazolják – maró gúnnyal illeti azt az amúgy a romantikára jellemző nézetet, miszerint a művész művészetében a teremtő Istenhez hasonlóan *alkot*.

1352 *ép'n*] épen

1339 illetéd ugymint ànji gyalázattal a-Teremtőt. 1340 Nëm vészéd-eszbe; *szegénybb*

vadj *fokkal* már-ís *azoknál*. 1341 Hát mire fogsz jutni, a-midőn *fok* *mammonod* el-vész,

1342 Nëm *könyörül* *rajtad* *fénki*: föld-höz vër az-Isten. 1343 Nëm *m* *könyörül* *rajtad*

sennki: földhöz ver az-Isten. 1344 *Mestërfégëdben* dicsekëdsz avagy? óh të *kevélyke!*

1345 *Két' kezed* el-követi, valamit *ki-ki-gondol* az-elméd: 1346 Tëd'd magad' Ifténé!

nincsen mástól ez okosság! 1347 Tëd'd magad' Ifténé! nëm foszthat sënki mëg ától!

1348 Tëd'd magad' Ifténé! s *ura lëdj mindën nyavalyának!* 1349 Tëd'd magad' Ifténé!

s nëm félhetsz, hodj mëg-üt a-fzél! 1350 Tëd'd magad' Ifténé! kezedet nëm bántja

a-köszvény! 1351 Tëd'd magad' Ifténé! nëm-ís illeti *újjaid* a-görçs! 1352 Tëd'd

magad' Ifténé! *mindën tagod ép'n marad* ától! 1353 Tëd'd magad' Ifténé! s mindën

nyavalyán urafágot! 1354 Tëd'd magad' Ifténé! s në lëdjën *más mestër okosfäbb!*

1355 Tëd'd magad' Ifténé! s mindënkör' *keljën a-munkád!* 1356 Tëd'd magad' Ifténé!

s soha el-nëm vész a-keresmény!

1342 em. *vër*

Tedd magad Istenné! te ne félj, hogy gyermeked elhagy.
 Tedd magad Istenné! s éhel *nem hal meg* a béled!
 Tedd magad Istenné! soha *meg nem ehetnek a tetvek!*
 Tedd magad Istenné! *mindenben légy magad Isten!*
 Tedd magad Istenné! *te bolond!* ám légy magad Isten!

1360

Kevélykedés a
 szép termetben

Termeted-e, te kevély, s *persóna tekinteted-e* az;
 vagy *szép képed?* amelj biztat, te te *nyalka legényke!*
 Bátran, eredj, *hűsködhetel!* ám szolgál a szerencse.
 Ugyan erős a remény! sok az! óh te *alázatos állat!*
Álmod is ám élhezt; bizonyos! *mátkásodol* oljal,
 ki szemeit *hálózza*, s selyemmel sepi a földet:
 akinek, únatlan, *falukon rabotálgat a jobbágy.*

1365

Mit mondék! A remény nem csalt meg. Imé *hat a kockád!*

Lám igaz, és betelik; rajtad 's betelék a *sok álom.*

1370

1362 *persóna tekinteted*] A *persona* elsődleges jelentése: (értelemmel bíró) személy. A korabeli népnyelvben a *személy*, s így a *persona* kifejezésnek volt egy, a kicsapongókra használt, inkább pejoratív jelentése is, tehát itt a kifejezés 'csábító tekintet' jelentéssel bír. Emellett Kalmár nyilván ismerhette a szó eredeti, *álarc* jelentését is.

1364 *hűsködhetel*] létezik 'hűsöl' jelentése a szónak, de e szöveghelyen nem zárható ki a 'hűségeskedik' – ironizáló – jelentés sem, mely Kalmár leleménye lenne a *hűs*–'jegyes' etimon alapján

1368 únatlan] szüntelenül

1368 *rabotálgat*] robotol

1369 Imé *hat a kockád*] 'szerencséd van', tkp. hatost dobtál; az ismert szólás – *nem mindenkor vet hatot a kocka* – parafrázisa

1357 Kevélykedés a-fzép termetben. [256] | Tëd'd magad' Ifténé! të nē félj, hodj *gyermēkēd el-hāgy.* 1358 Tëd'd magad' Ifténé! s éhel *nēm hal-mēg* a-béléd! 1359 Tëd'd magad' Ifténé! foha *mēg-nēm ehetnek a-tetvek!* 1360 Tëd'd magad' Ifténé! *mindēnben lēdj magad Iften!* 1361 Tëd'd magad' Ifténé! *tē bolond!* ám lēdj magad Iften! 1362 *Termetēd-ē*, të kevély, s *perfōna tekintetēd-ē* az; 1363 vagj *fzép képed?* a-mēlj biztat, të të *nyalka legényke!* 1364 Bátran, eredj, *hűsködhetēl!* ám fzolgál a-fzērēncse. 1365 Ugyan erős a-reménj! fok az! óh të *alázatos állat!* 1366 *Álmod*-is ám élhezt; bizonyos! *mátkásodol* olj-al, 1367 ki fzēmeit *hálózza*, s felyēmmele fēpri a-földet: 1368 a-kinek, únatlan, *falukon rabotálgat a-jobbád* 1369 Mít mondék! A-reménj nēm csalt-mēg. Imé *hat a-kockád!* 1370 Lám igaz, és be-telik; rajtad-'s be-telék a-fok *álom.*

1360 em. *lēj* 1368 em. *a-jobbád*

Hát ha azonba, szegény! *míg-míg* a jegyruha készül,
a *temetőt* ássák *néked* 's szabják a *koporsót*.
Már hírt adnak amott, *örömdbe hasadt meg a szíved*:
vagy pedig *ott* okozott *búdban* a *gutta* ütött meg;
hogy gyönyörű mátkád, anyai szem s *jegyruha nélkül*, 1375
rég ezelőtt, *feladá ideig* s ideiglen a *várat*.

Vagy, te te kényes agyú! kényes *paripád* is *agyon rúg*.
Vagy pedig ilj hírt visznek, imé *szakadék* ese *benned*:
nemm vagy *házasságra való*; le-lejárgat a béled.
Most *bízd el magadat*: most menj már nőszni, *kevélyke*. 1380

Hátra van ám mégis ama *Kompódi nemes* asszony.
Hátra van ám másutt 's ama szép vékony *puha* vászony,
Várja, kies *árnyékod alá* más is oda *haszon*!
Jó neki, csak hogy ez *árnyékos makkfa* 'l-ki ne asszon.
Csak *bízd el magadat*: már menj *oda* nőszni, *kevélyke*. 1385

1376 rég elvesztette szüzességét
1379 le-lejárgat a béled] sérved van
1380 nőszni] nők után járkalni

1381 *Kompódi nemes* asszony] Az eredeti szóláshasonlat (*rátartja magát, mint a kompol-
ti nemes asszony*) a *kevély*, felfuvalkodott, nagyon, de alaptalanul büszke személyeket
jelölte. Már Baranyai Decsinél is szerepel, de Mikes is kétszer említi a *Törökországi Le-
velekben* (37., 57. levél). Szirmay Antal magyarázata szerint: „A nánai Kompolth család
igen híres volt Magyarországon. Ennek egyik rátarti hajadon leánya nagyon önhitt és
kevély volt, s emiatt terjedt el róla ez a közmondás: *Úgy reátartja magát, mint a Komp-
olthi kisasszony*.” SZIRMAY 2008, 244.

1384 'l-ki ne asszon] ki ne száradjon, tkp. életerős maradjon

1371 Hát ha azonba, *fzégény!* *míg-míg* à-jegy-ruha készül, 1372 a-*temetőt* ásfák *nêkêd*
's *fzabják a-koporfôt*. 1373 Már hírt adnak amott, *örömdbe hasadt-mêg a-fzíved*: 1374
vagy pedig *ott* okozott *búdban* à-*gutta* ütött-mêg; 1375 *hodj* gyönyörű mátkád, anyai
fzëm s jegy-ruha-nêlkül, 1376 *rêg'* ez-elôtt, *fêl-adá ideig* s ideiglen a-*várat*. 1377 Vagy,
tê tê kênjës agyú! *kênjës paripád-is agyon-rúg*. 1378 Vagy pedig ilj hírt visznek,
imé *fzakadék* ese *benned*: 1379 *nëmm* vadj *házasságra-való*; *lê-lê jár'gat* a-bélêd. 1380
Most *bízd-el magadat*: most mënj már nőszni, *kevélyke*. 1381 *Kevélykêdés a-fzêp*
ábrázatban. [257] | Hátra van ám még-is ama *Kompódi nêmês* aszlonj. 1382 Hátra van
ám másütt-'s ama *fzêp* vékony *puha* vâzsonj, 1383 Várja, kies *árnyékod-alá* más-is oda
haszon! 1384 Jó neki, csak-hodj ez *árnyékos makk-fa* 'l-ki-nê afzizon. 1385 Csak
bízd-el magadat: már mënj *oda* nêfzni, *kevélyke*.

1380 em. mënj

Kevélykedés a szép ábrázatban *Orczádat tükörökbe csudáló kényes ünöcske!*
elhitted magadat: nincsen szepb orcza, szemecske.
Fénylik amaz; forog ez; *sebesen lövöd azt a szivekbe.*
Ívet erősen vonni, s löni szokott e szemöldök.
Nem félsz, hogy ma *halálra csömört* szenvedjen a *köldök.* 1390
Mint tükrödbe magad lát'd, úgy *nézhetsz az egekbe!*
és tudod is, az örök *sententzia* hogy mi *felőled!*
hogy legyenek minden *nyavalyák* olj *messze tetőled;*
ne változzon egészséged, s a jó vér az erekbe!
hogy a halál feltett *jegyessed láttára levágna,* 1395
nem félsz: s nem félhetsz, valahára hogy a *fene ráгна.*
Csak *néz'gess a tükörbe!* mivel bizonyos vagy ezekbe!
Már a *pokolvarral s süllyel* tartós a szövetség!
Frígyes a tályog imé, mind *himlő* s *rusnya genyetség!*
Békesség van! ezek nem tesznek *kárt a szemekbe.* 1400
De mí volna, mitől ez a *szép gyöngy szem bevakúlna:*
ez a gyenge virág, mint a ruha, hogy megavúlna?

1386 ünöcske] fiatal tehénke
1387 szepb] szebb
1391 Ironikus utalás arra, hogy önmaga személyét (a tükörben) isteniként szemléli.
1391 magad lát'd] magadat látod
1392 *sententzia*] tan; mondás; szólás
1393 *nyavalyák*] betegségek
1395 feltett] kiválasztott
1398 *pokolvarral*] himlővel
1398 *süllyel*] fekéllyel, bibircsókkal
1399 *Frígyes*] szövetséges

1386 *Orczádat tükörökbe csudáló kényes ünöcske!* 1387 *el-hitted magadat: nincsen*
fzëpb orcza, fzëmëcske. 1388 Fénylik amaz; forog ez; *febesen lövöd azt a-fzïvekbe.* 1389
Ivet erősen vonni, s löni szokott e' fzëmöldök. 1390 Nëm félsz, hodj ma *halálra csömört*
fzenvedjen a-köldök. 1391 Mint tükrödbe magad' lát'd, ugj *nézhetsz az-egekbe!* 1392
és tudod-ís, az-örök *sententzia* hodj mi *felöled!* 1393 hodj lëdjenek mindën *nyavalyák*
olj *meszfze të-töled;* 1394 *në változzon egészsfëgëd,* s a-jö vér az-erekbe! 1395 hodj
a-halál fël-tëtt *jegyësëd láttára lë-vágna,* 1396 nëm félsz: s nëm félhetsz, valahára hodj
à-fene ráгна. 1397 Csak *néz'gess a-tükörbe!* mivel bizonyos vadj ezekbe! 1398 Már
a-pokol-vár-al s *fülly-el* tartós a-fzövetfëg! 1399 *Frídjës a-tályog* imé, mind *himlő* s
rusnya genyetség! 1400 Békësëfëg van! ezëk nëm tësznek *kárt a-fzëmëkbe.* 1401
Dë mí völna, mitől ez a-fzëp *gyöngy fzëm be-vakúlna:* 1402 ez à-gjënge virág, mint
à-ruha, hodj mëg-avúlna?

Csak néz'gess a tükörbe! mivel bizonyos vagy ezekbe!
 Meglőtted ama dúst: hozzád siet; ég a szerelme:
 küldi a nagy hintót érted, te alázatos elme!
 Jó maga is pompával: örülj nagy alázatos elme!
 Szép búbos lovakon visz el; óh nagy alázatos elme!
 Csak néz'gess a tükörbe! mivel bizonyos vagy ezekbe!

1405

Erre s amarra tekints: a legelső vétek erőt vett:
 vert gyökeret, s megtermi gyümölcsét. Óh de nagy átok!

1410

Kevés az alázatos Óh de kevés, monddom mégis, az alázatos ember.
 Az ha egyenlőkép, mint Lotteriában a jó szám,
 volna csak! az, nekem úgy tetszik, nem volna kevéske.
 De, még annyi igaz számot 's kell tenni hamisnak:
 úgy ha talám próbára találsz vagy egyet igazkát.
 Iljenképen eredj már lotteriázni tovább is;
 s amikor a sok ezerni ezerben jókra találtál:
 újlag ám azokat 's meglotteriázd; ne ne kedvezz:
 úgy vizsgálj azután; hol több s kevesebb a forint szám.
 A feleket hagyd el. Ha találsz ám egészre s egészre,
 már a tesz valamit: többet; ha tizre 's akadhatsz.

1415

1420

1404–1407 Utalás a feldíszített lovak vontatta halottas szekérre vagy -hintóra, s így – me-
 tonimikusan – magára a halálra.

1404 dúst] itt: gazdagot (vö.: dúsgazdag)

1407 búbos lovakon] bóbitás, tehát feldíszített lovakon

1403 Csak néz'gess a-tükörbe! mivel bizonyos vadj ezékbe! 1404 Mëg-lőtted ama
 dúst: hozzád siet; ég a-szerelme: 1405 küldi a nagy hintót érted, te alázatos elme!
 1406 Jó maga-is pompával: örülj nagy-alázatos elme! 1407 Kevés az-alázatos. [258] |
 Szép búbos lovakon visz-el; óh nagy-alázatos elme! 1408 Csak néz'gess a-tükörbe!
 mivel bizonyos vadj ezékbe! 1409 E'rre s amarra tekints: a-leg-első véték erőt vett:
 1410 vert gyökeret, 's mëg-termi gjümölcsét. Óh de nagy átok! 1411 Óh de kevés s,
 monddom még-is, az-alázatos embër. 1412 Az ha ëgenlő-kép', mint Lotteriában a-jó
 fzám, 1413 vólna csak! az, nekëm ugj tetfzik, nëm vólna kevéske. 1414 Dë, mëg
 ànji igaz fzámot-'s këll tenni hamisnak: 1415 ugj ha talám próbára találsz vagj ëdjet
 igazkát. 1416 Iljen-képen eredj már lotteriázni tovább-is; 1417 s'à-mikor' à-fok
 ezërni ezërben jókra találtál: 1418 újlag àm azokat-'s mëg-lotteriáz'd; në në kedvezz:
 1419 ugj vi'sgál'd az-után; hol több s kevesëb a-forint-fzám. 1420 A-feleket hagj'd-el.
 Ha találsz àm egészre s egészre, 1421 már à tesz valamit: többet; hà tizre-'s akadhatsz.

1410 em. 's 1416 em. eredj

Meglehet azt engedni: találsz ötvenre is osztán.
 Azt kí tudja? talám bökkensz még százza 's ezerre 's.
 Többet nem kaphatni a *lotteriára* papírost.
 Nem lehet az egynéhánynál több ezreset írni. 1425
 A tízezres ugyan bizony elmarad: im ez a voksom.

Erre s amarra tekints: a *legelső vétek* erőt vett:
 vert gyökeret, s *megtermi* gyümölcsét. Óh de nagy átok!

Aki kevély, az Emlékezem, hogy eléb mondád, ez időn sok a *Mester*.
 gyilkos, tudatlan, Értsed, amint akarod! Máskép fordítom e szódat. 1430
 és beteg Egy csak a *Mester*: ugyan mester pedig! *Oskola mester*!
 Mert az övé egygyé a *fenyíték*, s *régula*, törvény:
tőle tanul, hallgat, függ, mind a többi *Tanító*.
 Mester az *ördög atyád*, te kevély! Istennek az átka!
 Mint egyebek, te is ezt őtőle tanúltad örömmel, 1435
 hogy tennen magadat *embernek lenni felejsd el*.
 Mint kell szinte kevélynek lenni, *tanítanak a példák 's*.
Kezdetől mindenkor *ölő* vala s *gyilkos* az *ördög*.
 Mennyi a *gyilkos*; aki *nyelvvel gyilkolja* barátját.
 Óh te kevély ez *ölést* megszoktad az *ördög atyádtól*. 1440
 Ő *fia* vaggy, s nyomozó követője: valóba *tanítvánny*.

1439 *nyelvvel gyilkolja*] ti. szóban, áskálódással

1441–1442 *nyomozó, nyomozó*] itt: nyomában járó, nyomát követő

1422 Mēg-lēhet azt engedni: találsz ötvenre-is osztán. 1423 Azt kí tudja? talám bökkensz még *fázra-'s ezerre-'s*. 1424 Többet nēm kaphatni a-*lotteriára* papírost.
 1425 Nēm lēhet az-ēdjnehány-nál *több ez'rēset* írni. 1426 A-tíz-ez'rēs ugyan bizony el-marad: im ez a-voksom. 1427 E're s amarra tekints: a-*leg-első véték* erőt vett: 1428 vert gyökeret, s *mēg-termi* *gyümölcsét*. Óh de nagy átok! 1429 Emlēkēzēm, hodj eléb mondád, ez időn *fok a-Meftēr*. 1430 A-ki kevély, az *gyilkos*, tudatlan, és beteg. [259] | Értsed, a-mint akarod! Más-kép' fordítom e' *fzódat*. 1431 *Edj csak a-Meftēr*: ugyan meftēr pedig! *Oskola-meftēr*! 1432 Mert az-ővé *ēdj a-fenyíték*, s *régula*, *törvény*: 1433 *tőle tanul*, hallgat, függ, mind à-többi *Tanító*. 1434 Meftēr az-*ördög atyád*, tē *kevély*! Iftennek az-átka! 1435 Mint ēgyebek, tē-is ezt ő-tőle tanúltad örömm-el, 1436 hodj tēnnēn magadat *embērnek lēnni felejsd'-el*. 1437 Mint kell *fzinte* kevélynek lēnni, *tanítanak a-példák-'s*. 1438 *Kezdetől* mindēn'kor' *ölő* vala s *gyilkos* az-*ördög*. 1439 Mēnji a-gjilkos; a-ki *nyelv-el gyilkolja* barátját. 1440 Óh tē kevély ez *ölést* mēg-fzoktad az-*ördög atjádtól*. 1441 Ő *fia vadj*, s nyomozó követője: valóba *tanítvánj*.

Ő fia vaggy, s nyomozó követője: valóba tanítvánny.

Ezt is ugye mondád? ma *divattja* van a *tudománynak*.

Mondhatnád inkábbblan; az *ördögi* roszsz *adománynak*.

Ott, aholott kormányoz, ahol *regnáll a kevélység*;

1445

nincsen bölcsesség, *nincsen bizonyára eszesség*.

Ott a *tudatlanság*: nem egyéb, csak csúnya *baromság*.

Mondád, van benned másbann is *elég elevenség*.

Ugy de nagyobb benned százzszorta a *lelki betegség*.

Ott, aholott kormányoz, ahol *regnáll a kevélység*;

1450

nincsen igaz *épség*, *nincsen*n bizonyára *egészség*.

Ott csupa *romlottság* van; egyéb nem; egész

nyavalyásság.

Aki kevély, az
rút, nyavalyás és
nyomorúlt

Mondád ezt is: az emberben *sokféle a szépség*.

Ott de, holott kormányoz, ahol *regnáll a kevélység*,

nem lehet *ékesség*; de bizony *nincss semmi dicsősség*.

1455

A *pokol ocsmányosság* vagyon ott, s csak az *ördögi rútság*.

Illj *navalyáss a kevély őmagábann* 's, s *russnya*,

tudatlan.

1445 aholott] ahol

1449 *lelki betegség*] Itt: az egyéni bűnök összessége. Lásd a jegyzetet a 277. sorhoz az 55. oldalon.

1454 holott] ahol

1457 *őmagábann* 's] önmagában is

1442 Ő fia vadj, s nyomozó követője: valóba tanítvánj. 1443 Ezt-ís ugj-è mondád? ma *divattja* van à-*tudománynak*. 1444 Mondhatnád inkábbblán; az-*ördögi* roszsz *adománynak*. 1445 Ott, a-holott kormányoz, a-hol *regnáll a-kevélyfég*;

1446 *nincsen bölcsesfég*, *nincsen* bizonyára *eszésfég*. 1447 Ott a-*tudatlanság*: nem égjéb, csak csúnya *baromfág*. 1448 Mondád, van benned másban-ís *élég elevenfég*. 1449 Ugj-de nagyòb benned százzszorta a-*lélki betegfség*.

1450 Ott, a-holott kormányoz, a-hol *regnáll a-kevélyfég*; 1451 *nincsen* igaz *épfég*, *nincsen*n bizonyára *egészfég*. 1452 Ott csupa *romlottság* van; egyéb nem; egész *nyavalyásság*. 1453 A-ki kevély, az rút, *nyavalyás és nyomorúlt*. [260] | Mondád ezt-ís: az-embërben *fok-féle a-fzépfség*.

1454 Ott de, holott kormányoz, a-hol *regnáll a-kevélyfég*, 1455 *nëmm* lehet *ékésfég*; de bizony *nincss fëmmi dicsősfég*. 1456 A-*pokol ocsmányfág* vadjon ott, s csak az-*ördögi rútfág*.

1457 Illj *navalyáss a-kevély ő-magábann*-'s, s *russnya*, *tudatlan*.

1444 em. *inkábblán* 1448 metr. *másban-ís*

Inkább is a Teremtőnek fog lenni *bolondja*;
 hogy *nem tudja*, hogy ő *nyomorúltt, barom, és faragatlan*.
 Ezt hogy ő *megtudná*, nincsen 's *szándéka, se gondja*. 1460
 Ugy, a *kevély* annál 's *rútabb, s betegebb, nyavalyásabb*:
 hogy *nem tudja*, hogy ő másnál *százzszorta hibásabb*.
 Ezt hogy ő *megtudná*, nincsen 's *szándéka, se gondja*.

Volna ha kis *szándéka* megeszmérgetni mivoltát
 illj *nyomorúltt létének*, ugy a maga mostani *holtát*: 1465
 lenne *felőle* talám majdan valamicske *reménség*,
 hogy eltávoznék még róla e lelki *szegénység*.

Erre s amarra tekints: *a legelső vétek erőt vett*:
vert gyökeret, s megtermi gyümölcsét. Óh de nagy átok!

Vajjon mí módon szegik *a nyaka* annyi *kevélynek*? 1470
 Megtörik-e a *der'ka*, avagy kimenyül a *bokája*?
 Istenem! Istenem! óh ha lehetne *alázatos épen*!

A Lengyel s Török Országi s Égyiptomi tetvek,
 nem tudom én, *megaláznák-e* valahára *valóban*?
 Ez *ellenségecske* talám jó *ösztöne* lenne. 1475
 Ő, ellenbe, talámta ezen hamar *állana bosszút*:

1459 hogy] itt: azáltal, hogy
 1471 kimenyül] kimegy, kifordul
 1473 Kalmár olyan országokat említ, ahol maga is járt.
 1475 Ez *ellenségecske*] tkp. a tetű
 1475 *ösztöne*] ösztökélője

1458 Inkább-is a-Teremtőnek fog-lenni *bolondja*; 1459 *hadj nem tudja*, *hadj ő*
nyomorúltt, barom, és faragatlan. 1460 *Ezt* *hadj ő meg-tudná*, nincsen-'s *szándéka, fe*
gondja. 1461 Ugy, a-*kevély* annál-'s *rútabb, s betegebb, nyavalyásabb*: 1462 *hadj*
nem tudja, *hadj ő másnál százzszorta hibásabb*. 1463 *Ezt* *hadj ő meg-tudná*, nincsen-'s
szándéka, fe gondja. 1464 Vólna ha kis *szándéka* meg-*eszmérgetni* mivoltát 1465
 illj *nyomorúltt létének*, ugj a-maga mostani *holtat*: 1466 lenne *felőle* talám majdan
 valamicske *reménység*, 1467 *hadj el-távoznék még róla e' lelki szegénység*. 1468 E're
 s amára tekints: *a-leg-első vétek erőt vett*: 1469 *vert gyökeret, s meg-termi gyümölcsét*.
 Óh de nagy átok! 1470 Vajjon mi-módon *szegik a-nyaka* anji *kevélynek*? 1471
Meg-törik-e a-dér'ka, avagy ki-menyül a-*bokája*? 1472 Istenem! Istenem! óh ha lehetne
alázatos épen! 1473 *A-Lengyel' s Török' Országi s Égyiptomi tetvek*, 1474 *nem*
tudom én, meg-aláznák-e valahára *valóban*? 1475 *Ez ellenségecske* talám jó *ösztöne*
 lenne. 1476 Ő, ellenbe, talámta ezen hamar *állana bosszút*:

1465 em. *holtat*

nyel'getné maga hízlaltát, a *fogával* is *ölné*:
rá szokhatna; mikép ama *Königsbergi kovácsné*:
nappali s éjtszakai csemegéje lehetne továbbra.

Megkeményíti
magát a kevély

Óh vajjon *megaláztathatnék-e?* ha töretnék
a magas ISTENnek *mozsarában* annyi *kölűvel*:
hogyha *különbb* ha *különbb* vesszőt szenvedne *csapásúl*.
Hát ha talám *inkább megfáshodnék* azok által;
s lenne talám *tizszerte keményebb*, mint ama *Coptus*.

1480

Várazozik; hosszú tűrő s *irgallmas* az ISTEN:
nem nyelet, úgy, mint a Kórét, *mindent* el a *földdel*:
nem 's *öl a vizbe*, miképen amaz Egyiptomi tábornok:
nem 's vet ugyan mindent *kardnak* s *álgúnak* alája:
nem 's *ád ám* mindent az *ölő Angyalnak* ölésre:

1485

1477 *nyel'getné*] nyelegetné, tkp. lenyelné

1478 *Königsbergi kovácsné*] Nem ismert, hogy szólásmondásra, vagy valamely korabeli anekdotára utal Kalmár. Mindenesetre nevezett königsbergi kovácsné Kalmár szerint tetveket fogasztott.

1479 továbbra] a továbbiakban

1481 *kölűvel*] Kis kalapácsok sorából álló, olajütésre használt szerkezet.

1483 *megfáshodnék*] tkp. megkeményedne

1484 Nem beazonosítható utalás egy kopt személyre.

1485 hosszú tűrő] türelmes

1486 Mózes negyedik könyve, 16. fejezete alapján a sivatagi vándorlás során a Lévi nemzetségébe tartozó Kórét vezetésével 250 ember fellázadt Mózes és Áron ellen, kétségbe vonva azok kiválasztott, közvetítő és vezető szerepét. A lázadókat Isten a földdel nyelte el (4Móz 16,32–33).

1487 Mózes 2. könyvének 14. fejezete szerint (23–31.) miután a zsidók száraz lábbal átkeltek a Vörös-tengeren, benyomultak utánuk az üldöző egyiptomiak. Isten parancsára Mózes megszüntette a tenger kettéválasztását, s így a víz elnyelte az üldözőket.

1489 *Jel 9,14–15*: „Melly szöveg ezt mondja vala a hatodik Angyalnak, kinél a trombita vala: Old el ama négy Angyalokat, kik a nagy Eufrátes folyóviznél megkötöztettek. Elöl-

1477 *nyel'getné* maga hízlaltát, a-*fogával*-is *ölné*: 1478 *r'á szokhatna*; mikép' ama *Königsbergi kovácsné*: 1479 *nappali s éjtszakai csemegéje* lehetne továbbra. 1480 *Meg-keményíti magát a-kevély. [261]* | Óh vajjon *még-aláztathatnék-e?* ha töretnék 1481 a-magas ISTENnek *mo'sarában* anji *kölűvel*: 1482 *hadj-ha különbb ha különbb veszűt* szenvedne *csapás-úl*. 1483 *Hát ha talám inkább még-fáshodnék* azok-által; 1484 s lenne talám *tizszerte keményebb*, mint ama *Coptus*. 1485 *Várazozik; hoszfű-tűrő s irgallmas* az-ISTEN: 1486 *nem nyelet*, ugj, mint a-Kórét, *mindent* el a-*föld-el*: 1487 *nem-'s öl a-vizbe*, miképen amaz Egyiptomi tábornok: 1488 *nem-'s vet ugyan mindent kardnak s álgúnak* alája: 1489 *nem-'s ád ám* mindent az-*ölő Angyalnak* ölésre:

mennyei kénkövel 's nem mindent főz s kövesít meg: 1490
nem fojt a füsttel, s *porhazt* avagy éget a tüzzel:
nem 's *fagytat* mindent: s nem erezt az éh *fenevadnak*:
nem 's *üttet* s *ver agyon*, mint Jóbnak gyermekit egyszer:
nem 's temet a kőrakásba; ha *e' föld reszszket* alattunk.
Vagynak a Szent Mennynek sok egyéb csuda oston: 1495
vagnak.

Példa a mind, te *kevély*! téged 's ha *tanítna a példa*!
Jaj! ha talám inkább *fásúlsz* s *kövesúlsz* azok által;
mint ama Ráhábok: kiket a *rázott agyag* inte.
Ezt im' alig *fejték* ki, szegényt, a *köveknek alóla*,
csak megmenthették egyszer a halálnak öletől; 1500
a többi *fennyel* azután nem gondola semmit:

datának azért a négy Angyalok, kik készek minden órára, napra, hónapra és esztendőre,
hogy megöljék az embereknek harmad részeket."

1490–1491 *Jel 9,18*: „Ez háromtól öletteték meg az embereknek harmad részek; *tudniillik*
a tüztől, a füsttől és a kénköttől, melyek jönnek vala ki azoknak szájokból...”

1492 *fagytat*] *Zsolt 147,17*: „Ki a jeget darabokba fagylalja, melynek hidegségét ki áll-
hatja meg?”

1492 éh] éhes

1492 *fenevadnak*] lásd az 584. sorhoz írt jegyzetet a 72. oldalon

1493 *Jób 1,19*: „Es imé nagy szél támad a pusztá felől, és a háznak négy szegeletit meg-
rendíté, és a gyermekekre szakasztá a házat, és meghalának...”

1497–1504 Ráháb Józsué könyvének 2. és 6. fejezetében szerepel. Jerikói prostituált, aki
befogadja Izrael kémeit, majd megmenti életüket. Csak családja és házanépe éli túl az
ostromot. Személyét a cselekedetek általi üdvözülés példájaként értelmezték százado-
kon át. Nem egészen egyértelmű, hogy Kalmár mire utal a *Ráhábok* többes számú alak
használatával. Utalhat arra, hogy az üdvözüléshez nem elegek a jó cselekedetek. Az Isten
érzékeltető büntetései – itt: pusztító földrengés – utáni istenkáromlás a *Jel 16,18–21*-re
emlékeztet.

1501 *fennyel*] fenyítéssel, fenyítéssel

1490 *mennyei kénkövel*-'s nēm mindēnt főz s kövesít-mēg: 1491 nēm fojt à-füst-el,
s *porhazt* avagy éget a-tüzzel: 1492 nēm-'s *fagytat* mindēnt: s nēm erezt az-éh
fene-vadnak: 1493 nēm-'s *üttet* s *ver-agyon*, mint Jóbnak gyermekit ēdjfzēr: 1494
nēm-'s *temet* à-kő-rakásba; ha *e' föld reszszket* alattunk. 1495 Vadynak a-Szent
Mēnnynek *fok ēgjēbb csuda ostoni*: vadynak. 1496 Példa a mind, tē *kevély*! tēgēd-'s
ha *tanítna a-példa*! 1497 Jaj! ha talám inkább *fásúlsz* s *kövesúlsz* azok-által; 1498
mint ama Ráhábok: kiket à-rázott agyag inte. 1499 Ezt im' alig *fejték*-ki, fzēgēnyt,
a-köveknek alóla. 1500 csak mēg-menthették *ēdjfzēr* a-halálnak öletől; 1501 a-többi
fēny-el az-után nēm gondola fēmmit:

1499 em. *alóla*.

látá még tetemin a *varas nyomait* a köveknek;
 még érzé bizonyára nagyon *testében* a *fájást*;
 újjolag, a *töretett testét*, mint szokta, *törette*.
 Jaj! ha neked sem fog használni a *pél*da, se *pöröly*: 1505
 Oh te kevély! ha azok *inkább fásítanak*! Oh te!

Erre s amarra tekínts: a *legelső vétek* erőt vett:
 vert gyökeret, s *megtermi gyümölcsét*. Oh de nagy átok!

Nehezen lágyúl- A *kőszikla hegyek* mikor válhatnak agyaggá!
 hat meg a Kevély Mikor lessz *megalázva elannyi kevély* e világon? 1510
 Ha minden *Görögöcske* magát megalázza egészszenn!
 Ha *szíve* s nyaka meglágyúl a *Zsidónak* egészszenn!
 Ha *júht* a *medve*; s *bárányokat* ellik a *farkas*!
 A *tölgy bort* ha terem! s minden *kő vizet* erezt ki!

Erre s amarra tekínts: a *legelső vétek* erőt vett: 1515
 vert gyökeret, s *megtermi gyümölcsét*. Óh de nagy átok!

Ím bekötém, s a *kereszt tetejére* tevém a *papocskát*.
 Ugy de még aratok neked egy kis *ötösre valócskát*.

1504 újjolag] újra, ismét

1509–1514 Az abszurdnak szánt gondolatok egy része erős hasonlóságot mutat az Ézsaiás próféta által kifejtett, a messiás eljöttét jelző gondolatokkal (pl. Ézs 11,6–7): „Es lakozik a farkas a báránnal, és a párdutz a ketske-fiúval fekszik, a borjú és az oroszlán kölyök, és a kövér barom együt lésznek, és egy kis gyermek örizi azokat. A fejös tehén, és a medve együtt feküsznek, és az oroszlán, mint az ökör, szalmát eszik.”

1511 A szerző görögökkel szembeni előítéletét lásd a 174. oldalon a 2303. sorban is.

1517 *papocskát*] papkévét; lásd az 1247–1248. sorokhoz írt jegyzetet a 109. oldalon

1518 *ötösre valócskát*] Tkp. *ötözni* a kévéket, képeket, tehát azokat ötösével rakni.

1502 látá még tetemin a-*varas nyomait* a-köveknek; 1503 még érzé bizonyára nagyon *testében* a-*fájást*; 1504 újjolag, à-*töretett testét*, mint szokta, *törette*. 1505 Jaj! ha neked fém fog-használni a-*pél*da, fē *pöröly*: 1506 Oh tē kevély! ha azok *inkább fásítanak*! Oh tē! 1507 E'rē s amarra tekínts: a-*leg-első vétek* erőt vett: 1508 vert gyökeret, s *még-termi gyümölcsét*. Oh de nagy átok! 1509 Nehezen lágyúlhat-még a-Kevély. [262] | A-*kőszikla hegyek* mikor válhatnak agyaggá! 1510 Mikor' léssz *még-alázva el-án*ji kevély e' világon? 1511 Ha mindēn *Görögöcske* magát *még-alázza egészszenn*! 1512 Ha *fzíve* s nyaka *még-lágyúl* a-'*Sidónak* egészszenn! 1513 Ha *júht* à-*medve*; s *bárányokat* ellik a-*farkas*! 1514 A-*tölgy bort* ha terem! s mindēn *kő vizet* erezt-ki! 1515 E're s amarra tekínts: a-*leg-első vétek* erőt vett: 1516 vert gyökeret, s *még-termi gyümölcsét*. Óh de nagy átok! 1517 Im' be-kötém, s a-*kérészt* tetejére tevém a-*papocskát*. 1518 Ugy-dē még aratok neked *ēdj* kis *ötösre-valócskát*.

Elhíheted, hogy semmire nem sajnállom időmet.
 Még fog a sarlócskám; nem vár már több kalapálást. 1520
 A derekam 's neki vált, könnyecskén győzi a hajlást.
 Mig birom, elszántam kezemet, nem tiltom erőmet.
 Szóllok még örömetst s bizvást: tégy róla de vallást;
 hogy szereti füled e dobolást (*); s nem únja a hallást.

Számtalan a szí- Már megarányozván egyik tárgyát a Beszédnek: 1525
 nes ember másik a Színesség lészen Versemnek a czélja.

Két, vagy ezer, s minden színt egy orczába találok.
 Csudda! magát a csudás ember mindenbe csudálja:
 ezt a csudát, hogy ő illj színes, nem tudja csudálni.
 Lát ha különb ha különb színt; azt szemléli csudálva: 1530
 hogy minden színű maga, fel sem vészi csudának.

Nagy csuda néki, lehet 's csuda, olj íker ha találánd
 két fővel, ki csak egy derekú, e világra születni!

- * Élvén e szóval a Poéta, magát megalázza;
 gondolván, mellj éktelen a zergése a dobnak.
 Ugy de azonba sokat 's ugyanezzel ígér ömagának.
 Mert minden jeladásra igen alkalmatos eszköz
 a dob: ugyan sokkal messzebb is hallik egyébnél.
 S tőle a föld reszket: reszket bele tested a szíved 's.

1520 kalapálást] élezést, a penge kiegyenesítését

1519 El-híheted, hodj fëmmire nem fajnállom időmet. 1520 Még fog a-farlócskám;
 nem vár már több kalapálást. 1521 A-dërekam-'s neki vált, könnyecskén győzi a-hajlást.
 1522 Mig birom, el-fzántam kezemet, nem tiltom erőmet. 1523 Szóllok még örömetst s
 bizváft: tédj róla de vallást; 1524 hodj fzereti füled e' dobolást (*); s nem únja a-hallást.
 1525 Már meg-aránjozván ëdjik tárgyát a-Beszédnek: 1526 másik a-Színësfëg lëszën
 Versëmnek a-czëlja. 1527 Számtalan a-fzínës embër. [263] | Két, vagj ezër, s mindën
 fzínt ëdj orczába találok. 1528 Csudda! magát a-csudás embër mindënbe csudálja:
 1529 ezt a-csudát, hodj ő illj fzínës, nëm tudja csudálni. 1530 Lát ha különb ha különb
 fzínt; azt fzëmléli csudálva: 1531 hodj mindën fzínű maga, fël-sëm vëszì csudának.
 1532 Nagy csuda nëki, lëhet-'s csuda, olj íker ha találánd 1533 két fővel, ki csak ëdj
 dërëkú, e' világra fzületni!

- * Élvén e' fzóval a-Poéta, magát mëg-alázza; / gondolván, mëllj éktelen à-zërgése a-dobnak. / Ugy-de
 azonba fokat-'s ugyan-ëzel ígër ö-magának. / Mert mindën jel-adásra igën-alkalmatos esz-köz.
 / a-dob: ugyan főkal meszszëb-ïs hallik ëgjbë-nél. / S tőle a-föld rëszket: rëszket bele testëd
 a-fzived-'s.

Három a Czerberusé írásba: nagyobb csuda néki.
 Mind ennél de nagyobb: ha ötöt, hatot, írnak egyébk. 1535
 Nézd el akárki, szemed ha vagyon, csak nézd el az
 embert,
 józanon és vizsgáld: kitelik kettős iker egyből:
 ám kitelik másból hármával a Czerberus; ám lássd:
 el-kitelik de hatával a hatfejes állat amabból.
 Ha az ikert kétszer s kétszer kettővel, a kettőt, 1540
 kétszerezed: kitelik másból mind, itt is, amott is.
 S ha háromszorozod hármas hárommal a hármast:
 iljet is ám könnyen fogsz lelni csudát e világon.
 S azt a hatszorozott hatot is ha talámta, továbbá,
 hatszorozod hatszor hattal; s ha talámta, továbbá, 1545
 hatvanszor hattal hatvanhatszor, hiba nélkül,
 hatvanhatszorozod, hol tetszik ám, annyi helyekben:
 illjet is ám, hidd el, fogsz lelni csudát e világon.
 Csúf csuda! annyi fővel születik s nevelődik az ember.
 Nem csuda néki tehát méltán, iker ha találánd 1550
 két fővel; de csak egy der'kal, e világra születni.

1534 Czerberusé] Kerberosz a görög mitológiában Hádész birodalmának őre, háromfejű óriási kutya alakjában.

1549 fővel] fejjel

1551 der'kal] derékkal

1534 Három a-Czerberusé írásba: nagyobb csuda néki. 1535 Mind e'-nél de nagyobb: ha ötöt, hatot, írnak egyébk. 1536 Nézd-el akárki, füzmed ha vadjon, csak néz'd-el az-embért, 1537 józanon és vi'sgál'd: ki-telik kettős iker edjből: 1538 ám ki-telik másból hármával a-Czerberus; ám láss'd: 1539 el-ki-telik de hatával a-hat-fejes állat amából. 1540 Hà az-ikert kétfzër s kétfzër kettővel, a-kettőt, 1541 kétfzërezëd: ki-telik másból mind, itt-ís, amott-ís. 1542 S hà háromszorozod hármas hárommal a-hármast: 1543 iljet-ís ám könnyen fogsz-lélni csudát e' világon. 1544 S azt az-hatszorozott hatot-ís ha talámta, továbbá, 1545 hatszorozod hatszor hát-al; s ha talámta, továbbá, 1546 hatvanszor hát-al hatvan-hatször, hiba-nélkül, 1547 hatvan-hatszörözod, hol tetfzik ám, ànji helyekben: 1548 illjet-ís ám, hid'd-el, fogsz-lélni csudát e' világon. 1549 Csúf csuda! ànji fő-el fzületik s nevelődik az-embër. 1550 Nëm csuda néki tehát mëltán, iker ha találánd 1551 két fővel; de csak edj dër'kal, e' világra fzületni.

1544 em. S azt az 1549 em. fő-el 1550 em. mëltán

Mennyi színt mutat, éltében e világi csalember!
Mennyit ám addig 's, míg egyet pillant a szemével!
Hányfélét egy óra alatt! nincsen neki száma!
A haja szála kevésb, a szín hányféle napestig!
Mennyi a, hétről hétre! egyéb nem tudja, csak Isten.

1555

ISTEN aránt *mennyi színnel* van az oktalan ember:
nem fakadok ki ez, újjomni, *Énekbe* panaszra.
Mennyi a *szín* a *Királyok aránt*, valamerre tekintesz:
nem lehet azt e kevés papírosra leírnom *ezúttal*.
Mennyi a *szín* más fő rendű *Uraságok aránt* is:
nem lehet azt e *kicsiny köröm Irásomba* szorítnom.

1560

Színes cseléd, és
házastárs

Mennyi a *színesség* a *csalárd szolgában* Urához:
mennyi van assz'nyához a hamis buja *szolgaleányban*:
mennyi a *szín* még annyi különbb *halafánta cselédben*:
most nem czélom, hanem ha *külön Munkát* irok, arról
szólni e *kis postalevél* által. Hanem egyet
említek: nyomorúltt! akinek *kígyót* a *kebelben*

1565

1557 aránt] iránt

1558 újjomni] ujjnyi

1562 *kicsiny köröm*] *körömyi*, tehát itt: kicsi, kevés

1564 assz'nyához] asszonyához

1565 *halafánta*] A műben három helyen előforduló kifejezés valószínűleg Kalmár leleménye, s jelentése a szövegkörnyezet szerint 'csalafinta', 'tettetve, mímelve rászédő'.

1566 hanem ha] hanem (majd) amikor

1552 *Mènyi fziint mütat*, éltében e' világi *csal-embër*! 1553 *Mènjit* âm à-díg-'s, míg *èdjet pillant* a-fzëmével! 1554 *Hánj-félét èdj óra-alatt*! nincsen neki száma! 1555 A-haja szála kevésb, à-fzín *hánj-féle nap-estig*! 1556 *Színës cseléd, és házas-társ*. [264] | *Mènyi a , hétről-hétre*! ègjbè nem tudja, csak Isten. 1557 ISTEN-aránt *mènyi fziínnel* van az-oktalan embër: 1558 nem fakadok-ki ez, újjomni, *Énekbe* panaszra. 1559 *Mènyi a-fzín a-Királyok-aránt*, valamerre tekintesz: 1560 nem lehet azt e' kevés papírosra leírnom *ez-úttal*. 1561 *Mènyi a-fzín* más fő rendű *Urafágok-aránt*-is: 1562 nem lehet azt e' *kicsiny köröm* ' *Irásomba* szorítnom. 1563 *Mènyi a-fzínësfség* a-csalárd *d szolgában* Urá-hoz: 1564 *mènyi* van afzfz'njához a-hamis buja *fzolja-léány-ban*: 1565 *mènyi a-fzín* még ànji különbb *halafánta cselédben*: 1566 *most* nem czélom, hanem-ha *külön Munkát* irok, à-ról 1567 szólni e' *kis pofta-levél*-által. hanem èdjet 1568 emlétek: nyomorúltt! a-kinék *kígyót* a-kebelben

1567 em. *hanëm*

tartani kell; s hízlalni a *balhát* s *tetvet* a *ránczban*.
 Udvarol, úgy tetszik, örömet; de *csúfol* azonban; 1570
 ősz fejedet *neveti*; s *meg nem becsüli* tudományod:
 sem *Tisztet*, *Nagyságod*: ez is keserű nyomorúság!

Micsoda *színt* gondol *Felemássa* aránt ime' *Gazda*!
 És ama *megrothadt csontocska* magát *mire festi*!
 annyi jeles színekkel élet veszi minden *ügyének*: 1575
 most nem írok többet; hogy ne terheljem *e postát*.
 Mindazonáltal előhozok egy *mesebéli* beszédet.

Halld meg, mély *nyomorúságnak fia*, szómat ez
 egyszer;
 Mondd! ha lehetne nagyobb *nyomorúság* s *gyötrelm*
 ennél;
 hogy temagad számára szereztél oljan edénykét, 1580
 kit, *kígyó* s természeti *sárkány nélkül* is, úgy vann,
vípera és *sárkány tejjel* tartottak eladdig,

-
- 1569 *balhát*] bolhát
 1571 tudományod] képzettséged, tudásod
 1572 *Tisztet*] rangod
 1573 *Felemássa*] felesége
 1573 ime'] íme ez (a)
 1574 *csontocska*] Utalás a nő teremtésére az Ószövetségben (1Móz 2,21–23).
 1575 élet veszi] elejét veszi; meggátolja, elhárítja
 1575 *ügyének*] lásd a 677. sorhoz írt jegyzetet a 78. oldalon
 1577 *mesebéli* beszédet] Fiktív, tehát a kor értelmezése szerint elképzelhető, de nem lehetséges szöveget, amely azonban alkalmas valaminek az igazságáról való meggyőzésre.
 1580 edénykét] itt: feleséget
 1582 A ritka, népnyelvi szólás (*sárkánytejen hízott*) az erőszakos, kegyetlen embert jelöli.
-

1569 tartani kell; s hízlalni a-*balhát* s *tetvet* a-*ránczban*. 1570 Udvarol, úgy tetszik, örömeft; de *csúfol* azonban; 1571 ősz fejedet *neveti*; s *még-nem becsüli* tudományod':
 1572 fém *Tifztéd'*, *Nagyfágod*: ez-is keferű nyomorúfág! 1573 Micsoda *fzínt* gondol *Fele-másfa*-aránt ime' *Gazda*! 1574 És ama *még-rothadt csontocska* magát *mire festi*!
 1575 ànji jelēs színēkkel élet vēszi mindēn *űgyének*: 1576 moft nēm írok többet; hodj nē terheljem *e' poštát*. 1577 Mind-azon-által elő-hozok ēdj *mese-bēli* beszēdēt. 1578 Hall'd-mēg, mély *nyomorúságnak fia*, fzómat ez-ēdjfzēr; 1579 Mond'd! ha lēhetne nagyōb *nyomorúfág* s *gyōtrelem* e'-nél; 1580 hodj tē-magad fzámára fzērēztél oljan edénykét, 1581 kit, *kígyó* s termēfzeti *fārkány-nélkül*-is, űgj vann, 1582 *vípera* és *fārkány' tēj-el* tartottak el-addig,

	mígnem <i>a jöszte utánammal</i> megronta valóba! Mit használt; <i>valamely részét</i> ha kiadta 's a béled? Nem nyertél, nyomorúltt, egyebet; hanem <i>Ézsau lettél</i> . Ollj <i>hitván eledel</i> leve szép jussodnak az ára.	1585
Színes, csalárd, s rothatd feleség	<i>Még sem</i> volt <i>ez elég</i> a gonosznak, hogy veled úgy bánt. Másnak is ollj móddal gyakran <i>tálolgat azólta</i> . Gyöttri az <i>ártatlant</i> 's: <i>kinek ez mind úndok okádás</i> : minden <i>egyéb étket</i> 's <i>útál</i> a lelke <i>miatta</i> . Ő pedig ennek örül dicsekedve; tanúltka <i>vadász ő</i> : micsoda nagy leseket hány: s <i>mennyire</i> megveti a tört: mennyi barátja, cselédje, vadászni; s mennyi kopói: nyúlakat, és rókát, s szarvast, s cződört eleget fog! Im megszegte hitit: nem vetted eszedbe a <i>színess</i> . Nem veszed eszbe, szegény, hogy <i>annyi felé foly a forrás</i> : nem; hogy a zöld <i>békák</i> tesznek sok kárt a <i>vízében</i> . Nem veszed eszbe, hogy a fenekét <i>lepi</i> a <i>viziborjuk</i> , nem; hogy <i>vidra</i> lakik, s <i>vizikígyó</i> fajzik a kő közt. Nem veszed eszbe; <i>dühödt</i> kis <i>ebecskét</i> tartasz <i>öledben</i> :	1590 1595 1600

1585–1586 Az ószövetségi Ézsau Izsák és Rebeka gyermeke, Jákob ikertestvére. Elsőszülöttségi jogát egy tál lencsefőzelékért adta el Jákobnak (1Móz 25,25–34).

1594 A csődör több szólás- és közmondásunkban a féktelen nemi vágy megtestesítője. Létezik azonban a tájnyelvi *cődör* szó is, ami a kicsapongásra, házasságtörésre hajlamos feleségeket jelölte.

1598 *viziborjuk*] gőték

1583 Színes, csalárd, s rothatd feleféleg. [265] | míg-nem *a-jöfzte utánammal* még-ronta valóba! 1584 Mít használt; *valamely részét* ha ki-adta-'s a-béléd? 1585 Ném nyertél, nyomorúltt, egjebet; hanēm *É'sau lettél*. 1586 Ollj *hitván eledel* leve szép jusfodnak az-ára. 1587 *Még fēm* vōlt *ez elég* a-gonosznak, hodj veled ugj bánt. 1588 Másnak-īs ollj mód-al gyakran *tálolgat az-ólta*. 1589 Gyöttri az-*ártatlant*-'s: *kinek ez mind úndok okádás*: 1590 mindēn *egjēb étket*-'s *útál* à-lélke *miatta*. 1591 Ő pedig e'nek örül dicsekēdvē; tanúltka *vadász ő*: 1592 micsoda nagy leseket hány: s *mēnjire* mēg-veti à-tört: 1593 mēnji barátja, cselédje, vadászni; s mēnji kopói: 1594 nyúlakat, és rókát, s fzarvast, s cződört élēget fog! 1595 Im' mēg-fzegte hitit: nēm vētēd eszēdbe a-*fzínēst*. 1596 Nēm vēsēd-eszbe, fzēgény, hodj *ànji-felé foly a-forrás*: 1597 nēm; hodj a-zöld *békák* tēsnek fok kárt a-*vízében*. 1598 Nēm vēsēd-eszbe, hodj à-fenekét *lepi* à-*vīzi-bōrjuk*, 1599 nēm; hodj *vidra* lakik, s *vīzi-kígyó* fajzik a-kő-kōzt. 1600 Nēm vēsēd-eszbe; *dühōdt* kis *ēbecskét* tartasz *ōledben*:

1598 em. *vīzi-bōrjuk*

hogy teli van házad *pókkal, patkánnyal, egérrel*.
 A liktáriomot, csemegét eszi, *hordja a hangya*;
 a tejet és mézet lepi a *nyári, téli, tejesben*.
 Ez nem egyéb; *terhes nyomorúság*, s gyötrelem, átok!
 Átok is inkábbblan, *vak!* a *színt* hogy *nem veszed eszbe*. 1605
 Színes és elfajúlt Mennyi a *színesség* a serdült gyermeki *rendben*!
 gyermek Mondhatod-e ártatlannak, ki *vakítja szüléit*?
 Sok *színt* tud gondolni; kivált a *leányi nemecske*.
 Csudda dolog, hogy *alíg kezdett serdül*ni gonoszka;
 sokra, (s mire nem?) adja magát a gyermeki esszel. 1610
Rossz apa! rossz anya! ti magatok vagytok legelőször
mesteri e rosznak: s magatoknak gyilkosi (!) lészték.
 Tí *ravaszítjátok*, minden *fortélyra* tanítván
mások aránt, a jeles, gyönyörű, szép, *furtsa*, leánykát!
 Majd *tí ellenetek* fordul *fortélyja* továbbra. 1615
 Rossz anya! mint *csalatád* hát százszor ezerszer az *apját*:
 majd te-te *ellened* is fordul *fortélyja* utólján.
 Rossz apa! rossz anya! téged okozlak *e rosznak okának*.
 Tőled kapta, mikép kelljen *mázolni akármit*:

1602 liktáriomot] lekvárt

1614 *furtsa*] Kalmár a műben más helyen, saját lábjegyzetben így magyarázza a szót
 (149. oldal, lábjegyzet az 1887. sorhoz): „*versutus*, am. *ravasz*, *fortélyos*, *furfangos* vagy
 – ritkán – *ügyes*, *okos*.”

1615 továbbra] később

1601 hodj teli van házad *pókkal, patkánnyal, egérrel*. 1602 A-liktáriomot, csēmēgét
 ēszi, *hordja a-hangya*; 1603 à-tejet és mézet lepi à-nyári, téli, tejesben. 1604
 Ez nēm ēgéb; *terhes nyomorúfág*, s gyötrelem, átok! 1605 Átok-is inkábbblan, *vak!*
 a-*fzínt* hodj nēm vészēd-ēfzbe. 1606 Mēnji a-*fzínēsfg* à-*fērdült* gyermēki *rēndben*!
 1607 Mondhatod-ē ártatlannak, ki *vakítja fzüléit*? 1608 *Színēs* és el-fajúlt gyermek.
 [266] | Sok *fzínt* tud gondolni; kivált a-*lēányi nēmēcske*. 1609 Csudda dolog, hodj *alíg*
*kezdēt fērdül*ni gonoszka; 1610 fokra, (s mire nēm?) adja magát à-gyermēki ész-el.
 1611 *Roszsza apa! roszsa anya!* ti-magatok vadytok leg-elōször 1612 *mēstēri e' rosznak*:
 s magatoknak gjilkosi (!) lészték. 1613 Tí *ravaszítjátok*, mindēn *fortélyra* tanítván
 1614 *mások-aránt*, a-jelēs, gyönyörű, fzép, *furtsa*, lēánykát! 1615 Majd *tí-ellenētēk*
 fordul *fortélyja* továbbra. 1616 Roszsza anya! mint *csalatád* hát-*fzázfzor* ezērfzēr az-*apját*:
 1617 majd tē-tē-*ellenēd*-is fordul *fortélyja* utólján. 1618 Rofzsza apa! rofzsza anya! tēgēd
 okoz'lak e' *rosznak okának*. 1619 Tōled kapta, mi-kép' kēlljēn *mázolni akármit*:

micsoda *festéket* kellessen venni, *keresni*: 1620
s hogy-hogy kellessék *megtörni*, *keverni* mozsárban.
Már *őmagától* is tudhat *gondolni* továbbá
mind *újabb-újabb keverést*, s mindenszeri színlést.
Most jeles ám! *tudományja* vagyon: de hol van a *jóság*?
Mint kertész *miveled*, látszik: szántod; de *nem irtod*: 1625
öntözöd estvékként; de *nem gyomlálod* elége:
termi a szép *málvát*, *kígyóhagymát*, s a *vadóczot*.
Erre vagyon gondod: *leerezted róla a vizet*
vagy *viteted*; vagyis olj móddal intézed a *trágyát*,
hogy meg ne vallhassa, hanem megfogja *bogátsát*. 1630

Ugató eb, s rágalmazó ember Mondom, nincsen *időm*, ime *kis Könyvemben* ezekről
elmélkedni; amaz hosszú aratásra marasztván.
Tetszik azért most írni *közönségesen* a *színről*;
melljel *színli magát egymáshoz* az ember akárhol.
Azt is *igen* csak *igen summássan* tészem elődbe: 1635

1621 hogy-hogy] hogyan
1622 *őmagától*] önmagától
1623 mindenszeri] mindenkori, tkp. minden alkalomra alkalmas
1627 *málvát*] mályvát
1627 *kígyóhagymát*] foghagymára hasonlító *magvashagyma*, *török hagyma*
1627 *vadóczot*] útszéli vadvirágot
1630 *bogátsát*] bogáncsát; lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon
1631 ime] íme ez
1633 *közönségesen*] általánosan
1635 *summássan*] összefoglalva

1620 micsoda *festéket* kellessen venni, *keresni*: 1621 s hogy-hogy kellessék *még-törni*,
keverni mo'sárban. 1622 Már *ő-magától*-is tudhat *gondolni* továbbá 1623 mind
újabb-újabb keverést, s minden-fzéri színlést. 1624 Most jeles ám! *tudományja*
vadjon: de hol van a-jóság? 1625 Mint kertész *miveléd*, látízik: szántod; de *nem*
irtod: 1626 öntözöd estvék-ként; de *nem gyomlálod* elége: 1627 termi a-fzép
málvát, *kígyó-hagymát*, s a-*vadóczot*. 1628 E're vadjon gondod: *lë-erezted róla a-vízet*
1629 vagj *viteted*; vagj-is olj mód-al intézéd a-*trágyát*, 1630 hodj még-nè vallhasfa,
hanem még-fogja *bogátsát*. 1631 Mondom, nincsen *időm*, ime' *kis Könyvemben*
ezékről 1632 elmélkedni; amaz hoszfzű aratásra marasztván. 1633 Ugató eb, s
rágalmazó embër. [267] | Tetfzik azért most írni *közönfégesfen* a-*színről*; 1634 mëlljel
fzínli magát ëdjmás-hoz az-embër akárhol. 1635 Azt-ís *igën* csak *igën fummássan*
tëszëm elődbe:

1621 em. *megtörni*

s *színelem* azt valamely szép *példázatbeli színnel*,
szín nélkül: egyet szeret érteni *szívem a száj'mmal*.

Miben *példázhatja* elannyi sok *oktalan állat*
embert; s mely dolgokba *hasonlat* azokhoz az ember;
Istenem éltetvén, *bőven* éneklek *ezekről*, 1640
amint elmémtől kitelik; s azt hozza magával
az én együgyű *Magyar ABCémnek* a Rendi.
Említem röviden: ha ugyan *gondolni* akarjuk
jó s rossz erkölcsét az emberi nemnek egészen;
s ha gondoljuk az ő sok s *mindenféle szokását*: 1645
példákat, kifogás nélkül, *mindenre* találunk.
Ki s mit tudna kifogni? vagyon *mindenbe hasonlat*.
Ám *hűséges* igen; mely házad s *mindened őrz*i:
fajtalan egyszersmind, s *haragos*: mint félti szemetjét!
(s *mírről* hozza elő; ugy a *disznót* is, az Apostol?) 1650
s, míg nem az ő *negyedik nemeszomszédjára* köszönti

1636 *színelem*] itt: lefestem

1637 *szín nélkül*] itt: képmutatás nélkül

1642 együgyű] lásd a 314. sorhoz írt jegyzetet az 58. oldalon

1646 kifogás nélkül] kivétel nélkül

1649 *fajtalan*] itt: buja

1650 Utalás a *Hegyi beszéd* azon részletére, amely csak *Máté evangéliumában* (Mt 7,6) található meg: „Ne adjátok azt, ami szent, az ebeknek, se a disznók eleikbe ne hányjátok a ti *drága* gyöngyeiteket; hogy azokat meg ne tapodják lábaikkal, és reátok fordulván meg ne szaggassanak titeket.”

1651 *negyedik nemeszomszédjára*] *negyedik fajtárszomszédjára*

1636 s *színelem* azt valamely szép *példázat-beli színnel*, 1637 *szín-nélkül*: édjét fzeret érteni *szívem a-fzáj'm-al*. 1638 Miben *példázhatja* el-ànji fok *oktalan-állat* 1639 *embért*; s mely dolgokba *hasonlat* azok-hoz az-embér; 1640 Istenem éltetvén, *bőven* éneklek *ezekről*, 1641 à-mint elmémtől ki-telik; s azt hòza magával 1642 az-én édjűgyű *Magyar ABCémnek* a-Rendi. 1643 Említem röviden: ha ugyan *gondolni* akarjuk 1644 *jó s rossz erkölcsét* az-embéri nemnek egészen; 1645 s hà gondoljuk az-ő fok s *minden-féle szokását*: 1646 *példákat*, ki-fogás-nélkül, *mindenre* találunk. 1647 Ki s mit tudna ki-fogni? vadjon *mindenbe hasonlat*. 1648 Am *hűség*es igen; mely házad' s *mindenéd' őrz*i: 1649 *fajtalan* édjfzér-s-mind, s *haragos*: mint félti szemetjét! 1650 (s *mírről* hòza-elő; ugj a-*disznót*-is, az-Apostol?) 1651 s, míg-nem az-ő *negyedik neme-fzomfzédjára* köszönti

1648 em. Am 1651 em. *fzomfzédjára*

azt, aki ott általmegyén, ordítván *ugat* addig:
 osztán megszűnik; ha amazt *felugatta*, *kihivta*.
 Így van az embernek 's a szokása, ki *mást* eszen és *rág*!
 Mind addig *horddozza* szegényt, és *szólja*, *szapúlja*;
 míg *negyedik* s *ötödik* szájnak a *fogára* nem adja.
 Ottan a neszt hallván, vészen *más kontzot a fogra*:
 s mind *egy másik* után úgy *küldi* s *hordja* az étket.

1655

Kivül szép s belől Meglehet ez tőled: mert meg van *vájjva fülecskéd*:
 fertelmes ház s mindeneket láthat csipától *tiszta szemecskéd*.

1660

De magad ám, mindthogy nem látsz *orrodnak alája*,
 s *hátodnak közepét* nem lát'd, s *tetejét a fejednek*,
 s *béleidet*, s *szivedet* soha nem látod, se *vesédet*;
 épen igazz vagy, s ártatlann, s igen is igaz épen.
 Megmosod és törölöd minden nap szépen a *száj'dat*:
tiszta vagy, és Isten imé jól látja, hogy *az vagy egészen*.

1665

1658 *egy másik* után] egymás után

1663 Az Isten a szívek és a vesék vizsgálója, lásd Zsolt 7,10; 26,2; 51,8; Jer 11,20; 17,10;
 20,12; Jel 2,23.

1652 azt, a-ki ott által-megyén, ordítván *ugat* addig: 1653 ofztán meg-fzűnik; ha
 amazt *fel-ugatta*, *ki-hivta*. 1654 Így van az-embérnek-'s a-fzokása, ki *mást* eszén és *rág*?
 1655 Mind addig *horddozza* fzegényt, és *szólja*, *szapúlja*; 1656 míg *negyedik* s *ötödik*
 fzájnak a-*fogára* nem adja. 1657 Ottan a-neszt hallván, vészén *más kontzot a-fogra*:
 1658 s mind *edj-másik*-után úgy *küldi* s *hordja* az-étket. 1659 Meg-léhet ez tőled:
 mert meg-van *vájjva fülecskéd*: 1660 s mindēnēket láthat csipától *tiszta fzemēcskéd*.
 1661 Dē magad ām, mindthodj nem látsz *ōrrodnak alája*, 1662 Kivül fzép s belől
 fērtelmes ház. [268] | s *hátodnak közepét* nem lát'd, s *tetejét a-fejednek*, 1663 s *bēleidet*,
 s *fzivedet* foha nem látod, sē *vesédet*; 1664 épen igazz vadj, s ártatlann, s igēn-īs igaz
 épen. 1665 Mēg-mosod és törölöd mindēn-nap' fzépēn a-*fzáj'dat*: 1666 *tiszta vadj*,
 és Iften imé jól látja, hodj *az vadj egészen*:

1654 em. *rág*? 1666 em. *egészen*:

Menjenek ám hozzád reggel; ám menjen akárki;
 megláthatja, igen tiszták lá minden edényid.
 Semmi a, hogy egyszer kétszer mit láta mosatlan
 a kávé csészét kétszer; de az ibriket egyszer. 1670
 Semmi a, hogy kétszer; háromszor, lelte mosatlan
 csuprát a téjnek, s bögrécskáját a levesnek.
 Semmi az: ugy akarád, az eb ezt, s azt nyalja a macska.

Menjenek ám másszor! De bévan zárva az ajtód.
 Ugy de a *füstöcskét* látván gondolja akárki, 1675
 kormolod a fazekat, s tányérid 's mocskosak immár.
 Dugd be a kéményed; hírek hogy ebbe se légyen.
 Házad alá inkább 's áshatsz *menedéket a füstnek*.
 Senki ne lássa sok esztendő's kormát a fazéknak!
 Senki se tudja soha 's belső *kamarádnak a titkát!* 1680
 Senki se nézze, hogy estvélig vettetlen az ágyad!

1667–1686 Vö.: *Mát* 23,25–28: „Ja néktek képmutató Irástudók és Fariséusok; mert megtisztítjátok a pohárnak és a tálak külső részét, belől pedig azok rakvák ragadománnyal és mértékletlenséggel. Vak Fariseé, tisztítsd meg először a mi belől vagy a pohárban és a tálban, hogy a mi kívül vagy, az is tiszta légyen. Jaj néktek képmutató Irástudók és Fariséusok; mert szinte hasonlatosok vagytok a megfejejített koporsókhoz, melyek kívül ugyan szépeknek tetszenek; belől pedig rakvák holtaknak tetemeivel, és minden undoksággal. Ezen képpen ti is kívül ugyan láttatok az embereknek igazaknak: de belől rakvák vagytok képmutatással és minden *Isten* törvénye ellen való bűnnel.”

1668 lá] lám

1670 ibriket] ivóedényt, csészét (török eredetű)

1677 hírek] hírük

1680 *kamarádnak*] kamrádnak (régies)

1667 Mēnjenek âm hòzad rēggel; âm mēnjēn akárki; 1668 mēg-láthatja, igēn tiszták lá mindēn edényid. 1669 Sēm̃mi a, hodj ēdjfzēr kétfzēr mīt láta mosatlan 1670 à-kávé csēfzēt kétfzēr; de az-ibrikēt ēdjfzēr. 1671 Sēm̃mi a, hodj kétfzēr; háromszor, lēlte mosatlan 1672 csuprát à-tējnek, s bögrécskáját a-levesnek. 1673 fēm̃mi az: ugj akarád, az-ēb ezt, s azt nyalja a-macska. 1674 Mēnjenek ám másfzor! Dē bē-van zárva az-ajtód. 1675 Ugj-de a-füstöcskēt látván gondolja akárki, 1676 kormolod a-fazēkat, s tányérid-'s mocskosak immár. 1677 Dugd-be a kéményjēd'; hírek hodj e'be sē lēdjēn. 1678 Házad-alá inkább-'s áshatsz mēnedéket a-füstnek. 1679 Sēnki nē lásfa fok esztendő's kormát a-fazéknak! 1680 Sēnki sē tudja foha-'s belső *kamarádnak a-titkát!* 1681 Sēnki fē nézze, hodj estvélíg vettetlen az-ágyad!

1667 em. *hòzad* 1673 em. *fēm̃mi* 1678 em. *ínkáb*

Csak te *kivül* tartsad, míg élsz, jó *fejéren a házat*:
esztendőbe meszeld kétszer háromszor is azt meg:
hogy, mikor a napnak sűgárai visszaverődnek,
jobban bámíthassd, egyem, a bámúlni szokottat:
a bámász szemeit mindenkor, nősza, vakítsd meg.

A gonosz nyelvű gyermekben büntetődik

Igy meg nem szólhatja szülötteidet soha senki:
mert e világ hozzájuk, igaz, nem lát soha semmit.
Semmi mocskok soha nem férhet fiaihoz a házban.
Semmi korom soha még nem 's éri leányid a konyhán. 1690
Semmi a, hogy *szoktak* nyájaskodni az inassal:
semmi a, hogy amazok nyalják a mostoha lyáncát.
Jól tudod, a szemeid 's látják, hogy *mind ez* a többi!
Drága szülötteid is *tudják*, mi a tiszta barátság!
Honn másutt 's, nappal s éjjel, *megőrizheted* őket! 1695
Im a szép parolája! (talám hallánk e fülekkel):
hogy *jobban nem fogja szeretni hites felemássát*
nénnyénél. De erős szeretet! De régi barátság!
Férjhez adád: amaz is megtartja erős paroláját:
Péttersburgba is elmegy utánna, bizony; vele él-hal. 1700
Illjen a rosszsz nevelés! ezerekk sőt többek a példák.

1685 egyem] mondom; lásd Kalmár jegyzetét a 181. oldalon a 2412. sorhoz

1686 bāmász | itt: bāmuló

1696 parolája] ígérete, becsületszava

1697 *hites felemássát*] hitvesét, feleségét

1700 Kalmár kétszer járt Szentpéterváron. Nem tudni, hogy egy korábban közismert történetre vagy szólásra utal ezen a helyen, esetleg saját életéből vesz példát.

1682 Csak tē kivül tartsad, mīg élsz, jō-fejērēn a-házat: 1683 esztendőbe meszeld kétfzēr háromszor-is azt mēg: 1684 hodj, mikor' à-napnak fūgārai viszfza-verődnek, 1685 jobban bāmíthass'd, egyēm, à-bámúlni fzikottat: 1686 a-bámász fzēmeit mindēn'-kor', nōsza, vakíts'd-mēg. 1687 Igy mēg-nēm fzólhatja fzülötteidet foha sēnki: 1688 mert e' vilāg hōzājok, igaz, nēm lát foha sēmmit. 1689 Sēm̄mi mocsok foha nēm férhet fīaidhoz a-házban. 1690 Sēm̄mi korom foha még nēm-'s éri lēányid' a-konyhán. 1691 A-gonosz nyelvű gyermekiben büntetődik. [269] | Sēm̄mi a, hodj fziktak nyájfaskodni az-inās-al: 1692 fēm̄mi a, hodj amazok nyaljāj à-moftoha ljánkát. 1693 Jól tudod, à-fzēmeid-'s látjāj, hodj mind ez a-többi! 1694 Drāga fzülötteid-is tudjāj, mi a-tiszta barātság! 1695 Honn másutt-'s, nappal s éjjel, mēg-őrizhetēd őket! 1696 Im' à-fzép parolāja! (talām hallánk e' fülēk-el): 1697 hodj jōban nēm fogja fzeretni hitēs fele-másfāt 1698 nēnyénél. De erős szeretet! Dē régi barātság! 1699 Férjhēz adād: amaz-īs mēg-tartja erős parolājāt: 1700 Pētērsburgba-īs el-mēgy utānna, bizony; vele él-hal. 1701 Illjen a-rossz nevelés! ezerekk főt többek a-példāj.

De mondhatja imez; e beszéd *nem foghat ő rajta*
 semmit: azért, minthogy *nincsen* neki gyermeke semmi.
 Rajta azért bizvástt! csak *egyél s marj* másokat és *rágj!*
Holtodig, az bizonyos, minden nap *rághatod* őket.
Holtod után, bizonyosbb, *magadat* hogy *rágod* örökké.
 A te *fogad nyomain* most amellj *vípera* mérég
észi a más testét, *téged* 's esz örökön örököké.

1705

Messze kitértem ugyan: de megcselekedtem örömmel,
 hogy a *fogasnak*, az, oktalan, *emberölő* fenevadnak
 meghagynám jó *példa tanúságul* e kis intést.

1710

Amikor sír, ak-
 kor is vígád az
 Istenben bízó

Jóról sem rosztól nem szóllok ez úttal egyébről.
 Csak vetek egy deszkát által, hogy lépjek a célra.
 Mint, *haragot* majd mindenféle baromba tapasztalsz:
 abban a részben 's iljennek tallálad az embert.
 Bár 's némeljik, okos lévén, *titkolja* haragját:
 vagy egyecske ezernyi ezer közt *nincsen a nélkül*.
 S *amire* nézve szokott indulni haragra a beste:
 mind azon okra tekintve, *való mustrája* az ember.
 Egyik a másiknak *hörcsökje* s *farkasa* majd mind.

1715

1720

1718 beste] gonosz, gyalázatos (személy); bestia

1719 való mustrája] igazi példája

1720 hörcsökje] hörcsöge

1702 Dè mondhatja imez; e' beszéd *nëm foghat ő rajta* 1703 fëmmit: azért, minthodj
nincsen neki gyermeke fëmmi. 1704 Rajta azért bizvástt! csak *ëdjél s marj* másokat és
rágj! 1705 *Hòltodig*, az bizonyos, mindën-nap' *rághatod* őket. 1706 *Hòltod-után*,
 bizonyosbb, *magadat* hodj *rágod* örököké. 1707 A-të-fogad *nyomain* most à-mëllj *vípera* '
mérëg 1708 *ësz* a-más testét, *tëgëd*-s *ësz* örökön örököké. 1709 Meszfze-ki-tértem
 ugjan: dè mëg-cselekedtem örömmel, 1710 hodj a-fogasnak, az-, oktalan, *embër-ölő*
 fene-vadnak 1711 mëg-hagynám jò *példa tanúfág-ül* e' kis intést. 1712 Jóról fëm
 rosztól nëm fzóllok ez út-al ëgjëbről. 1713 Csak vetëk ëdj dëfzkát által, hodj lépjek
 a-célra. 1714 Mint, *haragot* majd mindën-fële baromba tapasztalsz: 1715 abban
 a-részben-'s iljennek tallálad az-embërt. 1716 Bár-'s némëljik, okos lévén, *titkolja*
 haragját: 1717 A mi-kor' fír à-kor'-is vígád az-Iftenben bízó. [270] | vagj ëdjecske ezërnji
 ezër-kózt *nincsen a-nëlkül*. 1718 S a-mire nézve szokott indulni haragra a-beste: 1719
 mind azon okra tekintve, *való mustrája* az-embër. 1720 Edjik a-másiknak *hörcsökje* s
farkasa majd mind.

De megrovni valóbb: hogy nincs egy *bestye teremtés*;
nem lehet olj máknyi férég s férégnek a férge;
 nem lehet olj *morsácskányi* kis muslicza költés;
 szüntelen aki ne félne, *magára* felette *vigyázzván*.
 Ebben ám (!) a gyarló emberke hasonlatos: ebben!

1725

Jó dolog, és szükséges ugyan vigyázni magára;
 úgy van! igaz! de igaz s *szükséges okon* legyen ám az.

En lehetek félékeny ugyan: de *azonba reménlek*.

En lehetek gyarló: de azonban *erősödöm együtt*.

Ám lehet; ám 's légyen valami kétséges előttem:

1730

jobbra, s igen jó *jóra* tudom *magyarázni* legottan.

Ha megesik rajtam: jó! nem történet a rajtam.

Jól tudom, azt ki és mivégre adá e bűnösre.

Ő Felsége *tanít mindenha*: tanúlok örömmel.

Szent Felsége nekem *Mathusélai életet* adna 's;

1735

volna amit törjön, s rontson; s *amire tanítson*.

Nem lehetek soha *tiszta* előtte e földön *eléggé*.

Csókolom Ő Felsége kezét: s Felsége kezére

a forrást minden nap éreztem éreztem *a szemből*.

1722 máknyi] értsd: mákszemnyi

1729 együtt] itt: azzal együtt

1731 *magyarázni*] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

1732 nem történet a rajtam] nem ok nélkül (meg)történt dolog velem

1734 *mindenha*] mindenkor

1735 *Mathusélai életet*] Matuzsálem (Mathusélah) 1Móz 5,21–27 szerint 969 évig élt.

1721 De meg-rovni-valóbb: hódj nincs edj *bestje teremtés*; 1722 *nem lehet* olj máknyi férég s férégnek a-férge; 1723 *nem lehet* olj *morfácskányi* kis muslicza költés; 1724 szüntelen a-ki ne félne, *magára* felette *vigjázván*. 1725 Ebben ám (!) a-gyarló emberke hasonlatos: ebben! 1726 Jó dolog, és szűkfégés ugyan vigyázni magára; 1727 úgy van! igaz! de igaz s *szűkfégés okon* lédjén ám az. 1728 En lehetek félékény ugyan: de *azonba reménlek*. 1729 En lehetek gyarló: de azonban *erősödöm edjütt*. 1730 Ám lehet; ám-'s lédjén valami kétséges előttem: 1731 jobbra, s igen-jó *jóra* tudom *magyarázni* leg-ottan. 1732 Ha meg-esik rajtam: jó! nem történet a rajtam. 1733 Jól tudom, azt ki és mi-végre adá e' bűnösre. 1734 Ő Félfége *tanít mindenha*: tanúlok örömm-el. 1735 Szent Félfége nekem *Mathufélai életet* adna-'s; 1736 volna a-mit törjön, s rontfon; s *a-mire tanítfon*. 1737 Nem lehetek foha *tiszta* előtte e' földön *eléggé*. 1738 Csókolom Ő Félfége kezét: s Félfége kezére 1739 *a-forrást* minden-nap' éreztem éreztem *a-fzemből*.

1726 em. *vigjázni*

Tudja Ő szent Felsége; bűnös fijának a lelke 's; 1740
nincsen egy óráig 's *follyó víz nélkül* e kútfő.
 En, de *azonba reménlek*; örülve s örülök az ŰRban.
 Ha teveled szóllok, s *társalkodom* ezzel amazzal:
vígadok, úgy látszik, s hogy *száraz a szem*, s a csatorna:
 de, *buzog* a teljes *kútfő*: törik és szakad a szív. 1745
 szaktgatom azt: annál inkább hogy *örüljek az ŰRban*.
 Így mindenkor örül *a belső emberem*: úgy van.
 Mint egyebek, de szegény, *gyarló*, s *félékeny* a *külső*.
 Örvend örvendezve *amaz*: mert tudja, kitől jó;
 és mívégre vagyon, valamit szenvednie szükség. 1750

Minden gonosz Micsoda szemmel arányoz imez atyafi! e barátom!
 javára lesz az Várja fejecskémről egy hajszálacska leessen!
 ŰRban bízónak Micsoda nyílakkal lövvöldöz amaz! nagy a nyelve!

1747 *a belső emberem*] A „belső ember” kifejezés használata itt Pál apostol leveleire vezethető vissza (Róm 7,22; 2Kor 4,16; Ef 3,16). A *belső ember* az, aki közvetlenül részesülhet az isteni emanáció valamely formájában (Ef 3,16: „...álhatatosan erősödjete meg az ő Lelke által a belső emberben”), s így többszörösen szembeállítható az ún. *külső emberrel* (2Kor 4,16: ...ha a mi külső emberünk megromol is, a belső mindazáltal minden nap épül.).

1752 A hajszál leesése mind az Ó-, mind az Újszövetségben visszatérő nyelvi fordulat, mely a szenvedésre, de adott esetben a halálra utal. Vö.: 1Sám 14,45; 2Sám 14,11; 1Kir 1,52; Lk 21,18; ApCsel 27,34.

1740 *Tudja* Ő szent Felsőége; bűnös fijának a-lelke-'s; 1741 *nincsen* egy óráig-'s *follyó-víz-nélkül* e' kútfő. 1742 En, de *azonba reménlek*; örülve s örülök az-ŰRban.
 1743 Ha te-veled szóllok, s *társalkodom* ez-el amáz-al: 1744 *vígadok*, úgy látfzik, s hody *száraz a-fzēm*, s a-csatorna: 1745 de, *buzog* à-teljes *kút-fő*: törik és szakad à-fzív. 1746 szaktgatom azt: annál-inkább hody *örüljek az-ŰRban*. 1747 Minden gonofz javára lész az-URban bízónak. [271] | Igj minden-kor' örül à-belső embērēm: ugj van. 1748 Mint egjebek, de szegény, *gyarló*, s *félékēny* a-külső. 1749 Örvend örvendezve *amaz*: mert tudja, kítől jó; 1750 és mi-végre vadjon, valamit szenvednie szűkfég. 1751 Micsoda fzēm-m-el arányoz imez atyafi! e' barátom! 1752 Várja fejecskēm-ről edj haj-fzálacska lē-esfēn! 1753 Micsoda nyílák-al lövvöldöz amaz! nagy a-nyelve!

1740 em. *fijának* 1741 em. *follyó-víz-nélkül*

Minden én ösvényim nyálával öntözi öntve:
sík jégnek 's azokat megfagylaltatja, szelével; 1755
mellj hidegebb sokkal a téli s északi szélnél.

Mind ezt tudva parancsolgatja ezeknek azoknak 's
az ÚR, az én Atyám; inkább hogy örüljek őbenne.
Jómra vagyon s lészen: nem bosszonkodhatom én ám:
mert másképen ugyan, bizonyos, gonoszomra lehetne. 1760
Félek, egyem, valamit: félvén, nem félek azonban;
mert az ÚRban erős a reménségem: ki mit árthat?
Tudja meg az ártalmas azért, hogy árt őmagának:
nem nekem árt, elhittem; hanem másnak s őmagának.

Megtompúl a beretva bizony: s eltörnek a dárdák: 1765
megbomol a háló: s ízekre szakasztatik a tör:
s elfog a jég olvadni: azért én tartok az ÚRral:
ki szeret és dorgál, s őmagához vomn azok által!

1755 megfagylaltatja] megfagyasztja

1761 egyem] mondom; lásd Kalmár jegyzetét a 181. oldalon a 2412. sorhoz

1761–1764 Kalmár érvelése erősen hasonlít az 56. Zsoltár gondolatmenetére (pl. a 4–6. versekben: „Mindazáltal valamennyiszer féltem, én te benned bíztam. Az Istent dicsérem az ő beszédéért, az Istenben bizom, nem félek: mit árthatna nékem az ember? Minden napon az én beszédemben patvart találnak, én ellenem vagyon minden ő gondolatjok ártalomra...”). Itt fogalmazódik meg először a félni ige kétféle, eltérő jelentésének jelentősége (‘félni valamitől’ vs. ‘félve tisztelni valamit, valakit’), amit alább fejt ki alaposabban.

1763 őmagának] önmagának

1768 őmagához] önmagához

1754 Mindén én-ösvényim' nyálával öntözi öntve: 1755 sík jégnek-'s azokat meg-fagylaltatja, fzelével; 1756 mellj hidegebb fokkal à-téli s északi fzel-nél. 1757 Mind ezt tudva parancsolgatja ezéknek azoknak-'s 1758 az-ÚR, az-én-Atjám; inkább hodj örüljek ő-benne. 1759 Jómra vadjon s lészén: nem boszfzonkodhatom én ám: 1760 mert más-képen ugjan, bizonjos, gonoszomra lehetne. 1761 Félek, égjëm, valamit: félvén, nëm félék azonban; 1762 mert az-URban erős a-reménfégëm: ki mit árthat? 1763 Tudja-mëg az-ártalmas azért, hodj árt ő-magának: 1764 nëm nekëm árt, el-hittem; hanëm másnak s ő-magának. 1765 Mëg-tompúl a-bërètva bizony: s el-törnek a-dárdák: 1766 mëg-bomol à-háló: s ízekre fzakasztatik à-tôr: 1767 s el-fog a-jég olvadni: az-ért én tartok az-ÚR-al: 1768 ki fzeret és dorgál, s ő-magá-hoz vomn azok-által!

Egy szíve s egy Látnivaló: hogy a félelmem *nem félelem*: inkább
nyelve az egyenes *bátorság*, s a nagy URba való *bizodalmam* egészen. 1770
szívűnek Nincs okom úgy *félnem*; mint szinte szokása *egyébnek*.
Nincs okom úgy; mint félni szokott *az oktalan állat*.
Nincs okom, hogy máshoz magamat *tettette* viseljem;
mint egyebek: kikben *szeretet* nincs; nincs se *reménség*.
Nincs okom, hogy költsem magamat *két fővel ikernek*. 1775
Der'kam is egy, fejem is: *kettőt* nem birhat a der'kam:
Nincs okom, hogy *kettős*, vagy hamis *két, nyelvet* hasítsak.
Szívem is egy, *nyelvem* 's: *kettőt* nem szenved a *szívem*.
Távol az éntőlem, hogy megkettőzzem a *szívet*!
Mert úgy a *kettőssel* megcsúfolnám a Teremtőt: 1780
ki is bölcsessége szerént nekem alkota *egy*et.
Ha pedig engedném, hogy *mást* 's *formálna* az ördög:
nem de nem (irtózás!) csúfolnám-e a Teremtőt?
Óh bizony irtózás ugyan irtózás az egészen!

1769–1772 Kalmár 1763-ban ír először magyarul prédikációt a *Péld* 24,21 („Féljed az URat, szerelmes fiam, és a Királyt, a pártütőkkel ne egyelítsed magadat...”) első feléről, amit 1766-ban németül publikál hely és nyomda megadása nélkül: *Sprüche Salomonis XXIV: 21. ירא את יהוה בני ומלך*: *Mein Kind, fürchte den HERRN und den König*. Német traktátusának első fele (ennek nincs meg a magyar forrása) foglalkozik szintén a *fél*ni ige jelentéseivel.

1775 költsem magamat] elhitessem magamról
1775 *két fővel*] két fejjel
1776 Der'kam] Derekam

1769 Látni-való: hodj a-félelmem *nēm félelēm*: inkább 1770 *bátorság*, s a-nagy URba-való *bizodalmam* egészen. 1771 Nincs okom ugj *félnēm*; mint szinte szokása *ējgēbnek*. 1772 Edj fziwe s edj nyelve az ēgjenēs szívűnek. [272] | Nincs okom ugj; mint félni szokott *az-oktalan-állat*. 1773 Nincs okom, hodj más-hoz magamat *tettette* viseljem; 1774 mint *ējgebek*: kikben *fzeretet* nincs; nincs fē *reménfég*. 1775 Nincs okom, hodj költsem magamat *kēt' fővel ikernek*. 1776 Dēr'kam-is edj, fejem-is: *kettőt* nēm birhat a-dēr'kam: 1777 Nincs okom, hodj *kettős*, vagj hamis *kēt', nyelvet* hasítsak. 1778 *Szívem*-is edj, *nyelvem*-'s: *kettőt nēm fzenved a-fzívem*. 1779 Távol az en-tőlem, hodj mēg-kettőzzem *a-fzív*et! 1780 Mert ugj a-kettős-el mēg-csúfolnám a-Terēmtőt: 1781 ki-is bölcsesfēge-fzērēnt nekēm alkota *ēdjet*. 1782 Ha pedig engedném, hodj *mást*-'s *formálna* az-ōrdög: 1783 nēm-de-nēm (irtózás!) csúfolnám-ē a-Terēmtőt? 1784 Óh bizony irtózás ugjan irtózás az egészen!

Csak tied, óh Menny, az ország, s hatalom, s a dicsősség. 1785
Csak te vezérli engem! te magad birj! Sente a Mennynek!
és ezen alkotmányod igazgassd te magad! Ámen!

Nincs ugyan ok; s másnak sincsen soha jussa vakarni;
titkos dolgaimat kijelentvén hogy kivakarjam:
értsd azokat, melljek szoktak tartozni magamra; 1790
s a kiket a szeretet s hűség mindenha palástol;
s akiket az ártatlanság és józan okosság,
és a keresztyénség elmellőz, s elfedez, eldűg:
de nincs arra 's okom; magamat hozzád, vagy egyébhez,
ostoba színléssel mutassam; ez oktan okkal! 1795

Tettetés nélkül
való szív

Semmi beszédemnek soha nincsen tetje előtted.
Senki előtt nincsen soha tetje *e nyelvnek, e szívnek.*
Hallod a *szómat* akárki? bizonynal látod a *szívem.*
Láthatod a *szájam s nyelvem?* hát látod a *szívem 's.*
Nézz a *szemembe szemembe:* bizonynal a *szívemet* is lát'd. 1800
Fejtsd ki a *dolmányom: szívem is fejtődik* előtted.

1785 *Máté evangéliumában a Hegyi beszéd* részeként Jézus által tanított imádság (a *Miatyánk*) utolsó sora Mt 6:13: „Mert tiéd az ország, és a hatalom, és a dicsőség, mind örökké, Amen!”

1787 alkotmányod] alkotásod

1791 mindenha] mindenkor

1796 *tetje*] tettetése, rejtegetni valója

1785 *Csak tied, óh Menny, az ország, s hatalom, s a dicsőffég.* 1786 *Csak tē vezérli*
engēm! tē magad birj! Sente a-Mēnnynek! 1787 és ezēn alkotmányod' igazgass'd tē
magad! Ámēn! 1788 Nincs ugyan ok; s másnak sincsen foha jussa vakarni; 1789 *titkos*
dolgaimat ki-jelēntvén hody ki-vakarjam: 1790 érts'd azokat, melljek szoktak tartozni
magamra; 1791 s a-kiket a-fzeretet s hűfég mindēn-ha palástol; 1792 s a-kiket
az-ártatlanfág és józan okosfág, 1793 és a-kērēsztyénfēg el-mellőz, s el-fēdēz, el-dűg:
1794 de nincs āra-'s okom; magamat hòzād, vagj ēgjēb-hēz, 1795 oftoba fzínléss-
el mūtaslam; ez oktan ok-al! 1796 *Sēmmi beszēdēmnek foha nincsen tetje* előtted.
1797 *Sēnki-előtt* nincsen foha tetje *e' nyelvnek, e' fzívnek.* 1798 Tettetés-nélkül-való
fzív. [273] | Hallod a-fzómat akár-ki? bizōnyal látod a-fzívem'. 1799 Láthatod a-
fzājam' s nyelvem'' hát látod a-fzívem'-s. 1800 Nézz a-fzēmēmbē fzēmēmbē: bizōnyal
a-fzívemet-is lát'd. 1801 Fejts'd-ki a-dolmányom': *fzívem-is fejtődik* előtted.

1793 em. a-kērēsztyénfēg

Meljemet ám ha *mezítéd*: előttd *mezze* szívemnek 's.
Homlokom egy vagy két *ránczot* ha kapott a minapban:
 nosza, simítva simítsd ki: simúlva találod a *szívem* 's.
 És soha, ám százszor kémeled, *nem fintorog* ez *orr*. 1805
 Szívem imé könyörül, és jót kívángat a szívem.
 Nincsen az orczámon festék: az eső s hó lemosta:
 egy szín van csak rajta; gyakorta sütötte a napfény.
 Nincs mód, hogy máshoz magamat tettetve viseljem,
 mint egyebek: kikben szeretet nincs, nincs se reménség. 1810
 Micsoda *sok-sok* hamis mesterséggel verik a pénzt
 a sok pénzt szeretők; mostan nem számolom épen:
 a sok, *hazudni szokott*, *Philomórusokat* sem ezuttal,
 akik *ajkaikat* sok ezer formára faragják:
 sem pedig; akik *istenkét* öntnekk *őmagokból*. 1815
 Ez három rendbélíeket hogyha kivejndem:

1802 *mezítéd*] meztelenítéd

1802 *mezze*] meztelensége

1811–1815 Kalmár tehát ezen sorok alapján nem veszi figyelembe a bankárokat-kereskedőket, a filozófusokat-philomorusokat és az önmagukat a teremő Istenhez mérő művészeket. Ez utóbbihoz lásd az 1344–1345. sorokhoz írt jegyzetet a 116. oldalon.

1813–1814 A *Philomorus* szó szerint *balgaságot szeretőt* jelent, s így adja magát, hogy Kalmár a kifejezést a bölcsességet kedvelő *filozófussal* állítja szembe. Azonban, ismervé Kalmárnak a kortárs filozófiával szembeni előítéleteit, azonosításként is értelmezhető a kifejezés, tehát, akiket egyébként filozófusnak tartanak, ő azokat nevezi philomorusnak. Maga a kifejezés minden bizonnyal Erasmus-tól származik, s állítása szerint Thomas More neve – *μωρία*-moria, görögül balgaság – adta az ötletet nagyszerű műve, A *Balgaság Dicsérete* megírására. A *balga-bölcs* ellentét bibliai háttéréhez lásd a 200–203. sorokhoz írt jegyzetet az 51. oldalon.

1815 *őmagokból*] önmagukból

1802 *Meljemet* ám ha *mezítéd*: előttd *mezze* szívemnek-'s. 1803 *Homlokom* edj vagj
 két' *ránczot* ha kapott a-minapban: 1804 *nofza*, *simítva* *simítsd*-d-ki: *simúlva* találod
 a-*szívem*-'s. 1805 És *foha*, ám *százz-szor* kémelel'd, *nem fintorog* ez *orr*. 1806 Szívem
 imé könyörül, és jót kívángat a-*szívem*. 1807 Nincsen az-orczámon *festék*: az-eső s
 hó *lő*-mosta: 1808 *edj* *szín* van csak rajta; gyakorta *fütötte* a-*nap-fény*. 1809 Nincs
 mód, *hody* *más-hoz* magamat tettetve viseljem, 1810 *mint* *egyek*: kikben *fzeret*
 nincs, nincs *sē* *reménfég*. 1811 Micsoda *fok-fok* hamis *mestērfég*-el verik a-pénzt
 1812 a-*fok* *pénzt* *fzeretők*; *moftan* *nēm* *számolom* épen: 1813 a-*fok*, *hazudni* *szokott*,
Philomórusokat *sēm* *ez-uttal*, 1814 a-*kik* *aj'kaikat* *fok* *ezēr* *formára* *faragják*: 1815
sēm *pedig*; *à*-*kik* *iftenkét* *öntnekk* *ő-magokból*. 1816 Ez három *rēnd-bélíeket* *hody*-há
ki-vējēndēm:

semminemű mesterségnek nincs annyi (*) divatja,
mint a rút eleven *képfestésnek*, pokol *arcznak*.
Annyi tanítványi vagynak ma az ördög atyának!
Annak a mesternek fiai mind mesterek immár!
mesteri mindennek! de *kiváltkép* ennek az *egynek*:
festeni hogy tudják *orcájokat* annyi ezer *kép*!
hogy tudják azokat *mindenkép színleni* mázzal.

1820

A színes hasonló
a Kháméleonhoz

Semmi teremtésnek (gondolj meg, egész e világon,
mindent, ami a *tengerben*, és *szárazon*, *égben*,
repdes, avagy mászkál, szökdécsel, jár, avagy úszkál,)
nincsen az emberhez, monddom, *nincs annyi hasonja*:

1825

- * Írhatná valaki úgy, ha talán úgy látja jónak, hogy *anji*, *enji*, *menji*, viszont helyesebb lenne úgy írni, hogy *ànji*, *e'nji*, *mènji*, *valamènji*, *akâr-mènji*, mivel a helyesírás elvének nyelvünk törvényszerűségeivel együtt ez jobban megfelel. Ugyanis ugyanúgy birtokos esetben állnak, tudniillik az *àni*, *e'ni*, *mèni*, *valamèni*, *akâr-mèni*, úgymint azé, ezé, *annyié*, *mennyié*, *akârmennyié*, *bârmennyié*. Lásd ismét a XI. szakasz 2. alpontját. Emlékezz vissza, hogy mind a *j* betűt, mind a *tompa hangsúlyt* azért jó alkalmazni, hogy képviselje a kettőshangzót szemben az *annyi*, *ennyi*, *mennyi* és más egyéb alakokkal.

1817 (*)] Az átírásban minden egyéb helyen a kiejtés szerinti írásmód olvasható. Könyvének XI. fejezete (*De Syntaxi*) második bekezdésében a hangkettőződéssel foglalkozik.

1818 *képfestésnek*] itt: *arcfestésnek*

1824 A *kaméleon* kapcsolatos részek részletes értelmezéséhez lásd a *Mit jelent a kaméleon?* című tanulmányomat. (HEGEDŰS 2019.)

1817 *fēm̃mi-nēm̃mũ* mestérfégnek nincs *ànji* (*) divatja, 1818 A-fzínés hasonló a Khâméleon-hoz. [274] | mint à-rút eleven *kép-féstésnek*, pokol *arcznak*. 1819 Anji tanítvánji vadynak ma az-ördög atjának! 1820 Annak a-mestérnek fiai mind mestérek immár! 1821 *mestèri mindènnek!* de *kivált-kép'* e'nek az-*èd̃nek*: 1822 *fèstèni* hodj tudják *orcájokat* *ànji* *èzèr-kép'*! 1823 hodj tudják azokat *mindèn-kép'* *színleni* máz-al. 1824 *Sēm̃mi terēm̃tésnek* (gondolj-még, egész e' világon, 1825 *mindènt*, à-mi a-*tengèrben*, és *szárazon*, *égben*, 1826 *rèpdès*, avagy mászkál, *szökdécsel*, jár, avagy úszkál,) 1827 *nincsen az-embèr-hèz*, monddom, *nincs ànji hasonja*:

- * Poterit quis, fi ei uidebitur, scribere *anji*, *enji*, *menji*, &c. aſt integrius erit ſcribi *ànji*, *e'nji*, *mènji*, *valamènji*, *akâr-mènji*. Quippe rectae ſcribendi rationi et cum praeceptis Linguae noſtrae magis confentaneum. Sunt enim totidem *cafus poſſidendi*, ſciſe licet; *àni*, *e'ni*, *mèni*, *valamèni*, *akâr-mèni*: q. *eius*, *huius*, *tamti*, *quamti* (quuius), *quamticumque*, *quamtilibet*. Vide modo Sect. XI. 2. Recordare, tam literae *j*, quam *accentus grauiſ* uſum eo ualere, ut fonum fimulet geminum; pro *annyi*, *ennyi*, *mennyi*, caeteris.

mint ezek a *festők* a *Khamaeleon*-állatot írják
s *festik*; ugyan ki is ábrázolják azt *őmagokkal*.
Ezek a csudda *Khaméleonok*! mutatnak ezer színt! 1830

Mint ama, rovd meg azonban, ez is *Philomória* színtugy.
Illik azért tudnod; mi legyen ebben a *különbség*.
Széles avagy *közönséges* nevezettel ugy íram:
mind, a *hazúdni szokott* ember *Philomorus* előtttem.
Meg kell-e magyarázni? *bolondságot szerető* (*) nép. 1835
Ez pedig, a *másik*, csak *része*, vagyis *neme*, annak.

A Kháméleonnal Váloztatja magát a *Khamaeleon* állat, ugy írják,
egybe vették a többire majd minden, vagy *akármely színre*; mi csak van:
színes s változik, *amihez közelebb* esik, arra a színre,
Ezek a csudda *Khaméleonok*! változnak ezer kép: 1840
még pedig ollj formán, *közelebb* mi *jelen* van *előttök*.

* Minden ember *bolond*, mert a *hamis dolgok megbolondítják*.
Minden nép *bolond*, mert az *ostobaságok megbolondítják*.

1828 a *festők*] ti. az *arcfestők*, a *színlelők*
1829 *őmagokkal*] *önmagukkal*
1831–1836 Lásd az 1813–1814. sorokhoz írt jegyzetet a 144. oldalon. Kalmár szerint tehát
philomorus minden hazug ember, s a hazugság egy faja a *színlelés* is.
1831 rovd meg] jegyezd meg
1835 (*)] A jegyzetben a a két hexameter prózafordítása.

1828 mint ezek à-*festők* a-*Châmaeleon*-állatot írják 1829 s *festik*; ugyan ki-is-ábrázolják
azt ő-*magok-al*. 1830 Ezek a-csudda *Khaméleonok*! mutatnak ezer *színt*! 1831 Mint
ama, rov'd-még azonban, ez-ís *Philomória* *színt*'-ugy. 1832 Illik azért tudnod; mi *lédjén*
e'ben a-*különbség*. 1833 *Szélés* avagy *közönségés* nevezet-el ugy írám: 1834 mind, a-
hazúdni szokott embër *Philomorus* előtttem. 1835 Még-kell-è magyarázni? *bolondfágot*
szerező (*) nép. 1836 Ez pedig, à-*másik*, csak *része*, vagj-ís *nème*, annak. 1837
Váloztatja magát a-*Châmaeleon*-állat, ugy írják, 1838 többire majd minden, vagj-
akâr-melj színre; mi csak van: 1839 s változik, à-*mî-héz közelebb* esik, arra a-*színre*,
1840 Ezek a-csudda *Khâméleonok*! változnak ezer-kép': 1841 még pedig ollj formán,
közelebb mi *jelén* van *előttök*.

* Omnis homo *moratur*; eo quod *falsa moratur*. / Omne genus *moratur*; eo quod *stulta moratur*.

1828 em. *Châmaeleon* 1837 em. *Châmaeleon*

A csuda kis Khámaeleon állatról amit írnak,
csudda! Csudább; hogy mindenben hozzája hasonló
aki *hasadt nyelvű*, s *kettős szívű* gonosz ember.

E csuda kís állatka a *gyíkkal* testre egyenlő: 1845
ugyanahoz külső *formára* hasonlatos épen:
holmi különbségecske közöttök amí van, a *nem sok*.

Ezt a *formáját* ha tekintem a *gyéknak* is *ennek* 's:
a *kettőre hasadt nyelvűvel* így vetem öszve.
Mint a kígyótól e kicsiny állatka különböz; 1850
ugy a *hasadt nyelvű* nemigen irtóztat akárkit:
annyira, mint valamely kígyó, mint vípera, s áspis,
nem szerez irtózást; *nem látni* mi fekszik alatta:
mert amikor vagyon is, *nem nyilvánságos az incse*:
nem 's akar incselkedni *vakon*, mint aki megesküdt. 1855

Télen a földnek alája bevészi magát e kis állat.
Ha csak a nagy *nyavalyák* s *nyomorúságok* tele nem jó;
és sanyarún nem fogja a *két nyelvűt*: soha máskép
nem várhatni igen, hogy *igaz* s *egy színbe* maradjon:
Minden időbe vagyon *nyara* néki, s egész *kikeletje*. 1860

1848 *gyéknak*] gyíknak

1852 áspis] áspis(kígyó), vípera

1854 *incse*] incselkedése, megtévesztése

1858 a *két nyelvűt*] a hasadt nyelvűt; természetesen metaforikusan értendő, miszerint a kétszínű beszéddel élőt

1842 A-csuda kis Châmaeleon-állatról a-mit írnak, 1843 A-Khâmeleòn-al ëdjbe-vettetik a fzinës. [275] | csudda! Csudább; hodj mindenben hòzája hasonló 1844 a-ki *hasadt nyelvű*, s *kettős fzívű* gonosz embër. 1845 E' csuda kís állatka a-*gyík-al* testre *ëgjenlő*: 1846 ugjan-a-hoz külső *formára* hasonlatos épen: 1847 hol-mi különbfégëcske közöttök a-mí van, a *nëm fok*. 1848 Ezt à-*formáját* ha tekintëm a-*gyéknak*-is *e'nek*-'s: 1849 a-*kettőre hasadt nyelvűvel* így vetëm-öszve. 1850 Mint à-kígyótól e' kicsiny állatka különböz; 1851 ugj a-*hasadt nyelvű* nëm-igën irtóztat akár-kít: 1852 ànjira, mint valamëlj kígyó, mint vípera, s áspis, 1853 nëm fzërëz irtózáft; *nëm látni* mi fekszik alatta: 1854 mert a-mikor' vadjon-ís, *nëm nyilvánfágos az-incse*: 1855 nëm-'s akar incselkëdni *vakon*, mint à-ki mëg-esküdt. 1856 *Tëlën a-földnek alája* be-vëszí magát e' kis állat. 1857 Ha csak a-nagy *nyavalyák* s *nyomorúfágok* tele nëm jó; 1858 és fanyarún nëm fogja a-*kët' nyelvűt*: foha más-kép' 1859 nëm várhatni igën, hodj *igaz* s *ëdj fzinbe* maradjon: 1860 Mindën időbe vadjon *nyara* nêki, s egész *ki-keletje*.

1842 em. Châmaeleon

Hasonlatosság a
Kháméleon és a
színes között

Vére ez állatnak nincsen; csak a két szeme környűl,
s a szívében. A sok színű 's hízelkedik inkább
szemmel; azért, mert néha megesmérhetni szaváról:
és, ha a szívében nem forrna, buzogna, leginkább
az ő gonosz véri; kettős szívű se lehetne.

1865

Ami időn más színre akar változni ez állat:
változik a szeme elsőben is; utánna a farka;
végre pedig mind részekként (*) a teste egészen.
Rendi van a kettős szívűnek is ebbe kiváltkép,
teveled hogy bánjon, s tettetgethesse magát is:
elsőben csalogat, s hízelkedik híze szemével;
monddom, így ad kis pókhálót a szemedre először:
nyomba legyezget a végeivel, a fejével, egyébbel;
ugy a kezével; ezen sok farkaival legyez úntig:
s ha meleged van; hívét szép lassu hiveske szelével.

1870

1875

- * Itt és a hasonló szavakban, minthogy több van, *napok-ként, órák-ként, hetek-ként*, stb., az első *k*-t a jóhangzás kedvéért úgy ejtjük, ahogy a török *Saghir-Nunt* (I. szakasz, XXIV. §, 2): *részenk-ként, óránk-ként*, stb. Mivel ez a hangzó más helyzetben nem fordul elő, nem szükséges, hogy betűvel különböztessük meg. Elég emlékeztetni rá. Innen kap erőre az *önként*, mind az egyes számú *ö-ként*ből, mind a többes számú *ök-ként*ből.

1868 (*)] *Saghir Nun*: a régi török abc egyetlen nem arab vagy perzsa eredetű betűje, mely a nazális *n* hangot jelölte.

1871 *híze*] hízelkedő

1875 *hívét*] hűsít

1861 Vére ez állatnak nincsen; csak a-két' *fzème* környűl, 1862 s a-*fzîvében*. A-*fok fzínű*-'s hízelkedik inkább 1863 *fzēm-el*; azért, mert néha *mëg-ësmérhetni szaváról*: 1864 és, ha a-*fzîvében* nem forrna, buzogna, leg-inkább 1865 az-ő gonosz véri; kettős *fzîvű* se lehetne. 1866 A-mi-időn más *fzínre* akar-változni ez állat: 1867 változik a-*fzème elsőben*-is; utánna a-*farka*; 1868 Hasonlatosság a-Kháméleon és a-fzínés között. [276] | végre pedig mind részek-ként (*) a-*tefte* egészen. 1869 Rendi van a-kettős *fzîvűnek*-is e' bbe kivált-kép', 1870 tē-veled hodj bánjon, s *tettetgethesse magát*-is: 1871 elsőben csalogat, s hízelkedik *híze fzēmével*; 1872 monddom, így ad kis *pók-hálót a-fzēmédre* először: 1873 nyomba legyezget a-végeivel, a-*fejével, egyébbel*; 1874 ugj a-kezével; ezen fok *farkaival* legyez úntig': 1875 s ha meleged van; *hívét* szép lassú hiveske *fzelével*.

- * Hic, et in finilibus uocibus, ut *funt, napok-ként, órák-ként, hetek-ként*, caeterae; prius *k*, propter euphoniā, fonat ad modum turcici *Saghir-Nun* (Sect. I. §. XXIV. 2.): *részenk-ként, óránk-ként*, caet. Quoniam alibi non obcurrit: non est neceffe, ut literam diftinguamus. Monuille fat est. Hinc *önként*, tam pro singulari *ö-ként*, quam plur. *ök-ként*, inualuit.

Akire illetjük e *mesét*; csóválja a farkát,
 nincs a között, s e között ugyan egy mángorni különbség.
 Végre ígér mindent: őmagát *mindenre* ajánlja:
 készen a *lába*, ha kell; keze is készen van amint kell:
 kész szolgálni *szavával*, ha kell: nem tiltja meg azt is: 1880
szíve leszen készen, ha hiszed, mindenre *szívesen*.

E kicsiny állatról illik megrovnod azonban:
hosszu a farka igen, s vékonyka, a vége kiváltkép:
 s azt ugy szokta *soros pereczessen kögybe* tekerni,
 mint a *vípera* szokta magát kerekíteni tekertsbe. 1885
 Ugy a *hasadt nyelvűnek* az ő szép mézge *beszéde*
fortsa, (*) *tekervényes* gyakrabban, s *hosszu kerengő*:
 ha annál rövidebb lészen 's; bizonyára *tekerős*:
nem lát'd s nem veszed észre *mi végre kerengeti* annyit:
 hát s hát *vípera* méreggel egyelíti kevervén. 1890

* *Fortélyos, furfangos, ravasz, stb., másként furtsa. A fortély szónak ugyanez az eredete.*

1877 mángorni különbség] mángornyai különbség, tkp. jelentéktelen különbség (mángor: értéktelen fillérféle, átvitt értelemben: semmiség)

1878 őmagát] önmagát

1882 megrovnod] megjegyezned

1884 kögybe] itt: körbe (fonni)

1886 mézge] mézga

1876 A-kire illetjük e' *mesét*; csóválja a-farkát, 1877 nincs a-között, s e'-között ugyan
 edj mángorni különbség. 1878 Végre ígér mindent: ő magát *mindenre* ajánlja: 1879
 készen a-lába, ha kell; keze-ís készen van a-mint kell: 1880 kész szolgálni *szavával*,
 ha kell: nem tiltja-még azt-is: 1881 *szíve* lészen készen, ha hiszed, mindenre *szívesen*.
 1882 E' kicsiny állat-ról illik meg-rovnod azonban: 1883 *hosszú a-farka* igen, s
 vékonyka, a-vége kivált-kép': 1884 s azt ugj szokta *foros-pereczésfen kögybe* tekerni,
 1885 mint a-*vípera* szokta magát kerekíteni tekertsbe. 1886 Ugj a-*hasadt nyelvűnek*
 az-ő-fzép mézge *beszéde* 1887 *fortsa*, (*) *tekervényes* gyakrabban, s *hosszú kerengő*:
 1888 ha annál rövideb lészen-'s; bizonyára *tekerős*: 1889 *Khâméleon*, s *fzínés embér*.
 [277] | *nem lát'd* s *nem vészéd-eszre mi-végre kerengeti* ànjit: 1890 hát s hát *vípera*'
 mérég-gel egjelíti kevervén.

* *Verfutus*, &c. alias *furtsa*. Eiusdem originis est uocabulum *fortély*

1878 em. ő magát

Kháméleon, s
színes ember

Mint e kicsiny állatkának mind *horgas a körme*,
színte úgy a színes valamit *horgász ki belőled*:
sokszor imé valamit *körmel* a beszéde *magának*.

Lassacsacán szeret e csuda kís állatka *mozogni*:

csak *mászkál* tekenős békának a módja szerint.

1895

Ugy az okos *Kháméleon* is ezt vette szokásba:

csak lassan-lassan siet, hogy *messzebbke* mehessen:

lassu menésével ő tovább is érhet elégszer.

E csuda kís állatkának *daraboska a teste*;

ugy, mint a *krokodilnak* az *oldala*, s *háta*, keményke.

1900

A kettőre hasadt nyelvűnek a *szép szava*, lássd meg,

*lág*y ugyan, amelj 's foly az *erővel* hasadt *hasadékból*;

s kellemeteske ugyan az ő *mézge beszéde*, vigyázzd meg,

kit 's csepegetve csepegtet az ő *két méhkosarából*;

s drága *kenet* vagy *olaj* foly ugyan a kezedre kezéből;

1905

és szép *rózsavizecske* ered a szemedbe szeméből:

s nem tudod az ő vaját *kemményibbnek* lenni a *csontnál*?

nem tudod a mézét *daraboss'bnak* lenni a *kőnél*?

nem tudod a kenetét *súlyosbbnak* lenni a *fánál*?

1893 *körmel*] kikapar

1897–1898 A *lassan járj, tovább jutsz* (érsz) közmondás parafrázisa. A közmondás már Baranyi Decsi János *Adagiorum*ában is szerepel.

1904 *méhkosarából*] vesszőből font méhkasából, méhkaptarából

1891 Mint e' kicsiny állatkának mind *horgas a-körme*, 1892 fzínte ugj à-fzínés valamit *horgász-ki belőled*: 1893 fok-fzor imé valamit *körmel* a-beszéde *magának*. 1894

Lassacsacán fzeret e' csuda kís állatka *mozogni*: 1895 csak *mászkál* tekenős-békának

a-módja-fzérinten. 1896 Ugj az-okos *Kháméleon*-ís ezt vëtte fzikásba: 1897 csak

lassan-lassan fiet, hodj *meszszébbke* mëhesfën: 1898 lasfû mënésével ő tovább-ís

érhet élégfzër. 1899 E' csuda kís állatkának *daraboska a-teste*; 1900 ugj, mint

à-krokodilnak az-oldala, s *háta*, keményke. 1901 A-kettőre-hasadt nyelvűnek a-fzép

fzava, láss'd-mëg, 1902 *lág*y ugjan, à-mëlj-'s foly az-erővel hasadt *hasadékból*; 1903 s

këllemetëske ugjan az-ő *mézge beszéde*, vigjázz'd-mëg, 1904 kit-'s csëpëgetve csëpëgtet

az-ő-kët' *mëh-kosarából*; 1905 s drága *kenet* vagj *olaj* folj ugjan a-kezedre kezéből;

1906 és fzép ró'sa-vizecske ered a-fzëmëdbe fzëmëbël: 1907 s nëm tudod az-ő-vaját

kemményibbnek lënni a-csont-nál? 1908 nëm tudod à-mëzët *daraboss'bnak* lënni a-

kô-nël? 1909 nëm tudod à-kenetët *fuljosbbnak* lënni a-fá-nál?

1908 A forrásban a sorszámozás ezen a ponton 90-et ugrik (összesen: +92), s 2000-től folytatódik. 1909 em. *fuljosbbnak*

	s nem tudod? az illatja bizony <i>tövisesbb</i> a <i>tövisnél</i> !	1910
	E kicsiny állatnak szemei <i>benn ülnek</i> az <i>ürben</i> ; ugy szemlélődnek szintén az odú fenekéből. A fenevad 's, amidőn <i>prédája után</i> veti a lest, mind beljebb veszi <i>a barlang üregébe</i> magát bé. A <i>kettőre hasadt</i> nyelvűnek is így a szokása:	1915
Kháméleon, s színes ember	s, mint krokodilsárkány, s tigris, s mint farkas, oroszlány, kölykeinek csak lesdegeli <i>s hordgatja</i> a prédát. Kinek is a <i>szemei</i> fellette-felette vigyázók: nem 's örömet pillant vélek; hanem <i>el-kimerezt</i> i: minden részre <i>forognak</i> azok: s a gombja merőn áll: ugy szintén; valamint e kicsiny állatka cselekszik: mellj <i>soha bé nem hunja szemét</i> ; forgatja merőben.	1920
	E csuda kís állatnak az <i>orrockája</i> hasonló <i>a disznóéhoz</i> . S vajjon mi jut itten eszembe? Mint röhög a disznó, s kerget, ha ríj a malaccza! jól tudod; ám másért 's mindjárt <i>röffenni</i> szokott <i>az</i> . Hogy a <i>hasadt nyelvűnek</i> is illj természete légyen, ha nem hallottad, te magad meglátod idővel.	1925

1911 *ürben*] üregben

1913 fenevad] lásd az 584. sorhoz írt jegyzetet a 72. oldalon

1919 pillant] pislog

1920 gombja] itt: szembogara

1925 röhög] rőfög; eredetileg állatokkal, különösen a disznóval kapcsolatos hangutánzó szó

1910 s nem tudod? az-illatja bizony *tövisesbb* a-*tövis-nél*! 1911 E' kicsiny állatnak
fzemei *bèn-ülnek* az-*ürben*; 1912 ugj fzeümlélödnek fztintén az-odú fenekéből. 1913
A-fene-vad-'s, a-midőn *prédája-után* veti à-lest, 1914 mind beljéb veszi à-*barlang*
üregébe magát bé. 1915 A-*kettőre-hasadt* nyelvűnek-is így a-fzokása: 1916 s, mint
krokodil-fárkány, s tigris, s mint farkas, oroszlány, 1917 kölykeinek csak lesdegeli
s *hordgatja* a-prédát. 1918 Kháméleon, s fzinés embér. [278] | Kinek-is à-fzemei
fëllëtte-fëllëtte vigjázók: 1919 nēm-'s örömet pillant vëlëk; hanēm *el-ki-merezt*i:
1920 mindēn részre *forognak* azok: s à-gombja merőn áll: 1921 ugj fztintén; valamint
e' kicsiny állatka cselekszik: 1922 mellj *foha bē-nēm hunja fzeümet*; forgatja merőben.
1923 E' csuda kís állatnak az-*örrockája* hasonló 1924 *a-disznóé-hoz*. S vajjon mi jut
itten eszēmbe? 1925 Mint röhög à-disznó, s kerget, hà ríj a-malácza! 1926 jól
tudod; ám más-ért-'s mindjárt *röffenni* szokott *az*. 1927 Hodj a-*hasadt nyelvűnek*-is
illj természete lëdjën, 1928 ha nēm hallottad, tē-magad mēg-látod idő-vel.

E kicsiny állatkába nagyobb s *csuddáb* csuda még ez:
 hogy *semmit nem eszik, sem iszik*; csak *az egy levegővel* 1930
 éldegel! Óh s minemű *tudományt* hozok én ki el ebből!
 Vajha a *két nyelvű* valahá engedne az ÚRnak!
 Vajha *az ördögnek* már egyszer ellene állna!
 Vajha *egyik nyelvét kiszakazthatná* a tövéből!
 S vajha *a más'kat* ugyan *megtisztítná* gyökerestől! 1935
 s élni igyen (*) kívánna *közelgetvén a nagy ÚRhoz*!
 Vajha lemetzhetné *egyik szívét* gyökeréről!
 s vajha a *más'kat* igen *megtörné* volta szerintén!
 s így kívánna *az ISTENhez közelíteni* valóban!
 s élne valóságoss étellel, itallal, örökön; 1940
 megvetvén a *hiábavaló eledelt*, kit az ördög,
 a *levegőégnek fejedelme* ígér, *takar*, és *ád*.
 Míg az egyik szívét s nyelvét el nem veti tőle;
 s míg a halált okozó eledel, az *ördögi élet*,

* *Igen*: így szeretik kiejteni, ha mind a későbbi, mind a korábbi dolgokra, vagy ha határozottan a későbbiekre utal. *Igjen* pedig akkor, ha csak a korábbira vonatkozik. Az *en*, *én*, egyszerre töltelékszó, kellemes hangzású és nyomatékosít.

1936 (*)] Az átirásban ez a különbségtétel a jelentésben természetesen nem érvényesül, ahhez szükséges az *igyen* szó felbukkanásakor a forrást is megnézni.

1942 *levegőégnek fejedelme*] lásd az 1042–1044. sorokhoz írt jegyzetet a 98. oldalon

1942 *takar*] (el)takar, (el)fed, (el)rejt

1929 E' kicsiny állatkába nagyobb s *csuddáb* csuda még ez: 1930 *hody fëmmit nēm eszik, fëm iszik*; csak *az-ëdj-levegővel* 1931 *éldégel!* Óh s mi-nēmű *tudományt* hozok-ën-ki el-e'ből! 1932 Vaj-ha a-kêt' *nyelvű* valahá engedne az-URnak! 1933 Vaj-ha *az-ördögnek* már ëdj-szër ellene állna! 1934 Vaj-ha *ëgjik nyelvét ki-fzakazthatná* a-tövéből! 1935 S vaj-ha *a-más'kat* ugyan *mëg-tisztítná* gyökereftől! 1936 s élni igjen (*) kívánna *közelgetvén a-nagy ÚR-hoz*! 1937 Vaj-ha lë metzhetné *ëdjik fživét* gyökeréről! 1938 s vaj-ha *a-más'kat* igen *mëg-törné* vólta-fzërinten! 1939 s így kívánna *az-ISTEN-hëz közelíteni* valóban! 1940 s élne valófügoss étell-el, itall-al, örökön; 1941 *mëg-vetvén a-hiába-való eledelt*, kit az-ördög, 1942 *a-levegő-égnek fejedelme* ígér, *takar*, és *ád*. 1943 Míg az-ëgjik fživét s nyelvét el-nëm-veti tőle; 1944 Khâméleon, s fzinës embër. [279] s míg a-halált-okozó eledel, az-ördögi élet,

* *Igen*: hoc modo amat proferri, fi tam ad pofteriora, quam ad priora; uel certe ad pofteriora, referatur. *Igjen* autem: fi folum ad priora. *En*, *én*, et expletium, et euphonicum, et emphaticum.

1937 em. lë metzhetné

	nékie kell, és azt éhezi s szomjuzza veszettől: nem lehet a <i>szentség</i> soha étele; ugy a <i>kegyesség</i> nem lehet olj italúl, melj <i>táplálná az egekben</i> .	1945
Kháméleon, s színes ember	Még megrovni való, s ugyan csuddálni való is! hogy ezen állatnak <i>változni fejérre, veresre,</i> <i>nem lehet</i> . Ebből is leszén szép példatanúság. Tudjuk, a vértontó, szomorú, <i>hadnak</i> jele <i>vérszín</i> , vagy's <i>veres</i> : irtózás, rettentés, csuppa utálat! A kívánt szép <i>békesség</i> idejére peniglen szíveket újító <i>fejér zászlókat</i> emelnek.	1950
	Jóllehet a <i>színes minden színt</i> mutat akármit: de nem e kétfélét igazán; se <i>fejért</i> , se <i>vereset</i> . Óh de balgatag a kettős szívű! hogy igyekszik annyira mást vakká tenni; s el véle hitetni ilj csuda képtelen állapotot: hogy ő volna valóban <i>tiszta fejér!</i> a verest ő csak <i>mázolja fejérrel</i> . El-lekopik majdan; nem tart az a mázza sokáig. Micsoda rút leszén akkor! de utálatos akkor! <i>Nem veres</i> ő ránézve, kívül; mert <i>színli fejérrel</i> : <i>tiszta fejér</i> se; hanem csak némelj részre <i>fejéres</i> . Mind csupa <i>gyűlölség</i> van a szívében, s <i>had</i> , <i>irigység</i> .	1955 1960 1965

1945 veszettől] veszettül, tehát veszett-, rossz módon (nem a mai 'nagyon' jelentésben)

1948 megrovni] megjegyezni

1950 példatanúság] tkp. példabeszéd

1945 nékie kell, és azt éhezi s szomjuzza veszettől: 1946 nem lehet à-fzentség foha
étele; ugj a-kedjesség 1947 nem lehet olj ital-úl, melj táplálná az egekben. 1948
Még meg-rovni-való, s ugyan csuddálni-való-ís! 1949 hodj ezen állatnak változni
fejérre, vörösre, 1950 nem lehet. E' bből-ís leszén szép példa-tanúfág. 1951 Tudjuk,
a-vért-ontó, szomorú, hadnak jele vér-fzín, 1952 vagy'-s vörös: irtózás, rettentés, csuppa
utálat! 1953 A-kívánt szép békesség idejére peniglen 1954 fzíveket újító fejér zászlókat
emelnek. 1955 Jól-léhet à-fzínés minden fzínt mutat akár-mit: 1956 de nem e'
két-félét igazán; fè fejért, sè vöröset. 1957 Óh de balgatag à-kettős fzívű! hodj igyekszik
1958 ànjira mást vaká tenni; s el-véle hitetni 1959 ilj csuda képtelen állapotot: hodj
ő volna valóban 1960 tiszta fejér! a-vöröst ő csak mázolja fejér-el. 1961 El-lé-kopik
majdan; nem tart az a-mázza fokáig. 1962 Micsoda rút leszén à-kor'! de utálatos
à-kor'! 1963 Ném vörös ő r'a nézve, kívül; mert fzínlí fejér-el: 1964 tiszta fejér sè;
haném csak némelj részre fejéres. 1965 Mind csupa gyűlölfég van a-fzívében, s had,
irigyfég.

1963 em. ó

Tetteti mégis imé, hogy *békesség fia* volna.
Néha világosságnak az angyala léssen az ördög 's.

Roszsabb a Tö-
röknél a színes
ember

Itt dicsekedne s örülne talám a *péntekes Othmán*,
öltözetit ha tekinti; kiváltképen aki gögös:
ki 's a *fejért* s a *verest* szereti s *választja* magának;
két különös színekét, meljet *nem szenved a színlő*;
és akarhatja szerént nem fertéztethet a *színes*;
meljet a *kétszínű* ki nem ábrázolhat eléggé.

1970

Mit tudok e részben; kívánnád-e kitanúlni?
A *szemem* és a *fülem* mit *megkísérte*, kimondjam?
Voksomat e pontban akarod meghallani s érten'? (*)
El kiveszek s mentek csak két Országot e földön,
meljet *e két szem, e fül* 's meg-megkísérte valóban.

1975

- * A régi főnévi igenevet azoknál az igéknél lehet a lehető legjobban alkalmazni, amelyek a saját főnévi igeneveiket vagy *ani*, *eni* alakban képzik, vagy pedig ezeket kivéve kettőzéssel, s az *a*, *e* hangzókkal.

1967 *Ézs* 14,12 alapján – ami talán korábbi mítoszra vezethető vissza – az Esthajnalcsil-
lagot (a Vénuszt) a legfőbb bukott angyallal, a *fényhozó* Luciferrel, s egyúttal magával a
Sátánnal azonosították. Régi bibliafordításaink, a moderneikkel ellentétben, még feltün-
tetik Lucifer nevét: „Mi módon estél alá az Egről, te Lutzifer, hajnalnak fia? a földhöz
verettél, ki sok nemzetségeket erőtelenné tettél vala?”

1968 *péntekes Othmán*] muszlim vallású, tehát a pénteki déli imát szigorúan tartó otto-
mán, tkp. török

1976 Voksomat] szavamat, hangomat

1978 meg-megkísérte] megvizsgált

1966 Tetteti még-is imé, hodj *békésfég fia* volna. 1967 Néha világosságnak az-angyala
lésszen az-ördög-'s. 1968 Itt dicsekedne s örülne talám a *péntekés Othmán*, 1969
öltözetit ha tekinti; kivált-képen a-ki gögös: 1970 ki-'s a *fejért* s a *vörést* szereti s
választja magának; 1971 két' különös színekét, meljet *nem szenved a-fzínlő*; 1972 és
akarhatja-szerént nem fertéztethet a *színes*; 1973 meljet a *két' színű* ki-nem ábrázolhat
eléggé. 1974 *Rofzfázab a-Török-nél a-fzínés embér. [280]* | Mit tudok e' részben;
kívánnád-e ki-tanúlni? 1975 A *szemem* és a *fülem* mit *meg-kísérte*, ki-mondjam?
1976 Voksomat e' pontban akarod meg-hallani s érten'? (*) 1977 El ki-vészék s
mentek csak két' Országot e' földön, 1978 meljet *e' két' szem, e' fül*-'s meg-meg-kísérte
valóban.

- * Antiquus *infinitiuus* adhiberi potest, quam pulcherime, in iis Verbis, quae fuos infinitiuos formant
aut in *ani*, *eni*; aut uero modo duplici, et cum *a*, *e*, et fine iis.

En sohol ám kevesebb színest nem láttam, alítom,
mint a Péntekesekbe, kivált a népben, akárhol. 1980

Bár is e nép nem egyéb a hitetlennél, a pogánynál:
mégis a szénesség véték s útalat előtte.
Hogy a Keresztjénnek szégyenleti lenne, kimondám.
Mert ugyan is néki jobban kell tudnia tisztit.

Mindazonáltal amazt sem mentem szinte egészen. 1985
Nem lehet őnéki 's ebben dicsekedni felettéb.

Többire, mint mondják, mint *színes* a gazdag, a *főrend* 's.

Igy mondám: a *fejér* s a *veres* hogy kedves előttök.
Ugy de a *zöld kedvessbb*; tartják is becsbe nagyobba.
Mert *azokat* máson 's, csakhogy *béfedje* paláستtal, 1990
elnézik; ha *vasárnap*, avagy ha *szombaton* esnék 's.
Ezt pedig, annak az ő becsiért, ki a *pénteket irta*,
és azokért, kik őrá elágazhattak *uraknak*,
nem *m* örömet látják máson, nem *m* 's szenvedik épen:
mert azon *ágaknak teteik* mind *zöld levelekkel* 1995
szoktak bé, valamint hajdan *ama tőke*, fedetni:
néha pedig *sárgállanak* is; mint láttam e szemmel.

1979 alítom] sejtem, (ügy) vélem

1980 Péntekesekbe] muszlimok között

1991 Tehát, ha keresztény vagy zsidó viselne zöld színű ruhadarabot.

1992–1997 A hagyomány szerint Mohamed próféta színe a zöld, s így csak az ő leszármazottai viselhetnek zöld színű ruhadarabokat.

1979 En fohol ám keveseb színest nem láttam, alítom, 1980 mint à-Péntekésékbe,
kivált' à-népben, akár-hol. 1981 Bár-is e' nép nem egyéb a-hitetlen-nél, a-pogány-nál:
1982 még-is a-fzínésfég véték s útalat előtte. 1983 Hodj a-Keresztjénnek szégyenleti
lenne, ki-mondám. 1984 Mert ugyan-ís néki jobban kell tudnia tisztit. 1985
Mind-azon-által amazt sem mentem szinte egészen. 1986 Nem lehet ő-néki-'s e'ben
dicsekedni felettéb. 1987 Többire, mint mondjak, mint *színes* a-gazdag, a-*főrend*-'s.
1988 Igy mondám: a-*fejér* s a-*verés* hodj kedves előttök. 1989 Ugy-de a-*zöld kedvessbb*;
tartják-ís becsbe nagyobba. 1990 Mert *azokat* máson-'s, csak-hodj *bé-fédje* palást-al,
1991 el-nézik; ha *vafár-nap'*, avagy ha *szombaton* esnék-'s. 1992 *Ezt* pedig, annak
az-ő-bécsi-ért, ki a-*péntékét irta*, 1993 és azok-ért, kik ő-róla el-ágazhattak *uraknak*,
1994 nem *m* örömet látják máson, nem *m*-'s szenvedik épen: 1995 mert azon *ágaknak*
teteik mind *zöld levelék-el* 1996 *Írtóztató a-fzínés embér. [281]* | szoktak bé, valamint
hajdan *ama tőke*, fedetni: 1997 néha pedig *sárgállanak*-ís; mint láttam e' füzemm-el.

1982 em. *útalat* 1987 em. *mondjak*

Légyen övök: ők is jelesebb mustrái lehetnek
e csuda állatnak; melj 's többször *sárga* avagy *zöld*.

Légyen akármennyi széljel önálok a zöltség,
légyen akármi egyéb! de nem ingerlendi e Verset.
Hogyha *Khaméleon* állattá válnék 's ki-ki köztök;
s *színe* ha mindennek, mint szinte a *Cárlina* fűnek,
sok lenne 's: vétket vagy hibát mást tégy fel akármit:
mégis ama nagy *rettenetes mustrának a napján*
sokkal könnyebben ad számot a Péntek ezekről
mint a Vasárnap: erősen erősítem, hogy a Péntek
tűrheti könnyebbenn végválasszát a Birónak.

2000

2005

Irtóztató a színes
ember

Micsoda irtózás, kérlek, halafánta Keresztyén!
annyira hogy e Nevet, melljben dicsekedni akarnál,
mocskolod! azt, aminek hittél, bizonyába gyalázod!
és ama Szenteknek Szentét ma halálra feszíted
újjobban! nem elég volt egyszeri kínos halála!
Micsoda irtózás! csúfolni barátodat! óh te!

2010

2000 zöltség] a zöld szín

2001 nem ingerlendi] nem fogja ingerelni, indulatra kelteni

2003 Cárlina fű] Fészkesvirágú, bogáncsnemű, tövises fűfélék. Az ismert 14 Carlina-faj Európában, Észak-Afrikában és Ázsia nyugati vidékein él. Viráguk fehér, sárga vagy rózsaszínű.

2005–2008 Kalmár nem állít mást, mint hogy a végítélet napján a muszlimok, mivel kevésbé jellemző rájuk a képmutató *színesség*, inkább számíthatnak a kegyelemre, mint a keresztények.

2009 halafánta] lásd az 1565. sorhoz írt jegyzetet a 129. oldalon

2013 újjobban] újra

1998 Lédjén övök: ők-ís jelésebb mustrái lehetnek 1999 e' csuda állatnak; melj-'s többször *fárga* avagy *zöld*. 2000 Lédjén akâr-mènji fzeljel õ-nálok a-zöldfég, 2001 ledjén akâr-mi egjéb! de nem ingerlendi e' Verset. 2002 Hodj-ha *Khâméleon*-állatá válnék-'s ki-ki köztök; 2003 s *fzíne* ha mindennek, mint fzínte a-*Cárlina*-fűnek, 2004 *fok lenne*-'s: vétket vagy hibát mást tédj-fél akâr-mit: 2005 még-is amà nagy *rettenetes mustrának a-napján* 2006 fokkal könnyebben ad számot a-Pénték ezekről 2007 mint a-Vafár-nap: erősen erősítem, hodj a-Pénték 2008 tűrheti könnyebbenn vég-válasszát a-Birónak. 2009 Micsoda irtózás, kér'lek, halafánta Kérésztjén! 2010 ànjira hodj e' Nevet, melljben dicsekédni akarnál, 2011 mocskolod! azt, a-minek hittél, bizonyába gyalázod! 2012 és ama Szenteknek Szentét ma halálra feszítéd 2013 újòban! nem elég vòlt edj-fzèri kínos halála! 2014 Micsoda irtózás! csúfolni barátodat! óh tè!

megcsalván *a hasadt nyelvvel*, s innia adván 2015
 ollj bűdös és mérges vizet! melljet te merítesz
 el-beszakadt s omlott *kettős kútból!* te te csalfa!
 Micsoda irtózás! sok színt mutatnod egyébbhez
 mindenben! akitől mindenkoron *egy igaz orcát*
 s *egy szívet*, és *nyelvet* kívánsz magad, óh te csalárd szív! 2020
 Ám a magad rossz lelke legyen a bíró e dologban:
 ha lehet-e egyenes szívvél áldoznod az Úrnak;
 ha lehet-e két szín nélkül járúlnod őhöz;
 kit soha *nem láthatsz?* te holott mindenkor *akit látsz*,
 csúfolod illj nyilván; *szemtől szemben* csalod azt meg. 2025
 Ám a te bélyegezett ros sz lelked ítélje meg ezt is:
 hívségess igazánn a Királyodhoz ha lehetsz-e;
 kit soha nem láthatsz; vagy nem szólhatsz vele épen;
 vagy legaláb, amidőn akarod, felmenned elébe
 nem lehet? aki barátoddal hűségtelenül bánsz, 2030
 kit láthatsz, amikor tetszik: kinek is vagyon abban
 módja, hogy a szódat s célod vizsgálja valóban;
 s mindenben, akaratja szerént, kísértsen eléggé.

2026–2033 Hasonlóan érvel Kalmár a már említett német nyelvű traktátusában a királlyal szembeni hűséggel kapcsolatban. Lásd a jegyzetet a 142. oldalon az 1769–1772. sorokhoz.

2015 még-csalván *a-hasadt nyelvvel*-el, s innia adván 2016 ollj bűdös és mérges vizet!
 melljet te merítesz 2017 el-be-fzakadt s omlott *kettős kútból!* te te csalfa! 2018
 Micsoda irtózás! fok fzínt mutatnod egéb-höz 2019 mindenben! a-kitől minden-koron
édj igaz orcát 2020 s *édj szívet*, és *nyelvet* kívánsz magad, óh te csalárd szív! 2021
 Ám a-magad rossz sz lelke ledjén a-bíró e' dologban: 2022 ha lehet-é egjenös sziv-el
 áldoznod az-Úrnak; 2023 ha lehet-é két' szín-nélkül járúlnod ő-höz; 2024 Célja
a-fzínös beszédűnek. [282] | kit foha *nem láthatsz?* te holott minden-kor' *a-kít látsz*, 2025
 csúfolod illj nyilván; *fzëmtől fzëmben* csalod-azt-még. 2026 Ám a-të bélyëgëzëtt ros
 lëlkëd ítëljë-mëg ezt-is: 2027 hívfëgëss igazánn a-Királjod-hoz ha lehetsz-ë; 2028
 kit foha *nëm láthatsz*; vagj *nëm fzólhatsz* vele épen; 2029 vagj leg-aláb, a-midőn
 akarod, fël-mënnëd elébe 2030 *nëm lehet?* à-ki barátòd-al hűségtelenül bánsz, 2031
 kit láthatsz, a-mikor' tetszik: kinek-ís vadjon ában 2032 módja, hodj à-fzódat s czélod'
 vi'sgálja valóban; 2033 s mindenben, akaratja-fzërént, kísërtsën élëggé.

Czélja a színes
beszédűnek

Feltett *czélja a színesnek*, mondám oda feljebb,
néha e, hogy valamit *horgászhasson ki belőled*
horgas körmeivel. Ugy de mit mondata régen
ISTEN egyik Prófétának szájával az ellen,
aki az *atyjafiának adott bort részegedésre*,
annak hogy azután *könjen kifedezze szemérmét?*
Jajt! bizonyába való *jajt* írata, monddom, az ellen.
Gondolod-e? vajjon s *kissebb átokra* lehetne
méltó; aki barátjának dolgát, s a tanácsát
felfedezi s minden titkos titkát kihalássza;
még penig ilj véggel, hogy annakutánna gyalázza;
s nékie még efelett valamely más kárt is okozzon:
vagy valamely törös hálóba, veszélybe, taszítsa?
Ám legyen étel-ital által e hitetlen halászás:
legyen akár mézes besszédbeli *ófi*um által!
A keveset próbált könjen részeggedik attól:
és a vigyázatlan mintegy elszunjad utánna.

2035

2040

2045

2050

2034 Lásd az 1891–1893. sorokat a 150. oldalon.

2036–2040 Vö. *Hab* 2,15–16: „Jaj annak, a ki megitatja az ő felebarátját, és ki reája erősödöl, hogy megrészegítsed ötet, hogy az ő szemérmeket láthassad; Gyalázattal megrakodol a ditsőség helyébe: iszol te is, és megmezítenittettel; *mert* te reád fordul az UR jobbkezének pohára, és gyalázatos okádás *esik* a te ditsőségedre.” Lásd még Nőé történetét, mikor megrészegedve felfedi szemérmét fiainak (*1Móz* 9,18–27).

2043 felfedezi] feltárja

2048 *ófi*um] áfi

2034 Fél-tett *czélja a-fzínésnek*, mondám oda-féljéb, 2035 néha e', hodj valamit *horgászhasson-ki belőled* 2036 horgas körmeivel. Ugy-dé mit mondata régen 2037 ISTEN egjik Prófétának szájával az-ellen, 2038 a-ki az-*atjafiának adott bort részegedésre*, 2039 annak hodj az-után *könjen ki-fédzze szémérmét?* 2040 *Jajt!* bizonyába-való *jajt* írata, monddom, az-ellen. 2041 Gondolod-è? vajjon s *kissébb átokra* lehetne 2042 méltó; à-ki barátjának dolgát, s a-tanácsát 2043 fél-fédézi s minden titkos titkát ki-halássza; 2044 még penig ilj végg-el, hodj annak-utánna gyalázza; 2045 s nékie még e'-félött valamely más kárt-is okozzon: 2046 vagj valamely törös hálóba, veszélybe, taszítfa? 2047 Ám lédjén étel-ital-által e' hitetlen halászás: 2048 lédjén akár mézes beszszéd-beli *ófi*um-által! 2049 A-keveset próbált könjen részeggedik atól: 2050 és a-vigyázatlan mint-édj el-fzunjad utánna.

2038 em. *atjafiának*

Vípera módra *kerül sok kögybe* beszéde amannak:
melljel az együgyűt ki-kiforgathatja eszéből:
embernek lehetetlen okosnak lenni eléggé.

Orosz-Országban Soksor eszembe jutott, jutt is, de *nem csuda nélkül*,
történt história az, amit egy ifjú, *Ucrájnyai*, Prótopap egyszer

2055

mondott volt: amidőn épen *ötvenhatot* íránk.

Nem fogy rajta csudám: ez okon néked 's kijelentem.

Ami időn már a pap s más vendégi vigadtak,
méhseresek s égett borosok lévén, az ebéd közt:

(*on hovorit, ghovorit, ták, ták*, ghórolka fejekkel,

2060

asszony s férjfi barátjaikat renddel ajakalván,)

olj nyelven, kit a többi nem értett, kérdi deákul:

2051 *kögybe*] körbe, tkp. tekervényes beszédbe

2052 együgyűt] egyenes szívűt; lásd a 314. sorhoz írt jegyzetet az 58. oldalon, továbbá az ott hivatkozott bibliai locusokat

2055 *Ucrájnyai*] ukrainai

2055 Prótopap] protópópa, az adott egyházkerület első papja, a latin egyházakban az *esperes*

2056 *ötvenhatot*] Kalmár 1756 júliusá előt jár ukrainai területéken Konstantinápolyból Szentpétervárra tartva.

2059 méhseresek s égett borosok] A méh- vagy mézsör, illetve más néven mézbor vízből és mézből erjesztett alkoholos ital, tkp. se nem sör, se nem bor. Széles körben fogyasztották Európa szerte, a legtöbább, a XIX. század végéig leginkább a keleti szláv területéken. Az égett bor itt a lepárolt röviditalokat jelenti.

2060 *on hovorit, ghovorit, ták, ták*] ő (férfi) beszél, így, így (ukrán és orosz kiejtés szerint írva)

2060 ghórolka fejekkel] Tkp. *horilkától* megrészegült fejekkel. Kalmár az orosz kiejtés szerint *gh*-val írja át az ukrán *горилка* nevű (ejtsd: horilka), minimum 40 alkoholfokos, a vodkához hasonlóan gabonából készült, de gyakran gyógynövényekkel és bogyós gyümölcsökkel ízesített égetett szeszesital nevét.

2061 renddel ajakalván] rendszeresen megcsókolva

2051 Vípera-módra *kerül fok kögybe* beszéde amannak: 2052 Orosz-Országban történt história. [283] | melljel az-édj-ügyűt ki-ki forgathatja eszéből: 2053 embernek lehetetlen okosnak lenni eléggé. 2054 Sok-fzor eszembe jutott, jutt-is, de *nem csuda-nélkül*, 2055 az, a-mit édj ifjú, *Ucrájnyai*, Prótopap édj-fzër 2056 mondott-vólt: a-midőn épen *ötven-hatot* íránk. 2057 Nëm fogy rajta csudám: ez okon nêkêd-'s ki-jelëntem. 2058 A-mi-időn már à-pap' s más vendégi vígadtak, 2059 méh-fërësêk s égêtt-borosok lévén, az-ebêd-kôzt: 2060 (*on hovorit, ghovorit, ták, ták*, ghórolka-fejêkk-el, 2061 afzfzony s férjfi barátjaikat rënd-el ajakalván,) 2062 olj nyelvën, kit a-tôbi nëm értêtt, kérdi dêákul:

2062 em. a-tôbi

„En de *miért nem eszem jól mint ők, s nemm iszom?* ugy mond,

Ő nem itél egyebet; gondolja, hamiskodom azzal:
részegedett fővel s esszel netalám kibeszélném
titkaimat: csak ezért kívánok józanon élni.”

2065

En pedig a kérdésre hamar örömömbbe feleltem:
ételem és italom szoktam mértékleni eddig 's,
arra határozottatván *hatféle okoktól*:
lészen okom *hetedik* 's; még *annál módolom inkább*.
Lészen okom *hetedik*! köszönöm hogy értenem adtad!

2070

Veszedelmes a
színessel való
barátság

Százötven méjlföldnyire visszafuték az eszemmel.
Jött elmembe ami valamicskét nyomhat a fontban.

Néha kevés ideig *használhat* a tettetés ember.
Ugy de miért? Vagy ezért; légyen *hasznára magának*:
vagy pedig; hogy ömagát a gonosz *tettesse barát*nak.
S ugy de a jóakarátjának mihez van hasonja?
Az ő barátságát, lássd meg, mivel vetem egybe!

2075

2070 még *annál módolom inkább*] még inkább mértéket tartok benne

2071 Tehát a Kalmár által fel nem sorolt hat ok mellé ezentúl odaszámítja a protópópa kérdésben megfogalmazott feltételezését is – sejtetve ezzel egyúttal, hogy van titkolnivalója.

2072 Százötven méjlföldnyire] Magyar mérőfölddel számolva kb. 1250 km. Nem lehet íráshibáról szó, hiszen a *Post Scriptum*ban ugyanebben a formában használja egyszer a szót, lásd annak 532. sorát a 342. oldalon.

2073 Kalmár átalakítja a ma is közsímet – (*nem*) sokat nyom a latban – szólást, amely először a XVIII. század végén került lejegyzésre. A *lat* és a *font* egyaránt súlymértékek; a *lat* a *font* egy harminckettő része.

2076 ömagát] önmagát

2078 mivel vetem egybe] mihez hasonlítom

2063 „En de *miért nem eszem jól mint ők, s nemm iszom?* ugy mond, 2064 Ő nem itél egyebet; gondolja, hamiskodom az-al: 2065 *részegedett fővel s ész-el nē-talám kibeszélném* 2066 *titkaimat: csak ez-ért kívánok józanon élni.*” 2067 En pedig a-kérdésre hamar örömömbbe feleltem: 2068 ételem' és italom' szoktam mértékleni e'-díg-'s, 2069 arra határozottatván *hat-féle okoktól*: 2070 lészen okom *hetedik*-'s; még *annál módolom inkább*. 2071 Lészen okom *hetedik*! köszönöm hogy értenem adtad! 2072 Száz-ötven méjl-földnyire vissza-futék az-eszēm-el. 2073 Jött elmembe a-mi valamicskét nyomhat a-fontban. 2074 *Néha* kevés ideig *használhat* a-tettetés embér. 2075 Veszedelmes a-fzínéssel-való barátság. [284] | Ugy-de mi-ért? Vagy ez-ért; lédjén *hasznára magának*: 2076 vagy pedig; hódj ő-magát a-gonosz *tettesse barát*nak. 2077 S ugy-de a-jó- akaratjának mi-héz van hasonja? 2078 Az-ő-barátságát, láss'd-még, mivel vetem-édjbe!

A Duna, vagy a Maros, s Balaton; s Séquána; vagy Álbis,
béfagyhat: s nyargalj, szánkázz, szekerezz, azon által; 2080
vagy gyalogolj; minemű mód van: de bizonytalan út ez.
Rovd meg e hármát avagy négyet. *Nem minden idén fagy.*
Hogyha fagy is: te lehetsz *első* vagy éppen *utolsó*;
aki által utazsz. *Belevesztél volna a méljbe*;
hogyha eléb vagy utólb útaztál volna azon el. 2085
Monddod; erős a fagyás. Felelem; hogy a *jégen eleshetsz*
ugy kitörík *lábod, kezéd*; a *nyakad* el-kimenyűlhet:
bétörík a fejed is: *lelked* 's könjen *kilehellhet'd*.
Vagy penig a *repedés* egyben *elnyelhet* egészen.
A közepén, s derekán, által mentél: közel a part: 2090
látom, örülsz: mí sincs, ami rettegtesen, előtted.
Nem tudod? a szélin 's a *jégnek alája* szorúlhatsz.
Hogyha talám kihatolsz; *torkíg* is gázolod a *méljt*.
Jaj! ha gonosz nyavalyát fogsz kapni! mivel *megijedtél*.
Igy vagon *a jég*, s koczka, szerencse, s a *tettes ember!* 2095

2079 *Séquána*] Szajna-folyó

2079 *Álbis*] Elba-folyó

2082 Rovd meg] jegyezd meg

2082 *idén*] évben

2095 koczka, szerencse] véletlenre bízott, tkp. vakszerencse

2079 A-Duna, vagj a-Maros, s Balaton; s Séquána; vagj Álbis, 2080 bē-fagyhat: s
nyargalj, fzánkázz, fzekerezz, azon-által; 2081 vagj gyalogolj; mi-nēmű mód van: de
bizonytalan út ez. 2082 Rov'd-még e' hármát avagy négyet. *Nēm mindēn idēn fagy.* 2083
Hodj-ha fagy-ís: tē lēhetsz *első* vagj éppen *utólfő*; 2084 a-ki által-útazfz. *Bele-vesztél-vólna*
a-méljbe; 2085 hodj-ha eléb vagj utólb útaztál-vólna azon-el. 2086 Monddod; erős
a-fagyás. Felelēm; hodj a-jégēn *el-eshetsz* 2087 ugj ki-törík *lábod, kezéd*; à-nyakad
el-ki-mēnyűlhet: 2088 *bē-törík à-fejed*-ís: *lēlked*'-s könjen *ki-lēhellhet'd*. 2089 Vagj
pēnig a-*repedés* ēdjben *el-nyelhet* egészen. 2090 A-közepén, s dērēkán, által-mēntél:
kōzel à-part: 2091 látom, örülsz: mī fīncs, a-mi rēttegtesfēn, előtted. 2092 Nēm
tudod? à-fzēlin-'s á-jegnek *alája* fzorúlhatsz. 2093 Hodj-ha talám ki-hatolsz; *torkíg*-ís
gázolod à-méljt. 2094 Jaj! ha gonosz nyavalyát fogsz-kapni! mivel *mēg-ijedtél*. 2095
Igy vadjon à-jég, s koczka, fzērēncse, s a-tettes *embēr*!

2092 em. *á-jegnek alája*

A színessel va-
ló barátságnak
kimenetele

Mint viseli őmagát ez az ördög szülte *barátod*
hozzád, amiglen ővéle barátkozol, addig?
Gondold te magadat bár sárga velentzei *réznek*:
ő dicsér s mond drága *arany*nak előtted előttünk 's:
minden nap hétszer megereszt szájában, a kohban. 2100
Gondold bár 's magadat *bádognak* avagy pedig *ónnak*:
már ő javall s mond'gat téged jó finum *ezüstnek*:
még pedig, ugy hallod, *tizenhatra* 's viszi a *próbát*.
El-lemos orczádról *minden szeplőt*: s a *szömölcsöt*
nyálával gyógyítja hamarr; azt egybe letörli. 2105
Mondja jó *erkölcsnek* s *jóság*nak; ha van hiba benned.
Szépnek ír: a *feketét* benned mind festi *fejérnek*.
Nincsen a szájában bölcsőbb tenálad e földön.

Vond magad el; vagy erőtlenségedből neki véts bár:
finum *arany* fejedet majd, meglát'd hírelly *vasnak*: 2110
tisztá *ezüst* melyed majd válik előtte *cseréppé*.
Ám a világ téged mindenha dicsérjen őnéki:

2096 őmagát] önmagát

2098 sárga velentzei *réznek*] tkp. sárgaréz

2100 megereszt szájában, a kohban] megolvaszt a kohóban, tehát: alaptalanul dicsér

2102 finum] finom

2103 Az ékszerészek az ezüstékszer tisztaságát, ezüsttartalmát tizenhatod részekként ad-
ták meg, tehát a 16/16-os a szintiszta ezüstöt jelenti a vizsgálat, az ezüstpróba során.

2104 *szömölcsöt*] szemölcsöt

2109 Vond magad el] távolodj el

2096 Mint viseli ő-magát ez az-ördög fzülte *barátod* 2097 hòzád, à-miglen ő-véle
barátkozol, àdig? 2098 Gondol'd tē-magadat bár fárga velēntzei *réznek*: 2099
A-fzinēssel-való barátfágnak ki-mēnete. [285] | ő dicsér s mond drága *arany*nak előtted
előttünk-'s: 2100 mindēn-nap' hét-fzēr mēg-ereszt fšájában, a-kōhban. 2101
Gondol'd bár-'s magadat *bádognak* avagy pedig *ónnak*: 2102 már ő javall s mond'gat
téged jó finum *ezüstnek*: 2103 még pedig, ugj hallod, *tizēn-hatra*-'s viszi a-*próbát*.
2104 El-lē-mos orczádról *mindēn fzeplőt*: s a-fzōmōlcsōt 2105 nyálával gyógyítja
hamarr; azt ēdjbe lē-törli. 2106 Mondja jó *erkōlcsnek* s *jófágnak*; ha van hiba bēned.
2107 Szépnek ír: à-*feketét* bēned mind fēsti *fejérnek*. 2108 Nincsen a-fšájában bölcsēb
tē-nálad e' föld-ön. 2109 Von'd magad-el; vagj erőtlenségēdből neki véts bár: 2110
finum *arany* fejedet majd, mēg-lát'd hírelly *vasnak*: 2111 tisztá *ezüšt* mējed' majd válik
előtte *cseréppé*. 2112 Ám a-világ tēged mindēn-ha dicsérjēn ő-nēki:

2097 em. ő-véle 2099 em. dicsér

mindeneket visszafordít, és visszahazud majd.
Rozsda, korom, salak, és rüh; csúnya; bolond, vagy előtte.
Léssz sokkal *feketébb* annál; ötett aki szülte.

2115

Mindeneket visszafordít és visszacselekszik:
ugy, valamint a *kemény katonának* akárhol az útját
hogyha csak egy *tőnyíre keresztül lépni* találod;
kész a *mocsokra, szitokra, s pofra, s kardra, s egyébre*;
nincs atya, nincs atyjafi, s *kegy*; nincsen az Isten előtte.

2120

S mint, ha a férjhezmenni valónak utólbira *kiestél*
gyenge reményéből, mindjárt az téged utálgat;
megnevet, és mocskol: gáncsot mindenbe találgat.

Egyik is *a természetivel nem birhat* eléggé:
mint a k-v-r asszony a fejével, ugy az ajakával,
nem bir: amaszt függeszti, imezt leereszti *kevélyen*.

2125

A színes ember-
nek barátsága
mihez hasonló?

Iljen a rút ördöggel határos, *tettetetes ember*!
Illjen a rút, ördöggel határos, *tettetetes ember*!
Nem lesznek soha másképen a *gyermeki* 's annak.

2118 *tőnyíre*] tűnyíre, tkp. csekély mértékben

2119 *pofra*] pofonra

2120 *kegy*] itt: megbocsátás

2121 *mint, ha*] mint, amikor

2125 k-v-r asszony] A szövegkörnyezet alapján adná magát a *kevély asszony* mint meg-
fejtés. Ebben az esetben betűhibát feltételezhetünk (a metrum szerint a második hiányzó
magánhangzó hosszú). Beilleszthető még a *kövére* jelző is, de – ismerve Kalmár nőkkel
szembeni előítéleteit – nem zárhatjuk ki a tudatos betűcserét, és így a – metrikailag
egyébként nem helyes – *kurva* szó a megfejtés.

2113 mindeneket vissza-fordít, és vissza-hazud majd. 2114 Ro'sda, korom, falak,
és rüh; csúnya; bolond, vadj előtte.

2115 Léssz főkal *feketébb* à-nál; ötett a-ki fzülte.

2116 Mindeneket vissza-fordít és vissza-cselekszik: 2117 ugj, valamint a-kemény
katonának akár-hol az-útját 2118 hodj-ha csak *edj tőnyíre keresztül-lépni* találod; 2119
kész a-mocsokra, *szitokra, s pofra, s kardra, s egyébre*; 2120 nincs atja, nincs atjjafi,
s *kegy*; nincsen az-Isten előtte.

2121 S mint, ha a-férj-höz-menni-valónak utólbira
ki-estél 2122 *gyenge reményéből*, mindjárt az téged útálgat; 2123 meg-nevet, és
mocskol: gáncsot mindenbe találgat.

2124 Edjik-is à-természetivel *nem birhat* éléggé:
2125 mint a-k-v-r asszony a-fejével, ugj az-ajakával, 2126 *nem bir*: amaszt függeszti,
imezt le-ereszti *kevélyen*.

2127 *A-fzines embernek barátsága mi-höz hasonló?* [286] |
Iljen a-rút ördög-el határos, *tettetetes embér*! 2128 *Illjen* a-rút, ördöggel határos, *tettetetes*
embér! 2129 Ném lesznek foha más-képen à-*gyermeki*- 's anak.

Mint a vípera kígyónak 's a fajzata kígyó. 2130
 Mint szüli, ugy neveli fajzatát a halafánta.
 Tartja *poszátának*, ha *kifajzik* a vípera nemből.
 Nem bir a jó lélekkel; el is vesztette reményét:
 mint, aki szentséget tör, a *szent* és *köz alamizsnát*
 a maga gazdag, üres, teli, erszényébe szorítván. 2135

Gondolom a *színest*, mint a *holt-tengeri almát*;
 melj terem ott széljel a *Sódoma tengere* mellett:
 melj 's rá nézve *felette igen szép*, s kedves a szemnek:
 de teli van, mondják, a *belső része hamúval*.
 Vedd bár kézbe; azonba szorítsd újjoddal: a *szájdát* 2140

- 2131 halafánta] lásd az 1565. sorhoz írt jegyzetet a 129. oldalon
 2132 A *poszáta* szó jelentése a *Valóságos Magyar ABC*-ben minden egyes alkalommal: 'nyomorék, nyomorult', latinul: *curruca*. Szikszai Fabricius 1590-es *Nomenclaturája* szerint: „Curruca: Niomorek, vağ poszata”, tehát vagy melléknév vagy főnév (poszáta-madár, tkp. a poszáta nembe – *currucae* – tartozó fajok egyede). Szenci Molnár 1604-ben szintén megkülönbözteti a két jelentést: „Nyomorék. Poszáta madár.” A Kalmárhoz időben legközelebb álló Pápai Páriz Ferenc-féle szótár latin-magyar részében viszont a következő, összevont jelentést kapjuk: „Curruca, ae: f. 1. *Nyomorék poszáta madár, mellynek fiait más neveli-fel.*” De, hogy még mindig élt a melléknévi jelentés is, azt a szótár magyar-latin-német része bizonyítja (ahol a német szó miatt a főnévi jelentés is megjelenik: „Nyomorék: *Curruca*. Eine Grasmucke.” Weöres Sándor sokat idézett *félreértelmezését* (t. i.: *currúka* = *a kuruc*) először Fekete Csaba cáfolta *Kalmár György vándorlásai és megtérése* c. tanulmányában (FEKETE 1995.).
 2136–2142 A *szodomaini* vagy *holt-tengeri alma* nevezetű növény termése kívülről valóban egy vékony héjú tokból áll, mely érintésre szétpattan, s belőle selyemszálakon függő apró magvak ezrei mint a por vagy a füst szóródnak szét. A *kívül szép, de belül csúf gyümölcs* toposzának történetét Lukácsy Sándor dolgozta fel *Egynéhány toposzról* c. tanulmányában (LUKÁCSY 1994.).
 2137 *Sódoma tengere*] A Holt-tenger; a hagyomány szerint az elpusztított Szodoma városa a Holt-tenger mentén volt.
 2140 újjoddal] ujjoddal

2130 Mint à-vípera-kígyónak-'s à-fajzata kígyó. 2131 Mint fzüli, ugj neveli fajzatát à-halafánta. 2132 Tartja *poszátának*, ha *ki-fajzik* a-vípera-nemből. 2133 Nëm bir a jó lélek-el; el-is vesztette reményét: 2134 mint, a-ki szentféget tör, a-*szent* és *köz alami'snát* 2135 a-maga gazdag, üres, teli, erszényébe szorítván. 2136 Gondolom à-*színest*, mint à-*holt-tengeri almát*; 2137 mëlj terem ott széljel à '*Sódoma tengere*-mellett: 2138 mëlj-'s r'á nézve *felette-igën szép*, s kedves a szemnek: 2139 de teli van, mondják, à-*belső része hamúval*. 2140 Vëd'd bár kézbe; azonba szoríts'd újöd-al: a-*szájdát*

s orczádat, s szemedet, s az orrod bélepi porral.

Igy van a színesnek mindenkor a dolga, beszéde.

S ugy vagy néki, szegény ember, mint *lapta* kezében.

Hajtja, hová tetszik, fel, alá: tevéled is ugy bán.

Néha ugyan megesik; *kő gyanánt leesénd a fejére.*

2145

S rossz *játékának* valahára megadja az *árrát.*

Gondoljad penig *az ő barátságát* ne különben;
mint a gyanús férjnek: ki is mindenha gyanakszik
a fele mássa aránt: hitves társára is akép.

Hogyha *ruházza* magát; menten gondolja felőle;

2150

van idegen helyeken *titkos* kedvellte szegénynek.

Ha penig ugy *elhagyja magát* szennyesen: itéli;

ugy 's őt megtromfolja, magát adván a cselédhez.

Még mihez ha-
sonló a színesnek
barátsága?

Még lehet a színest gondolni, mikép amaz aszszonyt,

azt a puhát; a buját; a hitetlent; azt a bolondot;

2155

azt a gonoszt; akí, amidőn megláta a kertben

egy *feketés kígyót*; mutatá, mondván az urának;

e füleim hallván, hogy, *imé papi színe van annak 's.*

2143 *lapta*] labda

2146 *A megadja az árrát* 'megbűnhődik régi hibáiért' jelentésű elterjedt szólás parafrázisa.

2148 gyanús] itt: gyanúval bíró, tkp. féltékeny

2148 mindenha] mindenkor

2153 megtromfolja] A szövegkörnyezet szerint a szó 'megcsal' jelentésben áll; eredetileg a kártyajátékokban a tromf (adu) a mindent ütő kártyát jelentette, innen ered a *letromfol* 'visszavág', 'megcáfolhatatlanul meggyőző' kifejezés.

2141 s orczádat, s *szemedet*, s az-*örrod'* bē-lepi pör-al. 2142 Így van a-fzínésnek

mindēn-kor' a-dolga, beszéde. 2143 S ugy vadj nēki, *szegény* embēr, mint *lapta* kezében.

2144 Hajtja, hovā tetszik, fēl, alá: tē-vēled-is ugy bán. 2145 Néha ugyan mēg-esik;

kő-gyanánt le-esénd a-fejére. 2146 S rossz *játékának* valahára mēg-adja az-*árrát.*

2147 Gondoljad penig *az-ő-barátságát* nē különben; 2148 mint a-gyanús férjnek: ki-īs

mindēn-ha gyanakfzik 2149 a-fele-másfa-aránt: hitvēs társára-is à-kép'. 2150 Hodj-ha

ruházza magát; menten gondolja felőle; 2151 van idegēn helyekēn *titkos* kedvellte

fzēgēnynek. 2152 Ha penig ugy *el-hagyja-magát* fzennyesfen: itéli; 2153 ugj-'s

őt mēg-tromfolja, magát-adván a-cseléd-hēz. 2154 Még mi-hēz hasonló a-fzínésnek

barátsága? [287] | Még lēhet à-fzínēst gondolni, mi-kép' amaz aszfzönjt, 2155 *azt*

a-puhát; a-buját; a-hitetlent; azt a-bolondot; 2156 *azt a-gonoszt*; à-kí, a-mídōn mēg-láta

a-kertben 2157 *ēdj feketés kígyót*; mūtató, mondván az-urának; 2158 e' füleim

hallván, hodj, *imé papi színe van anak-'s.*

2147 em. ő

Hol veszen az olljan csúf férjfi *mozsárt* a bujának:
 melljben ugyan helyesen *megtörhetné az eszetlent*? 2160
 Fájdalom ez másképp! Nem igen újság *ez az ostor*.

A *kettőre hasadt nyelvűnek fortsa beszédét*
 kell gondolnod úgy is, mint a kígyó *levetettét*,
 azt a *fejér bőrit*, meljet leveg *egyszer időként* (*):
 meljel is olj'k asszony jelesen szépíti magát meg; 2165
környüle drága *fejének* egész *meljéig* eresztvén.
 Megtelik az könnyen kígyó tojománnyal egészen.
 Tojhatik ám eleget *szeme*, mind *füle*, s *orra*, s a *szája*.
 Tojhatik ám eleget a melje 's téjnek helyette.

Ennekem úgy látszik; béillik ez egy kis *Ötösnek*. 2170
 De még *búzafejek* maradoztak el: öszveszedem mind:
 s másnak adom. Lészen közel egy éfára való szem.

Micsoda bőséggel terem a *Khâméleon* avagy
Kárlina fű; meg nem lehet írni se mondani épen.

* *Eszkendőként*.

-
- 2162 *fortsa*] furcsa; lásd Kalmár jegyzetét az 1887. sorhoz a 149. oldalon
 2164 (*)] tkp. *esztendőként*; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon
 2170 Ennekem] Ennekem
 2170 Ötösnek] lásd az 1518. sorhoz írt jegyzetet a 126. oldalon
 2172 éfára] Az *éfá* ősi, bibliai mértékegység: szilárd, száraz anyagok űrmértéke, kb. 22 liter.
 2174 *Kárlina* fű] lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

2159 Hol vészén az-olljan csúf férj-fi *mo'sárt* a-bujának: 2160 melljben ugyan helyesen
még-törhetné az-eszetlent? 2161 Fájdalom ez más-kép'! Ném igen újfág *ez az-ostor*.
 2162 A-kettőre hasadt nyelvűnek *fortsa beszédét* 2163 kell gondolnod ugj-ís, mint
à-kígyó lē-vetettét, 2164 azt a-fejér bőrit, meljet lē-vet *ēdj-fzēr idők-ként* (*): 2165
 meljel-is olj'k aszljonz jelesen szépíti-magát-még; 2166 *környüle* drága *fejének* egész
meljéig eresztvén. 2167 Még-telik az könnyen kígyó tojomány-al egészen. 2168 Tojhatik
 ám élēget *fzēme*, mind *füle*, s *ōrra*, s a-fzāja. 2169 Tojhatik ám' élēget à-melje-'s téjnek
 helyette. 2170 Ennekem ugj látszik; bē-illik ez ēdj kis *Ötösnek*. 2171 De még
búza-fejek maradoztak-el: öszve-fzēdēm mind: 2172 s másnak adom. Lészen közel ēdj
 éfára-való fzem. 2173 Micsoda bőfég-el terem a-*Khâméleon* àvagj 2174 *Kárlina*-fű;
 még-nēm-lehet írni sē mondani épen.

* *Eszkendők-ként*.

2169 em. *âm'*

	Ugy látszik; szaporább minden kertbéli virágnál: énnekem úgy tetszik, bővebb az erdei fűnél. Csudda, amit mondok! lehet is nagy csudda előtted. Hát hiszed-e? Nem képtelen-e teelőtted e mondás?	2175
Sokan vén korokban is színeskednek	Télen igen kevés a zöltség; és semmi virágot nem láthatsz sohol is: de ezen szép <i>Kárlina fűnek</i> szüneti hol van? imé zöldellik <i>a</i> minden időben. Terjed az! ám mindenha virágzik s magzik erősen! Micsoda <i>orvossági erő</i> van benne! csudálhat'd! Mégis igen olcsó; gyakrabban ingyen is adják. <i>Mindenféle sebet s nyavalyát gyógyítanak azzal.</i> Mégis az orvosló maga nem gyógyúl meg azáltal: sokkal sőt nyavalyásbb leszén; a pokol vara 's inkább mérgegesedik; s megöli, s a pokolba taszítja le őtet: annyival és inkább, hogy olj'k neme <i>méreg egészen.</i>	2180
	Nagy erejét s hasznát e Világ érezheti annak. Már igen aggocskák, élnek még is vele holtig.	2185 2190

2178 képtelen-e] képtelenség-e

2179 zöltség] itt: zöldellő növény

2180 sohol is] sehol sem

2182 mindenha] mindenkor

2187 pokol vara] A *pokolvar* a lépfenére visszavezethető hólyagosodása a testnek, tá-
gabb értelemben a bőrön megjelenő bármilyen elfertőződő sebet is így nevezték.

2175 Ugy látszik; szaporább minden kert-béli virág-nál: 2176 énnekem úgy tetfzik,
bővebb az-erdei fű-nél. 2177 Csudda, a-mit mondok! lehet-ís nagy csudda előttd. 2178
Sokan vén korokban-is színeskednek. [288] | Hát hiszed-è? Nëm képtelen-è tē- előttd e'
mondás? 2179 Télën igēn kevés a-zöldfég; és fēmmi virágot 2180 nēm láthatsz
fohol-ís: de ezēn szēp *Kárlina-fűnek* 2181 szūneti hol van? imé zöldellik *a* mindēn
időben. 2182 Terjed az! âm mindēn-ha virágzik s magzik erősen! 2183 Micsoda
orvosfági erő van benne! csudálhat'd! 2184 Még-is igēn-olcsó; gyakrabban ingyen-is
adják. 2185 *Mindēn-fēle sebet s nyavalyát gyógyítanak az-al.* 2186 Még-is az-orvosló
maga nēm gyógyúl-még az-által: 2187 fokkal főt nyavalyásbb leszēn; a-pokol vara-'s
inkább 2188 mérgegesedik; s mēg-öli, s a-pokolba taszítja-lē őtet: 2189 ànjival-ís
inkább, hodj olj'k nēme *mérēg egészen.* 2190 Nagy erejét s hasznát e' Világ érezheti
ának. 2191 Már igēn-aggocskák, élnek még-ís vele holtig.

Mózes után Dávid amint énekli *határát*
e rövid életnek; közelítik imé; el is érték;
sőt meg is halladták; élnek még is *vele* holtig.
Mint a régi cserép bészívta a mérget avagy zsírt. 2195
Ám ki-kiadja magát, kiveri cserepét, a veríték;
ha meleg éri közel: de benn tartózik a bővi
mind addig; miglen szénnel ki nem égeted abból.
Hát a pokol mérgét ama mérges *Kárlina* fünek
óh minemü tüzzel és lánggal emészti meg ISTEN! 2200
Viszket a színesnek szünetlen a szája e fűre:
élemedett s öszült korban 's kívánja veszettül.
Mint valamelj, terhét kiviselte, anyácska, vagy asszony,
ötven után számlálja az esztendő a bujácska;
mégis ifjui bujja bolondságának az ízit 2205
tartja a szájában; s édess ízint nyeli kortját;
színtugy hízik, igen hízik, nem tudja a férje.
Ám a leánya, avagy valamelj idegen kis ünöcske,

2192–2193 Utalás az ember életének múlandóságát az örökkévaló Istennel szembeállító 90. Zsoltár 10. versére: „A mi esztendeinknek napjai hetven esztendő, vagy mennél fel-lyebb, nyóltzvan esztendő: és azoknak szinte a java is nyomorúság és fáradság, melly mikor hirtelen elmúlik; elrepülünk.” A zsoltár első verse nyomán azt hagyományosan Mózesnek tulajdonítják: „Mósesnek az Isten emberének imádsága. Uram, te minékünk hajlékunk vóltál minden időben.”

2194 *vele*] ti. a kárlina fűvel

2197 benn tartózik] bent tartatik

2199 *Kárlina*] lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

2192 Mó'ses után Dávid à-mint énekli *határát* 2193 *e' rövid életnek*; közelítik imé; el-is érték; 2194 főt még-is halladták; élnek még-is *vele* holtig. 2195 Mint à-régi cserép bē-fzívta a-mérget avagy zsírt. 2196 Ám ki-ki-adja magát, ki-veri cserepét, a-veríték; 2197 ha meleg éri közel: dē bēn tartózik a-bővi 2198 mind à-díg; miglen fžen-el ki-nēm égetēd à-ból. 2199 Hát a-pokol mérgét ama mérges *Kárlina*-fünek 2200 óh mi-nēmü tüzz-el és láng-al emészti-még ISTEN! 2201 Viszket a-fzínēsnek fzünetlen a-fzája e' fűre: 2202 élemedett s öszült korban-'s kívánja veszettül. 2203 Mint valamelj, terhét ki-viselte, anjácska, vagj asszonzj, 2204 *öven-után* számlálja az-esztendő a-bujácska; 2205 Magáról nēm hiszēn a-fzinēs. [289] | még-is ifjúi bujja bolondfágának az-ízit 2206 tartja a-fzájában; s édess ízint nyeli kortját; 2207 fzínt'-ugj hízik, igēn-hízik, nēm tudja a-férje. 2208 Ám a-lēánja, avagy valamelj idegēn kis ünöcske,

2204 em. *öven-után* 2205 em. *ifjúi*

a tizenhármát alig érte el; azt eszi, falja,
s, mint mai ellettét a tehén, nyalogatja erősen: 2210
nászra, avagy b- - -lyra, hamar készíti, tanítja:
s *mit maga régen evett, rágott*, s nyelegetve emésztett,
az aggott szájával *azon kérődzik* a gyomra.
Óh de kevés a jó feleségtartó kegyes ember!
S óh de kevés a jó Sárát nevelő kegyes asszony! 2215
Semmit amaz nem lát: megtudja vakítani ez aztat:
és így a *Katka s Borka szemét* felnyitja napokként.
Hosszu ugyan; de helyes, s *példás*, úgy itélem, e példa.

Magáról nem Látom, mely kedvess e Világnak *a Kárlina zsírja!*
hiszen a színes azt szintugy belefőzik a borba, akármi italba: 2220
Jobban a Spanyolok s Olaszok kigyója sem *íz*el.
Néha mivel veszedelmes, azért kétséges a haszna.

2211 b- - -lyra] Valószínűleg: *bivalyra*, hangsúlyos *i*-vel az elején. Így utalás a gyerek-lány anyja által támogatott korai szexualitására.

2215 Sára Ábrahám felesége az *Ószövetségben*. Mielőtt az Isten megváltoztatta nevüket, Szárajként lett Ábrám hűséges házastársa. Szépségét a *Biblia* több helyen említi. Története: *1Móz 11–23*.

2217 *Katka s Borka*] Két régies közmondás ismeretében talán nem véletlenszerűen kiválasztott női nevek. 1. *Lusta Kati rest anyának a leánya*: tkp. 'amilyen az anya, olyan a lánya' jelentésben; 2. *Szereti a borkát* vagy *Szereti a bort és Borkát*: tréfás mondás az italt és a nőket kedvelő férfiről.

2217 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

2219 *a Kárlina zsírja*] lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

2221–2224 Nem tudható, hogy mire utal a szerző.

2221 Spanyolok] Spanyolok

2221 *íz*el] itt: fűszerez, izesít

2209 a-tizen-hármát alig érte-el; azt eszi, falja, 2210 s, mint mai ellöttét a-tehén, nyalogatja erősen: 2211 nászra, avagy b- - -lyra, hamar készíti, tanítja: 2212 s *mit maga régen evett, rágott*, s nyelögetve emésztött, 2213 az-aggott szájával *azon kérödzik* a-gyomra. 2214 Óh de kevés a-jó feleség-tartó kedjös embör! 2215 S óh de kevés a-jó Sárát nevelő kedjös afzöny! 2216 Sömmi amaz nöm lát: mög-tudja vakítani ez aztat: 2217 és így a-Kat'ka s Borka fzemét fël-nyitja napok-ként. 2218 Hofzfzû ugyan; de helyös, s *példás*, úgy itélöm, e' példa. 2219 Látom, mëlj kedvess e' Világnak *a-Kárlina zsírja!* 2220 azt fzin't-ugj bele-fözik a-borba, akár-mi italba: 2221 Jobban à-Spanjorok s Olaszok kigyója sëm *íz*el. 2222 Néha mivel veszedelmes, azért kétfégös a-haszna.

2214 em. *kedjös*

Tartják csuppa bolondságnak s vétéknek azértán
inni a bort egymásnak egészségére köszönnén.

Nincsen a *színesnek* helyesebb törvénye, szokása,
ennél: mert maga tudja, hogy azt *színből cselekedné,*
nem szívből: de együtt *szeretet* sincs benne se *jóság.*

Nem tudhatja imé, hogy *másnak* is a *szíve kettős,*
s *nyelve hasadt, színe* 's sok volna, mikép *őmagának:*
felteszi mégis: ezért *őmagát vádolja* bizonynyal:

Nem hihet ő másnak: másról nem; hanem *őmagáról.*

Nem veszi észre; *magát* hogy *elárúlgatja* egészen:
hogy minden, valamit *szóllánd,* s valamit ha *cselekszik,*
színesség; csupa *színesség!* *nyelve* s *szíve kettős.*

Színből köszön és *Jó napot* ám mondhat! nem egyébb az: egy henye
kíván jót a *színes* *bonjour!*

És az ő *Kész szolgálja* egyéb nem; csalfa *treissant!*

Mondja ha, *szívemből:* nekem ezt teszi, hogy, *szíveimből.*

Mind a *de tout mon ceur,* s a *de tous mes ceurs* teszen egyet.

Szóljon igyen, vagy amugy, *mind egy* a *célja, beszéde.*

2229 *őmagának*] önmagának

2230 *őmagát*] önmagát

2231 *őmagáról*] önmagáról

2235 *bonjour*] jó napot, fr.

2236 *Kész szolgálja*] Általában a levélszöveget lezáró köszönés volt az igaz vagy *kész szolgálja* formula.

2236 *treissant*] talán a *à votre santé* 'egészségére' fr. kifejezés fonetikus átírása

2238 *de tout mon ceur; de tous mes ceurs*] 'teljes szívemből; teljes szíveimből', fr.

2239 *mind egy*] itt: ugyanaz

2223 Tartják csuppa bolondfágnak s vétéknek azértán 2224 *inni a-bort* *ëdj-másnak*
egészségére köszönnén. 2225 Nincsen a-*színesnek* helyeséb törvénje, szokása, 2226

e'-nél: mert maga tudja, hodj azt *színből cselekedné,* 2227 *nëm szívből:* de együtt *szívetet*
fincs benne sè *jóság.* 2228 Nëm tudhatja imé, hodj *másnak-is* a-*szíve kettős,* 2229

s *nyelve hasadt, színe-'s fok-vólna,* mi-kép' *ő-magának:* 2230 *fël-tészi még-is:* ez-ért
ő-magát vádolja bizonynyal: 2231 Nëm hihet ő *másnak: másról nëm;* hanëm *ő-magáról.*

2232 Nëm vëszí-eszre; *magát* hodj *el-árúlgatja* egészen: 2233 Színből közfön és
kíván jót a-*színes.* [290] | hodj mindën, valamit *szóllánd,* s valamit ha *cselekszik,* 2234

színësfég; csupa *színësfég!* *nyelve* s *szíve kettős.* 2235 *Jó napot* ám mondhat! nëm ëgjëbb
az: *ëdj henye bon-jour!* 2236 És az-ő-*Kész szolgálja* ëgjëb nëm; csalfa *treissant!* 2237

Mondja ha, *szívemből:* nekëm ezt tészí, hodj, *szíveimből.* 2238 Mind a-*de tout-mon-ceur,*
s a-*de tous mes ceurs* tészën ëdjet. 2239 Szóljon igjën, vagj amugj, *mind ëdj à-célja,*

beszéde.

Mondja nekem bár *szá'lok*, akár, *szolgálók*, ez ember! 2240
nem magyaráz: *szívét* mindenkoron *öszveszorítja*.
Szíve nem ad soha, mint a *treissántnak* szíve, többet.
Amikor enni megyek; s kíván jó gyomort az *evésre*:
szíve hazud. S azután mondván, hogy *váljon az étel*
jómra: *hazud* szintugy. S amikor *ptrüsszentek* erősen 2245
vagy gyengén; s mondándja; *lehessen utánna egészség*:
akkor is és mindenkor a *szíve hazud* a csalárdnak.

Némelj meg-
mértető jelei a
színesnek

Nem csuda másképen; a világ hogy e *Kárlina* fűvet
ugy szereti, s él véle: imé látjuk, hogy, akiktől
ám másféle igaz *orvoslást* kell vala várni, 2250
még azok is vészik hasznát: s dicsérve *javallják*
másnak akárkinek is, minden módjával egye'mben.
Nem várhatni *igaz szívet*; jó *péladaadást* sem
mind attól, valaki *testvérét gyűlöli holtig*:
és aki atyjafiának az ellensége, irígye. 2255
Lesz valahára időm feltennem írásban elődbe
húsz jeleket; melyek nyilván *kijelentik a színessé*;

2240 *szá'lok*] a *szolgálók* köszöntési forma röviden

2241 nem magyaráz] Lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon. Tehát, ezen a helyen
Kalmár arra utal, hogy a *szolgálók* köszöntéssel a megszólaló éppen nem a valóságos
gondolatait fejezi, fejt ki.

2242 *treissántnak*] lásd a jegyzetet a 2236. sorhoz

2245 *ptrüsszentek*] tüsszentek

2248 *Kárlina* fűvet] lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

2252 egye'mben] együtt

2240 Mondja nekem bár *szá'lok*, akár, *szolgálók*, ez ember! 2241 nem magyaráz: *szívét*
minden-koron *öszve-fzorítja*. 2242 Szíve nem ad foha, mint a-*treisfántnak* szíve, többet.
2243 A-mi-kor' enni megyek; s kíván jó gyomort az-*evésre*: 2244 *szíve hazud*. S az-után
mondván, hody *váljon az-étel* 2245 *jómra*: *hazud* színt'-ugy. S a-mikor' *ptrüsszfzentek*
erősen 2246 vagj gjengén; s mondándja; *lēhesfēn utánna egēszfēg*: 2247 à-kor'-is és
minden-kor' a-*szíve hazud* a-csalárdnak. 2248 Nem csuda más-képen; a-világ hody e'
Kárlina-fűvet 2249 ugj fzerēti, s él-véle: imé látjuk, hody, a-kik-től 2250 ám más-féle
igaz *zorvosláft* kell-vala várni, 2251 még azok-is vészik-hasznát: s dicsérve *javallják*
2252 *másnak* akár-kinek-ís, minden módjával ēgje'mben. 2253 Nem várhatni *igaz*
szívet; jó *pēlda-adást* sēm 2254 mind ától, valaki *test-vérét gyűlöli holtig*: 2255
és a-ki atyjafiának az-ellenfēge, irígye. 2256 Némelj meg-ēfmértető-jelei a színessnek.
[291] | Lész valahára időm fēl-tēnnēm írásban elődbe 2257 *húsz jelēket*; melyek nyilván
ki-jelēntik a-színēst;

és a *hasadt nyelvűt* mintegy *újjal kimutatják*.

Hogyha *közönségesb jegyeket* jegyzek meg ezuttal
a húsz bélyegnek kívülötte: reménlem, a többbit
könjebben elvárod; amíg kell másszor aratnunk.

2260

Ami időn *könyörögni szokás* templomban, akárhol;
étel előtt vagy után; *szemeit futtatja* a színes.

S ami időn látsz *olljan erőtlenséget* öbenne:

nem csuda lessz, (ha kegyes vagy is) ha *nevetve fakadsz el*. 2265

Ha hozzája talál sz menni, lábodra, fejedre,
nézeget egynéhányszor, avagy csak *lopva tekintget*.

Szól amidőn teveled; széljelnéz másra, magára.

És a beszéd közben örömet társalkodik ebbel

vagy macskával; egyéb állattal is, ami van ottan.

2270

Azt némeljik az asztalnál 's vendégli, dicséri.

Hogyha, magad lévén, a szobába középre; s egyébkor
tisztá világosságra szokott ültetni; magának
orcáját de takarja homállyal; avagy tova hátr' áll:

ne higj néki: hamis: tarkább a *Kárlina fűnél*.

2275

2259 Hogyha] itt: amikor

2259 *közönségesb jegyeket*] általánosabb jeleket

2260 a húsz bélyegnek kívülötte] a húsz jelen kívül; a bélyeg, különösen a protestáns
terminológiában, a mai *jel* kifejezésünk értelmében állt

2262 Ami időn] amikor

2274 hátr' áll] hátra áll

2275 *Kárlina fűnél*] itt és a továbbiakban lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

2258 és a *hasadt nyelvűt* mint-édj *új-al ki-mutatják*. 2259 Hodj-ha *közönfégésb jegyeket*
jegyzék-még ez-uttal 2260 a-húsz bélyegnek kívülötte: reménlém, a-többit 2261
könjében el-várod; a-mîg kell más-fzor aratnunk. 2262 A-mi-időn *könyörögni szokás*
templomban, akár-hol; 2263 étel-előtt vagj után; *szemeit futtatja* a-fzínés. 2264 S
a-mi-időn látsz *olljan erőtlenségét* ő-benne: 2265 nem csuda lészsz, (ha kedjés vadj-ís)
ha *nevetve fakadsz-el*. 2266 Ha hòzája talál sz menni, lábodra, fejedre, 2267 nézeget
édj-néhánj-fzor, avagy csak *lopva tekintget*. 2268 Szól a-midőn tē-veled; széljel-néz
másra, magára. 2269 És a-beszéd-közben örömeft társalkodik ebbel 2270 vagj
macskával; egyéb állat-al-is, à-mi van ottan. 2271 Azt némeljik az-asztal-nál-'s vendégli,
dicséri. 2272 Hodj-ha, magad lévén, a-fzobába középre; s égjéb-kor' 2273 tisztá
világosságra szokott ültetni; magának 2274 orcáját de takarja homály-al; avagy tova
hátr'-áll: 2275 nè hidj néki: hamis: tarkább à-*Kárlina fű-nél*.

2263 em. *futtatja*

Hogyha ő tudva beszél, önként, olj forma dologról,
ami neked nemigen hasznos; s nem hallasz örömmel:
s hogyha szokott önként *három négyféle tanátsot*
adni; s az elsőket mind elrontándja utólján:
ne higj néki: hamis: tarkább a Kárlina fűnél.

2280

Ha *nehezen* veszi bé vagy *szenvedi gyomrod az ételt*:
vagy, ha vissza találod eresztteni egyszer egészen;
vagy ha csak egy falatot 's: vagy akármi ha érni találánd:
frígyet a gyomroddal másképp vess: véle szövetkezz:
Kárlina fűszerszám nélkül mindenkor élélhetsz.

2285

Sokféle nemzet-
béli Név a mai
Magyarok közt

Még ide hátra van egy keves *árpácskám a kölessel*.
De, minthogy hátrácska maradt az *árpa vetéském*,
másképp nem lehet, az aratása 's utólszor esik meg.
Jobban hagyd érjen meg! Eléb a kölest aratom le.

Feltehetem; megesik minden Országban, akárhol;
vagnak, akik *három négy nemzetnek* a nevéről
hívatják magokat; ki-ki egyről, tudnia illik.

2290

E két Országban pedig írhatok *a Magyarok közt*
tízenhat, legalább, *tizenöt nemzetbeli névről*.

2284 frígyet] itt: szövetséget

2285 *Kárlina fűszerszám*] lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

2293 E két Országban] ti. Erdélyben és a királyi Magyarországon

2276 Hodj-ha ő tudva beszél, ön-ként, olj-forma dologról, 2277 a-mi nekéd nem-igén
hasznos; s nem hallasz örömm-el: 2278 s hodj-ha szokott ön-ként *három' négy-féle*
tanátsot 2279 adni; s az-elsőket mind el-rontándja utólján: 2280 nè hidj néki: hamis:
tarkább à-Kárlina-fű-nél. 2281 Ha *nehezen* vész-bé vagj *fzenvedi gyomrod az-ételt*:
2282 Sok-féle nemzet-béli Név a-mai Magyarok-közt. [292] | vagj, hà vissza-találod eresztteni
édj-fzér egészen; 2283 vagj ha csak édj falatot-'s: vagj akármi ha érni-találánd: 2284
frídj-et a-gyomrød-al más-kép' vess: véle szövetkèzz: 2285 *Kárlina fű-fzèrfzám-nélkül*
mindèn-kor' el-élhetsz. 2286 Még ide hátra van édj kevés *árpácskám a-kölès-el*.
2287 De, mint-hodj hátrácska maradt az-*árpa-vetéském*, 2288 más-kép' nem lehet,
az-aratása-'s utólfzör esik-még. 2289 Jöban hagy'd éjjen-még! Eléb a-kölest aratom-lè.
2290 Fèl-tèhetèm; még-esik mindèn Orfzágban, akár-hol; 2291 vadjnak, a-kik *három*
négy nèmzetnek a-nevéről 2292 *hívatják magokat*; ki-ki édjről, tudnia illik. 2293
E' két' Orfzágban pedig írhatok *a-Magyarok-kózt* 2294 *tízèn-hat*, leg-aláb, *tízèn-öt*
nèmzet-beli névről.

2280 em. à-Kárlina-fű-nél

Ezt lehet írni *Magyarnak*; amazt *Kúnnak* titulálják; 2295
ez őmagát hivatja *Tatárnak*; amaz de *Töröknek*;
Szásznak vagy *Németnek* imez; *Tótnak* pedig oljik;
némeljik *Lengyelnek*, avagy *Csehnek*, vagy *Orosznak*;
Horvátnak némeljik ugyan; *Rácznak* pedig oljik;
ez de *Kozáknak*; ama *Zsidónak*, *Olasznak*, *Oláhnak*. 2300
Még az egy *Örmény* nevezet hogy volna közöttünk,
nem tudom; ám ha vagyon 's város kettő csupa *Örmény*.
Hívhatnánk eleget ma *Görögnek* 's: szinte *Czigánnak* 's.
De nem akar senki 's dicsekedni e két here névben.
Megfelel *ennek* igen sok: *amazt* is tudja az anyja. 2305
Óh nyomorúlt férjfi! nem tudsz zaboládra vigyázni!
hogy kényes hitessed, s lányod, szájokra eresztéd!
Légy *szemes* és *gondos férj!* jó atya, gazda, keresztyén!
Tiltsd *ezeket*; soha venni s *adni* ne menjenek el-ki:
azt pedig házadhoz ne erezd az adásra-vevésre. 2310
Im ők mind ketten magokat zsákmányra kiadják!
Sokba került *móringja*: de most fátyolka a *béri*.
De gonosz a kissebb is! aki rá nézve kegyeske!

2296 őmagát] önmagát

2308 *szemes*] körültekintő, ügyes, szemfüles

2312 A *móringa* a férjhez adott nők díja, amit a férj mintegy letétbe helyez.

2295 Ezt lehet írni *Magyarnak*; amazt *Kúnnak* titulálják; 2296 ez ő-magát hivatja
Tatárnak; amaz de *Töröknek*; 2297 *Szásznak* vagy *Németnek* imez; *Tótnak* pedig
oljik; 2298 némeljik *Lengyelnek*, avagy *Csehnek*, vagy *Orosznak*; 2299 *Horvátnak*
némeljik ugyan; *Rácznak* pedig oljik; 2300 ez de *Kozáknak*; ama ' *Sidónak*, *Olasznak*,
Oláhnak. 2301 Még az-édj *Örmény* nevezet hodj volna közöttünk, 2302 nem tudom;
ám ha vadjon-'s város kettő csupa *Örmény*. 2303 Hívhatnánk eleget ma *Görögnek*-
's: szinte *Czigánnak*-'s. 2304 De nem akar fénki-'s dicsekedni e' két' here név-ben.
2305 Meg-felel *e'nek* igen-fok: *amazt*-is tudja az-anja. 2306 Tízén-édj Némzet
Magyar-Ország-ban. [293] | Óh nyomorúlt férjfi! nem tudsz zaboládra vigyázni! 2307
hodj kényes hitessed', s lánjod', szájokra eresztéd! 2308 Lédj *szemes* és *gondos férj!* jó
atya, gazda, keresztyén! 2309 Tiltsd *e'zeket*; soha venni-s-*adni* ne menjenek-el-ki: 2310
azt pedig házad-hoz ne erezd az-adásra-vevésre. 2311 Im' ők mind ketten magokat
zsákmányra ki-adják! 2312 Sokba került *móringja*: de most fátyolka a *béri*. 2313
De gonosz a-kisséb-is! a-kí rá nézve kegyeske!

2302 em. *vadjon*

Bérbe kiadja magát most *dib-dábért*; de ne tudják:
majd pedig a *Hűstől* sok ezért vár s kér a bitangért.

2315

Tizenegy Nemzet
Magyar Ország-
ban

Most ez elég: az útfélről bélépek az útra.
E bódog *Kanaán Ország* dicsekedhetik abban,
hogy *tizenegy Nemzet*, de kivált a *széleit* inkább,
lakja: s a jó szívű *Magyar a szívébe* középben
lett örökös: a Mennyet imádja; s örül a Királynak.

2320

Hogy hát annyi különb nevezet bécsúszá közinkbe:
nem csuda. Csudda csudája pedig, hogy *minden egyéb*
nép,

ha Magyar Országból kimegyen, mind *tiszta Magyar*nak
mondja magát: szenvedhetnének inkább csuda nélkül;
ha *Magyarocskának*; ha *Magyarkának*, s *Magyarosnak*,
mondná: vagy, ha *Magyar formának* is, annival inkább.
Aki nem bizonyába való Magyar; én úgy itélem,
a *Magyar Országi* nevezet lesz néki helyesebb.

2325

2314 *dib-dábért*] haszontalanságért

2315 *Hűstől*] a jegyespártól

2327–2328 Kalmár itt egyértelműen megkülönbözteti a magyar anyanyelvű, *bizonyába*
való Magyarokat a korona fennhatósága alá tartozó, de nem magyar anyanyelvűektől
(*Magyar Országi*), akiket a korban is elfogadott latin kifejezéssel összevonva *Hunga-*
rusnak hívtak, de amely elnevezés így szerintem összemossa, megkülönböztethetlenné
teszi a nem magyar anyanyelvűek és a magyar anyanyelvűek halmazát.

2314 *Bérbe* ki-adja magát most *dib-dáb-ért*; de ne tudják: 2315 majd pedig a-*Hűstől*
fok ezért vár s kér a-bitang-ért. 2316 Most ez elég: az-út-félről bē-lépék az-útra. 2317
E' bódog *Kanaán-Ország* dicsekedhetik abban, 2318 hódj *tizēn-ēdj* *Nēmzet*, de kivált'
à-*fzéleit* inkább, 2319 lakja: s a-jó szívű *Magyar à-fzîvébe* középben 2320 lett
örökös: à-Mēnnyet imádja; s örül a-Királynak. 2321 Hódj hát ānki különb nevezet
bē-csúszá közinkbe: 2322 nēm csuda. Csudda csudája pedig, hódj *mindēn ēgjēb nép*,
2323 ha *Magyar-Ország*ból ki-mēgyēn, mind *tiszta Magyar*nak 2324 mondja magát:
fzenvedhetnének inkább csuda-nélkül; 2325 ha *Magyarocskának*; ha *Magyarkának*, s
Magyarosnak, 2326 mondná: vagy, ha *Magyar formának*-is, ānjival-inkább. 2327
A-ki nēm bizonyába-való *Magyar*; ēn ugj itélem, 2328 a-*Magyar-Országi* nevezet lēs-
nēki helyēsfebb.

Miért mondja ma- De *mi okon* kapogat valaki a *Magyar neven* inkább?
gát némelj ember hagyd lám! Én *hat okot* tehetek fel: elég lesz en egyszer. 2330
Magyarnak? Hogy a *Királyunknak* főbb *dicsőssége* ez Ország;
az bizonyos. Csak ezért kívánsz mondatni *Magyarnak*?
Mondd inkább magadat *Magyar Országi* szabadosnak.
Vagy hogy igen *bóldog* s *dicső Ország*: csak ezért-e?
Nem mondhat sz egyebet: *Magyar Országi* vagy: elég ez. 2335
Híresek a Magyarok hajdantól fogva maiglan:
mondod; ezért akarod magadat tettetni *Magyarnak*.
Jobb, soha ne tettesed; hanem mindenbe kövessed
őket: s a *Nyelvet*, szükség, bizonyába szeressed;
hogy szódnak mindenkor hitelt adhasson akárki. 2340
Hogy vagy on a *Magyarokban* igen sok, szép, s nagy
ajándék:
mondod; ezért? Amit felelék, szolgál ni fog itt is.
Hogy az *anyád* vagy *apád Magyar* ember: van okod;
ugy-e,
s jussod elég? *Szégyen* 's van elég; még több a *gyalázat*:
nem tudod a Nyelvet: szégyenbe maradtok azért mind. 2345

2333 szabadosnak] *libertinusnak*, jobbágyi kötelességek alól felmentett, de nem nemes személynek

2341 Itt feltehetően isteni adományról, *ajándékról* van szó *Jak* 1:17 értelmében. Lásd ehhez a locust a 17. sor jegyzetében a 40. oldalon.

2344 jussod] (törvényes) örökrész, örökség

2329 De *mi okon* kapogat valaki a-*Magyar névén* inkább? 2330 Mi-ért mondja magát némelj embér *Magjarnak*? [294] | hagy'd lám! Én *hat okot* teheték-fel: elég lesz en edj-fzér.
2331 Hodj a-*Királyunknak* főbb *dicsősfége* ez-Orfzág; 2332 az bizonyos. Csak ez-ért kívánsz mondatni *Magjarnak*? 2333 Mond'd inkább magadat *Magyar-Orfzági* f zabadosnak.
2334 Vagj hodj igén-*bóldog* s *dicső Orfzág*: csak ez-ért-è? 2335 Ném mondhat sz egjebet: *Magyar-Orfzági* vadj: elég ez. 2336 *Hírēsök à-Magyarok* hajdantól fogva maiglan:
2337 mondod; ez-ért akarod magadat tettetni *Magjarnak*. 2338 Jobb, fo ha nè tettesfed; haném mindenbe kövesfed 2339 őket: s à-*Nyelvet*, fzükfég, bizonyába fzeresfed;
2340 hodj fzódnak minden-kor' hitelt adhasfon akár-ki. 2341 Hodj vadjon a-*Magyarokban* igén-fok, *fzép, s nagy ajándék*: 2342 mondod; ez-ért? A-mit felelék, fzolgalni-fog itt-is. 2343 Hodj az-*anyád* vagj *apád Magyar* embér: van okod; ugj-è,
2344 s jusfod elég? *Szégyen*-s van elég; még több a-*gyalázat*: 2345 nēm *tudod a-Nyelvet*: fzégyenbe maradtok azért mind.

De sokkal jelesebb; hogy még az *ösödnek öséről*
mondhatod és tarthat'd magadat mindenha *Magyarnak*;
egyszersmind örökösnek, igaz jó Nemesnek amellet.
Ugy de *nem tudod a Nyelvet*: szégyenbe maradnál:
senki nem adna hitelt: egyebet gondolva felőled
az idegen. Ha talám hinné 's, hogy régi *Nemes* vagy,
és *Magyar Országi* lakos: ám de micsoda jeltől
tudhatná meg im ezt, hogy te *igazán Magyar* is vagy?
Ezt nyernéd; kinevetne: mivelhogy előtte hazudtál.

2350

Magyar Országi
Nemesen történt
dolog

Nem lehet elhallgatnom ugyan egy példabeszédet.
Felteszem azt röviden: arról lessz varva a him is.
Elmenvén maga egy *Magyar Országi* Nemes Ember
egy bizonyos országba; de *most* nincsen neve néki:
ahol 's *Nemzetesek* számába vagyon, aki nálunk,
és egyebütt, esméri magát s titulálja *Nemesnek*:
Méltóság légyen pedig, akit szoktanak ottan
hívni *Nemesnek*: imé ez köztök a könjü különbség.
Abban az országban lévén, ezt monddom, az útja

2355

2360

2347 mindenha] mindenkor

2356 him] pettyezéssel, pontozással varrt díszítés

2357–2362 Kalmár az általa más országban – valószínűleg Angliában – már megismert, modern nemzetfogalmat ütközteti a nálunk még jó évszázadig fennálló nemesi nemzetfogalommal, melynek lényege a *nemzetesség*, a nemességhez való tartozás. Ez alapján *joggal* nevezi magát magyarnak az egyébként nem magyar származású, de magyar nemes az anekdotában. A modern nemzetfogalom alapja – Kalmár esetében is vallottan – az egy nyelvet beszélők közösségéhez való tartozás.

2346 Dè főkal jelèsèb; hodj még az-ösödnek öséről 2347 mondhatod és tarthat'd magadat mindèn-ha *Magjarnak*; 2348 ëdjfzër-s-mind örökösnek, igaz jò Nëmësnek a-mèlett. 2349 Ugy-dè *nëm tudod à-Nyelvet*: fzégyènbe maradnál: 2350 fënki nëm adna-hitelt: ëgjebet gondolva felőled 2351 az-idegèn. Ha talám hinné-'s, hodj régi *Nëmës* vadj, 2352 *Magjar-Országí Nëmësèn történt dolog. [295]* | és *Magjar-Országí* lakos: âm dè micsoda jeltől 2353 tudhatná mëg im' ezt, hodj tè *igazán Magjar*-is vadj? 2354 Ezt nyernéd; ki-nevetne: mivel-hodj előtte hazudtál. 2355 Nëm lehet el-hallgatnom ugjan ëdj pëlda-beszédët 2356 Fël-tësözëm azt röviden: arról lësosz varva a-hím-is. 2357 El-mënvén maga ëdj *Magjar-Országí* Nëmës Embër 2358 ëdj bizonyos orfzágba; de *moft* nincsen neve néki: 2359 a-hol-'s *Nëmzetësek* fzámába vadjon, a-ki nálunk, 2360 és ëgjebütt, ësméri magát s titulálja *Nëmësnek*: 2361 *Méltófág* lëdjën pedig, à-kit fzoktanak ottan 2362 hívni *Nëmësnek*: imé ez kóztök a-könjü különbëg. 2363 Abban az-orfzágban lévén, ezt monddom, az-útja

egy Országunkbéli *Nemesnek*, ezen titulussal;
s kérdetvén, hogy micsoda nemzetség legyen, így szól, 2365
hogy *Magyar* ő. De azok menten vetik ellene néki:
ami időn másszor Magyarok fordultak előttök;
nékiek ugy tetszik, más volt a képek azoknak,
és másféle tekintetek is: a *szavok* ha különb-e,
nem tudják: ez okon őtőle kikérik ez egyet; 2370
hogy született nyelvén valamit mondjon csak őt, *hat*, *szót*.
Mond valamit: s kérdik, ha *Magyar nyelvén* van a
mondva?
Nem; feleli: s igazán megvallja; *nem érti a Nyelvet*.
Meljre felelnek azok mindjárt; hogy ő *nem* 's *Magyar*
ember.
Ő pedig ezt állítja, ez *Országának* hogy ő *Tagja*, 2375
s régi igaz fia; s *minden nemzetsége Nemes volt*.
Meglehet azt engedni, felelnek azok neki ismét,
régől fogva, ha két száz esztendőknél előtte 's,
éltenek az elei s dicsekedtek *e jussal*, amint van:
még azzal meg nem próbálta, hogy ő *Magyar ember*. 2380

2379 *jussal*] örökséggel

2364 *édj* Országunk-béli *Nēmēsnek*, *ezēn* titulús-al; 2365 s kérdetvén, hódj micsoda
nēmzetfég lēdjēn, igj fžól, 2366 hódj *Magjar* ő, De azok menten vetik ellene nēki:
2367 a-mi-időn más-fzör Magjarok fordultak előttök; 2368 nēkiek ugj tetfzik, más vōlt
à-képēk azoknak, 2369 és más-féle tekintetēk-īs: a-fzavok ha különb-ē, 2370 nēm
tudják: ez okon ő-tőle ki-kérik ez *ēdjet*; 2371 hódj fžületētt nyelvén valamit mondjon
csak *őt*, *hat*, *fžót*. 2372 Mond valamit: s kérdik, ha *Magjar nyelvén* van a mondva?
2373 *Nēm*; feleli: s igazán mēg-vallja; *nēm érti a-Nyelvet*. 2374 Mēljre felelnek azok
mindjárt; hódj ő *nēm*-s *Magjar embēr*. 2375 Ő pedig ezt állítja, ez *Orfzágnak* hódj
ő *Tagja*, 2376 *Mi a-Czimēre valamēlj Orfzágnak?* [296] | s régi igaz fia; s *mindēn*
nēmzetfēge Nēmēs vōlt. 2377 Mēg-lēhet azt engedni, felelnek azok neki ismét, 2378
régől-fogva, ha két' fžáz efsztendőknél előtte-'s, 2379 éltenek az-elei s dicsekēdtek *e'*
jūs-al, a-mint van: 2380 még āz-al mēg-nēm-próbálta, hódj ő *Magjar embēr*.

2370 em. *tudják*

Mi a Czimere
valamelj Ország-
nak?

Tudva vagyon nálok nyilván, hozzá teszik ezt is;
„hogy *sokféle* különbb nyelvű *Nemzet* legyen itten:
de minden Országnek a *Dísze s Czimmere*, nem más,
azz, *amiről nevezik*: csakhogy *czimerezzé magát meg*.”

Kérlek azért, ne hazudj: hasznodra taníthat e példa.
Kérlek, egyem, ne hazudj: *czimerezd magad a*
Magyarokként.

2385

Megpróbálhatod: *a Magyarok Czimerével* eléb mégy.
A tejet, ameljet szoptál ízint az anyádtól,
megtarthat'd: s *ez* egészséges jó *étel* amellet,
hasznos igenn az *egészséges* vagy *tiszta* gyomornak.

2390

História egy Tót
Urról

Ami időn kíváncsoznom az ifju szemekkel,
húsz esztendővel ezelőtt országokat úntíg
látni; hogy ISTENnek, s a Királynak jobb fia lennék;
a Haza mit kíván, tartván mindenkor előttem;

2383 *Czimmere*] *Címere*, tehát jele. Itt és a későbbiekben is ebben a jelentésben, tehát egy *nemzet* címere, annak *jele* a nyelve, vagy ha többen nemzetiségű országról van szó, akkor vagy a többség vagy egy kitüntetett szerepben lévő népesség nyelve.

2386 egyem] mondom; lásd Kalmár jegyzetét a 181. oldalon a 2412. sorhoz

2386 *czimerezd*] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz

2392 húsz esztendővel ezelőtt] 1749-ben kezdte Kalmár a peregrinációját, tehát ez az adat is azt bizonyítja, hogy a mű 1769-ben nagyrészt már készen volt.

2392 úntíg] hosszadalmasan

2381 Tudva vadjon nálok nyilván, hozzá-tészik ezt-is; 2382 „hogy *sok-féle* különbb nyelvű *Nemzet* lédjén itten: 2383 de mindén Országnek a-*Dísze s Czimmere*, nem más, 2384 azz, a-*miről nevezik*: csak-hogy *czimerezzé-magát-még*.” 2385 Kér'lek azért, ne hazudj: hasznodra taníthat e' példa. 2386 Kér'lek, egyem, ne hazudj: *czimerezd magad' à-Magyarok-ként*. 2387 Még- próbálhatod: *à-Magyarok Czimerevel* eléb mégy. 2388 A-tejet, à-méljet szoptál ízint az-anjadtól, 2389 még-tarthat'd: s *ez* egészséges jó *étel* a-mellet, 2390 hasznos igenn az-*egészséges* vagy *tiszta* gyomornak. 2391 A-mi-időn kíváncsoznom az-ifjú szemek-el, 2392 húsz esztendővel ezelőtt országokat úntíg 2393 látni; hogy ISTENnek, s a-Királynak job-fia lennék; 2394 a-Haza mit kíván, tartván mindén-kor' előttem;

2384 em. *a-miről* 2388 em. *az-anjadtól*

s ami időn a határt immár, kifelé, közelítném; (*) 2395
 öszvetalálkoztam valamelj *Tót úrral a Vágnál*:
 mondhatom, egy *egyenes* szívű, és érdemes Ember;
 s kellemetes természete; s drága beszédi, valának:
Trencsin Vármegyei vala; ha meg nem csal az elmém.
 Es amidőn a *Magyar Nyelvét* csuddálva csudálnám: 2400
 mintha Magyarrr emléők formálták volna a száját;
 nem 's akarám elhinni, szopott volt volna egyébtől:
 ezt felelé: hogy amaz édes *Tót téjnek* utánna,
a Magyar ételnél nincsen soha kellemetesb íz
 néki a szájában; izint se beszélhet a nélkül. 2405
 Több ez: lenni magát *Magyar Országból eredettnék*
 mondani sem merné; ha *a Nyelvét a mi Hazánknak*
nem tudná ugy, amint kell néki valóba szeretni.
 Itt van már *a köles mesgyéje*. De más aratásra,
 hogyha a Menny éltet bennünk', s szolgál az egészség, 2410

* *A határhoz közelítnék.* Hol nyugodt mozgást, hol pedig teljes erőfeszítést jelent. Másként: elérni, hogy hozzám közeledjék, a közelemben legyen.

2395 ami időn] amikor

2409 Itt van már *a köles mesgyéje*.] A szerző *gabona-élelem-nyelv* metaforarendszeréből kiindulva, ami szerint az *árpa* a magyar nyelvet jelöli, megállapítható, hogy a köles így az ország magterületein található magyar nyelvet körülvevő további *hazai* nyelvek jelölésére szolgál – egyértelműen kiemelve a *tót-szlovák* nyelvet azok közül.

2395 s a-mi-időn a-határt immár, ki-felé, közelítném; (*) 2396 öfzve-találkoztam valamelj *Tót úr-al a-Vág-nál*: 2397 mondhatom, edj *ëgjenës* fízivű, és érdemës Embër; 2398 s küllemetës természetete; s drága beszédi, valának: 2399 História edj Tót Urról. [297] | *Trëncsin Vár-mëgjei* vala; ha mëg-nëm-csal az-elmém. 2400 Es a-midőn a-*Magjar Nyelvét* csuddálva csudálnám: 2401 mint-ha Magjarr emléők formálták-vólna a-fzáját; 2402 nëm-'s akarám el-hinni, fszopott-völt-vólna ëgjb-től: 2403 ezt felelé: hodj amaz édës *Tót téjnek* utánna, 2404 *a-Magjar étel-nél* nincsen foha küllemetës b íz 2405 nëki a-fzájában; izint së beszélhet a-nélkül. 2406 Több ez: lënni magát *Magjar-Orfzágból eredettnék* 2407 mondani sëm merné; ha *a-Nyelvét à-mi Hazánknak* 2408 *nëm tudná* ugj, a-mint kell nëki valóba szeretni. 2409 Itt van már *a-köles mësgyéje*. De más aratásra, 2410 hodj-ha a-Mënnny éltet bennünk', s fozgál az-egëszfëg,

* *A-határ-hoz közelítnék.* Hoc *actionem remiffiorem*; illud uero, *omnem contentionem*, denotat. Proprie: facere, ut ad me adpropinquet; mihi propinquum fit.

2407 em. à-mi

új eke s ösztöke lesz, jó messze vigyük *a megyéjét*.
Minden parlagot akkor, egem (*) felszántok alája:
 néki fogom szánni *harmad részét az ugarnak* 's.
 Lészen a kásának keleti: mert, tudjuk, igen jó,
 könjű s egészségess étel, téjben, vagy a nélkül 's:
 jobb mégis; ha a bors tarkítja, s festi a sáfrány.

2415

Kény nélkül való
 józan élet

Nyúlok az *árpámhoz* már. Ennek a széki, veséje,
 nekem egészségessbb; legkedvessbb étel előttem;
 ez kenyérem s mindennapi háromféle italkám;
szép búzának a lisztlángjával elegy egyelítve.
 Csak legyen ám fodros vagy kék káposzta amellet;
 minden egyéb kertünkbeli fűszerszám legyen ismég;

2420

- * Költőknél, kivált kötött mértékekben, előfordulhat az *egem* és az *egyem* arra a célra, amire a köznép is használja: ugyanaz, mint a *mondom*, vagy inkább *monddom*. Innen az *ege* szó, ma használatosabb alakjában *ige*, és az *égér*, használatosabb alakban *ígér*: az *eg* töből, azt jelenti, beszél.

2411 *a megyéjét*] Tkp. *a mesgyéjét*. Egyes tájegységeinken a *megye* szó *mesgyét* is jelent. Tehát Kalmár kiterjesztené a magyar nyelvterület határait.

2412 (*)] *A poetica licentia* elve tehát megengedi, hogy a költő – különösen időmértékes verselés esetén – köznapi, tkp. más stílusrétegből vett kifejezésekkel is éljen.

2417 Nyúlok az *árpámhoz* már] Innentől a magyar nyelvvel foglalkozik a továbbiakban.

2417 széki, veséje] belseje, itt tkp. magja

2420 *lisztlángjával*] a legfinomabbra őrlött és szitált (búza-)liszttel

2422 fűszerszám] fűszer

2411 új eke s ösztöke lesz, jô-meszfze vidjük *a-mëgyéjét*. 2412 *Mindën parlagot à-kor'*, ègëm (*) fël-fzántok alája: 2413 nêki fogom-fzánni *harmad részét az-ugarnak*-'s. 2414 Lészèn a-kásának keleti: mert, tudjuk, igën-jô, 2415 könjű s egészségëss étel, téjben, vagj a-nélkül-'s: 2416 jòb még-ïs; ha a-bors tarkítja, s fësti a-fáfránj. 2417 Nyúlok az-árpám-hoz már. E' nek a-fzéki, veféje, 2418 nêkëm egészségëssbb; leg-kedvessbb étel előttem; 2419 ez kényerem s mindën-napi három-féle italkám; 2420 *fzép búzának a-liszt-lángjával* elegj egjelítve. 2421 Kénj-nélkül-való józan élet. [298] | Csak lëdjën ám fodros vagj kék káposzta amëlett; 2422 mindën ègjëb kertünk-beli fű-fzërfzám lëdjën ismég;

- * Poëtis, in ligata potissimum, eo quod plebi quidam ualet, ufv uenire potest *ëgëm*, ac *ëgjëm*; idem quod *mondom*, uel potius *monddom*. Inde *ëge*, uerbum; hodie ufítatus *ígë*; et *ëgër*, ufítatus *ígër*: a radice *ëg*, dicit, loquitur.

színmézem 's ha leszen, s kétféle kövéri a téjnek:
semmi egyébb étel, valamit kitalálhat az ember
válogatós inyével, ugyan nekem soha nem kell.

2425

Élj amivel tetszik; neked, ugy nekem is szabad; ugy
van.

Élj amivel tetszik! tőled nem tilthatom azt meg.

Élj amivel tetszik! soha nemm kívánom a szádból.

Gyomrom, inyem, nekem még nemm 's viszket soha érte.

Frígyesem e kettő: s megmondám, kik a barátim.

2430

A gabonát kiveszem: nincs olj szép Isteni áldás
mint a bor, ameljet fénylő Nap alatt nyom az ember.
Azzal is élj, amikép tetszik; mindenkor az Úrnak
adván háláhat szívből; de nem a bor eszedből,

Nékem ugyan azzal 's, ha egyéb van, kész a szövetség.
Semmi ital fejemet soha ne próbálja, megállom:
ugy szeretem s akarom! (Mostan de nincsen egyéb mód).
Szívemet ám máskép 's megvidámítja az Isten.

2435

2423 *színmézem*] A legértékesebb méz, amely a méhsejtekből magától csurog ki, tehát nem pergetve.

2423 *kétféle kövéri a téjnek*] vaj és tejszín

2430 *Frígyesem*] Szövetségesem

2437 (Mostan de nincsen egyéb mód)] Talán utalás a szerző ellen 1767-ben indult egyházfegyelmi eljárásra, amelynek alapját éppen a lelkészhez nem méltó, részeges viselkedése képezte. Ehhez lásd G. Szabó Botond *Kalmár György és a debreceni kollégium* c. tanulmányát (G. SZABÓ 1995.). De utalhatunk a Kalmárral szemben írt gúnyversekre is, amelyek állandó toposza a feltételezett részeges életmódja. Johann Heinrich Lambert is említi leveleiben, hogy Kalmár, míg nála vendégeskedett, rendszeresen és sokat ivott (lásd: HEGEDÜS 2008.).

2423 *szín-mézem*-'s ha lészén, s két-féle kövéri a-téjnek: 2424 fëmmi egébb étel, valamit ki-találhat az-embër

2425 válogatós inyével, ugjan nëkëm foha nëm këll.

2426 Élj a-mivel tetszik; nekëd, ugj nekëm-ïs fzaad; ugj van. 2427 Élj a-mivel tetszik! tőled nëm tilthatom-azt-mëg.

2428 Élj a-mivel tetszik! foha nëmm kívánom a-fzádból. 2429 *Gyomrom, inyëm*, nëkëm még nemm-'s viszket foha érte.

2430 *Frídesëm e' kettő*: s mëg-mondám, kik a-barátim. 2431 *A-gabonát* ki-vészëm: nincs olj' fžép Ifteni áldás

2432 mint a-bor, à-mëljet fénylő Nap-alatt nyom az-embër. 2433 Azz-al-is élj, a-mi-kép' tetszik; mindën-kor' az ÚRnak

2434 adván háláhat *fžívből*; de nëm à-bor-eszedből, 2435 Nékëm ugjan àz-al-'s, ha ëgžëb van, kész a-fžövëtfëg.

2436 Sëmmi ital fejemet foha nè próbálja, mëg-állom: 2437 ugj fzeretëm s akarom! (Moftan dë nincsen ëgžëb mód).

2438 Szívemet ám más-kép-'s mëg-vídámítja az-Ifteni.

2438 em. mëg-vídámítja

Mindazonáltal ugyan örömet plántálom a szőlő.
Minden idén bojtom; másoknak 's juttatok abból. 2440
A *bora* (*) nekem egész *patikám*: mindennap az által
kedvem, *egészségem*, szolgál mindenre, míg élek.
Szoktam tartani *jó módot* mindenben; *a borban* 's.
Orvosságnak ugyan szeretem jól; de nem itálnak.
Elveszem egy részét: másokkal közlöm a többi. 2445

A Magyar Nyelv árpában példázta-
tik
Monddom, az *árpához* látok. De, ha élek, idővel
bőven, igen bőven vetem azt: *búzát* is ám annyit.
A szép *árpa* veséjével jó a *búza* kövéri:
élhezti s táplálja tudom; teszi *szívem erőssé*.

Mit aratok! *Szálkás árpát*! De mit aratok most! 2450
Mind csak hallogatám a vetést! mi okon pedig; arról
semmire nem gondolkodtam, s elmémre se vettem.
Szinte *kalászosodott*; amidőn ezz ötle eszembe:
az aratása bajoska fog annak lenni talámtán:
mert *szúrós a kalássza*: kezem ha szúrni találja, 2455

* Lásd alább V. 3182. 3194–6.

2440 bojtom] tkp.: *bujtom*, ami itt a szőlő hajtásainak földbe dugását jelenti, szaporításuk miatt

2441 (*)] Valójában: 3089. és 3101–3103. sorok a 220. oldalon. Kalmárnak ez a jegyzete is azt bizonyítja, hogy lehetősége volt még a kiszedett szövegen is dolgoznia, hiszen, mint már több helyen is jeleztem, a sorszámozás sok helyen csúszik, viszont a jegyzet utalása helyes a kiszedett szöveg sorszáma.

2439 Mind-azon-által ugyan örömet plántálom a-fzőlőt. 2440 Mindén idén bojtom; másoknak-'s juttatok ából. 2441 A-*bora* (*) nekém egész *patikám*: mindén-nap' az-által
2442 kedvem, *egészségem*, fzolgál mindénre, míg élék. 2443 A-Magyar Nyelv árpában
példáztatik. [299] | Szoktam tartani *jó módot* mindénben; *a-borban*-'s. 2444 *Orvosságnak*
ugyan fzeretém jól; dè ném itálnak. 2445 El-vészém édj részét: másók-al közlöm a-többi.
2446 Monddom, az-*árpá*-hoz látok. De, ha élék, idővel 2447 bőven, igen bővenn vetém
azt: *búzát*-is ám anjit. 2448 A-fzép *árpa*-veféjével jó a-*búza* kövéri: 2449 *élhezti*
s táplálja tudom'; teszi *fzívem*' *erősfé*. 2450 Mit aratok! *Szálkás árpát*! Dè mit aratok
moft! 2451 Mind csak hallogatám a-vetést! mi okon pedig; arról 2452 fëmmire
nëm gondolkodtam, s elmémre së vëtem. 2453 Színte *kalászosodott*; a-midőn ezz ötle
eszëmbë: 2454 az-aratása bajoska fog ànak lënni talámtán: 2455 mert *fzúrós*
a-kalássza: kezem' hà fzúrni találja,

* Láss'd alább V. 3182. 3194–6.

vagy penig orczámat: de nem ütköztem meg egészen.
 Iljen képen okoskodtam: szép csendes idővel
 metzhetem azt; hogy még kis gyenge szellecske se fujjon:
 és le lehet lassan markokként mind rakogatnom.
 Ha pedig óvatlan valahogy megszúrna: *nem újság.* 2460
 Erre is elszántam magamat: s mondtam, ha vetettem,
 fel's takarom: hogy *igen kedveltettem gabonám* az:
 annál *kellemetesb ízű* fog lenni *az étel*
 és *az ital abból*: valamint a rózsa is, úgy van,
 annál illatosabb s kedvesb; ha véred az árra. 2465

A Magy. Nyelv
 elásott kincshez
 hasonlítatik

Micsoda szégyen ez; óh Hazafi! s csupa-csuppa
 gyalázat!
 Neked is, énnekem is, a Hazának's csuppa gyalázat!
 elhagyod iggy magadat; *nincsen* hogy *gondod a Nyelvre.*
 Micsoda *kincset* adott ISTEN nem tudhatod épen:
 elhagyod im magadat: *nincsen soha gondod a Nyelvre.* 2470
 Nincs sohol a földön olljan kincs, mint a te Kinccsed.
 Elhagyod im magadat! *nincsen soha gondod e Kincsre.*
 Mint mikor a gyermek, hogy a *kincset elásta az apja,*
 fülhegyel hallhatta; de hol? nem tudja keresni:
 így vagyon a dolgod: valamit ha is észbe vehettél 2475
e Kincsről; a helyét nem tudhatod; avagy a módját,

2456 vagj penig orczámat: de nem ütköztem-még egészen. 2457 iljen-képen okoskod-
 tam: szép csendes idővel 2458 metzhetem azt; hody még kis gjenge szellecske se fujjon:
 2459 és le-lehet lassan markok-ként mind rakogatnom. 2460 Ha pedig óvatlan valahogj
 meg-fzúrna: *nem újfág.* 2461 E'rre is el-fzántam magamat: s mondtam, ha vetettem,
 2462 fél-'s takarom: hody *igén kedvelltettem gabonám* az: 2463 annál *kellemetesb ízű*
 fog-lenni *az-étel* 2464 és *az-ital abból*: valamint a-ró'sa-is, ugj van, 2465 annál illatosab
 s kedvesb; ha véred az-árna. 2466 Micsoda szégyen ez; óh Hazafi! s csupa-csuppa
 gyalázat! 2467 Nékéd-is, én-nekém-is, a-Hazának-'s csuppa gyalázat! 2468 A-Magy.
Nyelv el-ásott kincs-höz hasonlítatik. [300] | el-hagyod igj magadat; *nincsen* hody *gondod*
a-Nyelvre. 2469 Micsoda *kincset* adott ISTEN nem tudhatod épen: 2470 el-hagyod
 im' magadat: *nincsen foha gondod a-Nyelvre.* 2471 Nincs fohol a-földön olljan kincs,
 mint a-té Kinccsed. 2472 El-hagyod im' magadat! *nincsen foha gondod e' Kincsre.* 2473
 Mint mi-kor' a-gyermék, hody a-*kincset el-ásta az-apja,* 2474 fül-hégy-el hallhatta; de
 hol? nem tudja keresni: 2475 igj vadjon a-dolgod: valamit ha-is észbe-véhattél 2476
e' Kincsről; a-helyét nem tudhatod; avagy a-módját,

2457 em. *iljen-képen*

hogy kell jutnod ahoz. Avagy *túnyálkodol* inkább.
 Mert ez a túnyának nem igen könjű: *tunya másnak*.
 Túnyítod magadat: más e dolgot de *tunyítja*.
 Szégyen ez, óh Hazafi! sőt csuppa gyalázat e néked! 2480
 Nincs Czimeredd! amivel mennél a *Czimmeresekhez*.
 Az a kincs fel- Annyira hát immár a porba nyomott a szegénység;
 ásatik és haszonra hogy ne lehess több örökösse, birója, e *Kincssnek*?
 elosztatik Ne hagyd el magadat, kérlek! ki serény vagy egyébre.
 Gyors mindenre szemed, szíved, lábad, kezéd, elméd. 2485
 Rajta! Szivem! lássunk mind egy akarattal utánna!
 Fogd a kapát! ennek vas rúdat; amannak is ásót,
 adj a kezébe! kapáld, ássad, nosza! rajta! emeljed!
 Jaj! ha darabra-darabra törik, szakad annyi sok eszköz!
 félsz! óh gyenge szivű! s minden hijjába fog esni. 2490
 Rajta azért is! im a vas elég olcsócska minálunk.
 Ugy de talám, monddád, *elsüljedt mëljen a földbe*.
 Vajjon 's kí? de ki győzi kapával, erővel, idővel?
 Rajta azért is! imé megakadt, lássd, benne a *nyársam*!
 Lássd, megakadt! Kivonom. Bátor nézzd: a *hegyi fénylik*! 2495
 Még egyebütt lássuk! dörgöld a koromhoz a nyársat!

2481 Czimeredd] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon

2495 Bátor] itt: ámbár

2477 hogy kell jutnod a-hoz. Avagj *túnyálkodol* inkább. 2478 Mert ez a-túnyának
 nem-igén-könjű: *tunya másnak*. 2479 Túnyítod magadat: más e' dolgot de *tunyítja*. 2480
 Szégyén ez, óh Hazafi! sőt csuppa gyalázat e' nélked! 2481 Nincs Czimeredd! a-mivel
 mennél à-Czimmeresék-héz. 2482 Anjira hát immár à-porba nyomott a-fzégényfég;
 2483 hodj në lehess több örökösse, birója, e' *Kincssnek*? 2484 Nè hagy-d-el magadat,
 kér'lek! ki férény vadj égjébre. 2485 Gyors mindénre fzēméd, fzíved, lábad, kezéd,
 elméd. 2486 Rajta! Szívem! láfsunk mind édj akarát-al utánna! 2487 Fog'd
 a-kapát! e'nek vas rúdat; amànak-is ásót, 2488 adj a-kezébe! kapál'd, ássad, nosza!
 rajta! emeljed! 2489 Jaj! ha darabra-darabra törik, fzakad' ànji fok esz-köz! 2490
 félsz! óh gjēnge fzívű! s mindēn hijjába fog-esni. 2491 Rajta azért-is! im' à-vas elég
 olcsócska mi-nálunk. 2492 Az-a-kincs fél-ásatik és hafzonra el-osztatik. [301] | Ugy-de
 talám, monddád, *el-füljedt mëljen a-földbe*. 2493 Vajjon-'s kí? de ki győzi kapával,
 erővel, idővel? 2494 Rajta azért-is! imé mēg-akadt, láss'd, benne a-nyársam! 2495
 Láss'd, mēg-akadt! Ki-vonom. Bátor nézz'd: à-hēgyi fénylik! 2496 Még éggebütt lásfuk!
 dörgöld a-korom-hoz a-nyársat!

2482 em. *Anjira*

Lássd, megakadt! Kivonom. Bátor nézzd: *a hegyi fénylik!*
 Másutt is, nosza! De vagdald meg a nyársnak a végét!
 Nem mehet ám messzebb! Ismég lássd: *a hegyi fénylik!*
 Nó még egyszer amott! De törd el a végét a nyársnak! 2500
 Itt sem aláb! se tovább! Ismég nézzd: *fénylik a végi!*
 Rajta! szerettem Atyámfia! Vérem! rajta Barátom!
 Véle birunk majdan! majdan el is osszuk a kincset!
 Ám teneked *tíz* részt! én eggyel ugyan megeleégsem.
Százat adunk ennek 's örömet; de *ezret* amannak. 2505
 Nosza, kereskedjünk azután! ha éltet az ISTEN!
 Mindenféle jeless, tetszöb és drágga dologgal,
 s mindenféle becsesbb, s ritkább áruval e földön,
 nosza! kereskedjünk! no! *szeretessük mi magunkat!*
 És, ha kinek szüksége vagyon s lesz; *költsön is adjunk!* 2510
Ingyen is osszuk! akárki csak el-feltátja a száját.
 Hogy a Világ láthassa; vehessék észbe a Bölcsek;
 mindenholott széljel megtudhassák az Okossak,
 micsoda Kincset adott ISTEN a mi szép Eleinknek;
 s mikép s mely részben maradott mireánk el azoktól; 2515
 s mi módon váltjuk s gyarapíthatjuk mi is aztat.

2497 Láss'd, mēg-akadt! Ki-vonom. Bátor nézz'd: *à-hēgyi fénylik!* 2498 Másutt-ís,
 nosza! Dē vagdal'd-mēg a-nyársnak a-végít! 2499 Nēm mēhet âm meszszēb! Ismég
 láss'd: *à-hēgyi fénylik!* 2500 Nō mēg ēdj-fzēr amott! Dē törd-el a-végít a-nyársnak!
 2501 Itt sēm aláb! sē tovább! Ismég nézz'd: *fénylik a-végi!* 2502 Rajta! fzerettem
 Atjámfia! Vērēm! rajta Barátom! 2503 Véle birunk majdan! majdan el-is osszszuk
 a-kincssēt! 2504 Ám tē-nekēd *tíz* részt! ēn ēdj-el ugjan mēg-ēlēgfzēm. 2505 *Százat*
 adunk e'nek-'s örömeft; dē *ez'rēt* amának. 2506 Nosza, kereskedjünk az-után! hà
 éltet az-ISTEN! 2507 Mindēn-féle jelēss, tetszöb és drágga dologg-al, 2508 s
 mindēn-féle bēcsēsbb, s ritkább áruval e' földön, 2509 nosza! kereskedjünk! nō!
fzeretessük mī-magunkat! 2510 És, ha kinek szűkfēge vadjon s lēs; *költsön-is*
adjunk! 2511 *Ingyen-is osszfuk!* akár-ki csak el-fēl-tátja a-fzáját. 2512 Hodj a-Világ
 láthassa; vēhessék-észbe a-Bölcsek; 2513 *A-fēl-ásott kīncs-el-való kereskēdēs. [302]* |
 mindēn-holott fzéljel mēg-tudhasfák az-Okosfak, 2514 micsoda Kīncssēt adott ISTEN
 a-mi fzép Eleinknek; 2515 s mi-kép' s mēlj részben maradott mī-rēánk el-azoktól;
 2516 s mi-módon váltjuk s gyarapíthatjuk mī-is aztat.

Nosza, kereskedjünk ezután! ha éltet az ISTEN!
 Nem kell gondolnunk a felettébb bölcsek eszével.
 Minden~~n~~él okosabbak akarván lenni, *repűlnek*.
Ikarok ők! eszesek! semmit nem~~m~~ félnek a naptól! 2520
 Nem~~m~~ tompúl a szemek; szárnyok sem~~m~~ olvad el attól!
 Micsoda szégyen ez! óh Hazafi! sőt csuppa gyalázat!
 Nincs *Czimeredd*! amivel mennél a *Czimmeresekhez*.
 Kellene a *Nyelvet* gyakorolva gyakorlani! s érte
 kellene mind egymásra való képest tusakodni! 2525
 kellene *ékessgetni*, egem, s *bővvíteni* aztat!
 Hogy e Világ látván csuddálja, szeresse meg, aztat!
 Már is az illj ékess! gazdagg! s még mire menendő!
 azt ha mi 's ugy szépítgetjük, s tusakodva gyakorljuk,
 mint egyebek: kik 's a magokét ekép czimereztek. 2530
 Tedd fel, ugyan kérlek, minden ha lenne Vitézlő!
 A Haza törvényét tudná 's minden; nosza, tedd fel!

2520 *Ikarok*] lásd az 1285. sorhoz írt jegyzetet a 111. oldalon
 2523 *Czimeredd*] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon
 2525 tusakodni] 'disszerálni', 'vetekedni'; lásd a jegyzetet a 31. sorhoz a 41. oldalon
 2526 egem] mondom; lásd Kalmár jegyzetét a 181. oldalon a 2412. sorhoz
 2530 czimereztek] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon
 2531 Vitézlő] itt: nemes

2517 Nosza, kereskedjünk ez-után! hà éltet az-ISTEN! 2518 Nëm kell gondolnunk
 a-féléttébb-bölcsek eszével. 2519 Mindënn-nél okosabbak akarván lënni, *repűlnek*. 2520
Ikarok ők! eszések! sëmmit nëm~~m~~ félnek a-naptól! 2521 Nëm~~m~~ tompúl a-fzëmök;
 fzárnyok sëm~~m~~ olvad-el ától! 2522 Micsoda *fzéggyën ez!* óh Házafi! főt csuppa gyalázat!
 2523 Nincs *Czimëredd*! a-mivel mënnél à-Czimmëresëk-hëz. 2524 Këllene à-Nyelvet
 gyakorolva gyakorlani! s érte 2525 këllene mind ëdj-másra-való képëst tusakodni!
 2526 këllene *ékëssgetni*, ëgëm, s *bővvíteni* aztat! 2527 Hodj e' Világ látván csuddálja,
 fzeresse-mëg, aztat! 2528 Már-is az illj ékëss! gazdagg! s még mire mënëndő! 2529 azt
 ha mi-'s ugj fzépítgetjük, s tusakodva gyakorljuk, 2530 mint ëgjebek: kik-'s à-magokét
 e'-kép' czimërezték. 2531 Tëd'd-fël, ugjan kër'lek, mindën hà lënne Vitézlő! 2532
 A-Haza törvënjét tudná-'s mindën; nosza, tëd'd-fël!

2522 em. *Házafi*

Tedd fel, imé Doktor minden; s *Boerhaveja* (*) magának!
Newton elég lenne, s *Leibnitz*; kérlek, nosza, tedd fel!
 Tedd fel, *Bonfinius*, *Scaliger*, *Strabo*, s *Cluver*, itt mind!
 Tedd fel, az *Elb*, *Tiberis*, *Sejna* 's mind folya a szádból!
Nincs a Czimerr! ez okon mind annak *Dissze se lenne*.

2535

Barbarussá lett
 Magyar

Félek azért; a Hazánk, hogy *példabeszédbe* ne menjen!
 hogy e dicső Nemzet valahogy más Névre ne kapjon!
 hogy a *Barbaruson* s a *Hungaruson* ugyanegyet
 ne értsen e Világ; s *egynek* magyarázza a *kettőt*;
négy első betűit tévén egymásnak helyébe.

2540

* Így mondd ki – *Búrhávja*.

2533 *Boerhaveja*] Herman Boerhaave (1668–1738), németalföldi tudós, az orvoslás, a botanika és a kémia professzora a leideni egyetemen, keresztény humanista.

2534 *Newton*] Isaac Newton (1643–1727), természettudós, filozófus (fizikus, matematikus, csillagász), a kora újkori tudományos paradigmaváltás vezéralakja.

2534 *Leibnitz*] Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), természettudós, filozófus, történész, diplomata, a német és európai felvilágosodás egyik legnagyobb tudósa. Univerzális kalkulusa Kalmár világnyelv-tervezetére nagy hatást gyakorolt.

2535 *Bonfinius*] Antonio Bonfini (1427|1434–1502), Mátyás király udvarában a magyar történelmet is feldolgozó itáliai humanista.

2535 *Scaliger*] Joseph Justus Scaliger (1540–1609), olasz származású németalföldi klasszika filológus, történész.

2535 *Strabo*] Sztrabón (Kr. e. 63k–Kr. u. 23u), ókori geográfus, történész.

2535 *Cluver*] Philipp Clüver (1580–1622), német geográfus, történész, utazó.

2536 *Elb*, *Tiberis*, *Sejna*] Elba, Tevere, Szajna

2537 *Nincs a Czimerr*] Lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon. Kalmár fontos megállapítása, miszerint hiába bírnánk rendkívüli tudósokkal, ha a nemzeti nyelvünk műveltségi foka nem éri el a nyugati nyelvek színvonalát.

2538 Ebben a sorban a példabeszéd kifejezés szólás- vagy közmondás értelemben áll. Lásd a 652. sorhoz írt jegyzetet a 76. oldalon.

2541 magyarázza] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

2533 Tèd'd-fèl, imé Doktor mindèn; s *Boerhaveja* (*) magának! 2534 Barbarùsá lètt
 Magjar. [303] | *Newton* elég lènne, s *Leibnitz*; kér'lek, nofza, tèd'd-fèl! 2535 Tèd'd-fèl,
Bonfinius, *Scaliger*, *Strabo*, s *Cluver*, itt mind! 2536 Tèd'd-fèl, az-*Elb*, *Tiberis*, *Sejna*-
 mind folya a-fzádból! 2537 *Nincs a-Czimèrr*! ez okon mind annak *Diszfze sè lènne*.
 2538 Fèlèk azért; a-Hazánk, hodj *pèlda-beszéd-be* nè mènjen! 2539 hodj e' dicső
 Nèmzet valahogj más Névre nè kapjon! 2540 hodj à-*Barbaruson* s à-*Hungaruson*
 ugjan-èdjet 2541 nè értsèn e' Világ; s *èdjnek* magjarázza a-*kettőt*; 2542 *négy első*
bètűit tévèn èdj-másnak helyébe.

* Így mond'd-ki – *Búrhávja*.

„*Barbarus his ego sum; quia non intelligor ulli.*
Hungarus his ego sum; quia non intelligor ulli.”
Barbarus embernek tartnak; mert senki nem érthet.
Hungarus embernek tartnak; mert senki nem érthet.

2545

Nem lehet ezt másként gondolnod szinte csudának,
ha jut eszedbe ama Mettő, ama Barbarus ember.
Ugy mondhatni: mivel őmagát engedte parasztá
válnia ötször öt esztendőnek előtte; a somfa!
Csak hat avagy hét esztendőig évék idegen sót:
sollj hamar elsőzhatta a nyelvéből a Magyar Szót!
Mintha ugyan, valahányszor a késecskét a rezébe
vagy fájába ereszté; mind színt’ annyi betűket
vagy szókat kivakarcsált volna a gomba eszéből!
Balgatag a czimerét könjen levetette magáról!

2550

2555

2547–2560 Kalmár itt és az alábbiakban érezhetően egy megesett, de egyelőre nem azonosítható történetre utal.

2548 *Mettő*] Valamely rézmetszőre vagy szobrászra utal a szerző.

2549 *őmagát*] *önmagát*

2550 *ötször öt esztendőnek előtte*] Tehát kb. 1744-ben vagy 1745-ben.

2550 *somfa*] A *somfánál főző* szólás a korban a fősvényt vagy zsupori, esetleg a szegény embert illette.

2552 *sollj*] s olyan; lásd Kalmár jegyzetét a *Post Scriptum* 878. sorához a 364. oldalon

2555 *kivakarcsált*] aprózva kivakargat

2555 *gomba eszéből*] Utalás a *bolondgomba* kifejezésre, ill. a *bolondgombát evett*, ’butaságot beszél’ szólásra.

2556 *czimerét*] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon

2543 “*Barbarus his ego sum; quia non intelligor ulli.*” 2544 “*Hungarus his ego sum; quia non intelligor ulli.*” 2545 *Barbarus embernek tartnak; mert senki nem érthet.* 2546 *Hungarus embernek tartnak; mert senki nem érthet.* 2547 *Nem lehet ezt más-ként gondolnod szinte csudának,* 2548 *ha jut eszedbe ama Mettő, ama Barbarus ember.* 2549 *Ugy mondhatni: mivel őmagát engedte parasztá* 2550 *válnia ötför-öt esztendőnek előtte; a-somfa!* 2551 *Csak hat avagy hét esztendőig évék idegen sót:* 2552 *sollj hamar elsőzhatta a nyelvéből a-Magyar Szót!* 2553 *Mint-ha ugyan, valahányszor a-késecskét a-rezébe* 2554 *vagy fájába ereszté; mind színt’ annyi betűket* 2555 *vagy szókat ki-vakarcsált-vólna a-gomba eszéből!* 2556 *Balgatag a-czimerét könjen levetette magáról!*

Illjen ajándéktól kívánt megválni goromba!
 Ez nem egyéb, hidd el; a nagy Isten ostora nyilván!
 Barbarusnak való Tedd fel! csak *nem akart magyarul* már szólni-beszélni.
 Magyar Ez ha igaz: nem egyéb, ISTENnek az átka; kevély volt! 2560
Sokszor más dolog is történt e csudának utána.
 Óh jaj! mind a *kevélységnek* példája bizonynal.
 Hogy sokféle betű módján van a hangja a K-nak
 még *azon egy nyelven szállóknak* is, annyival inkább
 annyi *különb nemzetnek*, a szájában; oda feljebb 2565
 meghallád: bizonyos, hogy többet hallasz idővel:
 de soha nem hallottam imezt, hogy M-nek a módján
 hangzana: még 's e mi Nyelvünknek *más csudda mivoltát*
 gondolván ki kevélységből némelj Fiak, M-nek
 mondják néha a Kt: ha talám a Franczia nyelvbe 2570
 vagy Németbe törött ki, avagy zsibbadt meg a nyelvek:
Nem tudom, ugy mondnak, *magyarul* (szólni)! De
 szegények!
 Óh de kevélyek! Imé a Magyar konyhának a füstit

2557 goromba] A *gomba* és a *goromba* kifejezések egymáshoz ilyen közeli felbukkanása feltételezi az utalást a *minden gomba jó gomba, csak az ember goromba* közmondásra, amely a rossz modorú, illetlenül viselkedő embereket illeti.

2565 oda feljebb] Utalás a *Prodromus*... első, grammatikai részére: *Sectio I. De Literis, earum que potestate*, 25–28.

2572 Az igék tárgyas és alanyi ragozásának keveréséről van szó.

2557 Illjen ajándéktól kívánt meg-válni goromba! 2558 Ez nem egyéb, hid'd-el; a-nagy Isten ostora nyilván! 2559 Barbarusnak való Magyar. [304] | Téd'd-fél! csak *nem akart magyarul* már szólni-beszélni. 2560 Ez ha igaz: nem egyéb, ISTENnek az-átka; kevély volt! 2561 *Sok-fzor* más dolog-is történt e' csudának utána- 2562 Óh jaj! mind a-*kevélységnek* példája bizonynal. 2563 Hodj fok-féle bétű módján van a-hangja a-K-nak 2564 még *azon edj nyelvén szállóknak*-is, ànjival inkább 2565 ànji *különb nemzetnek*, a-fzájában; oda-féljebb 2566 még hallád: bizonyos, hodj többet hallasz idővel: 2567 dé foha nem hallottam imezt, hodj M-nek a-módján 2568 hangzana: még-'s e' mi-Nyelvünknek *más csudda mi-voltát* 2569 gondolván-ki kevélyfégből némelj Fiak, M-nek 2570 mondják néha a-Kt: ha talám à-Franczia nyelvbe 2571 vagj Némétbe törött-ki, avagy zsibbadt-még a-nyelvek: 2572 *Nem tudom*, ugj mondnak, *magyarul* (fzólni)! De fzégények! 2573 Óh de kevélyek! Imé a-Magyar konyhának a-fűftit

2557 em. *kívánt* 2561 em. *utána-* 2563 em. *modján* 2565 em. *oda-féljebb*

a szél nem fujhatta ruhájokról le egészen:
 ízel még szájokban az ízi Hazánk levesének: 2575
 ott hever, ám lássák, a hús maradéka fogok közt:
nem tudom, én magyarul, még 's így szólnak! De
szegények!

Mind ezek, és egyebek, ha lehetnek ezekhez hasonlók,
 amíg e fertelmes ragadó mētely, a kevélység
 megmaradand benne, soha *nem gondolkodik a Nyelvel.* 2580
 Nem 's egyebek; hanem ártalmas *mētelyje a Nyelvnek.*

En de reménlem azonba: *szelídek* lesznek *idővel.*
 Mert igen irgalmass az ÚR s bővséges önála
 a kegyelem: meljel környül veszi hirtelen *őket*:
 hogy megalázódván dicsőítsék a JEHOVÁT: 2585
 mint ama bēlpoklos Samarítánus 's ada háláht.

2586 Lukács *Evangéliumában* (17,11–19) leírt történet: „Es lön, mikor menne Jérusálem-be [Jézus], által mégyen vala Samaria és Galilea között, Es mikor egy faluba menne bé, jövének ő eleibe tíz bēlpoklos férjfiak, kik távól megállának. Es felemelék szavokat, mondván: Jésus, Mester, könyörülj mi rajtunk! Ki mikor őket látta volna, monda néki: Elmenvén, mūtassátok meg magatokat a Papoknak. Es lön, hogy mikor oda mennének, megtisztulának. Egy pedig ő közzülök, mikor látta volna, hogy meggyógyult volna: megtére, ditsőítvén az Istent nagy szóval. Es artzal leborúla az ő lábainál hálákat adván önéki; és ez Samariabéli vala. Felelvén pedig Jézus, monda: Avagy nem tizen tisztulának-e meg? A kilentze pedig hol *vagyon?* Nem térének hátra, hogy az Istennek ditsőséget adnának, hanem csak ez idegen nemzet. Es monda néki: *kelj fel és menj el; a te hited tégedet megtartott.*”

2586 bēlpoklos] leprás

2574 a-fzél nēm fujhatta ruhájokról lē-egészen: 2575 ízel még fzájokban àz ízi Hazánk levesének: 2576 ott hever, àm lássák, à-hús maradéka fogok-közt: 2577 *nēm tudom, èn magyarul, még-'s igy fzólnak! De fzégényék!* 2578 Mind ezek, és égebek, ha lēhetnek ezek-héz hasonlók, 2579 a-míg e' fertelmes ragadó mētely, a-kevélyfég 2580 mēg-maradand bennék, foha *nēm gondolkodik a-Nyelv-el.* 2581 Nēm-'s égebek; hanēm ártalmas *mētelyje a-Nyelv-nek.* 2582 Törekedjünk a-mi Nyelvvünknek Pálmájá-ért. [305] | En de reménlēm azonba: *fzélídek* lēsznek *idővel.* 2583 Mert igēn-irgalmass az-ÚR s bővfégēs ő-nála 2584 a-kegyelēm: mēljel környül-vēszi hirtelen *őket*: 2585 hodj mēg-alázódván dicsőítsék a-JEHOVÁT: 2586 mint ama bēl-poklos Samarítánus-'s ada háláht.

2575 em. àz 2585 em. a-JEHOVÁT, ami tkp. *Jêhôva.*

Törekedjünk a mi Te pedig, óh szerető Hazafi, én Vérem! azonban,
Nyelvvünknek amíg óráról órára reménljük ezeknek
Pálmájáért szentebb életeket, törekedj másokkal egye'mben;
én 's veletek; hogy *a pálmát* elnyerje a *Nyelvvünk*. 2590

A Mennye minden Birodalm: s mindenben a háláh,
s félelem, és dicséret, imádás, az örök ÚRÉ.
Felséges NEVE mindenben mindenha dicsőül.
Őmaga országol: s maga tart, bir, igazgat e földön
mindeneket: s ő adja a *szájat*, az *ajkat*, a *nyelvet*. 2595

Ő a nagy ÚR! mi Atyánk a JEHÓVA! megengedi nekünk,
hogy az ő FELKENTÉnek az árnyékába nyugodjunk!
Szárnya alatt E Dicső SASnak hogy örülve örüljünk!
s hogy a mi szép *Czimerünknek* a *Czimmere Pálmafa*
légyen!

2589 egye'mben] együtt

2590 A pálmaág vagy pálmakoszorú a diadal és egyben a béke jelképe.

2592 félelem] lásd a jegyzetet az 1769–1772. sorokhoz a 142. oldalon

2594 Őmaga] Őnmaga

2595 Érthető úgy is, hogy Isten nem csupán a beszédkésséget, a hangképző szerveket, de magát a nyelvet teremtí.

2596–2598 A *felkent* király már az *Ószövetségben* is részesül az Istentől eredő kharizmákban, amelyek az uralkodásra alkalmassá teszik. Együttal hatalma megkérdőjelezhetlenné válik a halandók számára. Kalmár itt egyértelműen Mária Teréziára mint magyar királynőre utal, amit a Habsburgok címerét díszítő sas említése is erősít.

2599 *Czimerünknek*] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon

2599 Tehát a mi magyar anyanyelvünknek mint jelnek legyen a címere, jele a diadalt szimbolizáló pálma.

2587 Tē pedig, óh fzerető Hazafi, ên Vérēm! azonban, 2588 a-mîg óráról órára reménljük ezéknek 2589 szentēb életēket, tōrekēdj másōk-al ēgje'mben; 2590 én-'s veletek; hòdj *à-pálmát* el-nyerje a-*Nyelvvünk*. 2591 A-Mēnnye mindēn Birodalm: s mindēnben a-háláh, 2592 s félelēm, és dicséret, imádás, az-örök ÚRÉ. 2593 Fēlfégēs NEVE mindēnben mindēn-ha dīcsōül. 2594 Ō-maga orfzágol: s maga tart, bir, igazgat e' földön 2595 mindēnēket: s ő adja a-*fzájat*, az-*aj'kat*, a-*nyelvet*. 2596 Ō a-nagy UR! mi-Atjánk a-JEHOVA! mēg-engedi nēkünk, 2597 hodj az-ő-FEL-KENTÉnek az-árnyékába nyugodjunk! 2598 Szárnya-alatt E' Dicső SASnak hodj örülve örüljünk! 2599 s hodj a-mi fzēp *Czimērünknek* a-*Czimmere Pálma-fa* lēdjēn!

2589 em. *ēgje'mben* 2596 em. *JEHOVA*, ami tkp. *Jēhōva*.

	Nosza azért, szerető Hazafi, én Vérem! örüljünk a mi kiess örömünk Kősziklájában, az ÚRban! Vígadjunk, Szivem! örvendezve őbenne, mig élünk! Nosza, Barátom! örülve örüljünk a mi SASunknak! Nemzetem! én Testem! mind egy akarattal örüljünk a mi Magyar Nyelvünknek! örülvén nosza örüljünk! E mi hasonlatlan Czimerünknek nosza örüljünk! Mind egymásra való képest, nosza mind törekedjünk, hogy e mi szép Czimerünknek a Czimmeré Pálmafa légyen!	2600
Tusakodnunk kell az akadályok ellen	Vagynak ugyan, de ne félj, valamely akadályok ez útban: méljekben a kezünk megakad; botránkozik a láb. De te ne félj: tusakodj! soha ne tarts semmit azoktól. Csak <i>te vagy a Magyarja</i> ; te vagy <i>a Magyarja</i> a SASnak. Monddom: imé vagynak némely akadályok ez útban. Iljenek im, akik orrolják orrolva e Nyelvvet: semminek állítván s tartván becsmériik e <i>Czimmer</i> : lábok alá kívánnák rúgni, tapodni, e Gyöngyöt: rútolják igen e dísszes Dísszét a Hazának.	2605 2610 2615

2606 Czimerünknek] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon

2615 Czimmer] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon

2600 Nofza azért, fzerető Hazafi, én Véréem! örüljünk 2601 a-mi kiess örömmünk Kő-fzik-
lájában, az-URban! 2602 Vígadjunk, Szívem! örvendezve ő-benne, míg élünk! 2603
Nofza, Barátom! örülve örüljünk à-mi-SASunk-nak! 2604 Némzetem! én Testem!
mind edj akarát-al örüljünk 2605 Tufakodnunk kell az-akadályok-ellen. [306] | a-mi
Magyar Nyelvünknek! örülvén nofza örüljünk! 2606 E' mi hafonlatlan Czimérünknek
nofza örüljünk! 2607 Mind edj-másra-való képest, nofza mind törekédjünk, 2608
hodj e' mi szép Czimérünknek a-Czimmeré Pálma-fa lédjén! 2609 Vadznak ugan, de në
félj, valamélj akadályok ez-útban: 2610 mëljekben a-kezünk még-akad; botránkozik
a-láb. 2611 De të në félj: tufakodj! foha në tarts sëmmit azoktól. 2612 Csak *të*
vadj à-Magyarja; të vadj *a-Magyarja* a-SASnak. 2613 Monddom: imé vadznak némélj
akadályok ez útban. 2614 Iljenék im', a-kik örrolják örrolva e' Nyelvvet: 2615
sëmminek állítván s tartván bëcsmériik e' *Czimmer*: 2616 lábok-alá kívánnák rúgni,
tapodni, e' Gyöngyöt: 2617 rútolják igèn e' dízfzžës Dízfžžét a-Hazának.

2607 A forrásban a sorszámozás újra ugrik egyet (összesen: +93), és 2700-tól folytatódik.

Mit lehet és kelljen állítani vajjon ezekről?
 Azt, amit mondunk s tartunk ama példabeszédben:
Nem jó madár az, amelj mocskolja ganéjjal a fészkrét. 2620
 De te ne félj; tusakodj! soha ne tarts semmit azoktól.
 Csak *te vagy a Magyarja*; te vagy a *Magyarja* a SASnak.

Nem kétlem, hogy lesznek egyéb akadályok is itten.
 A *Currúka* fiak, várhatni zsibognak eléggé.
 Nem mivel az orros mást; fintorgatja az orrát: 2625
 a finnyára szokott: őmagát kívánja büzőlni.
 Lesz, ki irígy, ki penig részeg, vagy ostoba, gomba;
 vagy henye, túnya, *eszem s aluszom dög*; terhe a földnek;
 aki ezen jól szánt Munkámat alázza, gyalázza.
 Im én elszántam magamat, s minden kis erőmet; 2630
 hogy a mi jó hasznos, s elmés Fiainkkal egye'mben,
 minden hátra tekintés nélkül azon törekedjem;
 hogy a Hazánk, a mostani csúnya gyalázat helyében,
Tisztességbe, biborba, *felöltözhessen* egészen
 talpig; végre tehessen arany koronát 's a fejébe. 2635

2620 Elterjedt, gyakran használt közmondás; már Baranyai Decsi gyűjteményében is szerepelt. Elítéli azt, aki a családja gondjairól, bajairól mások előtt beszél.

2624 *Currúka* fiak] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon

2626 őmagát] önmagát

2631 egye'mben] együtt

2618 Mit lehet és kelljen állítani vajjon ezekről? 2619 Azt, à-mit mondunk s tartunk ama példa-beszédben: 2620 *Nēm-jō madâr az, a-mēlj mocskolja ganēj-al a-fészkrét.* 2621 De tē nē félj; tusakodj! foha nē tarts fēmmit azoktól. 2622 Csak *tē vadj à-Magyarja*; tē vadj a-*Magyarja* a-SASnak. 2623 Nēm kétlēm, hodj lēsznek ēgjēb akadályok-is itten. 2624 A-*Currúka* fiak, várhatni zsibognak eléggé. 2625 Nēm mivel az-örros mást; fintorgatja az-órrát: 2626 a-finnyára fzikott: ő-magát kívánja büzőlni. 2627 A-hazánk fzipēn termēt embērhēz hasonlítatik. [307] | Lēs, ki irígy, ki penig részēg, vagj ostoba, gomba; 2628 vagj henye, túnya, *ēsēm-s-aluszom dög*; terhe a-földnek; 2629 a-ki ezēn jól-fzánt Munkámat alázza, gyalázza. 2630 Im' ēn el-fzántam magamat, s mindēn kis erőmet; 2631 hodj a-mi jō-hasznos, s elmēs Fiaink-al ēgje'mben, 2632 mindēn hátra-tekintēs- nélkül azon törekēdjem; 2633 hodj a-Hazánk, à mostani csúnya gyalázat helyében, 2634 *Tifztesfēggbe*, biborba, *fēl-öltözhēsēn* egészen 2635 talpig; végre tēhesēn arany koronát-'s a-fejébe.

2622 em. *vadj*

Óh ne zsi bogj, kérlek, ne zsi bogj te *Curruka* fajzat!
 Kérlek igen, te finnya, ne fintorgassad az orrod!
 Vedd magad észre, akárki vagy, óh te földnek a terhe!
 Ti vajjon s de mihez vagytok, ti, monddom, hasonlók?
 A hazánk szépen Én e Hazát, mint egy *szépen termett* jeles embert, 2640
 termett emberhez úgy nézem: vagyon is *persona tekinteti* annak:
 hasonlítatik *szép eleven szemei villognak* s égnek erősen.
 De *nem egészséges* színte, s nem 's *tiszta* egészen.
 Csügg im a nagy *gelyvája*. Teli van *holt tetemekkel* 's:
 s rakva *szömölcsókkal*; daraboss és tarkka azoktól. 2645
 A *rűh* meg mocskolta nagyon: s a *béli gelesztás*:
tetvek vagynak a *bőri alatt*: s *szőrférges a lába*.
 Ti, monddom, ti, kik a földnek tereh-terhei vagytok;
 ti zsi bogók; ti fintorgó orrúak, irígyek;
 ti ti részegesek; somfák; és ostoba gombák; 2650
 ti tűnyák; ti henyék; ti eszem s aluszom dögök, egyíg;
 ti ti vagytok ezen mocskok, s nyavalyák valamennyen.

2636 *Curruka* fajzat] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon
 2641 *persona tekinteti*] lásd a jegyzetet az 1362. sorhoz a 117. oldalon
 2644 *gelyvája*] golyvája (a pajzsmirigy kóros megnagyobbodása)
 2644 *holt tetemekkel*] csont- vagy porckinövésekkel
 2645 *szömölcsókkal*] szemölccsel
 2647 *szőrféreg*] Fonálféreg-fajta, amely a házi- és vadállatokban élős ködik.

2636 Óh nē zsi bogj, kér'lek, nē zsi bogj tē *Curruka*-fajzat! 2637 Kér'lek igēn, tē finnya, nē fintorgassad az-ôrrod'!
 2638 Vēd'd magad' észre, akár-ki vadj, óh tē földnek a-terhe!
 2639 Ti vajjon s de mi-hēz vadjtok, ti, monddom, hasonlók? 2640 Én e' Hazát, mint ēdj *szépēn termett* jelēs embērt,
 2641 ugj nézēm: vadjon-īs *perфона tekinteti* ànak:
 2642 *szép eleven szēmei villognak* s égnek erősen. 2643 De *nēm egészséges* színte, s nēm-'s *tifzta* egészen.
 2644 Csügg im' a-nagy *gelyvája*. Teli van *hòlt-tetemekk-el*-'s:
 2645 s rakva *szòmölcsókkal*; daraboss és tarkka azoktól. 2646 A-*rűh* mēg mocskolta nagyon: s à-*béli gēlesztás*:
 2647 *tetvek* vadjnak a-*bōri-alatt*: s *szôr-férges a-lába*. 2648 Ti, monddom, ti, kik à-földnek tereh-terhei vadjtok;
 2649 ti zsi bogók; ti fintorgó ôrrúak, irígyek;
 2650 *Hibák* abban a-szép embērben. [308] | ti ti réfzēgēsek; fom-fák; és ostoba gombák;
 2651 ti tűnyák; ti henyék; ti észēm-s-aluszom dögök, ēdjíg; 2652 ti tī vadjtok ezēn mocskok, s nyavalyák vala-mēnjen.

2652 em. *tī*

Hibák abban a
szép emberben

De megrov'd, szerető Hazafi, én Vérem, a hármát;
a golyvát, s a *holttetemet*, s a *régi szömölcsöt*.
Jaj! nehezen avagy soha nem terem Orvos ezeknek.
Énnekem úgy tetszik; nem lészen hiába a próba;
ha eleint a nevendéken teszik. Ám igyekezzünk!
Meg lehet a többi gyógyítani: csak legyen Orvos!

2655

Halld meg azért! *valaki nem örülsz* a Hazánk
Czimerének.

Halld meg te! aki *nem kívánod* e szép Haza Díszét.
Te, valaki *tartasz* e jó Munkánkban is *ellent*,
halld meg! Viszketeges *szőrféreg* vagy *te magadnak*:
szőrféreg vagy ám a *háza népének* egészen.
Megrakodott minden *börödnék az alja tetűvel*.
Nem nyughatsz; vakarodsz: azért *nincs semminek ízi*.
Rúhe vagy *e Nemzetnek*: imé fertelmes a *Testünk*
tőled: ezért tőlünk, mind, mind irtózik a *több Nép*.
Vagy efelett *kétféle geleszta* gyanánt a *Hazának*.
Ártalmas vagy igen; *veszedelmes a bélnek a Bélnek*:
nincsen im a *belső részeknek béke miattad*.
Óh de gonosz nyavalyánk vagy! jaj, ha kirágod a *Bélünk*!

2660

2665

2670

2653 megrov'd] megjegyezd

2659 Czimerének] lásd a jegyzetet a 2383. sorhoz a 179. oldalon

2670 béke] békessége; lásd Kalmár jegyzetét a 4371. sorhoz a 295. oldalon

2653 De meg-rov'd, fzerető Hazafi, ên Vérêm, a-hármát; 2654 a-golyvát, s à-hôlt-tetemêt,
s à-régi fzmölcsöt. 2655 Jaj! nehezen àvagj foha nêm terêm Orvos ezêknek. 2656
Ên-nekêm ugj tetszik; nêm lêszen hiába a-próba; 2657 ha eleint a-nevendêkên têszik.
Âm igyekêzzünk! 2658 Mêg-lêhet à-tôbit gyógyítani: csak lêdjên Orvos! 2659
Hall'd-mêg azért! *valaki nêm örûlsz* a-Hazánk *Czimêrênek*. 2660 Hall'd-mêg têt! a-ki
nêm kívánod e' fzip Haza Díszét. 2661 Têt, valaki *tartasz* e' jô Munkánkban-is *ellent*,
2662 hall'd-mêg! Vîfzketegês *fzôr-fêrêg* vadj *tê-magadnak*: 2663 *fzôr-fêrêg* vadj âm
à-házad-népének egészen. 2664 Mêg-rakodott mindên *bôrödnék az-alja tetűvel*. 2665
Nêm nyughatsz; vakarodsz: az-ért *nincs fêmminek ízi*. 2666 *Rûhe* vadj e' Nêmzetnek:
imé fertelmes a-*Testünk* 2667 tôleđ: ez-ért tôleđ, mind, mind irtózik a-*tôb Nép*. 2668
Vadj e'-fêlêtt *kêt-fêle gêlêszta*-gjanánt a-*Hazának*. 2669 Ártalmas vadj igên; *veszêdelmes*
a-bêlnék a-Bêlnék: 2670 nincsen im' a-*belső részeknek béke miattad*. 2671 Óh de
gonosz nyavalyánk vadj! jaj, ha ki-rágod a-Bêlünk'!

Végre nem is várhatni bizony egyebet; hanem eztet:
majd okozol *pestist*; leszen egy *Catilina* belőled.

A Mennyé minden Birodalm: s mindent ő igazgat.
Ő könyörül rajtunk, s eltávoztatja *e pestist*:
Szent NEVE hogy nálunk áldásba maradjon örökké.

2675

Magyar Ország
golyában példáz-
tatik ki

Gondolnunk lehet, én Magyarom, még is a Hazánkat
mint *Esztrágot*: amelj ki is ábrázolja jelesen
e dicső Országot: ezért hát hajtsd ide jobban
a füled! ám értesz valamelj újságot ezúttal.

2680

A mi Dicső Fejedelmünknek, hiszi minden e földön,
e Haza legdicsőbb s legszebb Országá bizonynal.
Ollj Dicső HÁZhoz bizony illhetik is e Dicsőség.

Tesz valamit; ha megjegyzed múltól: *e két Név*,
(tudhat'd) *annak a Felséges Háznak s e Madárnak*
a Neve egy módon hangzik ki a fülnek a szájból:

2685

2673 *Catilina*] Lucius Sergius Catilina (Kr. e. 108–62), római szenátor, hadvezér. Barátaival összeesküvést szőtt a consuli tisztség akár erőszakos megszerzésére. Az összeesküvést Cicero leplezte le, az abban részt vevők ellen több beszédet írt és tartott. A Rómából elmenekült Catilina végül egy ellenük küldött sereggel vívott csatában halt meg. Történetét legkorábban Sallustius írta meg a *Catilina* összeesküvése című munkájában (lásd ehhez az *Előszót* a 20. oldaltól).

2678 *Esztrágot*] golyát

2672 Magyar-Ország golyában példáz-tatik-ki. [309] | Végre nem-is várhatni bizony egyebet; hanem eztet: 2673 majd okozol *pestist*; leszén edj *Catilina* belőled. 2674 A-Mennyé minden Birodalm: s mindent ő igazgat. 2675 Ő könyörül rajtunk, s el-távoztatja *e' pestist*: 2676 Szent NEVE hody nálunk áldásba maradjon örökké. 2677 Gondolnunk lehet, ên Magyarom, még-is a-Hazánkat 2678 mint *Efzt'rágot*: a-melj ki-is ábrázolja jelesen 2679 e' dicső Országot: ez-ért hát hajts'd ide jobban 2680 à-füled'! ám értesz valamelj újfágot ez-úttal. 2681 A-mi Dicső Fejedelmünknek, hiszi minden e' földön, 2682 e' Haza leg-dicsőbb s leg-fzëpb Országá bizonynal. 2683 Ollj Dicső HÁZ-hoz bizony illhetik-is e' Dicsőfé. 2684 Tész valamit; hà mëg-jegyzed múltól: *e' két' Név*, 2685 (tudhat'd) *ának a-Fëlfëgës Háznak s e' Madárnak* 2686 a-Neve edj módon hangzik-ki a-fülnek a-szájból:

2679 metr. dicső 2683 metr. Dicső

mindeniket, tudnod szükség, ha kimondod egészen (*).

Mást tesz ugyan: mert egymástól *eredetre* különböz.

*Napkeleti Ország*nak akarjuk amazt magyarázni:

mert ám egyéb Német Birodalmaktól, *a nap estén*,
nap költére esik, de kiváltkép *Vestfáliától*. 2690

Mondom, imezt ellenbe lehet 's ám *Déli madárnak*

mondani: mert *délről* bujdosnak e földre *nyaralni*;

elhagyván ideig ama szép *Égyiptomi* szállást.

Nincsen ugyan, szóljunk igazán, *soha semmi tél ottan*: 2695

de a *kellemetes Nilusnak az árja* okozza,

hogy minden legelő besték *a falukba szorúlnak*

a telelésre: ezek 's ugyszínte legelni ki jönnek

minden hova, s ide is: nekik ugy rendelte az Isten.

Jól tudják az időt: nekik ugy rendelte az Isten: 2700

- * A *gólyának* neve másképen *eszterág*, *esztrág*, mely is ettől a német szótól származik, hogy, *Stork* (gólya). Az Ausztriai és Magyar-Országi Német így mondja ki – *Eszterák*. Ugy szintén; *Oesterreich*, *Észterák*: mint (*reich*) *rák*.

2687 (*)] Kalmár itt csak a kiejtésbeli hasonlóságra hívja fel a figyelmet, s mint ahogy a jegyzethivatkozást követő sorban hangsúlyozza, a két szó két különböző eredetű etimon-ra vezethető vissza: az elavult *eszterág* 'gólya' szavunk szinte biztosan délszláv eredetű. A gólya németül helyesen: *der Storch*, kiejtése bizonyos nyelvjárásokban lehet *stork*.

2689 Az *Österreich* 'Ausztria' szó valóban az ófelnémet *Ostarrichi* ('keleti tartomány, keleti birodalom') szóból ered.

2690 *a nap estén*] napnyugaton, tkp. Nyugaton

2691 *Vestfáliától*] A Német-Római Birodalom leginkább nyugatra eső germán nyelvű területe. Ma részben Franciaországhoz tartozik.

2687 mindeniket, tudnod fűzké, ha ki-mondod egészen (*). 2688 Mást tesz ugyan: mert edj-mástól *eredetre* különböz. 2689 *Nap-keleti Ország*nak akarjuk amazt magyarázni: 2690 mert ám egyéb Német Birodalmaktól, *a-nap-estén*, 2691 *nap-költére* esik, de kiváltkép *Vestfáliától*. 2692 Mondom, imezt ellenbe lehet-'s ám *Déli madárnak* 2693 SAS; *Auftria*: *Efztérág*; *Magyar-Ország*. [310] | mondani: mert *délről* bujdosnak e' földre *nyaralni*; 2694 el-hagyván ideig ama szép *Égyiptomi* szállást. 2695 Nincsen ugyan, szóljunk igazán, *foha sèmmi tél ottan*: 2696 de à-kellemetès *Nilusnak az-árja* okóza, 2697 hódj minden legelő besték *a-falukba szorúlnak* 2698 *a-telelésre*: ezek-'s ugj-fzínte legelni ki-jőnek 2699 minden-hová, s ide-ís: nekik ugj rëndelte az-Iften. 2700 Jól tudják az-időt: nekik ugj rëndelte az-Iften:

- * A *gólyának* neve más-képen *észterág*, *észtrág*, mely-is e'től a-német szótól származik, hódj, *Stork* (gólya). Az-Ausztriai és Magyar-Országi Német így mondja-ki – *Efztérák*. Ugy fzíntén; *Oesterreich*, *Efztérák*: mint (*reich*) *rák*.

el oda vissza 's evezgetnek *nyáralni, telelni*.
Ötven ötödbe, szegényt, ugyanott érték *ez utast is*.

SAS; Austria: Jóllehet egymástól *eredetre* különböz a két szó:
Eszterág; Magyar de, mivel, így mondtam, egy formán hangzik a szájból;
Ország egymással meg fog jelesen egyezni a két SZÍV. 2705
Oesterreich (*) a magas Helyből le-lenézegető SAS
kedvez az *Esztrágnak*, ki *magát megalázza a földig*.

En Magyarom! Szívem! hallgass ide, nosza, tovább is!
A magasan járó SAShoz ez alázatos Esztrág
mellj szépen odaillik; ugyan elmédre adom most 2710
egy szóval. Te tudod: *Szemei* mellj *élesek Annak!*
ennek is a szemei szoktak jobbra *vigyázni*.

Erről én bőven éneklek idővel, ha élek:
Várj csak *időt; kis időt; kis időt; még egy kis időcskét*. (**)

* Olvassd – *Észterrájk*h.

** A *kis időn esztendőt* érték. Ugyanis hármát engedett ő FELSÉGE kegyelmesen.

2701 evezgetnek] itt: repkednek, vonulnak

2702 Kalmár az 1755-ös őszi, egyiptomi tartózkodására utal.

2714 (**)] A szerző 1770-es években tett utazásairól nem sokat tudunk, meglepő módon
a korábbi utakhoz képest egyre kevesebb információ áll rendelkezésünkre. Feltehetően
három évig érvényes útlevelet kapott a sorok szerzése idején.

2701 el-oda vízfíza-'s evezgetnek *nyáralni, telelni*. 2702 *Ötven-ötödbe*, szegényt, u-
gjan-ott érték *ez utast-is*. 2703 Jól-léhet *edj*-mástól *eredetre* különböz a' *két' fzó*: 2704
de, mivel, így mondtam, *edj* formán hangzik a-fzából; 2705 *edj*-más-al meg-fog jelesen
edjezni a-két' SZIV. 2706 *Oesterreich* (*) a-magas Helyből le-lé-nézegető SAS 2707
kedvez az-*Efztrágnak*, ki *magát meg-alázza a-földig*. 2708 En Magyarom! Szívem!
hallgass' ide, nofza, tovább-is! 2709 A-magasan járó SAS-hoz ez alázatos *Efzt'rág*
2710 mellj szépen oda-illik; ugyan elmédre adom most 2711 *edj* szóval. Te tudod:
Szemei mellj *élésék Annak!* 2712 *e'nn*ek-is à-*fzemei* szoktak jobbra *vigyázni*. 2713
E'ről én bőven éneklek idővel, ha élék: 2714 Várj csak *időt; kis időt; kis időt; még edj*
kis időcskét. (**)

* Olvass'd – *Éfzterrájk*h.

** A *kis időn efztendőt* érték. Ugyan-is hármát engedett ő FELSÉGE kegyelmefen.

2707 em. *Efztrágnak*

Szükség most valamelj *idegen aratásra kimennem*. 2715
 Vissza hoz, hiszem én, a Hazámba negyedszer is Isten.
 Minémű madár a Mostan csak keveset jegyzek meg; csak *hatot* ugymint:
 Gólya? azzal is röviden akarok példázni előtted.
 Vedd jó neven ezt is! de kérlek azonba *megengedj*;
 ha nem lesz mindenképen a hasonlat hasonló. 2720
Minden hasonlítás, szoktatók mondani, sántít.
 Nálad az engedelem kész lészen annyival inkább;
 gondolom, hogy oljan állatról vészem a példát;
 melj is a *fél lábán* néhány órákigan (*) őrt áll.
 En penig, elhiheted s várhat'd ugy igyekszem azonban, 2725
 hogy, valamint a gólya vigyázatjának okáért
 szokta az álldogalást fél lábán; én is azonkép

- * Itt, és sok más esetben, sőt, ahogy kitűnt, minden esetben az *an*, *en* kiegészítő jellegű volt, éspedig a jó hangzást segítette elő régen. Ma viszont a kellemesebb hangzás kedvéért általánosabb a *lan*, *len*. Egy költő tartsa számon a kiváltó okot.

2715 Mivel Kalmár e műben megismert metafora-rendszerében az *aratás* kifejezés mindig valamilyen szellemi tevékenységre, valaminek a feltárására irányuló aktusra utal, nem lehet másra gondolni ezen a helyen, mint hogy valami megbízatást kaphatott, ami miatt külföldre kell utaznia.

2721 A *minden hasonlítás sántít* – *omne simile claudicat* latin szólás egyik legkorábbi magyar előfordulása. A „szoktatók mondani” kitétel talán arra utal, hogy magyar nyelven még nem elterjedt. Kalmár saját leleménye, hogy a fél lábón órákon át álló gólyát hasonlítja a magyar nemzethez. A gólya nem csak Kalmár számára fontos, egyébként is az egyik legkedveltebb állat a protestáns exemplumokban.

2715 Szűkfég most valamelj *idegën aratásra ki-mënnëm*. 2716 *Mi-nëmű madâr a-Gólya?* [311] | Vifzfâ-hoz, hiszëm én, a-Hazámba negyed-fzër-is Iften. 2717 Moftan csak keveset jegyzék-mëg; csak *hatot* ugymint: 2718 âz-al-is röviden akarok példázni előtted. 2719 Vëd'd jô nevën ezt-is! dë kër'lek azonba *mëg-engedj*; 2720 ha nëm lësز mindën-képen a-hasonlat hasonló. 2721 *Mindën hasonlítás, fzoktatók mondani, fântít.* 2722 Nálad az-engëdelëm kész lësزën ânjival inkább; 2723 gondolom, hodj oljan állatról vësزëm a-pëldát; 2724 mëlj-is a-*fël-lábán* néhány órákigan (*) őrt-áll. 2725 En penig, el-hihetëd s várhat'd ugj igyekszëm azonban, 2726 hodj, valamint â-gólya vigjázatjának oká-ért 2727 fzokta az-álldogalást fël-lábán; ën-is azon-kép'

- * Hic, et in aliis multis, imo, uti uifum erat, in omnibus, *an*, *en*, expletium ac euphonicum fuit olim. Hodie uero delicatioris euphoniae gratia uulgarius est *lan*, *len*. Poeta habeat rationem occasionis.

erre vigyázzak, hogy ám a hasonlításaim egyig
essenek a talpokra, meg is állhassanak állván.

Mostan azért ezeket tészem jegyzésbe tenéked. 2730
Rendre lehet tudnod. Hogy, a Gólya megészí s emészti
(ha vagyon ám,) a poszáta fiát, gyomrába lenyelvén,
S hogy, az igen hasznoss állat. S hogy messze határról
jön ide. S hogy kedves madár az. És hogy, a vigyázó.
És hogy, tudja az óráját s idejét: nem hibázik. 2735

Kik a nyomorék fiai a Hazának? Hogyha vagyon, monddom, nyomorék fia; elnyeli aztat.
Ezt láttam magam is e két szemmel a Hazában.

Annál méljebben lehet elmélkednem azértán
erről; s annyival is fontosabban lehet írnom
s példázgatnom; imé a Hazánkban esett meg előttem. 2740

Bánhatik illj móddal a Hazánk 's a poszáta fiakkal.
Elnyelvén megemésztheti a nyomorékokat egyig.

Vajjon s de kicsodák s mineműk azok a nyomorékok?
A Currúka fiak! s azok a golyvák! s a szömölcsők!
s azok a holttetemek! s a szőrférges! s a geleszták! 2745

2728 egyig] itt: mindegyik

2732 poszáta fiát] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon

2735 Lásd Jer 8,7: „Még az esztarag is az égben megesméri az ő idejét, és a gerlitze, és a daru, és a fetske, tudják mikor el kell menni; az én népem pedig nem esméri az URnak itéletit!”

2741 poszáta fiakkal] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon

2744–2745 lásd a jegyzeteket a 195. oldalon

2744 Currúka fiak] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon

2728 e're vigyázzak, hody ám a-hasonlításaim edjig 2729 essenek à-talpokra, még-ís állhasfanak állván. 2730 Mostan azért ezeket tészem jegyzésbe ténéked. 2731 Rendre lehet tudnod. Hody, a-Gólya meg-észí s emészti 2732 (ha vadjon ám,) a-poszáta fiát, gyomrába lenyelvén, 2733 S hody, az igen hasznoss állat. S hody meszfze határról 2734 jön-ide. S hody kedves madár az. És hody, a vigyázó. 2735 És hody, tudja az-óráját s idejét: nem hibázik. 2736 Kik a-nyomorék fiai a-Hazának? [312] | Hody-ha vadjon, monddom, nyomorék fia; el-nyeli aztat. 2737 Ezt láttam magam-ís e' két' füzem-el a-Hazában. 2738 Annál méljebben lehet elmélkédnem azértán 2739 e'ről; s ànjival-ís fontosabban lehet írnom 2740 s példázgatnom; imé a-Hazánkban esett-még előttem. 2741 Bánhatik illj mód-al a-Hazánk-'s a-poszáta fiak-al. 2742 El-nyelvén meg-emésztheti à-nyomorékokat edjig. 2743 Vajjon-s de kicsodák s mi-neműk azok à-nyomorékok? 2744 A-Currúka fiak! s azok à-golyvák! s a-fzömölcsők! 2745 s azok a-holt-tetemek! s à-fzör-férges! s a-gölleszták!

s azok a *bőr alját* csípő *tetvek* valamennyen!
s azok a *rúhesek*! akiknek mind viszket a bőrök!
Nézzünk, monddom, azokra, miként a *poszáta fiakra*.

Hagyd lássuk, *mimódon emészti meg őket e Gólya?*

Felteszem: az iljen *nyomorék*, vagy 's ez a *poszáta*, 2750

vagy *nős*, van felesége; avagy hogy *nőtelen* ember?

Ha *nincsen felesége*; talám nem 's lesz soha holtig:
több *nyomorék fiakat* soha *nem* 's szaporíthat az iljen:
őmaga már *őmagát* ekép *megemészti* egészen.

Hogyha *vagyon* felesége: *vagyon szaporája* 's; avagy 2755
nincs?

Ha *nincs*; nem 's lészen; *őmagát* *megemészti* amaként.

Ha *teszen* ám 's *őmaga* alá; vagy *tesznek* alája
másunnan tojományt; s ki *leszen* 's az költve idővel:
az, bizony, *el fog veszni*; bizony, *nemm* lesz *maradandó*.

Ha pedig a *nősnek nincs a felesége hiába*: 2760

annak a *gyermekei*, tedd fel, *mind férjfiak* egyig;
vagy hogy *lyányokkal* *elegyesleg*; vagy *csupa lyányok*?

2750 *poszáta*] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon

2754 *őmaga* már *őmagát*] *önmaga* már *önmagát*

2755 *vagyon szaporája*] van *gyermek*e

2756 *őmagát*] *önmagát*

2757 *őmaga*] *önmaga*

2746 s azok a-bőr alját csípő tetvek valaménjen! 2747 s azok a-rúhesék! à-kiknek
mind viszket a-bőrök! 2748 Nézzünk, monddom, azokra, mi-ként a-pofzáta fiakra.

2749 Hagyd lásfuk, mi-módon emészti-még őket e' Gólya? 2750 Fél-tészem: az-iljen
nyomorék, vagj-'s ez a-poszáta, 2751 vagj nős, van felefége; avagy hodj nőtelen embër?

2752 Ha nincsen felefége; talám nēm-'s lész foha holtig: 2753 több nyomorék fiakat foha
nēm-'s szaporíthat az-iljen: 2754 ő-maga már ő-magát e'-kép' még-emészti egészen.

2755 Hodj-ha vadjon felefége: vadjon szaporája-'s; avagy nincs? 2756 Ha nincs;
nēm-'s lészén; ő-magát még-emészti amà-ként. 2757 Ha tészén ám-'s ő-maga-alá;

vagj tésznek alája 2758 másunnan tojományt; s ki-lészén-'s az költve idővel: 2759
az, bizony, el-fog-veszni; bizony, nēm lész maradandó. 2760 Ha pedig à-nősnek nincs

à-felefége hiába: 2761 ànak a-gyermekei, tēd'd-fél, mind férjfiak edjig; 2762 vagj
hodj lánjòk-al elegendesleg; vagj csupa lánjok?

Miképen bánhatik a Haza a poszáta fiakkal? Ha *férjfi*k mindnyájan azok; s még annyival inkább ha mindnyájan, avagy, közülök, némeljek ugy estek, mint a tyúk vagy kappan alá a récze fiacskák: 2765 mind ezeket könjen *a mi Gólyánk elnyeli* könjen: vagy ide vagy oda küldi a *fegyver alá*, megemésztí: vagy pedig a szent Menny, *ez okos Esztrágra* viselvén gondot, imé gondolhat hamar sokféle veszélyt ki; vagy valamelj *nyavalyát*, vagy más *inséget, halált is*. 2770 Monddom: hanem ha *erős a barátságok* nekik immár *az álgyúval*; ezért, hogy *ne ártson a golyóbis!* vagy, ha kötöttek igaz *frígyet* netalám a *halállal!* minden idén 's az ajándékot küldözgetik annak! vagy ha szövetséget szerzetek ám *a nyavalyákkal!* 2775 vagy ha talám *örökös békességek* leszen épen mind a *szegénységgel s minden inséggel* örökké!

Hogyha pedig elegyek *lyányokkal* a férjfi szülöttek: amennél kevesebb a számok azoknak; alítom, annál könnyebben bánik velek a nemes Esztrág. 2780

Ha pedig a nyomoréknak a gyermeki *csuppa leányok*: bátran eredj Hazafi! ne gondolj semmit azokkal.

2765 récze] tőkés réce, vadkacsa

2774 minden idén] mindenkor vagy minden évben

2779 alítom] sejtem, gondolom

2763 Mi-képen bánhatik a-Haza a-poszáta fiák-al? [313] | Ha *férjfi*k mindnyájan azok; s még anjival inkább 2764 ha mindnyájan, avagy, közülök, némeljek ugj estek, 2765 mint à-tjúk' vagj kappan-alá à-récze-fiacskák: 2766 mind ezeket könjen *a-mi-Gólyánk el-nyeli* könjen: 2767 vagj ide vagj oda küldi *a-fegyver-alá*, meg-emésztí: 2768 vagj pedig à-fzent Menny, *ez okos Efzt'rágra* viselvén 2769 gondot, imé gondolhat hamar fok-féle veszélyt ki; 2770 vagj valamelj *nyavalyát*, vagj más *infégét, halált-ís*. 2771 Monddom: hanem-ha *erős a-barátfágok* nekik immár 2772 *az-álgyúval*; ez-ért, hodj *nè ártson a-golyóbis!* 2773 vagj, ha kötöttek igaz *frídyet* nè-talám *a-halállal!* 2774 mindén idén-'s az-ajándékot küldözgetik ànak! 2775 vagj ha szövetséget szérzetek ám *a-nyavalyák-al!* 2776 vagj ha talám *örökös békésfégek* lészén épen 2777 mind *a-szegénység-el s mindén infég-el* örökké! 2778 Hodj-ha pedig elégék *lányók-al* a-férjfi szülöttek: 2779 a-ménél keveséb à-fzámok azoknak; alítom, 2780 annál könnyében bánik velék à-némés Efzt'rág. 2781 Ha pedig à-nyomoréknak a-gyermeiki *csuppa leányok*: 2782 bátran eredj Hazafi! nè gondolj fémmit azok-al.

Nincs tereád gondjok, sem egyébre; magokra vagyon csak.

Főznek, avagy fonnak s varnak; vagy játsznak alakkal;
vagy más cifra *bolondságot kicsinálnak, övedznek,* 2785
ők tudják micsodát; vagy heverve hevernek egész nap.

Főznek ugye? De mi az? Ám által mégyen a gyomron.

Onnét elmenvén hova vettetik; ám tudod azt is.

Az ő beszédekkel gondolj semmit ne különben!

Fonnak s varnak ugye? De mi az? Ám mosni való az. 2790

Elmossák szappannal a szennyet: s mind odalészen.

Az ő beszédekkel gondolj semmit se különben.

Hogyha pedig *bábot kötnek* s egyebet kimivelnek:

majd a szemétre, avagy az égő tűzbe vetődik.

Az ő beszédekkel gondolj semmit se különben. 2795

Nincsenek aka- Hogyha *hevernek* azok: néked mít ártanak azzal?

dálllyúl akik nem *ők vagy alusznak; avagy az időt eltöltik* hiába?

árthatnak

Hogyha *alusznak*: imé akkor legjobbak, itélem:

akkoron *ők* mindennek igen jó baráti bizonynyal.

Hogyha pedig *ébren* az időt eltöltik hiába: 2800

vagy *nyavalyások* azok, vagy *egészségessek* egészen?

Ha *nyavalyások*: im *a nyavalyájokkal* van a bajjok:

2784 játsznak alakkal] tkp. babáznak

2801 nyavalyások] betegek

2783 Nincs tereád gondjok, sém egyébre; magokra vadjon csak. 2784 *Főznek, avagy fonnak s varnak; vagj játs'nak alak-al;* 2785 vagj más cifra *bolondfágot ki-csinálnak,* övedznek, 2786 *ők tudják micsodát; vagj heverve hevernek egész nap'.* 2787 *Főznek ugj-è? De mi az? Ám által-mégyēn a-gyomron.* 2788 Onnét el-mēnvén hovā vettetik; ám tudod azt-is. 2789 Nincsenek akadály-úl a-kik nēm árthatnak. [314] | Az-ő-beszédékk-el gondolj fēmmit nē különben! 2790 *Fonnak s varnak ugj-è? De mi az? Ám mosni-való az.* 2791 *El-mòsák fzappàn-al a-fzennyet: s mind oda-lēsžen.* 2792 Az-ő-beszédékk-el gondolj sēmmit sē különben. 2793 Hodj-ha pedig *bábot kötnek* s égjebet ki-mivelnek: 2794 majd a-fzemētre, avagy az-égő tűzbe vetődik. 2795 Az-őbeszédékk-el gondolj sēmmit sē különben. 2796 Hodj-ha *hevernek* azok: nēkēd mīt ártanak āz-al? 2797 *ők vagj alusznak; avagy az-időt el-töltik* hiába? 2798 Hodj-ha *alusznak*: imé à-kor' leg-jòbak, itélēm: 2799 à-koron *ők* mindēnnek igēn jò baráti bizònyal. 2800 Hodj-ha pedig *ébren* az-időt el-töltik hiába: 2801 vagj *nyavalyások* azok, vagj *egészfégēssek* egészen? 2802 Ha *nyavalyások*: im' à-nyavalyájòk-al van a-bajjok:

senkit nem bánthatnak: azért nyugtod van azoktól.

Ha van egészségek: *nem vagy* te nékik *eszekben*:

mert idejek nincsen: a leányzó társaik inkább

2805

minden nap szenvednek elég *rágást* a *fogoktól*.

Ha van egészségek 's; *eszeket* függesztik a *Hűsre*:

arról van a beszéd: néked *nem* ártanak azzal.

Vagy, ha őmagokat birván, *sétálnak*; a naptól

féltik a gyenge fejr orczát; a szerént az eséstől

2810

lábaikat: te azért nem juthatsz nékik eszekbe.

Vagy pedig ültökben a *legyek* vagy a *súnyogok* őket kísértik: s téged könnyen kifelejtnek eszekből.

Vagy hogy *nappali* s *éjtszakai* társokkal, az *ebbel*,

s macskával, játszodnak: azért nincs gondjok egyébre.

2815

Vagy hogy a *balháltól* nincsen nyugalom azoknak,

légy *csendes*! mert nem vagy eszekbe: *felejtik* a *rágást*..

Vagy hogy a tetvektől nincsen soha békek önékik:

rágatván őmagok, *téged rágtsálni* felejtnek.

Hagy'd rágják; hogy egyék s megemesszék őket a férgek;

2820

azokat az éles nyelvű, buja, kényes ünöket.

2807 a *Hűsre*] az eljegyzett párjukra

2809 őmagokat] önmagukat

2816 *balháltól*] bolháltól

2817 *felejtik* a *rágást*] itt: felejtik az áskálódást

2818 békek] békességük; lásd Kalmár jegyzetét a 4371. sorhoz a 295. oldalon

2819 őmagok] önmaguk

2821 ünöket] fiatal, de nemzőképes nőtény marhákat

2803 senkit nem bánthatnak: azért nyugtod van azoktól. 2804 Ha van egészségek:

nem vagy te nékik *eszekben*: 2805 mert idejek nincsen: a-leányzó-társaik inkább 2806

minden-nap' szenvednek elég *rágást* a-*fogoktól*. 2807 Ha van egészségek-'s; *eszeket*

függesztik a-*Hűsre*: 2808 arról van a-beszéd: néked *nem* ártanak az-al. 2809

Vagy, ha ő-magokat birván, *sétálnak*; a-naptól 2810 féltik a-gyenge fejr orczát;

a-fszerént az-eséstől 2811 lábaikat: te azért nem juthatsz nékik eszekbe. 2812

Vagy pedig ültökben a-*legyek* vagy a-*súnyogok* őket 2813 kísértik: s téged könnyen

ki-felejtnek eszekből. 2814 Vagy hódj *nappali* s *éjtszakai* társok-al, az *ebbel*, 2815 s

macskával, játszodnak: azért nincs gondjok egyébre. 2816 Vagy hódj a-*balháltól* nincsen

nyugalom azoknak. 2817 Az-akadályokat el-kell-hárítani. [315] | lédj *csendes*! mert

nem vagy eszekbe: *felejtik* a-*rágást*. 2818 Vagy hódj a-tetvektől nincsen foha békék

ő-nékik: 2819 rágatván ő-magok, *téged rágtsálni* felejtnek. 2820 Hagy-'d rágják;

hódj edjék s még-emészszék őket a-férgek; 2821 azokat az-élés nyelvű, buja, kényes

ünöket.

2811 em. *azért* 2816 em. *azoknak*. 2820 em. *Hagy-'d*

Az akadályokat el kell hárítani Látod azért, Szívem, nincsen akadályod ezektől.
Csak tusakodj! törekedj! ne tarts a poszáta fiaktól!
Megmondám oda feljebb: *hasznos a Gólya* minékünk.
Hasznos a *fecske*: mivel az eget tisztítja a légytől. 2825
Hasznos a *harkály* is: mert megszabadítja a fákat
a sok férgektől. A *tövisborznak* 's sok a haszna:
mert a patkányok s egerek távoznak a csürtől.
Nagy haszon ez is: *a Gólya fogyatja a férget a rétről*.
En *nemes Esztrágom!* mindenha segítsen az ISTEN! 2830
nosza vigyázz, igyekezz, igyekezz, szünetlen erőlködj!
mind ami ártalmas néked, s káross a Királynak,
öljed, egyed; nyeljed; megemészd; *gólyáld ki* egészen!
A *Currúka tojást* törjed, rontsad, letapodjad!
Ronts, monddom, s pusztíts, s építs! s magad újra felállíts! 2835
Én nemes Esztrágom! mindenbe segítsen az Isten!
Nosza, vigyázz, Hazafi! tusakodj a poszáta fiakkal!
Állj őrt, én Magyarom! *te vagy az Esztrágja a SASnak!*

2823 poszáta fiaktól] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon
2827 tövisborznak] sünnnek
2830 mindenha] mindenkor
2834 Currúka tojást] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon
2837 poszáta fiakkal] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon

2822 Látod azért, Szívem, nincsen akadályod ezektől. 2823 Csak tusakodj! törekedj!
nè tarts a-poszáta fiaktól! 2824 Mèg-mondám oda-féljèb: *hasznos a-Gólya* minékünk.
2825 Hasznos a-*fecske*: mivel az-eget tisztítja a-légytől. 2826 Hasznos a-*harkály*-is:
mert mèg-fzabadítja a-fákat 2827 a-fok férgektől. A-*tövis-borznak*-s fok a-haszna: 2828
mert à-patkányok s egerek távoznak a-csürtől. 2829 Nagj haszon ez-is: *a-Gólya fogyatja*
a-férget a-rétről. 2830 En *nëmës Efztrágom!* mindèn-ha fegítsen az-ISTEN! 2831
nofza vigjázz, igyekèzz, igyekèzz, fzünetlen erőlködj! 2832 mind a-mi ártalmas nèkèd,
s káross a-Királynak, 2833 öljed, èdjed; nyeljed; mèg-emészd; *gólyáld-ki* egészen!
2834 A-*Currúka tojást* törjed, rontsad, lè-tapodjad! 2835 Ronts, monddom, s pusztíts,
s építs! s magad' újra fèl-állíts! 2836 Én nëmës Efzt'rágom! mindènbe fegítsèn az-Iften!
2837 Nofza, vigjázz, Hazafi! tusakodj a-poszáta fiàk-al! 2838 Állj őrt, èn Magyarom!
tè vadj az-Efzt'rágja a-SASnak!

2829 em. *fogyatja* 2830 em. *Efztrágom*

Viszketeges elmé- Említém; hogy *messzéről jön a Gólya* mihozzánk.
 je a tudóskának *Déli madárnak* írá: ez is jól juthat eszedbe. 2840
 Tudni való; hogy *a mi (*) Magyarink jobbára Keletről*
jöttek. Azonban ez is igaz ám, hogy *Délre hajúlnak*
 régi lakóhelyeik; de kivált ám azoknak, akiktől
e mai szép Nyelvvünk több *Dísz*t kapa, tarta, magának.
 Ne gondolj vele: ha valaki ellenbe találna, 2845
 viszketeges lévén, mást mondani néked e pontban.
 Van benned szeretet: s engedj meg az oljan irigynek.
 Azt a kevélyt ne tekintsd: magad annál jobban alázd meg!
 Ő bár is e dologban akarjon lenni tudatlan:
 ami még nem igen bizonyos; te megérted idővel. 2850
 Nem lehet ám mindent beszúrnom *e posta levélbe.*
 Mégis ugyan megjegyzem imezt múltól az ezúttal:
 hogy, a tudóska csak azt hiszi, tartja, s itéli igaznak,
 mít, a kemenczénél, *a megírt História dictál.*

* A *mi* birtokos névmás természettől fogva rövid, mégis a labiális hangzók előtt megnyúlhat.

2839–2840 Lásd a 198. oldalon a 2692. sortól kezdődő szövegrészt.

2842 *Délre hajúlnak*] *Délre* hajolnak, *Délen* találhatók

2842–2844 Kalmár máshol kifejtett nyelvrokonság-elméletéhez fontos adalék, hogy nem a magyarság déli (értsd: nem finnugor) elmélete mellett áll ki, hanem a magyar nyelv kialakulása során nem zárja ki a déli, tehát nem finnugor hatásokat semmi.

2851 *posta levélbe*] ti. *Prodromus*ba, előhírnökbe

2854 Kalmár *história* alatt természetesen nemcsak a mai értelemben vett történelmet, tör-

2839 *Vízketegés* elméje a-tudóskának. [316] | Említém; hodj *meszszéről jön a-Gólya* mi-hòzánk. 2840 *Déli madárnak* írá: ez-ís jól juthat eszédbe. 2841 Tudni-való; hodj *a-mi- (*) Magyarink jòbára Keletről* 2842 *jöttek.* Azonban ez-ís igaz ám, hodj *Délre hajúlnak* 2843 régi lakó-helyeik; de kivált' ám azoknak, a-kik-től 2844 *e' mai szép Nyelvvünk* több *Dísz*t kapa, tarta, magának. 2845 *Nè* gondolj-vele: hà valaki ellenbe találna, 2846 *viszketegés* lévén, mást mondani *nè*kéd *e'* pontban. 2847 van benned szzeretet: s engedj-még az-oljan irigynek. 2848 Azt a-kevélyt *nè* tekints'd: magad' annál jòban aláz'd-még! 2849 *Ő* bár-is *e'* dologban akarjon lènni tudatlan: 2850 a-mi még *nèm*-igèn-bizonyos; tē még-értéd idővel. 2851 *Nèm* lehet ám mindēt bē-fzúrnom *e' posta-levélbe.* 2852 Még-is ugjan még-jegyzēm im'-ezt múltól az-úttal: 2853 hodj, a-tudóska csak azt hiszi, tartja, s itéli igaznak, 2854 mít, a-kemenczé-nél, *a-még-írt História dictál.*

* Pronomen possessivum *mi* natura breue est: potest tamen ante literas labiales produci.

2847 em. van 2847 em. engedj-még

Óh de szeles! hogy nem veszi észre magát a tudóska! 2855
 Nem teszi fel, hogy az ollj Írónak könjü hibázni.
 Nem mehetett ő 's mindennek végére helyessen.
 Sokszor, *amit hallott, s amiként hallotta*, úgy írta.
 Hol maga *nemm érthette, mikép kell*: hol pedig annak,
 aki beszélte, bizonnal kellett lenni hazugnak. 2860
 E szemek, ám az én szemeim, láttak sokat olljat,
 amiről sokan írtak ugyan; de hibássan, hamissan.
 Nincs a tudóskának sem kedve, se módja ezekben:
 hogy mindent megkísértsen vagy ítéljen okossan.
 Ennékem se lehet terhelnem *e postalevélkét*. 2865

Régi Ásiai szíve a Rovni valób mostan: hogy, igaz, hogy messze helyekről
 Magyarnak jöttél, én nemes *Esztrágom*, te is, e Kanaánba.
 Rovd meg imez kettőt 's, Magyarom! hogy a Gólya
 helyére
 vissza megyen; s ismég eljő nyáralni mihozzánk:

ténelmi narrációt érti. *História* itt a történelem során írásban felhalmozott ismereteket, a *historia litterariát* jelenti. Az ebből – kényelmesen – megszerezhető ismeretekkel szemben hangsúlyozza a közvetlen tapasztalásnak, megismerésnek a kortárs epiztemológia által is alátámasztott primátusát a továbbiakban.

2856–2857 A szerző ezen a ponton határozottan elutasítja az *autoritás* elvének érvényességét a tudományos megismerés esetében.

2864 megkísértsen] megvizsgáljon

2865 Ennékem] Énnékem

2866 Rovni valób] megjegyzésre méltóbb

2855 Óh de szeles! hody nēm vēszi-eszre magát a-tudóska! 2856 Nēm tēszi-fél, hody
 az-ollj Írónak könjü hibázni. 2857 Nēm mēhetett ő-'s mindēnnek végére helyēssen.
 2858 Sok-fzör, *a-mit hallott, s a-mi-ként hallotta*, ugj írta. 2859 Hol maga *nēm* érthette,
mi-kép' kell: hol pedig ànak, 2860 a-ki beszélte, bizònjál kellēt-lēnni hazugnak. 2861
 Régi Áfiai fzīve a-Magyarnak. [317] | E' fzēmēk, àm az-ēn-fzēmēim, láttak fokat olljat, 2862
 a-miről fokan írtak ugjan; de hibássan, hamissan. 2863 Nincs a-tudóskának sēm kedve,
 sē módja ezēkben: 2864 hody mindēt mēg-kísértsēn vagj ítēljēn okossan. 2865
 En-nēkēm sē-lēhet terhelnēm *e' pofta-levélkét*: 2866 Rovni-valób mostan: hody, igaz,
 hody meszsze-helyekről 2867 jöttél, én nēmēs *Efztrágom*, tē-is, e' Kanaánba. 2868
 Rov'd-mēg imez kettőt-'s, Magjarom! hody a-Gólya *helyére* 2869 *vifzfza-mēgyēn; s*
ismég el-jő nyâralni mi-hòzánk:

2855 em. vēszi-eszre 2865 em. *e' pofta-levélkét*: 2867 em. *Efztrágom*

és hogy annyi okosságot rendelt neki ISTEN, 2870
 annyira, s ennyire, hogy tudjon helyére akadni.
 Légy okos, én Magyarom, te is! Elméd birja az ISTEN
 mindenben! s dicsérd, akitől van az *Elme s Okosság*.
 Elméddel, kérlek, menj vissza a régi helyedre!
 Ugy de miért? Jár'gass Szívért s Nyelvért oda vissza! 2875
 Hozz Szívet és Nyelvet! s úgy jöjj nyáralni, telelni!
 Hol van a régi Szíved? Van ugyan Európai Szíved:
 de nekem a nem kell; mert nincs abban egyenesség.
 Mindazonáltal im ezt 's nyilván megvallom örömmel:
 Soknak a szíve ma is egyenes s hívséges, amint kell: 2880
 meljnek még semmit nemm árta az Éjszaki szélvész;
 nemm zavaródott meg soha ezz Európai széltől.
 De a szivem fájdalma im ezt mondatja velem ki:
 hogy ám a levegő égnek Fejedelme, kiváltkép
 kezdetin e Száznak, soknak szívét zavará meg, 2885
 s óh mellj csúnya zavart s káros kárt szerze azáltal!

2871 helyére akadni] helyére találni

2878 a] az

2884 levegő égnek Fejedelme] Ti. a sátán; vö. az 1042–1044. sorokhoz írt jegyzettel a 98. oldalon.

2885 kezdetin e Száznak] e századnak a kezdetén; Kalmár minden bizonnyal az európai felvilágosodás kezdetére utal

2870 és hodj ànji okosságot rendelt neki ISTEN, 2871 ànjira, s e'nyire, hodj tudjon helyére akadni. 2872 Lédy okos, ên Magjarom, tē-is! Elméd' birja az-ISTEN 2873 mindēnben! s dicsérd, a-kitől van az-*Elme s Okosság*. 2874 Elméd-el, kér'lek, mēnj-visz-sza a-régi helyedre! 2875 Ugy-de mi-ért? Jár'gass Szív-ért s Nyelv-ért oda viszsza! 2876 Hozz Szívet és Nyelvet! s ugj jöjj nyáralni, telelni! 2877 Hol van a-régi Szíved? Van ugyan Európai Szíved: 2878 de nekēm à nēm kell; mert nincs àban ēgjenēség. 2879 Mind-azon-által im' ezt-'s nyilván mēg-vallom örōm-el: 2880 Soknak a-fzīve ma-īs ēgjenēs s hívfēgēs, a-mint kell: 2881 mēljnek még fēmmit nemm árta az-Éjfszaki fzēl-vēs; 2882 nēm zavaródott-mēg foha ezz Európai fzēltől. 2883 De a-fzīvem fájdalma im' ezt mondatja velem ki: 2884 hodj àm à-levegő-égnek Fejedelme, kivált-kép' 2885 kezdetin e' Száznak, foknak fzívét zavará-mēg. 2886 Régi nap-keleti fzīve s nyelve a-Magjarnak. [318] | s óh mēllj csúnya zavart s káros kárt fzērze az-által!

2885 em. meg.

Régi napkeleti
szíve s nyelve a
Magyarnak.

Elméddel, Magyarom, menj vissza a régi helyedre!
Hozz ide állhatatoss szívét! s azt jól megerősítsd;
téged a szent Tudomány, s Kegyelem, s jó lelked amint
int!

Senki ne légyen ez óra után már! Óh soha senki, 2890
aki felindúljon; aki helyt adjon a Gonosznak!

Légy okos, én Magyarom, s mindenkor hív a Királyhoz!
Légy okos, Esztrágom, s holtig hívséges a SAShoz!

Elméddel, Magyarom, menj vissza a régi helyedre!
Óh, kérlek, menegess vissza! s hozz *Nyelvet is onnan!* 2895

Hajdani szépségét, kérlek, hozzd vissza e Nyelvnek!

Hozzd ide én Vérem *minden kertbéli Virágát!*

Nemzetem! óh szedd meg *minden szépp ritka gyümölcsét!*

Annak az *értt édes szőlőjét* nyomd ki borodnak!

Ott szedegess *gyökeret!* hozz! hozz *jó illatot onnan!* 2900

Légy gazdag, Magyarom! soha többé óh ne szegénykedj!

hogy *a te Kincsednek* légyen nagy híre a Földön!

Légy okos, én Vérem, hogy azt látván az Okossak,

2889 szent Tudomány] *A szent tudomány* kifejezés itt nem a *teológia* helyett áll, hanem a minden tudás forrásának a teremtés aktusát tekintő, Isten akaratára rácsodálkozó, abból kiinduló megismerési hozzáállást jelenti.

2891 felindúljon] felkelést szítson, felkelésben vegyen részt

2902 *Kincsednek*] *nyelvednek*; lásd *A Magy[ar] Nyelv* *elásott kincshez hasonlítatik* argumentum alá írt sorokat a 184. oldalon

2887 Elméd-el, Magyarom, mēnj-viszsa a-régi helyedre! 2888 Hozz ide állhatatoss
fzövet! s azt jól mēg-erősíts'd; 2889 tēgēd a-fzent Tudomānj, s Kēgyelēm, s jō
lēlkēd a-mint int! 2890 Sēnki nē lēdjēn ez óra-után már! Óh foha sēnki, 2891
a-ki fēl-indúljon; a-ki helyt-adjon a-Gonosznak! 2892 Lēdj okos, ēn Magyarom, s
mindēn-kor' hív a-Kirāl-j-hoz! 2893 Lēdj okos, Efztrágom, s hōltīg hīvfēgēs a-SAS-hoz!
2894 Elméd-el, Magyarom, mēnj-viszsa a-régi helyedre! 2895 Óh, kēr'lek, mēnēgess
viszszā! s hozz *Nyelvet-is onnan!* 2896 *Hajdani fžēpfēgēt, kēr'lek, hozz'd-viszsa e'*
Nyelv-nek! 2897 Hozz'd ide én Vērēm *mindēn kert-bēli Virágát!* 2898 Nēmzetēm! óh
fzēd'd-mēg *mindēn fžēpp ritka gžümōlcsēt!* 2899 *Annak az-értt édēs fžōlōjét* nyom'd-ki
borodnak! 2900 Ott fžēdēgess *gyōkeret!* hozz! hozz *jō illatot onnan!* 2901 Lēdj
gazdag, Magyarom! foha többé óh nē fžēgēnykēdj! 2902 *hōdj a-tē-Kīncssēdnek* lēdjēn
nagy híre a-Földön! 2903 Lēdj okos, ēn Vērēm, hōdj azt látván az-Okosfak,

2893 em. *Efztrágom* 2901 em. *fžēgēnykēdj*

s hirdetvén egymásnak, örülve örüljenek annak!
 Légy bölcs, én Magyarom! s tisztelnek téged a Bölcssek: 2905
 s e dologért mindenha magasztalják a JEHÓVÁT!
 Kedves és vigyázó Kedves igen: ezt is mondám a Déli Madárról.
 állat a Gólya Várja e vendégnek minden jó ember a jöttét.
 Várja e szállónak ki-ki az ő megjelenését.
 Légy, te is, én Magyarom, kedves! Óh légy a Királynak 2910
 kedves, kellemetes, s féltő mint két Szeme fénye!
 Ugy igyekezz s cselekedj mindenben óh nemes Esztrág;
 hogy tudhassd bizonyosan, imé kedves vagy a SASnak!
 Légy, Magyarom, kedvess! óh légy kedvess e Világon
 minden Bölcssek előtt: kik 's hallván, annyival inkább, 2915
 tudván e Nyelvvnek gyönyörű szépp csudda mivoltát,
 tégedet ők fognak beccsülni, szeretni, keresni.

Volt ez is említve: Vigyázó állat a Gólya:
 és hogy tudja az óráját s idejét: nem hibázik.
 Mire vigyáz? Fészkére, magára, fiára, vigyáz az. 2920
 Amit eléb mondék, itten is elő hozom aztat:
 de monddom; minden idejét: s befoglalom azt is.
 Tudja mikor kelljen ide jőnie; menni 's el innét:

2906 mindenha] mindenkor

2904 s hirdetvén edj-másnak, örülve örüljenek annak! 2905 Lédy bölcs, én Magyarom!
 s tífztélnek tégéd a-Bölcssek: 2906 s e' dolog-ért mindén-ha magasztalják a-JEHOVÁT!
 2907 Kedves és vigyázó állat a-Gólya. [319] | Kedves igen: ezt-is mondám à-Déli Madár-ról.
 2908 Várja e' vendégnek mindén jó embér a-jöttét. 2909 Várja e' szállónak ki-ki az-ö-
 mæg-jelénését. 2910 Lédy, tē-is, én Magyarom, kedves! Óh lédy a-Királynak 2911 kedves,
 kellemetēs, s féltő mint két' Szeme fénje! 2912 Ugy igyekēzz s cselekedj mindénben óh
 némēs Efztrág; 2913 hodj tudhass'd bizonyosan, imé kedves vady a-SASnak! 2914
 Lédy, Magyarom, kedvess! óh lédy kedvess e' Világon 2915 mindén Bölcssek-előtt: kik-'s
 hallván, ànjival inkább, 2916 tudván e' Nyelvvnek gyönyörű szépp csudda mi-vóltát,
 2917 tégēdet ők fognak-bēccsülni, fzeretni, keresni. 2918 Vólt ez-is említve: Vigyázó
 állat a-Gólya: 2919 és hodj tudja az-óráját s idejét: nēm hibázik. 2920 Mire vigyáz?
 Fészkére, magára, fiára, vigyáz az. 2921 A-mit eléb mondék, itten-is elő hozom aztat:
 2922 de monddom; mindén idejét: s bē-foglalom azt-is. 2923 Tudja mi-kor' kelljēn
 ide jőnie; mēnni-'s el innét:

2906 em. a-JEHOVÁT, ami tkp. Jêhôva. 2912 em. cselekedj 2912 em. Efztrág 2915
 em. Bölcssek-előtt 2919 em. tudja

tudja, mikor *strázsálni*; mikor *eledelt szedegetni*.
 Egyike míg fészken strázsál, a másika táplál: 2925
 van bizonyoss órájok; azért is a sorra vigyáznak:
 éjtszaka, mint nappal, felváltják renddel a strázsát.
 Miképen kell a 2927 renddel] rendszer szerint
 vigyázó gólyát 2941 fogadást] fogadalmat
 követnünk?
 Légy te is, óh Hazafi, mindenha magadra vigyázó!
 Óh vigyázz mindenkor, egész házadra vigyázzván!
 Óh vigyázva vigyázz minden csemetédre Barátom! 2930
 Légyen a gólya, szerettem Atyámfia, példa előtted!
Bird magad, én Vérem, *minden óradat, idődet*!
 Bird magadat, s birjad minden tisztetre a szíved!
 Szüntelen óh minden kötelességedre vigyázzgass!
 amivel ISTENnek, feleidnek, egyébnek, e földön 2935
 tartozol: a szíved, szájad, mindenbe valóság
 légyen: a bölcsesség hogy atyádfia légyen öröké.
 Légy *bölcs*! s ISTEN előtt *ne siess* soha *szóllni* a száz'ddal.
 E földön vagy: ő szent Felsége pediglen a mennyben.
 Szóllj sokszor! szóllj! de keveset mindenkor előtte. 2940
 Tégy fogadást, meg is add, minden nap: *igy illik a*
bölcshez.

2927 renddel] rendszer szerint

2941 fogadást] fogadalmat

2924 tudja, mi-kor' *frá'sálni*; mi-kor' *eledelt fzedégetni*. 2925 Edjike míg fészken
 frá'sál, à-másika táplál: 2926 van bizonyoss órájok; az-ért-is a-forra vigyáznak: 2927
 éjtfzaka, mint nappal, fél-váltják rend-el a-frá'sát. 2928 Lédj tē-is, óh Hazafi, mindēn-ha
 magadra vigyázó! 2929 Óh vigyázz mindēn-kor', egész házadra vigyázzván! 2930
 Óh vigyázva vigyázz mindēn csemetédre Barátom! 2931 Lédjēn a-gólya, szerettem
 Atjámfia, példa előtted! 2932 Mi-képen kell a-vigyázó gólyát követnünk? [320] | *Bir'd*
 magad, ēn Vērēm, *mindēn óradat, idődet*! 2933 Bir'd magadat, s birjad mindēn tisztēdre
 a-fzived'! 2934 Szüntelen óh mindēn kötelességēdre vigyázzgass! 2935 a-mivel
 ISTENnek, feleidnek, ēgjēbnek, e' földön 2936 tartozol: à-fzived, fzájad, mindēnbe
 valófág 2937 lēdjēn: a-bölcsesség hodj atjád fia lēdjēn öröké. 2938 *Lédj bölcs*! s
 ISTEN-előtt *nē fíess* foha *fzóllni* a-fzájd-al. 2939 E' földön vadj: ő fzent Fēlfége pediglen
 a-mēnny-ben. 2940 Szóllj fok-fzor'! fzóllj! dē keveset mindēn-kor' előtte. 2941 Tédj
 fogadást, mēg-is ad'd, mindēn-nap': *igy illik a-bölcs-höz*.

2928 em. *Lédj* 2931 em. *Atjámfia* 2938 em. *a-fzájd-al*

Légy bölcs! s ha valamit a Királyod akarva *parancsol*;
hajts fejet: annak előtte 's ugyan már légyen a térded
készen: és legyen *az ő Élete kedves* előtted!

kell esedezned *azért*: amiképen illik a bölcshez.

2945

Légy bölcs! és eszerént minden teszültötödet oktassd;
s intve, fenyítve, tanítsd: őket: főbb tisztet e néked
mintsem a táplálás. Ugy a több házi cselédnek
légy jó példa gyanánt mindenben: így illik a bölcshez.

Józanon élj, kérlek, hogy *minden idődre vigyázhass*!

2950

Szüntelen ISTENnel társalkodj: féljed a Mennyet!

Házad egész népét jártassad az ÚRral egész nap:

éjjel is, el ne mulassd, társalkodtassad övéle!

Gyermekidet szentül *az ő félelmébe* neveljed!

és minden órájokat úgy intézzd a nagy ÚRért,

2955

hogy ők semmi időt sem *az iskola házba*, sem *otthonn*,

el ne veszessenek; ám mindenben *a célra* tekintvén.

Micsoda *cél* az? Igen könjű tudnod: de azonban

könjen is elmellőződ, atyámfia; félre arányasz.

Mi a legfőbb cél
a gyermekneve-
lésben?

En pedig e pontban épen *most léptem a célra*
ennyi gyalog lépésnek utánna: mivelhogy az úton
sok helyen és sokat *álldogalék fél lábomon* üntig.

2960

2959 félre arányasz] itt: rosszul ítéled meg

2942 Légy bölcs! s ha valamit a-Királyod akarva *parancsol*; 2943 *hajts fejet*: annak-előtte-'s
ugyan már lédjén a-térded 2944 készen: és lédjén *az-ő Élete kedves* előtted! 2945 kell
efedőznöd *az-ért*: a-mi-képen illik a-bölcs-höz. 2946 Légy bölcs! és e'-szérént minden
tő-fzültötödöt oktass'd; 2947 s intve, fenyítve, taníts'd: őket: főbb tisztet e' nekéd 2948
mint-sém a-táplálás. Ugy a-több házi cselédnek 2949 légy jó példa-gyanánt mindenben:
így illik a-bölcs-höz. 2950 Józanon élj, kér'lek, hogy *minden idődre vigyázhass*! 2951
Szüntelen ISTEN-el társalkodj: féljed a-Ménny-et! 2952 Házad' egész népét jártassad
az-UR-al egész nap': 2953 éjjel-is, el-né mulass'd, társalkodtassad ő-véle! 2954
Gyermekidet szentül *az-őfélelmébe* neveljed! 2955 Mi a-leg-főbb cél a-gyermék-neve-
lésben? [321] | és minden órájokat úgy intézz'd a-nagy UR-ért, 2956 hogy ők sém
időt sém *az-oskola-házba*, sém *otthonn*, 2957 *el-né-veszessenek*; ám mindenben *a-célra*
tekintvén. 2958 Micsoda *cél* az? Igén könjű tudnod: de azonban 2959 könjen-is
el-mellőződ, atjámfia; félre arányasz. 2960 En pedig e' pontban épen *most léptem*
a-célra 2961 enji gyalog lépésnek utánna: mivel-hogy az-úton 2962 fok helyen és
fokat *álldogalék fél-lábomon* üntig.

Most jutok, ezt monddom, *a kitárt tárgjomra* örömmel.
Kérlek azért ismét; ismét kérlek! ugyan intlek 's!
gyermekeidre viselj gondot! Soha semmi időcskét
el ne veszessenek; ám *mindenben a célra* tekintvén.

2965

Micsoda *cél* az? Igen könjű tudnod: de te tudva,
óh nyavalyás ember; ellősz mellette akarva.

Micsoda *cél* az? *Az ISTENnek félelme a legfőbb.*
Minden egyéb célodnak ugyan ez légyen *a célja!*
Erre tekints minden dolgodban! erre arányozz!
Enélkül a Királyt igazán nem tisztelled, elhidd.

2970

Gyümölcse az Te penig ezt monddod: *Sőt inkább.* Ugy de hazudsz ám!
Isteni félelemnek Ám valamit végezz, s mozdíts; *nincs mented előre.*
ISTEN előmenetelt nem ad: Ő jól tudja, gonosz vagy.
Néha talám valamit nyersz; de több néked a károd.
Kétt napot elvesztesz hármmat 's egy nyúl s kacsá
végett. (*)

2975

Puskaporod hijjába veszett és annyi séréted.
Látod azért: hogy *az Istennek félelme a főbb cél.*

- * Ez a szó egyike azon *névutóknak*, melyeket ebben a munkában számba akarok venni. Régen *végde* alakban használták. A *vég* ('mód, értelem, ok, cél') és a *de* képző összetétele.

2969–2972 lásd a jegyzetet az 1769–1772. sorokhoz a 142. oldalon

2963 Most jutok, ezt monddom, *a-ki-tárt tárgjomra* örömmel. 2964 Kérlek azért ismét; ismét kérlek! ugyan intlek-'s! 2965 gyermekeidre viselj gondot! Soha semmi időcskét 2966 el-né-veszessenek; ám *mindenben a-célra* tekintvén. 2967 Micsoda *cél* az? Igen könjű tudnod: de te tudva, 2968 óh nyavalyás ember; el-lősz-mellette akarva. 2969 Micsoda *cél* az? *Az-ISTENnek félelme a-leg-főbb.* 2970 *Minden* egjéb *célodnak* ugyan ez lédjén *a-célja!* 2971 *E're tekints* minden dolgodban! e're arányozz! 2972 *E'-nélkül a-Királyt igazán nem tiszteléd,* el-hid'd, 2973 Te penig ezt monddod: *Sőt-inkább.* Ugy de hazudsz ám! 2974 Ám valamit végezz, s mozdíts; *nincs mented-előre.* 2975 ISTEN elő-menetelt nem ad: Ő jól tudja, gonosz vagy. 2976 Néha talám valamit nyersz; de több néked a-károd. 2977 Gyümölcse az-Isteni-félelemnek. [322] | Kétt' napot el-vesztesz hármmat-'s edj nyúl s kacsá-véggett. (*) 2978 Puska-porod hijjába veszett és anji séréted. 2979 Látod azért: hódj *az-Istennek félelme a-főbb cél.*

- * *Particula* haecce est ex iis *postpositionibus*, quarum in ipso Opere sum habiturus rationem. Antiquius scriptum *végde*. Compositum ex *vég*, modus, ratio, causa, finis; et particula *de*.

2972 em *el-hid'd*,

Enélkül soha nem léssz jóakarója Hazádnak. 2980
 Te pedig ezt mondod: *sőt-sőt inkább*. De hazudsz ám!
 Ám igyekezz, mozdíts valamit: de azért bizonyában
nem vagy jóakarója: gonosz vagy; tudja az Isten.
 Ám cselekedj valamit: mind elpárállik a füstbe:
 csak *köd* az; és nem egészséges; *veszedelmes a főnek.* 2985
 Néha talám látszik valami láttatja *csinádnak*: (*)
 úgy de, ha sok napot elvesztesz érette hiába,
 drága leszen egy kis kosaracska epernek az ára.
 Észe vehet'd: hogy *az Istennek félelme a főbb cél.*

Példa a hízeltkedő *Enélkül a barátodnak sem vagy jó barátja.* 2990
 barátáról De te *sőtögeted*: te tudod jobban. De hazudsz ám!
 Ám mutogass jeleket: mind az nem egyéb; *csupa híze.*
 De veszi-e hasznát a barátságodnak az ember?
 Te magad, óh kérlek, tudakozz ott ben *a bírótól!*
 Erre felel 's: ha vagyon lelkiesmérete néki. 2995
 Iljen *eszem-izsom társnak* a tanátsa leginkáb,
 ha javasol 's eleget, *pókháló*; nem maradandó.

* *Csina*, azaz munka: a *Kün* (*csün*) gyökérből.

2985 *főnek*] fejnek
 2991 *sőtögeted*] (még inkább) bizonygatod
 2992 *híze*] hízeltkedés, feltehetőleg Kalmár alkotása elvonással
 2997 *pókháló*] Több szólásunkban is (pl. *szél ellen pókháló; olyan, mint a pókháló*) a pók-
 háló a felesleges, haszontalan dolgokat jelöli meg. Kalmár ezt a jelentést alább kiegészíti,
 s a másokat hazug módon kihasználó személyek eszközét láttatja benne.

2980 *E'-nélkül* foha *nēm* léssz *jô-akarója Hazádnak.* 2981 Tē pedig ezt mondod:
řôt-řôt-inkább. De hazudsz ám! 2982 Ám igyekezz, mozdíts valamit: de azért bizonyában
 2983 *nēm* vadj *jô-akarója: gonosz vadj*; tudja az-Iften. 2984 Ám cselekedj valamit: mind
 el-párállik a-füstbe: 2985 csak *köd* az; és *nēm* egészséges; *veszedelmes a-főnek.* 2986
 Néha talám látszik valami láttatja *csinádnak*: (*) 2987 ugj-de, ha sok napot el-vesztesz
 érette hiába, 2988 drága leszén edj-kis kosaracska epernek az-ára. 2989 Észe-vehet'd:
 hodj *az-Iftennek félelme a-főbb cél.* 2990 *E'-nélkül* a-barátodnak sēm vadj *jô barátja.*
 2991 De tē *sőtögeted*: tē tudod jőban. De hazudsz ám! 2992 Ám mütogass jeleket:
 mind az *nēm* egjéb; *csupa híze.* 2993 De vēszi-ē hasznát a-barátságodnak az-embēr?
 2994 Tē magad, óh kér'lek, tudakozz'd ott-ben *a-bírótól!* 2995 E're felel-'s: ha vadjon
 lēlkī-ēsmérete néki. 2996 Iljen *ēsžem-izsom-társnak* a-tanátsa leg-inkáb, 2997 ha
 javasol-'s ēlēget, *pók-haló*; *nēm* maradandó.

* *Csina*, munka: a rad. *Kün* (*csün*).

2997 em. *pók-haló*

Ha valamit nyertek 's *hazugúl; fog lenni hazuggá*:
mert, elvárd, *fog hazúdni* idővel mind *a hazugnak*, 3000
mind pedig annak, aki a *hazugságnak* *hive* könjen.
Elnyeli azt valahára a *tenger* avagy *Duna*; meglássd:
vagy pedig a nagy, igaz, ISTEN, valahogy *megemészt*.
Monddom: az illj *leveses s poharas társnak* jó tanátsa
pókháló: szóttön szövi reggel s estve magának:
üldögel a közepén: lesi a legyet; issza a vérit. 3005
Csak *szövöd a hálót*: neki termettél te te haspók.
Egy kis hazudtoddal nyerhetsz *eggyyszer* nagy ebédet
vagy vacsorát. Nyereség: *háromm, négyg*, húszas a
zsebben
megmarad. Ugy de nagyobb kárát vallodd netalámtán.
Ingyen elég van imé mostt: nem *mértékled* az ingyent. 3010
Jaj! ha találsz valamely *nyavalyát* is nyerni azonban:
majd ötven aranyat 's kell költeni százat is arra:
mégis nincsen egészséged; nincs haszna fejednek.
Hagyd el *a híze kenyért*: ne hazudj soha: vedd magad
eszre.
Észbe vehet'd: hogy *az Istennek félelme a főbb cél*. 3015

2999 elvárd] várd ki
3003 *leveses s poharas*] itt: *eszem-iszom*
3007 hazudtoddal] hazugságoddal
3014 *a híze kenyért*] a hízeltkedést

2998 Ha valamit nyerték-'s *hazugúl; fog-lenni hazuggá*: 2999 Példa a-hízeltkődő
barátról. [323] | mert, el-vár'd, *fog-hazúdni* idővel mind *a-hazugnak*, 3000 mind pedig
ának, a-kí a-*hazugfágnak* *hive* könjen. 3001 *El-nyeli* azt valahára a-*tengér* avagy *Duna*;
még-láss'd: 3002 vagj pedig a-nagy, igaz, ISTEN, valahogy *még-emészt*. 3003
Monddom: az-illj *leveses s poharas társnak* jó tanátsa 3004 pók-haló: szóttön szövi
reggel s estve magának: 3005 üldögel a-közepén: lesi a-legyet; issza a-vérit. 3006
Csak *szövöd a-hálót*: neki termettél té té haspók. 3007 Edj kis hazudtod-al nyerhetsz
edj-fzér nagy ebédet 3008 vagj vacsorát. Nyereféleg: *háromm, négyg*, húszas a-'sebben
3009 még-marad. Ugy-de nagyobb kárát vallodd né-talámtán. 3010 Ingyen elég van imé
mostt: nem *mértékled* az-ingyent. 3011 Jaj! ha találsz valamely *nyavalyát-is* nyerni
azonban: 3012 majd ötven aranyat-'s kell költeni százat-is arra: 3013 még-is nincsen
egészfégéd; nincs haszna fejednek. 3014 Hagy'd-el *a-híze kënyért*: né hazudj foha:
vöd'd-magad'-eszre. 3015 Eszbe-véhet'd: hody *az-Istennek félelme a-főbb cél*.

3004 em. *pók-haló* 3004 em. *szóttön*

*A felemássodhoz se lehet soha lenned igaznak
 enélkül. Soha azt szentül s tisztán se szerethet'd
 enélkül. Ha van is e világnak módja szerinten
 köztetek olj feslett szeretet; nincs istenes élet:
 ördöggel kezdtétek: ugyan szolgáltok is annak: 3020
 annak ajánljátok szaporátokat is. S a segít meg
 benneteket: s a sugallja, ne féljete; éltek, elélték:
 barmaitok szaporodva tenyésznek: a föld terem úntig:
 lesznek eső bőven; lesznek szép száraz idők is:
 rendi a természetnek ugy áll; nem változik épen! 3025
 Mind elnézi darabb ideig s elszenvedi a Menny.
 Majd ha a felhőket megtiltja sokáig a földtől;
 majd ha benneteket pusztít, s retteget egyébként;
 majd ha parancsol a sok nyavalyáknak az ÚR a nagy
 ISTEN;
 honnan jönnek azok, megtudván eszre jöhetnek: 3030
 s eszre jövén, megtértek ő hozzá e gonosz útból:
 hogy lássátok; az ISTENnek félelme a főbb cél.*

Gyümölcse az *Nem lehet enélkül igazán tisztelned e földön*
 Isteni félelemnek *senkit: ugyan soha nem lehető tisztelned eléggé*

3016 *felemássodhoz*] feleségedhez
 3018 *módja*] rendje (modus)
 3021 *szaporátokat*] gyermeketekeket

3016 *A-fele-mássod-hoz* sē lehet foha lēnnēd *igaznak* 3017 *e'-nélkül*. Soha azt
fzentül s tiftán sē szerethet'd 3018 *e'-nélkül*. Ha van-ís e' világnak módja-fzērinten
 3019 *kōztetek olj feslett fzeretet; nincs istenes élet:* 3020 *ördöggel kezttétek: ugan*
fzolgáltok-is annak: 3021 *annak ajánljátok fzaporátokat-is. S a-fegít-męg* 3022
Gjümölcse az-Ifteni-félelēmnek. [324] | benneteket: s a fugallja, nē féljete; élték, el-élték:
 3023 *barmaitok fzaporodva tenyésznek: a-föld terēm úntig:* 3024 *lēszen eső bőven;*
lēsnek fzip fzáraz idők-is: 3025 *rēndi a-természetnek ugi áll; nēm változik épen!* 3026
 Mind el-nēzi darabb ideig s el-fzenvedi a-Mēnny. 3027 *Majd ha a-felhőket mēg-tiltja*
fokáig a-földtől; 3028 *majd hà bēneteket pusztít, s retteget egjēb-ként;* 3029 *majd*
ha parancsol a-fok nyavalyáknak az-UR a-nagy ISTEN; 3030 *honnan jönnek azok,*
mēg-tudván eszre-jöhettek: 3031 *s eszre-jövén, mēg-térték ő-hozzá e' gonosz útból:*
 3032 *hodi lássátok; az-ISTENnek félelme a-főbb cél.* 3033 *Nēm lehet e'-nélkül igazán*
tisztēlnēd e' földön 3034 *sēnkit: ugan foha nēm lehető tisztēlnēd éléggé*

3020 em. kezttétek

azt, ki *tanít*, ki *nevel*, s aki *nemzett*, és *fogadott*, s *szült*. 3035
Tiszta s igaz *szeretet* soha *gyermekeidhez anélkül*
nem lehet: ám benned 's légyen indulat azokhoz
természettel; amint a borjához a tehénben.
Hát nem akarsz-e lenni *különb* s bölcsebb *a baromnál*
e részben is? aki annál mindenben okosbb vagy. 3040
Nosza azért, kérlek, minden *nevelésnek a célja*
mind *otthon*, s *az Oskola házban*, akárhol egyébűt,
az ÚRnak félelme legyen! *fő célja* pediglen!
Minden egyéb tudományt könjen megad ISTEN *amellelt*.
Magzatod így soha semmi időt nem veszt el hiában. 3045
Igy, meglássd, hogy fogja *valóba szeretni* szüléit:
igy lészen *kedvess atyafi*; jó barát; *igaz ember*;
s így lészen igazán Hazafi, és hív a Királyhoz.

Rosz nevelés;
s haszontalan
tanulás Óh de mennyi időt elveszt ma *az oskola gyermek!*
Többire *a nevelése* akárhol, mind *idővesztés!* 3050
Minden egyéb tudományt ha tudna 's: mint hogy *ami*
főbb
még *nem tudja*; azért nem egyéb, csak egy *ostoba magzat*.
Fájdalom! Óh bizonyára igen nagy fájdalom ez! ez!
e jónak hogy ilj akadályja vagy on e Hazában!

3043 *az ÚRnak félelme*] Lásd ehhez az 1769–1772. sorokhoz írt jegyzetet a 142. oldalon.
3049 *oskola gyermek*] tkp. *iskolai gyermek*, tehát a diák

3035 azt, ki *tanít*, ki *nevel*, s a-ki *nemzett*, és *fogadott*, s *szült*. 3036 Tízta s igaz
szereetet foha *gyermekeid-höz a-nélkül* 3037 *nem lehet*: ám benned-'s lédjén indulat
azok-hoz 3038 természet-el; a-mint à-borjá-hoz a-tehênben. 3039 Hát nem akarsz-è
lenni *különb* s bölcseb *a-barom-nál* 3040 e' részben-is? a-ki à-nál mindenben okosbb
vadj. 3041 Nofza azért, kér'lek, minden *nevelésnek a-célja* 3042 mind *ott-hon*, s
az-Oskola-házban, *akâr-hol* egjébűt, 3043 *az-ÚRnak félelme* lédjén! *fő célja* pediglen!
3044 Minden egjéb tudományt könjen meg-âd ISTEN *a-mellelt*. 3045 Magzatod igj
foha fëmmi időt nem veszt-el hiában. 3046 Igy, meg-láss'd, hodj fogja *valóba szerezni*
fzüléit: 3047 *Rosz nevelés*; s *haszontalan tanulás*. [325] | így lészen *kedves s atyafi*; jó
barát; *igaz embër*; 3048 s így lészen igazán Hazafi, és hív a-Királyhoz. 3049 Óh
dè mènji időt el-veszt ma *az-oskola' gyermek!* 3050 Többire *à-nevelése* akâr-hol, mind
idő-vesztés! 3051 Minden egjéb tudományt hà tudna-'s: mint hodj *a-mi főbb* 3052
még *nem tudja*; azért nem egjéb, csak egj-*ostoba magzat*. 3053 Fájdalom! Óh bizonyára
igen-nagy fájdalom ez! ez! 3054 *e' jónak* hodj ilj akadáljja vadjon e' Hazában!

Im az időt a *Deák Nyelvben* eltöltik egészen: 3055
 meljnek is ám kevesen vehetik hasznát. S ám a többek,
 hogyha *szabad szájjal* kimehetnek az *oskola porból*,
tarló módra maradnak! ugyan meglesznek aratva!
 Annyit *fáradtál hijjába*: hiában a szántás!
 Képzeltél örömet: *hijjába* van annyi *reménség*! 3060
 A *magodat* sem adá meg imé mind ennyi vetésed!
 Nincsen imé, látod, *tudomány*! nincs semmi *kegyesség*!
 Ím a *deák nyelve* 's a *porba* esett! Mi a haszna?

Gondatlan rossz kertész Már a te *kinn* s *otthonn* lévő *nevelésedet* együtt
 felveszem; és valamely *példába* jelentem előttd. 3065
 Tégedet én valamely *kertész gazdának* ítéllek.
 Szélesen és hosszan nagy *messze* kiterjed a *kerted*.
 Melj okon azt jó *kerítéssel* *nem* győződ *egészlen*.
 Tesznek azért a *barmok* igen sok kárt a *vetésben*:
 a *veteményt* *eleszik* helyel helyel, s *letapodják*. 3070
Honn' s *idegen lúdak* nyájastól *benne* *legelnek*.
 Éjtszaka még nappal 's a *lopók* *hordják* a *gyümölcsét*,
 még *nem* is *érik*; imé *szabadon* *veri* minden a szélen.

3062 *tudomány*] tudás
 3065 *felveszem*] vizsgálat alá vetem
 3065 *példába*] példabeszédbe; lásd a jegyzetet a 652. sorhoz a 76. oldalon
 3071 *Honn'*] hazai, itthoni, *honi*

3055 Im' az-időt a-*Déák Nyelvben* el-töltik *egészen*: 3056 mëljnek-is âm kevesen
 vèhetik hasznát. S âm a-többek, 3057 *hodj-ha fza*bad *fz*áj-al ki-mèhetnek az-*oskola'*
porból, 3058 *tarló-módra* maradnak! ugjan mæg-lèsznek aratva! 3059 Anjit *fáradtál*
hijjába: hiában a-fzántás! 3060 Képzeltél örömet: *hijjába* van àn*ji reménfég*! 3061
A-magodat sëm adá-mæg imé mind e'n*ji* vetéséd! 3062 *Nincsen* imé, látod, *tudomány*!
 nincs sëm*mi kedjèsfég*! 3063 Im' a-*déák nyelve*-'s à-*porba* esett! Mi a-haszna? 3064
 Már a-tè *kinn* s *ott-honn*-lévõ *nevelésedet* èdjütt 3065 fèl-vèszèm; és valamèlj *példába*
 jelentèm előttd. 3066 Tègèdet èn valamèlj *kertész-gazdának* itél'lek. 3067 Szélèsen
 és hoszszan nag*j mesz*ze ki-terjed a-*kertéd*. 3068 Mëlj okon azt jó *kerítés-el* *nëm*
győződ egészlen. 3069 Tèsznek azért à-*barmok* igèn-fok kárt a-*vetésben*: 3070
 a-*veteményt* el-èszik hèly-el hèly-el, s lè-*tapodják*. 3071 *Honn'* s *idegèn lúdak* nyájastól
benne *legelnek*. 3072 Ejt*f*zaka még nappal-'s a-*lopók* *hordják* a-*g*ümö*lcs*èt. 3073
 Gondatlan rossz kertész. [326] | még *nëm*-is *érik*; imé *fz*abadon *veri* mindèn a-fzèlèn.

3059 em. *Anjit* 3072 em. a-*g*ümö*lcs*èt.

Tyúkaid is az égi madárral ám értenek egyet;
vagdalják a javát s a zsengejét a gyümölcsnek. 3075

Tágas a kerted igen: legelőd 's réted 's vagyon abban:
abban elég rozsod, kölesed, terem; és zabod üntig.
Nem mondom s nem itélem a földet szinte soványnak:
szépit a búzának 's megvallhatná; csak akarnád.
Óh csak akarj'd; megtermi a szép kívánatos árpát 's. 3080
Mint használ a tudónek az! ám hallád oda feljebb:
azt élhezti: a szód is lészen azáltal erősebb.

Jól megnézegetém a kertedet erre s amarra.
Ottan lenne a méhesnek 's alkalmas állás.
En megvallom előtted; igen sajnálom a dolgod. 3085
Károlom ezt: gondatlan avagy rossz gazda vagy ember!
Károlom ezt: nem akarsz épen természetni szőlőt:
hogy ennéd s innád a magad munkája gyümölcsét.
Tégedet a bor, az árpa, s a búza tehetne erőssé.
Másnak is eképen bizonyos hasznára lehetnél. 3090

Minthogy pusztá avagy parlag formán van a kerted:
s elhagyod így magadat; nem lévén gondod azokra,
meljek ez életben főbbek s hasznosbbak: ezérten

3081 Utalás A Magyar Nyelv árpában példázattal argumentum alatti sorokra a 183. oldalon.
3082 élhezti] éleszti

3074 Tyúkaid-is az-égi madár-al ám értenek edjet; 3075 vagdalják a-javát s a-zsengejét
a-gyümölcsnek. 3076 Tágas a-kerted igen: legelőd-'s réted-'s vadjon ában: 3077 abban
elég rozsod, kölesed, terem; és zabod üntig. 3078 Ném mondom s ném itélém a-földet
fzínthe soványnak: 3079 szépit a-búzának-'s meg-vallhatná; csak akarnád. 3080 Óh
csak akarj'd; meg-termi a-szép kívánatos árpát-'s. 3081 Mint használ a-tudónek az!
ám hallád oda-feljebb: 3082 azt élhezti: a-fzód-is lészén az-által erősebb. 3083 Jól
meg-nézegetém a-kertedet e-re s amára. 3084 Ottan lenne a-méhesnek-'s alkalmas
állás. 3085 En meg-vallom előtted; igen fajnállom a-dolgod'. 3086 Károlom
ezt: gondatlan avagy rossz gazda vadj embér! 3087 Károlom ezt: ném akarsz épen
termesztetni szőlőt: 3088 hody énnéd s innád a-magad munkája gyümölcsét. 3089
Tégedet a-bor, az-árpa, s a-búza tehetne erőssé. 3090 Másnak-is e'-képen bizonyos
hasznára lehetnél. 3091 Mint-hody pusztá avagy parlag-formán van a-kerted: 3092
s el-hagyod így magadat; ném lévén gondod az-okra, 3093 meljek ez életben főbbek s
hasznosbbak: ezérten

3074 em. értenek 3080 em. akarj'd

Isteni gondviselés nincsen: im e volna kerítés.

Kell bizony (*) a kertednek enélkül lenni bitangá.

3095

Ám soha *nem* léssen elegendő *haszna* enélkül.

Szözlő: must: bor: Semmi gyümölcs nincsen olj tetsző s kedves a szemnek
tisztá búzának mint az *értt szözlő*. Helyes ábrázatja mibennünk
liszt lángja a kegyes és jó *indulatnak*: amellj bizonyára

ISTEN előtt kedvess. Ebből foly minden egyéb jó.

3100

Forró mustja penig szép ábrázatja a *szívnek*,
ha *buzog* ám. *Ugyanazt* ábrázalhatja ki a *bor*;
csak legyen *állhatatos*, *búzgó*; s soha tetje ne légyen.

Mostan a *tiszta* kövér *búzának* a *tiszta* *veséjét*,
s annak a *tiszta* *fejér liszt lángját* vedd fel eszeddel:

3105

ez ez igen szépen s nagy erőben adja elődbe

a *JEHOVÁnak* az ő *félelmét*! Szépp csuda példa!

Szépp s csuda példa bizony! *Tisztán* 's kell félni, *szeretni*,

a JEHOVÁT: aki jól látja s vizsgálja vesénket.

Ő a rettenetess, dicső, ISTEN, ki *magáért*

3110

* Bizony; vagyis, szükségszerűen.

3103 tetje] tettetése; lásd a *Tettetés nélkül való szív* argumentum alá írt sorokat a 143. oldalon

3105 *tiszta fejér liszt lángját*] a legfinomabbra őrlött és szitált (búza-)lisztet

3109 Mind az *Ó*-, mind az *Újszövetségben* több helyen Jehova, Isten a szívek és a vesék vizsgálója; lásd a jegyzetet az 1663. sorhoz a 135. oldalon.

3094 *Isteni gond-viselés* nincsen: im' e'-vólna *kerítés*. 3095 Kell bizony (*) a-kertédnek e'-nélkül lenni bitangá. 3096 Szözlő: muft: bor: tífzta-búzának lifzt-lángja. [327] | Ám foha *nēm lészēn* elegendő *haszna* e'-nélkül. 3097 Sēmmi gjümölcs nincsen olj tetsző s kedves a-fzēmnek 3098 mint az-*értt fzözlő*. Helyēs ábrázatja mi-bēnünk 3099 *a-kedjēs és jō indulatnak*: a-mēllj bizonyjára 3100 ISTEN-előtt kedvess. E'ből foly mindēn ēgjēb jō. 3101 *Forró mustja* penig fšzép ábrázatja a-fzīvnek, 3102 ha *buzog* ám. *Ugjan-azt* ábrázalhatja-ki a-*bor*; 3103 csak lēdjēn *állhatatos*, *búzgó*; s foha tetje nē lēdjēn. 3104 Moftan a-*tiszta* kövér *búzának* a-tífzta *veséjét*, 3105 s annak a-*tiszta* *fejér liszt-lángját* vēd'd-fēl eszēdd-el: 3106 ez ez igēn-fzēpēnn s nagy erőben adja elődbe 3107 a-JEHOVÁnak az-ő-félelmét! Szépp csuda példa! 3108 Szépp s csuda példa bizony! *Tisztán*-'s kell félni, *fzeretni*, 3109 a-JEHOVÁT: a-ki jól látja s vi'sgálja vesénket. 3110 Ő a-rēttenetēss, dicső, ISTEN, ki *magá-ért*

* Bizony; proprie, neceffario.

*szerze mindeneket: soha nem engedheti másnak
az ő dicsőségét: hát méltán rettegi minden.*

*Tiszta Szívet kíván ő Szent Felsége mitőlünk 's:
megtisztúlt kezeket kíván és tiszta veséket.*

Semminek állítsunk mindent; mindent e Világon, 3115
Őérette! reá térjen egyedül a dicsőség!
Ebben áll, röviden, az Isteni félelem; ebben!

Kellene, látod, ezen szép búza kövérivel élned!

Kellene, amellet, vídamságodra; a borral
szívedet újítod, s, megerősítéd magad azzal! 3120

Kérlek, azért, Szívem, a nagy Istenre! ne vessd meg:
élj ezen kétféle ajándékával az Úrnak!

Eképen, hidd el, az egész kertednek a haszna
mindenkor bizonyos s állandó lészen, amíg élsz:
csakhogy, okos lévén, soha meg ne vessed az eszközt; 3125
melj szükségés igen s alkalmas arra a végre.

Azt is elődbe adom: már itt van nyelvemen a szó.

Árpa: Magyar
Nyelv. Annak
haszna
Vess árpát eleget! soha ne kíméljed erődet!
s azzal, amíg élhetsz, táplald, élhezd a tüdödöt,
hogy szádból folyhasson erőssen, mint patak, a szód: 3130
Lészesz igen szép, testes, egészséges, piros, attól.

3111 *szerze mindeneket*] tkp.: teremtette a világot

3125 *Eszköz* alatt itt a magyar nyelv értendő; lásd *Az Anyanyelv legjobb eszköz a tanuláshoz* argumentum alá írt sorokat a 228. oldalon.

3111 *fzérze mindēnekēt*: foha nem engedheti másnak 3112 *az-ő-dicsőféget*: hát méltán rēttegi mindēn. 3113 *Tiszta Szívet* kíván ő Szent Fēlfége mi-tōlünk-'s: 3114 *mēg-tisztúlt kezeket* kíván és *tiszta veséket*. 3115 *Sēmminek* állítsunk mindēnt; mindēnt e' Világon, 3116 *Ő-érētte!* rēá tērjēn ēgjedūl a-dicsőféget! 3117 *E'ben* áll, röviden, az-Iftēni-fēlelēm; e'bēn! 3118 *Kēllene*, látod, *ezēn* szép *búza* *kōvérivel* élēnēd! 3119 *Kēllene*, a-mēlett, vídām-fágodra; a-bōr-al 3120 *fzīvedet újítod*, s, *mēg-erősítēd* magad' azz-al! 3121 *Kēr'lek*, azért, Szīvem, à-nagy Iftēnre! nē vess'd-mēg: 3122 *élj* ezēn két-fēle ajándékával az-Ūrnak! 3123 *E'-képen*, hid'd-el, az-egész *kertēdnek* a-*haszna* 3124 *mindēn-kor'* bizonyos s állandó lészēn, a-mīg élsz: 3125 *Árpa: Magyar Nyelv. Annak hafzna. [328]* | csak-hodj, okos lévén, foha mēg-nē-vessed *az-esz-kōzt*; 3126 *melj fzikfēgēs* iğēn s *alkalmas* arra a-*vēgre*. 3127 *Azt-is* elődbe-adom: már itt van nyelvēmēn a-fzō. 3128 *Vess árpát élēget!* foha nē kíméljed erōdet! 3129 *s azz-al*, a-mīg élhetsz, táplal'd, élhez'd a-tüdōdet, 3130 *hody fzikból folyhasson* erőssen, *mint patak*, à-fzód: 3131 *Lēfzesz* iğēn fēp, tēftēs, egészsfēgēs, piros, atól.

Lészen erőd attól: s ültetsz *szőlőt is* örömmel
 Préseled a *mustját* örömet, s *vígan* iszod a *bort*,
 Jó neked ám kedved *búzá*t is vetned, aratnod,
 bőséggel: s örömet részeltetsz másokat abból. 3135

Juthat mostan eszedbe, hiszem, mí volt a beszédem;
 ami időn metszém s takarám az *árpa* vetésem.
 Míg temagad vetnél s a magad számára aratnál;
 néked is ám bőven s örömet is juttatok abból.

Minthogy az *árpának kívánatos* és nagy a *haszna*: 3140
 s minthogy igen *szeretem magam is* (ki nem írhatom
 aztat):

annak a példájában akartam rakni elődbe
e mi becses *Nyelvvünknek* az ő szép, s drága, *mivoltát*.
 Meglehet ám azzal *mindent magyarázni* idővel;
 amit a nap alatt *kíván jól tudni* az ember. 3145
 Várj csak időt! *mindent* ki fogunk mi *fejezni*, ha élünk.

Mostan azért jól-jól meggondolván a *tanítást*
 és *hasznos nevelést*, ameljel tartozol ember
gyermekeidnek; ugyan lássd, mellj *szükséges a Nyelvünk*.

3136–3137 Utalás *A Magyar Nyelv árpában példáztatik* című argumentum alatti sorokra
 a 183. oldalon.

3137 ami időn] amikor

3144 Lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon. Kalmár más műveiben – pl. a későbbi
Magyar Merkúriusban és világnyelv-tervezetének kiadásában – is hangoztatott nézete
 szerint minden emberi nyelv alkalmas minden felmerülő gondolat kifejezésére, s ennek
 oka a nyelvek működését lehetővé tevő figuralitás.

3132 Léfzén erőd atól: s ültetsz *szőlőt-is* örömmel 3133 Préseléd à-*mustját* örömet,
 s *vígan* iszod a-*bort*, 3134 Jó neked ám kedved *búzá*t-is vetnéd, aratnod, 3135
 bőfé-gel: s örömet részeltetsz másokat ából. 3136 Juthat mostan eszedbe, hiszem, mí
 völt a-beszédem; 3137 a-mi-időn metszém s takarám az-*árpa-vetésem*. 3138 Míg
 tē-magad vetnél s a-magad számára aratnál; 3139 nēkēd-is ám bőven s örömet-is
 juttatok ából. 3140 Mint-hodj az-*árpának kívánatos* és nagy a-*haszna*: 3141 s
 mint-hodj igen *fzeretēm magam-is* (ki-nēm írhatom aztat): 3142 annak a-példájában
 akartam rakni elődbe 3143 *e' mi* bécsēs *Nyelvvünknek* az-ő szép, s drága, *mi-völtát*.
 3144 Még-lēhet ám az-al *mindēt magjarázni* idővel; 3145 a-mīt à-nap-alatt *kíván*
jól tudni az-embēr. 3146 Várj csak időt! *mindēt* ki-fogunk mi *fejezni*, ha élünk.
 3147 Moftan azért jól-jól még-gondolván a-*tanítást* 3148 és *hasznos nevelést*, à-mēl-jel
 tartozol embēr 3149 *gyermekeidnek*; ugjan láss'd, mēllj *szűkfégēs a-Nyelvünk*.

3141 em. *írhatom*

Nosza azért főzzünk *árpából*; az *anyatéből*; 3150
minden szépeledelt! készítsünk a jó *vajával*
minden jó ízű falatot! s a *kövérivel* éljünk!

Idővesztés az os- Én valamit kérdek: most arra feleljen *a lelked*.
kolában Ha kell-e a *leányodnak* 's a *helyes jó tanítás*?
Ha kell-e mindenkor az *Isteni félelem* annak? 3155
Ha kell-e a *kegyes nevelés* mint, színt' a *fiadnak*?
S kell-e a *kétféle Nemet egy régula által*
az ÚRnak félelme szerént oktatni, nevelni?
Ha kell-e *otthonn*; valamint az *Oskolaházban*?
Ha kell-e *minden helyeken*; *templomban*, *akárhol*? 3160
Ha van lelked: *Igent* s *Ugyvant* mond erre bizonynal.
Jó felelet pontban. De nincsen mód e dologban.
Gondod igen *keves a férjfira*; *kevesb a leányra*.
Nem 's lehet az másként: mert nincsen mód a dologban.
Mert ím nagy akadály a *Deák Nyelv*! Ez a tanulás! 3165
Minden időt elvesztnek: egész hijjábavalóság.
Ezt is imé *csak a férjfi* tanulja: ha lenne belőle
vagy *sajt*, vagy valamelj *túró*; vagy *gyúrni* valócska.

3150 *árpából*; az *anyatéből*] tehát a *magyar anyanyelvből*

3154 Ha kell-e] Itt és a továbbiakban: *vajon kell-e* értelemben. A lányok hivatalos oktatásának szükségessége már az 1740-es években felmerült a Debreceni Kollégium megújuló pedagógia programjában.

3150 Nofza azért főzzünk *árpából*; az *anya-téből*; 3151 Idő-vefztés az-oskolában.
[329] | mindén szépeledelt! készítsünk à-jó *vajával* 3152 mindén jó ízű falatot! s
a-kövérivel éljünk! 3153 Én valamit kérdek: most arra feleljen *a-lélkéd*. 3154 Ha
kell-è a-*leányodnak*-'s a-*helyes jó tanítás*? 3155 Ha kell-è mindén-kor' az-*Isteni-félelem*
ának? 3156 Ha kell-è a-*kedjes nevelés* mint, színt' a-*fiadnak*? 3157 S kell-è à-*két-féle*
Nēmēt *ēdj régula-által* 3158 *az-URNak félelme-fzérént* oktatni, nevelni? 3159 Ha kell-è
ott-honn; valamint az-*Oskola-házban*? 3160 Ha kell-è *mindén helyekēn*; *templomban*,
akâr-hol? 3161 Ha van lélkéd: *Igēnt* s *Ugy-vant* mond e're bizònjál. 3162 Jó felelet
pontban. Dè nincsen mód e' dologban. 3163 Gondod igēn *kevēs a-férjfira*; *kevēs*
a-lēányra. 3164 Nēm-'s lehet az más-ként: mert nincsen mād a-dologban. 3165
Mert ím nagy akadály a-*Dēák Nyelv*! Ez a-tanulás! 3166 Mindén időt el-vesztnek:
egész hijjába-valófág. 3167 *Ezt*-is imé *csak a-férjfi* tanulja: ha lenne belőle 3168
vagj *fajt*, vagj valamelj *túró*; vagj *gyúrni*-valócska.

3164 em. *mád*

Ugy de kell annak majd többire válni *savóvá*:
s adják a disznónak: avagy öntődik a földre. 3170
Gyermeked így leszén *hitványá* s csúnya soványá!
Nincs Eledel! Tudomány nincs! Isteni félelem óh nincs!

Mennyi időt vesz el *a deákzással* csak a férjfi!
Több az, aki *soha* meg *nem fogja tanulni* e nyelvet:
némeljik pedig ám *későre ha érti meg* aztat. 3175
Hát azalatt semmit nem *horda rakásra* magának!
Nem gyűjtött *eledelt: üresen s éhen* marad holtig!
Rágódott eleget: de mit sem nyelt a gyomorba!
Nem csuda, hogy halaványka, szegény, és csúnya
soványka!

Az iskolai idő- Tégy fel akár *ötszáz*at ám, aki *deákoza* úntig. 3180
vesztésnek kime- Hogyha találsz *eggyet*; kinek ugy *használt* a *deák szó*
netele mint maga kívánná: ha találsz, monddom: sok az egyszer:
Tégy fel akár *háromm ezeret*! Ha találsz avagy *eggyet*,
akinek ugy *használt*; amiképen én én akarnám;
hogyha találsz, monddom, közülökk *eggyet*: sok az 3185
egyszer.

Nó már, kérlek, ugyan kérlek! mint nézed a többit?
Ugy maradott némelj mint *a kóró*, vagy *a széna*!
Némeljik mint egy *száraz fa* a kertbe vagy erdön!

3169 többire] leginkább, legnagyobbbrészt

3169 Ugy-dè kell ànak majd többire válni *favóvá*: 3170 s adják à-disznónak: avagy
öntődik a-földre. 3171 Gyermèkèd így lèszèn *hitványá* s csúnya foványá! 3172 *Nincs*
Eledel! Tudomány nincs! Isteni-félelèm óh nincs! 3173 Mènji idõt vesz-el *a-dëákzás-al*
csak a-férjfi! 3174 Több az, a-kí *foha mæg-nèm fogja-tanulni* e' nyelvet: 3175
némèljik pedig àm *későre ha érti-mæg* aztat. 3176 Hát az-alatt sèmmi nem *horda rakásra*
magának! 3177 Nèm gyűjtött *eledelt: üresen s èhèn* marad hòltig! 3178 Rágódott
èlèget: de mit sèm nyelt a-gyomorba! 3179 Az-oskolai idõ-vefztésnek ki-mènetele.
[330] | Nèm csuda, hodj halaványka, fzègény, és csúnya foványka! 3180 Tèdj-fèl akár
òtt-fzázat àm, à-kí *dëákoza* úntig. 3181 Hodj-ha találsz *èdjjet*; kinek ugj *használt* a-
dëák-fzò 3182 mint maga kívánná: ha találsz, monddom: fok az èdj-fzèr: 3183 Tèdj-fèl
akàr *háromm ezèret*! Ha találsz avagy *èdjjet*, 3184 a-kinek ugj *használt*; a-mi-képen èn
èn akarnám; 3185 hodj-ha találsz, monddom, közülökk *èdjjet*: fok az èdj-fzèr. 3186
Nò már, kér'lek, ugjan kér'lek! mint nézèd a-többit? 3187 Ugy maradott némèlj mint
à-kóró, vagj a-fzéna! 3188 Némèljik mint èdj *fzàraz-fa* a-kertbe vagj erdòn!

Némeljik mint tüzre való *fűzfácska* a viznél!
 Némeljik közülök mégis megtermi *a makkját*! 3190
 Némeljen terem egy, két, esztendőbe *vadalma*!
 Némeljen *savanyú* vagy *férges* kerti gyümölcske!
 Ablaka némelynek gyönyörű s *árnyékos a fától*:
 nyughatik, alhatik, a házban a nyári meleggel.
 Majd farag olj'k *palczát* őmagának *gal'gonya fából*. 3195
 Olj'k pedig a *som* vagy *fűzfából* törhet *akófát*;
 s ugy megyen a *templomba*: ha ráér néha; tegyük fel.
 Itt vagyon, ám lássad, mind a szép büszke *deákság*!
 Vészi talám mégis *valamely* hasznát: jut eszembe.
 Már mondhatja imé *tractál*: nem mondja *taraktál*! 3200
 amit *eszik* vagy *iszik*, mind elszámálja *deákúl*!
 mind *megmondja* neked, valamit láthatsz a kezében:
puska, *serét*, vagy *tő*; *kapa*, vagy *ekeszarva*; avagy *kés*!
 Máshoz semmi *nehéz szóért* nem megy tudakozni:

3195 őmagának] önmagának

3195 *gal'gonya*] galagonya

3196 *akófát*] akófa vagy akolófa: fapálca, amivel a hordók úrtartalmát mérték

3200 a *tracto* latin ige sokféle jelentéssel bír, mint pl. 'húz, tapogat, űz valamit', vagy akár '(kéretlenül) kínál', illetve '(kéretlenül) hosszas mondanivalóval terhel valakit'. Kalmár a következő sorokat figyelembe véve a két jelentést ironikusan összemossa. A mássalhangzótorlódás feloldásával létrejött *taraktál* forma a tanulatlanokra lehetett jellemző.

3203 *tő*] tű

3189 Némeljik mint tüzre-való *fűz-fácska* a-viz-nél! 3190 Némeljik közülök még-is meg-termi *a-makkját*! 3191 Némeljjen terem edj, két', esztendőbe *vad-alma*! 3192 Némeljjen *savanyú* vagj *férges* kerti gümölcske! 3193 Ablaka némeljnek gyönyörű s *árnyékos a-fától*: 3194 nyughatik, alhatik, à-házban à-nyári meleg-el. 3195 Majd farag olj'k *palczát* ő-magának *gal'gonya fából*. 3196 Olj'k pedig a-*fom*' vagj *fűz-fából* törhet *akó-fát*; 3197 s ugj megjén à-*templomba*: ha r'á-ér néha; tédjük-fél: 3198 Itt vadjon, ám lássad, mind à-fzép büszke *déákfág*! 3199 Vészi talám még-is *valamely* hasznát: jut eszembe. 3200 Már mondhatja imé *tractál*: nem mondja *taraktál*! 3201 a-mit *észik* vagj *iszik*, mind el-fzámlálja *déákúl*! 3202 mind *még-mondja* neked, valamit láthatsz a-kezében: 3203 Az Anja-nyelv leg-jobb efz-köz a-tanulás-hoz. [331] | *puska*, *férét*, vagj *tő*; *kapa*, vagj *eke-fzarva*; avagy *kés*! 3204 Más-hoz sèmmi *nehéz fzô-ért* nem mëgy tudakozni:

3193 em. *nëmëljne*k 3195 em. *ô-magának* 3197 em. *tëdjük-fël*:

Judria, Judlium, Incattus, Cottus; maga 's érti: 3205
 ezt is: *Versio*; *Reccipe*; vagy *Species*; s *recidíváz*;
 ezt is ugyan: *Tropus*: és *Major*; *Conclusio*: *Per se*.
 Nem győzném ma egész nap előszámlálni, *amit tud*:
 s egy *árkusra* le nem tudnám irkálni egészen;
 mint tud ezen elaszott *hitván kóróknak* örülni! 3210
 Sok pénzt s idejét; *iljen örömének* az árrát,
 nem vesztette hiába! magának örülve örülhet!
 Illj örömért a fiától sem szánhatja, se tiltja,
 költségét: az után annak még jobban örülhet!
 Nem veszi eszbe, hogy örülés az iljen örülés! 3215

3205–3207 E sorokban Kalmár iróniájának forrása, hogy szinte csak a korabeli *magyar* – nagyrészt hivatali – latin kifejezések ismeretét hozza példaként.

3205 *Judria*] (rövidítés) = *judiciaria* 'bírószági, törvényszéki ítélet, végzés', lat.

3205 *Judlium*] (rövidítés) = *judex nobilium* 'szolgabíró', lat.

3205 *Incattus*] (rövidítés) = *in causam attractus* vagy *incausatus* 'alperes', lat.

3205 *Cottus*] (rövidítés) = *comitatus* 'vármegye', lat.

3206 *Versio*] 'fordítás', lat.

3206 *Reccipe*] vagy *recepisse* 'vevény', lat.

3206 *Species*] 'tekintet; külső; dísz; képmás; látszat; képzelet; fajta, nem', lat.

3206 *recidíváz*] *recidivatio* 'visszaesés a bűnbe', lat.

3207 ugyan] *úgyan*, ugyanúgy

3207 *Tropus*] 'jelentésátvitel', Pápai Páriz szótára szerint: 'szónak elfordítása', lat.

3207 *Major*] 'idősebb, őrnagy'; *major hospitum* vagy *major villae*: 'falusi bíró, falunagy', lat.

3207 *Conclusio*] itt: 'törvényi záradék', az eredeti 'bekerítés; befejezés; következtetés' jelentésekből, lat.

3207 *Per se*] 'önmagától, magától értetődően' lat.

3209 *árkusra*] egy (nyomdai) ívre, 16 oldalra

3205 *Judria, Judlium, Incattus, Cottus*; maga-'s érti: 3206 ezt-is: *Verfio*; *Reccipe*; vagy *Species*; s *recidíváz*; 3207 ezt-is ugyan: *Tropus*: és *Major*; *Conclusio*: *Per se*. 3208 Ném győzném ma egész nap' elő-fzámlálni, *a-mit tud*: 3209 s *edj árkusra* lē-nēm-tudnám irkálni egészen; 3210 mint tud ezen el-aszott *hitván kóróknak* örülni! 3211 Sok pénzt s idejét; *iljen örömének* az-árrát, 3212 nēm vesztette hiába! magának örülve örülhet! 3213 Illj öröm-ért a-fiától sēm szánhatja, sē tiltja, 3214 költségét: az-után *ának* még jöban örülhet! 3215 Nēm vēszi-eszbe, hody örülés az-iljen örülés!

3208 em. győzném

Az Anyanyelv
legjobb eszköz a
tanuláshoz

Kérlek azért, Hazafi! kérlek, hallgass ide énrám!
Vedd magad eszre, Szívem! ne menj a *bizonytalan* útra.
Ám meljik legyen a *bizonyos jó régula*, s eszköz,
megmondám: tartsd kézbe: tudom, *meg nem csal a téged*.
Ez Ország után bizonyosan eléred a *jó czélt*.

3220

Im a kegyes *Természet* adá neked az *Anya Nyelvet*!
Im amikép kiszopád; mostan is *szádban az ízi*!
Kellemetessen *itatja magát: ízint* nyeled azt le.
Mennél többet iszodd; annál kívánhatod inkább.
En tudom, így nem kell *fúró s töltsér a fejednek*!
Nem lehet irtóznod: nem lészen *rajta erőszak*.

3225

Táttsd el csak szájadat! *folyton folyik* abba *folyóvíz*:
s mint az egészséges levegőeget, úgy nyeled azt le.
Nyelve nyeled: téged frísít: soha *nyelni nem únod*:
újulván újulnak a belső részeid attól:
élhed igen a tüdőd: vídúl és buzzog a szíved:
örvendnek majdan örvendve veséid az *ÚRban*:
a fejed, elhiggyed, bemerül az örömben egészen:
tapsolnak tetemid: szemeid villognak a lángtól.

3230

3220 *után*] útján
3231 élhed] éled, éledezik
3234 tetemid] testrészeid

3216 Kér'lek azért, Hazafi! kér'lek, hallgass ide ên-r'ám! 3217 Vêd'd-magad'-eszre, Szívem! nè mênj a-*bizonytalan* útra. 3218 Ám mëljik lëdjën à-*bizonyos jô régula*, s esz-kôz, 3219 mëg-mondám: tarts'd kézbe: tudom, *mëg-nëm-csal a tégëd*. 3220 *Ez Ország után* bizonyosan el-érëd a-jó czélt. 3221 Im' a-kegyës *Termëfzet* adá nekëd az-*Anja' Nyelvet*! 3222 Im' a-mi-kép' ki-fzopád; moftan-îs *fzádban az-ízi*! 3223 Këllemetësfen *itatja magát: ízint* nyelëd-azt-lë. 3224 Mënél többet iszodd; annál kívánhatod inkább. 3225 En tudom, így nëm kell *fúró s töltsér a-fejednek*! 3226 Nëm lehet irtóznod: nëm lészën *rajta erô-fzak*. 3227 Tátt's-d-el csak fzájdat! *folyton folyik* äba *foljó-víz*: 3228 A-gyermëknek öregbûlése a-tudományokban. [322] | s mint az-egëszlëgës levegő-eget, ugj nyelëd azt-lë. 3229 Nyelve nyelëd: tégëd frísít: foha *nyelni nëm únod*: 3230 újulván újulnak a-belfő részeid ätől: 3231 élhed igën a-tüdöd: vídúl és buzzog a-fzíved: 3232 örvendnek majdan örvendve vëféid az-*URban*: 3233 a-fejed, el-hidjed, be-merül az-örömben egészen: 3234 tapsolnak tetemid: füzemeid villognak a-lángtól.

3216 em. *azert* 3233 em. *el-hidjed*

Majdan a sok *tó állások* bővülni tebenned
kezdenek: és, majd, *mindenféle pataknak az árja*
megtódúl: s megtelnek az *árkok* gazdag *esővel*,
Kútaidat megtölti a lassú s zápor *esővíz*.
A hegyek oldaliból élő források erednek.
Még a *hegyek tetejéről* is foly zúgva a hóvíz.
Megtelnek minden *tavaid*: nem látni a partot.
Onnan azért mind a *sokféle vetésre lefolynak*
a vizek: és lesznek bizonyára *kövérek a földek*.

A gyermeknek öregbűlése a tudomán- yokban	Látod azért, Szívem: nincs itten <i>semmi nehézség.</i>	
	Mindegy <i>férjfi, leány:</i> nincs köztök semmi különbség.	3245
	Négy vagy öt esztendő: már száll a fejére a harmat!	
	Hatba vagyon: máris beveszi az eső csepegését.	
	Hétbe vagyon: máris a forrást béveszi könjen.	
	Nyoltzba vagyon még csak: de máris elissza a záport.	
	Nézzd! a folyó víz imé folyik a szájába kilentzre.	3250
	Tizre pedig még a zúgó patakot ’s nyeli könjen.	
	Majd azután mindjárt a földnek az árja megindúl: a tudományt az ártatlan kis gyermek is önti: nem fogy rajta csudád; minden kérdésre felelget: nem fogy rajta csudád; kell kérdésére felelned: s örvendezve csudálad az ő sokféle beszédét.	3255

3253 a tudományt] itt és a korban általában: a tudást

3241 em. *Mög-telnék* 3254 em. *csudad* 3255 em. *csudad*

Jó Tanító. Szép *Férjfi, leánygyermek, kissebbke nagyobbka* korában.
rendi a tanításnak *Oskolaházban, akár otthonn, vagy akárhol* egyébűtt,
meglássd, illjen ajándékot fog nyerni az ÚRtól:
mind, *amit* embernek *szép tudni* a Napnak alatta, 3260
mind, monddom, *megkapja*, tanulja az *anyja tejével*:
csak legyen ám *mindenbe tanúltt, s nagyokos*, jó Tanító,
aki serényen, *igaz lélekkel*, éjtszaka, nappal,
azt oktassa *az Istennek félelme szerint*en.

Ez bizonyos, minden kifogás nélkül; hogy először 3265
s többire szükségess a *szent tudományra* tanítani:
reggel s este kivált abban gyakorolni kegyessen:
minden *napnak a fertályját* szentelni csak erre
nem lészen sok igen: s úgy legyen gondod *egyébre*.
Mint: a *Teremtésnek* minden *munkáit* elővedd; 3270
s rendivel *egyekként*, s lassan rakogassad elébe:
micsoda legyen azokban a *Mennynek a célja* kiváltkép?

3261 *anyja tejével*] az anyanyelvével, tkp. az anyanyelvén

3262 *nagyokos*] itt: nagyon okos

3266 *szent tudományra*] A kifejezés ezen a helyen utalhat egyszerűen a *Katekizmusra*,
de figyelembe kell venni, hogy más helyen Kalmár egyértelműen más jelentésben hasz-
nált. Lásd a 2889. sorhoz írt jegyzetet a 210. oldalon.

3268 *fertályját*] negyedét

3270 Ha a *Teremtés* kifejezést itt mint (isteni) aktust értjük, akkor Kalmár szerint annak
minden részlete, tehát a teremtett világ egésze a tanítandó és vizsgálendő. Lásd ehhez és
az alábbiakhoz a 200–203. sorokhoz írt jegyzetet az 51. oldalon.

3271 *egyekként*] egyenként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

3257 *Férjfi, leány-gyermek, kissebbke nagyobbka* korában. 3258 *Oskola-házban*, akár
ott-honn, vagj akár-hol egyébűtt, 3259 még-láss'd, illjen ajándékot fog-nyerni az-URtól:
3260 mind, *a-mit* embërnek *zép tudni* a-Napnak alatta, 3261 mind, monddom,
mëg-kapja, tanulja az-*anyja-tejével*: 3262 csak lëdjën ám *mindënbe tanúltt*, s *nagy-okos*,
jõ Tanító, 3263 a-ki fërënyen, *igaz lëlëkkel*, éjtłzaka, nappal, 3264 azt oktassa
az-Istënnëk fëlelme-fzërinten. 3265 Ez bizonyos, mindën ki-fogás-nëlkül; hodj előfzör
3266 s többire fzülkëlëgëss à-*szent tudományra* tanítani: 3267 *reggel s este* kivált abban
gyakorolni kedjëssen: 3268 mindën *napnak a-fërtályját* szentëlni csak e'rre 3269
nëm lëszën fok igën: s ugj lëdjën gondod *ëgjëbre*. 3270 Mint: a-*Terëmtësnëk* mindën
munkáit elő-vëd'd; 3271 s rëndivel *ëdjek-ként*, s lassan rakogassad elébe: 3272
micsoda lëdjën azokban a-*Mënnynëk a-cëlja* kivált-kép'?

3259 em. *URtól*

és ha voltak-e más végei benne a SZENTNEK;
 ki egyedül szentség; egyedül bölcs; mélj a tanátsa!
 és mi okon tetszett az ÖRÖKNEK, a szent JEHOVÁNAK 3275
 hogy azokat mind eképen *rendelje*, szerezze;
 hogy, *másképp nem*, hanem *mind így* alkossa, teremtsen?
 és mi okon tetszett az ÚR ISTENNEK akarni
 és engedni, hogy így változnak idővel idővel?
 s mik a *tulajdonági, mivoltok s hasznok* azoknak? 3280
 s minden cikkelyeket felvén, szépen okoskodj:
 s épületre való *tudományokat* hozz ki *azokból*.
 Ha valamely állatba vagy *megrovni való*, s szép:
 rovjad elébe: tehetsz tudományt is néki belőle.
 Légyen akármi kicsiny *állatka; virág*, vagy egyéb *fű*: 3285
 mindenről aszerént elmélkedj, mint a tudósok;
 akik a *természetnek a dolgát* fejteni szokták
 s bölcsen megvizsgálni: *dicsérik az URat* azonban.

3273 Isten az Ószövetségben több helyen állítja önmagáról, hogy szent („Szentek légyetek; mert én szent vagyok.”), s ezért kell a Mózes által megszólítottaknak is szentté válniuk: 3Móz 11,44–45; 3Móz 19,2; 3Móz 20,26; ezekre a helyekre utal vissza Péter első levele (1Pt 1,16): „Annak okáért irattatott meg: Szentek légyetek, mert én szent vagyok.”

3275 ÖRÖKNEK] lásd a 108–111. sorokhoz írt jegyzetet a 45. oldalon

3282 épületre való] épülésre, okulásra való

3283 *megrovni való*] megjegyezni való

3283–3288 A szerző itt kifejtett gondolatai szerint a természet – értsd: teremtett világ – valós vizsgálata csak a fiziko-teológia elvei szerint lehetséges.

3273 és ha voltak-e más végei bennük a-SZENTNEK; 3274 ki egyedül *szentfég*;
 egyedül bölcs; mélj a-tanátsa! 3275 és mi okon tetszett az-ÖRÖKNEK, a-szent JEHOVÁ-
 NAK 3276 *hadj* azokat mind e'-képen *röndelje*, *fzérözze*; 3277 *hadj, más-kép' nem*,
 hanem *mind így* alkossa, teremtsen? 3278 és mi okon tetfzett az-UR ISTENNEK akarni
 3279 és engedni, *hadj így* változnak idővel idővel? 3280 s mik a-*tulajdonági, mi-völtok*
s hasznok azoknak? 3281 Jô rëndi a-tanításnak. [334] | s minden cikkelyüket fël-vévén,
fzépén okoskodj: 3282 s épületre-való *tudományokat* hozz-ki *azok-ból*. 3283 Ha
 valamely állatba vadjon *mög-rovni-való*, s *fzép*: 3284 rovjad-elébe: tehetsz tudományt-
 is néki belőle. 3285 Lédjén akármi kicsiny *állatka; virág*, vagj *égjéb fű*: 3286 mindenről
 a-fzérént elmélkedj, mint a-tudósok; 3287 a-kik a-*terméfzetnek a-dolgát* fejteni fzohták
 3288 s bölcsen *mög-vi'sggálni: dicsérik az-URat* azonban.

Jó rendi a tanítás- Vedd fel az *embernek lelkét*, s mit mondnak a Bölcssek,
nak add neki értésére: s előtte azonnal okoskodj: 3290
és, *miképen okoskodjék ő ’s*, szabjad elébe:
meglássd, hogy mindenbe kövess *természeti rendet*:
vonj ám elébe *sinórt* ’s, ameljet eszébe vehessen:
s mindeneket renddel mind annál fogva *sinórozz*.

Vedd fel a *testünknek nemesebb s szép részeit* osztán: 3295
Vedd fel *egyekként*: közülök mert mindenik adhat
két órára való letzkét mindenkor először ’s.

Ültök avagy jártok, s sétáltok *a kertben, akárhol*;
esztek, avagy mulattok; amí jön a *szemnek elébe*,
arról elmélkedj; vetekedj övéle; s okoskodj: 3300
őt is okoskodtassd; hogy tartsa magát *a sinórhoz*.
Mindenből valamit fejts épületre, haszonra.
Ekképen szoktassad a szép erkölcsre, szokásra.
Annyival inkább ís, amidőn *a testi tagokról*
elmélkedsz; a *kegyes* jó erkölcsökre *tanítsad*: 3305
és mindenben az *Úrnak imádására* felébrezzd.

3296 *egyekként*] egyenként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon
3299 mulattok] *A mulat* vagy *mulat* igénk – amennyiben tárgyas ragozása – rendszerint
az idő (jó, kellemes, tanulságos, nem munkás) eltöltését jelenti. Az ebből képzett főnév
(*multság*) általában és éppen ezért valamilyen jelzővel áll. Ezen a helyen bár a ragozás
nem derül ki, de az ige későbbi előfordulásai mutatják a jelentést itt is.
3300 vetekedj] vitázz, értekezz; lásd a 31. sorhoz írt jegyzetet a 41. oldalon

3289 Véd’d-fél az-*embërnek lèlkét*, s mit mondnak a-Bölcssek, 3290 ad’d neki értésére:
s előtte azónal okoskodj: 3291 és, *mi-képen okoskodjék ő-’s*, szabjad elébe: 3292
mèg-láss’d, hodj mindènbè kövess *természeti rèndèt*: 3293 *vonj* ám elébe *finórt-’s*,
à-mèljet eszébe vèhessèn: 3294 s mindènèket rènd-el mind à-nál-fogva *finórozz*.
3295 Véd’d-fél a-*testünknek nèmesèb s szépb részeit* osztán: 3296 Véd’d-fél *édjek-ként*:
közülök mert mindènik adhat 3297 *kèt’ órára-való letzkét* mindèn-kor’ először-’s. 3298
Ültök avagy jártok, s fétáltok *a-kertben, akár-hol*; 3299 eszték, avagy mulattok; a-mí
jön a-*szèmnek elébe*, 3300 àról elmélkedj; vetekedj ö-véle; s okoskodj: 3301 őt-is
okoskodtass’d; hodj tartsa magát *a-finór-hoz*. 3302 Mindenből valamit fejts épületre,
haszonra. 3303 E’-képen fzoctassad a-fzép erkölcsre, fzozásra. 3304 Anjival
inkább-ís, a-midőn *à-tefti tagokról* 3305 elmélkèdsz; a-*kedjès* jó erkölcsökre *tanítsad*:
3306 és mindènben az-*URNak imádására* fèl-èbrezz’d.

3304 em. *Anjival*

S hogyha *szemébe* 's esik valamelj *morsácska* va' (*)

szálka;

ava' *legyecske*, s egyéb *bogaracska ütendi meg* aztat:

vagy ha csak egy *tőtől* fog megszúratni va' *méhtől*:

vagy kissé 's valamibe találja *megütni a tagját*,

3310

el ne felejtsd; mindenbe fohászkodtatnod az ÚRhoz

szükség: kinélkül soha semmi nem eshetik olljan.

És ha a szájából ki találánd esni falatja:

mondja buzogva; *URam! én Atyám! nincs érdemem*

erre 's.

Illendő rendi a
tanításnak

Gondoltassd meg véle a járását *az időknek* 's:

3315

a *szelet*, a *havakat*, s az *esőt*, s a *mennykövet* épen.

* Va', ava' mint vagy, avagy. Lásd V. 4208. stb.

3307 (*)] A Kalmár által hivatkozott sor (illetve az ahhoz írt jegyzet) valójában a 4115. a 279. oldalon (lásd az ebből levonható következtetést a 2441. sorhoz írt jegyzetben a 183. oldalon).

3309 *tőtől*] *tűtől*

3315–3328 Utalás (meglehetősen leegyszerűsítő módon) a felvilágosodás idején elterjedt *deizmusra*, az annak elveit vallókra. Kalmár időjárási jelenségekkel igyekszik cáfolni a teremtésben aktívan részt vevő, de a természet és világ működését azt követően nem befolyásoló Istenről alkotott elképzeléseket. A biblikus gondolkodó szerző a *Bibliában* is megtalálhatta és nyilván meg is találta a világ történéseibe be nem avatkozó Isten elvét vallókkal szembeni érveit, mint pl. Zofóniás (Szofoniás) könyvében (*Zof* 1,12): „Es lészen ez időben, felkeresem Jerúsálemet szövétnekekkel, és meglátogatom azokat az embereket, kik az ő ganéjokban megkeményedtenek, kik ezt mondják az ő szívekben: Sem jót, sem gonoszt nem tselekszik az UR!”

3315 a járását *az időknek*] az időjárást; az *időjárás* szavunk a (*valamilyen*) *idő jár* kifejezés összevonásából jött létre

3316 *mennykövet*] itt: villámcsapást

3307 Illendő rendi a-tanításnak. [335] | S hody-ha *fzémébe*-'s esik valamelj *morfácska* va' (*) fzálka; 3308 *áva* (*) *legyecske*, s egyéb *bogaracska ütendi-még* aztat: 3309 vagy ha csak edj *tőtől* fog-még-fzúratni va' *méhtől*: 3310 vagy kissé-'s valamibe találja *még-ütni a-tagját*. 3311 el-né-felejts'd; mindenbe fohászkodtatnod az-UR-hoz 3312 fzűkfég: ki-nélkül foha sèmmi nèm eshetik olljan. 3313 És ha a-fzájából ki-találánd-esni falatja: 3314 mondja buzogva; *URam! én Atjám! nincs érdemèm e'rre*-'s. 3315 Gondoltass'd-még véle a-járástát *az-időknek*-'s: 3316 a-fzelet, à-havakat, s az-esőt, s à-mènný-követ épen.

* Va', ava', pro vagy, avagy. Vid. V. 4208. c.

3310 em. *tagját*.

S számálhatdza elébe, hogy, *aki teremti*, va' szerzi,
mind ezeket szabadon, *ugyanaz* rendelte teremtvén
a *Természetet* is, *melj meg nem változik, ugy áll:*
s hogy, ez okon, az Istentől eltére sok ember;
még pedig olljan, aki magát gondolja *eszesbbnek*.
S ami időn *a föld hamar indul s reszket* alattunk;
s ha *villámlik*, avagy *megcsattanik*, és *dörög az ég*;
minthogy a *természetben* ám ugy kell lenni; ezérten
a *szívét fásítja; keményebb bizzony a kőnél;*
ekkoron ő *nem reszket*; imé csak *meg sem is indul*;
vagy hogy tetti: mindenkép *barmabb a baromnál*,
melljet ama buzgó Dávid Próféta megemlít.

3320

3325

Várhatnánk, ez igaz, hogy, ahol nyomtattatik a könyv,
kellene inkább is mindennek félni az Istent.
Még 's tudok egy helyet, ahol igen rászoktak e szóra ---
Hallgass! Ám így okádnak akármire tréfa szokásból.
Innen esett, hogy a *mennydörgésre 's ugyanugy okádott*

3330

3317 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

3322 ami időn] amikor

3322–3323 *A földrengés és mennydörgés a Bibliában – főként az Ószövetségben – számtalan helyen Istent magát, a teremtet világban történő csodás megnyilvánulását jelöli.*

3327–3328 *Zsolt 49,13: „De efféle ember az ő tisztességében meg nem marad; mert hasonlatos a barmokhoz, melyek elvesznek.”*

3329 Kalmár itt valószínűleg Pozsonyra utal.

3317 S számálhat' dfa elébe, *hody, à-ki teremti*, va' *fzérzi*, 3318 mind ezeket szabadon,
ugjan-az rendelte teremtvén 3319 a-*Természetet*-is, *melj meg-nem-változik, ugy áll:*
3320 *s hody, ez-okon, az-Istentől el-tére fok embër;* 3321 még pedig olljan, à-ki magát
gondolja *eszesbbnek*. 3322 S a-mi-időn *à-föld hamar indul s reszket* alattunk; 3323 s
ha *villámlik*, avagy *mög-csattanik*, és *dörög az-ég*; 3324 mint-hody a-*természetben* ám ugj
kell lenni; ez-érten 3325 a-*szívét fásítja; keményebb bizzony a-kő-nél*; 3326 e'-koron ő
nëm reszket; imé csak *mög-sëm-is indul*; 3327 vagj hody tetti: mindën-kép' *barmabb*
a-*barom-nál*, 3328 melljet ama buzgó Dávid Próféta *mög-emplít*. 3329 Várhatnánk,
ez igaz, hody, a-hol nyomtattatik a-könyv, 3330 kellene inkább-is mindennek félni
az-Istent. 3331 Még-'s tudok edj helyet, à-hol igën r'-á-fzoktak e' fzóra --- 3332
Alkalmatos módja a-tanításnak. [336] | Hallgass! Ám így okádnak akármire tréfa szokásból.
3333 Innen esett, hody a-*mënný-dörgésre-'s ugjan-ugj okádott*

két barom ava' bolond ifjú. Hallottam e füllel.
Mellj 's némelj szándékkal esett bűnnél tetemesebb.

3335

Alkalmatos módja Ekkor mind az *irott* mind a *természeti törvényt*
a tanításnak egyszersmind magyarázzd: s minden napon erre is
elszánj
két órát legalább: a kis elme azáltal öregbül.

Már valamelj, ártatlan, okos, *játékra* valócskát
mondok: adom 's, kedveltem Hazámfia, bizva, tanátsúl;
estvefelé azzal mulattatgassd az *eszecskét*.

3340

Add tudtára; mikép kell *számot vetni parasztúl*.
Meljet előtte nevezd inkább *babozásnak*, a *babtól*.
Ám kaphatsz sokféle s *elég színű babot* arra.

Meljel azért könnyebb *számoznod*, mintsem egyébel;
mert nem kell *liniákkal*, avagy vesszőkkel, egyébbel,
a sort néki különböztetni, sorozni: anélkül 's
megtudhatja *sorát a krajtzárnak*, s a *tizesnek*;
ugy a *húszasnak*, s a *forintnak*, *aranynak*, a *rendit*.

3345

3334 ava'] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon
3337 egyszersmind] egyszerre, egyidejűleg
3337 magyarázzd] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon
3341 mulattatgassd] lásd a 3299. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon
3342 *parasztúl*] paraszt módjára, tehát: tanulatlanul
3346 *liniákkal*] vonalakkal

3334 két' barom ava' bolond ifjú. Hallottam e' füllel. 3335 Mellj-'s némelj fzanadék-al
esett bűn-nél tetemesfebb. 3336 E'-kor' mind az-*irott* mind à-*természeti törvényt* 3337
édjzör-s-mind magyarázz'd: s mindén napon e're-is el-fzánj 3338 két' órát leg-alább:
a-kís elme az-által öregbül. 3339 Már valamelj, ártatlan, okos, *játékra*-valócskat
3340 mondok: adom-'s, kedveltem Hazámfia, bizva, tanáts-úl; 3341 eftve-felé àz-al
mulattatgass'd az-*eszecskét*. 3342 Ad'd tudtára; mi-kép kell *számot-vetni parasztúl*.
3343 Meljet előtte nevezd inkább *babozásnak*, a-*babtól*. 3344 Ám kaphatsz fok-féle s
elég színű babot arra. 3345 Mëljel az-ért könnyeb *számoznod*, mint-sëm egyébel; 3346
mert nem kell *liniák-al*, avagy vesszők-el, egyéb-el, 3347 a-fort néki különböztetni,
forozni: a-nélkül-'s 3348 meg-tudhatja *forát à-krajtzárnak*, s a-*tizesnek*; 3349 ugj
à-*húszasnak*, s a-*forintnak*, *aranynak*, a-*rëndit*.

3334 em. *ifjú* 3335 em. *fzanadék-al* 3339 em. *valócskat*

Minden egyéb dolgot, légyen a száraz avagy híg, 3350
 próbálgass meg előtte: gyakorljad mennyire szükség,
 mind a nagyobb s kisebb mértéke szerint a dolognak.
 Most is igen hasznoss: még hasznossb leszén idővel.
 Azt tudván, azután írni s cifrázni tanítgassd.

Természeti és lelki 3355 Mígnem a sokszorozásra tanítgatod ötet: előre
 számvetés öszveadás által summáltassd öszve a summát,
 meljet sokszorozás által kell s kellene tudni.
 Sokszorozásra való summáját annyiszor írássd;
 mennjit a sokszorozó számának az eggyike mutat.
 És amit öszveadott az eggyike által, úgy írássd; 3360
 egymásnak hogy essen alája; tizes a tizesnek,
 s egyes az egyesnek, s százaz százaznak alája.
 S amit a sokszorozónak a tízese által ad öszve,
 írássd azt a tíze alá az öszve adotttnak:

3354 *cifrázni*] Itt: számolni. A 'nulla' jelentésű *cifra* kifejezés a középkori latin nyelvbe az arabból került, ahol ürességet vagy zérót jelentett. A neolatin és germán nyelvekben az e töből képzett szavak később általában a számolást, számokat jelentették, de a korabeli magyar nyelvben leginkább a *nullát*. A matematika oktatásának fontosságáról első ismereteit Kalmár már a debreceni kollégiumban megszerezte. Maróthi György *Arithmetica, vagy számvetésnek mestersége* című, először 1743-ban Debrecenben megjelent könyve kifejezetten a latinul nem tudók, tehát nem iskolázottak számára teszi lehetővé a matematikai alapismeretek megszerzését, wolffi hatásra hangsúlyozva azok fontosságát a kegyes, Istenhez hű élet szempontjából is. Minderről bővebben a *Kalmár György világnyelve: Milyen világnak a nyelve a világnyelv?* c. tanulmányomban írtam (HEGEDÜS 2015.).

3355 *sokszorozásra*] szorzásra; a *sokszorozás* kifejezés használatát Maróthi György javasolja a korábban elterjedt *sokasítás* helyett

3350 Minden egyéb dolgot, lédjén à száraz avagy híg, 3351 próbálgass-meg előtte:
 gyakorljad mennyire szükség, 3352 mind a-nagyob s kissèb mértéke-fzèrint a-dolog-nak.
 3353 Most-is igen-hasznoss: még-hasznossb leszén idővel. 3354 Azt tudván, az-után
 írni s cifrázni tanítgass'd. 3355 Míg-nëm a-fokszorozásra tanítgatod ötet: előre 3356
 öszve-adás-által fummál- tass'd-öszve a-fummát, 3357 Természeti és lelki fzám-vetés.
 [337] | mëljet fokszorozás-által kell s kellene tudni. 3358 Sokszorozásra-váló fummáját
 ànjiszor íráss'd; 3359 mënjit a-fokszorozó fzámának az-èdjike mûtat. 3360 És
 a-mit öszve-adott az-èdjike-által, ugj íráss'd; 3361 èdj-másnak hodj essèn alája; tizes
 a-tizesnek, 3362 s èdjes az-èdjesnek, s fzázaz fzázaznak alája. 3363 S a-mit
 a-fokforozónak a-tízese-által àd-öszve, 3364 írass'd azt à-tíze-alá az-öszve-adotttnak:

s ennek a *tíze* amannak a *száza* alá fog ugy esni: 3365
s a *száz*as cizfrája megyen az *ezernek* alája.
Megláthat'd; a *serény elmécske* reászokik arra:
még hamaráb végez, mint más a sokszorozással.
Mondom, amit próbálva tapasztaltam meg elégszer.
Máris imé *kettős hasznát* veszi, mondd meg, a *számnak*: 3370
s még azután többet; ha előveszi amire szükség:
légyen akárminemű emberke s gazda belőle.

Kérlek, azonban az elméjét az égre emeltesd!
Gondoltassd meg véle *kevés idejét* s *rövid éltét*
a gyarló embernek, akárki légyen, e földön: 3375
hogy az *szent Tudomány nélkül* *hijábavaló* mind.
Add tudtára, mikép kell *számot vetni* *kegyessen*.
Hogy *Mózes* s *Dávid* szava s lelke szerint könyörögjön;
sőt minden órába fohászkodjon az *ÖRÖKhöz*,
arra tanítsd: s szoktassd; *gondolja meg a maga végét*: 3380
mondván; „*Óh mi URunk*, szent-szent *JÉHOVA*, *taníts*
meg
minket, megtudnunk jól a mi napinknak a számát,
hogy járjunk igazán, szentül, bölcs szível előtted!”

3378 Utalás a 90. *Zsoltár* 10. versére, lásd a 2193. sorhoz írt jegyzetet a 168. oldalon.

3379 *ÖRÖKhöz*] lásd a 108–111. sorokhoz írt jegyzetet a 45. oldalon

3365 s e' nek a-tíze amànak a-fzáza-alá fog ugj esni: 3366 s a-fzázas cizfrája mëgyën az-ezërnek alája. 3367 Mëg-láthat'd; a-fërénj elmécske rëa-fzokik àra: 3368 még hamaráb végez, mint más à-fokfzozozás-al. 3369 Mondom, a-mit próbálva tapafztaltam-mëg elég-fzër. 3370 Már-is imé *kettős hasznát* vëszi, mond'd-mëg, a-fzámnak: 3371 s még az-után többet; ha elő-vëszí à-mire fzúkfég: 3372 lëdjën akár-minëmü embërke s gazda belőle. 3373 Kër'lek, azonban az-elméjét az-égre emeltes's'd! 3374 Gondoltass'd-mëg véle *kevës idejét* s *rövid éltét* 3375 a-gyarló embërnek, akár-ki lëdjën, e' földön: 3376 hodj az *fzent Tudomány-nëlkül* *hijába-való* mind. 3377 Ad'd tudtára, mi-kép' kell *fzámot-vetni* *kedjëssen*. 3378 Hodj *Mó'ses* s *Dávid* szava s lëlke-fzërint könyörögjön; 3379 sőt mindën órába fokászkodjon az-ÖRÖK-höz, 3380 arra taníts'd: s szoktass'd; *gondolja-mëg à-maga végét*: 3381 mondván; „*Óh mi-URunk*, szent-szent *JEHOVA*, *taníts-mëg* 3382 *minket, mëg-tudnunk jól à-mi-napinknak a-fzámát,* 3383 *Kedjës fzám-vetés*. Hafznos idő-töltés. [338] | *hodj járjunk igazán, szentül, bölcs fzível előtted!*”

3379 em. *fokászkodjon* 3381 em *JEHOVA*, ami tkp. *Jêhôva*.

Kegyes számvetés. Ez a *valóságos számlálás*: adjad eszére.
 Hasznos időtöltés És ha *mivel egyebet*; soha nem mondhatja az ember 3385
életnek; minthogy *nem úgy éli* ez életet ember,
 mint Isten kívánja s akarja: *nem arra a végre*
 éli, amire az embert a JÉHOVA teremté.
 Mondd inkább, akarom, *megholt életnek; halálnak*.
 Vévén ezt a szivecskéjére a gyenge tanítvány; 3390
 kérd'd meg ugyan; vajjon már *mit gondol* őmagában?
 Nemde nem illendőbb s gyönyörűbb-e *minden időcskét*
tölteni hasznossan, hogy öregbüljön s gyarapodjon;
 számot is adhasson őmagának minden időről;
 mindenik (*) óráját s napját drágára becsülván; 3395
 annyira, hogy *számot tudhasson adni az ÚRnak?*
 Osztan adj neki más *játékokskát* a kezébe.
 Mindenféle *teremtésnek* mutassd meg *a képét*.
 Ugy de, kinek micsodás természete légyen, előkérd.
 Gyakran is ekképen *emlékeztessed az elmét*. 3400

* A *mindenik* általános névmás jelentése valójában *minden egyes*, ahogy ebben az esetben is. De az emberek általában *mindegyik* jelentésben használják, s nálunk is ez a gyakoribb.

3385 *mivel*] értsd: mivel
 3391 *őmagában*] önmagában
 3394 *őmagának*] önmagának
 3398 *teremtésnek*] itt: teremtménynek

3384 Ez a-*valóságos számlálás*: adjad eszére. 3385 És ha *mivel egyebet*; soha nem mondhatja az-embér 3386 *életnek*; mint-hodj *nem úgy éli* ez életét embér, 3387 mint Isten kívánja s akarja: *nem arra a-végre* 3388 éli, a-mire az-embért à-JEHOVA teremté. 3389 Mond'd inkább, akarom, *még-holt életnek; halálnak*. 3390 Vévén ezt a-fzivecskéjére a-gyenge tanítvány; 3391 kérd'd-még ugyan; vajjon már *mit gondol* ő-magában? 3392 Nemde nem illendőbb s gyönyörűbb-e *minden időcskét* 3393 *tölteni hasznossan*, hodj öregbüljön s gyarapodjon; 3394 *számot-is* adhasson ő-magának minden időről; 3395 *mindenik* óráját s napját drágára becsülván; 3396 *anjira*, hodj *számot tudhasson adni az-ÚRnak?* 3397 Osztan adj neki más *játékokskát* a-kezébe. 3398 *Minden-féle teremtésnek* mutass'd-még *a-képét*. 3399 Ugy-de, kinek micsodás természete lédjén, elő-kér'd. 3400 Gyakran-is e'-képen *emlékeztessed az-elmét*.

* Comprehensivum *mindenik* proprie significa *unusquisque*; uti hic etiam: aſt quidam plebi po-tiffimum interpretatur *uterque*: et nobis frequenter.

3388 em. a-JEHOVA, ami tkp. *Jêhova*. 3397 em. *adj*

Bizzd őmagára: ne légyen azáltal *semmi erőszak*.

Szoktassd elméjét másképp is *az emlékezésre*.

A *fűveknek* az ő *nemeit s formájokat* írva

nékie megmutogassd; azután a kertbe, mezőben:

és minden *erejét* kifatsard: hagy'd tudja *a hasznát*:

3405

hogy mindenben az ISTENnek dicsérje hatalmát!

Nékie fekte előtt néhány *csillagzatot* is mondj:

s úgy magyarázzd, hogy az elméjét *felemelje az égre*:

hogy annál mélyebb gyökeret verhessen őbenne

az ÚRnak félelme; lehessen *eszessbb is azoknál*,

3410

kik haza megtérven *idegen nagy messze helyekről*,

e tudományt tudják: de szegények balgatagokká

lettek azonba; mivel nem bölcselkednek egyébről.

Hisznek a *Természetnek*; elég! s nem félik az ISTENT!

Felpuffadtak igen, lévén *Christus tagadókká*!

3415

A Haza s más
Ország dolgait
tudni

Más napi játékát akarom megmondani immár:

estvefelé azzal mulattatgassd a kis elmét.

Csak röviden *oszd el e Világot* előtte, amint kell.

3401 őmagára] önmagára

3408 magyarázzd] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

3412 *e tudományt*] ti. a csillagászatot

3416 *Más napi játékát*] más, napközbeni játékát

3417 mulattatgassd] lásd a 3299. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon

3401 Bizz'd ő-magára: nē lēdjēn az-által *sēmmi erő-fzak*. 3402 Szoktass'd elméjét

más-kép'-is *az-emlékezésre*. 3403 A-fűveknek az-ő-nēmeit s *formájokat* írva 3404

nēkie mēg-mūtogass'd; az-után a-kertbe, mezőben: 3405 és mindēn *erejét* ki-fatsar'd:

hagy'd tudja *a-hafznāt*: 3406 hodj mindēnben az-ISTENnek dicsérje hatalmát! 3407

A-Haza s más Ország dolgait tudni. [339] | Nēkie fekte-előtt néhány *csillagzatot*-is mondj:

3408 s ugj magyarázz'd, hodj az-elméjét *fēl-emelje az-ēgre*: 3409 hodj annál mélyjēb

gyökeret verhessēn ő-benne 3410 az-ÚRnak félelme; lēhessēn *eszēssbb-is azok-nál*,

3411 kik haza meg-térven *idegēn nagy-meszsze helyekről*, 3412 *e' tudományt* tudják:

de szēgēnyēk balgatagoká 3413 lēttek azonba; mivel nēm bölcselkēdnek ēg-jēb-ről.

3414 Hisznek a-*Természetnek*; ēlég! s nēm félik az ISTENT! 3415 Fēl-puffadtak igēn,

lévén *Chrīstus-tagadókká*! 3416 *Más napi játékát* akarom mēg-mondani immár: 3417

eftve-felé az-al mulattatgass'd a-kis elmét. 3418 Csak röviden *oszd-el e' Világot* előtte,

a-mint kell.

3407 em. mondj

S a *Fejedelmünknek Birodalmait* el-kinevezgessd.
 És értesd meg amit szükség tudnunk *a Hazáról*. 3420
 Mondd meg, *egyéb Földnél* mi okon tarthatni *különbnek*.
 A *Haza Törvényét* azután, számláld, s *a szokását*.
 Több napi játékára lehet s kell hagynod a *több Részt*.
 Renddel elébe tegyed minden Részt e Világnak:
 s add tudtára a mostani, régi szokásit azoknak, 3425
 s mind azokat, melyek hajdan történtek azokban.
 Egynéhány nap után a *meglett dolgokat* adjad
 érteni *mind*: de formálgassd s gyakorold azok által
 néki az *erkölcsét*: s a kis elméjét felemeltesd;
 hogy *mindenben imádja* velünk az uraknak az ÚRát. 3430
 Hogyha előfordul oljan *história* néha;
 melj az *alázódásra* igen jó *példatanúság*:
 rágd jól a szájába; betömd a fülébe erősen:
 színtugy mint másszor, amikor a férgekert érté;
 mire való a *balha*, *tetű*, s a *szúnyog*, a *légy*, s *pók*, 3435
 hogy az *alázódásra* reászokjon, kitanulá.
 S mire való im ez is, ha *rágják* s *csípi*k az embert
a nagy két lábúk? ugyanarra való dolog az mind.

3427 *meglett dolgokat*] Kalmár itt a mai értelemben vett történelem oktatására buzdít.
 3435 mire való] tkp. 'miért lettek teremtvé'
 3438 *a nagy két lábúk*] az emberek

3419 S a-*Fejedelmünknek Birodalmait* el-ki-nevezgess'd. 3420 És értes's-d-még a-mit
 fűkfélg tudnunk *a-Hazáról*. 3421 Mond'd-még, *egyéb Föld-nél* mi okon tarthatni
különbnek. 3422 A-*Haza Törvényét* az-után, számlál'd, s *a-fzokását*. 3423 Több
 napi játékára lehet s kell hagynod a-*több Részt*. 3424 Rënd-el elébe tedjed minden
 Részt e' Világnak: 3425 s ad'd tudtára a-mostani, régi fzokásit azoknak, 3426 s
 mind azokat, melyek hajdan történtek azokban. 3427 Edjnéhány nap-után à-*még-lett*
dolgokat adjad 3428 érteni *mind*: dè formálgass'd s gyakorol'd azok-által 3429
 néki az-*erkölcsét*: s a-kis elméjét fël-emeltes's'd; 3430 hodj *mindenben imádja* velünk
 az-uraknak az-URát. 3431 Hodj-ha elő-fordul oljan *história* néha; 3432 melj az-
alázódásra igen-jó *pél-da-tanúfág*: 3433 rág'd jól à-szájába; be-töm'd a-fülébe erősen:
 3434 *Erős fog: hús eledel*. [340] | *fzint'-ugj* mint más-fzor, a-mi-kor' à férgeket érté; 3435
 mire-való à-*balha*, *tetű*, s à-*fzúnyog*, a-*légy*, s *pók*, 3436 hodj az-*alázódásra* reá-fzokjon,
 ki-tanulá. 3437 S mire-való im' ez-ís, hà *rágják* s *csípi*k az-embert 3438 *a-nagy két'*
lábúk? ugjan-arra-való dolog az mind.

3427 em. *Edjnéhány*

Igy a *kevélységnek* minden *magvát* kikeresgél; s áskáld mindennap: ne legyen *ördög fi* belőle.

3440

Erős fog: hús
eledel

Látom, a gyermeknek, hogy *a téjfoga húllani* kezd már: hagy *d* húlljon! majdan fog nőni helyébe *erősebb*: majd *a hús eledelt* könnyebben rága s emésztí. Készíts *grádicsos liniát* s *czirkalmot* önéki. Néki *sinór* s *szegelet mértéket*, nosza, szerezz már!

3445

Nőtt foga, látom: *erőske* pedig, s éleske a húshoz. A kis *malmain* is könnyen örölhet: erezd meg! Lássuk! ha vagy-e benned s őbenne *okosság*! Most vedd, kérlek, elő, mit tudsz; s *mint bánsz a kicsinyel*. Itt van a mesterség! ne legyen hogy semmi *erőszak*. En ugyan ezt is okos *játék formának* ítélem. Sőt tudom is; iljen móddal mind többre mehetni.

3450

Már a *czifrázásba*, hiszem, gyakoroltad eléggé. Mint a *számokban* kétféle haszon van először: megmondám; szépen *múlatja magát* azok által:

3455

3440 áskáld] A műben többször használt *kert-metafora* alapján az *ásogat* kifejezés jelentése itt: 'műveld'.

3444 *grádicsos liniát*] itt: vonalzót

3444 *czirkalmot*] körzőt

3445 *sinór s szegelet mértéket*] mérőzsinórt és szögmérőt

3453 *czifrázásba*] számolásba; lásd a 3354. sorhoz írt jegyzetet a 236. oldalon

3455 *múlatja*] lásd a 3299. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon

3455 Lásd a *Természeti és lelki számvetés* és a *Kegyes számvetés. Hasznos időtöltés* argumentumok alá írt sorokat a 236. és a 238. oldalon.

3439 Igj a-*kevélységnek* minden *magvát* ki-keresgél'd; 3440 s áskál'd minden-nap': në lédjën *ördög' fi* belőle. 3441 Látom, a-gyermeknek, hodj *a-téj-foga húllani* kezd már: 3442 hagy'd húlljon! majdan fog-nőni helyébe *erősebb*: 3443 majd *a-hús-eledelt* könnyében rága s emésztí. 3444 Készíts *grádicsos liniát* s *czirkalmot* ö-néki. 3445 Néki *sinór' s fzegelet' mértékét*, nolza, fzeërëzz már! 3446 *Nőtt foga*, látom: *erőske* pedig, s éléske a-hús-hoz. 3447 A-kis *malmain*-is könnyen örölhet: erezd-még! 3448 Lásfuk! hà vadjon-è benned s ő-benne *okosság*! 3449 Moft véd'd, kér'lek, elő, mit tudsz; s *mint bánsz a-kicsiny-el*. 3450 Itt van a-mestérfég! në lédjën hodj sèmmi *erőszak*. 3451 En ugjan ezt-is okos *játék formának* ítélem. 3452 Sőt tudom-is; iljen mód-al mind többre mehetni. 3453 Már *a-czifrázásba*, hiszëm, gyakoroltad eléggé. 3454 Mint *a-fszámokban* két-féle haszon van először: 3455 mëg-mondám; szépen *múlatja magát* azok-által:

most hozzá teszem ezt is: az elméje öregbül:
színte azon két haszna nagyon a czirkalom által.

Az esze, már egyszer gyarapodván, többre is érhet:
mostan ezen *nehézebb játékot* 's kapja örömmel:
csakhogy az elméjére vigyázz; módjával igazgassd:
meglássd; fog *gyarapodni sokat, gyarapúlva napokként*.

3460

A gyermeket alá-
zatosságra kell
szoktatni

Itt is az erkölcsére kiváltkép légyen a jó gond.
Itt hamar észreveszi, hogy ő is *tud* már *valamicskét*.

De te ne engedd puffadni, dagadni, szegénykét:
aki tudatlankáb, azt ne csúfolja, nevesse.

3465

Mint akik, idegen Országokról hazajővén,
e tudományt, igen is, értik; de azonba bolondok:
színesek; és nevetik s megcsúfolják a Keresztényt.
Felpuffadtak imé, lévén *Khristus tagadókká*.

Inkább elméjét az egekre az ÚRhoz emeltessd;
hogy igazán s szünetlen *imádja, dicsérje*, a SZENTet;
aki néki *kegyelmet* ada s *jó módot ezekben*.
s el ne mulassd, mindenn órában az ÚRat imádtassd,
hogy neki mind holtig engedjen *alázatos elmét*!

3470

3456 az elméje öregbül] gazdagodik, nagyobbodik az esze

3457 színte] itt: úgyszintén

3457 czirkalom] körzö

3461 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

3456 most hozzá teszem ezt is: az-elméje öregbül: 3457 színte azon két' haszna vadjon
à-czirkalom-által. 3458 Az-esze, már edjzör gyarapodván, többre-is érhet: 3459
mostan ezen *nehézebb játékot*-s kapja örömmel: 3460 A-gyermekét alázatosfágra kell
szoktatni. [341] | csak-hodj az-elméjére vigyázz; módjával igazgass'd: 3461 meg-lássd;
fog-gyarapodni sokat, gyarapúlva napok-ként. 3462 Itt-is az-erkölcsére kivált-kép'
lédjen a-jó gond. 3463 Itt hamar észre-vészi, hodj ő-is tud már valamicskét. 3464
De te ne enged'd puffadni, dagadni, szegénykét: 3465 a-ki tudatlankáb, azt ne csúfolja,
nevesse. 3466 Mint à-kik, idegön Országokról haza-jővén, 3467 e' tudományt, igen-is,
értik; de azonba bolondok: 3468 színesek; és nevetik s meg-csúfolják a-Keresztjét.
3469 Fél-puffadtak imé, lévén *Khristus-tagadókká*. 3470 Inkább elméjét az-egekre
az-UR-hoz emeltess'd: 3471 hodj igazán s szünetlen *imádja, dicsérje*, a-SZENTet; 3472
a-ki néki *kegyelmet* ada s *jó módot ezekben*. 3473 s el-nemulass'd, mindenn órában
az-URat imádtass'd, 3474 hodj neki mind holtig engedjen *alázatos elmét*!

3462 em. kivált-kép'

Várd meg már az *ő életebéli Hetének* a végét. 3475
 Addig, amiket elszámláltam, azokban öregbítsd.
Czirkalmát mindennap elővegye *egy igaz órán*.
 Minden előfordúlni szokott dolgoknak *a hosszát*
 méretgessd vele; szintugy *a szélit s a magassát*,
s a vastagságát, s üregét; még a *nehezét* is. 3480
 Ekkoron is tiszteld léssen; hogy a *mennyre* az *ÚRhoz*
 elméjét felemeltessed szép gondolatokkal.
 „Mellj szépek s drágák az *ő szent munkái* mibennünk!
 Minden, akármelljik, munkája *becsessbb e Világnál*.
 Mellj *magas és mélységes az ő jóvolta* mihozzánk! 3485
 Óh mellj *szélesen és hosszan* vagyon az *ő szerelme*!
 Annak az *ő esméreti minden egyéb tudománynál*
szebb; s *feljül halad az minden esméretet itten*.
 Minden egyéb esméret e földön *semmi anélkül*.
 Senki de azt *meg nem tudhatja* egyéb, hanem *a szent*, 3490
 aki kegyes, s akiben az *ÚR félelme* erőtvett;
 s aki meggyökerezve van az *hitben, s szeretetben*.”

3475 az *ő életebéli Hetének*] hetedik életévének a végéig

3477 *Czirkalmát*] körzőjét

3480 *üregét*] itt: térfogatát

3488 *szebb*] szebb

3475 Vár'd-még már az-*ő-élete-béli Hetének* a-végit. 3476 Addig, à-miket el-fzámláltam, azokban öregbíts'd. 3477 *Czirkalmát* mindén-nap' elő-védje *édj igaz órán*. 3478 Mindén elő-fordúlni fzikott dolgoknak *a-hosszát* 3479 méretgess'd vele; fzint-ugj à-fzélit s *a-magassát*, 3480 s *a-vastagfágát, s üregét*; még à-*nehezét*-is. 3481 E'-koron-ís tisztéd lésszen; hodj a-ménnyre az-*UR-hoz* 3482 elméjét fél-emeltessed fzép gondolatok-al. 3483 „Mellj fzépek s drágák az-*ő fzent munkái* mi-bennünk! 3484 Mindén, akár-melljik, munkája *bécssbb e' Világ-nál*. 3485 Mellj *magas és mélyfégés az-*ő-jó-volta* mi-hozánk!* 3486 Óh mellj *fzélésen és hosszan* vadjon az-*ő-fzerelme*! 3487 Mindén tudománjra réá foghatni a-gyermékét. [342] | Annak az-*ő-ésméreti mindén égjéb tudománj-nál* 3488 *fzép*; s *feljül-halad az mindén ésméretet itten*. 3489 Mindén égjéb ésméret e' földön *semmi a-nélkül*. 3490 Sénki de azt *még-ném-tudhatja* égjéb, hanem *a-fzent*, 3491 a-ki kedjés, s a-kiben az-*UR félelme* erőt-vétt; 3492 s a-kí még-gyökerezve van az-*hitben, s fzeretben*.”

Minden tudománya reá foghatni a gyermeket

A *Hete* eltelvén, ezeket terjezd ki egészen:
minden gombolyagot fonalastól adj a kezébe.
 Szőni való fonalat 's vettethetsz véle azonnal: 3495
 s *szőni* taníts: magad is eleinten *szőjj vele* együtt.
Minden tudnivaló *tudományt* adj néki elébe.
 S intsd meg: az ISTENnek félelmét tartsa előtte!

Majd, ha *visszajövők* 's élék, csak kérjed az ISTENT;
 egy *különös Munkát* készítek a jó nevelésről: 3500
 mint kell a gyermeknek az erkölcsére vigyázni:
 mi módon kelljen *minden Tudományt* magyarázni:
 mi módon folytatni: mikép mindent *kifejezni*
tiszta Magyar szóval; hogy kapja meg, *értse 's a gyenge!*
 s micsoda jó móddal kelljen *készítened azt el*; 3505
 hogy légyen értt *férjfiu ember* időnek előtte;
 amikor általlépte felét a *másik Hetének*:
 illik tudni; *tizenkettőre* határozom aztat.
Tizre, amint feltettem, a szép tudományokat érti.

3499 Majd, ha *visszajövők*] Kalmár 1770-es években tett utazásairól meglehetősen kevés adat áll rendelkezésünkre.

3500 *különös Munkát*] önálló művet

3500 Nincs tudomásunk Kalmár György neveléstudományi munkájáról.

3502 *magyarázni*] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

3509 szép tudományokat] A magyar nyelvbe szinte biztosan a francia *belles lettres* kifejezés került át német (*schöne Wissenschaften*) közvetítéssel. A tudományok differenciálódásának már egy köztes állapotát jelzi, amikor a matematikai, algebrai alapú természettudományos diszciplínáktól, illetve a teológiától és a jog- és orvostudománytól már

3493 A-*Hete* el-telvén, ezeket terjezd d-ki egészen: 3494 *minden gombolyagot* fonalastól adj a-kezébe. 3495 Szőni-való fonalat-'s vettethetsz véle azonnal: 3496 s *szőni* taníts: magad-is eleinten *szőjj vele* edjütt. 3497 *Minden* tudni-való *tudományt* adj néki elébe. 3498 S ints'd-még: az-ISTENnek félelmét tartsa-előtte! 3499 Majd, ha *visszajövők* 's élék, csak kérjed az-ISTENT; 3500 edj *különös Munkát* készítek a-jó nevelésről: 3501 mint kell a-gyermeknek az-erkölcsére vigyázni: 3502 mi-módon kelljen *minden Tudományt* magyarázni: 3503 mi-módon folytatni: mi-kép' mindent *ki-fejezni* 3504 *tiszta Magyar szóval*; hodj kapja-még, *értse-'s a-gjenge!* 3505 s micsoda jó mód-dal kelljen *készítened azt-el*; 3506 hodj lédjen értt *férjfiu-embër* időnek előtte; 3507 a-mi-kor' által-lépte felét à-*másik Hetének*: 3508 illik tudni; *tizen-kettőre* határozom aztat. 3509 *Tizre*, a-mint fél-tettem, a-fzép tudományokat érti.

3496 em. *szőni* 3496 em. *szőjj* 3504 em. *gjenge*

S már a tizen feljül kettőig a Nyelveket ússza: 3510
 ám a Zsidót legaláb, s Görögöt, s a Deákot úgy érti;
 hogy kettőre kiússza; s gázol is annak utánna.

Tudd'd meg előre, szerettem Atyámfia, tudd meg ez
 egyet.
 Ugy lehet a Tudományt, a Nyelvet is, annyival inkább,
 a gyermeknek eszébe napokként bécsepegetni; 3515
 hogy ne legyen terhelve az elmécskéje szegénynek
 semmi nehéz, vagyis új szóval. Tudd meg, hogy a dolgot
 épen nem fogjuk nehezíteni; mikép ama Német
 az új Grammaticában a vvort-wort-wortal, egyébel.
 Ám legyen őmagának Quintilianus a gyermek; 3520
 minekutánna kigázolhatta a vizet örömmel.

Az anyanyelvben Minthogy azért tízig magyarul kell írni, tanulni,
 gyakorolja magát mindent: hűségedre te is úgy igyekszel, itélem,
 a gyermek! hogy mind azt, valamit magyarázol néki napokként,

elválnak a nyelvileg, nyelvben megalapozott tudományágak, tehát a költészet, a törté-
 netírás, a klasszika filológia, a filozófia, a kritika.

3515 napokként] napokként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon
 3519 Eldönthetetlen, hogy Kalmár a kor számtalan német grammatikája közül melyik
 német szerző mely művére utal.

3520 őmagának] önmagának

3520 Quintilianus] Marcus Fabius Quintilianus (35/40k–96), híres római szónok, szónok-
 lattani szerző. Leghíresebb és leginkább elterjedtebb, használt munkája az *Institutio ora-*
toria (Szónoklattan), évszázadokon keresztül nem csupán a retorika oktatásának kézi-
 könyve, de a gyerekeknevelése is.

3524 magyarázol] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

3524 napokként] napokként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

3510 S már a-tizen feljül kettőig a-Nyelveket ússza: 3511 ám a-'Sídót leg-aláb, s
 Görögöt, s a-Deákot ugj érti; 3512 hodj kettőre ki-ússza; s gázol is annak-utánna.
 3513 Tudd'd-még előre, fzerettem Atjámfia, tud'd-még ez edjet. 3514 Az-anja-nyelvben
 gyakorolja magát a-gyermék! [343] | Ugj lehet à-Tudományt, à-Nyelvet-is, ànjival-inkább,
 3515 a-gyerméknek eszébe napok-ként bē-csēpegetni; 3516 hodj nē lēdjēn terhelve
 az-elmécskéje fzégénynek 3517 sēmmi nehéz, vagj-is új fzóval. Tud'd-még, hodj a-dolgot
 3518 épen nēm fogjuk nehezíteni; mi-kép' ama Nēmēt 3519 az-új Grammaticában
 a-vvort-wort-wort-al, ēgjēb-el. 3520 Ám lēdjēn ő-magának Quintilianus a-gyermék;
 3521 minek-utánna ki-gázolhatta a-vizet örōm-el. 3522 Minthodj azért tízig magyarúl
 kell-írni, tanulni, 3523 mindēt: hűfēgēdre tē-is ugj igyekszēl, itēlēm, 3524 hodj
 mind azt, valamit magyarázol nēki napok-ként,

jól megfogja, tanulhassa, s tarthassa haszonra: 3525
nem lehet énnékem mást gondolnom, hanem eztet;
hogy a szája magyarr immár; és bőv a beszéde:
s a szóllásba tehetséget szerzett ömagának.
Annyival inkább is várhatni belőle sokacskát:
ha gyakorolja magát sokk írás által a Nyelvben. 3530
Enélkül ugyan is mind a késztt mettti, takarja;
örli a tisztútt árpaszemet 's, töltvén a garatra.
Magva vagyon bőven; maga is már szántson alája.
Sőt, régen, az előtt már, mígnem a téjfoga hullna,
minden napnak az egy ötödén egyebet ne miveljen: 3535
szántson az árpának; vetegesse el, és boronálja.
Kétszer is, el ne mulassd, megforgattassad a földet:
ne színélje pedig! méljen beeressze ekéjét!
és a barázdákat szép vékonykán hasogassa!
Ezt is mondd meg: két Kenyeret vet a kétszeri szántás: 3540
de bizonyossan ígér, s ád a háromszori hármát.

3528 ömagának] önmagának

3529–3533 E sorokban egyértelműen hierarchia figyelhető meg a (szöveg) alkotás javára a kizárólagos értelmezés-tevékenységgel szemben, ami természetesen magában foglalja az autoritás elvének elvetését is. Így a késztt mettti, takarja metaforikus kifejezés a szeret a készhez ülni régi szólásunk allúziójaként is felfogható.

3538 ne színélje] Kétféleképpen is érthető: 1. ne csak felszínesen, mívelve tegye; 2. ne dísznek, pusztán szórakoztató elemnek tartsa.

3540–3541 A közmondás (egy szántás egy kenyér; három szántás három kenyér) jelentése: 'a szorgalmas munka meghozza az eredményt'. A XIX. század végén jegyezték fel először.

3525 jól mēg-fogja, tanulhassa, s tarthassa hafzonra: 3526 nēm lehet ēn-nēkēm
mást gondolnom, hanēm eztēt; 3527 hodj à-fzája magjarr immár; és bőv a-beszéde:
3528 s a-fzóllásba tēhetfēgēt fzērzett ő-magának. 3529 Anjival inkább-is várhatni
belőle fokacskát: 3530 ha gyakorolja magát fokk írás-által a-Nyelvben. 3531
E'-nélkül ugjan-is mind à-késztt mettti, takarja; 3532 örli a-tisztútt árpa-fzēmēt-'s,
töltvén agaratra. 3533 Magva vadjon bőven; maga-ís már fzántson alája. 3534
Sőt, régēn, az-előtt már, míg-nēm a-tēj-foga hullna, 3535 mindēn napnak az-ēdj ötödēn
ēgjebet nē miveljēn: 3536 fzántson az-árpának; vetēgesse-el, és boronálja. 3537
Két-szēr-is, el-nē mūlass'd, mēg-forgattassad a-földet: 3538 nē színēlje pedig! méljen
be-ereszsze ekéjét! 3539 és a-barázdákat szépvé-vékonykán hasogassa! 3540 Ezt-is
mond'd-mēg: két' Kēnyeret vet a-kēt-fzēri fzántás: 3541 de bizonyjossan ígér, s ád
à-három-fzori hármát.

3529 em. Anjival

Képzelem, elhiggyed: majdan fog örülni *magának!*
Gyenge Magyar Csemetécske magán gazdálkodik immár!
Hánja az ártatlan szemeit majdan az egekre:
énekel, örvendez, tapsol; dicséri a Mennyet!
Hogy buzog! ártatlan lelkével imádja a SZENTET!
Kéreget az ÚRtől kis esőt, szép harmatot, áldást:
Kéri, hogy a *kút-fő* el ne száradjon a *Hegyből!*

3545

Rhythmus írásra
fogni a kis gyer-
meket

Kérlek, ugyan kérlek, Hazafi! gondod legyen erre 's.
Ami időn a gyenge *Magyar Gazdácska* magának
szántogat: és *czirkalmocskát* mersz adni kezébe:
küldd valamely hangoss *erdőnek* az *öblibe* bátran;
hogy ottan *szántgasson* avagy pedig *irtson* először;
s irtottát *egy óra alatt* megszántsza napokként:
de te magad szépen *szabogassd ki határit a hóldnak*;
ugy hogy a *közepén* egy *úti barázda* hasadjon;
meljnek *a tőbin* mind által kell menni *keresztül*:

3550

3555

3543 magán] itt: egymagában

3548 *Hegyből*] lásd a 297. sorhoz írt jegyzetet a 328. oldalon

3549–3561 Mint ahogy a szövegrészt jelölő argumentum *ritmus* szava is mutatja, ezen a helyen a rímes, szótagszámláló versek írásáról van szó. A *szántás*-metafora alapja természetesen a vers-szó latin etimológiája (szántás, barázda, visszafordulás, forgatás).

3551 *czirkalmocskát*] körzőt

3554 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

3555 *hóldnak*] a (kataszteri) holdnak, ami a termőföld hagyományos területmértéke

3556–3557 Utalás a sormetszetre vagy cezúra szerepére, amely kettévágja a verssort, ezáltal meghatározva a szótagszámot.

3542 Rhythmus írásra fogni a-kis gyermekét. [344] | Képzelém, el-hidjed: majdan fog-
örülni *magának!* 3543 *Gjenge Magyar Csemetécske* magán gazdálkodik immár! 3544
Hánja az-ártatlan fzémeit majdan az-egekre: 3545 énekél, örvendéz, tapfol; dicseri
a-Ménnyet! 3546 Hogj buzog! ártatlan lelkével imádja a-SZENTET! 3547 Kéreget
az-URtől kis esőt, fzés harmatot, áldáft: 3548 Kéri, hodj à-*kút-fő* el-nè-fzáradjon
a-*Hëgyből!* 3549 Kér'lek, ugjan kér'lek, Hazafi! gondod lëdjën e'rre-'s. 3550
Ami-időn à-gjenge *Magjar Gazdácska* magának 3551 fzántogat: és *czirkalmocskát*
mersz adni kezébe: 3552 küld valamëlj hangoss *erdőnek* az-*öblibe* bátran; 3553 hodj
ottan *fzántgasson* avagy pedig *irtson* először; 3554 s irtottát *ëdj óra-alatt* mëg-fzántsza
napok-ként: 3555 de tē magad fzés pën *fzabogass'd-ki határit a-hóldnak*; 3556 ugj
hodj à-*közepén* ëdj *úti barázda* hasadjon; 3557 mëljnek *a-tőbin* mind által-këll-mënni
kërësztül:

3542 em. *el-hidjed* 3545 em. *dicseri* 3552 em. *küld*

s add neki értésére a *szepeb szántásnak a módját*:
 hogyha, tudni való, a *barázdáknak* vagy a *néggye*,
 vagy a *hármma*, avagy a *ketteje öszve-megegyez* 3560
 a *végin*, aztat mi ugyan *gyönyörűnek* alítjuk.

Ami időn ezt *hathatosan* mondnád: a fülébe
 a szós erdőből *hangzik vissza* neki a szó:
 tetszik a néki igen: s fog ő *tégedet* egybe követni.
 Minden része vigad: kis szíve kinyílt az örömré: 3565
 ének a szájában: tombol örömébe szünetlen:
hangját a sürűnek tusakodtatgatja szavával.

Kérlek a *két lábát* különösen nosza *szorítsd meg*.
 Mert az után jobban s szepeben tombolhat a gyermek,
 Hagyd vigadjon! erezd! s tomboljon *az új borig* épen! 3570
 Ám *minden napon egy órát* az új borig épen!
 Majd buzog a kis szája dicsérettel az ÖRÖKnek!

Mesterségesebb Hogyha az ÚR kedvez nektek; s *látjátok az új bort*:
 Vers írásra fogni a Kössed a *két lábát* ugy öszve, miképen elállja;
 gyermeket. s mint van a *lépegetésnek mestersége*, tanítsd meg. 3575
 Ekkoron inkább is tombol: Énekre fakad ki.
 Meljre reá szokván egyszer, a szája reá jár.

3559–3561 Négy-, három- vagy kétsoros rímelés.

3572 ÖRÖKnek] lásd a 108–111. sorokhoz írt jegyzetet a 45. oldalon

3573 A sorhoz tartozó argumentumban a *mesterségesebb vers* kifejezés itt mai szóval a *művészibb* verset jelenti.

3574–3579 Az időmértékes verselés oktatásáról és céljáról van szó.

3558 s ad'd neki értésére a-*fzëpb fzántásnak a-módját*: 3559 hodj-hà, tudni-való,
 a-*barázdáknak* vagj a-*néggye*, 3560 vagj à *hármma*, avagj à-*kettejé öszve-mëg-ëdjez*
 3561 a-*végin*, aztat mi ugjan *gyönyörűnek* alítjuk. 3562 Ami-időn ezt *hathatosan*
 mond'nád: a-fülébe 3563 a-fzós erdőből *hangzik viszsza* neki a-*fzó*: 3564 tetszik
 a néki igen: s fog ő *tëgedet* ëdjbë követni. 3565 Mindën része vígad: kis fzíve ki-nyílt
 az-örömré: 3566 ének a-fzájában: tombol örömébe fzünetlen: 3567 *hangját à-fürűnek*
tusakodtatgatja fzavával. 3568 Kër'lek a-*kët' lábát* különösen nosza *fzorítsd-mëg*.
 3569 Mestërfëgësëb Vers írásra fogni a-gyermëkët. [345] | Mert az-után jòban s fzëpben
 tombolhat a-gyermëk, 3570 Hagy'd vígadjon! erezd! s tomboljon *az-új borig* épen!
 3571 Ám *mindën napon ëdj órát* az-új borig épen! 3572 Majd buzog à-kis fzája
 dicsërëtt-el az-ÖRÖKnek! 3573 Hodj-hà az-UR kedvez nëktëk; s *látjátok az-új bort*:
 3574 Kössed a-*kët' lábát* ugj öszve, mi-képen el-állja; 3575 s mint van a-*lëpëgetésnek*
mëftërfëge, taníts'd-mëg. 3576 E'-koron inkább-is tombol: Énekre fakad-ki. 3577
 Meljre reá-fzokván ëdjfzër, à-fzája reá-jár.

Nyelve vigad, pereg, és tántzol, tapsolva szökellik:
Mind újabb dicséreteket mond a JEHOVÁNAK.
A JEHOVÁban örül; akitől jó *minden ajándék*;
a szép *harmat*, a *zsíros eső* s *termése* a földnek:
s kítől az *élő források* erednek a *Hegyből*.

3580

Tanúlt gyermek. Áldva vagy, óh te kis ártatlan szájacská az ÚRtól!
Nyomorúlt atya Boldog vagy, te kis ártatlan Nyelvecske, a Mennyből!
Gazdag vagy, te kis ártatlann Szívecske, az ÚRban!
Angyali vagy, te kis ártatlann Elmécske, az ÚRnál!
Mennyei vagy, te kis ártatlann Emberke, az ÚRnak!
Lelki vagy, óh te kis ártatlann Emberke, az ÚRért!
Nó már most láthatdsza, Szivem, mi a *szép nevelésnek*
haszna ezen ártatlanban; ki 's *férjfiu ember*!
Már 's *háromszor* avagy *négyszer* tized ért ez a gyermek.
Nem megyen a Templomba, miként más, *szívni a mérget*:
nem megyen ő sohová úgy, mint a *szúnyog a dögre*:
nem siet ő sohová úgy, mint a *légy a ganéjra*.
A *méhként* inkább keres; úgy, miként a *szelíd méh*:

3585

3590

3595

3580 *Jak* 1,17. Lásd a locust a 17. sorhoz írt jegyzetben a 40. oldalon.

3592–3601 Kalmár a *Valóságos Magyar ABC* első részében fejt ki a *templom–szív*-metaforát (lásd a *Folyóvizek. Templom (Szív)* argumentum alá írt sorokat a 73. oldaltól). Itt szembeállítja a bűnbeesés előtti *templomot-szívet* annak mostani állapotával. Tehát nem arról van szó, hogy a gyülekezetbe nem jár a felcseperedett gyermek, hanem inkább arról, hogy nincs megromlott szíve.

3578 Nyelve vígad, pereg, és tántzol, tapsolva szökellik: 3579 Mind újabb dicséreteket mond a JEHOVÁNAK. 3580 A JEHOVÁban örül; a-kitől jó *minden ajándék*; 3581 a-fzép *harmat*, a-zsíros *eső* s *termése* a-földnek: 3582 s kítől az-*élő-források* erednek a-*Hegyből*. 3583 Áldva vadj, óh te kis ártatlan szájacská az-URtól! 3584 Böldog vadj, te kis ártatlan Nyelvecske, a-Ménny-ből! 3585 Gazdag vadj, te kis ártatlann Szívecske, az-URban! 3586 Angyali vadj, te kis ártatlann Elmécske, az-URNál! 3587 Mennyei vadj, te kis ártatlann Embërke, az-URNak! 3588 Lëlki vadj, óh te kis ártatlann Embërke, az-URért! 3589 Nò már most láthat'dfza, Szívem, mi a-*fzép nevelésnek* 3590 *haszna* ezen ártatlanban; ki-'s *férjfiu embër*! 3591 Tanúlt gyermek. Nyomorúlt atja. [346] | Már-'s *három-fzor* avagy *nég-fzër* tized ért ez a-gyermék. 3592 Nëm mëgyën à-Templomba, mi-ként más, *szívnia mérget*: 3593 nëm mëgyën ő fohová ugj, mint à-*fzúnyog a-dögre*: 3594 nëm flet ő fohová ugj, mint à-*légy a-ganéjra*. 3595 a-méh-ként inkább keres; ugj, mi-ként a-*fzëlíd-mêh*:

3590 em. *férjfiu* 3592 em. *szívnia* 3594 em. *ő*

a réten, s hegyeken, s szőlőkbe, mezőben, a kertben 's
 öszvekeres minden fűt, s mindenféle virágot:
 áldva van Istentől; azokat kísérti szagolva:
teljes a torka, rakodtak a lábai; hordja a mézet;
s a templombeli szinmézzele tele gyomra, tündője: 3600
 ő oda nem mégyen, miként más, szívni a mérget.

Te pedig óh nyomorúlt gazdácska! te túnya! te álmos!
 Te te halnivaló s félig megholt *puha kertész!*
 Te földhöz ragadott! te te boldogtalan ember!
 mit várhatsz egyebet mind *ennyi örömeke helyette?* 3605
 és mást mit várhatsz az *igaz áldásnak helyette?*
 s vajjon mit várhatsz a *való nyugalomnak helyette?*
 de vajjon s mit a *méltó tisztességnek helyette?*
 Nem *em* egyebet; nem; hanem *szomorú s békételen elmét!*
 nem *em* egyebet; nem; hanem csak csuppa gyalázatot, 3610
átkot!
 Nem vagy egyéb, nyomorúlt, csak *mocska az emberi*
nemnek!
 Nem vagy a Bölcsék előtt más; nem; hanem *ostoba*
bestye!
 Mi vagy az Angyalok ártatlan szemeiknek előtte?

3611 *emberi nemnek*] emberiségnek

3612 *bestye*] gyalázatos, gonosz személy; eredetileg vérszomjas állat

3596 a-rétén, s hegyeken, s szőlőkbe, mezőben, a-kertben-'s 3597 öszve-keres
mindén-fűt, s mindén-féle virágot: 3598 áldva van Istentől; azokat kísérti szagolva: 3599
teljes a-torka, rakodtak a-lábai; hordja a-mézet; 3600 s a-templom-beli szin-mézz-el
 tele gyomra, tündője: 3601 ő oda nem mégyen, mi-ként más, szívnia mérget. 3602
 Të pedig óh nyomorúlt gazdácska! të túnya! të álmos! 3603 Të të halni-való s félig
 még-hólt *puha kertész!* 3604 Të föld-höz ragadott! të të boldogtalan embër! 3605
 mit várhatsz egyebet mind *e'nyi örömeke helyette?* 3606 és mást mit várhatsz az-*igaz*
áldásnak helyette? 3607 s vajjon mit várhatsz a-*való nyugalomnak helyette?* 3608
 de vajjon-s mit a-*méltó tisztességnek helyette?* 3609 Nëm *em* egyebet; nëm; hanëm
szomorú s békételen elmét! 3610 nëm *em* egyebet; nëm; hanëm csak csuppa gyalázatot,
átkot! 3611 Nëm vadj egyéb, nyomorúlt, csak *mocska az-embëri nemnek!* 3612
 Nëm vadj a-Bölcsék-előtt más; nëm; hanëm *ostoba bestje!* 3613 Mi vadj az-Angyalok'
 ártatlan fëmeiknek előtte?

3601 em. *fzívnia*

Nem vagy egyéb: *szégyen*, s a *setétségnek fia*; nem más.
 S *meg* vagy az ISTENTől *vettette*: s a tüzre való vagy. 3615
 A tudatlan vad Őh te világi paraszt! *rozsod* ám vagyon! *élsz, hogy*
 ember alá való a *ehessd azt!* barmánál
 Van *zabod* a *lovaiddnak* elég. Te nem vagy azoknál
 jobb: aholott zablát tartasz szájokban azoknak:
 te pedig a *zabolát* nem *szenvedhet'd* meg a szádban.
 Van *zabod* a *lúdadnak*: ugy a *tyúkoddnak*, egyébnek 's 3620
 van *kölesed*; van elég: te sem vagy jobb; nem azoknál.
 Im ezek, *amit az ISTEN adott nékikk*, a szavokkal
 azt mivelik *amivége* *teremté* őket az ISTEN.
 Te pedig a *tisztednek*, ameljet *mond a JEHÓVA*,
nem kívánsz, nem akarsz, *soha, meg*, mindenbe, *felelni*. 3625
 Ám tudakozz meg a szívedtől; a goromba füledtől!
 Ám kérdezz a gonosz kezeidtől; s bujja szemedtől!
 Nyelvedet ám szöllítsd meg! a megfelel egybe a száj'dal!
Gyermekeiddel imé mindennap szóba akadhatsz:
 ellened a *vádat*, lelkeddel egybe, kimondják. 3630

3616–3623 Feltűnő, hogy a megszólított *világi paraszt* többféle gabonával is bír, mégisincs sem árpája, sem búzája. Mindez utalhat egyrészt – az állatokkal szembeállított – tudatlanságára, másrészt arra, hogy annak alapja éppen a megfelelően kiművelt és használt (magyar) anyanyelv lenne, kiindulva a mű árpa-metaforikájából.

3616 világi] itt nem az *egyházi* kifejezés ellentétéként, hanem az csak az érzéki, érzékelhető világ örömeivel foglalkozót jelenti, mint a *világi örömök* kifejezésünkben

3624 *tisztednek*] *tisztségednek*; itt: elrendelt helyednek, szerepednek

3614 Nëm vadj ëgjbë: *szëgyën*, s a-*fëtëtségnek fia*; nëm más. 3615 A-tudatlan vad embër alá való a-barmá-nál. [347] | S *mëg-vadj* az-ISTENTől *vettette*: s a-tüzre-való vadj. 3616 Őh të világi paraszt! *rozsod* ám vadjon! *élsz, hodj ëhess'd azt!* 3617 Van *zabod* à-*lovaiddnak* ëlëg. Të nëm vadj azok-nál 3618 jöb: a-holott zablát tartasz fzájokban azoknak: 3619 të pedig à-*zabolát* nëmm fzenvedhet'd-mëg a-fzádban. 3620 Van *zabod* a-*lúdadnak*: ugj à-*tyúkodnak*, ëgjbënek-'s 3621 van *kölesëd*; van ëlëg: të sëm vadj jöb; nëm azok-nál. 3622 Im' ezëk, à-*mit az-ISTEN adott nékikk*, a-fzavök-al 3623 azt mivelik a-*mi-vëgre terëmtë* őket az-ISTEN. 3624 Të pedig a-*tisztëdnek*, a-mëljet *mond a-JEHOVA*, 3625 *nëm kívánsz*, nëm akarsz, *foha, mëg*, mindënbe, *felelni*. 3626 Ám tudakozz'd-mëg a-fzivedtől; a-goromba füledtől! 3627 Ám kërdezz'd a-gonosz kezeidtől; s bujja fzëmëdtől! 3628 Nyelvedet ám fzöllits'd-mëg! a mëg-felel ëdjbe a-fzáj'd-al! 3629 *Gyermekeid-el* imë mindën-nap' fzóba akadhatsz: 3630 ellenëd à-*vádat*, lëlkëdd-el ëdjbe, ki-mondják.

3624 em. a-JEHOVA, ami tkp. *Jëhôva*. 3628 em. a-fzáj'd-al

A júhodnak, az ökrödnek 's, látám, legelőd van:
 van, hogy télre való szénát 's gyűjts, hosszú kaszálód.
 Nem vagy a júhodnál jobb semmivel: *annyi szelídség*
 nincs benned, de *vadabb* vagy az ökrödnél, *a baromnál*:
 könnyen a *járom alá* adhatja nyakát im az ökröd:
 s a te *kemény nyakadat* semmi iga *meg nem alázza*.

3635

S ám mind a kétféle barom jó példa lehetne
 a kérődzésben: soha *nem kérődzesz* a száj' dal:
 ami a gyomrodból bőfög, azt kiokádod azonnal.
Rágalom az; s *méreg!* s *trágárság!* vagy *szitok, átok!*

3640

Barom módra
 való nevelés

Júhaid, ökreid, ám tudják jászlát az uroknak:
 de *te nem érted* az *ÚRadnak* jó s *szent akaratját!*
 Im ez okon *a gyermekidet se nevelheted* úgy *fel*,
 mint azt tőled az ÚR akaratja akarja, mitőlünk 's.
 Mint *a barmodat* úgy *neveled*: sőt néha *különben*
 van gondod júhodra, *lovadra*, s egyébre, mit *ellnek*;
 mint sem azokra, akik a *magad képére* születnek.

3645

Micsoda szép neveléss! Im a *lónak*, *ökörnek*, utánna
 esnek a kis *fiaid!* s mind *bőgni, nyeríteni*, tanúlnak.
 Micsoda szép neveléss! nevelés ez! Im a *leányid*
 vesznek a *nyáj lúdadnak* utánna; *zsibogni tanúlnak*

3650

3651 vesznek...utánna] valahol ottragadnak, átvitt értelemben valamilyenné válnak

3631 A júhodnak, az-ökrödnek-'s, látám, legelőd van: 3632 van, hodj télre-való
 szénát-'s gyűjts, hosszú kaszáló. 3633 Ném vadj a-júhod-nál jób semmivel: *anyi*
szelídfég 3634 nincs benned, de *vadab* vadj az-ökröd-nél, *a-barom-nál*: 3635 könnyen
 a-járom-alá adhatja nyakát im' az-ökröd: 3636 s a-té *kemény nyakadat* semmi iga
még-ném-alázza. 3637 Barom-módra-való nevelés. [348] | S ám mind a-két-féle barom
 jó példa lehetne 3638 a-kérődzésben: soha *ném kérődzesz* a-fzájd-al: 3639 a-mi
 a-gyomrodból bőfög, azt ki-okádod azonnal. 3640 *Rágalom* az; s *méreg!* s *trágárfág!*
 vagj *szitok, átok!* 3641 Júhaid, ökreid, ám tudják jászlát az-uroknak: 3642 de
té ném érted az-*URadnak* jó s *szent akaratját!* 3643 Im' ez okon *a-gyermekidet se*
nevelheted-ugj-fél, 3644 mint azt tőled az-UR akaratja akarja, mi-tőlünk-'s. 3645
 Mint *a-barmodat* ugj *neveled*: sőt néha *különben* 3646 van gondod júhodra, *lovadra*,
 s *égjébre*, mit *ell'nek*; 3647 mint sém azokra, a-kik a-*magad képére* születnek. 3648
 Micsoda szépp neveléss! Im' a-*lónak*, *ökörnek*, utánna 3649 esnek a-kis *fiaid!* s mind
bőgni, nyeríteni, tanúlnak. 3650 Micsoda szépp neveléss! nevelés ez! Im' a-*leányid* 3651
 vesznek a-*nyáj lúdadnak* utánna; *zsibogni tanúlnak*

3638 em. a-fzájd-al

és gágogni: avagy gondolnak a tyúkkal a tyúkok:
s nem tudván egyebet, kárálni, pipegni, tanulnak!

Préda vetemény:
parlag. Boldogta-
lan szülék

Gyermekidet küldöd még a kertbéli gyümölcsöt 's
örzeni a kárhozó tyúkoktól, s égi madártól.
lássd, im azon madarak vágják le a házi gyümölcsöt.
Hogyha a templomban vagy az Oskolaházba, tegyük fel,
hintetik ám olykor valamely jó magocska szivekbe:
azt im ezen, s úgy egyéb, madarak kapván kiragadják.
Ám a házadbéli gonossz és bujja cseléddel
vagnak a gyermekeid mind, társalkodnak is azzal.
melj is igen alkalmas eszköze ama Gonosznak.
Amikor ám szepben zsendülne a házi gyümölcsöd:
nagy kár! mind prédára megyen a cselédnek, egyébnek.
Sőt némely'k csak alig indult zsendülni; nem ért meg:
már's kezdik lopogatni kívülről, lopni belőlről:
tesznek az ártatlan erkölcsön erőszakot! Óh jaj!

3655

3660

3665

Osztán mindenféle vetésen rajta legelnek
lúdaid, az idegen lúdak 's, egyéb ostoba barmok:
s a gyönyörű veteményt szemeid láttára tapodják.

3670

3655 kárhozó] kárt okozó

3652 és gágogni: avagy gondolnak a-tyúk-al a-tyúkok: 3653 s nem tudván egyebet,
kárálni, pipegni, tanulnak! 3654 Gyermekidet küldöd még a-kert-béli gyümölcsöt-'s
3655 örzeni a-kárhozó tyúkoktól, s égi madártól. 3656 láss'd, im' azon madarak vágják-lé
a-házi gyümölcsöt. 3657 Hogyha a-templomban vagy az-Oskola-házba, tedjűk-fél, 3658
hintetik ám olj-kor' valamely jó magocska szívékbe: 3659 azt im' ezen, s úgy egyéb,
madarak kapván ki-ragadják. 3660 Ám a-házad-béli gonossz és bujja cseléd-el 3661
vadynak a-gyermekeid mind, társalkodnak-is az-al. 3662 melj-is igen alkalmas
esz-köze ama Gonosznak. 3663 Préda-veteménj: parlag. Boldogtalan szülék. [349] |
A-mi-kor' ám szépen zsendülne a-házi gyümölcsöd: 3664 nagy kár! mind prédára
megyén a-cselédnek, egyéb-nek. 3665 Sőt némely'k csak alig indult zsendülni; nem
ért-még: 3666 már-'s kezdik lopogatni kívülről, lopni belőlről: 3667 tesznek az-
ártatlan erkölcsön erő-fszakot! Óh jaj! 3668 Ofsztán minden-féle vetésen rajta legelnek
3669 lúdaid, az-idegen lúdak-'s, egyéb oftoba barmok: 3670 s a-gyönyörű veteményt
fzemeid láttára tapodják.

3655 em. örzeni 3657 em. tedjűk-fél

Lássd, hogy jára a kert: minthogy *nincs jól bekerítve*.
 Lássd! im lássd! aholott *nincsen félelme az ÚRnak*,
 prédál a Sátán, amaz ellensége a Mennynek.
 A kert *parlaggá* leve! *átok az!* és *iszonyúság!*
 A kert *parlaggá* leve! *átok az!* és *iszonyúság!*

3675

Halljátok ti Szülők! boldogtalan emberek! óh ti!
 Ki mondhatna *Szülőknek?* egemm, én mondlak *ölőknek*:
 benneteket méltán *lélekvesztőknek* itéllek.
 Óh te *holt-eleven Nemző!* te te átka az ÚRnak!
 jobb lett volna eléb, míg nem *nemzeted a férget*,
 holtál volna magad meg; mintsem *nemzened átkot*.
 Óh te szerencsétlen Szüle! te nagygy átka a Mennynek!
 jobb lett volna eléb, míg nem *fogadád a bogácsot*,
 fültál volna magad meg; mintsem *szülnöd az átkot*.

3680

Rosszúl nevelt
 gyermek. Kegyet-
 len fenyték

Micsoda rossz nevelés! ámbár is *tartanak addig*
 gyermekid egy keveset *tőled*, míg vagynak *előtted*
a házban: kiereszted; imé semmit veled ott kinn

3685

3677 *egemm*] mondom; lásd Kalmár jegyzetét a 181. oldalon a 2412. sorhoz

3678 *lélekvesztőknek*] Eredetileg a balatoni és a tiszta-vidéki kisméretű, egy fatörzsből
 vájt csónakokat nevezték így, veszélyességük miatt. Később vette fel az általános, 'életere
 veszélyes' jelentést.

3679 *Nemző*] Általában melléknév, mint pl. a *nemző apa, atya* alakban, de ritkán 'apa'
 jelentésben főnévként is előfordul.

3682 Szüle] Általában 'szülő', de gyakran '(édes)anya, szülő anya' jelentésben előforduló
 régies kifejezés.

3683 *bogácsot*] bogáncsot; lásd a 2003. sorhoz írt jegyzetet a 156. oldalon

3671 Láss'd, hogj jára a-kert: mint-hodj *nincs jól be-kerítve*. 3672 Láss'd! im' láss'd!
 a-holott *nincsen félelme az-URnak*, 3673 prédál à-Sátán, amaz ellenfége a-Mënnynek.
 3674 A-kert *parlágá* lève! *átok az!* és *ifzonyúfág!* 3675 A-kert *parlágá* lève! *átok az!* és
ifzonyúfág! 3676 Halljátok ti Szülők! bôldogtalan emberek! óh ti! 3677 Ki mondhatna
Szülőknek? ëgëmm, ën mond'lak *ölőknek*: 3678 benneteket méltán *lëlëk-vesztőknek*
 itél'lek. 3679 Óh të *hòlt-eleven Nëmzõ!* të të átka az-URnak! 3680 jobb lëtt-vólna
 eléb, míg nëm *nëmzëtted a-fërget*, 3681 hòltál-vólna magad mëg; mint-sëm *nëmzenëd*
átkot. 3682 Óh të fzërëncsétlen Szüle! të nagygy átka a-Mënnynek! 3683 jobb
 lëtt-vólna eléb, míg nëm *fogadád a-bogácsot*, 3684 fültál-vólna magad mëg; mint-sëm
fzülnöd az-átkot. 3685 Micsoda rosszsz nevelés! ámbár-ïs *tartanak à-díg* 3686
 gyermekid ëdj keveset *tõled*, míg vadjnak *előtted* 3687 *a-házban*: ki-eresztëd; imë
 sëmmit veled ott-kinn

nem gondolnak: imé a szemétre, ganajra, sietnek:
ki *madarászni* szaladt; ki pedig *egerészni* szökött el.

Hallhatod a köz Olasz népnél e *példabeszédet*: 3690
Angyalok a templomban az asszonyok; ördögök otthonn.
Szép csemetéidről sem szólhat az ember egyébként:
Angyalok ám ott benn; de bezzeg ám ördögök ott kinn.
Jaj! félő, bizony, azt veszed eszbe, hogy *ördögök ott*
benn 's.

Azt veszed eszbe, imé egyig ördög fia lett már. 3695
S tégedet ördögnek mond: mondja (*) bolondnak az
anyját.

Szemtől szembe fog ő titeket csúfolni, nevetni,
s minden erőtlenségeket fel fogja fedezni.

Monddod: elég nekik; legaláb, te tartod elégnek,
hogy a *Tanítótól* ők félnek az *Oskolaházban*. 3700

Monddom: a hóhértól ki ne félne, s ijedne meg egybe,
vagy legaláb *irtózna*? Hiszem, *Kínzóhely* a Schóla.

* Elegánsnak tűnik számomra az, amilyen módon a *mondatszerkezet alakul*, mind az idő,
mind a személyek szerint tagolva. Ezt elég a költőnek tudni.

3690–3691 Létezik az olasz közmondásnak magyar változata, hasonló jelentéssel: *az asszony vagy ördög, vagy angyal.*

3692 egyébként] itt: másként

3695 egyig] egytől egyig, mindegyik

3698 fel fogja fedezni] fel fogja tárni

3688 nem gondolnak: imé a *-fzemétre*, *ganajra*, *fietnek*: 3689 Röfzül nevelt gyermek.
Kegyetlen fenyíték. [350] | ki *madarászni* szaladt; ki pedig *egerészni* szökött-el. 3690
Hallhatod a köz Olasz nép-nél e' *pél-da-beszédet*: 3691 *Angjalok a-templomban az-aszfzo-*
nyok; ördögök ott-honn. 3692 *Szép csemetéidről sém* szólhat az-embër *ëgjëb-ként*:
3693 *Angjalok ám ott-bën; dë bëzzëg ám ördögök ott-kinn.* 3694 Jaj! félő, bizony,
azt vëszëd-eszbe, hodj *ördögök ott-bën-'s.* 3695 Azt vëszëd-ëfzbe, imé ëdjíg ördög
fia lett már. 3696 S tëgëdet ördögnek mond (*): mondja (*) bolondnak az-anjját.
3697 Szëmtől-fzëmbë fog ő titëket csúfolni, nevetni, 3698 s mindën *erötlënfëgëteket*
fël-fogja-fëdëzni. 3699 Monddod: ëlëg nëkik; leg-aláb, të tartod ëlëgnek, 3700
hodj a-*Tanítótól* ők félnek az-*Oskola-házban*. 3701 Monddom: a-hóhértól ki në félne,
s ijedne-mëg ëdjbe, 3702 vagj leg-aláb *irtózna*? Hiszëm, *Kínzó-hely* a-Schóla.

* Eleganter mihi uidetur fieri; quod hoc modo transeatur ad *comstructionem distributiuam*, fev
temporis fue perfonarum ratione. Sat eft uifum fuiiffe Poëtae.

Monddom, a *Schólátok*, s a *fenyíték*, többire kínzás.
 Ugy de *miért veri?* Nincs esze, hogy *kínozza szegénykét*
 az a kegyetlen: imé nem tudja *fenyíteni magát meg*:
szűri a szűnyogot: ám *a tevét elnyelheti könnyen*.

3705

Aki a fenyőtől fél; Hogyha egyéb módod nincsen; s nincs semmi
 gonosz ember reménség,
 avagy gyermek hogy a fenyítéknek légyen másképp foganatja:
 jobb, én is azt tartom, hogy *féljenek honn is, amott is,*
 a *sanyarúságtól*, de kiváltképp annyi veréstől. 3710
 Jobb sokkal igen is, hogy az istentelen ember
 féljen a mennyei ostortól; mintsem ne: de mégis
 jobbnak itéld; ha soha neki *nem kell félnie* attól.
 Míg fél; nemm szereti, s nemm féli valóban az ISTENT.
 Jobb ugyan, hogy a gonosz ember *féljen a Királytól* 3715
 mindenkor, mintsem ne: de *még 's jobb; ha soha nem kell*
 félnie: mert miglen a *kemény fenyőt* tartja *előtte;*
 nemm lehet, elhidd, néki valóba szeretni Királyját.
 Féld a Királyt, s tiszteld igazán: de ne félj a Királytól.
 A gonosz embernek szükség *a feny;* nem a Hívnek. 3720

3706 A közmondás már Baranyai Decsi János *Adagiorumában* (1598) is megtalálható. Jelentése: 'a kis hibát elnézi, a nagyot nem'. Eredete az *Újszövetségben*: „Vak vezérek, kik megszűrtek a szűnyogot, a tevét pedig elnyelitek” (*Mt* 23,24). A különböző gyűjteményekben teve helyett gyakran légy szerepel.

3709 *honn is, amott is*] ti. otthon és az iskolában is

3711–3755 Lásd az 1769–1772. sorokhoz írt jegzetet a 142. oldalon.

3717 *feny*] *fenyítéket*

3703 Monddom, a-Schólátok, s a-fenyíték, többire kínzás. 3704 Ugy de *mi-ért veri?* Nincs esze, hódj *kínozza szegénykét* 3705 az a-kegyetlen: imé nem tudja *fenyíteni-magát-még*: 3706 *szűri a-fzűnyogot*: ám *a-tevét el-nyelheti könnyen*. 3707 Hódj-ha *égyéb* módod nincsen; s nincs sémmi reménség, 3708 hódj a-fenyítéknek *lédjén más-kép'* foganatja: 3709 *jób, én-is* azt tartom, hódj *féljenek honn-is, amott-is*, 3710 *a-fanyarúságtól*, de kivált-kép' *àn*ji veréstől. 3711 *A-ki a-fenyőtől fél; gonosz embér avagy gyermek*. [351] | *Jób főkal* *igén-is*, hódj az-istentelen embér 3712 *féljén a-ménnyei ostortól; mint-sém nē:* de még-is 3713 jobbnak itél'd; ha fohà neki *nēm kell félnie* atól. 3714 *Míg fél; nēm* szereti, s *nēm* féli valóban az-ISTENT. 3715 *Jób* ugjan, hódj a-gonosz embér *féljén a-Királytól* 3716 minden-kor', mint-sém nē: de *még-'s jobb; hà* foha *nēm kell* 3717 *félnie:* mert miglen a-*kemény feny*t tartja *előtte;* 3718 *nem*m lehet, el-hid'd, néki valóba szeretni Királyját. 3719 *Fél'd a-Királyt, s tisztél'd igazán:* de nē félj a-Királytól. 3720 *A-gonosz embérnek* szűkfég *à-feny;* nēm a-Hívnek.

Gyermeked is miglen fél töletek, és a sanyartól,
nemm jó fiú addig, a hamis; sem nem jó tanítvány.
 Nem hamis ott, aholott, s addig, míg, látja a vesszőt:
 úgy de, mihelyt orczátok elől kimegyen, gonosz úntig.
 Légyen csak nevelése ama *jó régula által*,
az ÚRnak félelme szerént: elértek a célta.
Benneteket tisztel; s őmagát úgy fogja viselni
 minden helyen; mintha *magatok volnátok előtte*.
 Mert az ÚR, akitől jó minden lelki ajándék,
 a maga félelmét látván, *megszenteli őtet*.
 Ám soha nem juthattok *a célra* e régula nélkül.

3725

3730

Mit gondolsz, te szerencsétlen *Nemző*, s *Szüle*, mostan?
 Mint *magad ágyékának a fajzatját* úgy ölelget'd:
 mint *a te méhednek* szép, kedves, drága, gyümölcsét,
 ápolgatva, egész szívből, ápolgatod őtet:
 adsz neki enni; *felét falatodnak* is ám odaszánod:
 szíve amit kíván megadod: kényjére ruházod:
 s téged ő *mindennap láthat*: még *sem* szeret a vad:

3735

3727 *őmagát*] *önmagát*

3729 minden lelki ajándék] (*Jak* 1,17.) Lásd az idézetet a 17. sorhoz írt jegyzetben a 40. oldalon.

3730 maga félelmét] tehát: az Isten saját maga félelmét

3732 *Nemző*, s *Szüle*] apa és anya – lásd a jegyzeteket a 3679. és a 3682. sorokhoz a 254. oldalon

3721 Gyermeked-is miglen fél töletek, és a-fanyartól, 3722 *nëmm jó fiú* à-dig, a-hamis; sëm nëm jò tanítvánj. 3723 Nëm hamis ott, a-holott, s à-dig, míg, látja a-veszszőt: 3724 ugj-de, mihelyt orczátok-elöl ki-megyën, gonosz úntig. 3725 Lëdjen csak nevelése ama *jó régula-által*, 3726 *az-ÚRnak félelme-fzërént*: el-ëritëk à-cëlt. 3727 *Bennetëket tisztël*; s ő-mágát ugj fogja-viselni 3728 mindën helyën; mint-hà *magatok volnátok előtte*. 3729 Mert az-UR, a-kitől jò mindën lëlki ajándék, 3730 a-maga félelmét látván, *mëg-fzentëli őtet*. 3731 Ám foha nëm juthattok *a-cëlra* e' régula-nëlkül. 3732 Mit gondolsz, të *fzërëncsëtlen Nëmző*, s *Szüle*, mostan? 3733 Mint *magad ágyékának a-fajzatját* ugj ölelget'd: 3734 mint *a-të méhednek* fzëp, kedves, drága, *gyümölcsët*, 3735 Mindënre hafznos a-kedjëség. [352] | ápolgatva, egész fzívöl, ápolgatod őtet: 3736 adsz neki ënni; *felët falatodnak*-is ám oda-fzánod: 3737 fzívë a-mít kíván meg-adod: kënnyjére ruházod: 3738 s tëgëd ő *mindën-nap' láthat*: még sëm szeret a-vad:

3727 em. *ő-mágát*

nem szeret annyira, mint szükség; nem tisztel a bestye.

Hogy tudná tisztelni tehát és félni Királyját,

3740

kit nem lát: amidőn nem tisztel téged akit lát?

Mindenre hasznos Lássad azért! megítéld! e jöhet nyilván ki ezekből.

a kegyesség

Szükségess *mindenre s igen hasznoss a kegyesség.*

Légyen azért *az ISTENnek félelme sinórod*

mindenben! Minden czélodra e régula által

3745

eljuthatsz! leszen öröme s nyugalma szivednek.

Lesz jó fiú, s jó leány, a gyermeked, és jó tanítvány:

leszen igaz hazafi; s szerető atyafi s jó Keresztjén:

lesz abból jó lakos, egyenes lelkű tüzi szomszéd:

lesz hűséges, igaz szívű, áldott feleség s férj:

3750

lesz gyermek nevelésre való atya, kegyes anyácska:

lesz jámbor gazdácska, kegyes és istenes asszony:

lesz, igazán, élő és méltó Tagja Hazánknak:

lesz a Királynak igaz hívséges alatta valója:

s leszen szíve szerint mindenben a mennyei Úrnak.

3755

A testben levő Óh de ki volna tehát; ha vagyon ám emberi képe,
hiba minek a jele? ollj fene, s oktan? ezt kérdem? vajjon 's ki lehetne?

3749 tüzi szomszéd] (ház)tűzön – mint a háztűznézőbe menni '(vagyoni stb.) állapotát
felmérni' szólásban – osztozó társ, tehát házastárs

3756 A testben levő hiba minek a jele?] Itt és a következő argumentum (Kívül hibás;
belől ép. Kívül szép; belől rút) alá írt sorokban a szerző a pietista physiognómia elveit
vallja. Lásd a *Post Scriptum* 741–745. soraihoz írt jegyzetet a 355. oldalon.

3739 *nēm fzeret ànjira*, mint fzükfég; *nēm tisztel a-bestye.* 3740 *Hogj tudná tisztelni*
téhat és félni Királyját, 3741 *kit nēm lát:* a-midőn nēm tisztél tégéd a-kit lát? 3742
Lássad azért! mēg-itél'd! e' jöhet nyilván ki ezekből. 3743 *Szükfégess mindēnre s*
igēn-hasznoss a-kedjēség. 3744 *Lēdjēn az-ért az-ISTENnek félelme finórod* 3745
mindēnben! Mindēn czélodra e' regula-által 3746 *el-juthatsz! lēszen öröme s nyugalma*
fzived-nek. 3747 *Lēszen jō fiú, s jō lēāny, à-gyermēkēd, és jō tanítvánj* 3748 *lēszen*
igaz hazafi; s fzeretō atjafi s jō Kērsztjēn: 3749 *lēszen abból jō lakos, ēgenēs lelkű tüzi*
szomfzéd: 3750 *lēszen hűfégēs, igaz fzívű, áldott feleség s férj:* 3751 *lēszen gyermek*
nevelésre-valō atja, kedjēs anjácska: 3752 *lēszen jámbor gazdácska, kegyēs és iftenēs*
afzfzonz 3753 *lēszen, igazán, élő és méltō Tagja Hazánknak:* 3754 *lēszen a-Királynak*
igaz hívfégēs alatta-valōja: 3755 *s lēszen fzíve-fzērint mindēnben a-mēnnyei URnak.*
3756 *Óh de ki vōlna téhat; ha vadjon ám embēri képe,* 3757 *ollj fene, s oktan? ezt*
kērdēm? vajjon-s ki lēhetne?

3745 em. *regula* 3757 em. *vajjon-s*

s a som fához, avagy kőhöz, vagy vashoz hasonló?
illjen fontos okokra ki nem kívánna hajúlni.

Légyen azért, kérlek, *fő gondod a jó nevelésre:* 3760
annyival inkább is; ha a *természet* csemetédet
rendetlen formára találta fogadni, kiszűlni;
(mert ám, látnivaló; némelykor hibázni szokott ő:)
vagy, ha mostoha módra talált vele banni először;
s *kárt* tehetett a viasz *testében* avagy a *szemében:* 3765
vagy, a vége előtt az *harmadik* ifju *Hetének*,
míg a *gyermeki zápfogai* ki nem estek inyéből,
azalatt, de kiváltképen míg *azok nem inogtak*,
ha, mondom, azalatt, *valamely tagját* a szegénynek
megmocskolta; kivált a *szemét*, a *nyakát*, vagy a *der'kát*, 3770
mert *gonosz erkölcsnek* jele mind az ilyen erőszak,
vagy mocskok, és hiba: légyen! akármi okozta ám aztat.
Nagy csuda lészen ugyan; ha találhatsz *egy*et *ezerben*,
aki *gonosz nem* volna. Leszen pedig annak az egynek

3758 A som(fa) az egyik legkeményebb fafajtánk, ezért kerül egy felsorolásba a kővel és a vassal, amely utóbbi kettő keménységük miatt ismert vagy ma már kevésbé ismert szólás- és közmondásainkban is előfordulnak, mint pl.: *kőből van a szíve* (érzéketlen, hajthatatlan), *vasból van a feje, hogy azt meri megtenni* (keményfejű, csökönyös, makacs).
3759 hajúlni] hajolni, itt a régies 'meghódolni' jelentésben
3766–3768 Kalmár meghatározása szerint a gyermek-ifjú 21 éves koráig veszélyeztetett, amikor az utolsó őrlőfog, a bölcsességfog általában kinő. De különösen veszélyeztetettek azok, akiknek még nem estek ki vagy nem mozdultak ki az őrlő tejfogai, tehát általában a 10 éven aluliak.

3758 s a-fom' fâ-hoz, avagy kő-höz, vagy vas-hoz hasonló? 3759 illjen fontos okokra ki nem kívánna hajúlni. 3760 Lédjén azért, kér'lek, *fő gondod a-jó nevelésre:* 3761 anjival inkább-ís; ha a-*termézfet* csemetédet 3762 A-testben-levő hiba minek a-jele? [353] | *röndetlen formára* találta fogadni, ki-fzülni; 3763 (mert ám, látni-való; némelj-kor' hibázni szokott ő:) 3764 vagy, hâ mostoha-módra talált vele banni előfzör; 3765 s *kárt* tehetett a-viasz *testében* avagy a-*fzémében:* 3766 vagy, à-vége-elött az-*harmadik* ifjú *Hetének*, 3767 míg à-*gyermeki zápfogai* ki-ném estek inyéből, 3768 ha az-alatt, de kivált-képen míg *azok nēm inogtak*, 3769 ha, mondom, az-alatt, *valamēlj tagját* a-fzégénynek 3770 mēg-mocskolta; kivált' a-*fzēmét*, a-*nyakát*, vagy a-*dēr'kát*, 3771 mert *gonosz erkölcsnek* jele mind az-iljen erő-fzak, 3772 vagy mocskok, és hiba: lédjēn! akár-mi okozta ám aztat. 3773 Nagy csuda lészēn ugyan; ha találhatsz *ēdjet ezērben*, 3774 a-ki *gonosz nēm* volna. Lészēn pedig anak az-ēdjnek

3760 em. fő

sokkal *több*, s méltóbb *dicséreti* mint sem egyébként: 3775
mert ő az épeknél ékessbb; *erkölce szelídebb*.
Itt nyilván vagy az Istennek hatalma, kegyelme.
Légyen azért ebben 's egyedül az övé a dicsősség!
Tőbire, aki gonosz, *restessen* lépeget, úgy van;
a tekenősbékát nehezen halladja menésel: 3780
bezzeg a rossz erkölce *serényb* a kőközi *gyíknál*!
bezzeg az ő mérges s fülánkos nyelve sebessebb,
mintsem a kígyóé! foga háromszorta hegyesebb!
Csúnyább s veszni valóbb a gólya poszáta fiánál!

Kívül hibás; belől ép. Kívül szép; belől rút Van módod: kilehet pótolnod minden hibáit 3785
a nevelés által: s lészen nyugalma szivednek.
A nevelésbe, tanításban, *gólyálatok össze*!
Igy, mondom, bizonyos; lészen nyugalma szivednek.
Mert az épek előtt épség lészen a *hibája*:
és a szépek előtt *szépség* fog lenni *a mocska*: 3790
s a jóknál lészen az ő *csúfos volta dicséret*.
Hogy nyilván legyen az Istennek hatalma, kegyelme.
Te pedig Ő szent Felségét dicsérjed örökön.

3779 Tőbire] itt: többnyire

3784 poszáta] nyomorék; lásd a jegyzetet a 2132. sorhoz a 164. oldalon

3787 *gólyálatok össze*] Lásd a szerző saját jegyzetét a 4391. sorhoz (10. pont) a 297. oldalon: „Öszvególyálni valakivel. például annyit tesz: a feleségével megegyezni a gyermeknek jó nevelésében; a Tanítóval, a tanításban; a keresztatyával, anyával és ttorral, a tanátsadásban és igazgatásban.”

3775 fòkal *több*, s méltóbb *dicséreti* mint sëm egjébként: 3776 mert ő az-épek-nél ékessbb; *erkölce szelídebb*. 3777 Itt nyilván vadjon az-Iftennek hatalma, kegyelme.
3778 Lédjén azért e'ben-'s egjedül az-övé a-dicsősfég! 3779 Tőbire, a-ki gonosz, *restessen* lépéget, ugj van; 3780 *a-tekenős-békát* nehezen halladja menés-el: 3781 bezzég a-rossz erkölce *serényb* à-kő-kőzi *gyík-nál*! 3782 bezzég az-ő mérges s fülánkos nyelve febessebb, 3783 mint-fëm a-kígyóé! foga három-fzorta hegyéssebb! 3784 Csúnyább s veszni-valóbb à-gólya poszáta fiá-nál! 3785 Van módod: ki-léhet pótolnod mindén hibáit 3786 *a-nevelés-által*: s lészen nyugalma szívednek. 3787 A-nevelésbe, tanításban, *gólyálatok- öfzve*! 3788 Igj, mondom, bizonyos; lészen nyugalma szívednek. 3789 Kívül hibás; belől ép. Kívül fzép; belől rút. [354] | Mert az-épek-előtt épfég lészen a-*hibája*: 3790 és à-fzépék-előtt *fzépfg* fog-lenni *a-mocska*: 3791 s ajók-nál lészen az-ő *csúfos volta dicséret*. 3792 Hodj nyilván lédjén az-Iftennek hatalma, kegyelme. 3793 Të pedig Ő szent Fëlfégét dicsérjed örökön.

ISTENTől adatott *áldott jó Régula s Eszköz!*
 Ollj eszköz! melj által a *félszeg* szinte *megépül!* 3795
 Mellj által *széppé* lészen, aki *rút* a mocsoktól!
 Es ugyan a *csúfból* fog lenni *szerelmes* ember!

Hogyha a Természet *kegyesen* bánt gyermekeiddel:
 annyival is inkább adj a Természet URának
háláhat! de *valósággal* s szentül legyen ám az! 3800
 Féld őtet! s akiket nyertél, szenteljéd Őnéki;
 oktatván kegyesen s az ő félelmébe nevelvén:
 hogy, valamint a tükör nyilván mutatja az orczát;
 ugy az ő *ép szemek* és *testek*; s *minden tagok* együtt,
 a *szent erkölcsöt* s *egyenest* lelket kijelentsen. 3805
 Minthogy az ő *külső épségek* igéri a *belső*:
 illik, hogy se az Istennek, se nekünk *ne hazúdjon*.
 Mert, ha *csalárd* lészen, s igazat nem mutat a *küljel*,
 gyermekeid sokkal *rútabbak* lésznek azoknál,
 akik ám se kívül se belől nem szépek, a mocskok. 3810
 Szintén ugy, valamint a nő vagy nőtelen asszonyt,
 aki kívül képes; de *belől rút*, jobban utáljuk;
 mert nincs benne az, amit ígér, az a *lelki ajándék*.

3797 ugyan] ugyan, ily módon
 3797 szerelmes] szeretetre méltó
 3800 valósággal] valódi, igaz módon
 3811 nő vagy nőtelen] Itt: házas vagy hajadon, felnőtt, asszonyi korban lévő.
 3812 képes] mutató, szép

3794 ISTENTől adatott *áldott jó Régula s Esz-köz!* 3795 Ollj esz-köz! melj-által a-
fél-fzög fziinte *még-épül!* 3796 Mellj-által *széppé* lészén, a-ki *rút* a-mocsoktól! 3797
 Es ugyan a-csúfból fog-lenni *szerelmes* embér! 3798 Hodj-ha a-Természet *kegyesen*
 bánt gyermekeid-el: 3799 annyival-is inkább adj a-Természet URának 3800 *háláhat!*
 de *valóság-al* s szentül lédjen ám az! 3801 Féld őtet! s a-kiket nyertél, szenteljéd
 Ő-néki; 3802 oktatván kegyesen s az-ő-félelmébe nevelvén: 3803 hodj, valamint
 a-tükör nyilván mutatja az-orczát; 3804 ugj az-ő *ép szemek* és *testek*; s *minden tagok*
 edjütt, 3805 a-fzent *erkölcsöt* s *egyenest* lélket ki-jelentsen. 3806 Mint-hodj az-ő-külső
épségek igéri a-belső: 3807 illik, hodj se az-Istennek, se nekünk *ne hazúdjon*. 3808
 Mert, ha *csalárd* lészén, s igazat nem mutat a-kül-jel, 3809 gyermekeid sok-al rútabbak
 lésznek azok-nál, 3810 a-kik ám se kívül se belől nem szépek, a-mocskok. 3811
 Szintén-ugj, valamint a-nő vagj nőtelen afzfzonyt, 3812 a-ki kívül képes; de *belől rút*,
 jobban utáljuk; 3813 mert nincs benne az, a-mit ígér, az a-lélki *ajándék*.

Monddom, utáljuk az ilyen utálatos állatot inkább,
mint azt, kinek a teste 's a lelke 's mocskos egészen. 3815
Ez, ha vonandja az ÚR, *hamaráb 's meg térhet* a bűnből
mint ama: mert az egész *bálványja magának* egyébnek 's:
úszik azért; míg a *bűn őt el nem hagyja*; míg *úszhat*.

Buja s gonosz
dajka. Vakarts
gyermek

Most *erről* jut eszembe, mi légyen a csúnya szokások.
sok helyeken némelj *Kurrúka* kegyetlen anyáknak: 3820
hogy *olljan gonosz erkölcsű* öszvérenek alája
szokták az ő szopóssaikat *jól tudva* bocsátni.
Annál is gonoszabb öszvérek lesznek ezekből:
fognak lenni fenébbek, ugyan, s a gonoszra serénybbek:
s rosszabbul járandnak a gólya poszáta fiánál: 3825
elvettettek előre a tüzre-pokolra, veszélyre.
Nyilván az *Istennek ítéleti rajtok* ez átok,
mind kicsinyeiken mind ömagokon a szüléken.
Másképen; ha a kis madarat, s csíkot, s a halacskát
bélestől megeszik, s a *nyűves húst* megemésztik: 3830
azt az *ebtejet* is könjen, jobban 's, megihatják.
Fel kell tenni: talám *igaz áldásúl* veszik azt mind!

3818 *A hadd ússzék, míg úszhatik* = 'amíg lehet, tegye, amit akar' szólás parafrázisa.
3820 *Kurrúka*] lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon
3825 *a gólya poszáta fiánál*] a gólya nyomorék fiókájánál; lásd a 2132. sorhoz írt jegyzetet a 164. oldalon
3828 *ömagokon*] önmagukon
3829 *csíkot*] csikfélék családjába tartozó, hengeres testű, hosszúkas, arasznyi halfajt
3831 *ebtejet*] itt: a *kutyatej* növény törött szárából kicsorduló fehéres nedv, nem pedig magának a növénynek a régies neve

3814 Monddom, utáljuk az-ilyen utálatos állatot inkább, 3815 mint azt, kinek a-teste-'s a-lélke-'s mocskos egészen. 3816 Ez, ha vonandja az-UR, *hamaráb-'s meg térhet* a-bűn-ből 3817 Buja s gonosz dajka. Vakarts gyermek. [355] | mint ama: mert az egész *bálványja magának* egyébnek-'s: 3818 *úszik* azért; míg a-bűn őt el-nem hagyja; míg *úszhat*. 3819 Most *e'ről* jut eszembe, mi lédjen a-csúnya szokások. 3820 fok helyeken némelj *Kurrúka* kegyetlen anyáknak: 3821 *hadj olljan gonosz erkölcsű* öszvérenek alája 3822 *szokták az-ő szopóssaikat jól tudva* bocsátni. 3823 Annál-is gonoszabb öszvérek lesznek ezekből: 3824 *fognak-lenni fenébbek, ugyan, s a-gonoszra serénybbek*: 3825 s rosszabbul járandnak a-gólya poszáta fiá-nál: 3826 *el-vettettek előre a-tüzre-pokolra, veszélyre*. 3827 Nyilván az-*Ifstennek ítéleti rajtok* ez átok, 3828 mind kicsinyeikén mind ő-magokon a-fülékén. 3829 Más-képen; ha a-kis madarat, s csíkot, s a-halacskát 3830 *bélestől meg-észik*, s a-*nyűves húst* meg-emésztik: 3831 azt az-*eb-tejet*-is könjen, jobban-'s, meg-ihatják. 3832 Fél-kell-tenni: talám *igaz áldás-úl* veszik azt mind!

Épen nincs a *vakarts* gyermeknek a dolga különben.

Három ezer közül, csuda lesz, egyet ha találhatsz,
aki gonosz nem volna. Okát kettőt adom ennek.

3835

Amelj *romlotságot elosztandó vala többre*

a *Természet*; ez egynek utánna ha, tudnia illik,
lettek volna; *csak erre az egyre köszönte egészen.*

Nem csuda, hogy azon *az egyen a méreg erőt vett.*

Másik e: nem lévén immár a szülékbe reménség
több afféle gyümölcsre; felettébb szoktanak ennek,
ostoba gyarlóságokból, kedvezni szegények:
tudni se kívánják a *fenyítéket s a tanítást.*

3840

Egy két alma, baratzk, körtvély, van az *őszi*

gyümölcsfán:

arra vagyon *több gondja* im a kíváncsi gyomornak.

3845

Nem gondol vele; ha 's a *hideg* hamaráb *kileléndi*;

hogya *teletszakai kvártélyra* veszi 's a magát bé.

Nem gondol vele; hogya a magva *fogát kitöréndi* 's.

Nem gondol vele, hogya reá a vérhas eséndik 's:

nem gondol vele; ha a *setétre, a sírba, leküldi* 's.

3850

Tanítás. Dajka.

Mostan azért kedvelltem Atyámfia, kérlek az ÚRban!

Feslett cseléd

hogya ugyan *szentül* el van e *tökéllve* tenálad,

3833 Épen] Éppen

3846 *hideg...kileléndi*] megfázás miatt (magas) lázas lesz

3847 *teletszakai kvártélyra*] téli szállásra

3833 Épen nincs a-*vakarts* gyermeknek a-dolga különben. 3834 *Három* ezer kőzül,
csuda lesz, edjet ha találhatsz, 3835 *a-ki gonosz nem volna.* Okát kettőt adom e'nek.

3836 A-melj *romlotfágot el-osztandó-vala többre* 3837 a-*Természet*; ez edjnek utánna
ha, tudnia illik, 3838 *léttek-vólna; csak e're az-edjre köszönte egészen.* 3839 Nëm

csuda, hodj azon *az-edjën à-mérëg erõt-vëtt.* 3840 Másik e': nëm lévén immár a-fzülékbe
reménfëg 3841 *töb à-féle gjümölcsre; fëlettëbb fzoktanak e'nnek,* 3842 Tanítás.

Dajka. Feslett cseléd. [356] | oftoba gyarlófágokból, kedvezni fzëgényëk: 3843 *tudni*
së kívánják a-fenyítékët s a-tanítást. 3844 Edj két' alma, baratzk, körtvëlj, van az-

ôszi gjümölcs-fán: 3845 *àra vadjon több gondja* im' à-kíváncsi gyomornak. 3846

Nëm gondol-vele; ha-'s a-*hideg* hamaráb *ki-lëlëndi*; 3847 *hodj-ha teletszakai kvártélyra*

vëszü-'s a magát bë, 3848 Nëm gondol-vele; hodj-ha a-magva *fogát ki-törëndi-'s.* 3849

Nëm gondol-vele, hodj-ha rëà à-vër-has esëndik-'s: 3850 *nëm gondol vele; hà a-fëtétre,*

a-sírba, lë-küldi-'s. 3851 Moftan azért kedvelltem Atjámfia, kér'lek az-URban! 3852

hodj-ha ugjan fzentül el-van e' tökéllve të-nálad,

hogy *csemetédet* az ÚRnak félelmébe neveljed,
 fogjad a *fenyvre, tanításokra*, jó *Régula* által!
 S hogyha magadnak erőd nincsen, hogy véle anyáskodj; 3855
 bizzd Istentfélő, jó, kegyes dajkára, az ÚRért!
 s irtóztassd magadat s *azt is az ollj kutya téjtől*:
 s azt szorgalmasan megőrizd *minden buja néptől*.

S minthogy a házba szokott a *rűhesedése* megესni
leghamarább: gondos gondod legyen erre; megóhassd, 3860
 hogy ne ereszkedjék a feslett házicselédhez.
 A *tizedét egy órának* ki-ki tudja kevésnek:
 énn monddom; *sok az*: ám *addig se* erezd ki magadtól.

A feslett cseléd Gólya valék: s *negyedét* majd *meggólyáltam* a földnek:
 rontja meg a ház- a Nap alatt *láttam valamit*; de tiszta cselédnél, 3865
 népet énnekem úgy tetszik, soha semmit sem kevesebbet.
 Melj hijjábavalóságnak fő *okát* megakarván
tudni; igen gondos voltam: s im ezt ki-találtam ---

Néhol *örül* nyilván *e gonosz*nak a gazda s az asszony;
 s elnézi: maga 's egy húron pendül a cseléddel. 3870
 Néhol az egyik okozza; vakon is tartja a más'kat;

3864 Lásd Kalmár 4391. sorhoz írt jegyzetének 5. pontját a 297. oldalon: „*Meggólyálni valamely földet*, annyit tesz: *Messze való földekén bújdosni*, olj végel, hogy azokat megkísértse s hasznossan vissza is jöjjön.” Itt tehát saját korábbi utazásaira és azok céljára utal.

3869 nyilván] itt: nyilvánosan

3853 *hody csemetédet* az-ÚRnak félelmébe neveljed, 3854 fogjad a-*fenyvre, tanításokra*,
 jő *Régula*-altal! 3855 S *hody*-ha magadnak erőd nincsen, *hody* véle anjáskodj; 3856
bizz'd Istent-félő, jő, kedjes dajkára, az-UR-ért! 3857 s irtóztass'd magadat s *azt-ís*
az-ollj kutya' téjtől: 3858 s azt szorgalmasan mēg-őríz'd *mindēn buja néptől*. 3859
 S mint-*hody* a-házba szokott à-*rűhesedése* mēg-esni 3860 *leg-hamarább*: gondos gondod
 lēdjēn e're; mēg-óhass'd, 3861 *hody* nē ereszkēdjék à-feslett házi-cseléd-hēz. 3862
 A-*tizedét* ēdj *órának* ki-ki tudja kevésnek: 3863 énn monddom; *fok az*: ám *addig*
fē erezd-ki magadtól. 3864 Gólya valék: s *nēgyedét* majd *mēg-gólyáltam* a-földnek:
 3865 A-feslett cseléd rontja-mēg a-ház-népet. [357] | a-Nap-alatt *láttam valamit*; dē tiszta
 cseléd-nél, 3866 ēn-nekēm ugj tetszik, foha sēmmit sēm kevesēbet. 3867 Mēlj
 hijjába-valófágnak fő *okát* mēg-akarván 3868 *tudni*; igēn gondos vōltam: s im' ezt
 ki-találtam --- 3869 Néhol *örül* nyilván *e' gonosz*nak agazda s az-afzfonj; 3870
 s el-nézi: maga-'s ēdj húron pendül a-cseléd-el. 3871 Néhol az-ēdjik okōza; vakon-ís
 tartja a-más'kat;

3854 em. *altal* 3860 em. *lēdjēn*

vagy könjen hordozza, kezébe szorítja az orrát.
 Néhol azért társalkodtatgatják a cseléddel
 gyermekeket; *bátrabb s fecsegőbb* hogy légyen azáltal;
 s hogy mennél hamaráb megszokja *a híze beszédet*. 3875
 S nem tudják, hogy azáltal *az ördög tőribe* ejtik.
 Néhol imé bátorságoss őrizetnek okáért
 ártatlan magzatjaikat bizzák a cselédre:
 őmagok ám önként adják *a lopónak* a kincset.
 Némeljek pedig az iljen dolgokba *gorombák*. 3880
 Mások igen *restek*: félnek s távoznak *a gondtól*.
 Mások alúnni valók: nemigen szokták *a vigyázást*.
 Mások az eszem-izsom vendégséget nagyon úzik:
 s ott hagyják vesztébe a házokat *ama Vadásznak*.
 Némeljek pedig, elfoglaltatván e világtól, 3885
nem nyerhetnek időt otthonn: *s pusztán* marad a *kert*.
Átok e mind egyig; nem egyéb; a *Mennynek az átka*.

3872 *Az orránál fogva vezeti* ismert, régi szólás parafrázisa. Létezett egy ma már ritka, *fogd meg az orrod* szólás is 'vedd észre magad' jelentéssel; a sor második fele talán allúzió erre is.

3875 *híze beszédet*] hízelkedést

3879 *őmagok*] önmaguk

3884 Vö. Ez 13,17–18: „Es te, embernek fia, fordítsd ortzádat a te néped leányira, kik profétálnak az ő szivekből; és profétálj ő ellenek, *Es* mondjad; Így szól az UR Isten: Jaj azoknak, a kik vánkosoakat varranak mindennek karjának hólna alá: és a kik tsinálnak egybeszorító szerszámokat, akármikorbélieknek fejekre, hogy vadásszák a lelkeket. Nemde nem az én népemnek lelkeket vadásszátoké, hogy a ti lelketeket elevenen megtartsátok?” Tehát az *ama Vadász* kifejezés itt a csábító nőket jelöli.

3872 vagy könjen hordóza, kezébe szorítja az-orrát. 3873 Néhol azért társalkodtatgatják a-cseléd-el 3874 gyermekéket; *bátrabb s fécsegőbb* hody lédjén az-által; 3875 s hody menél hamaráb meg-fzokja *a-híze beszédet*. 3876 S nem tudják, hody az-által *az-ördög tőribe* ejtik. 3877 Néhol imé bátorfágoss őrizetnek oká-ért 3878 ártatlan magzatjaikat bizák a-cselédre: 3879 ő-magok ám ön-ként adják *a-lopónak* a-kincset. 3880 Némeljek pedig az-iljen dolgokba *gorombák*. 3881 Mások igén-résték: félnek s távoznak *a-gondtól*. 3882 Mások alúnni-valók: nem-igén fzokták *a-vigyázást*. 3883 Mások az-észem-izsom vendégfégét nagyon úzik: 3884 s ott hagyják vesztébe a-házokat *ama Vadásznak*. 3885 Némeljek pedig, el-foglaltatván e' világtól, 3886 *nem nyerhetnek időt* ott-honn: *s pusztán* marad a-kert. 3887 *Átok e' mind* edjig; nem egjéb; à-Mennynek az-átka.

3883 em. *Mások*

Bizonyos jelei az Isteni félelemnek Kívánok kedvezni, szerettem Atyámfia, néked;
s feltehetem, hogy ezen tövises akadályokat egyig,
ISTEN úgy engedvén, mind elhárítod előled. 3890
Micsoda jó s bizonyos jelből tudhat'd pedig ezt meg;
hogy igazán féled s csemetéd is féli az ISTENT?
Itt tetszik meg ám a nevelés! a jó nevelés ám!
Négy jeleket monddok: másszorra maraztom a többbit.
Jó-e szünetlen az utolsó véged eszedbe? 3895
Vetsz-e minden nap temagaddal számot a napról?
Ha tudod-e becsülni valóban a Khristus halálát?
Ha megadod mit a te keresztségedbe fogadtál?
Szoktál-e lélekbe keresztelkedni, ahányszor
látod, egyéb tagot a Khristus Testébe avatnak? 3900
Gyüölöd-e a Komák vendégségét, a nagy átkot?
amellyben a gonosz nép a Sátánnak ajánlja
a csecsemőt; a gyenge vitézt oda esketi; monndom.
Óh iszonyú véték! bizony irtóztatja a Mennyet!
mind amit az átokra valók akkor cselekesznek! 3905
Többször (nem hazudok: volnék hazug ebben, akarnám!);
többször esik, monddom, hogy ezen szentséget egészen
megrontják és megszenteltelenítik az átkok.

3900 Khristus Testébe avatnak] megkeresztelnek

3888 Kívánok kedvezni, szerettem Atyámfia, néked; 3889 s fel-téhetem, hogy ezen
tövises akadályokat edjig, 3890 ISTEN úgy engedvén, mind el-hárítod előled. 3891
Micsoda jó s bizonyos jelből tudhat'd pedig ezt meg; 3892 hogy igazán féled s csemetéd-is
féli az-ISTENT? 3893 Itt tetszik meg ám a-nevelés! a-jó nevelés ám! 3894 Négy jeleket
monddok: mászorra maraztom a-többbit. 3895 Bizonyos jelei az-Isteni-félelemnek.
[358] | Jó-è szünetlen az-utólfő véged eszedbe? 3896 Vetsz-è minden nap' tē-magad-al
számot a-napról? 3897 Ha tudod-è becsülni valóban a-Khristus halálát? 3898
Ha meg-adod mit a-tē-kēřztřfēgēdbe fogadtál? 3899 Szoktál-è lélekbe kēřszťelkēdni,
a-hány-fzor 3900 látod, ēgjb tagot a-Khristus Testébe avatnak? 3901 Gyüölöd-è
a-Komák vendēgřgęgęt, a-nagy átkot? 3902 a-mēlljben a-gonosz nép a-Sátánnak ajánlja
3903 a-csecsemőt; a-gjenge vitézt oda eskęti; monndom. 3904 Óh ifzonyú véték!
bizony irtóztatja a-Mēnnyet! 3905 mind a-mit az-átokra-valók a-kor' cselekęřznek!
3906 Töbřzör (nēm hazudok: vōlnęk hazug e'ben, akarnám!); 3907 töbřzör esik,
monddom, hogy ezen řzentfęgęt egészen 3908 męg-rontják és męg-řzentfęgtelenítik
az-átkok.

Ami időn a *K*-ra kerül ez a penna idővel:
mit tudok e részben, megirom; hogy *részem e bűnben* 3910
ne legyen; óh ne legyen soha *az ő pogányi bűnökben*.
A komák vendégségének rossz kimenetele Ugy de messze idő! ez okon nem tűrhetek addig.
Mostan azért röviden említtem ez egyet a sokból:
melj is esett mintegy hatvan hól'napnak előtte.
Amig a vendégek versent innának a házban: 3915
esznek a fenforgók 's mind együtt a kamarában
a buja bábával; s majdan mulatva mulatnak:
s a mulatás közben, jaj! mit visz végbe a bába!
annyinak a láttára! eléb maga! mással is osztán!
még a kicsinydednek 's a szép vagy csúnya *nagy anyja* 3920
annak *örül!* s *öszönt* szolgáltat a bűnre amannak!
ez biztatja! amaz kettőzteti egybe a vétket!

3909 Ti. amikor a *Valóságos Magyar ABC*-én belül a *K*-betűhöz, és feltehetően azon belül a *keresztység* vagy *keresztelő* leírásához ér. Jelen kötet az *A*-betűhöz írt verseket tartalmazza. A keresztelő megünneplése, a keresztelői lakoma (komabál) – különösen az elsőszülött fiúk esetében – több vidéken a bábák vezetésével zajos mulatságba csapott át, nem nélkülözve az egyébként a lakodalmakra jellemző vaskosabb humort.

3914 hól'napnak] holdnapnak, 'hónapnak', tehát öt évvel korábban, kb. 1764-ben

3916 fenforgók] itt: résztvevők

3917 mulatnak] itt: 'mulatoznak' jelentésben; vö. ezzel a 3299. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon

3919 Hogy pontosan mit csinált a bába, a szövegből nem derül ki egyértelműen, de a megfogalmazás mintha valamely szexualitással kapcsolatos aktusra utalna.

3920 A *szépanya* kifejezés a dédszülőt jelenti.

3921 *öszönt*] ösztöngést

3909 A-mi-időn a *K*-ra kerül ez a-penna idővel: 3910 mit tudok e' részben, még-írom; hodj *részem e' bűnben* 3911 në lëdjën; óh në lëdjën foha *az-ő-pogányi bűnökben*. 3912 Ugy-dë mezfze idő! ez okon nëm tũrhetek à-dĩg. 3913 Mostan azért röviden említẽm ez edjet a-fokból: 3914 mëlj-is esett mint-ẽdj hatvan hól'napnak elõtte. 3915 A-mĩg a-vendẽgek versent innának a-házban: 3916 ẽsznek a-fẽn-forgók-'s mind ẽdjũtt à-kamarában 3917 a-buja bábával; s majdan mũlatva mũlatnak: 3918 s a-mũlatás-kõzben, jaj! mit visz-vẽgbe a-bába! 3919 ànjinak à-làttára! elẽb maga! mással-is osztán! 3920 mẽg a-kicsĩnjdednek-'s à-fzẽp vagj csũnya *nagy anjja* 3921 A-komák vendẽgfẽgének rossz ki-mẽneteale. [359] | ànak *õrũ!* s *õsztõnt* szolgáltat a-bũnre amànak! 3922 ez biztatja! amaz kettõzteti ẽdjbe a-vẽtket!

3913 em. *rõviden*

Estvefelé egy ifju személy, aki *ott vala köztök*,
hírül hozza nekem; tréfás *játéknak* alitván:
én pedig összeütöm kezemet, s az égre kiáltok: 3925
s mondom; „egyéb *sokféle* gonoszság ment vala véghez
iljenkor; de soha *mássát e gonosznak e földön*
nem hallottam! *URam! győzzd meg mind őket e bűnről!*”
Mondom az ifjúnak ’s: „kérlek, jól tartsad eszedben
voksomat: és másnak ’s adjad tudtára; ne titkold: 3930
énn mondom; hogy ezen vétket megítéli az ISTEN
olj nyilván; hogy, amint a szép *unokának örültek*
színtugy meg fognak szomorodni idővel azáltal.
Nem fog az élni sokáig: avagy sínlődik a sírig.”
Bé ’s tele: mert *megholt*, amidőn *nyoltzad* napi volna. 3935
Volt osztán *jó mód*om a meggyőzésre a bűnről.

A keresztségnek Említém *a lelki keresztséget* ’s: hogy azáltal
megszentségtele- minden megszentelt *idején* a szent *Avatásnak*
nítője szükség volna *keresztelkedni* a *szentnek*, amíg él:
mert ez volna az egyik igen bizonyos *jele* annak, 3940
hogy *gyökeret* vert az ÚRnak félelme őbenne.
Őh de bizony szívem hasadásával írom erről ’s,

3924 alitván] gondolván, vélvén
3930 voksomat] szavamat
3938 szent *Avatásnak*] ti. a keresztelőnek

3923 Estve-felé edj ifjú személy, a-ki *ott vala köztök*, 3924 hír-ül hõza nekem; tréfás
játéknak alitván: 3925 én pedig össze-ütöm kezemet, s az-égre kiáltok: 3926
s mondom; „egyéb *sok-féle* gonoszlág mēnt-vala-véghēz 3927 iljen-kor’; de fohà
mássát e’ gonosznak e’ földön 3928 nēm hallottam! *URam! győzzd-mēg mind őket e’*
bűnről!” 3929 Mondom az-ifjúnak-’s: „kér’lek, jól tartsad- eszedben 3930 voksomat:
és másnak-’s adjad tudtára; nē titkol’d: 3931 énn mondom; hodj ezen vétket mēg-itéli
az-ISTEN 3932 olj nyilván; hodj, a-mint à-fzép *unokának örültek* 3933 fzínt’-ugj
mēg-fognak-fzomorodni idővel az-által. 3934 *Nēm fog az élni fokáig: avagy sínlődik*
a-sírig.” 3935 Bē-’s tele: mert *mēg-holt*, a-midőn *nyoltzad* napi volna. 3936 *Volt*
*osztán jō mód*om a-mēg-győzésre a-bűnről. 3937 Említém *à-lēlki kērēsztfēgēt*-’s: hodj
az-által 3938 mindēn mēg-fzentelt *idején* à-fzent *Avatásnak* 3939 fzükfég-vólna
kērēsztlēkdni a-fzentnek, a-mīg él: 3940 mert ez vólna az-ēdjik igēn bizonyos *jele*
ának, 3941 hodj *gyökeret* vert az-ÚRnak félelme ő-benne. 3942 Őh de bizony fzívem
hasadásával írom e’rõl-’s,

3923 em. *ifjú*

többen vagynak azok, kik *megfertéztetik* eztet:
megtörik e Szentséget: az ISTEN nincsen előttök.

Mostan egyéb példát *elhallgatok*. Irom ez egyet: 3945
hogy nem igen régen, a minap, látám e szemekkel;
hogy amidőn a fejét a kisednek ruha nélkül
tartná a fogadott anya a szent víznek alája;
egy igen ifju személy, aki másik hetére menendő,
egy *másféle nemű* ifjúval öszvenetvén, 3950
ollj nyilván a Szentek előtt, s ISTENnek előtte,
semminek állítá a *Keresztséget*! Bizony átok!

Ifju igen: még hijja vagyon a másik hetének:
nékie, úgy tartom, még egyik zápfoga sem fáj:
s ollj hamar *utat adott a szűzességnek* a szívből: 3955
s fészkesedik márís oljan buja gondolat abban!

Csak maga van; *egy szülte* az anyjának! de csudáлом!
és egyetlen egye az atyjának! de csudáлом!
Óh de csudáлом! imé még sincsen jó nevelése!
Mírevaló az iljen apa s anya? Semmire! mondom! 3960
Óh de miért lettek, s mí végre, Szülék? Csak hiába!

3948 fogadott anya] keresztanya

3949 másik hetére menendő] tehát: nem sokkal több, mint hét éves

3943 többen vadynak azok, kik *még-fértéztetik* eztet: 3944 meg-törik e' Szentfégét:
az-ISTEN nincsen előttök. 3945 *A-kérésztégnek meg-fzentségtelenítője*. [360] | *Mostan*
égjéb példát *el-hallgatok*. Irom ez edjet: 3946 hodj nem igen régén, a-minap', látám e'
fzēmék-el; 3947 hodj a-midőn a-fejét à-kisednek ruha-nélkül 3948 tartná à-fogadott
anya à-fzent víznek alája; 3949 edj igen-ifjú fzēmély, a-ki másik hetére mēnendő, 3950
edj *más-féle nemű* ifjúval öszve-nevetvén, 3951 ollj nyilván à-Szenték-előtt, s ISTENnek
előtte, 3952 sēmminek állítá a-*Kérésztégét*! Bizonj átok! 3953 Ifjú igen: még hijja
vadjon à-másik Hetének: 3954 nēkie, ugj tartom, még edjik zápfoga sēm fáj: 3955
s ollj hamar *utat adott à-fzűzeségnek* a-fzívből: 3956 s fészkesedik már-ís oljan buja
gondolat àban! 3957 Csak maga van; *edj szülte* az-anjjának! de csudáлом! 3958
és edjetlen-ēdje az-atjjának! de csudáлом! 3959 Óh de csudáлом! imé még fīncsen jó
nevelése! 3960 Míre-való az-iljen apa s anja? Sēm mire! mondom! 3961 Óh de
mī-ért lēttek, s mī végre, Szülék? Csak hiába!

3945 em. *Irom* 3949 em. *igēn-ifjú* 3950 em. *ifjúval* 3953 em. *vadjon* 3953 em.
Hetének 3954 em. *ēdjik*

Nemhogy több csemetére; de arra az egyre se méltók.
Azt se (*) tanítják meg mí módon félje az Istent.

Negyedik jele az
Isteni félelemnek

A *negyedik jelet* is megmonddom; nem hagyom el
most.

Szenteled-e az *ÚR Napját* az ÚRnak egészen? 3965

Vagy hogy e *napra való* minden *szent tiszteted osztod*
a hét napra; avagy az egész *hól'napra* talámtán.

Ha a te foglalatosságid mellett úgy igyekszel,
hogy a köznapokon 's, minden napon, annyira elszánj'd
az ÚRnak magadat, jó Keresztyén! mint e Világnak 3970

van a szokása Vasárnapokon: nem lészen igen sok.
Halld meg! imé *minden nap az ÚRé*: és őmagának
tart minden napot: illik azért hát élned Őnéki.
Mind ehetel, ihatol; s *folytathatsz dolgot* akármit:
s mindeneket kell az ő *dicsőségére* mivelned. 3975

De mégis *amaz egy Napját különösen* akarja,
hogy minden heteken szenteljed Őnéki magának:
hogy *Neki* szolgálhass *egyedül*; ne pediglen a testnek:

* Se, voltaképpen *tiltószó*, de eközbén *egyszerű tagadást* fejez ki, ahogy ezen a helyen is.
Költői.

3965 az *ÚR Napját*] vasárnapot

3967 *hól'napra*] holdnapra, 'hónapra'

3972 őmagának] önmagának

3962 Nēm-hodj több csemetére; de ára az-édjre sē méltók. 3963 Azt sē (*) tanítják-még
mí módon félje az-Istent. 3964 A-negyedik jelet-ís még-monddom; nēm hagyom-el
moft. 3965 Szentēlēd-ē az-UR Napját az-URNak egészen? 3966 Vagj hodj e' *napra-való*
mindēn *fzent tisztēdet ofztod* 3967 *a-hēt napra*; avagj az-egész *hól'napra* talámtán. 3968
Ha a-tē foglalatosságid-mēlett ugj igyekfzēl, 3969 hodj à-köznapokon-'s, mindēn napon,
ànjira el-fzánj'd 3970 Negyedik jele az-Isteni-félelemnek. [361] | az-URNak magadat, jó
Kērēsztyén! mint e' Világnak 3971 van a-fzokása Vasár-napokon: nēm lēszen igēn-fok.
3972 Hall'd-mēg! imé *mindēn nap az ÚRé*: és ő-magának 3973 tart mindēn napot:
illik az-ért hát élnēd Ő-nēki. 3974 Mind ehetēl, ihatol; s *folytathatsz dolgot* akār-mit:
3975 s mindēnēket kell az-ő-dicsőfégére mivelnēd. 3976 De még-ís *amaz ēdj Napját*
különössen akarja, 3977 hodj mindēn hetekēn szentēljed Ő-nēki magának: 3978
hodj *Neki* fzolgálhass *ēgjedül*; nē pediglen a-teftnek:

* Sē, proprie *prohibendi* est particula: aft interdum *simpliciter negat*; uti et heic loci. Poeticum.

3969 em. *el-fzánj'd*

a testnek minden gyönyörűségét megutálván.
Enélkül igazán nem féled, nem soha, Ötet. (*)

3980

Két kegyes Emberek egymással vetekedtenek egyszer
e Nap aránt: kívánom az én értelmemet én is
másszor igen bőven magyarázni; ha éltet az ISTEN.
Mostan im ezt jegyzem meg. Az egyik mint ama Mózsés
búzgón és kegyesen kívánt járulni az ÚRhoz;
s úgy ment csuppa mezült lábbal; levetette saruját.
A másik, valamint a szakács, hígítani akarta
kis vízzel a levet; hogy könnyen nyelje az ember.
Egyik sem lehetett szintén minden hiba nélkül.
Válasszuk mi azért mindenkoron a közép utat!
Hogyha ugyan néhol hajlások jönnek elődbe:

3985

3990

- * Egy jeles Országot tudok; ám nincsen is a Földön
több; aholott ez a Napp ollj szentül volna becsülve
e részben: Ugyanis; ISTEN áldotta szokása;
engedi, hogy az Adós szabadon járhasson akárhol
e Napon; ám semmit se tartson senki kezétől.

3980 (*)] Nem sikerült azonosítani a szerző által a jegyzetversekben említett országot.

3981 Két kegyes Emberek] Nem sikerült azonosítani, kikre utal a szerző.

3981 vetekedtenek] lásd a jegyzetet a 31. sorhoz a 41. oldalon

3983 magyarázni] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

3986 mezült] lemeztelenített, csupasz

3987–3988 Értsd: mint ahogy a szakács nyereszkedés vagy szükség szerint hígítja a levest
(az alaplé), úgy sokan lazítanak a hetedik, pihenőnap előírásain.

3979 a-testnek minden gyönyörűségét meg-utálván. 3980 E'-nélkül igazán nem féled,
nem foha, ötet. (*) 3981 Két' kedjés Emberek edj-más-al vetekedtenek edj-fzér 3982
e' Nap-aránt: kívánom az-én értelmemet én-is 3983 más-fzor igen-bőven magyarázni;
ha éltet az-ISTEN. 3984 Mostan im' ezt jegyzem-még. Az-édjik mint ama Mó'ses 3985
búzgón és kedjésen kívánt járulni az-UR-hoz; 3986 s ugj mént csuppa mezült lábbal;
lë-vetette faruját. 3987 A-másik, vala-mint a-fzakács, hígítani akarta 3988 kis
vöz-el a-levet; hody könnyen nyelje az-embër. 3989 Edjik sëm lehetett szintén minden
hiba-nélkül. 3990 A fok útazás kinek használ; kiben kárt tészén. [362] | Válasszunk mi
az-ért minden- koron à-közép utat! 3991 Hody-ha ugjan néhol hajlások jönnek elődbe:

- * Edj jelës Országot tudok; ám nincsen is a-Földön / több; a-holott ez a-Napp ollj szentül volna
becsülve / e' részben: Ugjan-is; ISTEN áldotta szokása; / engedi, hody az-Adós szabadon járhasson
akár-hol / e' Napon; ám sëmmit se tartson sënki kezétől.

3980 em. ötet

menj egyenesen az ösvényen, melj lészen előtted!
 menj azon; és *ki ne térj abból se jobbra se balra!*
 menj azon, ezt mondom, miglen *a nagy útba akadhatsz.*
 Jobb neked és sokkal bátrabb *sántítnod* amazzal
 egy keveset; s lassan mind lassan *előre mehettek;*
 mint sem a tört lábával im ennek *elesned a földre.*

3995

A sok utazás ki-
 nek használ; ki-
 ben kárt teszen

Gyermeked ekkép meglévén gyökerezve ezekben,
 elmehet ám bátran *külső Országokat* önként
látnia: s úgy *hasznos Hazafi* fog lenni belőle.
 Megmarad, amit ezen jó fundámentomon épít,
 s nem fog járni aként, aki *messze* elindul *enélkül.*

4000

Mit *használjon* a sok *látás* s *utazás* az okosnak,
 tudhatják sokan: ám, de *mít árthasson* egyébnek,
 és *mit is árt* s *ártott* soknak; kevesen vehetik fel.

4005

Aki az ő *utazásában* az ő *maga* *hasznát*
 és *zsákját*, s *gyomrát*, s *kenyerét* czélozza *fő célúl*;
 az *nem igaz Hazafi*: s soha nem lehet annyival inkább;
 hogyha egyébben, aki *más tárgyat* tett fel, *irigyl*
 azt *az igaz*, különös, *czélt*; sőt még gyűlöli 's aztat.

4010

Ám oda béplántálta magát, s zöldellik a víznél:
 ám odatette magát a kőre, homokra, agyagra:

4006 *ömaga*] önмага

3992 mēnj ēgenēssen az-ōsvēnjen, mēlj lēszen előtted! 3993 mēnj azon; és *ki-nē térj*
àból sē jòbra sē balra! 3994 mēnj azon, ezt mondom, miglen *a-nagy útba akadhatsz.*
 3995 Jòb nekēd és fòkal bátràb *fántítnod* amàz-al 3996 ēdj keveset; s lassan mind
 lassan *előre mēhettēk;* 3997 mint sēm a-tört lábával im' e'nek *el-esnēd a'-földre.* 3998
 Gyermēkēd e'-kép' mēg-lévén gyökerezve *ezēkben,* 3999 el-mēhet ám bátran *külső*
Orfzágokat ön-ként 4000 *látnia:* s ugj *hasznos Hazafi* fog-lēnni belòle. 4001
 Mēg-marad, à-mit ezēn jò fundāmēntomon épít, 4002 s nēm fog-járni a-ként, a-ki
meszsze el-indül *e'-nélkül.* 4003 Mit *használjon* a-fok *látás* s *utazás* az-okosnak, 4004
 tudhatják fokban: ám, dē *mít árthasfon* ēgjēbnek, 4005 és *mit-is árt* s *ártott* foknak;
 kevesen vēhetik-fēl. 4006 A-ki az-ő-*utazásában* az-ő-*maga* *hasznát* 4007 és 'sákját,
 s *gyomrát*, s *kēnyerét* czélòza *fő czél-úl;* 4008 az nēm *igaz Hazafi*: s foha nēm lehet
 ànjival inkább; 4009 hodj-ha ēgjēbben, a-ki *más tárgyat* tētt-fēl, *irigyl* 4010 azt
az-igaz, különös, *czélt*; sőt még gyűlöli-'s aztat. 4011 Ám oda-bē-plántálta magát, s
 zöldellik a-víz-nél: 4012 ám oda-tētte magát à-kőre, homokra, agyagra:

3997 em. *a'-földre*

nem lehet ugyan azért jobb annál, aki hasonlik
a *boros* emberhez, vagy a *gyermek*hez; kit az *álom*,
a játszásnak, avagy borozásnak, utánna, *elér*vén,
szunnyad, s egybe lefekszik *akárhol*, azhol eléri:
s ott *hever* addiglan, míglen *őmagát* *kialuszsza*. 4015

Némeljik némelj idegen földekre kimenvén,
zsákkal vitte, s ugyan zsákokkal hozza a vizet.
Zsákja egész nyáron *vizesen*, s télen *fagyosan* áll. 4020
Más okosabb: a vizes zsákját megtölti *gubaccsal*,
vagy *vasszeggel* egészen; hogy ne jöjjön üressen:
mert veszi ám itthonn valamelj, ő tudja, mi hasznát.

Lesz hely az ABCbe mit írnom *e* drága *szegekről*.
Most röviden megmondom ez egy hasznát a *gubacs*nak. 4025
Mirevaló? Tudják a tanúlt *festők*: ez elég most.

Kettős szívű. Hit- Nem lehet elhallgatnom im ezt 's, hogy oljik a

nek megtagadója. KHRISTUST

Kevély megveti, és a *Hitet*, s a *Reménséget* megutálja.

Ottan *hitetlenné* leszen: ugy jó vissza *pogánynak*.

Átok alatt lévő *kettős szív*! Mennynek az átka! 4030

4017 *őmagát*] önmagát

4019 Talán egy régi szólás vagy annak parafrázisa, ami a cselekvés értelmetlenségére utal.

4025–4026 A tölgyfagubacs – ami tkp. a gubacsdarázs okozta kóros elváltozása a tölgyfa
levelének – vasoxiddal keverve évszázadokon keresztül a tinta és egyéb festékek készí-
tésének alapelve volt.

4013 nem lehet ugyan azért jobb annál, aki hasonlik 4014 a-boros ember-höz, vagi
a-gyermek-höz; kit az-álom, 4015 a-játfzásnak, avagy borozásnak, utánna, *el-ér*vén,
4016 szunnyad, s edjbe le-fekszik *akâr-hol*, az-hol el-éri: 4017 s ott *hever* addiglan,
míglen *ő-magát ki-aluszfza*. 4018 Kettős szívű. Hitnek meg-tagadója. Kevély. [363] |
Némeljik némelj idegên földekre ki-mênvén, 4019 'sákkal vitte, s ugyan 'sákòk-al hòza
a-vízet. 4020 'Sákja egész nyáron *vizesen*, s télén *fagyosan* áll. 4021 Más okosab:
a-vízes 'sákját meg-tölti *gubács-al*, 4022 vagj *vas-fzëgg-el* egészen; hodj nè jöjjön
üressen: 4023 mert vészi ám itt-honn valamelj, ő tudja, mi hafznát. 4024 Lész
hely az-ABCbe mit írnom *e'* drága *fzëgekről*. 4025 Most röviden meg-mondom ez edj
hasznát a-*gubacs*nak. 4026 Mire-való? Tudják a-tanúlt *fëstők*: ez elég most. 4027
Nem lehet el-hallgatnom im' ezt-'s, hodj oljik a-KHRISTUST 4028 meg-veti, és a-*Hitët*,
s a-*Reménfëgët* meg-útálja. 4029 Ottan *hitetléné* lészén: ugj jó-viszsza *pogánynak*. 4030
Átok-alatt-lévő *kettős szív*! Mënnynék az-átka!

Mást hiszen az átok, nem *m* azt, mit *vallat a szájjal*.
Bizony az ördögnél gonoszabb: rosszabb is; ám annak
több hiti van; s hiszi, hogy *ISTEN Fia* legyen *a KHRISTUS*.
Ez pedig azt sem hiszi, hogy *JÉZSUS* volna akárhol.

Olj'k, a zsákja helyett, mind a gyomrába, hasába, 4035
tölti a *sok* tudományt: s holtig *sem* *győzi bőfögni*.

Mind efféle az, aki *merő nyakkal* jöve vissza.
Homloka ránczos igen: s a szemöldököt huzza nagyon fel.
Czirkalmának az egy'k lábát a *lába hüvelykén*
tartja, s úgy vonogat *horgas liniákat* a más'kkal 4040
a szemein feljül. Még *sem* *horgassak* eléggé!

Már a *hasára* veti: s onnan sem tetszik eléggé!
Immár az *állára*: de még sem tetszik a kéz ív!
Már most az *ajakára*: de még sem tetszik eléggé!
A *felsőre* 's: még sem igen horgas a szivárvány. 4045
Most már az *orrára*: de még ezzel sem elégszik.

Vonja *kezével* is a két kéz ívet erőssen:
szintén mind egymásra nyomódik *a homlokon a ráncz*.

4031 *vallat*] itt: megvall

4039 Czirkalmának] körzőjének

4040 *liniákat*] vonalakat, itt tkp. ráncokat

4031 Máft hiszen az-átok, nem *m* azt, mit *vallat a-fzáj-al*. 4032 Bizony az-ördög-nél
gonoszáb: rosszszáb-is; ám *ának* 4033 több hiti van; s hiszi, hogy *ISTEN Fia* lédjén
a-KHRISTUS. 4034 Ez pedig azt sém hiszi, hogy *JÉ'SUS* *vôlna* akár-hol. 4035 Olj'k,
à 'sákja helyett, mind à-gyomrába, hasába, 4036 tölti a-*fok* tudományt: s holtig *sém*
győzi bőfögni. 4037 Mind e'-féle az, à-ki *merő nyák-al* jöve-viszfé. 4038 Homloka
ránczos igen: s a-fzēmöldököt hūza nagyon fél. 4039 Czirkalmának az-ēdj'k lábát à-*lába*
hüvelykén 4040 tartja, s ugj vonogat *horgas liniákat* a-más'k-al 4041 à-*fzēmēin-fēljül*.
Még *sém* *horgassak* eléggé! 4042 *Mi* a *célja* némeljnek a-nyelv tanulásában? [364] |
Már a-*hasára* veti: s onnan sém tetszik eléggé! 4043 Immár az-*állára*: de még sém
tetszik a-kēz-ív! 4044 Már most az-*ajakára*: de még sém tetszik eléggé! 4045
A-fēlsőre-s: még sém igen horgas a-fzivárvány. 4046 Most már az-*órrára*: de még èz-el
sém elégszik. 4047 Vonja *kezével*-is à-kēt' kēz-ívet erőssen: 4048 fzintén mind
ēdj-másra nyomódik *a-homlokon à-ráncz*:

4048 em. à-*ráncz*:

Némeljik halafánta megúnja *a borjukat* ithonn: 4050
 ugy gondolja, talám *Ámos* fog lenni belőle:
 mind ott kinn s ithonn *tőbet* vesz a borjai árrán:
 s majd őmagát inkább 's *borjúzza*, borozza, *porozza*.

Mi a célja né- Némeljik penig ilj véggel szalad el-ki kevéssé;
 meljnek a nyelv hogy két avagy három *Nyelve*t kapjon az inyéhez.
 tanulásában? Nagy becsülett ez, *Lipsia!*, *Vittemberga!* tenéked! 4055
 Néked 's szép becsülett, *Bazsilea!* *Gyéneva!* *Páris!*
Pávia! *Pádva!* *Velentze!* tenéked 's drága becsülett!

Mi vala néki a célja? avagy mí benne a haszna?
 Ez; hogy a szószaporítgattásra való nagy ajándék
 benne van ollj mértékbe miként az asszonyi népben. 4060
 Ez hiba hagyján volna szegény nyavalyásba! lehetne
 még ezt tűrni. Szavát ám hagy'd szaporítsa! megúnja:
 vagy restelli; mivel némeljkor fázik az ajka:
 történik sokféle egyéb akadályja egyébkor 's.

Éles nyelvű. Tet- Ezt nyeri némeljik vele; hogy *megszokja* azáltal 4065
 tetes néha, mikor tompúl, *nyelvét köszörűlni fogához*.

4049 halafánta] lásd az 1565. sorhoz írt jegyzetet a 129. oldalon
 4050 *Ámos*] Ámós (Ámosz) (kis)próféta az *Ószövetség* róla elnevezett könyve szerint
 egyszerű pásztorként kapott elhivatást a prófétálásra.
 4052 őmagát] önmagát
 4055–4057 A városok sorrendjükben: Lipcse, Wittemberg, Bazel, Genf, Párizs, Pávia, Pá-
 dova, Velence. Feltűnő, hogy Kalmár a kor híres protestáns egyetemei mellett katoliku-
 sokat is felsorol. Ehhez lásd még a *Post Scriptum* 211. sorához írt jegyzetet a 322. oldalon.

4049 Némeljik halafánta még-únja *a-borjukat* itt-honn: 4050 ugj gondolja, talám *Ámos*
 fog-lenni belőle: 4051 mind ott-kinn s itt-honn *tőbet* vész a-borjai árrán: 4052 s majd
 ő-magát inkább-'s *borjúzza*, boróza, *poróza*. 4053 Némeljik penig ilj vég-el fzalad-el-ki
 kevéssé; 4054 hodj két avagy három *Nyelve*t kapjon az-inyé-héz. 4055 Nagy
 becsülett ez, *Lipfia!*, *Vittemberga!* ténékéd! 4056 Nékéd-'s szép becsülett, *Ba'silea!*
Gyénéva! *Páris!* 4057 *Pávia!* *Pádva!* *Velentze!* ténékéd-'s drága becsülett! 4058 Mi
 vala néki a-célja? avagy mí bene a-haszna? 4059 Ez; hodj a-fző-fzaporítgattásra-való
 nagy ajándék 4060 benne van ollj mértékbe mi-ként az-afzfzsonyi népben. 4061
 Ez hiba hagyján-vólna fzegény nyavalyásba! lehetne 4062 még ezt tűrni. Szavát ám
 hagy'd fzaporítsa! még-únja: 4063 vagj réftelli; mivel némelj-kor' fázik az-aj'ka:
 4064 történik fok-féle égjéb akadálja égjéb-kor-'s. 4065 Ezt nyeri némeljik vele;
 hodj *még-fzokja* az-által 4066 néha, mikor' tompúl, *nyelvét köszörű'lni fogá-hoz*.

4052 em. ő-magát

Hagyján légyen ez is! Lészen valahára idővel
vége a gyilkosnak 's. Maga még ömagát megölelndi.
A köszörű kövön elkopik a nagy nyelve sokára.
Azt azután több soha *nem* nyujthatja *fogán kül*.
Mind holtig szúrd'galja (*), metélgeti, a maga inyét.
Az iljen ellenségtől nem is annyira félhetsz,
mint a *tettetés áspistól*, ki a fűnek alatta
lappang: vészi magát szint' a zöldjének alája.

4070

Ez a szokás: *kettős nyelvvel* fordul haza *némelj'k*.
Némelj'ket, tudjuk, hogy *az áspis* tojta ki 's itthonn.

4075

- * Köznyelven *szúrdolja*, a *szúrdogalja* lerövidült alakja. A *d* hang, amit a jó hangzás kedvéért illesztettek a szótőhöz, másutt ugyancsak a jó hangzás kedvéért marad el. A *szúrkálja* helyett mondják. A jó hangzás miatt beszúrt *d*, ahogyan már utaltunk rá, a gyakorító képzős igéknel a *gál*, *gél*-lel szokott együtt állni, és az utána álló mássalhangzót magához hasonítja a *szúrkálja* és más szavak esetében. Így például: *írdogál* az *írkál*-ból képzett *írdokál* helyett. Ugyanígy: *vagdal*.

4068 ömagát] önmagát

4069 Egyrészt utalás a *csoda*, *hogy el nem kopik a nyelve* máig ismert szólásunkra, másrészt parafrázálja az *úgy jár a nyelve, mint a malomkorong* szólást, amennyiben a köszörű és a malomkorong hasonlóságának alapja a gyors, körkörös mozgás.

4070 *fogán kül*] ti. a fogain kívülre

4073 *áspistól*] viperától

4074 *szint'*] szinte

4076 *áspis*] áspiskígyó, vipera

4067 Élēs nyelvű. Tettetēs. [365] | Hagyján-lédjēn ez-is! Lēszen valahára idő-vel 4068
vége a-gyilkosnak-'s. Maga még ő-magát mēg-ölēndi. 4069 A-köszörű' kövön el-kopik
à-nagy-nyelve fokára. 4070 Azt az-után több foha *nēm* nyujthatja *fogán-kül*. 4071
Mind holtig *szúrd'*galja (*), metélgeti, à-maga inyét. 4072 Az-iljen ellenfégtől nēm-is
anjira félhetsz, 4073 mint à-*tettetēs áspistól*, ki a-fűnek alatta 4074 lappang: vészi
magát *szint'* à-zöldjének alája. 4075 Ez a-fzokás: *kettős nyelv-el* fordul haza *némelj'k*.
4076 Némelj'ket, tudjuk, hody *az-áfpis* tojta-ki-'s itt-honn.

- * Vulgo, *szúrdolja*: comtractum ex *szúrdogalja*. *D*, quod prius euphoniae gratia fuit adfcitum, itidem euphoniae caufa excluditur aliis. Id autem dicitur pro *szúrkálja*. Euphonicum *d*, quod, uti obcupauimus, Verborum frequentatiuorum adfectioni *gál*, *gél*, amicum effe folet, iubet fequentem confonam in Verbo *szúrkálja*, aliis que, fibi comsonare. Sic *írdogál*, pro *írdokál*, ab *írkál*. Sic *vagdal*.

4068 em. *ő-magát* 4072 em. *anjira*

Kérlek igen, Szívem, *ama Letzkét* adjad elébe!
 Azzal letzkéztessd addig; míg az *Ny-re* kerülnének.
 Azzal a *két három Nyelvvel* ím ezt nyeri oljik:
 úgy sem tudja, miként azelőtt, a szépp *Anya Nyelvvét*.
 Már *vele* nem gondol: ha egyszer elejti, felejti.
 Láss'd ama *Barbarus*, így mondom vala, *H-ng-r-s* embert!

4080

Haszna az Anya-
Tejnek

Te pedig, én Szívem, tudván, hogy *jóra nevelted*
 az én Véremet, a te kegyes Csemetédet, ezekben;
 nem félhetsz soha, hogy megcsalhasson a reménség:
 néked igen 's örömdre fog élni ő *ebben az egyben* 's.
 Még szájába vagyon az ízi az *Anyja Tejének*.
 Attól *hízott meg* s lett olljan erős piros ember!
 Attól ollj *szemes*! ollj *kedves* s *kívánatos Ajkú*!
 Attól ollj *eleven*! s *minden munkára* serény s kész!
 Kész kész, hogy *szolgáljon* az *ÚRnak*, a szent JEHOVÁnak.
 Kész kész, hogy *szolgáljon* igen híven a Királynak.
 Kész, hogy *szolgáljon* igazán holtig a Hazának.
 Kész mindennek eléb *szolgál*nia, mint *őmagának*.

4085

4090

4077 *ama Letzkét*] Nem fejthető meg egyértelműen, hogy milyen leckére utal a szerző.
 4078 míg az *Ny-re* kerülnének] Az említett *Ny* feltehetőleg a *nyelvet* jelenti, ezért nem
 kizárt, hogy a korábban a magyar nyelvvel kapcsolatos sorokra utal ezen a helyen. Lásd
 ehhez a 173. oldalon kezdődő argumentumokat.
 4082 Lásd a *Barbarussá lett Magyar* argumentum alá írt sorokat a 188. oldalon.
 4082 *H-ng-r-s*] Hungarus
 4087 *Anyja Tejének*] értsd: anyanyelvének
 4089 *szemes*] körültekintő, ügyes, szemfüles
 4094 *őmagának*] önmagának

4077 Kér'lek igen, Szívem, *ama Letzkét* adjad elébe! 4078 Azzal letzkéztess'd addig;
 míg az-*Ny-re* kerülnének. 4079 Azzal a-*két' három Nyelv-el* ím' ezt nyeri oljik: 4080
 úgy sem tudja, mi-ként az-előtt, à-*szépp Anya-Nyelvvét* 4081 Már *vele* nem gondol: hà
 edjfer el-ejti, felejti. 4082 Láss'd ama *Barbarus*, így mondom-vala, *H-ng-r-s* embert!
 4083 Tè pedig, èn Szívem, tudván, hodj *jóra nevelted* 4084 az-èn-Véremet, à-tè-kedjës
 Csemetédet, ezekben; 4085 *Haszna az Anya-Téjnek*. [366] | nem félhetsz soha, hodj
 meg-csalhasson a-reménfég: 4086 nêked igen-'s örömdre fog-élni ő *èben az-édjben*-'s.
 4087 Még szájába vadjon az-ízi az-*Anyja-Tejének*. 4088 Attól *hízott-még* s lett olljan
 erős piros embër! 4089 Attól ollj *fzëmës*! ollj *kedves* s *kívánatos Ajkú*! 4090 Attól
 ollj *eleven*! s *mindèn munkára* serény s kész! 4091 Kész kész, hodj *szolgáljon* az-*URNak*,
 a-fzent JEHOVÁnak. 4092 Kész kész, hodj *szolgáljon* igen híven a-Királynak. 4093
 Kész, hodj *szolgáljon* igazán hòltig a Hazának. 4094 Kész mindènnek eléb *szolgál*nia,
 mint ő-magának.

Nosza tehát, Szívem, adj szüntelen, adj neki ösztönt! 4095
 Ösztönözöd; ha minden *előmentének* örülsz ám.
 Ösztönözöd; ha magad 's a munkájába segíted.
 Ösztönözöd; ha egyébnek 's azt dicséred elége.
 Ösztönözöd; ha másokat is *ugyanarra*, napokként,
 serkentesz minden jó igyekezettel, erővel. 4100

Az Anya Nyelvet
 gyakorolni

Nosza, nosza, *Magyarom!* én Vérem! *Szülte*
Hazámnak!

nyissd meg a szép bölcs szádat *igaz Fia* kedves

Anyánknak!

nyujtsd ki serény kezedet *kedvelt Magzatja Atyádnak!*
 s tudd meg a nagy erejét a *Magyar Pennának, Ajaknak!*

Nosza *szemelj*, aki szült annak szájára, szemére! 4105

Nosza vigyázz, ki nevelt annak nyelvére, kezére!

Nosza mutassd meg, ha vagy-e jó nevelte apádnak!
 hogy ne légy hijjába való szoptatta anyádnak.

Szólj s irogass bölcsenn arról, *ki, mi, van az Egekben.*

Elmélkedj s irogass arról, ami van a *vizekben.* 4110

Irj arról, ami a *földön* van *minden helyekben.*

Irj arról *ami volt*; s aminek meg *kellene lenni.*

Irj arról, amiből *épülést* fog ki-ki venni.

4096 *előmentének*] előmenetelének

4099 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

4104 *Magyar Pennának, Ajaknak*] magyar nyelvű írásnak és beszédnek

4105 *szemelj*] itt: figyelj

4095 Nofza tehát, Szívem, adj szüntelen, adj neki ösztönt! 4096 Ösztönözöd; ha minden *elő-méntének* örülsz ám. 4097 Ösztönözöd; ha magad-'s a munkájába fegíted. 4098 Ösztönözöd; ha egyébnek-'s azt dicséred elége. 4099 Ösztönözöd; ha másokat is *ugjan-ára*, napok-ként, 4100 ferkentesz minden jó igyekzés-el, erővel. 4101 Nôfza, nôfzà, *Magjarom!* ên Vêrêm! *Szülte Hazámnak!* 4102 nyiss'd-még a-fzép bölcs szádat *igaz Fia* kedves *Anyánknak!* 4103 nyujts'd-ki serény kezedet *kedvelt Magzatja Atyádnak!* 4104 s tudd-még a-nagy erejét a-*Magjar Pënnának, Ajaknak!* 4105 Nofza *fzëmelj*, a-ki fzült annak fzájára, fzëmére! 4106 Nofza vigjázz, ki nevelt annak nyelvére, kezére! 4107 Nofzà mûtass'd-még, ha vadj-è jó nevelte apádnak! 4108 hodj nè lëdj hijjába-való fzoftatta anjádnak. 4109 Az Anya-Nyelvet gyakorolni. [367] | Szólj s irogass bölcsenn arról, *ki, mi, van az-Egekben.* 4110 Elmélkëdj s irogass arról, a-mi van a-*vizekben.* 4111 Irj arról, a-mi â-*földön* van *mindën helyekben.* 4112 Irj arról *a-mi vòlt*; s a-minek még-*këllene lënni.* 4113 Irj arról, a-miből *épülést* fog ki-ki vënni.

Irj, kérlek, *magyarúl!* óh irj, Magyarom, de *magyarrúll!*

Irj, a mikép tetszik, *szabad Írással*, avá' (*) *Verssel*.

4115

Lépj, ha akarsz, *kötözött*, va' *szorított lábbal*, akár mint.

De, ha ugyan teheted, mindenkor lépj *kötözöttel*.

S ami időn látod; másnak kedvesb a *szorított*;

mert könnyebb: engedd, szabadon *fusson* av' *ugorjon*.

Ha veszed eszbe; nevet csak ezért; *te nem érsz vele*:

4120

hallgass.

Csak hallgassd el: avagy próbáltassd véle *e lépést*.

Hogyha eszre vejéndi magát: meg-nyerted az embert.

Hogyha nem engedhet: te csak engedj meg neki mindjárt:

mert valamelj gyarló *indulat uralkodik* abban.

- * Csak az időmértékes versekben lehet a *va'*, *ava'* alakokat használni *vagy*, *avagy* értelemben, és ahol szükséges, magánhangzók előtt a *av'* alakot. Régen ugyanis így használták: *va*, *ava*, *av*; kezdetben a zsidók és mások a *t-va* (*va*, *ve*); később pedig a *t-va* (*av*) használták. Amiként ezen alakok eredete különböző, úgy különbözött egymástól a régiéknél a *va* (*ava*) és az *av* értelme, és ugyanígy szükségszerűen különbözik a mai *vagy*, *avagy* alakoké. Mindenesetre olykor felcserélhető voltak a *Gye*, *gy* alakokhoz hasonlóan.

4115–4116 A *Prodromus... De Metro* fejezetének legelején (183) fogalmazza meg ugyanezeket a gondolatokat: „*Versa seu metrica Oratio* mihi dicitur duplex: *stricta* et *ligata*. *Strictam* voco, quae *rhythmici* solum et *numeri syllabarum* habet rationem; quantitatis vero nullam. *Ligatam* autem, quae ad leges *quantitatum* atque *pedum poeticorum* est composita.” Tehát, a *szabad*, szabályszerű megkötések nélküli nyelvhasználat áll egyrészt szemben a *metrikussal*, ami szintén kétféle lehet: rímes, szótagszámláló (*strictus*–*szorított*) és időmértékes (*ligatus*–*kötözött*).

4121 *e lépést*] ti. az időmértékes verselést

4122 Hogyha eszre vejéndi] amikor észre fogja venni

4114 Irj, kérlek, *magyarúl!* óh irj, Magyarom, de *magyarrúll!* 4115 Irj, a-mikép' tetfzik, *szabad Írás-al*, avá' (*) *Vers-el*. 4116 Lépj, ha akarsz, *kötözött*, va' (*) *szorított lábbal*, akár-mint. 4117 De, ha ugyan teheted, minden-kor' lépj *kötözött-el*. 4118 S a-mi-időn látod; másnak kedvesb a-*szorított*; 4119 mert könnyebb: enged'd, szabadon *fusson* av' (*) *ugorjon*. 4120 Ha vészéd-eszbe; nevet csak ez-ért; *te nem érsz-vele*: hallgass. 4121 Csak hallgass'd-el: avagy próbáltass'd véle *e'-lépést*. 4122 Hogyha eszre-vejéndi magát: meg-nyerted az-embért. 4123 Hogyha nem engedhet: te csak engedj-meg neki mindjárt: 4124 mert valamelj gyarló *indulat uralkodik* abban.

- * Licebit non nifi in *ligata* dicere *va'*, *ava'*; et, ubi requiretur, ante vocales, *av'*, pro *vagi*, *avagy*. Antiquis enim in ufu fuerat *va*, *ava*, *av*: primum quidem ab Hebraeorum aliorum que *va*, *ve*; posteriora uero ab eorumdem *va*. Vti Origines ipse ab inuicem diferunt: ita antiqui *va* (*ava*), et *av*, diuerfa fuit; sic etiam hodierni *vagi*, *avagy*, diuerfa plane debet esse ratio. Poterunt tamen aliquando permutari. *Gye*, *gy*, iuxta.

Vagy ha ő *értetlen*: majd bölcsőbb lesz av' okosabb, 4125
vagy pedig *éretlen*: kell várni; megéri idővel.

Vártad, ugye, eleget? De nem jobbitja magát meg!
Intsd meg gyengécskén valamely *satirával* először!
Ha nem igen jobbúl mégis: *bánhatsz vele* osztán
mint akarod: ámbár jó kedvűl végye, akár ne. 4130
Bánj vele, mint akarod: hagyd, hagyd, *őmagát* vegye
eszre!

Bánj vele, mint akarod: *mézzel, keserűvel*, egyébbel!
Bánj vele, mint akarod; míg a *kólíka* gyöttri a bélit.
Bánj vele, mint akarod: s légyen ép ember *egészen*.
Bánj vele, mint akarod! ne romoljon a régi Magyar Vér! 4135

Versek által való gyakorlása a Nyelvnek
Monddom azért, s kérlek, Magyarom, gyakorold magad
ebben.
Órákként irogass, ha lehet: ha nem; ava' *napokként*:
hogya nem is mindennap: avagy csak *minden hetekként*.

4125 av'] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon
4128 *satirával*] Pápai Páriz szótára szerint: „Satyra, ae: f. 1. *Meg-feddő versek, mellyekben sok-féle vétekek elő-számláltotnak, és keserű szidalommal szidalmaztatnak.*”
4131 *őmagát*] önmagát
4132 Valószínűleg allúzió a *hol a méz a legédesebb, a fullánk ott a legkeserűbb* 'attól fáj a bántás leginkább, akit a legjobban szeretünk' jelentésű régi közmondásunkra.
4137–4138 Órákként; napokként; hetekként] óránként, napokként, hetekként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon
4137 ava'] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4125 Vagy ha ő *értetlen*: majd bölcséb lesz av' okosfáb, 4126 vagj pedig *éretlen*: kell várni; meg-érik idővel. 4127 *Versék-által-való gyakorlása a-Nyelvnek. [368]* | Vártad, ugj-è, eléget? Dè nēm jöbítja-magát-még! 4128 Ints'd-még gjengécskén valamelj *fatirával* először! 4129 Ha nēm-igēn jöbül még-ís: *bánhatsz vele* osztán 4130 *mint akarod*: ámbár jō kedv-ül vędje, akár nē. 4131 Bánj vele, mint akarod: hagy'd, hagy'd, *ő-magát vędje-efzre*! 4132 Bánj vele, mint akarod: *méz-el, keserűvel*, egjēb-el! 4133 Bánj vele, mint akarod; míg a-*kólíka* gyöttri a-bélit. 4134 Bánj vele, mint akarod: s lędjēn ép embēr egēfzen. 4135 Bánj vele, mint akarod! nē romoljon a-*régi Magjar Vēr*! 4136 Monddom azért, s kēr'lek, Magjarom, gyakorol'd magad' e'ben. 4137 *Órák-ként* irogass, ha lēhet: ha nēm; āva' *napok-ként*: 4138 hodj-ha nēm-ís mindēn-nap': avagy csak *mindēn hetek-ként*.

4126 A forrásban a sorszámozás újra ugrik egyet (összesen: +94), és 4220-tól folytatódik.
4131 em. *ő-magát*

Nyerj te magadnak *időt*: a dolog mint hozza magával.

Szánj e dologra 's időt: az idő mint hozza magával.

4140

Minden két heteken írhatysz száz *verset* av' *ötvennt*.

Másnak is adj ösztönt: s írássz *hússzat* va' *kevesbet*.

A *negyedik s tizedik* Magyarunknak is adj, nosza, ösztönt:

s írássz vagy írássz vele *tízset* av' *ötöt*.

Nyerj te magadnak időt: s *elmélkedj szépen*, erőssen:

4145

s minden gondolatod *magyarán* írd meg; de *magyarránn*:

adjad elő elmésen, igen fontossan, eszessen!

Nem múlthat
a Versírással ez
Astor

Versiket ám *helyesebbeket* is írhattok *ezeknél*.

Envelem e pontban soha ne gondoljatok! óh ne!

Nincs nekem *mindenre időm*: néktek van időtök.

4150

Nem győzők magam el mindent: de ti győztök idővel.

Mindent, amit ezen *szemeim megláttak* a földön;

s mindent, amit ezen *füleim hallottak* akárhol;

4141 av'] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4142 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4146 Kalmár művének *De Metro* fejezetében a 201. oldalon kifejti, hogy a mássalhangzók duplázásával megváltozik az eredeti szó jelentése, pontosabban hangsúlyosabbá, erőteljesebben kifejtetté válik az eredeti jelentés. Példái közt hozza a *magyaránt* is: „*Magyarránn*, utique significanter, ac diserte, plane significanter ac explicate, significantissime, expressissime. Caet. distinguendum a *magyarán*; item *magyarrán*, et *magyarránn*, uel *magyarránn*.” Lásd mindehhez még a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon.

4148 Nem múlthat a Versírással ez Astor] Az argumentumban a *múl*at ige – mivel nem tárgyaz ragozása – '(el)mulaszt', '(el)mellőz' jelentésben áll. Vö. ezzel a 329. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon.

4139 Nyerj te-magadnak *időt*: a-dolog mint hõza magával. 4140 *Szánj e' dologra*-s időt: az-idő mint hõza magával. 4141 Minden két' heteken írhatysz *száz verset* av' *ötvennt*.

4142 *Másnak-is* adj ösztönt: s írassz *hússzat* va' *kevesbet*. 4143 A-negyedik s tizedik Magyarunknak-is adj, nosza, ösztönt: 4144 s írássz vagy írássz vele *tízset* av' *ötöt*. 4145 Nyerj te-magadnak időt: s *elmélkedj szépen*, erőssen: 4146 s minden gondolatod' *magyarán* ír'd-még; de *magyarránn*:

4147 adjad-elő elmésen, igen-fontossan, eszessen! 4148 Versiket ám *helyesebbeket*-is írhattok *ezek-nél*. 4149 En-velem e' pontban foha nê gondoljatok! óh nê! 4150 Nêm múlthat a-Vers-írással ez Astor. [369] | Nincs nekem *mindenre időm*: néktek van időtök. 4151 Nêm győzők *magam el mindent*: de ti győztök idővel. 4152 Mindent, à-mit ezen *szemeim még-láttak* a-földön; 4153 s mindent, à-mit ezen *füleim hallottak* akár-hol;

4152 em. *még-láttak*

s mindent, amit igen jól *megkísérte* az elmém;
mind azokat, monddom, ha lehet, *meg kell* nekem (*)
írnom. 4155

Foglaltos vagyok ebben; *amit* már *ennyi utamban*
eszrevévék, *kétszáz negyven hol'napnak* alatta;
s eszre lehet vennem *harmintzhatig*; addig ha élek;
hogy azokat, monddom, fordíthassam *köz haszonra*;
mind amit ám megkísértett *e szem, e fül, ez elme*. 4160
Sok szó kell nekem: s szükséges *a sokra a sok szó*.
Nincsen időm hajhászva keresnem *az őzet az erdőn*.
Nincsen időm sétálva vadásznom a *nyúlat a bokron*.
Nincsen időm annyit lesegetnem a *fürjet a síkon*.
Nincsen időm mulatva halásznom a *pontyot a tóban*. 4165
Nincsen időm, *sok időt* eltöltve, *mulatnom a dolgon*:

- * Nem hallgathatom el azt, hogy vannak bizonyos *gyenge* és *viszketeg* magyarok, mondhatnám inkább *magyarocskák*, avagy *magyarkodók*, akik nem képesek, vagy nem akarják megérteni, hogy ezek a kifejezések: *meg kell írnom, meg kell nekem írnom, meg kell én-nekem írnom, meg kell nekem írni*, vagy más hozzájuk hasonló, teljességgel különböző értelműek.

4154 *megkísérte*] megpróbált, megkísérelt

4157 A szerző 240 hónapig, tehát 20 évig tartó utazásaira utal.

4157 *hol'napnak*] holdnapnak, tehát: hónapnak

4161 Az ebben a sorban, illetve a következőkben megfogalmazott gondolatok mind levezethetők Kalmár más műveiben kifejtett nyelvelméletéből.

4165 mulatva] időt töltve; lásd a 3299. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon

4154 s mindent, à-mit igénjöl *még-kíférté* az-elmém; 4155 mind azokat, monddom, ha lehet, *még-kéll* nekém (*) *írnom*. 4156 Foglaltos vadjok e'ben; *a-mit* már *e'nyi útamban*
4157 eszre-vévék, *két'-fzáz negyven hól'napnak* alatta; 4158 s efzre-léhet-vännem *harmintz-hatig*; à-díg ha élék; 4159 hodj azokat, monddom, fordíthassam *köz haszonra*;
4160 mind a-mit ám még-kísértett *e' fzēm, e' fül, ez elme*. 4161 Sok fzō kéll nekēm: s fzűkfégēs *a-fokra a-fok fzō*. 4162 Nincsen időm hajhászva keresnem *az-őzet az-erdőn*.
4163 Nincsen időm fétálva vadásznom *a-nyúlat a-bokron*. 4164 Nincsen időm ànjit lesegetnēm *a-fürjet a-síkon*. 4165 Nincsen időm mulatva haláfznom *a-pontyot a-tóban*.
4166 Nincsen időm, *fok időt* el-töltve, *mûlatnom a-dolgon*:

- * Tacere non possum; *fubleftos*, eosque *prurientes*, quosdam *Hungaros*, dixerim potius *Hungarulos*, aut *hungarifantes*, non posse, aut nolle, capere, quod enunciationes iftae, *még-kéll írnom, még-kéll nekēm írnom, még-kéll énnékēm írnom, még-kéll nekēm írni*, aliae ue his iisdem fimiles, mentis fínt plane diuerfae.

s nincsen időm *gonddal kikeresnem* a szókat a nyelvben. 4167
 Ám, Isten neki, *ami jó a szájamra*, kimondom. 4168
 Nem 's akarom gátolni *folyását annyi vízemnek*:
 hagyd *folyjon szabadon*; míglen megtelnek az *árkok*! 4170
 Fel kell jegyezni minden szót a nyelvünkben! Ami időn nógatlak *ez építésre*: jegyezd meg.
 Hordj ide mindenféle *matéria dolgot* először:
fát, köveket, téglát, fövenyet, meszet, és vizet, ónat 's;
 úgy *rezet, és vasat*; úgy *polyvát, s agyagot*; neki mázat 's;
 úgy *zsindelyt, s cserepet*; s *deszkát, szalmát, ava' nádat*; 4175
 úgy *szégeket*; s *enyvet, szurkot*; s úgy *ezüstöt, aranyt* is.
Kőt mondék. *Hányféle követ* kaphatsz a hazában!
Fát 's mondék. *Sokféle az is!* csak hordj ide mindent.
Nem marad, elhigy'd, egy mogyoróni, dióni, hiába.
A szálkányit ugyan *elhúllatjuk*. Csak el is húll. 4180
S a mogyorónyit emitt amott potyogatjuk *az úton*.
A mester hasznát veszi: az sem lészen hiába.
 Majd megtölti *a vermet, a gödröt, az utat, az útszát*.
 Mondom azért, *minden szókat* szedj össze magadnak!
 Egy is, *akárhonnan kapod*, el ne maradjon azokból. 4185

4173 *ónat*] ónt

4174 *polyvát*] A polyva (pelyva) a gabonák magtermését borító könnyű burok, ami a cséplés után visszamarad. Agyaghoz, sárhoz keverve faltapasztásra használták.

4175 *ava'*] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4167 s nincsen időm *gond-al ki-keresnēm* a-fzókat a-nyelvben. 4168 Ám, Isten neki, *à-mi jó à-fzájamra*, ki-mondom. 4169 Nēm-'s akarom gátolni *folyását ànji vízemnek*:
 4170 *hagy'd folyjon szabadon*; míglen mēg-telnek az-*árkok*! 4171 Fél kell jegyezni mindēn fžót a-nyelvünkben! [370] | Ami-időn nógat'lak *ez építésre*: jegyēz'd-mēg. 4172
 Hordj ide mindēn-féle *matéria-dolgot* előfzör: 4173 *fát, köveket, téglát, fövenyet, meszet, és vizet, ónat*-'s; 4174 *ugj rezet, és vasat*; *ugj polyvát, s agyagot*; neki mázat-'s; 4175
ugj zsindēlyt, s cserepet; s *dēszkát, fzalmát, ava' nádat*; 4176 *ugj fžégeket*; s *enyvet, fzurkot*; s *ugj ezüstöt, aranyt*-is. 4177 *Kőt* mondék. *Hány-féle-követ* kaphatsz a-hazában!
 4178 *Fát*-'s mondék. *Sok-féle az-is!* csak hordj ide mindēnt. 4179 Nēm *marad, el-hidj'd, ēdj mogyoróni, dióni, hiába.* 4180 *A-fzálkányit* *ugjan el-húllatjuk*. Csak el-is húll. 4181
S a-mogyorónyit emitt amott potyogatjuk *az-úton*. 4182 *A-mestēr* hasznát vēszi: az sēm lēszen hiába. 4183 Majd mēg-tölti *a-vermēt, a-gödröt, az-utat, az-útfzát.* 4184
 Mondom azért, *mindēn fžókat* fžēdj-össze magadnak! 4185 *Edj-is, akār-honnan kapod, el-nē maradjon azokból.*

S mindenféle külön szóllás formáit irass le:
szükség megvizsgálni: *tulajdonképen, egyéb kép 's,*
mit fogtak, s szoktak ma, jelenteni, itt is, amott is.
Honnan eredtek azok? és micsoda régi szokásból?
Vagy minemű *újabb dolog adta előnkbe* s a szánkba?

4190

Jó ízűn s kedv-
vel való írás és
olvasás

Ami időn immár ezeket mind eszbe vehetted:
s ugy vagynak, valamint a két tíz újod, előtted:
meglássd, micsoda *jó ízűn* s könnyen irogathatsz;
mintha ugyan *lépesmézben* levesedne a pennád!
mintha ugyan *színméz* cseppelve csepegne ki abból!
mintha ugyan *édes borral* elegyedne a téntád!
s ami időn kevered s *mértékled tollal* a színét;
mintha a tengeri *szegfűnek* s az *arabja diónak*
a gyönyörű kedves *illatja* az orrodát *ütné!*
S ami időn irogatsz: úgy tetszik, mintha kinyitnád
a ládát, amely teli fűszerszámmal egészen;
s annak *egészséges szaga* hatna az orron az agyba!

4195

4200

4186–4190 Kalmár a szövegrészben a szavak jelentésének vizsgálatával kapcsolatos nézeteit sorolja, melyek más, nyelvelméleti munkáiban is megtalálhatók.

4192 két tíz újod] a két kezeden az összesen húsz ujjad

4198 tengeri *szegfűnek*] Biztos, hogy nem a virágállatok osztályába tartozó, hűvösebb, part menti tengervizekben előforduló *tengeriszegfűről* van szó. S nem is a bizonyos vidékeinken *tengeri szőlőnek* nevezett ribizliről. Valószínűleg inkább vagy a *szegfűborsról* vagy a *szegfűszegről* ír Kalmár.

4198 *arabja diónak*] Feltehetően a *szerecsendióról* van szó.

4201 fűszerszámmal] fűszerrel

4186 *S minden-féle külön szóllás formáit* írass-lē: 4187 *fzűklég* még-vi'sgálni: *tulajdonképen, ěgjéb-kép-'s,* 4188 *mit fogtak, s fzoktak ma,* jelenteni, itt-is, amott-is. 4189 *Honnan eredtek azok?* és micsoda régi fzokásból? 4190 Vagy mi-nēmű *újáb dolog adta előnkbe* s a-fzánkba? 4191 A-mi-időn immár ezeket mind eszbe-vēhetted: 4192 s ugi vadynak, valamint à-kēt'-tíz újod, előtted: 4193 még-láss'd, micsoda *jō ízűn* s könnyen irogathatsz; 4194 mint-ha ugjan *lépes-mézben* levesédne a-pēnnád! 4195 mint-ha ugjan *fzín-méz* csēppēgve csēpēgne-ki à-ból! 4196 mint-ha ugjan *ēdēs bōr-al* elegjēdne a-téntád! 4197 s a-mi-időn keverēd s *mértēklēd toll-al* a-fzínét; 4198 mint-ha atengēri *fzēg-fűnek* s az-*arabja-diónak* 4199 *Jō ízűn s kedvel-való írás és olvasás.* [371] | a-gyönyörű kedves *illatja* az-ōrrodát *ütné!* 4200 *S a-mi-időn irogatsz:* ugi tētfzik, mintha ki-nyitnád 4201 a-ládát, à-mēlj teli fű-fzērfzám-al egészen; 4202 s annak *egēszfēgēs szaga* hatna az-ōrron az-agyba!

4186 em. *kűlön* 4189 em. *micsoda*

Még amidőn fogod is a papírost, írni akarván:
 mintha megértt citrom, va' narants is volna kezedben!
 S illatos a pennád végig színt' a koronáig;
 mintha ugyan az igaz sáfrány közt volna letéve!
 S ami időn s valahányszor az írást olvasod: elhigy'd,
 mintha ugyan mézes s fűszerszámos eledellel
 táplálnád magadat! s a szádban volna az ízi;
 ami időn arról elmélkedsz, éjtszaka, nappal!

4205

4210

Ugy vagyon ez épen: mint az Ánglusnak az étel
 sokkal jobb ízűn esik, én vagyok erre bizonyság,
 ha az evés közben számlálja a bennevalókat:
 micsoda mértékben vagyon a sava, borsa, eczetje,
 vagy bora; s a mézi, s szerecsen szegfüve, diója.
 De helyes! Így van a rendi! Találta ám! ezt is! amazt is!
 Gazdagon a sáfrány! Megtudták adni az ízét!
 Ami időn ezeket számlálja: valóba magának 's
 úgy tetszik; hogy ugyan hízik vele jobban a teste!
 szintugy teljesedik, s kipofúl a gyenge pofája!
 szintugy kezd jobban megtelni, pirúlni, az ajka!
 s a szépen forgó szemei színt' égne a lángtól!

4215

4220

4204 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4205 színt'] szinte

4206 igaz sáfrány] A híres – és híresen drága – sáfrány a Jőféle sáfrány (Crocus sativus).

Ezt főzés során – éppen ára miatt – gyakran helyettesítjük Sáfrányos szeklicével (CARTHAMUS tinctorius). Kalmár ezért használja az igaz jelzőt, ezzel utalva a Jőféle sáfrányra.

4214 sava] sója

4220 kipofúl] tkp. kipofásodik

4222 színt'] szinte

4203 Még a-midőn fogod-ís a-papírost, írni akarván: 4204 mint-ha mēg-értt citrom,
 va' narants-ís vólna kezedben! 4205 S illatos à-pennád végig színt' à-koronáig; 4206
 mint-ha ugjan az-igaz fáfránj közt vólna lētēve! 4207 S a-mi-időn s valahánjzör
 az-írást olvasod: el-hidj'd, 4208 mint-ha ugjan mézes s fű-fzērfzámos eledēl-el 4209
 táplálnád magadat! s à-fzádban vólna az-ízi; 4210 a-mi-időn arról elmélkedsz, éjtízaka,
 nappal! 4211 Ugj vadjon ez épen: mint az-Ánglusnak az-étel 4212 sòkal jòb ízűn
 efik, én vadjok e're bizonyfág, 4213 ha az-évés-közben fzámlálja a-bēne-valókat: 4214
 micsoda mértékben vadjon a-fava, borsa, eczetje, 4215 vagj bora; s à-mézi, s fzerecsēn
 fzēg-fűve, diója. 4216 De helyēs! Igj van a-rēndi! Találta ám! ezt-is! amazt-is! 4217
 Gazdagon à-fáfránj! Mēg-tudták adni az-ízét! 4218 A-mi-időn ezeket fzámlálja: valóba
 magának-'s 4219 ugj tetfzik; hodj ugjan hízik vele jòban a-tefte! 4220 fzínt-ugj
 teljesēdik, s ki-pofúl à-gjenge pofája! 4221 fzínt-ugj kezd jòban mēg-telni, pirúlni,
 az-aj'ka! 4222 s a-fzēpēn forgó fzēmei fzínt' égne a-lángtól!

Szép s fontos be- *Igy kell hát, Magyarom, én Vérem, drága Barátom!*
széd. Néhány *igy kell, így, magadat gyakorolva gyakorlanod ebben!*
nagy erejű új szók *Mind egymásra való képest tusakodnotok így kell!* 4225
Igy tusakodva reá mehetünk még arra 's idővel;
minden igénk jeleseb s szebb lészen a Francia Mot-nál.
Igy leszen, elhiggyed, kedvesség szép ajakidban.
Igy leszen, elhiggyed: ha tekinti s itéli az ember
mind erejét a Magyarr szállásodnak, vagy igédnek, 4230
mind pedig annak, amit a jelent, fontos nyomatékját:
igy leszen, ezt mondom, Magyarom, én drága Barátom,
hogy a te mondásod gyönyörű, s alkalmas, ékes,
s kellemetes, s illős lészen; s ugy illik a szádban;
mint az ezüst rostélyban a szép arany alma hogy illik. 4235

Már buzog a szívem! mindjárt áldásra fakad ki!
Mint a sebes patakot, színt' önti ki szájam az áldást:

4225 *egymásra való képest tusakodnotok*] egymással vetekednetek, tkp. disszerálnotok;
lásd a 31. sorhoz írt jegyzetet a 41. oldalon

4227 *Francia Mot-nál*] a francia szónál, tkp. beszédnél

4230 *Magyarr szállásodnak*] A magyar szóolás kifejezés itt és máshol is a műben nem
szólasmondás jelentésben áll, hanem mint terminus a magyar nyelven való megszólalást,
gondolatközlést jelenti.

4231 *amit a jelent*] amit az jelent

4235 *arany alma*] A konyhaművészetben az *aranyalma* kifejezés a sült almát is jelent-
heti. A nyers gyümölcsre vonatkozva jelölhette a birs(almát), a különböző golden típusú
almafajtákat, de még a narancsot is.

4237 *színt'*] szinte, szintűgy

4223 *Igy kell hát, Magyarom, én Vérem, drága Barátom!* 4224 *igy kell, így, magadat*
gyakorolva gyakorlanod e'bben! 4225 *Mind edj-másra-való képest tufakodnotok így*
kéll! 4226 *Igy tufakodva reá-méhetünk még arra-'s idővel;* 4227 *Szép s fontos befzéd.*
Néhány nagy erejű új szók. [372] | minden igénk jelése s szébb lészen a-Francia Mot-nál.
4228 *Igy lészén, el-hidjed, kedveség szép ajakidban.* 4229 *Igy lészén, el-hidjed: ha*
tekinti s itéli az-embér 4230 *mind erejét a-Magyarr szállásodnak, vagy igédnek,* 4231
mind pedig annak, a-mit a-jelént, fontos nyomatékját: 4232 *igy lészén, ezt mondom,*
Magyarom, én drága Barátom, 4233 *hogy a-té-mondásod gyönyörű, s alkalmas, ékes,*
4234 *s kellemetes, s illős lészén; s ugy illik a-fzádban;* 4235 *mint az-ezüst rostélyban*
a-fzép arany' alma hogy illik. 4236 *Már buzog a-szívem! mindjárt áldásra fakad-ki!*
4237 *Mint a-febés patakot, színt' önti-ki szájam az-áldást:*

4226 em. *idővel;* 4228 em. *el-hidjed* 4229 em. *el-hidjed*

mert *teli* van *azzal*: *nyelvem* 's *forr* és *dagad* attól.
Két ajakam s a fogam nehezen tarthatja a *gátot*.
Gátot a gátra teszek még: még hagy'd tartsa kevésbé.

4240

Hódolni, meghó-
dolni, és britelni,
mit téssen?

Néhány *új szókkal kínál*lak, Atyámfia most is.
Ám a *többi* után *azokat* 's vedd jó neven! óh vedd!
Megsasol, és *sasol*, *esztrágot*, s *frígyel*, teszi, *hóddol*:
megnapol, és, *britel*, és, *szövetel*, ugyan azt tegye néked.
Tudhatod ám: széles értelmét végyed azoknak.
Rájok nézve különbséget kell tenni közöttök.
Meg 's akarom *különös értelmeket* itt magyarázni.

4245

Mint hogy a *hóddol* (*) szót *Isten átkozta időben*,
kapták; ami időn *hó'dolnokok* ama Pogánynak

- * Jóllehet vannak németből kölcsönvett szavaink, ez mindazonáltal semmi esetre sem a *huld* szóból ered. Arra a korra kell tekintettel lenni, amelyből ránk maradt. Másként: *hó'dol*. A *huld* szóból a *holdalm*, *oldalm* szavaink jönnek, mai alakjában *oltalm*, a köznyelvben *oltalom*.

4240 A szerző, habár belekezdene már a művét lezáró áldásba, azt más mondandói miatt még későbbre halasztja.

4241 Atyámfia] (itt: azonos nyelvet beszélő) testvérem

4245 Tehát az előbb felsorolt kifejezések tágabb értelemben mind ugyanazzal a jelentéssel bírnak.

4247 *különös értelmeket*] szűkebb értelmüket

4247 magyarázni] lásd a 66. sorhoz írt jegyzetet a 43. oldalon

4248 (*)] A szó valójában a középfelnémet *holden* ('szolgájává tesz; szolgai hűséget fogad') kifejezés átvétele.

4249 *hó'dolnokok*] értsd: hóddolnokok

4238 mert *teli* van *áz-al*: *nyelvem*-s *forr* és *dagad* attól. 4239 Két' ajakam s a-fogam nehezen tarthatja a-*gátot*. 4240 *Gátot a-gátra teszek*-még: még hagy'd tartsa kevésbé. 4241 Néhány *új fzők-al kínál*'lak, Atjámfia (*) most is. 4242 Ám a-*többi*-után *azokat*-s vöd'd jó nevén! óh vöd'd! 4243 *Mög-fasol*, és *fasol*, *esztrágot*, s *frídjel*, teszi, *hóddol*: 4244 *mög-napol*, és, *britel*, és, *fzövetel*, ugyan-azt tedje néked. 4245 Tudhatod ám: fzelés értelmét védjed azoknak. 4246 *R'ájok-nézve különbféget* kell tenni közöttök. 4247 *Mög*-s-akarom *különös értelmeket* itt magyarázni. 4248 Mint-hodj a-*hóddol* (*) fzőt *Iften átkozta időben*, 4249 kapták; a-mi-időn *hó'dolnokok* ama Pogánynak

- * Etfi non defint uocabula, a Germanis mutuata: huius tamen origo neutiquam est ab *huld*. Aetatis, qua id obtinuit, habenda ratio. Alias *hó'dol*. Ab *huld* uenit *holdalm*, *oldalm*, hodie *oltalm*, uulgo *oltalom*.

4241 em. *kínál'lak* 4241 em. *Atjámfia* (*)

megkellett; s vették ez ígét az ő *Hold czimeréről*: 4250
 mi soha, jó Hazafi, ne éljünk véle egyébkor:
 csak mikor e *szomorú dolgot* forgatjuk előttünk:
 és mikor ám *valamely ellenségről* van a szóllás;
 légyen a *testi* va' *lelki* akár. Példának okáért.
 „A *bűn*, a *test* s *Sátán* meghó'dol a *lelki Vitéznek*: 4255
 s, a *Sátán* meghóldolt a mi *Fejünknek* az *ÚRnak*:
 s, minden ő *lelki* gonosz *ellenségét* a mi *ÚRunk*,
 az *ÚR*, meggyőzvén, *meg* is *hó'doltatta* dicsőül.”
 Mi 's, amidőn volnánk mind ellenségi Őnéki;
 akkor ugyan *meghó'doltunk* *vala* egyszer, az *egyszer*: 4260
 de immár *britelünk*; ama *Frígynek* részesi lévén:
 s *Néki britelni* fogunk holtig, az után is örökké.

Minthogy az embernek *soha nincs akaratja* szerintén,
 mondom, nincsen ama *hód'lás*: ez okon; ha jelented,

4254 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4255 *lelki Vitéznek*] A *lelki vitéz* kifejezés ezen a helyen a szövegösszefüggés szerint azonos jelentéssel bír, mint a korábban használt *belső ember* kifejezés (lásd a jegyzetet az 1747. sorhoz a 140. oldalon). Tehát az ember a *belső ember-lelki vitéz* által képes az isteni kegyelemben részesülni, hiszen az képes a Sátánt meghóldoltatni. Az időzőjelek használatának okát nem sikerült megfejtennem.

4259–4262 Tehát mi, még a kereszténységet fel nem vett pogány magyarok, egyszer, de csak egyszer kénytelenítettünk *meghóldolni* az Istennek: éppen akkor, amikor kereszténnyé lett a magyarság. Viszont azóta – bár a viszony értelemszerűen továbbra is alárendelt – nem lehet *hódlásról* beszélni, hiszen az Isten nem lehet ellenségünk. Ezért immár *britelünk*, amely szó etimonja Fekete Csaba nagyszerű felsimerése (FEKETE 1995.) alapján nem más, mint a héber *b'rit* vagy *b'rit*, ami magyarul: 'szövetség, frigy', így az *ama frigy* utalás itt az *Újszövetségre* vonatkozik.

4250 még-kellött; s vették ez-ígét az-ő-Höld-czimeréről: 4251 mi foha, jó Hazafi,
 nè éljünk véle egyéb-kor': 4252 csak mi-kor' e' *fzomorú dolgot* forgatjuk előttünk:
 4253 és mikor' ám *valamely ellenfégről* van a-fzóllás; 4254 lédjen a *tefti* va' *lélki* akár.
 Példának oká-ért. 4255 „A-*bűn*, a-*teft* s *Sátán* még-hó'dol a-*lélki Vitéznek*: 4256
 s, a-*Sátán* még-hóldolt a-mi-*Fejünknek* az-*ÚRnak*: 4257 s, minden ő *lélki* gonosz
ellenfégét a-mi-*ÚRunk*, 4258 az-*ÚR*, még-győzvén, *még-is hó'doltatta* dicsőül.” 4259
 Mi-'s, a-midőn volnánk mind ellenségi Ő-néki; 4260 a-kor' ugyan *még-hó'doltunk-vala*
édjfer, az-*édjfer*: 4261 de immár *britelünk*; ama *Fridjnek* *részefi* lévén: 4262 s
Néki britelni fogunk holtig, az-után-is örökké. 4263 Mint-hodj az-embérnek *foha nincs*
akaratja-fzérinten, 4264 mondom, nincsen ama *hód'lás*: ez okon; ha jelentéd,

4253 em. a-fzóllás

hogy *magadat megadod, s térdet fejet hajtasz* a SASnak; 4265
 ezt te soha ne jelentsd azzal az *átkos igével*.
 Mert *amig élsz* azzal; nem tartlak *hívnek* a SAShoz:
ellene van kényednek a mostani drága Királyod:
 nem vagy *jó Hazafi*: s hamis ellenség vagy, hitetlen!
 Ám (*) a *Királyt nem féled*: imé nem féled az Istent. 4270
 Sasolni; s esztrá- Az *Eleid meghó'doltak*: te pedig ma *sasolj* már!
 golni Ezzel a szóval *igen magyaránn s nagy erőbe* jelenthet'd;
 hogy *önként megadod magadat s fejet hajtasz* a SASnak.
 De, minthogy a Királyodnak *több Népei* vagynak
te kivüled, mind annyi *lakos Birodalmiba* széljel; 4275
 akik mindnyájan *szövetelve sasolnak* a SASnak;
 te ne csak *szövetelj* va' *sasolj*; hanem, óh nemes *Esztrág*,
esztrágolj! ha akarsz *szövetelni, napolni* a Mennynek;

* Azt, hogy mennyire gazdag vagy kifejező ennek a szónak a jelentése, abból lehetne könnyen megtudni, hogy gyakran használják.

4265 SASnak] itt: a Habsburg uralkodóháznak

4266 az átkos igével] ti. a hódolással

4268 ellene van kényednek] nincs kényedre

4268 mostani drága Királyod] Mária Terézia

4270 Lásd az 1769–1772. sorokhoz írt jegyzetet a 142. oldalon.

4271 Eleid] elődeid

4276 szövetelve] itt: szövetségre lépve, *britelve*; lásd a jegyzetet a 4259–4262. sorokhoz a 288. oldalon

4277 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4277 Esztrág] gólya

4265 *hodj magadat mēg-adod, s térdet fejet hajtasz* a-SAS-nak; 4266 ezt tē fohà
 nē jelēnts'd āz-al āz-átkos igével. 4267 Mert *a-mīg élsz* āz-al; nēm tart'lak *hívnek*
 a-SAS-hoz: 4268 *ellene van kényēdnek* a-moftani drága Királyod: 4269 nēm vadj jò
Hazafi: s hamis ellenfēg vadj, hitetlen! 4270 Ám (*) a-Királyt nēm fēlēd: imé nēm fēlēd
 az-Iftent. 4271 Az-*Eleid mēg-hó'doltak*: tē pedig ma *fasolj* már! 4272 Ezzel a-fzóval
igēn-magyaránn s nagy erőbe jelēnhet'd; 4273 *Sasolni; s ēfztrágolni*. [374] | *hodj ōn-ként*
mēg-adod magadat s fejet hajtasz a-SAS-nak. 4274 De, mint-hodj a-Királyodnak *tōb*
Népei vadznak 4275 *tē kivüled*, mind ānji *lakos Birodalmiba* fzeljel; 4276 a-kik
 mindnyájan *fzövetelve fasolnak* a-SASnak; 4277 tē nē csak *fzövetelj* va' *fasolj*; hanēm,
 ōh nēmēs *Efztrág*, 4278 *ēfztrágolj!* ha akarsz *fzövetelni, napolni* a-Mēnnynek;

* Quam ampla quam ue significans fit particulae huius notatio; ex frequenti eius ufv difci poterit facile.

annak, aki téged *fentart*, és *aki teremtett*.

Esztrágotj, kérlek, híven a Királynak, a *SASnak*!

4280

Esztrágotj! ha akarsz *szövetelni*, *britelni* az ÚRNAK,

a JÉZSUSNAK, aki téged 's *megvett őmagának*.

Minthogy Ő FELSÉGE, kegyelmes drága Királyunk;

s félti, s igen szereti az ő jó Magyarit: ez okáért

én, aki *Híve* vagyok, s aki *ugyan azon Magyaroknak*

4285

Nyelvvéket elkezdém *bővíteni*, gyakorlani 's aztat:

én én imé az én *Magyarim képekbe* cselekszem;

hogy, igazán ám Ő FELSÉGÉNEK szövetelvén,

esztrágotva, sasolva, ma is, s addig, amig élek,

tiszteltem Ő FELSÉGE Királyságát két igével:

4290

„Mi akarunk mi *esztrágotni, sasolni*, örömmel.

Ő FELSÉGÉNEK: s *igazán térdet fejet hajtunk*.”

S mit teszen a két szó *nagy erőben*; aláb kibeszéllem.

Sokkal is ám többet tesz a, mint *szövetel*, ava' *hódol*.

4280 *Esztrágotj*] Tkp. *gólyálj*, aminek a jelentését Kalmár a 4391. sorhoz írt jegyzetének 12. pontjában a 297. oldalon így határozza meg: „*Hivataljára, vagy kötelességére gólyálni*, annyit tesz: Arra egész szorgalmatosságát és szüntelen éjél nappal vigyázni.”

4282 *őmagának*] *önmagának*

4284 ez okáért] ezért

4287 *Magyarim képekbe*] magyarjaim helyében, helyett

4294 *ava'*] *avagy*; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4279 *annak, a-kí tégéd fēn-tart*, és *à-kí terēmtēt*. 4280 *Esztrágotj*, kér'lek, híven a-Királynak, a-SASnak! 4281 *Esztrágotj*! ha akarsz *fzövetelni*, *britelni* az-URNAK,

4282 a-JÉZSUSNAK, a-kí tégéd-'s *mēg-vēt ő-magának*. 4283 Mint-hodj Ő FELSÉGE,

kegyelmes drága Királyunk; 4284 s félti, s igen szereti az-ő jó Magyarit: ez-okáért

4285 én, a-kí *Híve* vadjok, s a-kí *ugjan azon Magyaroknak* 4286 *Nyelvvéket* el-kezdém

bővíteni, gyakorlani-'s aztat: 4287 én én imé az-én *Magyarim képekbe* cseleklzēm; 4288

hodj, igazán ám Ő FELSÉGÉNEK *fzövetelvén*, 4289 *ēsztrágotva, fasolva*, ma-ís, s adig,

a-míg élek, 4290 *tisztēlēm* Ő FELSÉGE Királyságát két' igével: 4291 „Mi akarunk

mi *ēsztrágotni, fasolni*, örōm-el. 4292 Ő FELSÉGÉNEK: s *igazán térdet fejet hajtunk*.”

4293 S mit tēszēn a-két *fzō nagy erőben*; aláb ki-beszéllem. 4294 Sokkal-is ám többet

tēsz a, mint *fzövetēl*, *ava' hódol*.

4282 em. JÉZSUSNAK

Frígyelni; szövet- Hogyha penig valamelj *Népnek Fejedelme* vagy a *Nép*, 4295
elni; megnapolni, vagy valamelj *szabadon élő Város*, va' *kis Ország*,
napolni más va' nagyobb, av' *egy állapatú Városnak*, egyébnek,
illik tudni, *Királynak*, av' *Országának*, s ava' *Népnek*,
magga szabad kénjére megadja magát; mivel érzi,
hogy, az erősb lévén, majd *meggyőzettetik* attól; 4300
kész inkább neki *megszövetelni* előre magától,
mintsem *kéntelenül meghódoltatni*; ezért
őmaga jár mind annak *utánna*: im ez aki *frígyel*.
Látod azért ebből nyilván: *szövetelhet akárki*,
ha *önként*, s *nem erőszakoson*, kívánja a békét. 4305
És szövetelhet *akárkinek*, ha fog a lenni *barátúl*.
Látod im ezt is: *akárki*, pogány legyen, ava' *Keresztyén*,
megnapol, és *napol* (*) Istennek, aki szerze, *teremte*,
mindeneket, s táplál, s *fentart mindent* e Világon:
aki az ő napját felhossa a jóra, gonoszra: 4310
és aki *ád eledelt mindennek*, igaznak, hamisnak.

* A *napolok*, *napolni*, *napolás* származékokban egy hangzó a többihez képest, ami a *naplok*, *naplani*, *naplás* alakokat eredményezi.

4296 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon
4297 va', av'] vagy, avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon
4298 av'] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon
4299 szabad *kénjére*] szabad akaratából
4303 *őmaga*] önmaga
4305 békét] békességet; lásd Kalmár jegyzetét a 4371. sorhoz a 295. oldalon
4307 ava'] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a 4115. sorhoz a 279. oldalon

4295 Hodj-ha penig valamelj *Népnek Fejedelme* vagj a-*Nép*, 4296 vagj valamelj
fzabadon élő Város, va' *kis Ország*, 4297 Frídjelni; fzövetelni; mēg-napolni, napolni.
[375] | más va' nagyobb, av' *ējg állapatú Városnak*, *ējgébnek*, 4298 illik tudni, *Királynak*,
av' *Országának*, s ava' *Népnek*, 4299 *magga* szabad *kénjére* mēg-adja magát; mivel
érzi, 4300 hodj, az erősb lévén, majd *mēg-győzettetik* attól; 4301 kész inkább neki
mēg-fzövetelni előre magától, 4302 mint-sēm *kéntelenül mēg-hódoltatni*; ez-érten 4303
ő-maga jár mind annak *utánna*: im' ez a-ki *frídjel*. 4304 Látod azért e'ből nyilván:
fzövetelhet akâr-ki, 4305 ha *ôn-ként*, s *nēm erő-fzakoson*, kívánja a-békēt. 4306 És
fzövetelhet *akâr-kinek*, hà fog a lēnni *barát-úl*. 4307 Látod im' ezt-is: *akâr-ki*, pogány
lējden, ava' *Kērēfztjén*, 4308 *mēg-napol*, és *napol* (*) Iftennek, a-ki fzerze, *terēmte*, 4309
mindēneket, s táplál, s *fēn-tart mindēt* e' Világon: 4310 *a-ki az-ő-napját* fēl-hòza
a-jóra, gonoszra: 4311 és a-ki *ád eledelt mindēnnek*, igaznak, hamisnak.

* In deriuatis, *napolok*, *napolni*, *napolás*, difert ab alia uoce, quae promittit *naplok*, *naplani*, *naplás*.

Látod im ezt; ki legyen, aki *frígyel*, s aki *hó dol*.
 Látod im ezt; ki *sasol* a SASUNKNAK messze határig.
 Látod im ezt is ugye? Magad *esztrágolsz*, nemes *Esztrág*!
 Esztrágolj! Szívem! esztrágolj! nem lészen hiába. 4315
 Annál inkább is fog a SZÍVÉN tartani a SAS.

Égyiptom Már a *gátra* teszem kezemet: megereztem a vizet.
 Tudd meg eléb, Gólyám! hogy én *azt* kétféle *csatornán*
 vettem *e tóba*. Hogy inkább is *kívánjad*; im értsd meg.
 Hogy (*) a minap a *gólyában példázatalak* én ki: 4320
 hol a *hazája* neki; mindjárt *odamentem eszemmel*.
 Ám ama szép, áldott, *Égyiptom* a; jól tudod immár.
 Mellj is *igen termékeny*: a főb *mustrája* a Mennynek.
 S, végy ki csak egy *Hóldat*, mindenkor *csillagos az ég*:
 s mindenkor *fénylik*, s melegít, és *érlel* a szép Nap. 4325
 Már azelőtt, mikor éneklek vala *e csuda Nyelvvről*,
 meljet a bölcs ISTEN *a te százdba* adott *csuda képen*,

* A *hogj* tulajdonképpen arra kérdez rá: *minek következtében?*, ahogyan az I. fejezetben bemutattuk. Vonatkozó értelemben pedig azt jelenti: *aminek következtében*. Ha az időre vonatkozik, így értjük: *amikor, ahogy*.

4320 Lásd a *Magyar Ország gólyában példáztatik ki* argumentum alá írt sorokat a 197. oldalon.

4320 (*)] Lásd a *Prodromus...* grammatikai részét: *Sectio 1. De literis*, 22.

4324 egy *Hóldat*] egy hónapot

4312 Látod im' ezt; ki lédjén, à-ki *frídjel*, s a-ki *hó dol*. 4313 Látod im' ezt; ki-*fasol* a-SASUNKNAK messze határig. 4314 Látod im' ezt-is ugj-è? Magad *esztrágolsz*, nemës *Esztrág*! 4315 Esztrágolj! Szívem! esztrágolj! nem lészen hiába. 4316 Annál inkább-is fog aSZÍVÉN tartani a-SAS. 4317 Már à-*gátra* tészem kezemet: még-ereztem a-vízet. 4318 *Égyiptom*. [376] | Tudd-még eléb, Gólyám! hodj én *azt* két-féle *csatornán* 4319 vettem *e' tóba*. Hodj inkább-is *kívánjad*; im' érts'd-még. 4320 Hogj (*) a-minap' à-*gólyában példázta' lak* én ki: 4321 hol a-*hazája* neki; mindjárt *oda-mëntem eszëm-el*. 4322 Ám ama szép, áldott, *Égyiptom* a; jól tudod immár. 4323 Mellj-is *igën termékeny*: a-főb *mustrája* a-Mënnnek. 4324 S, védj-ki csak *édj Hóldat*, mindën-kor' *csillagos az-ég*: 4325 s mindën-kor' *fénylik*, s melegít, és *érlel* a-szép Nap. 4326 Már azelőtt, mî-kor' éneklék-vala *e' csuda Nyelvvről*, 4327 mëljet a-bölcs ISTEN *a-të-százdba* adott *csuda-képen*,

* *Hogj*, proprie interrogat, *secundum quid?* uti in Sect I. obcupauimus. Significat etiam, relative, *secundum quod*. Subintellige *tempus*: atque interpretare *quum*.

4313 em. ki-*fasol* 4320 em. *példázta' lak* 4321 em. *mindjárt*

szüntelen, éjtszaka és nappal *ott jára az elmém*.
Nem 's lehetett másképen, okát mondom: mivel akkor
fogtam ez *Énekhez*, amidőn a Viznek az árja 4330
ottan legbővebb: s ugyan inkább *harsoga* nyelvem
abban a *hól'napban*, a melyben *a csuda Nílus*
legmagasabban emelkedik, önti 's özönnel a földet.
Csudda! azon egy föld *megvall négyféle vetést is*
egymás rendi után; s olj'k hoz *hatféle gyümölcsöt 's*. 4335
Mivel azért kedves Gólyám, *táplál a reménség*
engemet, hogy lésszesz *választott Népe* az ÚRnak:
és hogy lésszesz igen *kedves Gólyája* a SASnak;
s ugy *neveled csemetédet*, amint én szabtam elődbe:
néked imé mennyből *minden jót buzzog* a szívem! 4340
nyelvem im önti neked, s szájam mind *tölti az áldást!*

4329–4333 A Nílus áradása augusztus közepén kezdődik.

4332 *hól'napban*] holdnapban, tehát: hónapban

4336–4337 Tehát a szerző bízik benne, hogy a magyarság (= gólya) a zsidósághoz hasonlóan érdemei miatt az Úr választott népévé lesz a sajátosan értelmezett – kollektív – üdvtörténet alapján.

4328 *szüntelen, éjtszaka és nappal ott jára az-elmém*. 4329 *Nem-'s lehetett másképen*, okát mondom: mivel akkor' 4330 fogtam ez *Ének-héz*, a-midőn à-Viznek az-árja 4331 ottan leg-bővebb: s ugyan inkább *harfoga* nyelvem 4332 abban a-*hól'napban*, à-méljben à-*csuda Nílus* 4333 leg-magasában emelkedik, önti-'s özönn-el a-földet. 4334 Csudda! azon-édj föld *még-vall négy-féle vetést-is* 4335 édj-más rendi-után; s olj'k hoz *hat-féle gyümölcsöt-'s*. 4336 Mivel azért kedves Gólyám, *táplál a-reménfég* 4337 engemet, hodj lésszesz *választott Népe* az-URnak: 4338 és hodj lésszesz igen-*kedves Gólyája* a-SASnak; 4339 s ugj *neveléd csemetédet*, a-mint én szabtam elődbe: 4340 *Az-Autor áldást mond a-Magyarokra*. [377] | néked imé mennyből *minden jót buzzog* a-fízvem! 4341 nyelvem im' önti neked, s szájam mind *tölti az-áldást!*

Az Autor áldást
mond a Magya-
rokra

Ez áldott *Magyar Kanaánba* megült nemes Esztrág!
én Magyarom! *áldott áldott légy* a magas Égből!
Légyen *az ISTEN* örökkön örökké *Istened!* Ámen!
Szent szemei *tereád* mindenha *vigyázzanak!* Ámen!
Mit *igazán kívánhat* a szíved; töltse be! Ámen!
Lelki ajándékit *tereád* mind töltse ki! Ámen!

4345

Ugy, valamint *a szomju homok* el-elissza a záport;
ugy, mint a száraz föld is *megelégszik* esővel;
s harmattól *az agyag részegg* és *zsiros* eléggé;
s mint Égyiptom *a Nílustól* gazdagodik annyit:
téged is ugy, *megelégsen* áldásával a Menny!

4350

Mint Égyiptom *egét tisztán* láthatni leginkáb,
éjtszaka, nappal, a felhőtől; és többire fénylik
a Nap: ugy *az ISTEN rajtad 's könyörüljön* öröké:
éjeli, nappali, bűneidet fordítsa el épenn!
szent Egeit ne vonja be, mint felhővel, azokkal!
s, légyen *rajtad az ő orczája világos* örökkön!

4355

4342 megült] fészket rakott és költő

4345 mindenha] mindenkor

4348 *szomju*] szomjas

4342 Ez áldott *Magyar Kanaánba* meg-ült nemés Eztrág! 4343 én Magyarom! *áldott áldott légy* à-magas Égből! 4344 Lédjén *az-ISTEN* örökkön örökké *Iftenéd!* Ámën! 4345 Szent fzémei *të-réád* mindënha *vigyázzanak!* Ámën! 4346 Mit *igazán kívánhat* a-fzíved; töltse-be! Ámën! 4347 Lélki ajándékit *të-réád* mind töltse-ki! Ámën! 4348 Ugy, valamint *à-fzomjû homok* el-el-iszsza a-záport; 4349 ugy, mint à-fzáraz föld-ís *mëg-ëlégfzik* esővel; 4350 s harmattól *az-agyag részegg* és *zsiros* éléggé; 4351 s mint Égyiptom *a-Nílustól* gazdagodik ànjit: 4352 *tégéd-is* ugy, *mëg-ëlégítsën* áldásával à-Mënnny! 4353 Mint Égyiptom *egét tifztán* láthatni leg-inkáb, 4354 *éjtszaka, nappal*, a-félhőtől; és többire fénylik 4355 a-Nap: ugy *az-ISTEN rajtad-'s könyörüljön* öröké: 4356 éjeli, nappali, bűneidet fordítsa-el épenn! 4357 fzent Egeit nè vonja-be, mint félhővel, azokkal! 4358 s, ledjén *rajtad az-ő-orczája világos* örökkön!

4351 em. *a-Nílustól*

És az igazságnak szép fényes Napja örökké!
fényljék a szívedben! egészen elűzze homályát! 4360
hogy soha ne légyen, soha, *semmi sötétje* örökké!

Az ÚR légyen tiszta világosságod örökké!
Adjon erőt meggyőznöd a testedet és e Világot!
Adjon erőt a gonosz Sátánnak is ellene állnod;
hogy szégyenlje magát meg, hamar; s elfusson előled. 4365

Folytatja azon
áldását az Autor

Minden igaz kéréseidet hallgassa meg az ÚR!
Engedjen mindenhai csendességet a mennyből
a hegyeken, völgyön, minden kis halmon, a síkon!
és minden békességet a JEHÓVA tenéked
adjon! Légyen a testedben bék a nyavalyáktól! 4370
Légyen a levegő éggel jó béked (*), amíg élsz!
Légyen a lelkednek, szívednek, béke örökké!
Légyen a házádban állandó bék s egyenesség!
Légyen ez életben mindennel béked a sírig!

- * Bék. 1) nyugodt, boldog, szerencsés, valamint általában véve kívánatos körülmény. 2) meghatározott értelemben: *békés viszonyok*. Innen jönnek a *békes, békesség, béketlen* szavak. Ebből jön a *béke, pax*, mint fogalom. Innét mondjuk: *békét, békével, békéje, békés, békétlen, békél*.

4367 mindenhai] mindenkori

4371 Tehát a szerző azt kívánja, hogy tkp. a levegőég fejedelmével, a sátánnal legyen az olvasónak békessége. Vö. mindezzel az 1042–1044. sorokhoz írt jegyzetet a 98. oldalon.

4359 És az-igazságnak szép fényes Napja örökké! 4360 fényljék a-szívedben! egészen el-űzze homályát! 4361 hodj foha nê lédjën, foha, *sëmmi sötétje* örökké! 4362 Az-UR lédjën tiszta világosságod örökké! 4363 Adjon erőt meg-győznöd a-testedet és e' Világot! 4364 Adjon erőt a-gonofz Sátánnak-is ellene állnod; 4365 hodj szégyenlje magát még, hamar; s el-fusson előled. 4366 Folytatja azon áldását az-Autor. [378] | Mindën igaz kéréseidet hallgassa-még az-UR! 4367 Engedjën mindënhai csendesfégt a-mënnyből 4368 a-hëgyekën, völgyön, mindën kis halmon, a-síkon! 4369 és mindën békësfëgt a-JEHOVA tënëked 4370 adjon! Lédjën a-testëdben bék a-nyavalyáktól! 4371 Lédjën a-levegő ég-el jô békëd (*), a-míg élsz! 4372 Lédjën a-lëlkëdnek, szívednek, béke (*) örökké! 4373 Lédjën a-házadban állandó bék s ëgjenësfëgt! 4374 Lédjën ez életben mindënn-el békëd a-sírig!

- * Bék. 1) *tranquillus, prosper, felix, ac optatus status*, in genere. 2) *pax*, in specie. Hinc, *békës, békësfëgt, békëttlen*. Inde et *béke, pax*, in specie. Hinc dicitur *békét, békével, békéje, békës, békëttlen, békél*.

4369 em. a-JEHOVA, ami tkp. *Jêhôva*.

Légyen a *tárháznak* igaz jó béke az Úrtól! 4375
 Légyen béke a *csűrödnek*, földednek, ekédnek!
 Béke a *szőlődnek*, *kertednek*, s a *legelődnek*!
 Béke a rétednek s *minden barmodnak* egyemben!
 Légyen akárminemű dolgoznak béke; *ha hasznos*!
 Légyen akárminemű munkádnak béke; *ha nem bűn*! 4380
 Légyen minden *határidban* bék! óh nemes Esztrág!
 Minden népekkel *maradandó békét* az ISTEN
 adjon! Erős várad, bástyád és *kőfalod* az ÚR
 légyen az ellenség ellen! s hadakozzon az ellen!
 Néhány nagy Adjon az ÚR néked mennyből *természetet* oljat 4385
 erejű új szók mint a *Déli Madárnak*! *aként* 's mindenbe megáldjon!
 hogy mindent, valamit látsz *ártalmadra magadnak*;
 és *amí kárára* vagy a Királynak, Hazának,
 mindent *gólyálhass ki*, veszess ki, s *eméssz ki* e földről:
 hogy, mind éjtszaka, mind nappal, *minden*ha vigyázhass; 4390

4375 *tárháznak*] raktárodnak (különösen az élelmiszer tárolására alkalmas épületet neveztek így)

4383–4384 A 46. Zsoltár parafrázisa, hasonlóan a legismertebb evangélikus, de általában protestáns énekhez, az *Erős vár a mi Istenünkhöz*.

4386 *Déli Madárnak*] gólyának

4390 *minden*ha] mindenkor

4375 Lédjén a-tár-háznak igaz jó béke az-URtól! 4376 Lédjén béke a-csűrödnek, földednek, ekédnek! 4377 Béke a-fzölödnek, kertédnek, s à-legelödnek! 4378 Béke a-rétednek s mindén barmodnak égjemenben! 4379 Lédjén akár-minēmű dolgoznak béke; *ha hasznos*! 4380 Lédjén akár-minēmű munkádnak béke; *ha nem bűn*! 4381 Lédjén mindén *határidban* bék! óh némés Efztrág! 4382 Mindén népek-el *maradandó békét* az-ISTEN 4383 adjon! Erős várad, bástyád és *kő-falod* az-UR 4384 lédjén az-ellenfégg ellen! s hadakozzon az-ellen! 4385 Adjon az-UR nekéd mēnyből *természetét* oljat 4386 mint à-Déli-Madárnak! *a-ként*- 's mindēnbe mēg-áldjon! 4387 hodj mindēnt, valamit *látsz ártalmadra magadnak*; 4388 és à-mí kárára vadjon a-Királynak, Hazának, 4389 mindēnt *gólyálhass-ki*, veszess-ki, s *eméssz-ki* e' földről: 4390 hodj, mind éjtfzaka, mind nappal, *mindēn*-ha vigyázhass;

4385 em. *Adjon* 4388 em. *a-Királynak*, ami tkp. *Királj-nak*

s gólyálhass (*) minden kötelességedre napokként:
 mellj téged kötelez a nagy ISTENhez, a Királyhoz;
 mellj téged kötelez a Hazához; aképmagadhoz;
 s mellj téged kötelez csemetédhez; aképen egyébhez.

Adjon, adjon, gólyai kedveséget az ISTEN!

4395

s légy mindenkor igenn kedvess a Királynak, a SASNAK!
 hogy, valamint a két SZEMEIT, úgy féltsen A téged!
 hogy kedveljen, őrizzen, A, mint Fényét a SZEMÉNEK!

Folytatja előbbeni Légy kedvess! mindenkor igen kedvess! nemes Esztrág!

áldását az Autor Légy! kedvess! mindenhol igen kedvess! jeles Esztrág!

4400

- * Ebben a költeményemben, és másutt is, első ízben használok saját magam alkotta szavakat, melyeket a megjegyzetelt gólya szóból képeztem, és úgy vélem, nem híján a kivételes kifejezőerőnek. 1) Gólyálni valahol, annyit tesz: Messze földről jötnék, mint kedves vendégnek, valahol ideig való szállást tartani. Ennek fordítottja: gólyázkodni. 2) Gólyálni valahová, annyit tesz: Messze útra menni olj végel, hogy hasznossan vissza is jöjjön. Ennek fordítottja: gólyáskodni. 3) Elgólyálni, és 4) visszagólyálni, ugyanaz a jelentés, mint a 2. esetben. 5) Meggólyálni valamely földet, annyit tesz: Messze való földeken búdosni, olj végel, hogy azokat megkísértse s hasznossan vissza is jöjjön. 6) Általgólyálni, annyit tesz: Messze lévő földeket és dolgokat egészen megkísérteni, hogy haszonra fordíthassa az ember. 7) Környűlgólyálni, annyit tesz: Messze lévő földeket köröskörnyűl megjárni,

4391 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét az 1868. sorhoz a 148. oldalon

4398 A] itt: Ő, ti. a király

4391 Néhány nagy erejű új szó. [379] | s gólyálhass (*) minden kötelességedre napokként:
 4392 mellj téged kötelez a-nagy ISTEN-höz, a-Király-hoz; 4393 mellj téged kötelez a-Hazá-hoz; a-kép' tē-magad-hoz; 4394 s mellj téged kötelez csemetéd-höz; a-képen egyéb-höz. 4395 Adjon, adjon, gólyai kedveséget az-ISTEN! 4396 s légy minden-kor' igenn kedves s a-Királynak, a-SASNAK! 4397 hodj, valamint a-két' SZEMEIT, ugj féltsen A téged! 4398 hodj kedveljen, őrizzen, A, mint Fényét a-SZEMÉNEK! 4399 Folytatja előbbeni áldását az-Autor. [380] | Légy kedvess! mindenkor' igen-kedvess! nemës Efztrág! 4400 Légy! kedvess! minden-hol' igen-kedvess! jelës Efztrág!

- * In hoc Poemate, aliis que, utor uocabulis mihi primum propriis: quae ab insignis illius ciconiae nomine deriuare placuit non fine fingulari, uti mihi quidem uidetur, significantia. 1) Gólyálni valahol. q. Meszse földről jötnék, mint kedves vendégnek, valahol ideig-való szállást tartani. Reciprocum huius, gólyázkodni. 2) Gólyálni valahová. q. Mefzfe útra menni olj vég-el, hodj hasznossan vissza-is jöjjön. Reciprocum huius, gólyáskodni. 3) El-gólyálni, et 4) visszagólyálni, eiusdem notionis cum 2. 5) Mēg-gólyálni valamely földet, q. Mefzfe való földekēn búdosni, olj vég-el, hodj azokat mēg-kíértse s hasznossan vissza-is jöjjön. 6) Által-gólyálni. q. Meszfe-lévő földeket és dolgokat egészen mēg-kíérteni, hodj haszonra fordíthassa az-embēr. 7) Környűl-gólyálni. q. Meszfe-lévő földeket köröskörnyűl mēg-járni, fzēmlēlni. 8) Lē-gólyálni magát. q. Mesze földről jötnék lē-telepēdni. 9) Ki-gólyálni valamit. q. Ki-vefzteni a-mi ártalmas

4398 em. őrizzen

Légy kedvess! *mindennek igen kedvess!* kegyes Esztrág!
Minden népek előtt légy kedvess óh nemes Esztrág!
Állhatatos szivedért légy kedves kedves örökkön!

Légyen a szép Nyelvved *mindennek csudda* a Földön!
Minden Nyelv, *ami van*, csuddálva csudálja meg aztat!

4405

Kedveljék e Világon a Bölcsék, Okossak, Eszessek,
ezt ezt a te *hasonlatlan* szépp Nyelvvedet! ezt ezt
kedveljék e Világon a Bölcsék, Okossak, Eszessek!
Lássák; *mí vagyon itt elrejtve*, s ajánlva az ÚRtól!
Lássák! és dicsérve magasztalják a JEHÓVÁT!

4410

szemlélni. 8) *Lególyálni magát*, annyit tesz: *Messze földről jöttek letelepedni.* 9) *Kigólyálni valamit*, annyit tesz: *Kiveszteni ami ártalmas és káros.* 10) *Öszvególyálni valakivel*, például annyit tesz: *a feleségével megegyezni a gyermeknek jó nevelésében; a Tanítóval, a tanításban; a keresztatyával, anyával és ttorral, a tanátsadásban és igazgatásban.* 11) *Felgólyálni valakit*, annyit tesz: *Felváltani egymásnak rendi után, egymásnak strázsálását, vagy egyéb dolgát s hivatalját.* 12) *Hivataljára*, vagy *kötelességére gólyálni*, annyit tesz: *Arra egész szorgalmatosságal és szüntelen éjel nappal vigyázni.*

4410–4411 A szerző itt a nyelveredet kérdésében egyértelműen az isteni eredetet mellett foglal állást. Fontos azonban megjegyezni, hogy itt nem egy nyelvről, nevezetesen a magyar nyelvről, s nem is a nyelvek, az egyes anyanyelvek összességéről van szó, hanem inkább az általában elgondolható emberi nyelvről. Ezt bizonyítja a megkülönböztetés, miszerint Isten egyszerre „szerzője” (tehát teremtője) és „adója” a nyelvnek. A nyelv teremtése így megelőzi a nyelvi tehetség megosztását az emberiséggel. Rendelkezésünkre áll ezek szerint tehát egy eszköz, mely – az isteni eredet és adomány okán – elvben biztosítja a világ mint isteni alkotás értelmezését. S itt, ebből a szempontból már valóban szó lehet a nyelvek közötti hierarchiáról, s ebben a viszonyban érzékelteti a szerző a magyar nyelv kitüntetett szerepét.

4401 Lédj kedvess! *mindennek igen-kedvess!* kedjés Efztrág! 4402 Minden népek-előtt lédj kedvess óh nēmēs Efztrág! 4403 Állhatatos fživēd-ért lédj kedves kedves örökkön! 4404 Lédjēn a-fzēpp Nyelvved *mindennek csudda* a-Földön! 4405 Minden Nyelv, *a-mi van*, csuddálva csudálja-mēg aztat! 4406 *Kedveljék* e' Világon a-Bölcsék, Okossak, Efzēssek, 4407 ezt ezt à-tē *hasonlatlan* fzépp Nyelvvedet! ezt ezt 4408 *kedveljék* e' Világon a-Bölcsék, Okossak, Efzēssek! 4409 Lássák; *mí vadjon itt el-rejtve*, s ajánlva az-ÚRtól! 4410 Lássák! és dicsérve magasztalják a-JEHOVÁT!

és káros. 10) *Ófzve-gólyálni valakivel.* ex. gr. a-feleféégével mēg-ēdjezni a-gyermēknek jō nevelésében; a-Tanítóval, a-tanításban; a-kērēsz-atjával, anjával és tutōr-al, a-tanáts-adásban és igazgatásban. 11) *Fēl-gólyálni valakit*, q. Fēl-váltani ēdj-másnak rēndi-után, ēdj-másnak *strā'sálását*, vagj ēgjbē dolgát s *hivatalját*. 12) *Hivataljára*, vagj *kōtelesfégére gólyálni*. q. Arra egész fzorgalmatosfág-al és szüntelen éjel nappal vigjázni.

4409 em. URtól 4410 em. a-JEHOVÁT, ami tkp. Jēhōva.

azt, aki bölcs *Szerzője*, s *Adója* a *Nyelvnek*, a SZENTET!
Mert mindenben övé egyedül a dicséret, imádás.

Töltse ki minden *ajándék*it tereád a JEHOVA!
Adjon a szent JEHOVA *vigyázni való Szemet!* adjon!
Adjon a jó munkára serény *Kezet*; angali *Elmét!* 4415
Adjon az *ékessen szállásra* alázatos *Ajkat!*
Adjon a szép *fontos mondásra*, jeles, csuda, *Nyelvet!*
Adjon *Szájat*, amellj ötet dicsérje örökön!
Adjon a JEHOVA *tiszta, kegyes, buzgó, Szívet!* adjon!
mellj ötett igazán lélekben imádja örökön! 4420

Továb is folytatja Birja az Elmédet minden munkára, erőre!
áldását az Autor Légyen a te *Magyar Pennádnak* a szép *Nyoma* tetszős
s kellemetes, miképen az *Ország úta az égen!*
Légyen a Bölcsék előtt *csuddálatos!* ollj csuda épenn,
mint ama nagy *csillag*, meljnek szép *üstöke* látszik! 4425
Mint *csuddára* valók ennek szép *hosszu sugári:*
ugy annak 's minden *Betüit* csuddálva csudálják!

4423 *Ország úta az égen*] a Tejút

4424–4425 1769 augusztusa és októbere között a Magyar Királyság és az egész északi fél-
teke területén jól megfigyelhető volt a valaha látott egyik legnagyobb üstökös, a C/1769
P1 (Messier), aminek névadó felfedezője, a francia csillagász Charles Messier volt. Ezek
szerint Kalmár a *Valóságos Magyar ABC* befejező, áldást kérő részeit a teljes mű nyomdár-
ba adása előtt nem sokkal írhatta (egyébként erre utalnak a Nilus áradásával kapcsolatos
korábbi sorok is). S így az is valószínű, hogy a *Post Scriptum* csaknem ezer sora már ko-
rábban készen volt.

4411 azt, a-ki bölcs *Szerzője*, s *Adója* a-*Nyelvnek*, a-SZENT-ET! 4412 Mert mindenben
övé égedül a-dicséret, imádás. 4413 Töltse ki minden *ajándék*it tē-réád a-JEHOVA!
4414 Adjon a-fzent JEHOVA *vigyázni-való Szēmēt!* adjon! 4415 Adjon a-jő munkára
férény *Kezet*; angali *Elmét!* 4416 Adjon az-ékessen *fzöllásra* alázatos *Aj'kat!* 4417
Adjon a-fzép *fontos mondásra*, jelēs, csuda, *Nyelvet!* 4418 Adjon *Szájat*, a-mellj ötet
dicsérje örökön! 4419 Adjon a-JEHOVA *tiszta, kedjēs, buzgó, Szívet!* adjon! 4420
mellj ötett igazán lélekben imádja örökön! 4421 Birja az-Elmédet minden munkára,
erőre! 4422 Lēdjēn à-tē *Magjar Pēnnádnak* a-fzép *Nyoma* tetfzős 4423 s kēllemetēs,
mī-kēpen az-*Orfzág-úta az-égēn!* 4424 Továb-is foljtatja áldását az-Autor. [381] | Lēdjēn
a-Bölcsék-előtt *csuddálatos!* ollj csuda épenn, 4425 mint ama nagy *csillag*, mēljnek
fzép *üstöke* látfzik! 4426 Mint *csuddára*-valók e'mnēk fzép *hoszfzű fugâri:* 4427 ugj
annak-'s mēndēn *Bētüit* csuddálva csudálják!

4413 em. a-JEHOVA, ami tkp. *Jēhōva*. 4414 em JEHOVA, ami tkp. *Jēhōva*. 4419 em.
a-JEHOVA, ami tkp. *Jēhōva*.

Miként kívántatja magát a *Hajnali csillag*: (*)
minden *írasodnak* legyen ollj szépp *kezdete, vége*!
Minden egész *Munkád* legyen a *Gönczöl szekeréhez*; 4430
s *annak a Rendi* a *kis Gönczöl szekeréhez*, hasonló!
szóljon a szépp *Nyelved* minden ígét *nagy erőben*!
Légyen az ollj *bokros* s *gyönyörű* valamint a *Fiastyúk*!
Mellj szépen csillog *e bokor*; s mint tetszik a szemnek:
légyen *amit te kimondandasz*, ollj *kedves* a fülnek! 4435
Mellj gyönyörűn ragyog a *Kasza húgy*; s *kívánatos* épen:
olljan kellemetű légyen *valamit kieg a száj'd*.
Légyen minden ígéd, szájad szóllása, megáldva!
Légyen minden helyes dolgod, s feltételed áldott!
Áldott minden igaz *munkád*, és minden *írasod*! 4440
Áldott a Szemed! az ékes szájad, s csuda *Nyelved*!
Áldott a Szived és Elméd! a Tested, a Lelked!
Áldott! óh áldott áldott legyen a te Kereszted!

* A nagy kezdőbetű, de még inkább a kompozíció különbözteti meg ezt a szót a *hajnali csillag* szókapcsolattól. Így az értelme: *Hajnal-csillag*.

4428 *Hajnali csillag*] Esthajnalcsillag, tehát a Vénusz bolygó, amely napnyugta után és napkelte előtt fénylik az égbolton
4435 *kimondandasz*] ki fogsz mondani
4436 *a Kasza húgy*] Kasza csillagkép, az Orion csillagkép régies elnevezése
4437 *kieg*] kimond; lásd Kalmár jegyzetét a 181. oldalon a 2412. sorhoz

4428 Mi-ként kívántatja magát à-*Hajnali-csillag*: 4429 mindén *írasodnak* lëdjën ollj fzépp *kezdeté, vége*! 4430 Mindén egész *Munkád* lëdjën à-*Gönczöl-fzekeré-hëz*; 4431 s ànak a-*Rëndi* a-*kis Gönczöl-fzekeré-hëz*, hasonló! 4432 fzöljon a-fzépp *Nyelved* mindén ígét *nagy erőben*! 4433 Lëdjën az ollj *bokros* s *gyönyörű* valamint a-*Fias-tjúk*! 4434 Mëllj fzépën csillog *e' bokor*; s mint tetfzik a-fzëmnek: 4435 lëdjën a-*mít të ki-mondândasz*, ollj *kedves* a-fülnek! 4436 Mëllj gyönyörűn ragyog à-*Kasza-húgy*; s *kívánatos* épen: 4437 olljan këllemetű lëdjën *valamit ki-ëg a-fzáj'd*. 4438 Lëdjën mindén ígéd, fzájad fzóllása, mëg-áldva! 4439 Lëdjën mindén helyës dolgod, s fël-tételëd áldott! 4440 Áldott mindén igaz *munkád*, és mindén írásod! 4441 Áldott à-Szëmëd! az-ékës fzájad, s csuda *Nyelved*! 4442 Áldott à-Szived és Elméd! à-Teftëd, a-Lëlkëd! 4443 Áldott! óh áldott áldott lëdjën à-të Kërëfztëd!

* Litera initialis, magfime uero ipsa *compositio* arguit distinctum esse a *comstructo*, *hajnali csillag*. Dicit mihi, *Hajnal-csillag*.

4437 em. *fzájd*

Áldott a mi URunk! ki *megáld*, s *szeret*, annyira téged!
Légyen Övé minden Dicséret, s Tisztelet! Amen!
Légyen Övé minden *Háláh* mindenkoron! Amen!

4445

* * *

A Fejedelme Lá-
baihoz borúl le az
Autor

Felséges FEJEDELMEM! imé ez alázatos *Ének*
már TÉGED *tisztel!* Engedje Királyi Kegyelmed!

Minekutánna az én együgyű énekem által
FELSÉGED *Magyar Emberinek* fogtam nagy örömmel,
kedveskedni *e zsenge ajándékkal*: ez a tiszttem,
hogy, *magamat megalázva*, a földig színt' leborosátván,
FELSÉGED szenteltt SAS LÁBAIhoz leborúljak.

4450

Tudva vagyon NÁLAD, Dicső SAS! kí vagyok és mi.
NÁLAD *az én Hivségem* igen esméretes immár.
Annyi utakra való gólyálásomnak im e lett
egyik drága gyümölcse: SASomnak *Híve* lehettem.
Ez a Gyümölcs! *példás képen* Híved vagyok óh SAS!

4455

Ám a Mennyei Szent FELSÉG, akinek NEVE áldott;
a kegyes és örök ÚR ISTEN, akinek NEVE áldott;

4460

4449 együgyű] itt: őszinte; lásd a 314. sorhoz írt jegyzetet az 58. oldalon

4452 színt'] színte

4456 *gólyálásomnak*] Lásd Kalmár jegyzetének 2. pontját a 4391. sorhoz a 297. oldalon:
„Gólyálni valahová, annyit tesz: *Messze utakra menni* olj vége, hogy hasznossan vissza
is jöjjön.”

4444 Áldott à-mi-URunk! ki *még-áld*, s *fzeret*, ànjira téged! 4445 Lédjén Övé mindén
Dicséret, s Tisztélet! Amén! 4446 Lédjén Övé mindén *Háláh* mindén-koron! Amén!
4447 A-Fejedelme Lábai-hoz borúl-lé az-Autor. [382] | Félfégés FEJEDELMEM! imé ez
alázatos *Ének* 4448 már TÉGED *tisztél!* Engedje Királji Kegyelmed! 4449
Minek-utánna az-én-édj-ügyű értékem-által 4450 FELSÉGED *Magyar Embèrinek*
fogtam nagy örömm-el, 4451 kedveskedni *e' 'senge ajándék-al*: ez a-tisztém, 4452
hodj, *magamat még-alázva*, a-földig fzínt' lé-bocsátván, 4453 FELSÉGED szentéltt SAS'
LÁBAI-hoz lé-borúljak. 4454 Tudva vadjon NÁLAD, Dicső SAS! kí vadjok és mi. 4455
NÁLAD *az-én-Hivfégem* igen-ésméretés immár. 4456 *Anji utakra-való gólyálásomnak*
im e' lett 4457 *édjik drága gyümölcse*: SASomnak *Híve* lehettem. 4458 Ez-a-Gjümölcs!
példás-képen Híved vadjok óh SAS! 4459 Ám à-Mènnyei Szent FELSÉG, a-kinek NEVE
áldott; 4460 a-kedjés és örök UR ISTEN, a-kinek NEVE áldott;

4449 em. *értékem-által* 4456 em. *Anji*

aki kegyes kezein tartott mind annyi utamban,
megmútatta, mikép tiszteljelek, én FEJEDELMEM:
az az örök JÉHÓVA taníta *sasolni* TENÉKED:
a JÉHÓVA taníta meg *esztrágolni* TENÉKED.

2 új Magy. szóval Im én a TE jeles s nemes *Esztrágodnak* a Nyelvvét, 4465
tiszteli Fejedemét a TE SZEMED Fényének, igaz *Magyaridnak* a Nyelvvét,
az Autor elkezdvén ezelőtt *bővítni*, gyakorlani 's aztat,
a többek közt *megszaporítom* imez két igével.
Meljel, alázatosan magamat a földig eresztvén,
tisztelem is FELSÉGEDNEK szenteltt Koronáját. 4470
Vedd jó neven tőlem SASOM! én Dicső FEJEDELMEM!

Ez pedig *a nagy erőbe való* értelme e szóknak ---
Megsasolunk: az az; Annak a *Dicsőségnek* örülünk,
ameljel *szeretett* s *koronáz* TÉGED, mi FEJÜNKET,
a Menny: *ugyan ezért dicsérjük*, s áldjuk az ISTENT. 4475
S Ő szent FELSÉGÉT mindennap kérjük imádván; (*)

- * Költészettanom 29. szabálya figyelmez rá, ha a *hexameter lábaiból* több a *daktilus* vagy a *spondeus*. Az, hogy ezen a helyen mi a célom a *spondeusszal*, és mi a 126. sornál az *utolsó két verslábbal*, *máshol* nem mondom ki. Ezért a dolgot Salamon szellemében tisztázom a *Préd* 5.2. verse alapján.

4474 FEJÜNKET] főnket, vezetőnket

4476 (*)] A mű 126. sora így hangzik (46. oldal): „vagy füled érti, hogy olvassák, *e Nevét* ISTENnek:” – tehát a végén két spondeus áll. Prozódíája említett 29. pontjának magyar

4461 a-ki kegyes kezein tartott mind àn-ji útamban, 4462 még-mútatta, mî-kép'
tisztélje'lek, èn FEJEDELMEM: 4463 az az-örök JEHOVA taníta *fasolni* TENÉKED:
4464 a-JEHOVA taníta-még *észtrágolni* TENÉKED. 4465 Im' èn à-TE jelès s nèmès
Esztrágodnak a-Nyelvvét, 4466 2 új Magy. szóval *tiszteli* Fejedelmét az-Autor. [383] |
a-TE SZEMED Fényének, igaz *Magyaridnak* aNyelvvét, 4467 el-kezdvén ez-előtt *bővítni*,
gyakorlani-'s aztat, 4468 a-többek-közt *még-fzaporitom* imez *két' igével*. 4469
Méljel, alázatosan magamat à-földig eresztvén, 4470 *tisztélèm-is* FELSÉGEDNEK
fzenteltt Koronáját. 4471 *Vèd'd jó nevèn tőlem SASOM!* èn Dicső FEJEDELMEM!
4472 Ez pedig *à-nagy erőbe való* értelme e' fzóknak - - - 4473 *Még-fasolunk*: az-az;
Annak a-*Dicsőségnek* örülünk, 4474 a-méljel *szeretett* s *koronáz* TÉGED, mi FEJÜNKET,
4475 a-Mènn-: *ugyan ez-ért dicsérjük*, s áldjuk az-ISTENT. 4476 S Ő szent FELSÉGÉT
mindèn-nap' kérjük imádván; (*)

- * Poetices meae Praeceptum 29. obferuat aliquid innui, fi *hexametri pedes* plerique fint uel *dactyli* uel *spondae*. Quid hic per *spondaeos* uelim, quid etiam V. 126. per *duos poftremos*, fubticetur in uoce *caetera*. Data hac occasione id explico ex mente Salomonis *Ecclef*. V. 2.

4463 em. JEHOVA, ami tkp. Jêhòva. 4464 em. a-JEHOVA, ami tkp. Jêhòva. 4464 em. észtrágolni 4468 em. még-fzaporitom

hogy minket mindenha szeressen ezen szeretettel:
 tartsa meg azt a Dicsősségét a FEJÜNKNEK örökkön!
 s áldja meg AZT *minden Bölcsességgel* az egekből!
 Tartsa meg, áldja meg, a mi FEJÜNK Dicső Koronáját! 4480
 Így *sasolunk* NÉKED, mi FEJÜNK! *sasolunk*, mi
 KIRÁLYUNK!
 és ez okon, szeretünk is im *esztrágot* TENÉKED:
 s a JEHOVÁT kérjük megszűnés nélkül imádván!
 Adjon a mennyekből Ő szent FELSÉGE minékünk
bölcs szívet, értelmet, s *egyen*es lelket, s *okos* elmét, 4485
 és *vigyázni való szemeket*, hogy tudjuk, akarjuk 's
amit TE, mi FEJÜNK *szoktál kívánni* mitőlünk:
 légyünk hívek a TE Dicső Pálczádnak alatta;
 tudjunk járni *alázatosan*, bölcs szívvel, előtted;
 s tudhassunk *minden kötelességünkre vigyázni*. 4490
 Így szeretünk mi FEJÜNK, így, *esztrágot* TENÉKED.

fordítása jelen kiadványban a 27. oldalon olvasható. A *Prédikátor* könyvéből vett idézet
 tehát az *inkább spondeusi* sorok használatának okát adja meg (*Préd* 5,2): „Ne gyorsal-
 kodjál a te száddal, és a te elméd ne siessen valamit szólni Isten előtt; mert az Isten
 mennyekben vagyon, te pedig e földön, azért a te beszéded kevés légyen...”

4477 mindenha] mindenkor

4477 hodj minket mindēnha fzeresfēn ezēn fzeretē-el: 4478 tartsa-mēg azt a-Dicsősfégét
 a-FEJÜNKNEK örökkön! 4479 s áldja-mēg AZT *mindēn Bölcsesfēggel* az-egekből!
 4480 Tartsa-mēg, áldja-mēg, à-mi-FEJÜNK' Dicső Koronáját! 4481 Igj *fasolunk*
 NÉKED, mi-FEJÜNK! *fasolunk*, mi-KIRÁLJUNK! 4482 és ez okon, fzeretünk-is im'
ēfztrágot TENÉKED: 4483 s a-JEHOVÁT kérjük mēg-fzűnés-nélkül imádván! 4484
 A-Fejedelmére áldást kér Iftentől a-Poéta. [384] | Adjon a-mēnnyekből Ő fzent FELSÉGE
 minékünk 4485 *bölcs* fzívet, értelmet, s *ēgjen*es lēlkēt, s *okos* elmét, 4486 és
vigjázni-való fžēmeket, hodj tudjuk, akarjuk-'s 4487 *a-mit* TE, mi-FEJÜNK *fzoktál*
kívánni mi-tőlünk: 4488 lēdjünk hívek a-TE Dicső Pálczádnak alatta; 4489 tudjunk
 járni *alázatosan*, bölcs fzível, előtted; 4490 s tudhassunk *mindēn kötelességünkre*
vigjázni. 4491 Igj fzeretünk mi-FEJÜNK, igj, *esztrágot* TENÉKED.

4489 em. *fzível*

Engedd meg mi SASUNK! hogy ez Esztrágodnak a
szája
általam, ugy, amiként *a minap* 's, (*) áldásra *kinyiljon*!
Tapsol azért szívem NÉKEDD ilj éneki szóval ---

* * *

A Fejedelmére áldást kér Istentől a Poéta	<p>Áldott légy mi URunk! e Világnak az ÚRa Királyja! Te, mi Atyánk vagy! azért <i>minket kedvellen szerettél</i>, és adtál nekünk FEJEDELMET az ATTYA Helyébe, hogy AZ szolgáltasson <i>igazságot</i> miközöttünk. Áldd meg azért, mi URunk, a KIRÁLYT; óh áldd meg a mennyből! Add meg; Atyánk, valamit kívánhat a SZÍVE, a mennyből! Légyen, óh mi URunk, az Ő Élete <i>kedves</i> előtted! Áldd meg egészséges Élettel, számos időkkel!</p>	4495
A Fejedelmére áldást kér Istentől a Poéta	<p>Óh terjesszed az Ő Birodalmit <i>messze határig</i>! s tégyed <i>erősekké</i> azokat! mint a Napot <i>ott fenn</i>. Álljanak addiglan, míg az Hold lészen az égen! Óh <i>koronázzd meg</i> az Ő Dicső s Ékes Koronáját</p>	4500 4505

* A salamoni Példabeszédek XXIV, 21-ről: *Mein Kind, fürchte den HERRN, und den König* szóló traktátusban.

4493 (*)] lásd az 1769–1772. sorokhoz írt jegyzetet a 142. oldalon

4492 Enged'd-még mi-SASUNK! hodj ez Esztrágodnak a-fzája 4493 általam, ugj,
a-mi-ként *a-minap*-s, (*) áldásra *ki-nyiljon*! 4494 Tapsol azért szívem NÉKEDD ilj
éneki szóval --- 4495 Áldott légy mi-URunk! e' Világnak az-URa Királyja! 4496 Té,
mi-Atjánk vadj! az-ért *minket kedvellen szerettél*, 4497 és adtál nekünk FEJEDELMET
az-ATJJA Helyébe, 4498 hodj AZ szolgáltasson *igazságot* mi-közöttünk. 4499
Áld'd-még azért, mi-URunk, a-KIRÁLYT; óh áld'd-még a-mennyből! 4500 Ad'd-még;
Atjánk, valamit kívánhat a-SZÍVE, a-mennyből! 4501 Lédjen, óh mi-URunk, az-Ő
Élete *kedves* előtted! 4502 Áld'd-még egészséges Élettel, számos időkkel! 4503
A-Fejedelmére áldást kér Istentől a-Poéta. [385] | Óh terjesszed az-Ő Birodalmit *messze*
határig! 4504 s tégyed *erősekké* azokat! mint a-Napot *ottfenn*. 4505 Álljanak
addiglan, míg az-Hold lészén az-égen! 4506 Óh *koronázz'd-még* az-Ő Dicső s Ékes
Koronáját

* In Tractatv de Prouerb. Salom. XXVIII. 21. *Mein Kind, fürchte den HERRN, und den König.*

4495 em. *URa* 4504 em. *ottfenn*

tisztességgel! amint a sok csillaggal a mennyet.
 Tiszteljék a mi drága KIRÁLYUNKAT a Királyok
 s a Fejedelmek ajándékkal, s Becsülettel, örülve!
 Még a Pogány Népek 's *meghajoljanak állva* ELÖTTE! 4510
 s minden Ő ellensége heverjen *a porban* örökkön!
 Óh mi URunk, mi Atyánk, minket kedvvelve szeretettel
 a mi Dicső Koronás FEJEDELMÜNKE: ez okáért
 engedj békességet *az Ő idejében* e Földön!
 Mind hegyen és völgyön hallattassék *örömének!* 4515
 Minden Ő Népe örülve örüljön *a halmon a síkon!*
 Adjad, igaz ÚR, a te ítéletidett a KIRÁLYNAK!
 s a te igazságod a KIRÁLY MAGVÁNAK! igaz Menny!
 Szent JÉHOVA! segélld ŐTET mindenha Tanátsal!
 hogy birhassa igazsággal az Alattavalóit! 4520
 és tudhassa itélni, e számos Népedet! Amen!
 Minden hegyen völgyön virrágozzon az igazság!
 Mind a mezőn s erdőn gyümmölcsözzön az ítélet!
 Légyen az Ő Királyi Dicső Pálczája megáldva!

4515–4516 A két sor a 65. *Zsoltár* parafrázisa (Zsolt 65,12–14): „Megékesíted az esztendő
 a te jóvóltoddal, és a te ösvényid köverséggel tsepegnek: Tsepegnek a pusztának akla-
 ira, és a halmok örömmel vétetnek környül. A mezők juhokkal megtelYESEDNEK, és a
 völgyek gabonával meggazdagúlnak, örvendeznek és éneket mondanak.” A locus-t, kü-
 lönösen a *csepeg* ige jelentését magyarázza a modern protestáns fordítás: „Megkoroná-
 zod az évet javaiddal, és nyomaidon bőség fakad. Legelők sarjadnak a pusztán, ujjongás
 övezi a halmokat. Nyájak lepik el a legelőket, a völgyeket gabona borítja, ujjonganak és
 énekelnek.”

4519 mindenha] mindenkor

4507 *Tifztésséggel!* a-mint à-fok csillaggal a-mennyet. 4508 Tifzteljék a-mi-drága
 KIRÁLYUNKAT a-Királyok 4509 s a-Fejedelmek ajándékkal, s Becsülettel, örülve! 4510
 Még a-Pogány Népek-'s *még-hajoljanak állva* ELÖTTE! 4511 s minden Ő ellenfége
 heverjen *a-porban* örökkön! 4512 Óh mi-URunk, mi-Atyánk, minket kedvvelve szeretettel
 4513 a-mi Dicső Koronás FEJEDELMÜNKE: ez-oká-ért 4514 engedj békességét *az-Ő*
idejében e' Földön! 4515 Mind hegyen és völgyön hallattassék *öröm-ének!* 4516
 Minden Ő Népe örülve örüljön *a-halmon a-síkon!* 4517 Adjad, igaz UR, à-té-ítéletidett
 a-KIRÁLYNAK! 4518 s a-te igazfággod' a-KIRÁLY MAGVÁNAK! igaz Menny! 4519
 Szent JEHOVA! fegélld ŐTET mindenha Tanátsal! 4520 hodj birhasfa igazfággal
 az-Alatta-valóit! 4521 és tudhassa itélni, e' számos Népedet! Amén! 4522 Minden
 hegyen völgyön virrágozzon az-igazfág! 4523 Mind a-mezőn s erdőn gyümmölcsözzön
 az-ítélet! 4524 Lédjen az Ő Királyi Dicső Pálczája megáldva!

4507 em. *Tifztésséggel* 4519 em. *JEHOVA*, ami tkp. *Jéhôva*.

Óh legyen a KIRÁLY mindenkor kedves előttünk! 4525
 s Őt igazán féljük: mert ISTEN Képe közöttünk;
 hogy *felfogja igaz ügyét* az ügyefogyottnak,
 s az özvegynek, az árvának 's, úgy egyéb nyomorútnak:
 s hogy legyen a szegénynek az élete drága ELŐTTE;
 s mentse meg azt az erőszaktól; a kegyetlen ajaktól! 4530
 Óh virrágozzon az igaz; aki féli az ISTENT!
 Óh *virrágozzon az igaz*; ki féli KIRÁLYJÁT!
 s aki atyjafiát szereti; s *szolgál a Hazának*.
 Bérekeszti áldását a Poéta Éljen, óh *éljen sok idő*kíg a mi KIRÁLYUNK!
 Légyen az Ő NEVE állandó; *mint a Nap az égen*! 4535
 Légyen az Ő NEVE állandó *mint a Nap az égen*!
 Áldott a mi URunk a JEHÓVA! *maradjon örökké!*
 szent NEVE áldásban! s az Ő szent áldása *mirajtunk!*
 Áldott a mi URunk! *áldott az Ő szent NEVE!* Ámen!
 Óh mindenha *dicsértessék az Ő szent NEVE!* Ámen! 4540
Szenteltessék meg mindenben az Ő NEVE! Ámen!

4527 *ügyét*] lásd a 677. sorhoz írt jegyzetet a 78. oldalon
 4527 *ügyefogyottnak*] Az *ügyefogyott* kifejezés eredeti jelentése 'magára hagyott, árva, elesett' volt.
 4540 *minden*ha] *minden*kor

4525 Óh lédjén a-KIRÁLY mindén-kor' kedves előttünk! 4526 s Őt igazán féljük:
 mert ISTEN Képe közöttünk; 4527 *hody fél-fogja igaz ügyét* az-ügye-fogyottnak, 4528
 Bê-rékeszti áldását a-Poéta. [386] | s az-özvedjnek, az-árvának-'s, ugj égjéb nyomorútnak:
 4529 s *hody lédjén a-fzegénynek az-élete drága ELŐTTE*; 4530 s mentse-még azt
 az-erő-fzaktól; a-kégyetlen ajaktól! 4531 Óh virrágozzon az-igaz; a-ki féli az-ISTENT!
 4532 Óh *virrágozzon az-igaz*; ki féli KIRÁLYJÁT! 4533 s a-ki atyjafiát fzereti; s *szolgál*
a-Hazának. 4534 Éljen, óh *éljen fok idő*kíg à-mi-KIRÁLYUNK! 4535 Lédjén az-Ő
 NEVE állandó; *mint à-Nap az-égén*! 4536 Lédjén az-Ő NEVE állandó *mint à-Nap*
az-égén! 4537 Áldott à-mi-URunk a-JEHOVA! *maradjon örökké!* 4538 szent NEVE
 áldásban! s az-Ő szent áldása *mi-rajtunk!* 4539 Áldott à-mi-URunk! *áldott az-Ő szent*
 NEVE! Ámën! 4540 Óh mindénha *dicsértessék az-Ő szent NEVE!* Ámën! 4541
Szenteltessék-még mindénben az-Ő NEVE! Ámen!

4537 em. a-JEHOVA, ami tkp. Jêhova. 4537 A forrásban a sorszámozás eggyel csökken
 (összesen: +93), és 4630-tól folytatódik.

Lássd! a *Magyar ÁBCéből* közlöttem előre
 ennyicskét veled: az lévén *Postája* a *Könyvnek*;
 melljben elég *bőven* írándok, ha élek, *ezekről*:
 s mindenről, *amiről kívánhat tudni* az ember
 a Nap alatt. Már az *Utazásomból* 's (*) valamicskét

5

- * G. K. az 1766-ban kelt levelében, melyet alázattal és tisztelettel ajánlott Ő Császári Fenségének. „Kijelentem, hogy ehhez (ti. a *magyar nemzethez* tanulékonyásban és engedelmességben) *hasonlóval nem találkoztam*, amikor az *utasításnak megfelelően* lehetőségem volt behatóan tanulmányozni a jellemét oly sok embernek, felnőtteknek, ifjaknak, gyerekeknek, csecsemőknek, főrendieknek, nemeseknek, közembereknek, mindenféle rangú személyeknek, és alaposan megvizsgálhattam oly sokféle nép természetét. Láthattam továbbá az *ég alatt minden dolgok hiábavalóságát*, amit olykor kívántam, máskor *nem kívántam* volna látni.”

1–8 Kalmár itt tehát egyértelműen kifejti, hogy az utazás célja – s mint a lábjegyzetében említi: a megbízatásának a célja – nem más, mint a közvetlen tapasztalatszerzés. Arról kétféleképpen lehet beszámolni: egyrészt mint egy *itineráriumban*, úti beszámolóban (ez lenne a *Post Scriptum*), másrészt oly módon mint a *poema universale* műfajmegjelölésű *Valóságos Magyar ABC*-ben, enciklopédia szerűen.

5 (*)] Kalmár német nyelvű *traktátusának* latin, Mária Teréziához címzett bevezetőjéből idéz, lásd ehhez a *Valóságos Magyar ABC* 1769–1772. soraihoz írt jegyzetet a 142. oldalon. Itteni, 1766-os datálása is erősíti korábbi feltételezésemet, hogy a német mű abban az évben jelent meg. Idézetének utolsó mondata egyértelműen *A prédikátor könyve* bevezetőjének reminiscenciája (*Préd* 1,2–3): „Felette nagy hijábavalóság, azt mondja a Prédikátor; felette nagy hijábavalóság, ezek mindenek hijábavalóság! Mitsoda haszna vagyon az embernek minden ő munkájában, mellyel munkálkodik a Napnak alatta?” Illetve (*Préd* 1,14): „Láttam minden dolgokat, mellyek lésznek a Nap alatt, hogy ímé, mind ezek tsak hijábavalóság, és a léleknek gyötrelme!”

1 Láss'd! a-*Magyar ÁBCéből* közlöttem előre 2 ãnyicskét veled: az lévén *Postája* a-*Könyvnek*; 3 melljben elég *bőven* írándok, ha élék, *ezekről*: 4 s mindénről, *amiről kívánhat tudni* az-embër 5 Ritka az-igaz jô barát. [387] | a-Nap-alatt. Már az-*Utazásomból*-'s (*) valamicskét

- * G. K. in Epistola, AVGVSTAE nostrae, humiliter et cum timore SVAE MAIESTATIS, nuncupata A. 1766. Adsero me *nullam expertum similem* (i. e. *Hungaricae Nationi*, ratione docilitatis atque tractabilitatis) quantum, *ex instituto*, mihi, tot hominum, adultorum, iuuenum, puerorum, infantum, Principum, Procerum, uulgi, ordinis omnis, in genium penetranter introspicere, tot que populorum naturam diligentius scrutari licuit; quin etiam *omnem sub coelo uanitatem* oculis hisce meis, hic et nunc uolentibus, mox et illic *inuitis* admittere.

adhatok értésedre: *mígen megírándom egészen*.
Másképen amaz is *az utonjárásnak a haszna*
nagyrészt. Fogom is bővebben írni idővel.

Ritka az igaz jó
barát

Ami időn egy *Szalbre* nevű városba mulatnék:
hogy dicsekedve dicséri *barátit*, hallom elégtől;
örvendezve örül, *számát sem tudja* azoknak.
Nem vagyok ollj boldog; felelekk én ennek amannak 's.

10

Én tudom, én *jó barátja* vagyok másoknak a jóknak;
jóakarója pedig az igaznak is, ugy a *hamisnak* 's:
mert a keresztyéni *szeretet* dictálja, javallja.
De nekem, ám méltán kérddhet'd, *ki s hol* a barátom?
S, hol az igaz jó barát? ezt tőled kérddhetem én is:
annyival is inkább; e gonosz *Szalbrét* ha tekintem.

15

Mint a *vason a rozsdá*; vagy az ételbe esett *szőr*;
mint *fordúlt bor*; avagy valamint *moly a könyvben, a*
gyólcsban;
olljanok; és mint a patikának *hibás keverése*;
s mint a Zsidónak *igazság nélkül* a *szíve* s a *szája*!
s mint a leány képét kegyesen viselő hamis *Éró*.

20

9 Ami időn] amikor

9 *Szalbre*] Nehezen beazonosítható város, talán *Salbris* a Francia Királyságban.

9 mulatnék] töltöttem az időt, tartózkodtam; lásd a *Valóságos Magyar ABC* 3299. sorához
írt jegyzetet a 232. oldalon

18 annyival is inkább] itt: különösen; leginkább, ha

23 *Éró*] Erosz, Amor: a szerelem istene a görög-római mitológiában

6 adhatok értésedre: *mígen még-írándom egészen*. 7 Más-képen amaz-is *az-úton-
járásnak a-hafzna* 8 nagy rész-ént. fogom-is bővebben írni idővel. 9 A-mi-időn edj
Szalbre nevű városba mulatnék: 10 hogy dicsekedve dicséri *barátit*, hallom elégtől;
11 örvendezve örül, *fzámát sém tudja* azoknak. 12 Ném vadlok ollj boldog; felelekk
én e'nek amannak-'s. 13 Én tudom, én *jó barátja* vadlok másoknak a-jóknak; 14
jő-akarója pedig az-igaznak-is, ugj a-*hamisnak*-'s: 15 mert a keresztyéni *szeretet* dictálja,
javallja. 16 De nekem, ám méltán kérddhet'd, *ki s hol* a-barátom? 17 S, hol az-igaz jó
barát? ezt tőled kérddhetem én-is: 18 annyival-is inkább; e' gonosz *Szalbrét* ha-tekintem.
19 Mint a-*vason à-ro'sda*; vagy az ételbe esett *fzör*; 20 mint *fordúlt bor*; avagy valamint
moly a-könyvben, a-gyólcsban; 21 olljanok; és mint à-patikának *hibás keverése*; 22
s mint a-'Sidónak *igazság-nélkül* a-*fzíve* s a-*fzája*! 23 A-barátság kert-béli fában (s
a t.) példáztatik. [388] | s mint a-leány' képét kedjösen viselő hamis *Éró*.

8 em. fogom 18 em. annyival-is

Csuppa *hazug patakok!* meljek kis zápor esőből
 vagy hóból áradtak: hamarr elmúlnak előlünk.
 Mondom: *igen kevés* a jó *W-t-e* barát e világon!
 Nem sok a jó *T-l-r* s *J-nn-r* szívű igaz ember!

25

Ritka madár *az igaz jó barát!* ollj ritka, itélem,
 mint a *fejér holló*, va' *veréb!* s ugyan egyet ezekből
 láthattam: lehető, többet 's láthatni egyébűt.
 En ugyan ezt monddom a *barátság*ról ez időig:
 mint a *Drági* fejér holló, ollj ritka a jó szív!

30

26–27 W-t-e; T-l-r; J-nn-r] A legbiztosabban az első személy határozható meg: Johann Michael Witte, aki a hallei Waisenhaus nyomdájának vezetője volt (1762–1779), amikor Kalmár ott adta ki héber nyelvtanának görög változatát 1767-ben. A másik két személlyel kapcsolatban a következőket írtam kismonográfiámban (HEGEDÜS 2008, 76.): „A betűsorok alapján a másik két személy sem magyar. A második név – amely talán *Taylor* lehet – a bizonyíték arra, hogy a kihagyást jelző gondolatjelek egy-egy betűhelynek felelhetnek meg, a harmadik pedig a korábban említett ptolemaisi angol ifjú, aki a nyomdát mutatta meg neki: Junner. Bár nincs konkrét bizonyítékom, de nem kizárható, hogy a második név a cambridge-i John Taylor (1704–1766) klasszika-filológust rejti, aki ott szerepel Kalmár latin nyelvű héber nyelvtanának előfizetői között.”

28–29 A Juvenalis *Szatír*aira (VII. satíra, 202. sor: „Mégis ritkább, mint a fehér holló, e szerencse.”) visszavezethető, manapság is elterjedt *ritka, mint a fehér holló* szóláshasonlat egyik legkorábbi írásos előfordulása. A barátság fogalmával összekapcsolva Kalmár után Baróti Szabó Dávid *A' Magyarság Virági* (1803) c. művében fordul elő *fejér holló, fekete hattyú az igaz barát* formában.

29 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon 30 lehető] lehetséges

32 Az előbbi szólás ebben a formájában nem ismert. Drág község Erdélyben, eredetileg Szilágy vármegyében.

24 Csuppa *hazug patakok!* mëljek kis zápor esőből 25 vagy hóból áradtak: hamarr el-múlnak előlünk. 26 Mondom: *igën-kevës* à-jô *W-t-e* barát e' világon! 27 Nem fok a-jô *T-l-r* s *J-nn-r* szívű igaz embër! 28 Ritka madár *az-igaz jô barát!* ollj ritka, itélëm, 29 mint a-*fejér holló*, va' *veréb!* s ugjan ëdjet ezëkből 30 láthattam: lëhető, többet-'s láthatni ëgjbűt. 31 En ugjan ezt monddom a-*barátfágról* ez időig: 32 mint à-*Drági* fejér holló, ollj ritka a-jô fzív!

A barátság kert-
 béli fákban (s a t.) példáztatik

Sokk a barátja igen! mondgatja a *Szalbrei* ember!

Mind ugy számlálgatja a sok *zöld fáit* a kertben!

Mondom: imé *vele elmégyek*: s meglátom *a fákat*;
 s nézem mindennap kikelettől fogva a télíg.

Járom a kertet: imé *miveletlen s pusztá szabású!*
 többire *szulákkal* fordul fel, amerre tekintek.

Ballagok egy részén végig: s ottan a szugolyban,
 csuppa kietlenség! *cser s tölgy makkosra* találok.

Mendegelek messzebb is: im a másik szugolyában
 a sok *egert* látom: s mondom, *nem kertbe való* ez!

Mondja: a termését *festéknek* hordja a *festő*.

Hasznos amott is, egi; *valamit árúlhat* a makkból.

Lépek odáb: látom, folyton *foly a nyír leve* immár.

Mondom; elég *édés*; de igen 's *puffasztja* a gyomrot.
Borseprőn savanyítja meg, ezt feleli; s ha *megérik*;
 abból korsókként kedveskedik ennek amannak 's.
 Csak *vad ital*; mégis felelem; s *nem kertbe való* az!

36 Tehát tavasztól télíg. Így az itineráriuma szerint ennyi időt töltött ebben a városban.
 38 *szulákkal*] gyomnövényekkel (tájnyelvi)
 42 *egert*] égart
 44 egi] mondja; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 2412. sorához a 181.
 oldalon
 45 folyton *foly a nyír leve*] Az ún. nyírvíz (nyírlé, csiger, virics) itthon is fogyasztot-
 ták, különösen Erdélyben és a Nyírségben. A csapolás mindig hóolvadás után történt,
 s az édeskés ízű folyadékot vagy közvetlenül fogyasztották, vagy pl. a bor édesítésére
 használták. De készült belőle erjesztett alkoholos ital is. Újabban – xilit tartalma miatt –
 cukor helyett édesítőszerként alkalmazzák.
 47 borseprő] A már megerjedt, letisztult bor hordó aljára leszállt üledéke.

33 *Sokk a-barátja* igén! mondgatja a-Szalbrei embër! 34 Mind ugj számlálgatja a-fok
zöld fáit a-kertben! 35 Mondom: imé *vele el-mégyek*: s meg-látom *a-fákat*;
 s nézëm mindën-nap' ki-kelettől-fogva a-télíg. 37 Járom a-kertet: imé *miveletlen s*
pusztá szabású! 38 többire *szulákkal* fordul-fél, a-mère tekinték. 39 Ballagok
 édj részén végig: s ottan a-fzugolyban, 40 csuppa kietlenség! *cser' s tölgy-makkosra*
 találok. 41 Mëndegelék messzèb-ís: im' à-másik *szugolyában* 42 a-fok *egért*
 látom: s mondom, *nëm kertbe-való* ez! 43 Mondja: a-termését *festéknek* hordja a-*festő*,
 44 Hasznos amott-is, ègi; *valamit árúlhat* a-makkból. 45 Lépék odáb: látom, folyton
foly a-nyír leve immár. 46 Mondom; elég *édës*; de igén-'s *puffasztja* a-gyomrot. 47
Bor-sëprőn favanyítja-még, ezt feleli; s ha *még-érik*; 48 àból korsók-ként kedveskèdik
 e'nek amànak-'s. 49 Csak *vad ital*; még-ís felelëm; s *nëm kertbe-való* az!

43 em. *fëstő*,

	Nézdegelem széljel a <i>szelíd fák</i> at 's: veszem észre;	50
	némeljik sok idén <i>meddőn marad</i> ; oljik örökkön:	
	csak <i>levelez</i> ; s árnyékával kárt tészen a <i>tőbnek</i> .	
	Némeljik pedig elhullatja hiába <i>virágát</i> .	
	Némeljről a gyümölcs le-lehull <i>idejének előtte</i> .	
	S oljikon ismétlen mind <i>öszveverődnek</i> a <i>széltől</i> :	55
	fás, köves, és fonnyadt: <i>nincsen</i> semmi <i>szaga</i> s <i>ízi</i> .	
Azon példázatnak folytatása	Járgatok a kertben fel, alá, mind <i>hátra</i> s <i>előre</i> .	
	Eszbeveszem mindjárt; néhány fa <i>igen meghanyatlott</i> .	
	Mondom; imé <i>nincsen</i> méljen <i>gyökerezve</i> a földben:	
	félő, hogy valakit vagy <i>agyon</i> va' <i>derékba</i> ne üssön.	60
	Menve tovább, látok némeljen <i>odút</i> , va' <i>lyukacsát</i> :	
	s mondom a gazdának; <i>kígyó</i> <i>vagyon abban</i> , alítom:	
	<i>vízzel</i> , avagy <i>tüzzel</i> megpróbálhatja: tanácslom 's,	
	el ne mulassa; <i>őrizze</i> magát mást is a <i>fulánktól</i> !	
	Im ezen egynéhány napi <i>vizsgálásnak</i> utánna,	65
	történt <i>álomban</i> , csuddámra, csötörtökön éjjel:	
	jött hozzám egy <i>szürke galamb</i> , jobbomra repülvén.	
	<i>Jó jel</i> ez, így gondolkodom, és fogadom <i>nagy örömmel</i> !	
	Késedelem nélkül szállván <i>a balomra</i> , legottan	
	csipkedi a <i>szívem tályát</i> : de menten elüztem,	70

51 sok idén] sok éven keresztül

60 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

62 alítom] (úgy) sejttem

50 Nézdegelém széljel a-*szelíd fák*at-'s: vészem-észre; 51 némeljik sok idén *meddőn marad*; oljik örökkön: 52 csak *levelez*; s árnyékával kárt tészen a-*tőbnek*. 53 Némeljik pedig el-hullatja hiába *virágát*. 54 Némeljről a-gyümölcs le-le-hull *idejének előtte*. 55 Azon példázatnak folytatása. [389] | S oljikon ismétlen mind *öszve-verődnek* a-*széltől*: 56 fás, köves, és fonnyadt: *nincsen* semmi *szaga* s *ízi*. 57 Járgatok a-kertben fel, alá, mind *hátra* s *előre*. 58 Ezbe-vészem mindjárt; néhány fa *igén meg-hanyatlott*. 59 Mondom; imé *nincsen* méljen *gyökerezve* a-földben: 60 félő, hogy valakit vagy *agyon* va' *derekba* ne üssön. 61 Menve tovább, látok némeljen *odút*, va' *lyukacsát*: 62 s mondom a-gazdának; *kígyó* *vadon* *abban*, alítom: 63 *víz-el*, avagy *tűz-el* meg-próbálhatja: tanácslom-'s, 64 el-né-mulassa; *őrizze* magát mást-is a-*fulánktól*! 65 Im' ezen edj-néhány napi *vi'sgálásnak* utánna, 66 történt *álomban*, csuddámra, csötörtökön éj-el: 67 jött hozzám edj *szürke galamb*, jobbomra repülvén. 68 *Jó jel* ez, így gondolkodom, és fogadom *nagy öröm-el*! 69 Késedelem-nélkül szállván *a-balomra*, legottan 70 csipkedi a-*szívem tályát*: de menten el-üztem,

gondolván, gonoszabb lehet a *Mahumed madaránál*.
 Erre felébredvén, bizonyos, hogy örültem eléggé.
 Nem láttam, meljlik fáról eredett a *kegyetlen*.
 De amitől féltém; *délestei korában* a napnak
rajtam esett: érzem mostan is; s *fáj bele* szívem.

75

Járogatunk ezután 's *néhányan* a *kertbe* napokként.
 Vélem akik vagynak, látván *szűkit* a *gyümölcsnek*,
falva, *mohon* eszik, ott valamit kaphatni *szemekként*.
 Ez *fájlalja fejét*; *gyomrát* ama; másik a *bélit*:
 mást a *hideg forráz* mindennap s kínozt erőssen.
 Másnak a *szemfogait* a dió *töri rontja ki* egybe.

80

Mendegelőnk messzebb, s *mogyoró bokrokra* találunk.
 Az *első ritkás*; a *hideg szél*t szűri szemünkbe:
 ennek az *orra*; amannak az *ajka* s az *ál*la fagy öszve:
 a *garaton* nincsen semmi; de zörög a *malomkő*.

85

Folytatása azon példázatnak Értjük a *másodikat*: valamely *kígyó szagot* érzek.
 Nem lehet ott késnünk: *onnét* én őket *elintem*.

71 *Mahumed madaránál*] Mohamed próféta madarának a hagyomány a fehér kakast tartja.

74 *délestei korában*] délután

76 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC*ben az 1868. sorhoz a 148. oldalon

85 *garaton*] A malomnak az a része, ahol betöltötték az őrléshez a gabonát, ugyanazt a nevet viseli, mint az emberi testrészt. Maga a sor talán utalás egy nem ismert szólásra, ami a didergést, reszketést fejezheti ki.

71 gondolván, gonoszabb lehet a-Mahumed madará-nal. 72 E're fől-ébredvén, bizonyos, hogy örültem eléggé. 73 Ném láttam, meljlik fáról eredett a-kégyetlen. 74 De a-mitől féltém; dél-esti korában a-napnak 75 rajtam esett: érzem mostan-ís; s fáj bele szívem. 76 Járogatunk ez-után-'s néhányan a-kertbe napok-ként. 77 Vélem a-kik vadznak, látván szűkit a-gyümölcsnek, 78 falva, mohon eszik, ott valamit kaphatni szemek-ként. 79 Ez fájlalja fejét; gyomrát ama; másik a-bélit: 80 mást a-hideg forráz mindén-nap' s kínozt erőssen. 81 Másnak a-fzém-fogait a-dió töri rontja-ki édjbe. 82 Mëndegelőnk messzszèb, s mogyoró' bokrokra találunk. 83 Az-első ritkás; a-hideg szél't szűri szemünkbe: 84 Folytatása azon példázatnak. [390] | e'nek az-orra; amának az-aj'ka s az-ál'la fagy-öszve: 85 a-garaton nincsen sèmmi; de zörög a-malom-kő. 86 Értjük a-másodikat: valamely kígyó' szagot érzék. 87 Ném lehet ott késnünk: onnét én őket el-intem.

71 em. madará-nal 76 em. napok-ként-

Hangyabolyos lévén az *harmadikának* az alja;
s megtelvé a harisnyáink *hangyával* hamarján;
elsietünk: s érünk egy *tiszta bokorhoz* utólján. 90
Ottan alig várjuk, hogy a bajtól megmenekedjünk.
Énnekem a száram *békételen* a salyogástól,
félreülök; míglen mogyorót *fityészget* a többi.
Ennek az *ínye* nagyon *vérviz*, látom, a törésbe.
A *fogait fájlalja* amaz; hallom a panasszát. 95
(Semminemű eledelt sem italt nem tűrhet azokkal.)
A *mogyorós* mentében akadt a szemünkbe *vad alma*,
vad körtvély is elég: s ették mind ennek a *főttét*.
Néhányat magam is kaptam! *volt hasznom a kertben!*
Mondja a gazda; szokott *sajtolni* *magának* azokból: 100
pénzre 's elég *eczetet*. Mondom vele élhet akárki!
Néha sokat használ a *bélnek* s gyenge *gyomornak*.
Nékem ugyan nem kell: mert rongál, s *gyűjti* a *sok sárt*:
és a szelíd természetemet tenné *haragossá*.
Szám se kap *az íz*in: ámbár is kelle két *ízben*, 105
hogy a *vérhas* erőt ne vegyen, *éhomra* bevennem.

89 harisnyáink] itt feltehetőleg '(szür)nadrágjaink' értelemben
92 száram] lábam
93 *fityészget*] vizslat, fürkész, keresgél
106 *vérhas*] dizentéria, a vastagbél fertőzőes megbetegedése

88 *Hangya-bolyos* lévén az-*harmadikának* az-alja; 89 s még-telvé a-harisnyáink
hangyával hamarján; 90 el-fietünk: s érünk edj *tiszta bokor-hoz* utólján. 91
Ottan alig várjuk, hodj a-bajtól még-menekedjünk. 92 Énnekem à-fzáram *békételen*
à-falyogástól, 93 félre-ülök; míglen mogyorót *fityészget* a-többi. 94 E'nek az-*ínye*
nagyon *vérviz*, látom, a-törésbe. 95 A-*fogait fájlalja* amaz; hallom apanaszszát. 96
(sēm-mi-nēm-ű eledelt sēm italt nēm tűrhet azòkal.) 97 A-*mogyorós* mēntében akadt
a-fzēmünkbe *vad alma*, 98 *vad körtvély*-is elég: s étték mind e'nek a-*főttét*. 99
Néhánjat magam-ís kaptam! *vòlt hafznom a-kertben!* 100 Mondja a-gazda; fzikott
fajtolni *magának* azokból: 101 *pénzre*- 's elég *eczetét*. Mondom vele élhet akárki! 102
Néha fokot használ à-*bélnek* s gjēnge *gyomornak*. 103 Nékēm ugjan nēm kell: mert
rongál, s *gyűjti* a-*fok fárt*: 104 és a-fzēlíd természetemet tēnné *haragossá*. 105 Szám
sē kap *az-íz*in: àmbár-ís kelle két' *ízben*, 106 hodj à-*vér-has* erőt nē vèdjēn, *éhomra*
be-vēnnēm.

96 em. (sēm-mi-nēm-ű

Érek a Szalbreiekkal a szőlőtőkhöz utólszor.
 Ért szőlő ha volna, keresve keressük a tőkön.
 Többire éretlenre, sovány egresre, találunk.
 Vigasztalja magát a gazda, hogy *annak is* oljkor 110
 vészi az *ételben* hasznát. *Éljen vele!* mondom:
Értre 's akad majdan, s leszakasztja *örömmel* a gazda.
 Ollj *mohon* eszik azok; ha víz lett volna 's előttök,
 nem jött volna eszekbe, hogy azt *meg kell vala mosni*.
 Én pedig érezvén a *büdösségét*, kipököm mind. 115

Azon példázat
 folyik tovább is

Ismét más *zöldes* va' *fejér fürtöt* kap a kertész.
 ők *mohon* eszik ugyan: de én kivettem a számból;
 mert jól éreztem, hogy több a *keserje* az *éznél* (*).

Vizsgálódva talál egyik társ *sárga* gerezdre:
 melj *rá nézve*, igen gyönyörűnek tetszik előttünk. 120
 Megsajdítom; imé mérges *pók* van a *szemek közt*:
 ott hagyatom néhányal: amaz kitaszítja a férget:
 s egy társával *igen jó ízint* falja a fürtjét.

- * Éz, édes íz, *édesség*. A köznyelvben *íz*, bármely íz, általános értelemben. Ebből jön az *ézes* szó, melynek köznyelvi alakja szóban és írásban az *édes*, azaz: 1) *jó ízű*, 2) *kellemes ízű*, 3) *édes*, 4) *finom*, 5) *drága*. Debrecenben így ejtik: *ídes*. Úgy vélem, így kell helyesen írni: *édhes*, köznyelvi alakban: *édes*. *Keser*, azaz: *kellemetlen*, *keserű* íz. Ebből képzett szó: *keserű*, azaz: *keserű ízű*.

108 tőkön] tőkéken

116 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

107 Érek a-Szalbreiek-el a-fzőlő-tők-höz utólszor. 108 Ért fzőlő hà volna, keresve keresfűk a-tőkön. 109 Többire éretlenre, sovány egrésre, találunk. 110 Vigasztalja magát a-gazda, hodj anak-is oljkor' 111 vészi az-ételben hasznát. *Éljen vele!* mondom: 112 *Értre*-s akad majdan, s lē-fzakasztja *öröm-el* a-gazda. 113 Azon példázat foljik tovább-is. [391] | Ollj *mohon* eszik azok; hà víz-lētt-vólna-'s előttök, 114 nēm jōtt-vólna eszekbe, hodj azt *mēg-kēll-vala mosni*. 115 Én pedig érezvén a-*büdösségét*, ki-pököm mind. 116 Ismét más *zöldes* va' *fejér fürtöt* kap a-kertész. 117 ők *mohon* eszik ugyan: de én ki-vetettem a-fzámból; 118 mert jól éreztem, hodj több a-*keserje* az-*éz-nél* (*). 119 Vi'sgálódva talál edjik társ *fárga* gērezdre: 120 mēlj *r'á nézve*, igēn-gyönyörűnek tetfzik előttünk. 121 Mēg-fajdítom; imé mérges *pók* van a-*fzēmēk-kōzt*: 122 ott hagyatom néhány-al: amaz ki-taszítja a-férget: 123 s edj társával *igēn-jō ízint* falja a-fürtjét.

- * Éz, fapor fuauis, *dulcor*. Vulgo *íz*, fapor, in genere. Inde *ézēs*, uulgo hodierno profertur atque fcribitur *édēs*, 1) *fapidus*; 2) *fuauis*; 3) *dulcis*; 4) *gratus*; 5) *carus*. Debrecinenfibus efertur *ídes*. Scribendum effe iudico *édhēs*; uulgo quidem *édēs*. *Keser*, amaror, acor. Hinc *keserű*, amarorem habens, amarus.

Mégyek előre; talállok *én is egy szép bakatorra*:
 melj *feketés*, va' *setétvereses* vala, mint a sűrű vér. 125
 Míg a csésze vizet hozzák; nem adom ki kezemből.
 Megmosom, és nyujtván kínálok a tőbit *e fejjel*.
 Nemm maradott *a nyelén* semmi: eggynek juta *néggy*
 szem.
 Vége a *mézgerlésnek*: ez *édhess éz* van a szánkban.
 S ez vala *más hasznom*, hogy a *Szalbrei* kertbe kimentem. 130
 Már haza *visszafelé* fordúlunk a nyugovásra.
 És a menés közben, nem messze a szőlőtövektől,
 látjuk a sok *méhkast*; de *üres* mind egyig a *méztől*.
 Nincsen a *méhnek idő régtől*; ez a gazda panassza.
Fergeteges nyarak és tavaszok járnak *sok esővel*. 135
 S ami időn *szolgál* a sütő nap kis melegével:
 a *tolvajméhek* hordják s a *darázsok* a mézet.

124 *bakatorra*] Az Érmelléken és Nyíregyháza környékén termesztett régi magyar szőlőfajta, amelynek kiváló vörös borát a tokajival együtt exportálták még a XX. század első felében is. Neve az olasz *bacca d'oro* (aranybogyó) kifejezésből ered, tehát feltehetőleg maga a fajta is végeredményben olasz eredetű.

125 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon
 127 *fejjel*] itt: fürttel

129 *mézgerlésnek*] mezerelésnek, szedegetésnek

129 *édhess éz*] lásd Kalmár jegyzetét a 118. sorhoz a 314. oldalon

135 *Fergeteges*] viharos

135 A XIII. századtól a XVIII. század végéig tartott Európában a kis jégkorszaknak nevezett időszak. Ez – különböző időszakokban – akár 20 százalékkal több csapadékot is hozott, sokszor lehetetlenné téve a mezőgazdaság működtetését. A korszak végére jellemző volt az intenzív, egész éves lehülés.

124 Mégyek előre; talállok *én-is* *édj szép bakatorra*: 125 *mélj feketés*, va' *setét-vörös*es-vala, mint a fűrű vér. 126 Míg *à-csésze* vizet *hòzák*; *nëm adom-ki kezemből*. 127 Mëg-mosom, és nyujtván kínálok a-tőbit *e' fejjel*. 128 Nëmmm maradott *a-nyelén* sëmmi: *ëdjnek juta négyy* füzem. 129 Vége a-*mézgerlésnek*: ez *ëdhëss éz* van a-fzánkban. 130 S ez vala *más hasznom*, *hody a-Szalbrei* kertbe ki-mëntem. 131 Már haza *viszsa-felé* fordúlunk *à-nyugovásra*. 132 És a-mënés-közben, *nëm meszsze a-fzölő-tövektől*, 133 látjuk a-fok *méh-kast*; de *üres* mind *ëdjíg a-méztől*. 134 *Nincsen a-méhnek idő régtől*; ez a-gazda panàssza. 135 *Fërgetegës* nyarak és tavaszok járnak *fok esővel*. 136 *Ellenfëgës barát*. [392] | S a-mi-időn *szolgál* a-fütő nap kis melegével: 137 a-*tolvaj-méhek* hordják s a-*dará'sok* a-mézet.

Mendegelünk messzebb kifelé; késődnék a társak;
 megrakják magokat *férge*s s *sokféle gyümölccsel*.
 Már *levesül* a zsebek; zörög is együtt a diótól. 140
 S ebben áll a *dicsért kertnek szépsége!* megírtam.
 Benne gyönyörködtem mégis *minden napon* hallván
emberek erkölcsét, amelljből kelle tanulnom.
 Ottan előfordult sokféle *matéria* köztünk
 minden nap; tartott *estvélig* a *disputa* sokszor, 145
 Most ez *Utóírá*somban nincsen helye néki.

Ellenséges barát Már a *barátság*nak némely jeleit kibeszelném;
 mennyire meglehetett kísérténem annyi utamban.
 De, most terhes okom lévén, másszorra maraztom.

Nem lehet *elmellőznöm* ez egyet; most kijelentem. 150
 Hol lehet átkoztabb ellenséget s dühösebbet
 annál gondolnod, s e kerek földön kitalálnod,
 akinek adsz *kenyeret*; s téged *kővez* agyba derékba?
 Kit *tisztelni* szeretsz; s téged *gyűlölve* gyalázgat:
 aki beteg ágyába reménkedik, hogy esedezzel 155
 érte az ISTEN előtt; s azután megcsúfol, utál is:
 akit a méllj sárból *kiemelsz*; s téged *beledöjtend*:

140 Már *levesül* a zsebek] ti.: nedvessé válik a zsebuk

141–146 Ezen szövegrész, illetve a város nevének megadása miatt is joggal feltételezhet-
 jük, hogy Kalmár a barátságról szóló példázatát személyes élmények alapján írta.

157 *beledöjtend*] bele fog dönten

138 Mëndegelünk mezfzèb ki-felé; késődnék a-társak; 139 mēg-rakják magokat
*férge*s s *fok-féle gjümölcs-el*. 140 Már *levesül* a-'sebek; zörög-is ēdjütt a-diótól. 141
 S e'ben áll a-dicsért kertnek *szépfége!* mēg-írtam. 142 Bēne gyönyörködtem még-is
mindēn-napon hallván 143 *embērek erkölcsét* à-mēlljből kelle tanulnom. 144 Ottan
 elő-fordult fok-féle *matéria* köztünk 145 minēn-nap'; tartott *estvêlig* a-*disputa* fokfzor,
 146 Moft ez *Utól-írá*somban nincsen helye néki. 147 Már a-*barátfágnak* némēlj
 jeleit ki-beszelném; 148 mēnjire mēg-lēhetett kíférténēm ànji útamban. 149 De,
 moft terhes okom lévén, másfzorra maraztom. 150 Nēm lēhet *el-mellőznöm* ēz-ēdjet;
 moft ki-jelēntēm. 151 Hol lēhet átkoztabb ellenfégēt s dühösebbet 152 à-nál
 gondolnod, s e' kerék földön ki-találnod, 153 a-kinek adsz *kēnyeret*; s tēgēd *kővez*
 agyba dērēkba? 154 Kit *tifztelni* szeretsz; s tēgēd *gyűlölve* gyalázgat: 155 a-ki beteg
 ágyába reménkedik, hodj esedēzzel 156 érte az-ISTEN-előtt; s az-után mēg-csúfol,
 útál-ís: 157 a-kit a-mēllj fárból *ki-emelsz*; s tēgēd bele *döjtend*:

akinek adsz a kezébe *botot*; s téged *letaszítánd*:
 akinek *adsz költsön* summát; s azt néked *irígyli*,
 hogy neki *adhattál*; s mostan is *költsönöd által* 160
 áll, a miként állhat részént; még *tartja* 's a *költsönt*;
 mégis előmentednek igyekszik az ellene állni?
 Nem lehet átkoztabbat im ennél lelned e földön!

A Fekete Tenger Torkolatja Már másképp intézem a kormánykát s a vitorlát,
 Miglen *a többi vitorlákat* mind szélnek eresztném: 165
 most lassan akarok, s keveset, kényemre, *hajózni*:
 hallj tőlem valamit, *csak igen summássan*, ezúttal.

Annyi sok útamban *három helyen* eshete épen
 ennyi *kiességem*, s csendes szállásom a *Tollhoz*.
Londonban vala egynéhány holdnapban *először*. 170
Másodszor pedig a *Pontus Torkának* a partján,
 vagy kétezer lépésnyire az *Új Róma* vidékén,
 egy *Kuru-Cseszme* nevű gyönyörű helységben,
 amelyben 's

169 Nehéz eldönteni, hogy az *ennyi* számnévi névmás vajon a *Szalbre* nevű városban
 hasznosan s nyugodt írással, alkotással, munkával töltött időszakra vonatkozik-e, vagy
 pedig az alább kifejtett három másik helyre?

170 holdnapban] hónapban

170 Kalmár Londonban legkorábban 1751-től legkésőbb 1753-ig lakott.

171 *Pontus Torkának* a partján] A Fekete-tenger torkolatának partján, a Boszporusznál

172 kétezer lépésnyire] kb. másfél kilométernyire

172 *Új Róma*] Bizánc, Konstantinápoly, a mai Isztambul

173 *Kuru-Cseszme*] Kuruçesme ma Isztambul része a Beşiktaş kerületben.

158 a-kinek adsz a-kezébe *botot*; s tégéd *lë-taszítánd*: 159 a-kinek *adsz költsön* fummát;
 s azt nêkêd *irígyli*, 160 hodj neki *adhattál*; s moftan-is *költsönöd-által* 161 áll,
 a-mî-ként állhat rész-ént; még *tartja*-'s a-*költsönt*; 162 még-is elő-mëntêdnek igyekfzik
 az ellene állni? 163 Nêm lehet átkoztabbat im'-e'-nél lëlnêd e' földön! 164 A
Fekete Tenger Torkolatja. [393] | §. Már más-kép' intézem a-kormánykát s a-vitorlát, 165
 Miglen *a-többi vitorlákat* mind szélnek eresztném: 166 moft laffan akarok, s keveset,
 kénjëmre, *hajózni*: 167 hallj tőlem valamit, *csak igên-fummásfan*, ez-úttal. 168
 Anji sok útamban *három helyën* eshete épen 169 ênji *kiességëm*, s csêndes szállásom
 a-Toll-hoz. 170 *Londonban* vala êdj-néhány hôld-napban *előfzör*. 171 *Másodszor*
 pedig à-Pontus Torkának a-partján, 172 *vagy két'* ezer lépésnyire az-Új-Róma vidékén,
 173 êdj *Kurû-Csefzme* nevű gyönyörű helyfégben, a-mëljben-'s

161 em. *tartja*-s 164 em. §. *Már* 168 em. *Anji*

két Császári Követ, még a *Hollandus* is együtt
ott töltötte velünk a *nyarat*; mint szokta *egyébkor*.

175

Balja felől e falúnak esik *Büjük-Dere* helység
csak közel a *parton*: abban nyáralgat az *Ánglus*. (*)

- * Az idő tájt a *brit* követ a nagy tiszteletű *James Porter* volt, aranygyapjas lovag. A következő két dolgot érdemes feljegyezni róla: igen művelt férfiú volt, és amikor Császárnénktől az *Ottomán Birodalomba* tartva átutazott *Magyarországon*, némely magyar körében igen jó társaságra talált.

174–175 Kalmár az 1755-ös év februárjában érkezik Konstantinápolyba, ahol ez év nyarának végéig maradt (később, egy rövid időre még visszatért). Az egyik császári követ – amennyiben elfogadjuk a szinte hihetetlen tényt, hogy Kalmár az európai nagyhatalmak Portához delegált misszióinak vezetőivel állt kapcsolatban – minden bizonnyal az osztrák Josef Peter von Schwachheim (követ: 1755–1762), aki híres volt a keleti nyelvekben való jártasságáról és keleti kéziratgyűjteményéről. Az említett másik *császári követ* nem kizárt, hogy Schwachheim elődje, Heinrich von Penckler (követ: 1741–1755). Szóba jöhet még I. Erzsébet orosz cárnő követe, Szergej Dolgorukov, aki éppen 1755-ben volt az orosz misszió vezetője. Az akkori holland követ a magyar bárói ranggal is rendelkező, a levantei kereskedelembe a családja révén mélyen beágyazott Elbert de Hoche pied (követ: 1747–1763) volt. Az említett két császári követnek a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött követséggel kapcsolatot feljegyzései nem említik Kalmár személyét.

176 *Büjük-Dere*] Büyükdere kb. 10 km-re északra található Kuruçeşmetől a Boszporusz partján. Mikes Kelemen *Törökországi leveleiből* tudjuk, hogy a Rákóczi-emigráció 1718 augusztusa és szeptembere közt szintén itt tartózkodott (akkor még sátrakban lakva), s hogy a francia követnek is volt háza ott.

177 Sir James Porter (követ: 1747–1761) brit diplomata, tudós, emlékiró, 1749-től a Royal Society tagja. Nem kizárt, hogy Kalmár éppen a társaságon keresztül kerülhetett személyes kapcsolatba vele, amely kapcsolat meglétét lábjegyzete is erősíti. Porter 1741-től brit bécsi követ, onnan távozik – tehát Magyarországon keresztül – Konstantinápolyba. Megjegyzendő, hogy az előbb említett holland követ, Elbert de Hoche pied veje volt.

174 két' Császári Követ, még à-Hollandus-ís edjütt 175 ott töltötte velünk a-nyarat; mint fozokta *ëgyéb-kor*'. 176 *Balja*-felöl e' falúnak esik *Büjük-Dere* helyfég 177 csak közel à-parton: ában nyáralgat az-Ánglus.

- * Tunc temporis Orator *Britannicus* fuerat Honoratiffimus *Iacobus Porter*, Eques Auratus. Quem uel duobus his nominibus commemorare possum; quod magnae sit eruditionis; et quum ab AVGSTA nostra ad *Ottomannum*, per *Hungariam*, transiret, amoenam habuerit cum quibusdam Hungaris societatem.

Jobba felől nem messze lakik, *színt' épen* a parton
 amaz, *igazságot* szerető *Voda*, viaszszorúlván
 egyszer *Móldva* egyébkor *Oláh Országi* Helyéből.
 Mert okos a *Szultán*; fösvény is: s a nagy adóért
 váltja, cseréli hamarr az adózó *Bégeket* onnan.

180

A Neve *Constantinus* azon *Fejedelmi* Görögnek.
 Nemzetsége pedig *Maurocordátus* Őnéki:
 ama tudós *János*, másként *Miklós*, *Fia*: Ő is
 mindenféle jeles *tudományt* szeret, és becsül, ért is.

185

Az Ángliai köz-
 nép szereti a tu-
 dományokat

S nem csuda, hogy tudhat *Fejedelm* létére, *zsidóul*:
 ám sok varga, szabó más is, van az *Ánglia Földön*,
 aki a *Szent Könyvet* szereti fordítani *zsidóból*.

178 *színt'*] szinte

178–186 Constantin Mavrocordat, görögül Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος (1711–1769)
 III. Konstantin néven hatszor volt Havasalföld fejedelme, V. Konstantin néven négyszer
 Moldvái, így összesen nagyjából négy évtizedig uralkodott román területeken. A görög
 arisztokrata fanarióta Mavrocordatos család Hiosz (korábban: Khiosz) szigetéről szá-
 mazott, s generációkon át több havasalföldi és moldvai vajdát adott. Konstantin apja,
 Nicholas (Miklós), s annak testvére Johannes (János) szintén vajdák voltak. Különösen
 Miklós és Konstantin voltak nevezetesek tanultságukról, nyelvismeretükről s a felvilá-
 gosodás eszméinek első terjesztőiként, amennyiben enyhíteni kívánták a jobbágyok és
 rabszolgák terheit, iskolákat alapítottak a köznép számára. Konstantin 1749. és 1756.
 között nem töltött be fejedelmi tisztséget, 1756 februárjától újra Havasalföld fejedelme.

179 *Voda*] Vajda

179 viaszszorúlván] kényszerűen visszatérve, tkp. viaszléptetve

180 *Oláh Országi*] havasalföldi

182 *Bégeket*] fejedelmeket; lásd Kalmár jegyzetét a 204. sorhoz a 322. oldalon

188–189 John Hutchinson (1674–1737), angol teológus, természetfilozófus és követői azt
 vallották, hogy a pontozás nélküli héber *Ószövetség* nemcsak a valódi vallás elemeit tar-
 talmazza, de a racionális természeti törvényeket is. Ehhez szükséges a benne található
 szavak gyökerének és annak jelentésének feltárása. Mozgalma kezdetben a köznép kö-
 zött talált követőkre, de halála után már oxfordi tudós körökben is hatást váltott ki.
 Kalmár három angol nyelvű traktátussal lép fel követőivel szemben; erről lásd bőveb-
 ben a *John Locke*, a *hutchinsoniánusok* és *Kalmár György a nyelvről: Egy 18. századi brit*

178 *Jobba-felől* nem messze lakik, *színt' épen* a-parton 179 amaz, *igazságot* szerető
Voda, viaszszorúlván 180 edjzser *Móldva* 'égjéb-kor' *Oláh-Országi* Helyéből. 181
 Mert okos a *Szultán*; fösvény-ís: s a-nagy adó-ért 182 váltja, cseréli hamarr az-adózó
Bégeket onnan. 183 A-Neve *Constantinus* azon *Fejedelmi* Görögnek. 184 Nemzetfége
 pedig *Maurocordátus* Ő-néki: 185 ama tudós *János*, más-ként *Miklós*, *Fia*: Ő-ís 186
 minden-féle jeles *tudományt* szeret, és becsül, ért-is. 187 Az-Ángliai köz-nép szereti
a-tudományokat. [394] | S nem csuda, hody tudhat *Fejedelm* létére, 'sidóul: 188 ám fok
 varga, fíabó más-ís, van az-*Ánglia-Földön*, 189 a-ki a-*Szent Könyvet* szereti fordítani
 'sidóból.

Ám van a *köznépben* némelj, ki a *Siria* nyelvet 's,
s a *Görögöt* 's, kívánja magán megfejteni szépen.

190

(Másokat e Nemzet *sok pontba* (*) *felülhalad*, elhidd:
mégsem tudja a *férgektől* megüríteni a *Bélit*;
s egy *Wilkes Catilina* fejét ama *Bárta* szegezni,

- * Hogyha netán úgy tűnik, hogy a saját *Fészkeimmel* szemben *igazságtalan* vagyok, érdekes kifejtésem, mit értek a *sok pontba* kitétel alatt. Miután ott *maga* a köznép vetélkedik a nemesekkel a tudományok, kivált a humán tudományok szeretetében és művelésében; mivel minden tapasztalat ezt igazolja, világos, hogy minden más ilyen irányultságú nemzetet messze megelőznek. De ezt már korábban is megjegyeztem, s úgy vélem, az előzőekből már világossá vált. A 109. oldalon azt írtam: „A mi nemzetünk minden tekintetben versenyre kelhet másokkal” – de mégsem kel eléggé versenyre, aminek ott magyarázatát is adtam.

Máskülönben, hogy milyen jó képességűnek gondolom nemzetünket, és hogy mily módon dicsértem, az a fent említett levélből derül ki részletesebben – „Ha nem lennének fogytával az időnek és az erőnek, akkor szeretném folytatni a leírását és a szemléltetését annak, hogyan látom a többi népet, ha nem is mindet, de sokat, a barbárokat, a művelteket, a civilizálatlanokat; és hogy bármely egyedi, kiemelkedő, isteni, nagyon dicséretes, szép, példamutató vonást figyeltem meg másoknál, az ennek az egy népnek a lelki alkatában mind megtalálható, miként a fejben az agy, s a csontban a velő...

TE, fenséges és DICSŐSÉGES KIRÁLYNŐ, te vagy a NAPja a birodalmadnak, és mindezekelőtt ennek a kiváló, tündöklő nemzetnek! TE vagy A MI DICSŐSÉGÜNK! A mi legbölcsőbb URALKODÓNK! És a MÁSIK, ragyogó sugarakkal ékes NAP, birodalmunk dicső TÁRSURALKODÓJA, CSÁSZÁRI FENSÉGED SZAKASZTOTT MÁSA, Ő, Ő A TE SALAMONOD, Ő, Ő, Ő A MI ÖRÖMÜNK. Tapasztalhatjátok azt, amiről dicsérettel beszéltem, valóban tapasztalhatjátok: láthatjátok, láthatjátok, mennyi minden rejtőzik honfitársaim tiszta lelkében, mint *Ophir* teljes egészének aranyban bizonyára minden más földnél messze-messze kiválóbb földjében.

Nincs hát miért csodálkoznod ezen, szent FENSÉG, nincs, amiért más népek irigyeljenek,

vita nyelvelméleti tanulságai című tanulmányomat (HEGEDÜS 2010.).

192 (*)] Kalmár újra a már említett német nyelvű *traktátusának* latin, 1766-ban Mária Teréziához címzett bevezetőjéből idéz, lásd ehhez a *Valóságos Magyar ABC* 1769–1772. soraihoz írt jegyzetet a 142. oldalon.

192 (*) *Ophir*] Ofir, pontosan nem azonosítható bibliai helyszín, ahonnan Salamon értékes kincseket hozatott a Templom számára. Lásd pl. 1Kir 10,11: „Továbbá a Hírámnak hajója-is, mely aranyot hord vala Ofirből, hoza Hében-fát-is Ofirből nagy bőséggel, és drága köveket.”

194 *Wilkes Catilina*] John Wilkes (1727–1797) angol újságíró, a *The North Briton* című

190 Ám van a-köz-népben némelj, ki a-Siria' nyelvet-'s, 191 s a-Görögöt-'s, kívánja magán mēg-fejteni szépen. 192 (Másokat e' Nēmzet fok pontba' (*) *felül halad*, el-hid'd: 193 még sēm tudja a-férgektől mēg-üríteni a-Bélit; 194 Valamēlj csuda

példák az-igazgatásban; s a t. [395] | s ēdj *Wilkes' Catilina* fejét ama *Bárta* fzegezni,

* Lásd Kalmár latin nyelvű hosszú jegyzetét a 373. oldalon.

vagy a nyakára követ kötvén, *Istámboli* módra,
a zabolátlan halakhoz eresztetni *Főnek* a bestét.

195

Valamelj csuda
példák az igazga-
tásban; s a t.

Nem csuda másképen: ha *egyéb példát megítélünk*.

Van, ki hajót, ki sereg táborn, s országot *igazgat*;

van, ki okossággal intézi a *Vármegye* dolgát;

van, ki tud adni *tanátsot egyébnek* ezerni ezernek;

200

s ezreket aki *tanít* tudományra, s a *mennybe utallgat*;

s egy *feleségecskét*, s három négy gyermeket együtt,

nem tud igazgatni; s zabolával *bírni* okossan.)

és hazám fiai sem ok nélkül csodálják, hogy az a nép, amely a legjobb dolgokra képes, az ország ügyeinek ily előrelátó Főbírája segítségével, valóban a legjobb eredménnyel használja ki földje természeti adottságait.

Nincs hát semmi, amit hiányolhatnánk. És ha valamit mégis hiányolunk, azt sem úgy tesszük, hogy a hiányolt dologban szűkölködnénk. Ha bárki is úgy véli, hogy van, ami hiányzik, az csak olyan dolog lehet, ami valójában felesleges, csak olyasmi lehet, ami a világ dolgainak szent és bölcs Elrendezője terveitől biztosan idegen; csak olyasmi, ami az emberi gyengeségek, a kártékony fényűzés céljait szolgálja; csak olyasmi, ami e nemzet páratlan lelki alkatát silányabbá teszi és megrontja – mindig is így gondoltam, és most már teljességgel meg vagyok győződve róla.”

lap tulajdonosa, politikus. 1763-ben, habár elméletileg cenzúra nem volt, egy III. György királyt kfigurázó, trónbeszédének egyes állításait kétségbe vonó cikke miatt letartóztatták, de a véleményssabadságra hivatkozva hamarosan szabadon engedték. Catilináról lásd a *Valóságos Magyar ABC* 2673. sorához írt jegyzetet a 197. oldalon, illetve az *Előszó*ban írtakat a 20. oldaltól. Kalmár – úgy tűnik – nemcsak Wilkes ügyével volt tisztában, de ismernie kellett William Hogarth szatirikus rézmetszetét szintén 1763-ból, amely az újságíró démoni figurának ábrázolja, kezében egy rúddal (a *bar* kifejezés eredeti jelentése ’rúd, korlát’, s ebből alakult ki a későbbi ’ívó’ jelentés a magas székek miatt), aminek hegyén egy Liberty-szabadság feliratú sapkaszerű dolog van. A sor értelme tehát: Wilkesnek az áruló Catilina-fejét rúdra kellene szegezni.

196 *Főnek*] vezérnek, vezetőnek

195 vagj a-nyakára követ kötvén, *Iftámboli* módra, 196 a-zabolátlan halak-hoz
eresztetni *Főnek* a-bestét. 197 Nëm csuda más-képen: ha *ëgëb példát mëg-itélünk*.

198 Van, ki hajót, ki fereg-táborn, s országot *igazgat*; 199 van, ki okosság-al intézi
a-*Vár-mëgye* dolgát; 200 van, ki tud adni *tanátsot ëgëbnek* ezerni ezërnek; 201
s ezrëket à-ki *tanít* tudományra, s a-*mënnnybe útallgat*; 202 Pontus Torka. Sámuel
Pátriárka. [396] | s ëdj *felefégeëcskét*, s három négy gyermekët ëdjütt, 203 *nëm tud*
igazgatni; s zabolával *bírni* okosfan.)

197 em meg-itélünk

Messze kitértem: ama *Bégről* (*) szóllok valamicskét.
 Mellj héten az *Oláh Országi* helyére *Chiusból*
 el-visszaszabadúlt, szólltam vele ott a szigetben.
 Szép nyájasságot mutatott hozzám ez a *Vajda*:
 színtugy, mint az *Olasz Fejedelmi Papok* cselekedtek.
 Kik közül, ugy vélném, élhet még *Pozzobonello*.

205

Mondhatom az *Olasz Országi* értelmes Agyakról:
 jók, s emberszeretők; mint *Rezzonico* vala egyik.
 Senki nekem közülök *nem hánytorgatta a Vallást*.

210

Pontus Torka. Ama *kiességemre* megyek már vissza eszemmel.
 Sámuel Pátriárka Mellj gyönyörű vala általnéznem az *Ázsia' Részre!*

* *Bég*, törökül, (kis) *Fejedelem*. Az *Oláhok Vódának* hívják a Fejedelmeket: magyarul mondjuk *Vajdának*.

204–207 Constantin Mavrocordat, mint említettem (lásd a 178–186. sorokhoz írt jegyzetet a 319. oldalon), 1756 februárjától lesz újra Havasalföld fejedelme. Kalmár 1755. december 14-én ér vissza közel-keleti útjáról Konstantinápolyba, tehát valamikor a hó első felében találkozhatott az akkor még éppen Híoszon, a Mavrocordat család ősi fészken tartózkodó Konstantinnal.

209 *Pozzobonello*] Giuseppe (II.) Pozzobonelli (1696–1783), olasz kardinálisról, milánói érsekről (1743–1783) van szó, aki a szöveg keletkezése idején még valóban életben van. Kalmár, egy Johann Rudolph Iselinnek címzett 1757. január 2-án kelt levele szerint valóban járt az érseknél.

211 *Rezzonico*] Az 1693-ban született Carlo della Torre di Rezzonico 1769. február 2-án hunyt el mint XIII. Kelemen pápa. 1743-tól 1758-ig padovai érsek, amely tisztségét Rómából látta el. Kalmár 1754 tavaszán itt találkozott vele, mint azt a már említett, Iselinnek címzett levele bizonyítja. A *Post Scriptum*nak ezek a sorai így biztosan 1769-ben, a pápa halála után születtek. A következő, 212. sorban említett vallási türelemre példa, hogy a padovai egyetem egyike azoknak, amelyekre protestáns diákok is beiratkozhattak.

204 Meszsze ki-tértem: amà *Bégről* (*) szóllok valamicskét. 205 Mellj hétén az-
*Oláh-Ország*i Helyére *Chiusból* 206 el-viszfzâ-fzabadúlt, szólltam vele ott a-fzigetben.
 207 Szép nyájasságot mûtatott hòzám ez a-*Vajda*: 208 fzint'-ugj, mint az-*Olasz*
Fejedelmi Papok cselekêdtek. 209 Kik kôzûl, ugj vélném, élhet még *Pozzobonello*.
 210 Mondhatom az-*Olasz-Ország*i értelmes Agyakról: 211 jôk, s embêr-fzeretôk;
 mint *Rezzonico* vala êdjik. 212 Sênki nekêm kôzûlök *nêm hánytorgatta a-Vallást*. 213
 Ama *kiesfêgêmre* mêgyêk már vissza eszêm-el. 214 Mellj gyönyörû-vala általnéznêm
 az-*Á'sia' Részre!*

* *Bég*, törökül, (kis) *Fejedelem*. Az-*Oláhok Vódának* hívják a-Fejedelmeket: magyarul mondjuk *Vajdának*.

205 em. *Helyére* 214 em. *Mellj*

Mellj gyönyörű a *Torkolaton*, vacsorámnak utánna, 215
 míglen az *esthajnal* tartott, másokkal hajóznom!
 s műzsika játékát hallgatnom a *Péntekeseknek*!
 néha pedig sétálgatnom mellette *napestén*!
 s, honnan eredt nálunk az *Iván tüze*, ott kitanúlnom!

Sámuel, a minapi *Konstántzínápolyi* Püspök; 220
 a *vezeték* neve *Derkhon*, amint még juthat eszembe;
 akkor a *Bosphorusi Traktusnak* az Érseke lévén,
 egy hetet eltöltött nálunk. Ezt mondhatom arról:
 tiszta deák nyelvű; s maga van a *Görög Papi Rendben*
 aki ezen nyelven szól s ír: erkölce szelídség: 225
 élete józanság: nincs abban semmi kevélység.
 Ez megrovni való; *ősz hajjal* lett e világra.

215 *Torkolaton*] a Boszporuszon

216 *esthajnal*] alkonyat

217 *Péntekeseknek*] muzulmánoknak, lásd a *Valóságos Magyar ABC* 1968. sorához írt jegyzetet a 154. oldalon

219 *Iván tüze*] Tkp. Szent Iván tüze, amit keresztelő Szent János ünnepén (június 24.) gyújtottak Európa-szerte. Itt valószínűleg a *görögtűzről* van szó.

220–222 I. Sámuel [Σαμουήλ], világi nevén Skarlatos Chantzeris [Σκαρλάτος Χαντζερής] (1700–1775) 1763–1768, majd 1773-tól 1774-ig volt Konstantinápoly ökumenikus pátriárkája. Kalmár rosszul említi: nem a *vezeték*- vagy családneve volt *Derkhon*, hanem tiszt-sége és rangja szerint derkoszi érsek 1731-től. Érsekségének székhelye a mai Isztambul egyik kerülete, Tarabya volt, ami a Boszporusz partján, Büyükdere és Kuruçeşme települések között található.

224 maga] itt: egyedül

227 megrovni való] megjegyzendő

227 Szinte biztos, hogy ezt csak személyes közlésből tudhatta Kalmár.

215 Mellj gyönyörű à-*Torkolaton*, vacsorámnak utánna, 216 míglen az-*eft-hajnal* tartott, mások-al hajóznom! 217 s mú'sika játékát hallgatnom a-*Péntekéséknek*! 218 néha pedig fétálgatnom mellette *nap-estén*! 219 s, honnan eredt nálunk az-*Iván tüze*, ott ki-tanúlnom! 220 *Sámuel*, à-minapi *Konstántzínápolyi* Püfpök; 221 a-*vezeték* neve *Derkhon*, a-mint még juthat eszembe; 222 à-kor' a-*Bosphorusi Traktusnak* az-Érféke lévén, 223 édj hetet el-töltött nálunk. Ezt mondhatom arról: 224 tiszta deák nyelvű; s maga van a-*Görög Papi Rëndben* 225 *Cyryllus Pátriárkának a dolga*. [397] | a-ki ezen nyelven fzóll s ír: erkölce fzélídfég: 226 élete józanfág: nincs abban sèmmi kevélyfég. 227 Ez mæg-rovni-való; *ősz hajjal* lét্ট e' világra.

Cyryllus Pátriár-
kának a dolga

Ekkoron őt *kirekesztettnek* tartotta Cyrillus
(*Fő Püspök* lévén,) ez okon, hogy az *Érseki Renddel*
a mi Kereszttségünknek helyes voltát elhitette.

230

Mindazonáltal, az én elmentem után, ő 's erő't vett:
mert az Érsekség s Uraság elnyomta *Cyryllust*,
s nékie szükség volt otthagyni a *Püspöki széket*;
s onnét venni magát az *Áthos-hegyre* lakóúl.

Értésedre adom, mí volt *a fő oka* annak,
a mi Kereszttségünknek hogy ellene járna Cyrillus.

235

Ez vala; hogy hisszük, hogy a Szent Lélek UR ISTEN
származzék a FIÚ ISTENTŐL, mint az *ATJÁTÓL*.

Ezt is adom tudtadra: elégyszer volt a *Göröggel*
egy helyen és másutt módom *efelől* vetekednem.
Hogyha *szorítottam*: nem tudta magát *kisegíteni*:

240

228–230 V. Cirill [Κύριλλος] először 1748. és 1751., majd 1752. és 1757. között volt pátriárka. Csak a görög ortodox keresztiséget ismerte el, mindenekelőtt a római katolikus keresztiséggel szemben, és az ortodox hitre áttérni akaróktól megkövetelte az újra keresztelést. 1757-ben, tehát valóban Kalmár távozta után, előbb a Sínai-hegyre, a Szent Katalin-kolostorba, majd az Athosz félszigetre száműzték. Kalmár állítása szerint tehát Sámuel azt ismertette el a pátriárkákkal, hogy a katolikusként vagy protestánsként megkereszteltek újra keresztelés nélkül is kereszténynek számítanak.

229 *Fő Püspök*] pátriárka

229 az *Érseki Renddel*] a metropolitákkal

232 Érsekség s Uraság] a metropoliták tanácsa és a porta

237–238 Tehát Jézus mint Krisztus a kezdetektől része az Atyának, a Szentháromság Isténének, így belőlük együtt származik a Szentlélek, s nem pedig az Istenből mint Atyából származik Jézus mint Krisztus és a Szentlélek.

240 vetekednem] lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 31. sorához a 41. oldalon

228 E'-koron őt *ki-rékesztettnek* tartotta Cyrillus 229 (*Fő Püspök* lévén,) ez okon,
hody az-*Érseki Rend*-el 230 *ami-Kérfztségünknek helyes vóltát* el-hitette. 231

Mind-azon-által, az-én el-méntem-után, ő-'s erő't-vétt: 232 mert az-Érfékfég s Urafág
el-nyomta *Cyryllust*, 233 s nékie fzükfég-vólt ott-hagyni a-*Püspöki fzeékét*; 234 s
onnét venni-magát az-*Áthos-hegyre* lakó-úl. 235 Értésedre adom, mí vólt *a-fő oka* ànak,
236 *a-mi-Kérfztségünknek* hody ellene járna Cyrillus. 237 Ez vala; hody hisszük,
hody à-Szent-Lélek UR ISTEN 238 *fzärmazzék a-FIU ISTENTÖL*, mint az-*ATJÁTÓL*.
239 Ezt-is adom tudtadra: elégfzër vólt a-*Göröggel* 240 *édj* helyen és másutt módom
e'-felől vetekédnem. 241 Hody-ha *fzorítottam*: nëm tudta magát *ki-fegíteni*:

236 em. *Kérfztségünknek*

ama *Sabellius* és *Iustinus* eszére szorúlt mind.
Mint, amidőn a *Socinus* eretnekeit ha szorítjuk,
nem tudnak *mit tenni*, csak arra szorúlnak *a sárból!*

3dik kies helye Hol vala *másodszor* gyönyörű *helyem*, eszbe vehetted. 245
az Autornak az S *itt vala*, a jó *Typographusom* kertjében a nyáron
utazásban *harmadszor*; mostan is elég szép nézve hat okra.
 Három okokra pedig már alkalmatlan eléggé.
 Itt is ugyan jó közel vagyon a *szállás* a *Dunához*:
de szükségem időm sincsen járkalnom a partján. 250
 A deres éjeleim mostan már tőlem *irigylik*,
hogy, amiként ezelőtt, *sétáljak* a kertbe *sokáig*
elmélkedve; hogy ám *ki-ki is* járgassak, az ágyból,
tetszőb gondolatim papírosra jegyeznem a végre;

242 *Sabellius*] Szabelliosz (III. sz.) szerint az Atya, Fiú és Szentlélek ugyanannak az egy Istennek csupán három különböző neve. Az Istenben tehát nincs háromság, csak nekünk mutatkozik ilyennek. Írásai nem maradtak fenn.

242 *Iustinus*] Szent (mártír) Jusztin (100k–166), keresztény filozófus, vértanú. Valószínűleg nem ismerte a ma általunk ismret *Evangéliumokat*. Fennamaradt írásai szerint az egyetlen isteni Logosz kinyilatkoztatása minden igazság alapja, melyet legteljesebb mértékben az emberré lett Logosz–Krisztus közölt a legteljesebb mértékben.

243 *Socinus* eretnekeit] Értsd: a szocinianizmus (a Szentháromság-tagadók) követőit. Lelio (1525–1563) és unokaöccse Fausto Sozzini (1539–1604) olasz humanisták tanainak követői tagadták a kinyilatkoztatást és a dogmákat, egyedüli Istennek csak az Atyát ismerték el. Itt Kalmár általában utal az unitáriusokra.

246 Kalmár itt nyilvánvalóan 1769 nyaráról emlékezik meg. Kazinczy elbeszéléséből tudjuk (*Pályám emlékezete*) – s a további sorokban maga a szerző is utal rá –, hogy Kalmár annak az évnek az őszét és a telét is Landerer János Mihály (1725–1795) könyvkiadó, nyomdász pozsonyi nyaralójában töltötte éhezve, fázva, míg tartott könyvének nyomtatása.

242 àma *Sabellius* és *Iustinus* eszére szorúlt mind. 243 Mint, a-midőn a-*Socinus* eretnekeit ha szorítjuk, 244 nem tudnak *mit tenni*, csak àra szorúlnak *a-fárból!* 245 Hol vala *másodszor* gyönyörű *helyem*, eszbe-véhetted. 246 S *itt vala*, à-jó *Typographusom* kertjében a-nyáron 247 *harmadszor*; mostan-is elég-fzép nézve hat okra. 248 *Három okokra* pedig már alkalmatlan éléggé. 249 Itt-is ugyan jó-közel vadjon à-fzállás a-*Dunához*: 250 de szűkfégem időm fínsen járkalnom a-partján. 251 3dik kies helye az-Autornak az-útazásban. [398] | *Aderes éjeleim* mostan már tőlem *irigylik*, 252 hodj, a-mi-ként ez-előtt, *fétáljak* a-kertbe *fokáig* 253 *elmélkedve*; hodj ám *ki-ki-is* járgassak, az-ágyból, 254 *tetfzöb gondolatim*’ papírosra jegyeznem a-végre;

hogy a többi után azokat mind *rendbe vehetném* 255
reggel, avagy amikor *a dolog engedne időcskét.*

Nem vala szükségem, hogy a *hold fényére* vigyázzak
a nyáron mindenkor: ám a szép *csillagos éj* is,
tett eleget czélomnak: ugyan *a homálllyal* is oljkor
plébásszal legalább leírást *a dolgot*, a meljet 260
mostani avagy egyéb munkámra *talála fel elmém.*
Egy szakasz az alvásra, gyakorta két óra 's, elég volt.
Mert okom, ösztönöm is, vala már *háromkor* örömmel
felkelnem; s, szent tisztetem után, *irogatnom* egész nap.

Gondolhat'd a nyári kiességét *e helyemnek!* 265
Tőle köreskörnyűl jó távol vagynak a házak.
Mind északra, keletre, nyugotra, *körűle a kertek.*
A kertek s zöld fák lakosi; de kivált a pacsirták,
és a rigók, s más *énekes állatkák* seregestől,
már virradta előtt örvendeztettek; egye'mben 270
szent kötelességemre felindítottak: ez-ért-is,
hogy ők *példaadásra valók*, áldám a Teremtőt.

257 vigyázzak] itt: figyeljek, várjak

259 ugyan] itt: szintűgy

259 *a homálllyal*] a homályban

260 *plébásszal*] ceruzával

264 szent tisztetem után] imádkozás után

270 egye'mben] egyúttal vagy együtt

272 *példaadásra valók*] Utalás a Hegyi beszédre: „Tekintsetek az égi madarakra; mert azok nem vetnek, sem aratnak, sem a tsürbe nem takarnak, mindazáltal a ti mennyei Atyátok eltartja azokat. Nemde nem drágábbak vagytoké ti azoknál?”; „Hanem keres-

255 *hody à-többi-után azokat mind rendbe-vehetném* 256 *rëggel, avagy a-mi-kor' adolog engedne időcskét.* 257 *Nëm-vala fzükfëgëm, hody a-höld fényére vigjázzak*
258 *a-nyáron mindën-kor':* ám *à-fzép csillagos éj-is,* 259 *tëtt ëlëget czélomnak:*
ugjan a-homály-al-is oljkor' 260 *plëbász-al leg-alább lë-írást a-dolgot, a-meljet* 261
moftani àvagy ëggëb munkámra talála-fël elmém. 262 *Edj fzakas* az-alvásra, gyakorta
kët' óra-'s, ëlëg völt. 263 *Mert okom, ösztönöm-ïs, vala már három-kor' öröëm-el* 264
fël-kelnëm; s, fzent tisztëm-után, iroгатnom egész nap'. 265 *Gondolhat'd à-nyári*
kiesfëgët e' helyemnek! 266 *Tőle köreskörnyűl jö-távol vadjnak a-házak.* 267 *Mind*
északra, keletre, nyugotra, körűle a-kertëk. 268 *A-kertëk' s zöld-fák lakofi*; de kivált
a-pacsirták, 269 *és a-rigók, s más énekes állatkák feregëstől,* 270 *már virradta-előtt*
örvendëztettek; ëgje'mben 271 *fzent kötelessëgëmre fël-indítottak: ez-ért-is,* 272
hody ők példa-adásra-valók, áldám a-Terëmtőt.

Fel lehetett serkentetnem bizony általok egybe
dolgairól az ÚRnak úgy elmélkedni, miképen
s mennyire *embertől kitelik*, s kívánja az ISTEN.
Minden nap lehetett bizony *elmélkednem örömmel*;
mind a *Teremtésnek* s a nagy *Váltságnak a dolgát*
jól meggondolván, s minden *munkáit* azoknak.

275

Óh vajha minden *mi imádságinkat* az ISTEN,
vajha a mi hibás *éneklésinket* a Szent Menny
tetsző áldozatúl venné ma s minden időben!
s minden gondolatunk ollj kedves volna előtte;
melj kedves vala ez madarak zengése fülemnek,
s kellemetes szívemnek az éneklések azoknak!

280

Egy madaram gyönyörűn *pintyeg most is*: igen újít.
Ellenben szomorít a csörgő szarka is oljkor.
Mennyi a *bonta fejű s tollú* ember e világon!
Mennyi hiába való, *fecsegő*, ember van a földön;

285

sétek először az Istennek országát, és annak igazságát, és mind azok [ti. táplálék, ruházat stb.] megadatnak néktek.” *Mt* 6,26; 6,33.

277 *Váltságnak*] megváltásnak

280 Nem ’tudatosan hibás’ értelemben vett éneklésekről van szó, hanem az ember számára elérhető legtökéletesebb, de a bűnbeesés öröksége miatt mégis *hibás*akról.

285 *pintyeg*] itt: csicsereg

285 újít] ismétél

286 csörgő] tkp. csörgő

287 *bonta*] tarka, kétszínű, fekete-fehér

273 Fél-lehetett serkentetnem bizony általok edjbe 274 *dolgairól az-ÚRnak* ugj elmélkedni, mi-képen 275 s mènnyire *embertől ki-telik*, s kívánja az-ISTEN. 276 Mindennap’ lehetett bizony *elmélkèdnèm öröm-el*; 277 mind a-*Terèmtésnek* s à-nagy *Váltságnak a-dolgát* 278 jól mæg-gondolván, s mindèn *munkáit* azoknak. 279 Óh vaj-hà mindèn *mi-imádfáginkat* az-ISTEN, 280 vaj-hà à-mi hibás *éneklésinket* a-Szent Mènnny 281 3dik s leg-föbb úti gyönyörűfége az-Autornak. | *tetfzö áldozat-úl* venné ma s mindèn időben! 282 s mindèn gondolatunk ollj kedves vólna előtte; 283 mëlj kedves vala ez madarak zengése fülemnek, 284 s kèllemetès fzívemnek az-éneklésèk azoknak! 285 Edj madaram gyönyörűn *pintyèg most-is*: igèn újít. 286 Ellenben fzomorít à-csèrgő fzarka-is oljkor’. 287 Mènji a-*bonta fejű s tollú* embèr e’ világon! 288 Mènji hiába-való, *fècsègő*, embèr van a-földön;

275 em. *kívánja* 278 em. *mæg-gondolván, s*

itt is! egész szomorú szívvel gondolkodom arról.
Fénylik im a tollok; s a szavok csereg és zereg üntig.

290

3dik s legfőbb úti Ez is igen gyönyörű gyönyörűségem vala itten.
gyönyörűsége az Hajnali s estveli fektemben, az északi ajtón,
Autornak nézvén nézegeték a hegyekre; az ablakon által 's.
Egy részént erdőssek azok; szállóssek egyébűt.
A hegynek idiájáról jöttön jöve akkor
gondolatomba az ÚRnak gondviselése, hatalma:
mert a hegyek nyilván ábrázolják ki az ISTENT.
(Zsólt. 121.)

295

Énnekem, ezt mondom, méltán jöve akkor eszembe
gondviselése az ISTENnek; lévén magam én én
ollj különös mustrája az Isteni gondviselésnek
annyi utamban; ameljhez akárhol ritka hasonló.

300

A másik, vagy a napnyugoti ajtómon a Várra
színtugy fektemben ki-kinézegeték: ugyan éjjel 's,
csillagi a mennynek, lámpás módjára, ragyogván,

291 itten] ti. Pozsonyban

295 idiájáról] ideájáról

297 ábrázolják ki] A két sorral előbb előforduló *idea* kifejezés és az itteni *Zsoltár*-hivatkozás arra utal, hogy az Isten számunkra, emberek számára megragadhatatlan ideája legalább metaforikusan *felfogható*, megtapasztalható. Tipikus példa arra, hogy Kalmár a kortárs ismeretelméletet a bibliaival próbálja egyeztetni.

297 (Zsólt. 121.)] „Felemelém az én szemeimet a hegyekre, honnét jöne nékem segítségem: Az én segítségem az URtól *vagyon*, ki teremtetten a mennyet és a földet.” *Zsolt* 121,1–2.

300 különös *mustrája*] kivételes példája

302 a *Vár*ra] ti. a pozsonyi királyi vár

289 itt-is! egész szomorú szívvel gondolkodom arról. 290 Fénylik im' à-tollok; s a szavok csereg és zereg üntig.

291 Ez-is igen-gyönyörű gyönyörűségem vala itten.

292 Hajnali s estveli fektemben, az-északi ajtón, 293 nézvén nézegeték a-hegyekre;

az-ablakon-által-'s. 294 Edj rész-ént erdőssek azok; szállóssek egyébűt. 295 A-hegynek

idiájáról jöttön jöve à-kor' 296 gondolatomba az-URNak gond-viselése, hatalma: 297

mert a-hegyek nyilván ábrázolják-ki az-ISTENT. ('Sólt. 121.) 298 Énnekem, ezt

mondom, méltán jöve à-kor' eszembe 299 gond-viselése az-ISTENnek; lévén magam

én én 300 ollj különös mustrája az-Isteni gond-viselésnek 301 anji útamban;

a-melj-höz akár-hol ritka hasonló. 302 A-másik, vagj a-nap-nyugoti ajtómon a-Vár

303 színt'-ugj fektemben ki-kinézegeték: ugyan éj-el-'s, 304 csillagi a-mennynek,

lámpás módjára, ragyogván,

láthattam többől: a fejérség mert ugy okozta. 305

Éjtszaka és nappal néztem ki ki, mondom, a Várra:
ahol ezen Dicső Ország Dicső Koronája
tartatik; és a Királyi Dicső Pálcza 's egyebekkel.
E koron is lehetett színt' elmélnednem azokról,
meljekkel köteles vagyok és lések 's a Királyhoz 310
holtomig: hogy mást is kötelességére tanítsak.
S elmémben gondoltam; az én hosszú utazásim,
(más helyen is mondám) használtanak erre leginkább.
Melj dologért adtam s adok is háláhat az Úrnak.
Illj utazásaimat háláhlom Önéki korokként. 315

Alkalmatlansággal De megrovni való: Semmi nyugalom soha nincsen,
egybe köttetett ki- melj igazán bizonyos volna, s nyugodalmas egészen.
esség Sokszor aki gondolja magát boldognak eléggé,
annál több szomorú és kedvetlen dolog éri.
Itt vala ám nekem 's, ugy látszott, töb nyugodalmam: 320
több bajom is történt ám sokkal, mint sem egyébűtt.
Többire alkalmatlanság vala ennyi kiesség.

305 többől] az aljától

305 a fejérség] a csillagok fényével megvilágított fehérre festett falai a várnak

309 színt'] szintűgy

315 korokként] itt: 'időnként' jelentésben; lásd a Valóságos Magyar ABC 1868. sorához
írt jegyzetét Kalmárnak a 148. oldalon

316 megrovni] megjegyezni

305 láthattam többől: a-fejérfég mert ugj okozta. 306 Éjtfzaka és nappal néztem-kiki,
mondom, a-Vár: 307 a-hol ezen Dicső Orfzág' Dicső Koronája 308 tartatik;
és a-Királyi Dicső Pálcza-'s éjgebék-el. 309 Alkalmatlanfág-al édjbé köttetett kiesség.
[400] | E' koron-ís lehetett fzínt' elmélnédnem azokról, 310 mëljek-el köteles vadjok
és lések-'s a-Király-hoz 311 holtomíg: hodj mást-ís kötelesfégére tanítsak. 312
S elmémben gondoltam; az-ên hoszszú útazásim, 313 (más helyen-ís mondám)
használtanak e're leg-inkább. 314 Mëlj dolog-ért adtam s adok-ís háláhat az-Úrnak.
315 Illj útazásaimat háláhlom Ő-nêki korok-ként. 316 De mæg-rovni-való: Sëmmi
nyugalom foha nincsen, 317 mëlj igazán bizonyos vólna, s nyugodalmas egészen. 318
Sokfzor a-ki gondolja magát boldognak eléggé, 319 annál több fzomorú és kedvetlen
dolog éri. 320 Itt vala ám nekëm-'s, ugj látszott, töb nyugodalmam: 321 több
bajom-ís történt ám fokkal, mint sëm éjgebűtt. 322 Többire alkalmatlanfág vala e'nji
kieffég.

Kezdvén a *kicsinyén*, megyek a *naggyára* továbbá.
 A szomszéd kertekben *egész nyáron* vala zajgás.
 Éjtszaka és *nappal* dobzódva kiáltoza a nép:
 a keves *álmomtól* 's *megfoszta*, sok ízben, egészen.
 Micsoda *csúnya szokás!* virradtig tántzola, játszék:
 kugliza szünetlen még *hold* vagy *gyertya világnál* 's.
 Micsoda nép! a bolondságnak *neki édesedett már!*
 Rontja egészségét! pénzt tékozlani szokta!
 Vesztegeti minden idejét: és nincsen a jóra
 gondja soha: *elrúgja, felejt*i, az ÚRat, az ISTENT.
 Vagy maga vagy maradéka *lopásra szorúlhat* idővel:
 szokhatik el végtére a tolvajságra az oljan:
 de még *gyilkosságra* 's elég vetemedhetik abból:
 mint ama *Pesti Nemes*: ha való, mit hallani róla.

325

330

335

Oka az elkerülhe-
 tetlen békételen-
 kedésnek

Nem láttam sohol e *korhelységnek* soha mását.
 Ez bizony, elmondom, *kárára* vagyon a *Királynak*.
 E bizony, elmondom bátran, *szégyen a Hazánk*nak:

325 dobzódva] tobzódva

329 *neki édesedett már*] összebarátkozott valamivel

333 maradéka] utóda

336 Nem sikerült kideríteni az említett *Pesti nemes* történetét.

323 Kezdvén à-*kicsinyén*, megyék à-*naggyára* továbbá. 324 A-fzomfzéd kertekben
egész nyáron vala zajgás. 325 Éjtfzaka és *nappal* dobzódva kiáltoza a-nép: 326
 a-kevês *álmomtól*-s *mëg-foszta*, fok ízben, egészen. 327 Micsoda *csúnya fzokás!*
 virradtig tántzola, játszék: 328 kugliza fzünetlen még *hold'* vagj *gyërtya' világ-nál*-s.
 329 Micsoda nép! a-bolondfágnak *neki édesëdëtt már!* 330 Rontja egészségëgët! pénzt
 tékozlani fzokta! 331 Vesztegeti mindën idejét: és nincsen a-jóra 332 gondja
 fohà: *el-rúgja, felejt*i, az-URat, az-ISTENT. 333 Vagj maga vagj maradéka *lopásra*
fzorúlhat idővel: 334 fzokhatik el-végtére a-tolvajfágra az-oljan: 335 de még
gyilkosfágra-s elég vetemëdhetik àból: 336 mint ama *Pësti Nëmës*: ha való, mit
 hallani róla. 337 Oka az-el-kerülhetetlen békételenkëdësnëk. [401] | Nëm láttam fohol
 e' *korhelyfëgnëk* foha mását. 338 Ez bizony, el-mondom, *kárára* vadjon a-*Királynak*.
 339 E' bizony, el-mondom bátran, *fzëgyën a-Hazánk*nak:

ez Anyavárosnak 's gyallázatjára van inkább:
s a Koronát tartó Várnak mocskára leginkább.

340

Amiből ezeket kihozám, kicsiny a magában.
Most mondom ki (de mintegy tartva) bajomnak a naggyát.
Amít az ugatás példájával feszegettem,
én soha nem szenvedtem egyébűtt, mondhatom, annyit,
mint e helyen: mintha csak a végre 's volna a nyelvek.

345

Ez van hátra; hogy a Napot is megitélik utólján:
s tőlök a Holdra 's igen terhes sententzia megy ki:
hogy ama lészen homályosabb, elveszti világát;
ez pedig ám büzhödni avagy rothadni fog, attól;
hogy a rúsnya helyekre, s az árnyékszékre, beszolgál.

350

Ők igenis tiszták! s igazak! feslettek azonban.
Másokat is őmagokhoz akarnak mérni hamissan!

340 Anyavárosnak] Tkp. fővárosnak. Az anyaváros kifejezés nyilvánvalóan latinizmus a mater (patria major, metropolis) kifejezés után, ami alá rendeltettek annak gyarmatvárosai.

343 tartva] itt: félve, vö.: tartani valamitől

344 Lásd az Ugató eb, s rágalmazó ember argumentum alá írt sorokat a Valóságos Magyar ABCben a 133. oldalon. Tehát Kalmár valójában az öt rágalmazókat említi – s nem a valóságos ugató kutyákat –, mint akik leginkább megnehezítették pozsonyi tartózkodását.

348 sententzia] ítélet

351 A régies a nap az árnyékszékre is beszolgál, de azért meg nem mocskolódik közmondás parafrázisa. Az állhatatos jelleműekre mondták, akik még a mostoha körülmények ellenére is megmaradnak állhatatosnak. A beszolgál ige a közmondástól függetlenül a Nap és a Hold esetében 'bevilágít, betűz' jelentéssel bírt.

353 őmagokhoz] önmagukhoz

340 ez Anja-városnak-'s gyallázatjára van inkább: 341 s a-Koronát tartó Várnak mocskára leg-inkább. 342 A-miből ezeket ki-hozám, kicscsinj a magában. 343 Most mondom-ki (de mint-édj tartva) bajomnak a-naggyát. 344 A-mít az-ugatás példájával feszegettem, 345 én foha nēm fzenvedtem ěgjěbűtt, mondhatom, ānjit, 346 mint e' helyen: mint-hā csak a-věgre-'s vōlna a-nyelvĕk. 347 Ez van hátra; hodj ā Napot-īs mĕg-itĕlik utólján: 348 stōlök a-Hōldra-'s igĕn-terhes ſententzia mĕgy-ki: 349 hodj ama lĕszĕn homālyosabb, el-veszti világát; 350 ez pedig ām bŭzhōdni avagy rothadni fog, ātól; 351 hodj ā-rūsnya helyekre, s az-ārnyĕk-fzĕkre, be-fzolgāl. 352 ōk igĕn-īs tisztāk! s igazak! feslĕttek azonban. 353 Másokat-īs ō-magok-hoz akarnak mĕrni hamissan!

348 em. stōlök 352 em. ōk

Tiszti ez a *Napnak s Holdnak*, hogy fénljen *akárhol*,
de őnekik nem tiszték, hogy *gyilkoljanak* embert. 355

Ezt örömet elhallgatnám: de mivelhogya e helyben
mostan esett rajtam *harapása az ebnek* először;
húszonötöd napján a *heted* hónap *csupa* délben.
Mondom, egész éltömbe sohol nemm eshete rajtam:
nem tűrhettem azért: ámbár *nyoltz* napra *beforradt* 360
mind a *hat lik*, akit ásott színt annyi fogával.
Hogy *nem mérges a testem*; e volt még 's abba szerencsém.
Igy aféle sebek, melyek szívemre hatottak,
bégyógyúlnak hamarr: van *igen jó írem* azokra.

E *sebeket* egjedül csak a sok *fogasokra tekintve* 365
emlitem: hogy azok könnyen *bészoktak hegedni*.
Nemm terjedhet a seb: s *nemm érik a czélt el* egészen.
Az ő fogok pedig és ínyek fog lenni napokként
mind mérgebb. Van imé sok *Doktorok és patikájok*:

356–358 Pozsonyban, 1769. július 25-én, délben, Kalmár Györgyöt életében először meg-
harapta egy valóságos kutya.

360 nem tűrhettem azért] tkp. nehezen tűrhettem

362 *nem mérges a testem*] nem volt veszett a kutya, ill. nem fertőződött el vagy meg a
seb

363–364 Itt tehát a szerző újra az *ugatás-harapás* metaforikus értelméhez tér vissza.

364 *írem*] gyógyszerem

365 *fogasokra tekintve*] a valóságos kutyaharapással összehasonlítva

368 napokként] naponként; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC*-ben az 1868.
sorhoz a 148. oldalon

354 Tiszti ez à-*Napnak s Hôldnak*, hodj fénljën *akâr-hol*, 355 De ő-nekik nem tiszték,
hodj *gyilkoljanak* embert. 356 Ezt örömeft el-hallgatnám: de mivel-hodj e' helyben
357 mostan esett rajtam *harapása az-êbnek* először; 358 *húszon-ötöd'* napján a-*heted'*
hónak *csupa* délben. 359 Mondom, egész éltömbe sohol nemm eshete rajtam: 360
nem tűrhettem azért: ámbár *nyôltz* napra *be-forradt* 361 mind à-*hat lik*, a-kit ásott
fzínt' anji fogával. 362 Hodj *nëm mérges a-testëm*; e' vòlt mæg-'s ába fzerëncsém. 363
A-bátor fzívü bot' s fegyver-nélkül jár. [402] | Igy à-féle febék, mëljek fzívemre hatottak,
364 bê-gyógyúlnak hamarr: van *igën-jô írëm* azokra. 365 E' *febëket* egjedül csak
a-fok *fogasokra tekintve* 366 emlitem: hodj azok könnyen *bê-fzoktak hegedni*. 367
Nëm terjedhet a-feb: s *nëm érik a-czélt el* egészen. 368 Az-ő-fogok pedig és inyék
fog-lenni napok-ként 369 mind mérgebb. Van imé fok *Doktorok és patikájok*:

355 em. De 368 em. inyek

még sem tudhatják *kivetetni a mérget* azokból!
Az *ő sebek terjedd*, amidőn mást megsebesítenek.

370

A bátor szívű bot
s fegyver nélkül
jár

Nincsen az *Ánglusnak* semmi szüksége a *botra*.
Vagy *beteg és öregeske*; aki támaszkodik azzal:
vagy *szeles ifju*; aki kényén hánytatja kezében.
A *szabad és bátor szívnek* jele másban anélkül
járni, holott tetszik: nincsen hasznára a *páltza*.
Én is ahoz szoktam; látván hogy az *Ánglus* hasonlik
a mi *igaz s bátor szívű* Magyarinkhoz. Ezérten,
mondom, *ahoz szoktam*: nem volt soha *kézbeli* nálam.
De mondák a minap; mi okon járkálok *anélkül*:
kellene hordoznom *védelműl* az ebek ellen.
*Többekköz*t felelém: soha *nem vala* annyi utamban,
öltözetem kiveszem, *semmi sérelmem* azoktól!
Néha talám megesett; fogtam *vesszőt* a kezembe
vagy valami *gordont*; míg eltávoztak előlem.
Nem sok idő múlván, *azon kérdésnek* utánna,
rajtam esett amitől soha nem féltem vala eddig.
De százszorta *nehezebb* szenvedni a *nyelvnek az élit*.

375

380

385

385 *gordont*] tüskés gyomnövényt

370 még sēm tudhatják *ki-vētetni a-mérget* azokból! 371 *Az-ő-febēk terjedd*, a-midőn
mást mēg-febēsítnek. 372 Nincsen az-*Ánglusnak* sēmmi fzüklége a-*botra*. 373 Vagj
beteg és öregēske; a-ki támaszkodik az-al: 374 vagj *fzeles ifjū*; a-ki kénjén hánytatja
kezében. 375 A-*szabad és bátor fzívnek* jele másban a-nélkül 376 járni, holott tetfzik:
nincsen hasznára a-*páltza*. 377 Én-īs a-hoz fzoktam; látván hodj az-*Ánglus* hasonlik
378 a-mi *igaz s bátor fzívű* Magjarinkhoz. Ez-érten, 379 mondom, a-*hoz fzoktam*: nēm
vōlt foha *kēz-beli* nálam. 380 De mondák a-minap'; mi okon járkálok a-*nélkül*: 381
kēllene hordoznom *védelm-űl* az-ēbek-ellen. 382 *Többek-kōzt* felelém: foha *nēm-vala*
ànji útamban, 383 öltözetēm' ki-vēsžēm, *sēm*mi *sérelmem* azoktól! 384 Néha
talám mēg-esētt; fogtam *veszszōt* a-kezembe 385 vagj valami *gordont*; míg el-távoztak
előlem. 386 Nēm fok idő múlván, *azon kérdésnek* utánna, 387 *rajtam esētt* a-mitől
foha nēm féltem-vala e'-dīg. 388 De fzázfzorta *nehezebb* fzenvedni a-*nyelvnek az-élet*.

Ezt nem azért mondtam; mintha ama *példa beszédként*,
 nékiek én *kő gyanánt* volnék s lennék a *fogok közt*: 390
 lelkeket ám őmagok terhellik: s *nem* veszik észre;
 terjed e sebb; amidőn engem, mást is, *sebesítnek*:
 csak tudtokra adám; van amit meg kelle *előre*
 nékiek engednem: s a JEHOVA *bocsássá meg aztat!*

Nem kell hival- Egy helyen, az *útamba*, *vetett velem* egy eszes ember 395
 kodó beszéddel annyi *barátságot*; kívángata holmi Magyar szót.
 tölni az időt Gyermeki játékát folytatni tovább is akarván,
 hallani kíváná tőlem még a *Mi Atyánkat* 's.
 Nemm játékra való, felelém, az *ÚRi Imádság*:
 véték, én ezt mondtam, pengetni hiában a szánkon. 400
 Az *ÚRnak félelme szerint* kell mondani aztat:
 hogy *rajtunk* mindenkor a *Menny áldása nyugodjon!*
 Majd azután némelj *szóllás formáira* kére.
 Én mondtam; eleget játszánk: inkább, ami *hasznos*
 néki vagy énnékem, vagy kettőnknek, vagy egyébnek, 405

389–390 Utalás pontosan nem beazonosítható közmondásra. Adja magát, hogy Kalmár a *beletörött a foga* mondást parafrázeálja vagy vonja össze a *kőbe vágta a fejszójét* mondással.

391 őmagok] önmaguk

401 *ÚRnak félelme szerint*] lásd ehhez a *Valóságos Magyar ABC* 1769–1772. soraihoz írt jegyzetet a 142. oldalon

403 *szóllás formáira*] szólás- vagy közmondásra

389 Ezt nem azért mondtam; mint-ha ama *példa-beszéd-ként*, 390 nékiek én *kő-gyanánt* volnék' s lennék a-*fogok-közt*: 391 *Nem* kell hivalkodó beszéd-el tölni az-időt. [403] |
 lelkeket ám ő-magok terhellik: s *nem* veszik-észre; 392 terjed e' febb; a-midőn engem,
 mást-ís, *sebesítnek*: 393 csak tudtokra adám; van a-mit még-kelle *előre* 394 nékiek
 engednem: s a-JEHOVA *bocsássá-még aztat!* 395 Edj helyen, az-*útamba*, *vetett velem*
 edj eszes ember: 396 anj *barátságot*; kívángata hol-mi *Magyar* szót. 397 Gyermeki
 játékát folytatni tovább-ís akarván, 398 hallani kíváná tőlem még à-*Mi-Atyánkat*-'s. 399
 Nemm játékra-való, felelém, az-*ÚRi Imádság*: 400 véték, én ezt mondtam, pengetni
 hiában a-fzánkon. 401 Az-*ÚRnak félelme-szerint* kell mondani aztat: 402 *hogy*
rajtunk mindén-kor' a-*Menny*' áldása *nyugodjon!* 403 Majd az-után némelj *szóllás*
formáira kére. 404 Én mondtam; eleget játszánk: inkább, a-mi *hasznos* 405 néki
 vagj énnékem, vagj kettőnknek, vagj egyébnek,

394 em. a-JEHOVA, ami tkp. *Jêhôva*. 395 em. *embër*: 397 em. *foljlatni*

arra *feleltessen*; hozzám hozzája 's ugy illik.

Ugy illik hozzánk; az időt ne töltsük hiába.

Mondá tréfából: nem hiszen hát lenni *Magyarnak*.

Tréfából felelém én 's: hogyha különben, anélkül,

nem hiszi, hogy *Magyar az ember*; ne higgye tovább is. 410

Én tudom, az vagyok: ámbátor ha *hitelt* nem *adánd* is.

És ha *hitelt* adna 's; azzal nem tenne Magyarra.

Itten is eféle dolog történt vala rajtam.

De nehezebben esett: mivel áspis *fekve alatta*:

Ám *színlette* barátsággal eleinte beszédét: 415

s mint gyűlöltével *velem* *ugy bánt* végre az ember.

Ez a Keresztyéni *szeretet* s *jóság*! Ez a jó *Hit*!

Hol maga mások előtt, *ösztön*nel, rajtam erőt vett:

s nem sajnált néhány *idegen* szót csalni ki tőlem:

(*csendes* a nyelvem egyébkor: ő *koptattatta* hiába.) 420

hol pedig a célját *Borrára*, s egyébre, va' kémre,

bizta: de *jobb* *vala*, oljankor semmit se felelnem.

414 áspis] áspiskígyó, vipera

418 ösztönnel] itt: ösztökélve

421 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

421 kémre] kémlélődőre, vizslatóra, vizsgálódó személyre

406 arra *feleltessen*; hòzám hòzája-'s ugj illik. 407 Ugj illik hòzánk; az-időt nè töltsük hiába. 408 Mondá tréfából: nēm hiszēn hát lēnni *Magyarnak*. 409 Tréfából felelém

ēn-'s: hodj-ha különben, a-nélkül, 410 nēm hiszi, hodj *Magyar az-embēr*; nè hidje tovább-ís. 411 Én tudom, az vadjok: âm-bátor ha *hitelt* nēm *adánd*-ís. 412 És

ha *hitelt* adna-'s; âz-al nēm tēnne Magyarra. 413 *Itten-is* e'-féle dolog történt-vala rajtam. 414 De nehezebben esēt: mivel áfpis *fekve alatta*: 415 Ám *fzínlette*

barátflág-al eleinte beszédét: 416 s mint gyűlöltével *velem* *ugj bánt* végre az-embēr. 417 Ez a-Kērēsztjéni *fzeretet* s *jófág*! Ez a-jó *Hit*! 418 Mind, a-mit tud, haszonra fordítsa az-embēr! [404] | Hol maga mások-előt, *ösztön-el*, rajtam erőt vēt: 419 s

nēm fajnált néhány *idegēn* szót csalni-ki tőlem: 420 (*cšēndes* a-nyelvem ēgjēb-kor': ő *koptattatta* hiába.) 421 hol pedig â-célját *Borrára*, s ēgjēbre, va' kémre, 422 bizta:

de *jōb* *vala*, oljan-kor' sēmmit sē felelnēm.

409 em. *Tréfából* 410 em. *hidje*

Mind, amit tud, Tudja meg az ember: *szeretek mindent* e világon.
haszonra fordítsa Tudja meg ezt is ugyan: *gyűlölném* akkor az embert;
az ember! ha vele a jó időt vesztetném; én 's az időmet 425
tölteni *épület nélkül* fecsegéssel akarnám.
 Adva adok háláht a mennyei ÚRnak örökön
minden ajándékért; meljet töltött *e cserépbe*.
Az ő kegyelméből néhány nyelvecske *ragadt rám*;
de *nem a nyelvemhez*; az időm hogy *el ne veszessem*. 430
Mindazonáltal *elővehetem s veszem is*; ha a szükség,
és az építésre való idő hozza magával.
 Még a *magam nyelvén* sem szoktam senkivel, elhidd,
híváságból trécselni: hanem ha ösztönöz oljik:
s oljankor felelek csak ezért, hogy *tudjam a célját*. 435
Én pedig ez hívásomat is fordítom *haszonra*.

Néha talám *dicsekedve* találok szólni *magamról*.
Ugy de én oljankor *szoktam* dicsekedni az *ÚRban*:
annál inkább is *e cserép* őmagát *megalázza*,
(s ISTENT áldja;) megesmévén, hogy *semmi magában*. 440
Ezt megvallja: tehát *nem kérkedik* azzal amit szól;
mint egyebek kik *felpuffadtak* egészen, a *pókok*.

426 *épület nélkül*] szellemi épülés, gyarapodás nélkül
428 *cserépbe*] Az ember–cserép(edény) metafora több helyen is előfordul a Bibliában (pl.
Ézs 45,9; ApCsel 9,15; Róm 9,21–23)
432 építésre] szellemi épülésre, -gyarapodásra
439 őmagát] önmagát

423 Tudja-még az-embër: *szereték mindënt* e' világon. 424 Tudja-még ezt-ís ugjan:
gyűlölném à-kor' az-embërt; 425 ha vele à-jô időt vesztetném; ên-'s az-időmet 426
tölteni *épület-nélkül* fëcségës-el akarnám. 427 *Adva adok háláht* à-mennyei URnak
örökön 428 mindën ajándék-ért; mëljet töltött *e' cserêpbe*. 429 Az-ô-kegyelméből
néhánj nyelvecske *ragadt r'ám*; 430 de *nëm a-nyelvem-hez*; az-idôm' hodj *el-në-veszessem*.
431 Mind-azon-által *elő-vëhetëm s vëszëm-ís*; ha a-fzükfég, 432 és az-építésre-való
idő hòza magával. 433 Még a-*magam nyelvén* sëm fzoktam sënkivel, el-hid'd, 434
híváságból trécsëlni: hanëm-hà ölstönöz oljik: 435 s oljan-kor' felelek csak ez-ért, hodj
tudjam a-célját. 436 Én pedig ez-hívásomat-ís fordítom *haszonra*. 437 Néha
talám *dicsekëdve* találok fzólni *magamról*. 438 Ugj-de ên oljan-kor' *fzoktam* dicsekëdni
az-URban: 439 annál inkább-ís *e' csërêp* ô-magát *mëg-alázza*, 440 (s ISTENT áldja;)
mëg-ësmévén, hodj *sëmmi magában*. 441 Ezt mëg-vallja: tëhát *nëm kërkedik* àz-al
a-mit fzól; 442 mint ëgjebek kik *fël-puffadtak* egészen, a-*pók*ok.

Nem lehet énnékem *tereád* va' *magamra* tekintve,
nem lehet, ezt mondom, dicsekednem: *hallgatok inkább*;
hogy ne kevélykedjem, *miként* te *itéled*, előttd. 445
Mert tudom, és nyilván látom; *másról* va' *magadról*
gondolod, *énbennem* 's, mint másban, az *indulat* olljan!
Az okos nem ok Néha az ért szólok, *kedveskedvén* e világnak,
nélkül szól avagy hármát avagy négyet; rólam *gonoszúl ne ítéljen*:
hallgat szólok azért kettőt; ne mondjon *néma b-r-tnak*: 450
s ne gondolja; talám megijedtem a *kertbeli váztól*:
többször ezért; hogy a *természetedet* kitanúljam.
En inkább szeretek hallgatni, fülelni, vigyázni.
Mondj, mit akarsz! *szabad a szájad! nem dughatom azt be.*
Ám a kevély, s az irigy *szóljon kényére!* Felőlem, 455
én jobban szeretem, *semmit se tartson*, alítson;
mintsem, amit *bennem sajdít*, gyűlöljön azértán.
Ha többet sajdítana; inkább is *tőrekednék*,
hogy attól *megfosszon a nyelvével* a kegyetlen!

443 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon
450 *néma b-r-tnak*] néma barátnak, tkp. a bencések szigorított rendjének, a némasági
fogadalmat tett kamalduliak szerzetesének, akiknek a korban Majkon volt kolostora
451 *kertbeli váztól*] madárijesztőtől
456 alítson] sejtse

443 Nëm lëhet ên-nëkëm *të rëád* va' *magamra* tekintve, 444 Az okos nëm ok nélkül
fzól avagy hallgat. [405] | nëm lëhet, ezt mondom, dicsekëdnëm: *hallgatok inkább*; 445
hody në kevélykëdjem, *mî-ként* te *itélëd*, előttd. 446 Mert tudom, és nyilván látom;
másról va' *magadról* 447 gondolod, *ên-bënem*-'s, mint másban, az-*indulat* olljan!
448 Néha az-ért fzólok, *kedveskëdvén* e' világnak, 449 hármát avagy négyet; rólam
gonoszúl në ítéljën: 450 fzólok az-ért kettőt; në mondjon *néma b-r-t-nak*: 451
s në gondolja; talám meg-ijedtem a-*kert-beli váztól*: 452 többfzör ez-ért; hody à-
természetëdet ki-tanúljam. 453 En inkább fzeretëk hallgatni, fülelni, vigjázni. 454
Mondj, mit akarsz! *szabad à-fzåjad! nëm dughatom-azt-bë.* 455 Ám a-kevély, s az-irigy
fzóljon kényére! Felőlem, 456 ên jöban fzeretëm, *sëmmît së tartson*, alítson; 457
mint-sëm, a-mit *bennem fajdît*, gyűlöljön az-értán. 458 Ha többet fajdítana; inkább-ís
tőrekëdnék, 459 hody àtól *mëg-foszfzon a-nyelvével* a-kegyetlen!

445 em. *kevélykëdjem* 450 em. *mondjon* 459 A forrásban a sorszámozás ezen a ponton
egyed ugrik, s 460-tól folytatódik.

Nem szükség, te irígy, hogy lássd *ami tészén irígyé.* 460
 Nem szükség, a *sűrű levelek közt* lássd a gyümölcsöt.
 Ám akinek szüksége vagyon rá, *hágjon a fára:*
 felhágván, fityéssze, amit *nem lát meg* a földről:
 vagy pedig elvárhatja; *magába lehulljon* idővel:
 s végye, amint tetszik, *hasznát*: másoknak is adjon. 465

Ám az *irígy* megyen a kalmár boltjába, *kit útál:*
 s egy vagy ket' *portéka felől* megkérdezi ötet.
 A *füle résen* az árosnak; felel annak *igennel.*
 Nem *kívánja elő* amaz az árút: *siet onnan:*
 vagy, ha előkéri 's másszor; *otthagyya az allkut:* 470
 mert *nem avégre mene:* s nincs is szüksége reája.

Majd pedig elmenvén, másoknak *fogja hazudni;*
 a boltban vala, s ottan előforgattata *mindent:*
 de nincs semmi amit kívána: talála utólján
 egyre; de az sem *venni való;* immár *sokat állott.* 475

Az *eszes* általlátja, hazúgság, s csuppa *irígység.*
 Mert az okoss áros nem szokta *kihányyni hiába*
minden árúját; s őmagát fárasztani azzal.
 Anyival inkább is *idejét* nem veszti *el ingyen:*

463 fityéssze] fürkéssze
 467 ket'] értsd: kettő
 478 őmagát] önmagát

460 Nëm fzükfég, tē irígy, hodj láss'd *a-mi tēszēn irígyé.* 461 Nëm fzükfég, a-*fűrű*
levelek-kózt láss'd a-gyümölcsöt. 462 Ám a-kinek fzükfége vadjon r'á, *hágjon a-fára:*
 463 fél-hágván, fitjéssze, a-mit *nēm lát-mēg* a-fölldről: 464 vagj pedig el-várhatja;
magába lē-hulljon idővel: 465 s *vēdje*, a-mint tetfzik, *hasznát*: másoknak-ís adjon.
 466 Ám az-*irígy* megyēn à-kalmár boltjába, *kit útál:* 467 s ēdj vagj kēt' *portéka-felől*
 mēg-kérdēzi ötet. 468 A-*füle rēsēn* az-árosnak; felel ànak *igēñ-el.* 469 Nēm *kívánja-elō*
 amaz az-arút: *fiet onnan:* 470 vagj, ha elő-kéri-'s másfzor; *ott-hagyya az-allkut:* 471
 mert *nēm a-végre mēne:* s nincs-ís fzükfége rēja. 472 *Nē dicsekēdj! nē hízelkēdj! s*
nē fzimēskēdj! [406] | Majd pedig el-mēnvén, másoknak *fogja-hazudni;* 473 a-boltban
 vala, s ottan elő-forgattata *mindēt:* 474 de nincs sēmmi a-mit kívána: talála utólján
 475 ēdjre; de az sēm *vēnni-való;* immár *fokat állott.* 476 Az-eszēs által-látja, hazúgfág,
 s csuppa *irígyfég.* 477 Mert az-okoss áros nēm fzogta *ki-hányyni hiába* 478 *mindēn*
árúját; s ő-magát fárasztani àz-al. 479 ànjíval inkább-ís *idejét* nēm veszti-*el ingyen:*

469 em. *arút* 479 em. *ànjíval*

nem gondol vele; higgýed, akár ne, mivel bir a bółtban. 480
 Ha hiszed is, mije van: gazdagbá nem leszén azzal:
 és ha nem hiszed el; azzal se szegényedik ő meg.
 Az, akinek szűksége vagyón vásárlani, lássa!

Ne dicsekedj! ne Engem a dicsekedő ember ha magához hasonlít;
 hízelkedj! s ne nem fogom a száj' mat feltáttani dicsekedésre; 485
 széneskedj! hogy a kevély szívű szégyenlje magát meg előttem:
 s tudja meg a hijjába való nyelvű; nem igyekszem
 szokni a dicsekedésre: miként ő arra szokott már.

Illj hijjába valóságtól magam annyira őrzöm;
 hogy, ám előre tekintvén, eltávoztatom azt is, 490
 ami hiába valóságnak nem látszik előttem:
 abból más ne következék; e végre kerülöm.

Például; ha magamra keresztet vetni találnék:
 az nem lenne ugyan őmagában véték avagy bűn:
 de, mivel ugy bennem megbotránkozna sok ember; 495
 annyiban, ezt mondom, véték s bűn lenne, ha vetnék.
 Mert a keresztre szokott atyafi látván, őmagában,
 így gondolkodnék; neki hogy hízelkedem azzal;
 vagy, ami vétkeesebb sokkal, hogy csúfolom őtet:

494 őmagában] önmagában
 495 megbotránkozna] megütközne, felháborodna
 497 a keresztre szokott] akinél szokás a keresztvetés
 497 őmagában] önmagában

480 nēm gondol-vele; hidjed, akár nē, mivel bir a-bółtban. 481 Ha hiszēd-ís, mije
 van: gazdagbá nēm lēsžēn āz-al: 482 és hā nēm hiszēd-el; āz-al sē szēgēnyēdik-ō-mēg.
 483 Az, a-kinek fzűkfēge vadjon vásárlani, lássa! 484 Engēm a-dicsekēdő embēr ha
 magá-hoz hasonlít; 485 nēm fogom ā-fzājmat fēl-táttani dicsekēdésre; 486 hodj
 a-kevély fzivű szēgēnylje-magát-mēg előttem: 487 s tudja-mēg ā-hijjába-való nyelvű;
 nēm igyekszēm 488 fžokni a-dicsekēdésre: mi-ként ő arra fžokott már. 489 Illj
 hijjába-valósfágtól magam' ānjira őrzöm; 490 hodj, ám előre tekintvén, el-távoztatom
 aztis, 491 a-mi hiába-valósfágnak nēm látszik előttem: 492 āból más nē követkēžžék;
 e' végre kerülöm. 493 Példā-úl; ha magamra kērēsžtēt vetni találnék: 494 az nēm
 lenne ugjan ő-magában véték avagy bűn: 495 de, mivel ugj bēnem mēg-botránkozna fok
 embēr; 496 ānjiban, ezt mondom, vétēk s bűn lenne, ha vetnék. 497 Mert a-kērēsžtre
 fžokott atjafi látván, ő-magában, 498 igj gondolkodnék; neki hodj hízelkēdēm āz-al;
 499 vagj, a-mi vétkeššēb sōkal, hodj csúfolom őtet:

480 em. hidjed 485 em. szájmat

vagy pedig, ami gonoszb, hogy *megcsalom őket* azáltal: 500
vagy hogy el is hinné, kívánnék *tartani vélek*:
elhinné hijjába, minek *nincsen helye* bennem.
Ugy a *magam felenyájja* cselédi bizonynyal itélnék:
képmutató vagyok, avagy igen sántítok előttök:
vagy hogy csúfolom a *Vallást, a Hitet*: s a *KERESZTET*; 505
mint akiknek *Hitek nincsen* s csalják e Világot;
a KHRISTUST *nevetik*, s *megcsúfolják* a Keresztyént.
Vétkeznének ezek mindnyájan; hogyha a lenne
az ő goromba *ítélet tételek* egybe felölem:
én pedig *őnálok* lennék százszorta *gorombább* 510
s vétkeesebb; ha a vétkes *ítélést* benne *okoznám*.
Mivelhetsz né- Vethet a *Római*, vagy a *Görög*, vagy *Moszka*, keresztet;
m[ely] dolg[ot,] el vethet ám az *Örmény*, az *Oláh*, s *Bolgár*, őmagára:
is múlath[atod] az ha *buzgón* veti s az *ÚRért*; nem vétkezik azzal.
Úrért Tőle midőn kérdem; *ha Keresztyén* vagy te, barátom? 515
s *nem felel* a szájával; hanem *bizonyítja* kereszttel:
annyi ugyan, mintha szájával *tenne ő vallást*.

503 *magam felenyájja*] a saját felekezetem (a reformátusok), valószínűleg a *felebarát-féle* kifejezések mintájára képezve

512 Mivelhetsz ném[ely] dolg[ot,] el is múlath[atod] az Urért] Az *el is múlathatod* kifejezés 'elmellőzheted' jelentésben áll. Az argumentum értelme eszerint: Az *Úrért lehet dolgokat megtenni, de bizonyos dolgok meg nem tétele is szolgálhatja az Urat*.

513 őmagára] önmagára

500 vagj pedig, à-mi gonoszb, hodj *mëg-csalom őket* az-által: 501 vagj hodj el-ïs hinné, kívánnék *tartani vélék*: 502 el-hinné hijjába, minek *nincsen helye* bennem.
503 Ugj a-*magam-fele-nyájja* cselédi bizònyal itélnék: 504 *kép-mùtató* vadjok, àvagy igen fántítok előttök: 505 Mivelhetsz ném. dolg. el-is múlath. az-Urért. [407] | vagj hodj csúfolom à-*Vallást, a-Hitet*: s a-*KERESZTET*; 506 mint à-kiknek *Hiték nincsen* s csalják e' Világot; 507 a-KHRISTUST *nevetik*, s *mëg-csúfolják* a-Këresztjént. 508 *Vétkeznének* ezek mindnyájan; hodj-ha a lenne 509 az-ő goromba *ítélet-tételék* ëdybe felölem: 510 én pedig *ő-nálok* lënnék fzáfzorta *gorombább* 511 s vétkeesebb; ha a-vétkes *ítélést* bennék *okoznám*. 512 Vethet à-*Római*, vagj a-*Görög*, vagj *Moszka*, *këresztët*; 513 vethet àm az-*Örmény*, az-*Oláh*, s *Bolgár*, ő-magára: 514 ha *buzgón* veti s az-*UR-ért*; nëm vétkezik àz-al. 515 Tőle midőn kérdëm; *ha Këresztjén* vadj të, barátom? 516 s *nëm felel* à-fzájával; hanëm *bizonyítja* *këreszt-el*: 517 ànji ugjan, mint-hà fzájával *tënne ő vallást*.

De, minthogy a mi nyájunknál *nincsen* e szokásban;
nem lehet a nyájunkbelinek *felvenni* szokásul:
nem lehet annyival is inkább őmagát *e Világhoz* 520
szabni az által; akár mint *hozza magával* az iddő.
Nem szükség azaránt *egymást vádolni* s *ítélni*.
Megmarad a szeretet köztünk; nincsen akadályja.
Mert amiként amaz *az ÚRért hány* annyi keresztet:
ugy ez is, *az ÚRért őmagát nem jegyzi* kívül meg: 525
hány eleget, ha buzogg, a *megtört szívre, hit által*.

Kármel-hegy Én magamon *történt* valamely dolog *ötvenötödben*:
el-kibeszéllem, *erősítő* példának okáért.
Utazván *Új Róma felé* vissza; a hajóba,
igy vala tetszésem, *béhágtam Ptolemaisnál*. 530
Onnan először a *Kármel-hegynek* alája *szeleztünk*.

520 *őmagát*] *önmagát*
525 *őmagát*] *önmagát*
525 *jegyzi*] jelöli
527 *ötvenötödben*] 1755 decemberének elején; lásd a 204–207. sorokhoz írt jegyzetet a 322. oldalon
529 *Új Róma*] Konstantinápoly
530 *Ptolemaisnál*] Ptolemais, a mai Akkó (Acre), város Izrael északi részén. Még a keresztesek által megerősített kikötője fontos kereskedelmi és hajózási csomópont volt évszázadokon keresztül.
531–536 Akkóval szemközt, a Haifai-öböl túlsó partján már állt Kalmár idejében a Kármel-hegy lábánál a mai Haifa új kikötője, amely sokkal biztonságosabb és szélvédettebb volt az akkóiánál. Ezért a kereskedelmi hajók ősszel és télen innen indultak a Földközi-tengert átszelő útjukra.
531 *szeleztünk*] vitorláztunk

518 De, mint-hodj a-mi-nyájunk-nál *nincsen* e' *szokásban*; 519 *nem* lehet à-nyájunk-belinek *fél-venni* szokás-úl: 520 *nem* lehet ànjival-ís inkább ő-magát e' *Világ-hoz* 521 *szabni* az-által; akár-mint *hőza magával* az-iddő. 522 *Nem* szűkfélg az-aránt *edy-mást vádolni* s *ítélni*. 523 *Még-marad à-fzeretet* köztünk; nincsen akadályja. 524 Mert a-mi-ként amaz *az-UR-ért hány* ànji kérésttét: 525 ugj ez-is, *az-UR-ért ő-magát nem jegyzi* kívül még: 526 hány éléget, ha-buzogg, à-még-tört szívre, hit-által. 527 Én magamon *történt* valamely dolog *ötven-ötödben*: 528 el-ki-beszéllem, *erősítő* példának oká-ért. 529 Utazván *Új-Róma-felé* viszsza; a-hajóba, 530 igj vala tetszésém, *bê-hágtam Ptolémaish-nál*. 531 Onnan először a-Kármel-hegynek alája *fzeleztünk*.

Mely 's esik egy Magyar Országi méjlföldnre onnét.
Itt van az említett Révpartnak a réve telekként.
Mert mihelyen a szeles ősszel hosszabbodik az éj;
nincsen a terhes hajóknak amott *maradások a széltől*:
állani itt szoktak; míg *a nappal erőt vesz az éjen*.

535

A hegy alól öt nap múlván Cziprusra kikeltünk.
Addiglan sem akartam ugyan, *otthagyni a kvártélyt*;
meljet az *Ánglus Consulnál tartok vala* ingyen:
de azalatt *tetszőbb vala* megsejmelnem a Kármelt:
azt a *szegét*; aholott *Iljés* buzgott vala hajdan.
E szeg aránt vagyon a *bárcák állása* is épen.

540

532 egy Magyar Országi méjlföldnre] Kb. 8,5 km-re. Nem lehet íráshibáról szó, hiszen a Valóságos Magyar ABCben ugyanebben a formában (*méjl-föld*) használja egyszer a szót, lásd a 2072. sort a 160. oldalon.

533 Révpartnak] kikötőnek

533 telekként] telenként, értsd: telente; vö. Kalmár jegyzetével a Valóságos Magyar ABC 1868. sorához a 148. oldalon

534 mihelyen] mihelyst

535 amott] Ptolemaisban

538–539 Az akkói vagy ptolemaiszi angol konzul ebben az időben Richard Usgate volt. Az *A Companion to the Almanac MDCCLIX* szerint – mely felsorolja őt mint acrei (akkói) konzult – a tisztséget betöltőket a király nevezi ki, de a kereskedők fedezik költségeiket, annak érdekében, hogy gondot viseljenek kereskedelmi tevékenységeikre és érdekeikre állomáshelyeiken (84). Így lehetséges, hogy egyidejűleg több ország szolgálatában is állhattak. Usgate az *Inventaris van het archief van het Nederlandse Consulaat-(Generaal) te Beiroet (Libanon)*, 1853–1910 szerint 1745 és 1763 között holland vicekonzul is volt (7). Az 1770-es és 1780-as években osztrák császári és királyi vicekonzul ugyanott. A felesége egy megkeresztelkedett zsidó asszony volt.

538 kvártélyt] szállást

540–541 Illés próféta az 1Kir 18 szerint Izrael egész népét és királyát, Achábot a Kármelre hívta, hogy égőáldozattal bizonyítsa Jahve elsőbbségét Baállal szemben.

532 Mely-'s esik edj Magjar-Országi méjlföldnre onnét. 533 Kármel-hégy. [408] | Itt van az-ementett Rév-partnak a-réve telek-ként. 534 Mert mi-helyen a-fzeles ősszel hosszszabbodik az-éj; 535 nincsen a-terhes hajóknak amott *maradások a-fzéltől*: 536 állani itt fzoktak; míg *a-nappal erőt vész az-éjén*. 537 A-hégy-alól öt nap múlván Cziprusra ki-keltünk. 538 Addiglan sēm akartam ugjan, *ott-hagyni a-kvártélyt*; 539 mēljet az-Ánglus Conful-nál tartok-vala ingyen: 540 de az-alatt *tetszőbb-vala* mēg-fzēmlēlnēm a-Kármelt: 541 azt a-fzēgét; a-holott *Iljés* buzgott-vala hajdan. 542 E' fzēg-aránt vadjon à-bárcák állása-is épen.

Minekelőtte pedig a hajónk *Cziprusnak eredne*
esthajnalban: a *Kármel* hegyére lovaztak ebédre
 hárman a *Consulok*; az *Ánglusnak* a hár'm fia 's együtt, 545
 és *valamelj* kalmárok: *ebédrevalót* ada mindent,
 húst is, az *Ánglus*, ameljet a *Kármelbéli* barátok
 megkészítettek; noha ők *nem bánnak a hússal*.
 Ők 's mivelünk ettek: de a *húsfélét* odahagyták;
 mint önálok azon *Szerzetbeli Régula* tartja. 550

Ennek a Szerzetnek vala a nagy *Klastroma* hajdan
 fenn a *hegy tetején*: azután ideig a *tövében*
 volt valamelj épülete az *útfélén* a partnál.
 Ottan a tolvajlóknak igen *útlejtés*be esének
 a Remeték: végtére a *hegyoldalba* szorútlak. 555
 Ott a közép *tályon* is elégszer rajtok ütének;
 és *megfosztva kötözve hagyák* a tolvajok őket;
 nagy sanyarú kínzással *előkérvén amijek* volt.

A Kármel hegyén Az t a *Lyukat*, melyben *mindennap* szoktanak *enni*
 történt dolog a Remeték, *Iljés barlangjának* hiszik eddig. 560

544 *esthajnalban*] alkonyatkor

545 Nem tudni, hogy Richard Usgate-en kívül ki a másik két konzul. Usgate egyik fiának
 ismert a neve: Charles később, az 1770-es években Alexandretta konzulja lett.

548–550 A Kármeliták valóban tartózkodnak a húsevéstől, s általában is sokat böjtölnek.

551 *Klastroma*] kolostora, zárdája

559 *Lyukat*] itt: üreget, kis barlangot

543 Minek-előtte pedig a-hajónk *Cziprusnak eredne* 544 *est-hajnalban*: a-Kármel
 hegyére lovaztak ebédre 545 hárman a-*Confulok*; az-*Ánglusnak* a-hár'm fia-'s edjűtt,
 546 és *valamelj* kalmárok: *ebédre-valót* ada mindent, 547 húst-is, az-*Ánglus*, a-melj
 a-Kármel-béli barátok 548 még készítettek; noha ők *nem bánnak a-hús-al*. 549
 Ők-'s mi-velünk ettek: de a-hús-félét oda-hagyták; 550 mint ő-nálok azon *Szerzet-beli*
Régula tartja. 551 E'nek a-Szerzetnek vala à-nagy *Klastroma* hajdan 552 fenn
 à-hegy *tetején*: az-után ideig a-tövében 553 völt valamelj épülete az-út-félén a-part-nál.
 554 Ottan a-tolvajlóknak igen *útlejtés*be esének 555 a-Remeték: végtére a-hegy *oldalba*
 szorútlak. 556 Ott a-közép *tályon*-is élégfzër rajtok ütének; 557 és *még-fosztva kötözve*
hagyák à-tolvajok őket; 558 nagy-fanyarú kínzás-al *elő-kérvén a-mijek* völt. 559
 Azt a-*Lyukat*, melyben *minden-nap'* szoktanak *enni* 560 a-Remeték, *Iljés barlangjának*
 hiszik e'-dig.

548 em. *még készítettek* 556 em. *tályon*

Nincs csak egy oldala (*) mely épült ember keze által:
meg van a többi, a *bóltja* 's, ugyan *vájkálva* kevésbé.
Jó alacsony *menyezetje* vagyon; *a tetőmmel* elértem:
hajtottam néhol nyakamat, s görbültem alatta.

Jó szoros ís: az egynehány vendég *teleülte*:

565

a két oldala *hátunknak* vala *támasza*: s a tál
csak nehezenn fért *háta megett* el a többi evőknek.

Egyik vége ugyan szélesb: de a másikat épen
fektettem mértem vala a három *közép éjel*;

a két szegleteit a *két végemmel* elérvén.

570

Ugyanazon három napig *ott tengettem*: ebéden
volt leves, és *egyecske tojás*, s *eczeteske* pohár bor:
ugy vacsorán is elég vala ez *mértékem* a *Fokban*.

Mert azelőtt vendégségem vala *Ptôlemaisban*
színt' három hetekig, mindennap *délben*, *ugy estve*:

575

mely okon is *könjen* tűrhettem a *Kármeli kóstot*:

nem 's lehetett szoknom *mindjárt a halhoz, olajhoz*.

* *Nincs csak egy oldala is*, ez abszolút tagadás, de: *nincs csak egy oldala*, ez állítás.

562 *bóltja*] boltozata

563 *tetőmmel*] értsd: fejemmel

565 szoros] itt: szűk

569 *közép éjel*] értsd: éjféلكor

573 *Fokban*] értsd: a Kármel-hegy tengerbenyúló (hegy)fokán

574 vendégségem] megvendéglésem

575 *színt'*] szinte, 'csaknem'

576 *kóstot*] kosztot

561 *A-Kármel hegyén történt dolog. [409]* | *Nincs csak egy oldala* (*) mely épült embér
keze-által: 562 még-van a-többi, a-*bóltja*-s, ugyan *vájkálva* kevésbé. 563 Jô-alacsony
mënyezetje vadjon; *a-tetőm-el* el-értem: 564 hajtottam néhol nyakamat, s görbültem
alatta. 565 Jô-fzoros-ís: az-ëdj-néhány vendég *tele-ülte*: 566 a-kêt' oldala *hátunknak*
vala *támasza*: s à-tál 567 csak nehezenn fért *háta-mëgett* el a-többi ëvőknek. 568
Edjik vége ugyan fzelësb: de a-másikat épen 569 fektëm-el mértem-vala à-három *közêp*
éjel; 570 a-kêt' fzegleteit à-kêt' *végemm-el* el-ërvén. 571 Ugyan-azon három napig
ott têngëttem: ebéden 572 vòlt leves, és *ëdjecske tojás*, s *eczetëske* pohâr-bor: 573
ugj vacsorán-ís ëlëg-vala ez *mértékëm* a-*Fokban*. 574 Mert az-elött vendëgfëgëm vala
Ptòlëmaisban 575 fzínt' *három hetekig*, mindën-nap' *dëlben*, *ugj estve*: 576 mëlj
okon-ís *könjen* tűrhettem a-*Kármeli kóstot*: 577 nëm-'s lëhetëtt fzoeknom *mindjárt*
à-*hal-hoz, olaj-hoz*.

* *Nincs csak ëdj oldala-is*, plane negat, aft, *nincs csak ëdj oldala*, afirmat.

Egyik *okát e kevés ételnek* majd kitalálták
a Remeték; mondván, *ha* talám *példázok előttök?*
Eztet én elmellőzöm; a többi mind kijelentem. 580
Ez vala főb oka: hogy az *üres gyomromnak a tengert*
könnyebb túrni; midőn a hajó *hánykódik a habtól*.

Már *eleget* járék a hegyen; *lako*zám is az *Ürben*.
Most megyek a *feltett czéломra*; leballagok onnét.
Épen *rosz órában esett* lemenésem a hegyről. 585

A Kármel hegye Jó közel a *Barlanghoz* a *rév ügyébe* van épen
alatt történt dolog egy *helység* va' falú. *Oda jutván* járok a parton:
s várakozom a legények után, hogy *visszaevezzek*
csónakkal a hajóhoz; *ugyanott* háltni akarván.
Addig járkálok; jön *egyszer* a *Kádi* (*) előmbe: 590
ketten avagy hárman mások 's voltak vele együtt:
s kérdi, ki és mi vagyok; s *ha valék-e* az hegyen ott fen?
Mondom; igen. Ő pedig *Gáfárt* kér tőlem azonnal:

* Biró.

583 *Ürben*] itt: üregben, barlangban

586 *rév ügyébe*] itt: a kikötő közelében; mint a *keze ügyében* kifejezésben

587 *helység* va' falú] a mai Haifa

587 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

593 *Gáfárt*] Sokáig, ezek szerint még a XVIII. században is szokásban volt, hogy a Porta tisztviselői az Akkóba érkező nem muszlim, főként keresztény zarándoktól, utazóktól ún. *gáfárt*, arabul *gāfrt*, védelmi pénzt szedtek. Ez természetesen nem központi adófajta volt, s önkényesen, akár a teljes zarándokútvonal több pontján is behajtották.

578 Edjik *okát e' kevés ételnek* majd ki-találták 579 a-Remeték; mondván, *ha* talám
példázok előttök? 580 *Eztet én el-mellőzöm*; a-többi mind ki-jelentem. 581 Ez
vala főb oka: *hody az-üres gyomromnak a-tengert* 582 *könjéb* túrni; midőn a-hajó
hánykódik a-habtól. 583 Már *elēget* járék a-hégyen; *lako*zám-is az-*Ürben*. 584 Most
megyék a-*fél-tett czéломra*; lē-ballagok onnét. 585 Épen *rosz órában esett* lē-ménésēm
a-hégyről. 586 *A-Kármel hegye-alatt történt dolog. [410]* | Jó közel a-*Barlang-hoz*
a-*rév ügyébe* van épen 587 *ēdj helység* va' falú. *Oda jutván* járok a-parton: 588 s
várakozom a-legények-után, *hody vissza-evezzek* 589 csónák-al a-hajó-hoz; *ugyan-ott*
háltni akarván. 590 Addig járkálok; jön *ēdjfer* a-*Kádi* (*) előmbe: 591 ketten
avagy hárman mások-'s vóltak vele *ēdjütt*: 592 s kérdi, ki és mi vadlok; s *ha valék-ē*
az-hégyen ott-fen? 593 Mondom; igen. Ő pedig *Gáfárt* kér tőlem azoñal:

* Biró.

adja okát is ugyan, mondván, *ör'zetnek okáért*.
 Én pedig ezt felelém: báran *helye volt is ez oknak* 595
 ennekelötte: mivel már többé *tolvajok* itten
 nincsenek: ám a *Ptólemais Praefectusa* őket
 elhajtotta; a *Jordánon* túl kergeti most is:
 a *gáfár fizetésre* azért nincs *semmi ok* immár.
 Még, *afelől*, szükség nekik vigyázniok; így szól: 600
 s tőlem a *gáfárját* kérven kívánja *erősen*.
 En, azelőtt, mástól kitanúltam *rendit e jusnak*:
 s tudtam jól a szokást; *kinek és mit kell vala* adni;
 hogyha nem maradt a falúban, a *hegyre pihegvén*.
 Kérdem azért a *galád* Káditól; hogy mennyi a *gáfár*? 605
 Néz a ruhámra, szemembe; felel 's: *harmintz para*;
nem több.
 (Melj, a mi pénzünkön, *három Márjást* teszen épen.)
 Én, a legények előtt, kezdek vetekedni övéle.
 „Nem vagyok én *kalmár*, ki *kereskedném s nyerekedném*;
 nem vagyok oljan *uracska*, aki *szolgával* utaznék: 610
 sem *gazdája hajónak*: azért tőlem *ne kövesse*.

594 *ör'zetnek*] őrizetnek, védelemnek

595 báran] bár

596 ennekelötte] itt: korábban

597 *Praefectusa*] helytartója

606 *para*] török váltópénz

607 *Márjást*] Máriást; Szűz Máriával díszített régi magyar (ezüst) váltópénz

608 vetekedni] itt: vitatkozni; lásd a jegyzetet a 31. sorhoz a 41. oldalon

611 *kövesse*] követelje

594 adja okát-ís ugyan, mondván, *ör'zetnek oká-ért*. 595 Én pedig ezt felelém: báran *helye völt-is ez oknak* 596 e'nek-elötte: mivel már többé *tolvajok* itten 597 nincsenek: ám a *Ptölēmais Praefectusa* őket 598 el-hajtotta; a *Jordánon-túl* kergeti most-is: 599 a-*gáfár fizetésre* azért nincs *semmi ok* immár. 600 Még, a-*felől*, szükség nekik vigyázniok; így szól: 601 s tőlem a-*gáfárját* kérven kívánja *erősen*. 602 En, az-előtt, mástól ki-tanúltam *rendit e' jusnak*: 603 s tudtam jól a-fzokást; *kinek és mit kell-vala* adni; 604 *hody-hà* nem maradt a-falúban, a-*hëgyre pihëgvén*. 605 Kérdem azért a-*galád* Káditól; *hody mënji a-gáfár*? 606 Néz a-ruhámra, *fzëmëmbë*; felel-'s: *harmintz para*; *nëm tõb*. 607 (Mëlj, a-mi pénzünkön, *három Márjást* tészèn épen.) 608 Én, a-legényëk-előtt, kezdek vetekëdni ô-vële. 609 „Nëm vadjok én *kalmár*, ki *kereskëdnëm s nyerekëdnëm*; 610 nëm vadjok oljan *uracska*, a-kí *fzolgával* útaznék: 611 sëm *gazdája hajónak*: azért tőlem *në kövesse*.

608 em. ô-vële

A Kármel hegye *Húsz para a kormányosnak gáfárja*; úgy annak 's,
 alatt történt dolog aki a gazdának mindenről *számot ad írva*.
 Nincs nekem a *kormány*, sem az *oljan penna*, kezemben:
 így *se nyerek*, köteles *se* vagyok; hogy *húszat* is adjak. 615
 Ám a *vitórlások tizet* adnak; jól tudom azt is:
 én pedig *annyival is nem* tartozom; egybe kimondom:
 mindazonáltal, ajándékból, kávára, s egyébre,
 annyi *parát* nemigen *sajnállok tőletek* én ám.”
 Apró pénzt a legényektől kérek: s *oda nyujtom*. 620
 Elveszi. Öszvebeszél mindjárt a többivel. Ismét
 énhozzám fordul: *nem elég*, azt mondja, mit adtam:
 tégyek ahoz *húszat* még; hogy *harmintzra* kiteljen:
 mert a ruhámnak a *rangja magával hozza* bizonynyal.
 A pénzt visszaveszem: mert nyújtja a *barna kezével*: 625
 s mentegetem magamat: s, *azalatt, nézelli* a lábom.
 Látván a *papucsom* s a *botos kaptzám feketének*;
 mondja: *Zsidó* vagyok én; jele a *lábambeli* annak.

617 egybe] egyúttal

627 *botos kaptzám*] szőrből vagy gyapjúból készült durva kapca, harisnya (dunántúli tájszó)

628 *lábambeli*] lábbeli

612 A-Kármel hegye-alatt történt dolog. [411] | *Húsz para à-kormányosnak gáfárja*; ugj
 ànak-'s, 613 a-ki a-gazdának mindénről *számot àd írva*. 614 Nincs nekém à-kormány,
 sëm az-oljan *penna*, kezemben: 615 ígj *së nyerek*, köteles *së* vadjok; hodj *húszat-is*
 adjak. 616 Ám a-*vitórlások tizet* adnak; jól tudom azt-is: 617 én pedig *ànjival-ís*
nëm tartozom; ëdjbe ki-mondom: 618 mind-azon-által, ajándékból, kávára, s ëgjëbre,
 619 ànji *parát* nëm-igën *sajnállok tőletek* én ám.” 620 Apró pénzt a-legényëktől
 kérek: s *oda-nyujtom*. 621 El-vëszì. Öfzve-beszél mindjárt à-többivel. Ismét 622
 ën-hözám fordul: *nëm ëlëg*, azt mondja, mit adtam: 623 tëdjek a-hoz *húszat* még; hodj
harmintzra ki-teljën: 624 mert a-ruhámnak a-*rangja magával hōza* bizōnjal. 625
 A-pénzt vissza-vëszëm: mert nyújtja a-*barna kezével*: 626 s mentëgetëm magamat:
 s, az-*alatt, nézelli* a-lábom? 627 Látván à-*papucsom* ' s a-*botos kaptzám* ' *feketének*;
 628 mondja: 'Sìdō vadjok ën; jele à-*lábam-beli* annak.

626 em. *lábom*?

Én állítom előtte *Keresztyén létem* erősen.
 Ami időn *csefudozna* (*) tovább is: mondom őnéki; 630
sárgát is viselek, s tartok; tudják e legények:
 ha néktek tetszik; kihozom mindjárt a hajóból.
 Kérdi; miért viselem hát *e feketét*, s *nem* a *sárgát*?
 Én felelem: szeretem *tisztácskán* tartani aztat.
 A Kármel hegyén Ő afelel állatja; Zsidó vagyok: és a *harácsot* 635
 történt história (mint törökül mondják az *adót*) kívánja, megadjam.
 Én felelem: „még egy *ákcsát* (**) sem adok neked, elhidd,
 nem hogy egy *aranyat*: mert én nem tartozom azzal:
 s nem vagyok én a *Szultántoknak* alatta valója.”
 Mondja: akármeljlik országból légyek akárhogy; 640
 szükség ugy, valamint a *többi csefudnak*, adóznom.
 Ami időn a *keresztyénségemmel* magam atól
 mentegetem bátran: Kívánja; *magamra keresztet*

* *Zsidónak* mondana. *Csefud*, zsidó.

** *Három ákcsa* teszen egy *parát*.

630 Ami időn] amikor

630 (*)] Az oszmán-török *çifut* vagy *çifud* szó a zsidók pejoratív megnevezése, hasonlóan a keresztényeket jelölő *gyaur* kifejezéshez. A Porta a zsidókat általánosan adóztatta, függetlenül a lakóhelyüktől, tehát nemcsak a felségterületén élőket.

635–636 A *harács* szavunk, mint Kelet-Európa sok más nyelvében szintén, valóban az oszmán-török *haraç* szóból ered, mely jelölheti a sorkötelezettséget és a különféle állami (központi) adófajtákat is.

637 (**)] Az ákcsa vagy akcsa a krími tatár kánságban vert ezüst aprópénz volt.

629 Én állítom előtte *Kērēsztjén létēm* ’erősen. 630 A-mi-időn *csēfudozna* (*) tovább-ís: mondom ő-nēki; 631 *fārgát*-ís viselēk, s tartok; tudják e’ legényēk: 632 ha nēktek tetszik; ki-hozom mindjárt a-hajóból. 633 Kérdi; mi-ért viselēm hát e’ *feketét*, s *nēm a-fārgát*? 634 Én felelēm: szeretēm *tifztácskán* tartani aztat. 635 Ő a-felől állatja; ’Sidó vadjok: és a-*harácsot* 636 (mint törökül mondják az-*adót*) kívánja, mēg-adjam. 637 A-Kármel hēgyén történt hiftória. [412] | Én felelēm: „még *ēdj ákcsát* (**) sēm adok neked, el-hid’d, 638 nēm hodj *ēdj aranyat*: mert én nēm tartozom az-al: 639 ’s nēm vadjok én à-*Szultántoknak* alatta-valója.” 640 Mondja: akārmēljlik országból lēdjek akār-hogy; 641 fziklég ugj, valamint à-*többi csēfudnak*, adóznom. 642 A-mi-időn a-*kērēsztjénfēgēm*-el magam’ atól 643 mentēgetēm bátran: Kívánja; *magamra kērēsztēt*

* ’*Sidónak* mondana. *Csēfud*, ’sidó.

** *Három ákcsa* tēszen *ēdj parát*.

630 em. ő-nēki 639 em. ’s

vessek; *amint szokták* egyebek; hogy higgye el osztán.
 Nem vetek én, felelem: nincsen 's eféle szokásom. 645
 Még efelett mondom: hiszek egy *Khristusba* egyébbel,
 aki, mikor, s a holott, s mi okon tetszik, *maga* 's *önként*
 a maga *orcáját* s *meljét* megjegyzi keresztel.
 De soha nem szoktam *magamat megjegyezni* azzal:
 Anyival is inkább az elébbeni *vélekedésben* 650
 mind megerősödnék, s *rajtam vagynak a harácsért*.
 Nemm értethettem meg a dolgot vélek egyébként:
 mondom; az *Ánglusnak* vallása szerint, *e szokásra*
 nincs szükségem: eredjete a *Consulhoz* aránta.
 Elhiszik, ezt felelik, ha *bizonyságot* hozok onnét. 655
 Ti magatok, felelem, valakit küldhettek; ha tetszik.
 Küldenek, ezt felelik; ha adok neki *grust* ava' *zlótát*. (*)
 Nem fizetek semmit, felelem; lássátok, ha tetszik.
 Vagy, míglen *a hajó gazdája* megérkezik onnan,
 várjatok: és attól megtudhatjátok a dolgot. 660

* *Grus*, 40 parát ér; *zlóta* pedig 30-at.

646 egyébbel] értsd: másokkal
 648 megjegyzi keresztel] keresztet vet
 652 egyébként] másként
 653 *Ánglusnak* vallása szerint] az anglikánok szerint
 657 ava'] avagy; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

644 *vessek; a-mint szokták* egyebek; hódj hídje-el ofztán. 645 Nëm vetëk ên, felelëm: nincsen-'s e'-fële fzoKásom. 646 Még e'-fëlett mondom: hiszëk *ëdj Khriftusba* ëgjbëb-el, 647 a-ki, mi-kor', s a-holott, s mi-okon tetszik, *maga-'s ön-ként* 648 a-maga *orcáját* s *meljét* mëg-jegyzi kërëst-el. 649 De foha nëm fzoKtam *magamat mëg-jegyzeni àz-al*: 650 Anjival-ïs inkább az-elëbbeni *vëlekëdësbën* 651 mind mëg-erösödnek, s *rajtam vadjnak a-harács-ért*. 652 Nëm értethettem-mëg a-dolgot vëlëk ëgjbëb-ként: 653 mondom; az-*Ánglusnak* vallása-fzërënt, *e' fzoKásra* 654 nincs fzuKfëgëm: eredjetëk à-*Conful-hoz* aránta. 655 El-hiszik, ezt felelik, ha *bizonjfágot* hozok onnét. 656 Ti magatok, felelëm, valakit küldhettëk; ha tëtzfik. 657 Küldenek, ezt felelik; ha adok neki *grust* ava' *zlótát*. (*) 658 Nëm fizetëk sëmmit, felelëm; lássátok, ha tetszik. 659 *A-Kármel hëgye alatt történt hiftória*. [413] | Vagj, míglen *a-hajó gazdája* mëg-ërkëzik onnan, 660 várjatok: és àtól mëg-tudhatjátok a-dolgot.

* *Grus*, 40 parát ér; *zlóta* pedig 30-at.

644 em. hídje-el

Nem szököm el: a hajóba fogok *tartózni* ezentúl.
A Kármel hegye Nemm elég e mentségem. *Harácsolják* az aranykát.
alatt történt histó- Nincsen aki tőlem *kiharácsolhassa*; kimondom.
ria Ők pedig ez *hármát* tészik fel azonnal előmbbe:
hogy, va' *keresztel*, avagy *bizonyossággal* elhitessem 665
vélek a dolgom; avagy *megharácsoljak* nekik egybe.
Egyiknek se teszek, felelemm, eleget: hanem ám ti,
mint mondám, aszerint cselekedjete! Ím ez a válasz!
Majd *berekesztnek* azért, ezzel fenyegetnek a *barnák*:
egyiket a három közül tőlem *kizsarolják*! 670
Semmire én magamat *nem ajánlom*; mondom önékik.
Bézárnak menten, lakatot vetvén a reteszre.
Megnevezem másutt a *helyet*, ha élek, idővel.

Gyermek, öreg, jöttön jön, s nézi a *foglyot* a *résen*.
A rossz óra folyik: de még nem tölt ki egészen: 675
a remeték *mind a ketten* sétálni lejönnek:
(másszor ugyan töben; heten is *remetéznek* elégszer)

661 *tartózni*] tartózkodni

665 va'] vagy; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

665 *bizonyossággal*] itt a szó régies jelentésében: tanúval

666 egybe] itt: azonnal

669 *berekesztnek*] bezárnak

673 A szerző itt minden bizonnyal nem a település nevére, sokkal inkább fogságának –
úgy tűnik – szégyellt helyszínére utal.

661 Nëm szököm-el: a-hajóba fogok-tartózni ezen-túl. 662 Nëm m elég e' mentségem.
Harácsolják az-aranykát. 663 Nincsen a-ki tőlem ki-harácsolhassa; ki-mondom. 664 ők
penig ez *hármát* tészik-fél azonnal előmbbe: 665 hodj, va' *kérszt-el*, avagy *bizonjág-al*
el-hitesfem 666 vélék a-dolgom'; avagy *még-harácsoljak* nekik édjbe. 667 *Edjiknek se*
tészék, felelëmm, élëget: hanëm ám ti, 668 mint mondám, a-fzërint cselekedjete! Im'
ez a-válasz! 669 Majd *be-rëkesztnek* azért, èz-el fenyegetnek a-*barnák*: 670 édjiket
à-három közül tőlem ki-zsarolják! 671 *Sëmmire* én magamat *nëm ajánlom*; mondom
ó-nëkik. 672 Bë-zárnak menten, lakatot vetvén a-reteszre. 673 Mëg-nevezëm másutt
a-*helyet*, hà élëk, idővel. 674 Gyermëk, öreg, jöttön jön, s nézi a-*foglyot* a-*rësën*. 675
A-ròsz óra folyik: dë még nëm tölt-ki egészen: 676 a-remeték *mind à-ketten* fëtálni
lë-jönnek: 677 (másfzor ugjan töben; heten-ís *remetéznek* élëg-fzër.)

664 em. ők 671 em. ó-nëkik

s kérdetvén, ha *Zsidó* nem volt-e nálok e *délest*;
nem *csefud*, ezt mondják, hanem *illjen forma* Keresztyén.
Az ő bizonyságokra azért kiereztetem egybe. 680
A *kávéra valót* 's vissza kérték a galádok.

A Kármel hegye Ott közel érem a két Remetét. Mosolyogva jelentik;
alatt történt histó- hogy, ami *megtörtént köztünk*, hallák: de csudálják;
ria *ollj akadályt* hogy készbb voltam szenvedni e néptől;
mintsem, amit kívána, azáltal *megmenekedni*!
Kérdik azonba; miért nem *ajánlottam* magam arra,
amit *ollj könjü vala* megcselekednem *ez egyszer*?
Nem lett volna, hiszik, vétek *formálni* keresztet.

Megfelelek; míkép *lett s nem lett volna* a vétek.

Még, afelett, mondom: hogy „a *képmutatásra az által*,
aki vigyázatlan, könjen rászokna bizonynyal.” 690

En pedig ezt akarám, *azt nem cselekedve*, kerülni.

„Mert ám Istennek s e világnak előtte *hazugság*
lenne; ha a Vallásával *igy játszana* ember;
színből, ami *szokása kívül* vagyon, azt ha követné.
Nagy bűn lenne bizony! De *feljebb* vétkezik ennél,
aki erőszakkal hajt mást afféle dologra.” 695

678 *délest*] délután

680 bizonyságokra] tanúságukra

680 egybe] azonnal

695 *színből*] színességből, tettetésből

678 s kérdetvén, ha 'Sidó nem vólt-è nálok e' *dél-est*'; 679 nem *cséfud*, ezt mondják,
hanem *illjen forma* Kérésztjén. 680 Az-ő-bizonyfágokra azért ki-ereztetem *edjbe*.
681 A-*kávéra-valót*-'s viszsza-kérték a-galádok. 682 Ott *kózel érem* a-két' Remetét.
Mofolyogva jelentik; 683 A-Kármel hegye-alatt történt história.[414] | hodj, a-mi
még-történt köztünk, hallák: de csudálják; 684 *ollj akadályt* hodj készbb vóltam
fzenvedni e' néptől; 685 mint-sém, a-mit kívána, az-által *még-menekedni*! 686 Kérdik
azonba; mi-ért nem *ajánlottam magam* 'ára, 687 a-mit *ollj könjü-vala* még-cselekednëm
ez-edjszer? 688 Nëm-lëtt-vólna, hiszik, véték *formálni* kérésztët. 689 Mëg-felelek;
mí-kép' *lëtt* 's nëm *lëtt-vólna* a-véték. 690 Mëg, a-fëlëtt, mondom: hodj „a-*kép-mútatásra*
az-által, 691 a-ki vigjázatlan, könjen r'á-fzokna bizònyal. 692 En pedig ezt akarám,
azt nëm cselekedve, kerülni. 693 Mert ám Istennek s e' világnak előtte *hazugság* 694
lënne; ha à-Vallásával *igy játszana* embër; 695 *fzínbòl*, à-mi *fzokása-kívül* vadjon,
azt ha követné. 696 Nagy bűn lënne bizony! Dë *fëljèb* vétkezik e'-nél, 697 a-ki
erò-fzàk-al hajt mást à-féle dologra.”

680 em. ó

Ez vala, ők mondják, azután, *mégis a szerencsém*;
 hogy letalálának mulatságokra *eredni*:
 két nap is *ott ben* kellett volna *rekednem* egyébként.
 Én felelem: *mégsem* cselekedtem volna, amit ők
 könjűnek mondnak. *Nehezebb* az mintsem a többi.
 Ezt hozzája teszem: vala nékem azonba *reményem*;
 hiréül lett volna a *Consulnak* 's ez a dolgom.

700

Egy helyen áltunkban a révnél kérdik utólján:
 hát, ha ugyan *esméretlen helyen* esne meg ismét,
 mit tévő lennék; *ha ha* kívánnák a *kereszt jelt*?
 Így szólnék, felelem: *hiszek egy Khristusba* azokkal,
 szoktak akik *illjen módon* formálni keresztet:
vetném aztat, avagy *hánynám is*, azonba magamra.
 En azzal magamat nem tenném tudva bolondá;
 mint amaz *Ákis* előtt Dávid: sőt szívbe buzognék.

705

710

699 mulatságokra] valamilyen (hasznos) időtöltés miatt; lásd a 3299. sorhoz írt jegyzetet a 232. oldalon

705 utólján] végezetül

712 1Sám 21,13: „Es megváltoztatá szavát ő előttök [Dávid Ákis király előtt, hogy ne ismerjék fel], és bolondnak tettei vala magát az ő kezekben; és irkál vala a kapuknak ajtain; és a nyálát *mind* a szakállán botsátja vala alá.”

698 Ez vala, ők mondják, az-után, *még-ís a-fzërëncsém*; 699 hodj lë-találának mulatfágokra *eredni*: 700 két' nap-ís *ott-ben* kellett-vólna *rëkednëm* ëgjbë-ként. 701 Én felelëm: *még sëm* cselekëdtem-vólna, a-mit ők 702 könjűnek mondnak. *Nehezebb az* mint sëm a-töbi. 703 Ezt hòzája tëszëm: vala nëkëm azonba *remënjem*; 704 hirë-ül lett-vólna a-*Confulnak*-s ez a-dolgom. 705 Edj helyën áltunkban a-rév-nél kérdik utólján: 706 hát, ha ugjan *ësmëretlen helyën* esne-mëg ismét, 707 mit tévë-lennék; *ha ha* kívánnák a-*kërëszt-jelt*? 708 Így fzólnék, felelëm: *hiszëk ëdj Khristusba* azök-al, 709 fzoktak a-kik *illjen módon* formálni kërësztët: 710 *vetném aztat*, avagj *hánynám-ís*, azonba magamra. 711 Ángliai kërësztlës. Ártatlan panas. [415] | En àz-al magamat nëm tënëm tudva bolondá; 712 mint amaz *Ákis*-elött Dávid: sőt fzivbe buzognék.

712 em. *fzivbe*

Ángliai keresz-
telés. Ártatlan
panasz

Arra való e beszéd; légyen *szeretet* miközöttünk:
mert mi *nem irtózunk* úgy, mint mondják, a kereszttől.
Lám a mi *Ánglus* atyánkfiai 's, amidőn *beavatják*
szent *Avatás* által a kisedet, élnek *e jellel*.
Az Egy Ház Szolgája az ártatlant az ölébe
vévén, tartja kezébe nyakánál fogva, egye'mben
meljéhez támasztja: s az *úját* mártja *a vízbe*,
s jegyzi kereszttel *a kis homlok közepét* ama NÉVVben
hármával; amint ama tiszta parancsolat írja (*).

715

720

Látod e példából; s nem lészen *csudda* előtted,
hogy nem szóllok akárki előtt 's *dicsekedve* magamról.

Más munkámra s időmre *maraztom* a többi *panasz*kát:
mert sok az. Ettől is már *megdagadott* a levélkém.
De *nem a végre* panaszkodtam, va' panaszkodom akkor 's;
(távol légyen a!) hogy volnék s lennék *a fogad* közt

725

* Értsd, *írva tanítja, parancsolja*.

713–714 Kalmár itt a keresztyény felekezetek közti szeretetre, megbékélésre utal.

715 *Ánglus* atyánkfiai 's] anglikán testvéreink is

716 szent *Avatás* által] megkeresztelve

718 egye'mben] egyúttal

720–721 Minden bizonnyal utalás Mt 28,19-re: „Azért elmenvén taitsatok minden népeket, megkeresztelvén őket Atyának, Fiúnak, és Szent Léleknek nevébe.”

721 *hármával*] itt: háromszor

726 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

727–729 Utalás az Aiszóposznak tulajdonított *A kígyóról és a reszelőről* című mesére. Már Pesti Gábor is fordítja az *Esopus fabuláiban* 1536-ban, de tudomásom szerint a XVIII.

713 Arra-való e' beszéd; lédjén *fzeretet* mi-közöttünk: 714 mert mi *nēm irtózunk* ugj, mint mondják, a-kērēsztől. 715 Lám a-mi *Ánglus* atjánk-fiai-'s, a-midőn *be-avatják* 716 fzent *Avatás*-által à-kisedet, élnek e' *jellel*. 717 Az-Egj-Ház Szolgája az-ártatlant az-ölébe 718 vévén, tartja kezébe nyaká-nál-fogva, ēge'mben 719 meljé-hēz támasztja: s az-*úját* mártja *a-vízbe*, 720 s jegyzi kērēszt-el *a-kis homlok középet* ama NÉVV-ben 721 *hármával*; à-mint ama tiszta parancsolat írja (*). 722 Látod e' példából; s nēm lēszen *csudda* előttd, 723 hodj nēm fzóllok akárki-előtt-'s *dicsekēdve* *magamról*. 724 Más munkámra s időmre *maraztom* a-többi *panasz*kát: 725 mert fok az. E'től-is már *mēg-dagadott* a-levélkém. 726 De *nēm a-végre* panaszkodtam, va' panaszkodom à-kor-'s; 727 (távol lédjén a!) hodj vólnék s lēnnék *a-fogad*-kózt

* Significat, *írva tanítja, parancsolja*.

mint valamelj éles *reszelő* ama *példa* mesében.
Hogyha *ki fog töredezni*; magad vessd annak okául.

Másképp nem vigyázok *akármíféle ajakra*. 730
Csak szánom s sajnállom; igen terhelli a lelkét:
s hogy *egy puska helyett ezeret* nyer őmaga ellen:
vagy másféle *csapást*: melljről szólék oda feljebb.
Csakk a *keresztyénségem* avagy *tiszttem a Királyhoz*
ne piszkálja! cseregjen akárki, ha tetszik, egyébként. 735
Nem hagyom *az kettőt* szónélkül; s vívok erőssen.
Nyerjen időt *másként* károgni, s ugatni, harapni.
Nem fogok én annyira *törődni a mordi* fogáért.
Csempével csempét, ha akar, csináljon a *csempés!*
mind *eltörni való*: s idejében öszvetörik *mind*. 740

századi Aiszóposz-fordításainknak sokáig nem része. La Fontaine nyomán Péczeli József fordítja újra 1788-ban *Haszonnal mulattató mesék* című gyűjteményében. A mese Pesti Gábor szerint: „AZ KÍGYÓRÓL ÉS AZ RESZELŐRŐL. A kígyó egy mihelybe mikoron egy reszelőt talált volna, kezdé azt rágni. Nevete rajta az reszelő, és monda neki: Mit csinálsz (úgy mond), balgatag, elébb ki török a te fogad, hogy nem mint engemet meg rágnál, mert én még a vasnak keménségét is el rágom. ÉRTELME. Embernek mindenkoron jól rá kell gondolni, / Nálánál erősbbe nem kell csúfolkodni, / Mert kárt vall, és fog szomorkodni.”

732 őmaga] önmaga

735 cseregjen] cserregjen (olyan hangot adjon, mint pl. a szarka)

738 mordi] morcos, haragos

739–740 A *csempé* szó jelentése akkoriban (kályha)cserép. A *csempés* jelentheti egyrészt a rakott cserépkályhát, de magát a mestert is, aki rakja. A *cserepet tört* szólás az összeveszést jelenti. Nem tudni, hogy a két sor Kalmár leleménye-e, vagy egy régebbi, immár nem ismert közmondás rejlik mögötte.

728 mint valamelj éles *reszelő* ama *példa*-mesében. 729 Hodj-ha *ki-fog-töredezni*; magad' vess'd annak oká-úl. 730 Más-kép' nēm vigyázok *akármí-féle ajakra*. 731 Csak fzanom s sajnállom; igen terhelli a-lélkét: 732 *Az-úton-járónak* állapotja *ki-ábrázoltatik*. [416] | s *hody edj puska-helyett ezéret* nyér ő-maga-ellen: 733 *vagy más-féle csapást*: melljről szólék oda-feljebb. 734 Csakk a-*keresztjénfégem'* avagy *tiszttem'* a-Király-hoz 735 *nē piszkálja!* cseregjēn akār-ki, ha tetszik, egjēbként. 736 Nēm hagyom *az kettőt* fzô-nélkül; s vívok erőss-en. 737 Nyerjēn időt *más-ként* károgni, s ugatni, harapni. 738 Nēm fogok én añjra *törődni* a-*mordi* fogá-ért. 739 *Csempével csempét*, ha akar, csináljon a-*csempés!* 740 *mind el-törni-való*: s idejében öszve-török *mind*.

732 em. ő-maga-ellen

Az úton járónak
állapatja kiábrá-
zoltatik

Míg *útonjáró* leszek, így fog lenni a dolgom:
míg szemlélgetem a sokféle *szemet, fület, ajkat*;
s nézgetem a sokféle *szemöldököt, homlokot, orcát*;
s a sokféle *nyakat, haját, orrt, fogat, állat*; a többit 's,
emberek erkölcsét *amiből* lehet *el-kijelezni*.

745

Ugy lehet az *úton járót* gondolni, *ki szenved*
annyi *tövist, bojtorját*: s *ütközik* annyi *kövekbe*;
mint valamelj *fácskát* közepén a sebes *folymatnak*.
Jó tova ami beléese, hulla, *megütközik* abba;
vagy *megakad*; s *mellette marad*, míg újra nem árad
a víz; s azt mellőle viszont elmossa, taszítja.

750

Mindenféle *szemét, giz-gaz* s *dög* megakad abba;
s környüle megmaradánd; míg *az ár el nem viszi* onnan.
Néha kiejti ugyan olj'k ládáját a hajóból,
rakva *becses portékával*, va' ruhával, egyébbel:
s az megesik; *itten foghatja ki*, véle sietvén.

755

741–745 Kalmár ezen a helyen egyértelműen a physiognómia elveit vallja. Sőt, utazása-
inak egyik okaként is az emberek ilyen értelemben vett vizsgálatát nevezi meg. Lásd
ehhez még a *Valóságos Magyar ABC*-ben *A testben levő hiba minek a jele?* és a *Kívül hi-
bás; belől ép. Kívül szép; belől rút* argumentumok alá írt sorokat a 258. és a 260. oldalon.
Kalmár és a physiognómia, illetve a physiognómia és pietizmus kapcsolatáról 2008-as
kismonográfiámban írtam bővebben (HEGEDÜS 2008, 91–98.).

749 tova] messze

755 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

741 Míg *úton-járó* lészék, így fog-lenni a-dolgom: 742 míg szemlélgetem à-fok-féle
szemét, fület, aj'kat; 743 s nézgetem à-fok-féle *szemöldököt, homlokot, orcát*; 744
s a-fok-féle *nyakat, haját, orrt, fogat, állat*; a-többit-'s, 745 emberek erkölcsét *a-miből*
lehet *el-ki-jelezni*. 746 Ugy lehet az-úton-járót gondolni, *ki szenved* 747 ànji
tövist, bojtorját: s *ütközik* ànji *kövekbe*; 748 mint valamelj *fácskát* közepén a-febes
folymatnak. 749 Jó-tova à-mi belê-ese, hulla, *még-ütközik* abba; 750 vagy *még-akad*; s
mellette marad, míg újra nem árad 751 a-víz; s azt mellőle viszont el-mòsa, taszítja. 752
Mindèn-féle *szemét, giz-gaz* s *dög* mégg-akad abba; 753 s környüle még-maradánd;
míg *az-ár el-nëm-viszi* onnan. 754 Néha ki-ejti ugjan olj'k ládáját a-hajóból, 755
rakva *bëcsës portékával*, va' ruhával, ëgjëb-el: 756 s az még-esik; *itten foghatja-ki*, véle
fietvén.

747 em. ànji

Szüntelen e fácskát ingatja a víz őmagában 's:
a szelek ostromlják sokszor, s tekerik nagy erőssen:
sokszor alig láthatni a zöld levelét ki az árból:
amikor a zápor, s a hó leve zúg a hegyekről ();*
s a parton feljülhalad, a gátot 's kiszakasztja.

760

Mit itél néha a
 magános ember-
 ről e világ?

Ez kert és ennek környéke adott, egem, erre
a kis utólírásra, beszédre, okot: meg is írá
summásan; amiről bővebben hallasz idővel.

Az iljen kertben őmagán mulató rideg embert
a remetével azon egy karba szorítja a csúfos.
Ennek az ő szava, étele, ágya, ruhája, lakása,

765

- * A hegyek Istent jelenítik meg, ahogy másutt megjegyeztem; de utalhatnak azokra is, akiket valamilyen *magas rangba helyeztek*; ugyanígy azokra is, akik *kevélyek, gögösök, döllyfösök*.

757 *őmagában*] *önmagában*

760 (*)] Lásd a 297. sorhoz írt jegyzetet a 328. oldalon. A szójelentés kontextusfüggőségét a világnyelv-tervezetei elméleti bevezetőjében fejti ki később.

762 *Ez kert*] Landerer pozsonyi nyaralókertje. E három sor szerint tehát a *Post Scriptumot* 1769 második felében, Pozsonyban írta Kalmár, s úgy tűnik, később az utazásait bővebben is ki kívánta dolgozni.

762 *egem*] mondom; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC*-ben a 181. oldalon a 2412. sorhoz

765 *őmagán mulató*] *önmagában az időt (hasznosan) eltöltő*; lásd a *Valóságos Magyar ABC* 3299. sorához írt jegyzetet a 232. oldalon

757 *Szüntelen e' fácskát ingatja a-víz ő-magában-'s:* 758 *a-fzelek ostromlják fokfzor, s tekerik nagy erőssen:* 759 *fokfzor alig láthatni a-zöld levelét ki az-árból:* 760 *Mit itél néha a-magános emberről e' világ? [417] | a-mi-kor' à-zápor, s à-hô leve zúg a-hégyekről (*);* 761 *s a-parton fëljül-halad, à-gátot-'s ki-fzakasztja.* 762 *Ez kert és e'nek környéke adott, egem, e're* 763 *a-kis utól-írásra, beszédre, okot: meg-ís írá* 764 *fummásan; a-miről bővebben hallasz idővel.* 765 *Az-iljen kertben ő-magán mûlató rideg embért* 766 *a-remetével azon-ëdj karba fzorítja a-csúfos.* 767 *E'nek az-ő fzava, étele, ágya, ruhája, lakása,*

- * *Montes repraesentant quidem DEVM; uti alibi notatum: fed denotant etiam eos, qui in aliquo positi sunt fastigio; item fastuosos, superbos, superciliosos.*

757 em. *ő-magában-'s* 761 em. *fëljül-halad*

közmese, példabeszéd, e világ szájában: ameljet
nem dughat be egyéb; csak a nagy nyavalya, s a koporsó.
Hogy hallgatná el a szemesnek a nyelve e dolgot?
Abban imé a vak is viszketteti a füle dobját!
Még nem tudja; mi végre vagyon megfosztva szemétől.

770

Már a kert elei, vagy előtte való dolog, adja
gondolatomba magát: a pusztás udvaron által
mint az új épület alatt dolgomra kijárok.

775

A városra beballagván, mindennap is oljkor,
e szunyog utzában (mert még nincs más neve néki:
ugy hívhatni; mivelhogy uralkodik a szunyog itten:
énnekem az éhét éjjel 's a fülembe panaszlá.)
mindjárt rúsnya kietlenségre talállok először 's.
A ganajos s véres mészártanya, vagyis a vágó,
egybe szemembe akad; lehetetlen rajta segítnem.
Ritkán látni ökör, kutya, s ember nélkül e táljat.

780

768 közmese, példabeszéd] A közmese valamely elterjedt, fiktívnek tekintett elbeszélést jelent. A példabeszéd fogalmának meghatározásához lásd a Valóságos Magyar ABC 652. sorához írt jegyzetet a 76. oldalon.

770–771 Feltehetőleg allúzió a vak nem látja, szemes nem vizsgálja 'nem kell vele törődni' jelentésű régi szólásunkra.

770 szemesnek] itt: leskelődőnek

781 mészártanya] mészárszék, vágóhíd

782 egybe] azonnal

768 köz-mese, példa-beszéd, e' világ szájában: a-meljet 769 nem dughat-be egyéb;
csak a-nagy nyavalya, s a-koporsó. 770 Hogy hallgatná-el a-fzemesnek a-nyelve e'
dolgot? 771 Abban imé a-vak-ís viszketteti a-füle dobját! 772 Még nem tudja;
mi végre vadjon meg-fosztva fzemétől. 773 Már a-kert elei, vagj előtte-való dolog,
adja 774 gondolatomba magát: a-pusztás udvaron-által 775 mint az-új épület-alatt
dolgomra ki-járok. 776 A-városra be-ballagván, mindén-nap'-is olj-kor', 777
e' fzünyog utzában (mert még nincs más neve neki: 778 ugj hívhatni; mivel-hodj
uralkodik a-fzünyog itten: 779 énnekem az-éhét éjjel-'s a-fülembe panaszlá.) 780
mindjárt rúsnya kietlenségre talállok először's. 781 A-ganajos s véres mészár-tanya,
vagj-is a-vágó, 782 edjbe fzemembe akad; lehetőetlen rajta segítnem. 783 Ritkán
látni ökör, kutya, s embér-nélkül e' táljat.

772 em. tudja

Volna elég ténám; de időm nincsen, ez utólsót
 folytatnom. Másszorra marad. Tarts számot e hár'mra; 785
 az emberre, ökörre, ugy a sokféle ebekre.

Most a kaszablásról (*) szintén jöve holmi eszembe:
 s azt veszem a siető pennámra mulólag ezúttal.

Békességes tűrő szív Hogyha felőlem az embermészárlók mit ítélnék
 s költenek; az semmi számot nem téssen előttem. 790
 Semminek állítom; hogyha rágnak fogaikkal;
 s hogyha kaszab bárdjokkal egészen felkaszabolnak.
 S rám ha szelindekeket va' kopót húszítanak; elhidd,
 én en igen keveset vagy mit sem gondolok azzal.
 Ám akik ezeket hallgatják is va' becsüllik; 795
 mind törvénytelenek, mészárlók, mint ezek, egyig;
 mind mordik a kegyetlenek, és vért szopni valók mind.

* Mészárlásról. Kaszabol, a régi kaszab (mészáros) szóból ered. Más kiejtéssel: kaszap.

787 holmi] itt: valami, egy s más

792 kaszab] tehát: mészárló

793 szelindekeket] A szelindeknek nevezett nagy testű, vad, erős kutyákat mészároskutyának is hívták a korban.

793 va'] vagy; lásd a jegyzetet a Valóságos Magyar ABC 4115. sorához a 279. oldalon

793 kopót] vadászkutyát

793 húszítanak] uszítanak

797 mordik] haragosak

784 Vólna elég ténám; de időm nincsen, ez utólfót 785 Békésfégös-tűrő fzív. [418] |
 folytatnom. Mászorra marad. Tarts fzámot e' hár'mra; 786 az-embërre, ökörre, ugj
 à-fok-féle ebekre. 787 Mofit a-kafzablásról (*) fzintén jöve hol-mi eszëmbë: 788 s azt
 vëszëm à-fiető pennámra mûlólag ez-úttal. 789 Hodj-ha felőlem az-embër-mészárlók mit
 ítélnék 790 s költenek; az sëmmi fzámot nëm tészën előttem. 791 Sëmminek állítom;
 hodj-hà rágnak fogaik-al; 792 s hodj-ha kaszab bardjokkal egészen fël-kaszabolnak.
 793 S r'am ha fzëлиндëкëket va' kopót húszítanak; el-hid'd, 794 én én igën-keveset
 vagj mit sëm gondolok àz-al. 795 Ám à-kik ezëket hallgatják-ïs va' becsüllik; 796
 mind törvénytelenëk, méfzárlók, mint ezëk, ëdjíg; 797 mind mordik a-këgyetlenëk, és
 vërt fzozni-valók mind.

* Mészárlásról. Kafzabol, ab antiquo kaszab, (mészáros). Alias pronunciatum kaszap.

792 em. bardjokkal

De tudják meg; azon soha én *nem háborodom meg*.
Légyen az ÚR ISTEN irgalmass nekik a mennyből!

Mennyi a *megköszürült bárd, dárda*fog itt is, amott is! 800
Mennyi a *szablya, borotva*, gonosz *nyelv*! Több a
fövenynél!
Sokk a *kain*, (*) az irígy, az erőszakos, és a *kegyetlen*!

Oka a sokféle ostornak a mi földünkön
Óh, mellj csúnya kegyetlenség némelljben *e fortély*;
hogy a *barátság*nak szép *színe* alatt cselekedtet
vélünk ollj dolgot; va' facsar préselve belőlünk 805
ollj mondást, mellj által, az *ölyv, őmagának*, egyébnek 's
ellenségeivé s gyűlölteivé tegyen egybe!
Elmarad ám másszorra a sok *história példa*.

Szörnyű kegyetlenség, mellj a *munkásnak a bérít*
s a nyomorúlt *árvának*, ugy az *özvegynek a vérit* 810

- * Másként: *kajin*; a köznyelvben: *kajon* és *kaján*. Az az ember, aki nemcsak kárörvendő, hanem gyűlölködik is; vagy kicsit más jelentésben: *irígy*. Más értelme van, mint a *kegyetlen* szónak, az arra vonatkozik, aki *mindig* és *mindenkit* gyűlöl, azaz ilyen a lelki alkata. A *kaján* ember nem mindig és nem mindenkit gyűlöl, csak a testvéreit, sógorait, szomszédait, honfitársait.

800 *dárda*fog] *dárda*hegy
801 fövenynél] homoknál
805 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon
806 *ölyv*] itt: mint ragadozó (madár)
806 *őmagának*] önmagának
808 *história példa*] elbeszél – esetleg megtörtént – példa

798 De tudják-még; azon foha én *nem háborodom-még*. 799 Lédjén az-UR ISTEN
irgalmass nekik a-ménnyből! 800 Mènji a-még-köszürült bárd, *dárda*-fog itt-is,
amott-is! 801 Mènji a-*szablya, borotva*, gonosz *nyelv*! Több a-fövény-nél! 802
Sokk a-*kain*, (*) az-irígy, az erő-*szakos*, és a-*kegyetlen*! 803 Oka a-fok-féle ostornak
a-mi-földünkön. [419] | Óh, mellj csúnya kegyetlenség némelljben *e' fortély*; 804 *hody*
*a-barátság*nak ízép *színe*-alatt cselekedtet 805 vélünk ollj dolgot; va' facsar préselve
belőlünk 806 ollj mondást, mellj-által, az-*ölyv, ő-magának*, *égyébnek*-s 807
ellenfégeivé s gyűlölteivé tédjén edjbe! 808 El-marad ám másfzorra a-fok *hifória-példa*.
809 Szörnyű kegyetlenség, mellj *a-munkásnak a-bérít* 810 s a-nyomorúlt *árvának*,
ugj az-*özvedjnek a-vérit*

- * Alias *kajin*; uulgo *kajon* et *kaján*, dicitur, qui non folum inuidet, fed etiam *faeu*it aliquando; adeoque plus dicit, quam *irígy*. Minus autem quam *kegyetlen*, qui *femper* et *in omnes* uel certe animo *faeu*it: ille uero non *femper* nec *in omnes*; non *nifi* *in fratres, cognatos, uicinos, ciues*.

égbe kiáltatgatja a Bosszúllóhoz, az ÚRhoz!
 és az ügyefogyottnak az ügyét nyomja a porhoz!
 s az igazatt az ítéletben mind meghamisítja!
 és a hamisságot gonoszúl meg- s meggigazítja!

Ez a kegyetlenség hoz néha csapást a határra;
 árt, va' ragyát, avagy cserebűlt, s hernyót ava' sáskát:
 néha a záporosőket fagylaltatja kövekké:
 ami időn épen készíted a kádat, a sarlót;
 akkor sepri el a gabonát s a fürtöt előled:
 sokszor ám a levegő eget is dögösíti: s a marha,
 ugy a dohos ember fog hullni rakásra dögölve.

815

820

Szörnyű kegyetlenség! mert sokszor a föld is alatta
 reszket: inog amiatt a fundámentoma sokszor.
 Nincsen eső amiatt: elmennek helyekre a felhők;
 rejtekeikbe szorúlnak: igen irtóznak a földtől.
 Megreped a szomjú agyag, a sár változik értzé:

825

811 Bosszúllóhoz] Vö.: Zsolt 99,8; Náh 1,2; Róm 13,4

812 ügyefogyottnak] itt: magára hagyottnak, árvának, elesettnek

812 ügyét] lásd a Valóságos Magyar ABC 677. sorához írt jegyzetet a 78. oldalon

812 porhoz] A por több szólás- és közmondásunkban valamely nem kedvező körülményt fejez ki, mint pl. elverték rajta a port; magad fejére port ne vakarj; nem esik porba a szerencséje; porba esett pecsenyéje.

816 va'] vagy; lásd a jegyzetet a Valóságos Magyar ABC 4115. sorához a 279. oldalon

816 cserebűlt] cserebogarat

817 záporosőket fagylaltatja kövekké] jégesőt okoz

818 kádat] itt: a szüretelt szőlő tárolóedénye

821 dohos ember] itt: halálosan beteg, megfertőzött ember

823 fundámentoma] alapja

826 szomjú] szomjas

811 égbe kiáltatgatja a-Bofzfzúlló-hoz, az-UR-hoz! 812 és az-ügye-fogyottnak az-ügyét nyomja a-por-hoz! 813 s az-igazatt az-ítéletben mind mēg-hamisítja! 814 és a-hamisfágot gonoszúl mēg-s-mēgg-igazítja! 815 Ez a-kegyetlenfég hoz néha csapást a-határra; 816 árt, va' ragyát, ávagy cserebűlt, s hērnýót ava' fáskrát: 817 néha a-zápor-esőket fagylaltatja kővekké: 818 a-mi-időn épen készítēd a-kádat, a-farlót; 819 a-kor' sepri-el à-gabonát s à-fürtöt előled: 820 fokfzor ám à-levegő-eget-ís dögösíti: s a-marha, 821 ugj a-dohos embēr fog-hullni rakásra dögölve. 822 Szörnyű kegyetlenfég! mert fokfzor a-föld-is alatta 823 részket: inog a-miatt à-fundâmentoma fokfzor. 824 Nincsen eső a-miatt: el-mēnnek helyekre a-fēlhők; 825 rejtēkeikbe fzorúlnak: igēn irtóznak a-földtől. 826 Mēg-reped à-fzomjú agyag, à-fār változik értzé:

az árvának, az özvegynek, a földhöz ütöttek
s a kőhöz paskoltnak a véri, amely az egekre
sírva kiált s óhajt, többször áztatja meg aztat;
a repedést megtölti, s azonfeljül foly az árja!

830

Bélyegezett lélek Szörnyű kegyetlennek gondolhat'd azt a hamissat,
aki, ezen füleim hallván, mondotta kevélykén:
„mindenkor szoktunk egyet tekeríteni (egvén *)
a Törvényünknek a nyakán, s úgy birjuk a dolgot.”

Mit várhatni az illjen hamissaktól? hanem eztet;
hogy az árva nyakát 's kitörik, valamint a csibének;
és a fejét az özvegynek mint szinte a tyúknak!

835

Az iljet nem ítélhetjük méltónak egyébre:
kellene dugni alattomban dántessel a zsebjét
és markát: hogy lenne azáltal eszessbb va' bolondabb.

840

* Mondván, szállván. A szkítáknál jelenleg, nálunk pedig régen: egghen és egghan. Lásd az 1. fejezet 18. §-ában.

833 (*)] Lásd Kalmár jegyzetét a Valóságos Magyar ABC 2412. sorához a 181. oldalon, ill. jegyzetét a Prodromus... 23. oldalán.

839 dántessel] számlálópénzzel; önmagában értéktelen, a számolás során egymás alá húzott vonalakra helyezték a tizedesjegyeknek megfelelően

840 va'] vagy; lásd a jegyzetet a Valóságos Magyar ABC 4115. sorához a 279. oldalon

827 az-árvának, az-özvedjnek, à-föld-höz ütöttek 828 s a-kő-höz paskoltnak a-véri, a-melj az-egekre 829 írva kiált s óhajt, többször áztatja-még aztat; 830 a-repedést még-tölti, s azon-feljül folj az-árja! 831 Bélyegézett lélek. [420] | Szörnyű kegyetlennek gondolhat'd azt a-hamissat, 832 a-ki, ezen füleim hallván, mondotta kevélykén: 833 „minden-kor' szoktunk edjet tekeríteni (egvén *) 834 a-Törvényünknek a-nyakán, s úgy birjuk a-dolgot.” 835 Mit várhatni az-illjen hamissaktól? hanem eztet; 836 hodj az-árva nyakát-'s ki-törik, valamint a-csibének; 837 és a-fejét az-özvedjnek mint szinte a-tjúknak! 838 Az-iljet nem ítélhetjük méltónak egyébre: 839 kellene dugni alattomban dántessel a-'sebjét 840 és markát: hodj lenne az-által eszessbb va' bolondabb.

* Mondván, szállván. Scythis hodie, et nobis olim egghen ac egghan. Vide Sect. I. §. XVIII.

830 em. azon-feljül

Ha penig *e deret* ám *nehezen* szenvedheti oljik:
 hogyha ezért *dúl-fúl*, vagy agyarkodik hörtsök agyával:
 s hogyha talál valamit *böffenteni* ellen' *e Versnek*;
 vagy pedig *annak urát* rútolja, s itéli egyébként:
 mindjárást eztet *hozhat'd ki* belőle; hogy *a tőt*
az elevenbe találtam szúrni a *bélyegen által*.
Bélyegezett a lelke: ne higgy neki, kérlek, azértán:
csirke nyakacskádat bizonyjára ki fogja *tekerni*!

845

Iljen aki mindenha *vadássza* magának az *ügyest*:
 azt *kardéra felingerli*; ha reménli a *kapzsit*.
 A perit elvesztvén másik *Táblára apellál*:

850

- 841 *deret*] tkp. 'rossz körülményt', mint ahogy a *jön mint kutyára dér* szólásunkban is ezzel a jelentéssel bír
 842 hörtsök] hörcsög; itt: 'dühös, haragos, könnyen mérgesedő' jelentésben, mint a *mér-ges mint a hörcsög* szóláshasonlatban
 844 *annak urát*] annak szerzőjét
 844 rútolja] szidalmazza
 845–846 *a tőt...bélyegen által*.] Egyrészt allúzió az *elevenjére tapintottak* szólásra. A *bélyeg* kifejezés ekkoriban általában 'jegy, jel' értelemben állt. Itt most inkább metaforikusan értendő a Kalmár által használt allegóriák és metaforák jelölésére.
 845 *tőt*] tüt
 849 mindenha] mindig
 849 *ügyest*] Kalmár szókalkotása, '(bizonyos peres) ügygel foglalkozó' személyt jelent, aki – a szövegösszefüggés szerint – lehet a *bíró* vagy az *ügyvéd*; lásd ehhez a *Valóságos Magyar ABC* 677. sorához írt jegyzetet a 78. oldalon.
 850 *kardéra*] *kordéra*; a *kordéra banni*; *kordéra bocsátotta* 'elpusztulni, széthordani hagyta' jelentésű szólások mellett létezett, létezik még a *kordéra mondani* 'felelőtlenül állítani' jelentésű szólás is. A *kordé* a Dunántúl egyes részein a hiábavaló fecsegést is jelentette.
 850 *kapzsit*] a kapzsiság célját
 851 *Táblára apellál*] fellebbez, itt valószínűleg a *Hétszemélyes Táblához* mint feljebbviteli bírósághoz

841 Ha penig *e' deret* ám *nehezen* szenvedheti oljik: 842 *hody*-ha ez-ért *dúl-fúl*, vagy agyarkodik hörtsök agyával: 843 *s hody*-ha talál valamit *böffenteni* ellen' *e' Versnek*;
 844 *vagy* pedig *annak urát* rútolja, s itéli egyébként: 845 *mindjárást* eztet *hozhat'd*-ki belőle; *hody a-tőt* 846 *az-elevenbe* találtam *szúrni a-bélyegén-által*. 847 *Bélyegézett a-lélke*: ne higgy neki, kérlek, azértán: 848 *csirke* nyakacskádat bizonyjára ki-fogja *tekerni*! 849 Iljen a-ki minden-ha *vadássza* magának az-*ügyest*: 850 *azt kardéra fël-ingerli*; ha reménli a-*kap'sit*. 851 *A-perit* el-vesztvén másik *Táblára apellál*:

846 em. *bélyegén* 847 em. *Bélyegézett*

vagy pedig *újonnan* kezd ott *kardéra perelni*;
 hogy jobban *fejhesse* amazt; biztatja a *széllel*.
 Hogyha a *sárga* avagy *fejér lóval* nem ügethet:
 mégis ugyan *ingerli, vakítja*; s *adatja* utólján 855
kapzsira jószágát: némeljkor a csupa *tarlót*
 és a *kopasz tőkét*, s az *üres tárt* hagyja amannak:
 s a *teljét*, s a borát, s gabonáját hordja *magának*.

Béllyegezett lelkű: Óh *hányféle* gonosz *fortélyt* gondol ki csalásra!
 igaz lelkiesméretű ám *ingerli* bizony *bosszúállásra* az ISTENT: 860
ingerli maga ellen a SZENTET; az Angyali Rendet:
ingerli a Hazát; fog lenni gyalázat előtte:
átkot gyűjt a fejére; midőn *bosszontja* az *ügyest*:
 a *maga lelkén* is tesz *erőszakot*: Óh nagy erőszak!
 Poklúl vet s arat; és készíti magának a poklot. 865

Éljenek az *egyenes* lelkű jó emberek, akik
minden ügyet igazán s helyesen folytatnak az ÚRért:
 s lenni kik *istápúl* kívánnak az ügyefogyottnak:

-
- 852 *kardéra*] kordéra; lásd a jegyzetet a 850. sorhoz
 853 biztatja a *széllel*] megalapozatlanul biztatja
 854 A fehér és sárga ló hagyományos a gazdagság jelképe volt, hiszen azokat értékesebb-
 nek tartották.
 858 *teljét*] itt: telkét (az elavult *tel* fő alapján)
 863 *ügyest*] itt: bírót; lásd a 849. sorhoz írt jegyzetet a 362. oldalon
 867 *ügyet*] lásd a *Valóságos Magyar ABC* 677. sorához írt jegyzetet a 78. oldalon
 868 *istápúl*] segítségül, oltalomul
 868 ügyefogyottnak] itt: magára hagyottnak, árvának, elesettnek

852 vagj pedig *újonnan* kezd ott *kardéra përelni*; 853 hodj jobban *fejhesse* amazt;
 biztatja a-*fzéllel*. 854 Hodj-ha a-*fárga* avagy *fejér lóval* nēm ügethet: 855 még-is
 ugyan *ingërli, vakítja*; s *adatja* utólján 856 *kap'sira* jófzágát: némëlj-kor' à-csupa *tarlót*
 857 Béllyëgëzëtt lëlkü: igaz lëlki-ësmëretü. [421] | és a-*kopasz tőkét*, s az-*üres tárt* hagyja
 amának: 858 s a-*teljét*, s a-borát, s gabonáját hordja *magának*. 859 Óh *hány-fële*
 gonosz *fortélyt* gondol-ki csalásra! 860 ám *ingërli* bizony *bosszû-állásra* az-ISTENT:
 861 *ingërli* maga-ellen a-SZENTET; az-Angjali Rëndët: 862 *ingërli* a-Hazát; fog-lënni
 gyalázat előtte: 863 *átkot* gyűjt a-fejére; midőn *bosszfzontja* az-*ügyest*: 864 a-*maga*
lëlkën-is tëszt *erö-fzakot*: Óh nagy *erö-fzak*! 865 Poklúl vet s arat; és készíti magának
 a-poklot. 866 Éljenek az-*ëgyenës* lëlkü jö embërek, a-kik 867 *mindën ügyet igazán*
 s helyësen folytatnak az-ÚR-ért: 868 s lënni kik *iftáp-ül* kívánnak az-ügge-fogyottnak:

868 em. *kivánnak*

s akik az *árvának* s *özvegynek* ügyére viselnek
gondot; s *őmagokat* *tisztán* tartják *e Világtól!*

870

ISTEN, aki vizsgálja szívünket, *ügyellje* *ügyünket*.
Légyen az ÚR JÉSZUS Lelkünk Prókátora! Ámen!

Hitel felett va-
lónak látszó
mondások

Menj, Postám, amit adtam a szádba, füledbe, kezedbe,
azzal el. E kis *adósságot* mostan lefizetvén,
a menedék levelet hozz'd el; nálok ne maradjon.
A többi 's megadom, mondd meg, ha éltet az ISTEN.
Szívemből kettős köszönettemet írom azonban.
Studják meg (*), hogy erős szeretettel *lángal* a *szívem*
hozzájok: nyilván van e *Kalmár György* Leveléből.

875

- * Nem tetszik sem nekem, sem a szemeimnek az, ahogy a 303. [itt: 189.] oldalon az s az *ollj* szóhoz tapad; mindenesetre hozzátapadhat más szavakhoz is, amelyek *mássalhangzóval* kezdődnek.

870 *őmagokat*] *önmagukat*

871 vizsgálja szívünket] lásd a *Valóságos Magyar ABC* 3109. sorához írt jegyzetet a 221. oldalon.

871 *ügyellje* *ügyünket*] tkp. legyen az *ügyünk bírása*, lásd ehhez a *Valóságos Magyar ABC* 677. sorához írt jegyzetet a 78. oldalon, és az itt következő sort

872 Prókátora] ügyvédje

875 *menedék levelet*] nyugtát, amely felment az adósságok alól

878 *lángal*] lángol

878 (*)] Lásd a *Valóságos Magyar ABC* 2552. sorát a 189. oldalon. Kalmár ezt a jegyzetet is minden bizonnyal művének kiszedése után illesztette be, hiszen példája valóban a *Prodromus...* 303. oldalán található.

879 *Kalmár György* Leveléből] Egyrészt utalás a *Post Scriptumra*, másrészt lehetséges utalás egy felmentést kérő levélre.

869 s a-kik az-árvának s özvedjnek ügyére viselnek 870 gondot; s ő-magokat
tifztán tartják *e' Világtól!* 871 ISTEN, a-ki vi'sgálja szí-vünket, *ügyellje* *ügyünket*.

872 Lédjén az-UR JÉSZUS Lélkünk Prókátora! Ámën! 873 Mën-j, Poftám, a-mit

adtam a-fzádba, füledbe, kezedbe, 874 azzal el. E' kis *adósságot* mostan lë-fizetvén,

875 *a-mënedék-levelet* hozz'd-el; nálok në maradjon. 876 *A-többi*-'s mëg-adom,

mondd-mëg, hà éltet az-ISTEN. 877 Szívemből kettős köszönettëmet írom azonban.

878 Studják-mëg (*), hodj erős szeretett-el *långal* a-fzívem 879 Hitel-fëlëtt-valóknak

látszó mondások. [422] | hòzájok: nyilván van e' *Kalmár Gjörgy* Lëveléből.

- * Inuito me oculis ue inuitis adcidit, quod pag. 303, coniunctio s ipfi uoci *ollj* adhaerit: poterit tamen uocibus aliis, quae a *confona* inchoant, adhaerere.

Hogyha találsz valakiket *ezen útabban*, a-kiktől 880
nem kértem költsön semmit; aranyat, sem ezüstöt;
még 's idegen szívvel fognak ha lenni talámtán;
menj végére; *mitől irtóznak* azok; ha nem adtak.
Tudd meg okát! s mondd meg, *régen megvan a bocsánat*.
Én ha kinek *valamivel adóssá* lettem egyébbel; 885
mindennap fizetem szívből ISTENNEK előtte.
Ám valahol megfordúlhatsz *másutt is akárhol*:
add hírül *e Levélbe* megírt szándékomat ott is.

S míg amaz én ezer és néhány *Mondásim elegném*;
meljek nem látszhatnak *először hitelre valóknak*: 890
ám rovják meg ez egynéhány *Paradoxumot* írva.
Mintha *telelnének*, úgy gondolják, ha *nyaralnak*.
Mintha *kietlenség* volna, s nem egyéb, a *kiesség*.
Meljnek az ő *gyönyörűségét szomorú* dolog éri:
meljnek az ő *nyugodalmassága* bajokkal elegy mind: 895
melljben az *alkalmatlanság* több, mint ami *csendes*.

889 *Mondásim*] A *mondás* szónak létezett 'kifejezés' jelentése is. Ha Kalmár itt ebben az értelemben használja a szót, akkor utalhat – ekkor még tervezett – szöveftő lexikonára is.

889 *elegném*] elmondanám; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 2412. sorához a 181. oldalon

890 *hitelre valóknak*] hitelesnek

891 rovják meg] jegyezzék meg

896 *alkalmatlanság*] itt: kellemetlenség, kényelmetlenség, zavaró körülmény

880 Hodj-ha találsz valakiket *ezén útabban*, a-kiktől 881 *nem kértem költsön* semmit; aranyat, sem ezüstöt; 882 még-'s idégén szív-el fognak ha lenni talámtán; 883 menj végére; *mitől irtóznak* azok; ha nem adtak. 884 Tud'd-még okát! s mond'd-még, *régen meg-van a-bocsánat*. 885 Én ha kinek *valamivel adóssá* lettem egyéb-el; 886 *minden-nap' fizetem szívből ISTENNEK* előtte. 887 Ám valahol meg-fordúlhatsz *másutt-is akár-hol*: 888 ad'd hír-ül e' *Levélbe* meg-írt szándékomat ott-is. 889 S míg amaz én ezer és néhány *Mondásim' el-égném*; 890 meljek nem látszhatnak *először hitelre-valóknak*: 891 ám rovják-még ez edj-néhány *Paradoxumot* írva. 892 Mint-ha *telelnének*, ugj gondolják, ha *nyaralnak*. 893 Mint-ha *kietlenfég* volna, s nem egyéb, a-kiesfég. 894 Meljnek az-ő *gyönyörűségét szomorú* dolog éri: 895 meljnek az-ő *nyugodalmassága* bajokkal elegy mind: 896 melljben az-*alkalmatlanfág* több, mint a-mi csendes.

883 em. *mitől*

Épen az első havazás idején írom eztet;
minekelőtte szavacskáját az énekes állat (V. 285.)
zengetné; amidőn az alúnná hajnali álmát:
Mintha hót gázolna, ki-kí ugy örüljön a nyárnak: 900
reggeli napjának 's; mintha már éjele volna:
a felemássának 's; mintha már özvegyen élne;
gyermeké kénjének 's ne különben; mint aki meddő:
és az ő eljegyzettének; mintha ma meghalna:
s mindenféle barátjának; mint az idegennek. 905
Elbizhatja magát, aki áll, a sárba esettel!
Bizzd magad ugy a baráttra; ha ő nem 's volna barátod!
Fúj szelet, ám ha beszél; s a jégre taszít a szemével!
Bizz'd magad az eltört deszkára; ha tudsz magad úszni.
Bizzon az éltéhez ember; mintha nem is élne! 910
Kell ömagáról gondolkodni, mikép a betegnek.

897 Tehát valamikor 1769 telének kezdetén fejezi be művét.

898 énekes állat] énekes madár

898 (V. 285.)] Lásd a 285. sort a 327. oldalon.

900 hót] havat

902 felemássának] házastársának

903 kénjének] kedvének

906 Az állja a sarat szólás parafrázisa. Így a sor értelme: aki helytáll egy nehéz helyzetben, de látja, hogy más elbukik, könnyen elbizhatja magát.

908 Fúj szelet, ám ha beszél] bolondságot beszél

908 jégre taszít a szemével] A jégre vitték, 'bizonytalanságba juttatták' jelentésű szólás parafrázisa. Itt valakinek a szeme (értsd: szépsége) juttathat jégre valakit.

911 ömagáról] önmagáról

897 Épen az-első havazás idején írom eztet; 898 minekelőtte szavacskáját az-
énekes-állat (V. 285.) 899 zengetné; a-midőn az alúnná hajnali álmát: 900 Mintha
hót gázolna, ki-kí ugy örüljön a-nyárnak: 901 reggeli napjának-'s; mint-ha már éjele
vólna: 902 a-fele-mássának-'s; mint-ha már özvedjen élne; 903 gyermeké kénjének-'s
në különben; mint a-ki meddő: 904 és az-ő-el-jegyzettének; mint-ha ma még-halna:
905 s mindén-féle barátjának; mint az-idegënnék. 906 El-bizhatja magát, a-ki áll,
à-fárba esett-el! 907 Bizz'd magad' ugy a-baráttra; ha ő nēm-'s vólna barátod! 908
Fúj fzelet, ám ha beszél; s à-jégre taszít a-fzémével! 909 Még-láss'd, ki-hëz mütass
barátflágot. [423] | Bizz'd magad' az-el-tört dëszkára; ha tudsz magad úszni. 910 Bizzon
az-élté-hëz embër; mint-hà nēm is élne! 911 Këll ó-magáról gondolkodni, mi-kép'
a-betegnek.

911 em. ó-magáról

Mostan a szíve *kinyílik* igen; majd *öszveszorúlánd!*
 Hol van az Orvosság? ám a *végi verődik erőssen!*
 Hogyha *örül*; majdan *búsúl*: s ha *nevet*; hamarább *sír!*

Megláss'd, kihez Sárba ganéjba esik aki *adja magát* a bolondhoz. 915
 mutass barátságot És a *kevélynek a társa* bizony fog vallani szégyent.
 S aki barátkozik *a csúfossal*, a csúnya hazuggal,
 s azzal, aki *idegen marhát* óhajt, ragad és dűg;
 s *az idegen test* kívánsága miatt el-elájúl;
 melljel gyötri szívét, s nyelvét *koptatja* miatta; 920
vet szégyent s *fog aratni* gyalázatot az őmagának.
 A torkán nőhet *tálgyúnira* még a szömölcső.
 Minden *hibás* vagy igaz (!) *mómus* *mocskot keres* abban!
 S lessz-e hó, vagy esővíz, elég, s *szappan* va' *saletrom*?
 A kényén heverő, s *házalló* bujja *ü-őnek*, 925
 a maga orcáját csúdálló csacska személynek,
 semmi ajándékot ne adj még *a beteg ágyban* 's:

913 *végi*] végtagja
 917 *csúfossal*] csúfolódóval
 918 dűg] elrejt, -dug
 921 őmagának] önmagának
 922 *tálgyúnira*] nagyobb tályognyira (tájszó)
 922 szömölcső] szemölcs
 923 *mómus*] A görög mitológiában Mómosz a gáncsoskodás megtestesítője.
 924 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon
 925 kényén heverő] kedvére heverő
 925 *házalló*] házról házra járó
 925 *ü-őnek*] ünőnek (fiatal tehen)

912 Mostan a-fzíve *ki-nyílik* igen; majd *öszve-fzorúlánd!* 913 Hol van az-Orvosfág?
 ám a-*végi verődik erőssen!* 914 Hodj-ha *örül*; majdan *búsúl*: s ha *nevet*; hamarább *sír!*
 915 Sárba ganéjba esik a-ki *adja-magát* a-bolondhoz. 916 És a-*kevélynek a-társa* bizony
 fog-vallani fűzgyént. 917 S a-ki barátkozik *à-csúfos-al*, a-csúnya hazuggal, 918 s
 áz-al, a-kí *idegèn marhá't* óhajt, ragad és dűg; 919 s *az-idegèn teft* kívánsága-miatt
 el-el-ájúl; 920 melljel gyötri fűzvét, s nyelvét *koptatja* miatta; 921 *vet* fűzgyent s
fog-aratni gyalázatot az ő-magának. 922 A-torkán nőhet *tálgyúnira* még a-fzömölcső.
 923 Minden *hibás* vagy igaz (!) *mómus* *mocskot keres* abban! 924 S lészsz-è hó, vagi
 eső-víz, èlég, s *fzappan* va' *falètrom*? 925 A-kényén heverő, s *házalló* bujja *ü-őnek*,
 926 a-maga orcáját csúdálló csacska fűzmélynek, 927 sèmmi ajándékot nè adj még
à-beteg ágyban-'s:

918 em. *marhá't* 921 em. *ő-magának*

(atyjafiát, ha vagy, másképp 's tisztelheted annak)
mert úgy híreli mindenek; *jegynek jele nála.*

Jobb erkölcsért esedezz; de néki ne mondd:

930

mert ama *jelt* va' *jegy*t megfogja pecsételni azzal.

Szenvedsz; ha egyszer e *világ nyelv*ére köszöntött:

annak *mocskával* mocskoltatol itt is amott is.

S kik *nyelték légyen e szelet bé*; tudd meg idővel:

búcsúzz el tőlök: nekik soha semmibe ne higgy.

935

Hogy a *hazugságnak hittek*; magok is hazugok mind.

S a szeles embernek semmit ne ígérj, aki *szódat*

és az ígéretedet *fortéllyal* szokta vadászni.

Ugy fordul, a *bogácsának* czéégérezzi híret.

Sokat szenved, S *lát*ni sok *erkölcsöt* könjű; de igen *veszedelmes*!
aki mindent akar Szenved a *száj'd, orrod, nyelv*ed, *füled, inyed, a szív*ed 's!
lát

940

lát

fáj a *szemed*! a *kez*ed sértődik! s ütközik a *láb*!

Élete 's embernek sokszor van *tárva* veszélyre.

Tisztessége szegénynek igen hánykódik a *hab közt*!

931 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

936 Hogy] itt: mivelhogy

939 *bogácsának*] bogácsának; lásd a *Valóságos Magyar ABC* 2003. sorához írt jegyzetet a 156. oldalon

939 Értsd: bogácsnak nevezi meg (*cégérez* negatív felhanggal) a gólyahírt (vagy tyúkhurt, nyelvjárástól függően).

940 A *Sokat szenved, aki mindent akar látni-hallani* argumentum alá írt gondolatok mint-ha visszautalnának a 355. oldalon olvasható, *Az úton járónak állapítja kiábrázoltatik* argumentumban kifejtett *kis fa*-metaforára.

928 (atyjafiát, ha vadjon, más-kép-'s tisztelhetéd ànak) 929 mert úgy híreli mindenek; *jegynek jele nála.* 930 *Jobb erkölcsé-ért* esedézz; de néki ne mondd: 931 mert ama *jelt* va' *jegy*t meg-fogja-pecsételni azal. 932 Szenvedsz; ha *édj*fzér e' *világ nyelv*ére köszöntött: 933 annak *mocskával* mocskoltatol itt-is amott-is. 934 S kik *nyelték lédj*en e' *fzelet bé*; tud'd-még idővel: 935 *búcsúzz-el tőlök*: nekik soha semmibe ne hidj. 936 *Hodj a-hazugságnak hittek*; magok-is hazugok mind. 937 *Sokat szenved,* a-ki mindent akar látni-hallani. [424] | S a-fzeles embérnek semmit ne ígérj, a-ki *szódat*

938 és az-ígéretedet *fortély-al* szokta vadászni. 939 Ugy fordul, a-*bogácsának* czéégérezzi híret. 940 S *lát*ni *fok* *erkölcsöt* könjű; de igen-*veszedelmes*! 941 Szenved a-*fzáj'd, örrod, nyelv*ed, *füled, inyed, a-fzíved*-'s! 942 fáj a-*fzēmēd*! a-*kez*ed fértődik! s ütközik a-*láb*! 943 Élete-'s embérnek fokfzor van *tárva* veszélyre. 944 *Tisztēsége* szegénynek igen hánykódik a-*hab-közt*!

Mondja szelídnek imez, de amaz *mondgatja nyakasnak*: 945
szótalán embernek némelj'k; némelj'k csacsogónak:
olj'k jóbarátságosnak egi; oljik haragosnak:
olj'k *magyarossan* (ám is csak ebédkor, s egyszer) *evőnek*;
más egi zöldséggel tengő *Áthósi lakosnak*;
s a *vízzel avató Jánosnak* az atyjafiának: 950
ki *szeles* ifjúnak; ki pedig *maga únta* öregnek:
ki kegyes és jó kegyes *Húsnek*, ki *Cziprusi szülnék*.
Némeljik kedvellen szeretné *Vérinek* hívni:
mint júhot, *köti* olj'k *mindenhez*, akármi *fa-gallyhoz*:
félti *savát* oljik, va' borát s borsát, vagy a *vízét*. 955
Ám százszorta szerencsétlenbb (*törött szíve* kiválva.
V. 1735–1752.)

947 egi] mondja; lásd a *Valóságos Magyar ABC* 2412. sorához írt jegyzetet a 181. oldalon
949 *Áthósi lakosnak*] athosz-hegyi lakos, ottani (ortodox) szerzetes
950 Keresztelő (Szent) János Máté evangéliuma szerint (3,4): „...elesége pedig vala sáska és erdei méz.”

952 *Húsnek*] jegyesnek
952 *Cziprusi szülnék*] Minden bizonnyal utalás Aphroditére, a szerelem, a szépség és a vágy istennőjére a görög mitológiában, aki az egyik legenda szerint Ciprus mellett született a tengerben. Innen ered a *Küpris*, 'cziprusi' neve is. Kalmárnál így a sor ellentétpárjaként a hűtlen, kicsapongó személyt testesíti meg.

953 *Vérinek*] rokonának

955 *savát*] sóját

955 va'] vagy; lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 4115. sorához a 279. oldalon

956 kiválva] kivált

956 V. 1735–1752.] Lásd a *Valóságos Magyar ABC* 1733–1750. sorait a 139–140. oldalon.

945 Mondja fzelídnek imez, de amaz *mondgatja nyakasnak*: 946 szótalán embérnek némelj'k; némelj'k csácsogónak: 947 olj'k jó-barátságosnak egi; oljik haragosnak: 948 olj'k *magyarossan* (ám-is csak ebéd-kor', s edjzfër) *evőnek*; 949 más egi zöldfég-el tengő *Áthósi lakosnak*; 950 s a-víz-el avató *Jánosnak* az-atyjafiának: 951 ki *fzeles* ifjúnak; ki pedig *maga únta* öregnek: 952 ki kedjës és jó kegyës *Húsnek*, ki *Cziprusi szülnék*. 953 Némeljik kedvellen fzeretné *Vérinek* hívni: 954 mind júhot, *köti* olj'k *mindën-hëz*, akármi *fa-gally-hoz*: 955 félti *savát* oljik, va' borát s borsát, vagj a-*vízét*. 956 Ám fzáfzorta fzërëncsétlenbb (*törött fzíve* ki-válva. V. 1735–1752.)

945 em. *Mondja* 946 em. *némelj'k* 953 em. *Némeljik* 954 em. *mind* 955 em. *oljik*

s *szánnivalóbb* az odúba *szorúlt* szép gerlicze párnál.
Nyugszik az a *széltől* s csendessen költi tojássát.

Igy vagyon annak a dolga, aki *mindent szeret érten'*,
(V. 2068.)

annak, aki mindent próbál s *vizsgálni szeretget*: 960
s aki *minden utat* módot *kikeresget* avégre:
s minden helyre *befurja magát*; ha lehet, s ha lehetőség.

A felettébb igaz S ha te, igaz léven, vagy *tettetvén magad annak*,
magát tartja igaz- avagy helytelenül netalám magad *annak itélvén*,
nak őt megitéled azért, hogy *társúl* légyen *azoknak*, 965
kiket czégéres bűnösöknek *alítasz* avagy *tudsz*;
ötet, egem, ha a nyelveddel *eltiltod* azoktól;
elfogod ötet azon szablyával *vágni magadtól 's*.

Te te igaz vagy ugjan 's (!) nincsen *szükséged a társra*,
aki neked használjon, a bűnről téged *elintvén*. 970

959 (V. 2068.)] Ez a visszautalás nem a *Valóságos Magyar ABC* megadott sorának tartal-
mára utal vissza, hanem az ahhoz írt saját jegyzetére (jelen kiadásban a korrigált sorszá-
mozás szerint: 1976. sor a 154. oldalon).

966 *alítasz*] sejtessz, gondolsz

967 egem] mondom; lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC*ben a 181. oldalon
a 2412. sorhoz

957 s *szánni-valóbb* az-odúba *szorúlt* szép gerlicze' pár-nál. 958 *nyugszik* az à-*széltől* s
csendessen költi tojássát. 959 A-félettébb-igaz magát tartja igaznak. [425] | Igj vadjon
annak a-dolga, a-ki *mindönt fzeret érten'*, (V. 2068.) 960 annak, a-ki mindönt próbál s
vi'sgálni fzeretget: 961 s a-ki *minden út*at módot *ki-keresget* a-végre: 962 s minden
helyre *be-furja-magát*; ha lehet, s ha lehetőfé. 963 S ha tē, igaz léven, vagj *tettetvén*
magad' annak, 964 avagy helytelenül nē-talám magad' *annak itélvén*, 965 őt
mēg-itélēd az-ért, hodj *társ-úl* lēdjēn *azoknak*, 966 kiket czégérēs bűnösöknek *alítasz*
avagy *tudsz*; 967 ötet, ēgēm, ha a-nyelvēd-el *el-tiltod* azoktól; 968 el-fogod ötet
azon fzablyával *vágni magadtól-'s*. 969 Tē tē igaz vadj ugjan-'s (!) nincsen *fzűkfégēd*
a-társra, 970 a-ki nekēd használjon, a-bűnről tēgēd *el-intvén*.

958 em. *nyugszik*

Miképen nyerhet-
ni meg Istennek
oljik bűnöst?

De te igaz lévén, mért nem téssz *mást is igazzá?*
Óh de miért *tiltod*, legaláb? te finnya; te orros!
mást hogy *az erkölcs vizsgálója* tehessen igazzá,
(feltéven, hogyha megszenteli Isten *az eszközt*):
s annak az erkölcsét *egyszer szépen kitanúlván*,
többeknek 's aként *megnyerje a lelkeket* osztán:
s mindenféle *gonosz sebből* kietesse *a vadhúst*;
és *a vak seb alól* kivehesse a tályogot együtt:
minekutánna *magát alkalmaztatta* kiváltkép
egy kevés álnoksággal, *igaznak (*) ürügyivel* ugymint,
mind a sz-r-lm-shez, s *színeshez*, ugy a hazughoz;
mind a kevélykéhez, s *borzóhoz*, szintugy egyébhez;
mint ha sz-r-lm-s, hazug és színes volna, kevély is;
s mintha a részegségre, egyébre 's, hajlana ő is.

975

980

* Valónak tettetvén a dolgot: magát színelvén oljannak mint más.

972 finnya] finnyás

972 orros] gőgös, nagyképű, döllyfös, fontoskodó; a *fenn hordja az orrát; magasan hordja az orrát; megduzzasztja az orrát* és a *mindenbe beleüti az orrát* szólások alapján

977 *vdhúst*] a sebhegedés során a kötőszöveti sejtek túlbujánzása

978 *vak seb*] nem nyílt seb vagy sérülés

981 sz-r-lm-shez] szerelmeshez

983 sz-r-lm-s] szerelmes

971 De tē igaz lévén, m'ért nēm téssz *mást-is igazá?* 972 Óh de mi-ért *tiltod*,
lęg-aláb? tē finnya; tē *orros!* 973 mást hodj *az-erkölcs vi'sgálója* tēhessēn igazzá, 974
(fél-téven, hodj-hà mēg-fzentēli Iften *az-esz-kózt*): 975 s annak az-erkölcsét *ēdjfzēr*
fzēpēn ki-tanúlván, 976 többeknek-'s à-ként *mēg-nyerje a-lēlkēket* osztán: 977
s mindēn-fēle *gonosz sebből* ki-ētesse *a-vad-húst*; 978 és à-*vak feb-alól* ki-vēhesse
a-tályogot *ēdjütt*: 979 minek-utánna *magát alkalmaztatta* kivált-kép' 980 *ēdj*
kevēs álnokfág-al, *igaznak (*) ürügyivel* ugj-mint, 981 Mi-képen nyerhetni-mēg
Iftennek oljik bűnōt? [426] | mind a-fz-r-lm-shēz, s *fzínēs-hēz*, ugj a-hazughoz; 982
mind a-kevélyké-hēz, s *borzó-hoz*, *fzint'-ugj ēgjēb-hēz*; 983 mint ha fz-r-lm-s, hazug
és *fzínēs-vólna*, kevély-īs; 984 s mint-ha a-részēgfēgre, *ēgjēbre-'s*, hajlana ő-is.

* Valónak tettetvén a-dolgot: magát fzinēlvén oljannak mint más.

Ember a *fáska* dióba belétöri késit utólján.
 Irva, beszélve, tanítva, *harangozzon* neki osztán!
 A *füle megcsendült bele!* hagyd csendüljön a másé 's!

985

Máran eredj, Postám; járj, s jöjj békével az ÚRral!
 gonDot keLL penIg hiVen a VasMaCskára VIseLnI!

985 A sor tkp. két szólás összevonása: 1. *kemény dió* 'nehéz ügy'; 2. *beletörök a kés* (*bicska*) 'nem sikerül valami'. Értsd: *Aki nehéz dologra vállalkozik, végül nem jár sikerrel.*

986 *harangozzon* neki osztán] A *beharangoznak* neki 'nem lesz belőle | abból semmi' jelentésű szólás a lemondást, belenyugvást is kifejezi.

989 Az utolsó sor kiemelet római számainak számértéke: 1769 (D+L+L+I+I+V+V+M+C+V+I+L+I = 500+50+50+1+1+5+5+1000+100+5+1+50+1 = 1769). Kalmár ennek az évnek a végén fejezte be művét. – Ismert volt, s már az 1700-as évek végén lejegyzésre került az *ott vesd a vasmacskát, ahol feneket érhetsz*, '1. élj az adódó alkalommal; 2. csak biztonságos dologra vállalkozz' jelentésű szólás. S bár a kortárs olvasó asszociálhatott erre a szólásra, nagyobb az esély, hogy itt egy bibliai allúzióról van szó: „Melly [ti. az Isten esküje és ígérete a Megváltóra] a mi lelkünknek úgymint bátorságos és erős vasmatskája, melly bémégyen mind azokig, mellyek a kárpiton belől vagynak.” *Zsid* 6,19. A „kárpiton belől” természetesen a szentély legszentebb részét jelöli, ahol az első templomban a frigyládát őrizték.

985 Embër a-*fáska* dióba belé töri késit utólján. 986 Irva, beszélve, tanítva, *harangozzon* neki osztán! 987 A-*füle mæg-csendült bele!* hagy-'d csendüljön a-másé-'s! 988 Máran eredj, Poftám; járj, s jöjj békével az-ÚR-al! 989 gonDot keLL penIg hiVen a-Vas-MaCskára VIseLnI!

(*) Ne in proprium forte *Nidum* iniurius uidear, explicandum uidetur illud *fok pontba*. Quum ipfa *illic* plebs aemula patriciis fit amore et cultu literarum omnium praeferim humaniorum: omni experientia teste, planum est eam alias hac ratione gentes longe antecedere. Atque id a me praeprimis innui, ex iis, quae praecurrunt, fatis, uti reor, est euident. Dixi pagina 109, *Nationem nostram ad omnem aemulationem esse comparatam*: aut actum non fatis aemulatur, quoniam ibidem reddo rationem.

Caeterum quam bene fit indoles Nationis nostrae mihi comperta, quantis ue illa a me laudibus eferatur; liquet amplius ex commemorata superius Epistola – „Tempus me uires quae deficerent, si depingendo persequeretur, ac ad oculum uellem demonstrare; quidquid in aliarum gentium, non dico cunctarum, sed plerarumque, seu barbararum, siue cultiorum, indole prius uidetur, quidquid in ea singulare, quidquid excellens, quidquid diuinum, quidquid maxime laudabile, quidquid pulcrum, quidquid exemplare, id omne unius huiusce nationis in genio, uelut in capite cerebrum, et medullam in ossibus, comprehendere. ----

TV! AVGVSTA! REGINA gloriosissima! tot Regnorum SOL, ac, in primis, Gentis huius excellentioris, splendentissime! TV, GLORIA nostra! REX nostre sapientissime! et ALTER ILLE SOL radiis penetrantissimis, gloriosissimus ILLE Regni nostri CO-REGENS, expressissima ILLA TVAE MAIESTATIS IMAGO, ILLE ILLE SALOMON TVVS, ILLVD ILLVD ILLVD GAVDIVM nostrum. Potestis, quod laudabam, imo potestis experiri: experiri, quantum in ciuium meorum uisceribus puris *Ophirii* solidi sinceri quae lateat, omnium certe terrarum auro longe atque longe praestantioris.

Non est ergo, quare Sacratissima TVA MAIESTAS demiretur, non est, cur exteri quaquauerum inuideant, non est, quod ipsi ciues mei sine ratione obstupescant, indolis optimaie populum, SVMMO rerum omnium ARBITRO sic providente, optimaie quoque indolis potitum esse, frui quae, regione.

Nihil est omnino, quod in ea desideretur. Et si quid desiderari uidetur, non ita fane desideratur, ut eius desiderio carere non possimus ac debeamus. Si quid inde putet quis aut imagnetur deesse, id non nisi superfluum est; non nisi, quod a sancto sapientissimi rerum Dispensatoris proposito etiam atque etiam alienum; non nisi, quod ad mollem illam et auerfandam detestandam quae luxuriam est institutum; non nisi quod ad *incomparabilem populi huius genium* deprauandum potius et magis ac magis eferendum pertinere semper equidem sum arbitratus et modo totus arbitror.”

Mária Theréziához buzduált alázatos énekem

A MAGYAR
HÉLIKONÉRT
ÉS
KÁSTÁLIÁKÉRT
FELSÉGES
MÁRIA
THERÉZSIÁHOZ
BUZDÚLT
ALÁZATOS
ÉNEK.
KALMÁR GYÖRGY
ÁLTAL.

D.E.P.

Bvda. DEI nutv, Mufarum magna Genitrix
fis, ut eras Diuûm Regia clara div.

Omnia mox deferta. lacunae, torrida, faxa,

producent fructus; hordea; gramen; aquas.

2 HÉLIKONÉRT] Helikon, hegység Görögországban, Boiótiában; a görög mitológia szerint a múzsák lakhelye. Többről van itt szó, mint egyszerű és igen elterjedt irodalmi közhelyről, Kalmár metaforája annál találóbb: ui. az egyetem a budai Várhegyre, a Királyi Palotába költözött.

4 KÁSTÁLIÁKÉRT] *Kasztália* a költői tehetség forrása a Parnasszuson.

13 D.E.P.] *Deo et proximo*: Istennek és a felebarátnak

14–18 Ez a latin vers megtalálható még az 1781-ben kiadott *Lexicon Hungaricum* ajánlása elején is. Magyar prózafordítása: „Buda. Isten akaratából a Múzsák nagy szülőanyjává / válsz, amiként az istenek híres Regiája voltál sokáig. / Minden csakhamar, ami elhagyatott, árkok, kiaszott földek, sziklák, / gyümölcsöket, árpát, búzát, vizet hoznak.” Az árpa – figyelembe véve a *Valóságos Magyar ABC* terminológiáját –, a magyar nyelvet is jelképezheti, lásd *A Magyar Nyelv árpában példáztatik* argumentum alá írt verseket a 183. oldalon.

1 A-MAGYAR 2 HÉLIKON-ÉRT 3 ÉS 4 KÁSTÁLIÁK-ÉRT 5 FELSÉGES
6 MÁRIA 7 THERÉ'SIÁ-HOZ 8 BUZDÚLT 9 ALÁZATOS 10 ÉNEK.
11 KALMÁR 11 GJÖRGY 12 ÁLTAL. 13 D.E.P. 14 Bvda. DEI nutv,
Mufarum magna Genitrix 15 fis, ut eras Diuûm Regia clara div. 16 Omnia mox
deferta. lacunae, torrida, faxa, 18 producent fructus; hordea; gramen; aquas.

Szép Magyar Országnak Dícső Fejedelmi KIRÁLYJA!

tapzol, örül NÉKED buzdułt szívemnek a tályja.

Árvákul hagyatott Magyaroknak jó, kegyes, ANYJOK

TE vagy: azért teljes vigsággal, örömmel a honnjok.

Másod MÁRIA! Felségesbb ANYA, mint Amaz Első!

5

Lessz-e THERÉZSIA Más? Illyen ANYA? TE vagy a Végső.

Árvákká lettünk ugyan egyszer ATYA s ANYA nélkül:

de könyörült rajtunk, meg is áldott, ISTEN az égből.

TÉGED adott *Tápúl* (*); hogy légy mindenbe reményünk,

s légyen Szárnyad alatt nekünk mindenkori békünk.

10

Drága Magyar KORONÁD s Országod mennyire szépuł!

A TE NEVED s szerető Néped mindenbe dicsóul.

Fényes arany KORONÁD több több szép Drágakövekkel

ékesül, és Néped szaporán sokasul ezerekkel.

Ennek a száma csudára viszen mást, az hova juthat:

15

* *Táp*, valami a táplálásra s élelemre és segedelemre szükséges. Innét származik osztán, *táplál*: valamint *szám*, *számlál*; *szem*, *szemlél*, *hír*, *hírel*.

5 Utalás Jézus édesanyjára, Máriára. Az uralkodónő effajta mitizálása nem volt idegen még protestáns környezetben sem. Ehhez a legfrissebb szakirodalom: MACZÁK, szerk., 2019.

7–8 Nehéz eldönteni, hogy a szerző itt a török uralomra vagy a Rákóczi szabadságharc időszakára utal-e?

10 békünk] békességünk; lásd Kalmár jegyzetét *Valóságos Magyar ABC* 4371. sorához a 295. oldalon.

1 Szép Magyar-Országának Dícső Fejedelmi KIRÁLJJA! 2 tapfol, örül NÉKED buzdułt fízvemnek a-táljja. 3 Árvák-úl hagyatott Magyaroknak jó, kegyes, ANJJOK 4 TE vadj: azért teljes vigsággal, örömmel a-honnjok. 5 Máfod MÁRIA! Felfégesbb ANJA, mint Amaz Elfő! 6 Lefzlez-e THERÉ'SIA Más? Illyen ANJA? TE vadj a-Végfő. 7 Árvákká lettünk ugyan edjfer ATJA s ANJA-nélkül: 8 de könyörült rajtunk, meg-is áldott, ISTEN az-égből. 9 TÉGED adott *Táp-úl* (*); hodj lédj mindenbe remênjünk, 10 s lédjen Szárnyad-alatt nekünk minden-kori békünk. 11 Drága Magyar KORONÁD s Országod mênjire fzepuł! 12 A-TE-NEVED s fzerető Néped mindenbe dicsóul. 13 Fényes arany KORONÁD több több fzeép Drága-kövekkel 14 ékesül, és Néped fzaporán fokaful ezerekkel. 15 Ennek a-fzáma csudára vífzen máft, az-hova juthat:

* *Táp*, valami a-tápláláfra s élelemre és fegedelemre fzikükséges. Innét fzármazik ofztán, *táplál*: valamint *fzám*, *fzámlál*; *fzem*, *fzemlél*, *hír*, *hírel*.

Annak a Fénye pedig az utolsó tengerig elhat.

Mindent, ami lehet, KORONÁD Diszére kigondolsz:
s mindent, amit akarsz, Néped hasznára kimódolsz.

Te cselekedted, ANYÁNK, hogy a szép Tudományok is itten
szélljel az Országban legyenek dívatban egészen.

20

Már a Magyar *Helikon* szájában fogja viselni
Nagy NEVEDET, s *Fiait* Híred számára nevelni.
És valahol gyönyörűn eredő *Kástália* válik,
mindenkor Dicső MÁRÍA THERÉZSIA hallik.

*

Óh csuda szép *Helikon*, ama nagy *Helikonnak* a mássa
most: de dicsőbb lészen, *Forrásit* hogyha megássa.
Szép Helikon! Tanuló Helyeink Koronája Te lettél:
régí Királyok Helyére *Leg Alt*, fundálva, vetettél.
Te léssz a Tudományoknak Fő Kertje minálunk:
ami teremni szokott, Benned mindenha találunk.
Már Te teremsz s Te nevelsz ezután plántálni valókat;
s oktatód Eszközüid által a más Helyeken tanulókat.

25

30

16 Annak] ti. a koronának

19–20 Újabb utalás a *Ratio Educationis*ra.

19 szép Tudományok] lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 3509. sorához a 244. oldalon

28 *Leg Alt*] talán a latin *altus* (itt: 'magas' jelentésben) szóalak rejlik benne.

32 Eszközüid] *Eszköz* alatt itt a Budára helyezett egyetemen végzettek, majd országszerte oktató személyek értendők.

16 Annak a-Fénye pedig az-utólfő tengerig el-hat. 17 Mindent, à-mi lehet, KORONÁD Difzére ki-gondolfsz: 18 s mindent, à mit akarfsz, Néped hafznára ki-módolfsz. 19 Te cfelekedted, ANJÁNK, hodj a-fzép Tudománjok-is itten 20 fzélljel az-Orfzágban ledjenek dívatban egéfzen. 21 Már a-Magjar *Hêlikon* fzájjában fogja-vifelni 22 Nagy NEVEDET, s *Fiait* Híred fzámára nevelni. 23 És valahol gyönyörűn eredő *Kástália* válik, 24 mindenkor' Dicső MÁRÍA THERÉ'SIA hallik. 25 Óh csuda fzép Hêlikon, ama nagy Hêlikonnak a-máffa 26 most: de dicsőbb lészzen, Forrásit hodjha meg-áffa. 27 Szép Hêlikon! Tanuló-Helyeink Koronája Te lettél: 28 régí Királjok Helyére Leg-Alt, fundálva, vetettél. 29 Tè lézfzfz à-Tudományoknak Fő-Kertje mi-nálunk: 30 à-mi teremni fzikott, Benned mindenha találunk. 31 Már Te teremfsz s Te nevelfsz ez-után plántálni-valókat; 32 s oktatód Elfz-közüid-által a-más Helyeken tanulókat.

18 em. à mit

Óh Felséges ANYÁNK e Magyar szép Kertedet óh nézz'd!
 Ennek előmentére Dicső Erkölcödet intézz'd!
 mindenek hogy lássák, FELSÉGED Kertje vidámúl:
 s abban ami terem, virrítva (*) nevelkedik; újjúl
 minden plántának bimbója, virágja, gyümölcse.

35

- * *Virítva (virrítva)* többet sőt sokkal mást tészén mint *zöldellve*. – *Vir* annyit tészén mint különb-különbféle színnel elegyes zöldséggel való kinyílása valaminek; tulajdonképen a földnek, kertnek, rétnak, mezőnek. Innét mondjuk – *Virít a mező*: az-az, különb-különbféle színű füvel s zöldséggel nyílik; különb-különbféle színű füvekkel elegyes zöldséget mutat már. Ugyanattól a *Gyökértől* származik, *Virág*: mivel hogy a *virág* különb-különbféle színű szokott lenni: legalább a tokjával vagyis hüvelyével avagy levelével és a székivel s hamvával együtt három féle színűnek kell lenni: másképen nem is lehet *virágnak* mondani. – Ezen módon vagon az eredetek ezeknek – *vil, világ; csill, csillag; arsz, orsz* (föld), *arszág, ország* (a *Földnek* bizonyos módon s bizonyos okokon *meghatározott* avagy *meghatározandó bizonyos része*); *ür, üreg; hid* (más a *híd*, pons), *hideg*. – Ugyan ama *Gyökértől* származik, hasonlatosság szerint való értelemben, *virad, virrad*: mivelhogy különb-különbféle színű az ég akkoron, amidőn a Nap az ágyasházából felkelvén kinyitja s kitárja nagy ajtaját előttünk. Ettől ered osztán, szélesebb értelemben, *virrasztani*. – *Felvirraszt* bennünket az ISTEN. – Valakit vagy valamit *virrasztani*: az az; valaki vagy valami mellett *virradtig vi-*

36 (*)] Kalmár *Lexicon Etymologicumának* hirdetmény-nyomtatványa 1781-ben jelent meg. Abban az egyes szócikkek sokkal rövidebbek, mint az itteni lábjegyzete, ami mind terjedelmében, mint témájában eltér a vers mondandójától.

33 Óh Felféges ANJÁNK e' Magyar szép Kertedet óh nézz'd! 34 E'nnnek elő-mentére Dicső Erkölcödet intézz'd! 35 mindenek hodj láffák, FELSÉGED Kertje vidámúl:
 36 s abban à-mi terem, virrítva (*) nevelkedik; újjúl 37 minden plántának bimbója, virágja, gyümölcse.

- * *Virítva (virrítva)* többet főt fokkal máft téfzen mint *zöldellve*. – *Vir* ànjit téfzen mint különb-különb-féle fzinnel elegyes zöldféggel-való ki-nyíláfa valaminek; tulajdonképen a-földnek, kertnek, rétnak, mezőnek. Innét mondjuk – *Virít a mező*: az-az, különb-különb-féle fzinű füvel s zöldséggel nyílik; különb-különb-féle fzinű füvekkel elegyes zöldféget mûtat már. Ugján-attól a-*Gyökértől* fzarmazik, *Virág*: mivel hodj a-*virág* különb-különb-féle fzinű szokott lenni: leg-alább a-tokjával vagj-is hüvelyével avagj levelével és a-fzékivel s hamvával edjûtt három-féle fzinűnek kell lenni: másképen nem-is lehet *virágnak* mondani. – Ezen módon vadjon az-eredetek ezeknek – *vil, világ; csill, csillag; arfz, orfz* (föld), *arfzág, orfzág* (a-*Földnek* bizonyos módon s bizonyos okokon *meg-határozott* avagj *meg-határozandó bizonyos része*); *ür, üreg; hid* (más a-*híd*, pons), *hideg*. – Ugyan-ama *Gyökértől* fzarmazik, hafonlatoffág-fzerint-való értelemben, *virad, virrad*: mivelhodj különb-különb-féle fzinű az-ég akkoron, a-midőn a-Nap az-ágyas-házából felkelvén ki-nyítja s ki-tárja nagy ajtaját előttünk. E'ttől ered ofztán, fzéleffebb értelemben, *virrafztani*. – *Fel-virrafzt* bennünket az-ISTEN. – Valakit vagy valamit *virrafztani*: az az; valaki vagy valami-mellett *virradtig vigyázni*, akár valami világnál akár a-nélkül. *Virro-*

Ez Felséges ANYÁNK, minden Kincsednek a Kincse.
 Lészen azért, tudjuk, amigen élsz, Erre fő gondod.
 Megteheted, Felséges ANYÁNK: van benne jó módod. 40
 Ez Ez a Kert, amellj MAGAD által lábra felállott:
 s Annak a gondja is, ISTEN után, TE MAGADRA hagyódott.
 Táplálhatdsza Királyi kegyes Szíved melegével!
 s élhezz'd Azt Szájj'dnak mind éjszaki déli szelével!
 Reg- s esthajnali szép harmatja Szemednek e Kertre 45
 szálljon! hogy gyönyörűbb gyönyörűbb légyen Az időre.
 Így az okos Kertészek is elszaporodnak ezerre;
 s minden egyéb hasznos Munkások ezerszer ezerre.
 Így osztán minden Tudománynak az árja megárad:
 ember a sok patakot nem győzi szemelni; kifárad. 50
 Lessz Magyar Országnek minden szege, része kiesség:
 s minden Atyánkfiái s Rendek közt lessz egyenesség.
 Ez leszen a gyönyörű Tudományok haszna kiváltkép;

gyázni, akár valami világnál akár anélkül. Virrogatni pedig annyit téssen, mint, gyakorta virradtig ébren lenni vagy vigyázni avagy munkálkodni, akár gyertyánál avagy lámpásnál akár anélkül. De mind ezeknek s az efféle Eredetek szármalásának bővebb s illendőbb helyet találunk a Szószármaló s magyarázó Könyvben (in Lexico Etymologico.)

45 esthajnali] alkonyat kori

46 Az időre] Az – tehát az egyetem – idővel

53–61 A szerzőt ezen sorok alapján mindenképp a felvilágosodás egyik korai hazai képviselőjének kell tartanunk, hiszen itt egyértelműen annak a társadalmi fejlődésbe vetett

38 Ez Felféges ANJÁNK, minden Kincsednek a-Kincfe. 39 Léfzen azért, tudjuk, a-migen élsz, E'rre fő gondod. 40 Meg-teheded, Felféges ANJÁNK: van benne jó módod. 41 Ez Ez a-Kert, à-mellj MAGAD-által lábra fel-állott: 42 s Annak a-gondja-is, ISTEN-után, TE-MAGADRA hagyódott. 43 Táplálhatdfza Királji kegyes Szíved melegével! 44 s élhezz'd Azt Szájj'dnak mind éjfszaki déli fzelével! 45 Reg-s-est-hajnali fzép harmatja Szemednek e' Kertre 46 fzálljon! hodj gyönyörűbb gyönyörűbb lédjen Az időre. 47 Így az-okos Kertéfszek-ís el-fzaporodnak ezerre; 48 s minden egyéb hafznos Munkáfok ezerfzer ezerre. 49 Így ofztán minden Tudománjnak az-árja meg-árad: 50 ember a-fok patakot nem győzi fzemelni; ki-fárad. 51 Lefzfz Magjar-Orfzágnak minden fzege, réfze kieffég: 52 s minden Atjánkfiai s Rendek-közt lefzfz egyeneffég. 53 Ez lefzen à-gyönyörű Tudományok hafzna kiváltkép';

gatni pedig ànjit téfzen, mint, gyakorta virradtig ébren lenni vagy vigyázni avagy munkálkodni, akár gyertyánál avagy lámpásnál akár a-nélkül. De mind ezeknek s az-e'féle Eredetek fzárma-láfának bővebb s illendőbb helyet találunk a-Szó-fzárma-ló s magjarázó Könyvben (in Lexico Etymologico.)

hogy egymást nem utálja, hanem szereti nagyon a nép:
 minden, aki csak eszess, irtózik a visszavonástól: 55
 távozik a büntől és mindenféle gonosztól.
 És ez okért az égi csatornák öntik az áldást:
 enged a Mennyi gabonát, mustot s bő marhai fajtát:
 s nem vesz erőt rajtunk a lelki s testi szegénység:
 s nem rongál ezután bennünket semmi betegség: 60
 és többé soha nem leszén dögös a levegő.
 Mind az a mi mindennapi Kérésinkben is a vég.

*

Fényes NAPJA Magyar Országának! igen nagy a Fényed:
 annyi Sugáridtől érik minden Veteményed.
 Ugyanazon ragyogó Sugariddal elűzted homályját 65
 ez Országának: ugyan le 's nyomtad örökre dagályját

hitét hirdeti. Mik lesznek tehát a tudománynak és annak terjedésének elvárt eredményei? Elsőként a társadalmi békét, kiegyezést említi. Másodszor – az előbbivel összefüggésben – erkölcsi javulásról, az „erkölcsi rossz” megszűnéséről beszél. Ebből következik, hogy az „ég” áldással jutalmazza a megváltozott embereket, társadalmi rendszert. Ez egyrészt természetbeni hasznokat jelent, másrészt szorosan az emberrel összefüggő dolgokat: megszűnik a szegénység minden fajtája, ebből következőleg megszűnnek a betegségek és a járványok is. Összefoglalva: az üdvtörténeti szempontból is oly fontos közjó megvalósulásának is alapfeltétele az egyetem léte és ténykedése.

62 Mt 6,13: „[Es ne vigy minket a késértetbe:] de szabadíts meg minket a gonosztól.”
 A Miatyánk gonosz kifejezése ezen a helyen Kalmár számára egyértelműen az eredendő bűnt és az abból következő, generációkat átható rosszat jelenti (mint azt a *Valóságos Magyar ABC* számos szöveghelye is bizonyítja). A felvilágosodás értelmében vett közjóért tett erőfeszítések eredményessége tehát így üdvtörténeti szempontból is mérhetővé válik.

54 hódj egymáft nem útálja, hanem fzereti nagyon à-nép: 55 minden, a-kì csak efzess, irtózik a-vízfzavonáftól: 56 távozik à-büntől és mindenféle gonofztól. 57 És ez okért àz-égi csatornák öntik az-áldáft: 58 enged a-MENNY gabonát, muftot s bő marhai fajtáft: 59 s nem vezf erőt rajtunk à lelki s tefti fzegényféf: 60 s nem rongál ez-után bennünket femmi betegféf: 61 és többé foha nem léfzen dögös à-levegő-ég. 62 Mind az a-mi mindennapi Kéréfinkben-is à-vég. 63 Fényes NAPJA Magjar-Orfzágának! igen-nagy à-Fényed: 64 ànji Sugáridtől érik minden Veteményed. 65 Ugyan-azon ragyogó Sugáriddal el-űzted homályját 66 èz Orfzágának: ugyan le-s-nyomtad örökre dagályját

55 em. a-kì 66 em. le-s-nyomtad

mindennek, valaki ellent állott a *Diszének*:
a szarvát gyökerig kisütötte minden irigynek.
Im' a viasz szárnyak már elolvadtak E NAPTÓL:
s a keselyű szemek is mind megtompúltanak Attól.

70

– Fordítottad ez Országodnak öröme keservét,
s édességre ez étkének 's valamennyi keserjét:
gyássza helyett felöltöztetted aranyba, biborba:
kedve van ortzáját immár mosogatnia borba:
a szeme lángba merült s szépen forog a nagy örömben:
nem 's jut eszébe, hogy ollj bő részt veve a sok ürömben.
Óh de vidám! Az egész ortzája s a homloka fénylik!
s mint ragyog! Az örömének a szép szájába hogy illik!

75

Hallik szélljel a síkon örömszó messze határig:
Az Hegyek is vígadnak a Nap feljötté koráig;
adván hírt egymásnak, örömjelt, tüzzel, egyébbel:
Még a mély völgyek 's tapsolnak a két tenyerekkel:
s az Hegyek oldalai 's szóval tusakodnak erősen;
hogy a hegyi tűznek langaljon a lángja sebessen.

80

*

68 A *letörték, leütötték a szarvát*, 'kényszerítették, hogy hagyjon fel a nagyképességgel'
itt: 'irigységgel' jelentésű szólás parafrázisa.

69 Utalás a görög mitológiában Ikarosz történetére. A *Valóságos Magyar ABC*-ben Ikarosz
mint példa a kevélység megtestesítője, lásd az 1285. sorához írt jegyzetet a 111. oldalon.

67 mindennek, valaki ellent állott a-Difzének: 68 à-szarvát gyökerig ki-fütötte
minden irigynek. 69 Im' a-viafz szárnyak már el-olvadtak E' NAPTÓL: 70 s
à-kefeljű fzemek-ís mind meg-tompúltanak Attól. 71 – Fordítottad ez Országodnak
öröme kefervét, 72 s édeffégre ez-étkének-'s valamènji keferjét: 73 gyáfzfa-helyett
fel-öltöztetted aranjbba, biborba: 74 kedve van ortzáját immár mofogatnia borba: 75
à-fzeme lángba merült s fzépen forog à-nagy örömben: 76 nem-'s jut efzébe, hodj ollj
bő rfzft veve à-fok ürömben. 77 Óh de vidám! Az-egéffz ortzája s a-homloka fénylik!
78 s mint ragyog! Az-öröm-ének a-fzép szájába hogy illik! 79 Hallik fzélljel a-síkon
öröm-fzô meffzfe határig: 80 Az-Hegyek-ís vígadnak a-Nap fel-jötté koráig; 81
adván hírt egymásnak, öröm-jelt, tüzzel, egyébbel: 82 Még à-mély völgyek-'s tapfolnak
a-két tenyerekkel: 83 s az-Hegyek oldalai-'s fzóval tufakodnak erőffen; 84 hodj
a-hegyi tűznek langaljon a-lângja febeffen.

– Így, valamit kívánsz, Magyar Országnak kegyes ANYJA, 85
mind azt hív Néped, hasznodra, magát 's oda szánja.
E TE valóban igaz Népednek az élete, vére,
lessz, amint akarod, jó kegyes voltodnak a bére.
TÉGED holtod után 's szánkban viselünk, migen élünk:
mert SZÉKEDBE ülend, KÍ ugy bán mint ATYA vélünk, 90
JÓZSEF: AKÍ megfog mindenha felelni NEVÉNEK:
s a TE dicső Példád fog lenni Pecsétje Szívének:
Ő, valamit elkezdettél, mind meggyarapítja:
s lessz, igazán, jó rendbe hagyott Népednek az ATYJA.

*

– A TI Dicső NEVETEK máris meghaladja ezerszer 95
mind Azokét, Valakik SZÉKTEKBEN ültének egyszer.
E TI Dicsősségték ezután még jobban öregbül,
hogy Magyar Országtoknak igaz Disze ennyire szépül.
Majdan E TI Magyar KORONÁTOK a többit e Földön

87–88 Mária Terézia 1741. szeptember 11-én a pozsonyi diétán – talán karján a későbbi II. Józseffel – a magyar nemesség segítségét kérte az osztrák örökösödési háborúban. A magyar nemesek „vitam et sanguinem” (életünket és vérünket) felkiáltással biztosították a királynőt támogatásukról, amiért cserébe megerősítést nyertek nemesi előjogaik. Mivel Kalmár nemzetfelfogása a *Valóságos Magyar ABC* szerint a nemesi nemzetfogalomtól eltávolodva már a modern, nyelvi nemzetfelfogással azonos, így e helyen, az akkor lassan harminc éves felajánlást az egész (magyar nyelvű) népre kiterjeszti. Lásd a *Valóságos Magyar ABC* 2357–2362. soraihoz írt jegyzetet a 177. oldalon.

92 Pecsétje Szívének] A *pecsét* kifejezés jelentése – különösen protestáns kontextusban: 'jel', tehát itt: 'szívének a jele'.

85 – Így, valamit kívánfz, Magjar-Orfzágnak kegyes ANJJA, 86 mind azt hív Néped, hafznodra, magát-'s oda fzánja. 87 E' TE valóban igaz Népednek az-élete, vére, 88 lefzfz, à-mint akarod, jô kegyes voltodnak a-bére. 89 TÉGED holtod-után-'s fzánkban vifelünk, migen élünk: 90 mert SZÉKEDBE ülend, KÍ ugy bán mint ATJA vélünk, 91 JÓ'SEF: A-KÍ meg-fog mindenha felelni NEVÉNEK: 92 s à-TE dicső Példád fog-lenni Pecsétje Szívének: 93 Ő, valamit el-kezdettdél, mind meg-gyarapítja: 94 s lefzfz, igazán, jô rendbe hagyott Népednek az-ATJJA. 95 – Á-TI Dicső NEVETEK már-ís meg-haladja ezerfzer 96 mind Azokét, Valakik SZÉKTEKBEN ültének edfzfer. 97 E' TI-Dicsőffégték ez-után még jobban öregbül, 98 hodj Magjar-Orfzágtoknak igaz Difze ènjire fzépül. 99 Majdan E' TI-Magjar KORONÁTOK a-többit e' Földön

95 em. Á-TI

el-beborítja homályal, ugyan be 's fogja örökkön:
ugy ragyog, hogy minden fényét elveszi azoknak;
elveszi ugy, valamint a déli meleg Nap a Holdnak.

100

*

Felséges Nagy ANYÁNK TE vagy Elkezdőjök ezeknek:
folytatod is örömet: mert így tetszett az ÖRÖKNEK.
Drága nagy Elmédet s példás Erkölcödöt osztán
hirdeti mind e Világ, míg fenn kell állani lábán.
Felséges Császári Királyi NEVEDNEK a Híre
elmegyen e Földnek minden részére, szegére.
Szép NEVED ollj fénylő lészen, mint a Nap az égen:
Nagy NEVED állandó lészen, mint a Nap az égen.

105

110

104 ÖRÖKNEK] Lásd a jegyzetet a *Valóságos Magyar ABC* 108–111. soraihoz a 45. oldalon.

100 el-be-borítja homályal, ugyan be-'s fogja örökkön: 101 ugy ragyog, hódj minden fényét el-véfi azoknak; 102 el-vefi ugy, valamint a déli meleg Nap a-Holdnak.
103 Felféges Nagy ANJÁNK TE vadj El-kezdőjök ezeknek: 104 folytatod-is örömet: mert így tetfzett az-ÖRÖKNEK. 105 Drága nagy Elmédet s példás Erkölcödöt ofztán
106 hirdeti mind e' Világ, míg fenn kell állani lábán. 107 Felféges Csáfzári Királji NEVEDNEK a-Híre 108 el-megyen e' Földnek minden rézfére, fzegére. 109 Szép NEVED ollj fénylő lëfzen, mint à-Nap az-égen: 110 Nagy NEVED állandó lëfzen, mint à-Nap az égen.

APPENDIX

Hivatkozott bibliai könyvek

A bibliai idézetek forrása – értelemszerűen a *Bölcsesség könyve* kivételével:

Szent Biblia, az-az: Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordítottatott KÁROLI Gáspár által. Basilea: Im-Hof Rodolf János, 1751.

Az idézeteket több helyen összevettem az alábbi kiadások szövegével:

Szent Biblia, az-az: Istennek O es Ujtestamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordítottatott CAROLI Gaspar által. Varad-Colosvar: Szenczi K. Abraham, 1661.

Biblia: Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése. Magyar nyelvre fordította és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Budapest: Kálvin János Kiadó, 2016.

Biblia: Ószövetségi és újszövetségi Szentírás. S. a. r. RÓZSA Huba. Budapest: Szent István Társulat, 2016.

A hivatkozott könyvek rövidítésénél a protestáns hagyományt követtem. A fejezetszámot a vers számától vessző választja el, ami után hagyományosan nincs spácium, hiszen itt a központosásjelnek tartalmi jelentősége van.

1Móz Mózes első könyve

2Móz Mózes második könyve

3Móz Mózes harmadik könyve

4Móz Mózes negyedik könyve

5Móz Mózes ötödik könyve

Józs Józsué könyve

1Sám Sámuel első könyve

2Sám Sámuel második könyve

1Kir A királyok első könyve

Jób Jób könyve

Zsolt A zsoltárok könyve

Péld A példabeszédek könyve

Préd A prédikátor könyve

Jer Jeremiás próféta könyve

Bölcs *Bölcsesség könyve*

Ézs Ézsaiás próféta könyve

Ez Ezékiel próféta könyve

Ám Ámós próféta könyve

Náh Náhúm próféta könyve

Hab Habakuk próféta könyve

Zof Zofóniás próféta könyve

Mt Máté evangéliuma

Mk Márk evangéliuma

Lk Lukács evangéliuma

ApCsel Az apostolok cselekedetei

Róm Pál levele a rómaiakhoz

1Kor Pál első levele a korinthusiakhoz

2Kor Pál második levele a korinthusiakhoz

Ef Pál levele az efezusiakhoz

Zsid Zsidókhoz írt levél

Jak Jakab levele

1Pt Péter első levele

Jel A jelenések könyve

Hivatkozott és használt irodalom

- AESOPUS. *Esopus fabulái Pesti Gábor szerint*. Fordította PESTI Gábor. Magyar Hírmondó. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1980.
- Arcanum Kéz könyvtár, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/>.
- ARISZTOTELÉSZ. „Eudemoszi etika”. In ARISZTOTELÉSZ, *Eudemoszi etika. Nagy etika*, 9–139. Fordította STEIGER Kornél. Etikai Gondolkodók. Budapest: Gondolat Kiadó, 1975.
- BENKŐ Loránd. *A magyar írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960.
- A Companion to the Almanac*. 8. kiad. London: Thomas Jeeferys, 1759.
- EGYED Emese. „A beavatás poémája”. *Irodalomismeret* 6, 1–2 (1995): 95–100.
- EGYED Emese. „Az utálatos könyv és a fattyú”. In EGYED Emese, *Kard és penna: Tanulmányok a felvilágosodás magyar irodalmáról*, 15–25. Budapest: Osiris, 1998.
- ERASMUS, Rotterdami. *A Balgaság Dicsérete*. Szerkesztette és fordította KARDOS Tibor. h. n.: Magyar Helikon Könyvkiadó, 1958.
- FEKETE Csaba. „Kalmár György vándorlásai és megtérése”. *Irodalomismeret* 6, 1–2 (1995): 123–139.
- G. SZABÓ Botond. „Kalmár György és a debreceni kollégium”. *Irodalomismeret* 6, 1–2 (1995): 108–122.
- HEGEDÜS Béla. *Prodromus: Kalmár György (1726–?) világáról*. Irodalomtörténeti füzetek 164. Budapest: Argumentum, 2008.
- HEGEDÜS Béla. „John Locke, a hutchinsoniánusok és Kalmár György a nyelvről: Egy 18. századi brit vita nyelvelméleti tanulságai”. In *Építész a kőfejtőben: Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára. Architect in the Quarry: Studies Presented to Péter Dávidházi On His Sixtieth Birthday*, szerkesztette HITES Sándor és TÖRÖK Zsuzsa, 358–369. Budapest: rec.iti, 2010.
- HEGEDÜS, Béla. „The Ideas of György Kalmár: Theory Behind His Universal Language Plan”. *Hungarian Studies* 25, 1 (2011): 61–70.
- HEGEDÜS Béla. „Kalmár György világnyelve: Milyen világnak a nyelve a világnyelv?” In *Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára. Beiträge zum 60. Geburtstag von Gábor Tüskés*, szerkesztette CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, KISS Margit, LENGYEL Réka és LÉNÁRT Orsolya, 263–270. Budapest: recit, 2015.

- HEGEDÜS Béla. „Mit jelent a kaméleon?” In *Nagy az Isten állatkertje...: Állat(ság)ok a magyar irodalom- és művelődéstörténetben*, szerkesztette MERCS István, 99–107. Modus Hodiernus 9. Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2019.
- HORVÁTH Balázs. „Baróti Szabó Dávid s néhány kiadatlan költeménye”. In *A Jászóvári Prémontréi Kanonokrend Kassai Főgimnáziumának évi jelentése az 1887–88. tanévről*, szerkesztette NÁTAFALUSSY Kornél, 1–136. Kassa: Riesen Lajos Könyvnyomdája, 1888.
- KALMÁR, Georgius. *Prodromus idiomatis Scythico-Mogorico-Chvno-(sev, Hvnno-) Avarici. Sive, Adparatus Criticvs ad Ligvam Hvngaricam*. Posonii: Ioannis Michaelis Landerer, 1770.
- KALMÁR, Georgius. *Praecepta grammatica atque specimina linguae philosophicae sive universalis, ad omne vitae genus adcommodatae*. Berlin–Leipzig: Iacobaeer, 1772.
- KALMÁR, Giorgio. *Precetti di grammatica per la lingua filosofica, o sia, universale, propria per ogni genere de vita*. Roma: Paolo Giunchi, 1773.
- KALMÁR, Georg. *Grammaticalische Regeln zur philosophischen oder allgemeinen Sprache, das ist, der Sprache aller Voelker Zeiten und Lebensarten*. Wien: Kurzböck, 1774.
- KALMÁR György. „Summa (Részletek)”. In *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, szerkesztette WEÖRES Sándor, 2. kiad., 2:124–140. Budapest: Magvető Kiadó, 1982.
- KAZINCZY Ferenc. *Pályám emlékezete*. Szerkesztette ORBÁN László. Kazinczy Ferenc művei. Első osztály, Eredeti művek. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.
- KÓKAY György, szerk. *Magyar Hírmondó: Az első magyar nyelvű újság. Válogatás. Nemzeti könyvtár. Művelődéstörténet*. Budapest: Gondolat, 1981.
- KOSÁRY Domokos. *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.
- KRIBBE-KRAAY, A.C. és JOCHEMS, R. *Inventaris van het archief van het Nederlandse Consulaat(-Generaal) te Beiroet (Libanon)*, 1853–1910. Den Haag: Nationaal Archief, 1965.
- LUKÁCSY Sándor. „Egynéhány toposzról”. In *Isten gyertyácskái*, 237–285. Élő irodalom sorozat. Pécs: Jelenkor, 1994.
- MAAT, Jaap. *Philosophical Languages in the Seventeenth Century: Dalgarno, Wilkins, Leibniz*. The New Synthese Historical Library. Texts and Studies in the History of Philosophy 54. Springer Netherlands, 2004.

- MACZÁK Ibolya, szerk. *Második Mária: Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*. Pázmány Irodalmi Műhely. Lelkiségtörténeti tanulmányok 19. Budapest: MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019.
- MARGÓCSY István. „A magyar nyelv státusa a XVIII. század második felében”. In *Folytonosság vagy fordulat? A felvilágosodás kutatásának időszzerű kérdései*, szerkesztette DEBRECZENI Attila, 251–259. Csokonai Könyvtár. Bibliotheca Studiorum Litterarium 8. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996.
- MIKES Kelemen. *Törökországi Levelek és misszilis levelek*. Szerkesztette HOPP Lajos. Mikes Kelemen összes művei 1. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966.
- MISKOCZI Gáspár. *Egy jeles vad-kert: Avagy az okatlan állatoknak története*. Szerkesztette STIRLING János. Magyar Hírmondó. Budapest: Magvető, 1983.
- OVIDIUS. „Átváltozások I. 5–150”. Fordította CSEHY Zoltán. *Ókor* 16, 3 (2017): 92–93.
- PÁPAI PÁRIZ Ferenc. *Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latino-Germanicum*. A Bod Péter által bővített 1767. évi, Nagyszebenben megjelent kiadás fakszimiléje. Szerkesztette HARGITTAY Emil, KECSKEMÉTI Gábor és THIMÁR Attila. Budapest: Universitas Kiadó, 1995.
- PERSIUS FLACCUS AULUS és JUVENALIS DECIMUS JUNIUS. *Szatírák*. Fordította MURAKÖZY Gyula. Az ókori irodalom kiskönyvtára. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1977.
- PLATÓN. *Állam*. Szerkesztette MIKLÓS Tamás. Fordította STEIGER Kornél. A Kútnál: Platón összes művei kommentárokkal. Budapest: Atlantisz, 2014.
- RÁJNIS József. *A magyar Helikonra vezérlő kalaúz*. Az az a magyar vers-szerzésnek példái, és regulái. Pozsony: Landerer Mihály, 1781a.
- RÁJNIS József. „A magyar Helikonra vezérlő Kalaúzhoz tartozó meg-szerzés”. In RÁJNIS József, *A magyar Helikonra vezérlő kalaúz*. Az az a magyar vers-szerzésnek példái, és regulái, 1–90 (újrakezdődő lapszámozás a 160. oldal után). Pozsony: Landerer Mihály, 1781b.
- ROSSI, Paolo. *Logic and the Art of Memory: The Quest for a Universal Language*. Fordította Stephen CLUCAS. London: The Athlone Press, 2000.
- SALLUSTIUS CRISPUS. *Az Caivus Crispvs Salvstiusnac ket Historiaia*. Fordította Baranyai Decsi János. Szeben: Fabricius János, 1596.
- SALLUSTIUS CRISPUS. „Catilina összeesküvése”. In *Lakoma: A görög–latin próza mesterei*, szerkesztette Simon Róbert, fordította Kurcz Ágnes, 315–357. A világirodalom remekei. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1964.
- SZELESTEI N. László, szerk. *Kalmár György, „a magyar nyelv szerelmese”*. Pázmány irodalmi műhely. Források 2. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2000.

- SZEMERKÉNYI Ágnes. *Szólások és közmondások*. A magyar nyelv kézikönyvtára 3. Budapest: Osiris Kiadó, 2009.
- SZIKLAY László. *Pest-Buda szellemi élete a 18–19. század fordulóján*. Budapest: MTA Irodalomtörténeti Intézete – Argumentum Könyvkiadó, 1991.
- SZIRMAY Antal. *Magyarország szóképekben (Hungaria in parabolis)*. Szerkesztette CSÖRSZ Rumen István. FORDÍTOTTA Vietórisz József. Téka. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 2008.
- SZUROMI Lajos. *A magyar hexameter és a magyar disztichon*. Magyar felsőoktatás könyvek 5. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.
- TILLMANN J. A. „A fizikai fényszennyezés mellett a szellemi elhomályosulás is megjelent”. *Qubit*, 2021. március 20.
<https://qubit.hu/2021/03/20/a-fizikai-feny-szenneyez-es-mellett-a-szellemi-elhomalyosulas-is-megjelent>.
- XENOPHÓN. „Emlékeim Szókratészről”. In *Filozófiai és egyéb írások*, szerkesztette és fordította NÉMETH György, 105–244. Sapientia humana. Xenophón összes munkái 2. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
- VÉRTES O. András. *A magyar leíró hangtan története az újgrammatikusokig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.
- WEÖRES Sándor, szerk. *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*. 2. kiad. 2 köt. Budapest: Magvető Kiadó, 1982.

Névmutató

- Aiszóposz 353, 354
 Albert, főherceg 12
 Anaxagorász 16, 18
 Arisztodémosz 18, 19
 Arisztotelész 17, 18, 24, 111

 Baranyai Decsi János 19, 20, 88, 118,
 150, 194, 256
 Baróti Szabó Dávid 309
 Benkő Loránd 24, 25
 Boerhaave, Herman 188
 Bonfini, Antonio 188
 Byng, John 114

 Catilina, Lucius Sergius 19–23, 197,
 320, 321
 Cicero, Marcus Tullius 20, 197
 Cirill, V., pátriárka 324
 Clüver, Philipp 188
 Comenius, Johannes Amos 23

 Csehy Zoltán 86

 Dolgorukov, Szergej 318
 Dávid, király 352

 Egyed Emese 11
 Erasmus 144
 Erzsébet, I., cárnő 318

 Fekete Csaba 164, 288

 G. Szabó Botond 182
 György, III., angol király 23, 321

 Hocchepied, Elbert de 318
 Hogarth, William 23, 321
 Horváth Balázs 25
 Hutchinson, John 319
 Iselin, Johann Rudolph 322
 Jézus Krisztus 53, 54, 75, 83, 93, 110,
 143, 191, 266, 324, 325, 364, 377
 József, II. 383
 Junner 309
 Jusztin, szent 325
 Juvenalis, Decimus Iunius 309

 Károli Gáspár 78
 Károly, XII., svéd király 114
 Kazinczy Ferenc 325
 Kelemen, XIII., pápa 322
 Kempelen Farkas 12
 Kis Viczay Péter 85
 Kókay György 14, 15
 Kosáry Domokos 12
 Kovács Sándor Iván 9
 Krisztina, hercegnő 13

 La Fontaine, Jean de 354
 Lambert, Johann Heinrich 182
 Landerer János Mihály 325, 356
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 24, 188
 Locke, John 319
 Lukácsy Sándor 164

 Maat, Jaap 23
 Maczák Ibolya 377
 Margócsy István 13

- Mária Terézia 12, 13, 24, 192, 289, 307, 320, 373, 375–379, 380, 383
- Maróthi György 236
- Mavrocordat, Constantin 319, 322
- Mavrocordat, Johannes 319
- Mavrocordat, Nicholas 319
- Messier, Charles 299
- Mikes Kelemen 118, 318
- Miskolczi Gáspár 112
- Mohamed, próféta 155, 312
- Molnár János 25
- More, Thomas 144
- Newton, Isaac 188
- Ovidius Naso, Publius 16, 17, 19, 20, 86
- Pápai Páriz Ferenc 41, 164, 227, 280
- Péczei József 354
- Penckler, Heinrich von 318
- Pesti Gábor 353, 354
- Platón 16, 17, 18, 20, 86
- Plinius Secundus, Caius 112
- Porter, James 318
- Pozzobonelli, (II.) Giuseppe, kardinális 322
- Quintilianus, Marcus Fabius 245
- Rájnisi József 13–16
- Rákóczi, II. Ferenc 115, 318
- Rákóczi József 115
- Ráth Mátyás 14
- Rédey-Keresztény János 27
- Rossi, Paolo 23
- Sallustius Crispus 16, 19–21, 197
- Sámuel, I., pátriárka 323, 324
- Scaliger, Joseph Justus 188
- Schwachheim, Josef Peter von 318
- Sinclair, Malcolm 114
- Sozzini, Fausto 325
- Sozzini, Lelio 325
- Szabelliosz 325
- Szelestei N. László 12, 13, 15
- Szenci Molnár Albert 164
- Szenczi Kertész Ábrahám 45
- Sziklay László 12
- Szirmay Antal 118
- Szókratész 17–20, 86
- Sztrabón 188
- Szuromi Lajos 11
- Taylor, John 309
- Teleki József 11, 15
- Usgate, Charles 343
- Usgate, Richard 342, 343
- Vértess O. András 25
- Voltaire 114
- Weöres Sándor, 9, 11, 164
- Wilkes, John 22, 23, 320, 321
- Witte, Johann Michael 309
- Wolff, Christian 236
- Xenophón 16, 18, 20, 86

Sorszámhibák

Valóságos Magyar ABC

- 469 sorszámhiba a forrásban: $+1 = 470$
- 598 sorszámhiba a forrásban: $+1$ (összesen: $+2$) = 600
- 1248 egyszeri sorszámhiba: a forrásban 1250 helyett 1150 áll
- 1278 egyszeri sorszámhiba: a forrásban 1280 helyett 1290 áll
- 1318 egyszeri sorszámhiba: a forrásban 1320 helyett 1520 áll
- 1328 egyszeri sorszámhiba: a forrásban 1330 helyett 1530 áll
- 1908 sorszámhiba a forrásban: $+90$ (összesen: $+92$) = 2000
- 2607 sorszámhiba a forrásban: $+1$ (összesen: $+93$) = 2700
- 4126 sorszámhiba a forrásban: $+1$ (összesen: $+94$) = 4220
- 4537 sorszámhiba a forrásban: -1 (összesen: $+93$) = 4630

P. S. – Utólírás

- 459 sorszámhiba a forrásban: $+1 = 460$

A polihisztor Kalmár György (1726–1782?) hosszú hexameteres költeményeit, mindenekelőtt a *Valóságos magyar ABC*-t és az ahhoz tartozó *Post Scriptum–Utóírást* számon tartotta a magyar irodalomtörténet-írás. Még hozzá olvasatlanul. E művek valószínűleg még szakmai körökben is ismeretlenek. Ennek nyilván legfőbb oka, hogy a szövegeknek mindmáig nem volt modern kiadása. A másik ok már Kalmár kortársainak is szemet szúrt: a szerző különös, bár megmagyarázott hangjelölései. A magyar nyelv leírásához nyolcvan különböző karaktert tartott szükségesnek, amelyek eléggé megnehezítik a szövegek olvasását.

A kritikai kiadás elsődleges célja, hogy Kalmár György több ezer sornyi hexameterre elérhetővé váljon az érdeklődők számára. Az *elérhető* kifejezést a sajtó alá rendező, Hegedüs Béla – Kalmárhoz hűen – több értelemben használja. Fontos, hogy maga a szöveg elérhető legyen mint mű: könnyen olvashatónak és egyúttal idézhetőnek kell lennie, ezért szükséges volt annak modern átírása. De ugyanígy fontos volt, hogy az valamennyire érthető is legyen. Ehhez az *editio minor* típusú szövegkiadások kínálta lehetőségeket messzemenően kihasználva strukturálta és *megalkotta* a főszöveget, lehetséges kiindulópontot mutatva az olvasóknak a bevezetőben.

